

નમો અરિહંતાણં
નમો સિદ્ધાણં
નમો આયરિયાણં
નમો ઉવજઝાયાણં
નમો લોએ સવ્વ સાહૂણં
એસો પંચ નમુકકારો
સવ્વ પાવપ્પાણાસણો
મંગલાણં ચ સવ્વેસિં
પઢમં હવઈ મંગલં

જિનાગમ પ્રકાશન યોજના

પ. પૂ. આચાર્યશ્રી ઘાંસીલાલજી મહારાજ સાહેબ
કૃત વ્યાખ્યા સહિત

DVD No. 1
(Full Edition)

:: યોજનાના આયોજક ::

શ્રી ચંદ્ર પી. દોશી - પીએચ.ડી.

website : www.jainagam.com

SHRI JIVABHIGAM SUTRA

PART : 03

શ્રી જીવાભિગમ સૂત્ર : ભાગ- ૦૩

સ્વાધ્યાય માટે ખાસ સૂચના

- (૧) આ સૂત્રના મૂલપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે તથા ચોથા પ્રહરે કરાય છે.
- (૨) પ્રાતઃઉષાકાળ, સન્ધ્યાકાળ, મધ્યાહ્ન, અને મધ્યરાત્રિમાં બે-બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) વંચાય નહીં, સૂર્યોદયથી પહેલાં ૨૪ મિનિટ અને સૂર્યોદયથી પછી ૨૪ મિનિટ એમ બે ઘડી સર્વત્ર સમજવું.
- (૩) માસિક ધર્મવાળાં સ્ત્રીથી વંચાય નહીં તેમજ તેની સામે પણ વંચાય નહીં. જ્યાં આ સ્ત્રીઓ ન હોય તે ઓરડામાં બેસીને વાંચી શકાય.
- (૪) નીચે લખેલા ૩૨ અસ્વાધ્યાય પ્રસંગે વંચાય નહીં.
  - (૧) આકાશ સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય કાલ.
    - (૧) ઉલ્કાપાત—મોટા તારા ખરે ત્યારે ૧ પ્રહર (ત્રણ કલાક સ્વાધ્યાય ન થાય.)
    - (૨) દિગ્દાહ—કોઈ દિશામાં અતિશય લાલવર્ણ હોય અથવા કોઈ દિશામાં મોટી આગ લગી હોય તો સ્વાધ્યાય ન થાય.
    - (૩) ગર્જરવ—વાદળાંનો ભયંકર ગર્જરવ સંભળાય. ગાજવીજ ઘણી જણાય તો ૨ પ્રહર (૯ કલાક) સ્વાધ્યાય ન થાય.
    - (૪) નિર્ધાત—આકાશમાં કોઈ વ્યંતરાદિ દેવકૃત ઘોરગર્જના થઈ હોય, અથવા વાદળો સાથે વીજળીના કડાકા બોલે ત્યારે આઠ પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય ન થાય.
    - (૫) વિદ્યુત—વિજળી ચમકવા પર એક પ્રહર સ્વાધ્યાય ન થા.
    - (૬) યૂપક—શુક્લપક્ષની એકમ, બીજ અને ત્રીજના દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રપ્રભા મળે તો તેને યૂપક કહેવાય. આ પ્રમાણે યૂપક હોય ત્યારે રાત્રિમાં પ્રથમા ૧ પ્રહર સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૭) યક્ષાદીપ્ત—કોઈ દિશામાં વીજળી ચમકવા જેવો જે પ્રકાશ થાય તેને યક્ષાદીપ્ત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૮) દ્યુમિકાકૃષ્ણ—કારતકથી મહા માસ સુધી ધૂમાડાના રંગની જે સૂક્ષ્મ જલ જેવી ધૂમ્મસ પડે છે તેને ધૂમિકાકૃષ્ણ કહેવાય છે. તેવી ધૂમ્મસ હોય ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૯) મહિકાશ્વેત—શીતકાળમાં શ્વેતવર્ણવાળી સૂક્ષ્મ જલરૂપી જે ધુમ્મસ પડે છે. તે મહિકાશ્વેત છે ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૧૦) રજઉદ્ઘાત—ચારે દિશામાં પવનથી બહુ ધૂળ ઉડે. અને સૂર્ય ઢંકાઈ જાય. તે રજઉદ્ઘાત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨) ઔદારિક શરીર સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય

(૧૧-૧૨-૧૩) હાડકાં-માંસ અને રૂધિર આ ત્રણ વસ્તુ અગ્નિથી સર્વથા બળી ન જાય, પાણીથી ધોવાઈ ન જાય અને સામે દેખાય તો ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો. ફૂટેલું ઈંડુ હોય તો અસ્વાધ્યાય.

(૧૪) મળ-મૂત્ર—સામે દેખાય, તેની દુર્ગન્ધ આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય.

(૧૫) સ્મશાન—આ ભૂમિની ચારે બાજુ ૧૦૦/૧૦૦ હાથ અસ્વાધ્યાય.

(૧૬) ચંદ્રગ્રહણ—જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૮ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૭) સૂર્યગ્રહણ—જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૧૨ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૮) રાજવ્યુદ્ગત—નજીકની ભૂમિમાં રાજાઓની પરસ્પર લડાઈ થતી હોય ત્યારે, તથા લડાઈ શાન્ત થયા પછી ૧ દિવસ-રાત સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૯) પતન—કોઈ મોટા રાજાનું અથવા રાષ્ટ્રપુરુષનું મૃત્યુ થાય તો તેનો અગ્નિસંસ્કાર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહીં તથા નવાની નિમણુંક ન થાય ત્યાં સુધી ઊંચા અવાજે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૦) ઔદારિક શરીર—ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ૧૦૦-૧૦૦ હાથ સુધી ભૂમિ ઉપર બહાર પંચેન્દ્રિયજીવનું મૃતશરીર પડ્યું હોય તો તે નિર્જીવ શરીર હોય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૧થી ૨૮) ચારે મહોત્સવ અને ચાર પ્રતિપદા—આષાઢ પૂર્ણિમા, (ભૂતમહોત્સવ), આસો પૂર્ણિમા (ઈન્દ્ર મહોત્સવ), કાર્તિક પૂર્ણિમા (સ્કંધ મહોત્સવ), ચૈત્ર પૂર્ણિમા (યક્ષમહોત્સવ, આ ચાર મહોત્સવની પૂર્ણિમાઓ તથા તે ચાર પછીની કૃષ્ણપક્ષની ચાર પ્રતિપદા (એકમ) એમ આઠ દિવસ સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૯થી ૩૦) પ્રાતઃકાલે અને સન્ધ્યાકાળે દિશાઓ લાલકલરની રહે ત્યાં સુધી અર્થાત્ સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તની પૂર્વે અને પછી એક-એક ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૩૧થી ૩૨) મધ્ય દિવસ અને મધ્ય રાત્રિએ આગળ-પાછળ એક-એક ઘડી એમ બે ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

ઉપરોક્ત અસ્વાધ્યાય માટેના નિયમો મૂલપાઠના અસ્વાધ્યાય માટે છે. ગુજરાતી આદિ ભાષાંતર માટે આ નિયમો નથી. વિનય એ જ ધર્મનું મૂલ છે. તેથી આવા આવા વિકટ પ્રસંગોમાં ગુરુની અથવા વડીલની ઈચ્છાને આજ્ઞાને જ વધારે અનુસરવાનો ભાવ રાખવો.

स्वाध्याय के प्रमुख नियम

- (१) इस सूत्र के मूल पाठ का स्वाध्याय दिन और रात्री के प्रथम प्रहर तथा चौथे प्रहर में किया जाता है ।
- (२) प्रातः ऊषा-काल, सन्ध्याकाल, मध्याह्न और मध्य रात्री में दो-दो घड़ी (४८ मिनट) स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, सूर्योदय से पहले २४ मिनट और सूर्योदय के बाद २४ मिनट, इस प्रकार दो घड़ी सभी जगह समझना चाहिए ।
- (३) मासिक धर्मवाली स्त्रियों को स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, इसी प्रकार उनके सामने बैठकर भी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, जहाँ ये स्त्रियाँ न हों उस स्थान या कक्ष में बैठकर स्वाध्याय किया जा सकता है ।
- (४) नीचे लिखे हुए ३२ अस्वाध्याय-प्रसंगों में वाँचना नहीं चाहिए—

(१) आकाश सम्बन्धी १० अस्वाध्यायकाल

- (१) **उल्कापात**—बड़ा तारा टूटे उस समय १ प्रहर (तीन घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२) **दिग्दाह**—किसी दिशा में अधिक लाल रंग हो अथवा किसी दिशा में आग लगी हो तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (३) **गर्जांश्व**—बादलों की भयंकर गडगडाहट की आवाज सुनाई देती हो, बिजली अधिक होती हो तो २ प्रहर (छ घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (४) **निर्घात**—आकाश में कोई व्यन्तरादि देवकृत घोर गर्जना हुई हो अथवा बादलों के साथ बिजली के कडाके की आवाज हो तब आठ प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (५) **विद्युत्**—बिजली चमकने पर एक प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (६) **यूपक**—शुक्ल-पक्ष की प्रथमा, द्वितीया और तृतीया के दिनों में सन्ध्या की प्रभा और चन्द्रप्रभा का मिलान हो तो उसे यूपक कहा जाता है । इस प्रकार यूपक हो उस समय रात्री में प्रथमा १ प्रहर स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (७) **यक्षादीप्त**—यदि किसी दिशा में बिजली चमकने जैसा प्रकाश हो तो उसे यक्षादीप्त कहते हैं, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (८) **धूमिका कृष्ण**—कार्तिक से माघ मास तक धूँए के रंग की तरह सूक्ष्म जल के जैसी धूमस (कोहरा) पड़ता है उसे धूमिका कृष्ण कहा जाता है इस प्रकार की धूमस हो उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

- (९) **महिकाश्वेत**—शीतकाल में श्वेत वर्णवाली सूक्ष्म जलरूपी जो धूमस पड़ती है वह महिकाश्वेत कहलाती है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१०) **रजोद्घात**—चारों दिशाओं में तेज हवा के साथ बहुत धूल उड़ती हो और सूर्य ढँक गया हो तो रजोद्घात कहलाता है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२) ऐतिहासिक शरीर सम्बन्धी १० अस्वाध्याय—

- (११,१२,१३) हाड-मांस और रुधिर ये तीन वस्तुएँ जब-तक अग्नि से सर्वथा जल न जाएँ, पानी से धुल न जाएँ और यदि सामने दिखाई दें तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए । फूट हुआ अण्डा भी हो तो भी अस्वाध्याय होता है ।
- (१४) **मल-मूत्र**—सामने दिखाई हेता हो, उसकी दुर्गन्ध आती हो तब-तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१५) **श्मशान**—इस भूमि के चारों तरफ १००-१०० हाथ तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१६) **चन्द्रग्रहण**—जब चन्द्रग्रहण होता है तब जघन्य से ८ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १२ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१७) **सूर्यग्रहण**—जब सूर्यग्रहण हो तब जघन्य से १२ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १६ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१८) **राजव्युद्गत**—नजदीक की भूमि पर राजाओं की परस्पर लड़ाई चलती हो, उस समय तथा लड़ाई शान्त होने के बाद एक दिन-रात तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१९) **पतन**—कोई बड़े राजा का अथवा राष्ट्रपुरुष का देहान्त हुआ हो तो अग्निसंस्कार न हो तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए तथा उसके स्थान पर जब तक दूसरे व्यक्ति की नई नियुक्ति न हो तब तक ऊंची आवाज में स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२०) **औदारिक शरीर**—उपाश्रय के अन्दर अथवा १००-१०० हाथ तक भूमि पर उपाश्रय के बाहर भी पञ्चेन्द्रिय जीव का मृत शरीर पड़ा हो तो जब तक वह निर्जीव शरीर वहाँ पड़ा रहे तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२१ से २८) **चार महोत्सव और चार प्रतिपदा**—आषाढी पूर्णिमा (भूत महोत्सव), आसो पूर्णिमा (इन्द्रिय महोत्सव), कार्तिक पूर्णिमा (स्कन्ध महोत्सव), चैत्र पूर्णिमा (यक्ष महोत्सव) इन चार महोत्सवों की पूर्णिमाओं तथा उससे पीछे की चार, कृष्ण पक्ष की चार प्रतिपदा (ऐकम) इस प्रकार आठ दिनों तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२९ से ३०) प्रातःकाल और सन्ध्याकाल में दिशाएँ लाल रंग की दिखाई दें तब तक अर्थात् सूर्योदय और सूर्यास्त के पहले और बाद में एक-एक घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(३१ से ३२) मध्य दिवस और मध्य रात्री के आगे-पीछे एक-एक घड़ी इस प्रकार दो घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

उपरोक्त अस्वाध्याय सम्बन्धी नियम मूल पाठ के अस्वाध्याय हेतु हैं, गुजराती आदि भाषान्तर हेतु ये नियम नहीं है । विनय ही धर्म का मूल है तथा ऐसे विकट प्रसंगों में गुरु की अथवा बड़ों की इच्छा एवं आज्ञाओं का अधिक पालन करने का भाव रखना चाहिए ।

श्री शुवाभिगमसूत्र की विषयानुक्रमशिका

क्रमांक	विषय	पाना नं
	तीसरी प्रतिपत्ति	
१	वनषण्डगत वापी आटिका वर्णन-	१
२	जम्भूद्वीप द्वार संख्या का निरुपाड़ा-	१०
३	विजयद्वार के दोनों पार्श्वभाग का वर्णन-	१८
४	विजयद्वार के पार्श्व में रहे हुवे नैषेथिडी का वर्णन-	२३
५	विजयद्वार में रहे हुवे यङ्घवज्जट्टिका का निरुपाड़ा	३१
६	विजया राजधानी का स्थल अवेवं उनका विस्तार आटिका कथन-	३६
७	विजया राजधानी के चारों ओर वनषण्डाटि का निरुपाड़ा-	४२
८	सुधर्मासभा का अवेवं उसकी मण्डिपीठिका का वर्णन-	५०
९	ईशानकोड़ा का सिद्धायतन तथा उपपातसभा का वर्णन-	६४
१०	विजयदेव का अभिषेक का वर्णन-	७१
११	विजयदेव का जिन (कामदेव) प्रतिमा का पूजन का वर्णन-	८१
१२	विजयद्वार का वर्णन-	१०१
१३	यमकपर्वत के नाम अवेवं नीलवंताटि द्रह का कथन-	११०
१४	जम्भूपीठ के स्वरुप का कथन-	१२५
१५	जम्भूवृक्ष की चार शाखाओं का वर्णन-	१२८
१६	पुष्करिणी के मध्य में रहे हुये प्रासादावतंसक का कथन-	१३३
१७	जम्भूद्वीप में रहे हुये सूर्य चन्द्रमा की संख्या आटिका कथन-	१३८
१८	लवाड़ासमुद्र अवेवं लवाड़ासमुद्र में रहे हुये चन्द्राटि की संख्या का कथन-	१४०
१९	लवाड़ासमुद्र में जल की न्यूनताधिकता होने का कथन-	१४८
२०	वेलेन्धर नागराज तथा अनुवेलेन्धर के आवास पर्वतों का निरुपाड़ा-	१५५
२१	गौतमद्वीप के अधिपति सुस्थित के गौतमद्वीप का निरुपाड़ा-	१६६

२२	जम्भूद्वीप में कहे गये द्वाे यन्द्र के यंद्रद्वीप का निरुपाशा-	१७०
२३	धातकीजन्ड अेवं देवद्वीप में कहे हुवे यन्द्र सूर्य का निरुपाशा-	१७६
२४	लवशासमुद्र के उद्वेध परिवृद्धि अेवं गोतीर्थ का निरुपाशा-	१८५
२५	लवशासमुद्र के संस्थान का निरुपाशा-	१८८
२६	धातकीजन्ड का अेवं कालोदधिसमुद्र का निरुपाशा-	१८६
२७	पुष्करद्वीप अेवं मनुष्यक्षेत्र का निरुपाशा-	२०४
२८	मानुषोत्तर पर्वत का निरुपाशा-	२२१
२८	मनुष्यक्षेत्रगत ज्योतिष्कदेव के उपापात अेवं पुष्करोद समुद्र का निरुपाशा-	२२८
३०	वरुणावरद्वीप अेवं क्षीरोदादिद्वीप का निरुपाशा-	२३५
३१	क्षोदोदादिद्वीप अेवं अरुणादि द्वीपों का निरुपाशा-	२४१
३२	जम्भूद्वीपादि द्वीपों के नाम निर्देश-	२६४
३३	ज्हुमत्स्य इच्छपाकीर्ण समुद्रों की संख्या का इथन-	२६८
३४	इन्द्रिय पुद्रल के परिशाम का अेवं देव शक्ति का निरुपाशा-	२७१
३५	सूर्य यन्द्र के परिवारादि का इथन अेवं ज्योतिष्कदेव की यारगति का निरुपाशा-	२७६
३६	यन्द्रादि देवों के विमानों के संस्थान आदि का इथन- अेवं यन्द्रादि विमानवाहक देवों की संख्या का इथन-	२८०
३७	यन्द्रसूर्यादि की गति का व जम्भूद्वीपस्थ तारापु के अन्तर आदि का निरुपाशा-	२८१
३८	यन्द्रविमानस्थ देवों की स्थिति का निरुपाशा-	२८५
३८	वैमानिक देवों के विमानों के स्थल तथा शङ्खादि देवों की परिषदा आदि का निरुपाशा-	२८७
४०	उद्वर्लोक के देवों के विमानों की स्थिति अेवं देव विमान पृथिवी के विस्तारादि का इथन-	३१०
४१	अवधिक्षेत्र परिमाशा तथा सौधर्म इशान आदि देवों के सपुद्घात अेवं विलूषा आदि का निरुपाशा-	३२५
४२	सर्व प्राशाभूत आदि के पूर्वोत्पत्ति का निरुपाशा-	३३४
	यतुधीं प्रतिपत्ति	
४३	पांथ प्रकार के संसारी ज्हुवों का निरुपाशा-	३३८

૪૪અ	એકેન્દ્રિય જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૩૩૪
	પાંચવીં પ્રતિપત્તિ	
૪૪બ	છહ પ્રકાર કે સંસારી જીવો કા નિરુપાડા-	૩૪૮
૪૫	પૃથ્વીકાયાદિ છહ પ્રકાર કે જીવોં કા એવં સુક્ષ્મ- પૃથ્વીકાય આદિ જીવોં કા અલ્પબહુત્વ કા કથન-	૩૫૩
૪૬	બાદરકાયાદિ જીવોં કી સ્થિતિ એવં બાદરાદિ જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા નિરુપાડા-	૩૬૨
૪૭	નિગોદ જીવોં કા સ્વરુપ નિરુપાડા- છટ્ટિ પ્રતિપત્તિ	૩૭૭
૪૮	સાત પ્રકાર કે સંસારી જીવોં કા નિરુપાડા- સાતવીં પ્રતિપત્તિ	૩૮૩
૪૯	આઠ પ્રકાર કે સંસારી જીવોં કા નિરુપાડા- આઠવી પ્રતિપત્તિ	૩૮૬
૫૦	નવ પ્રકાર કે સંસારી જીવોં કા નિરુપાડા- નવવીં પ્રતિપત્તિ	૩૯૩
૫૧	દશ પ્રકાર કે સંસારી જીવોં કા નિરુપાડા- દસવીં પ્રતિપત્તિ	૩૯૬
૫૨	સંસારાસંસારસમાપક્ષ સર્વ જીવોં કી દ્વૈવિદ્યતા કા નિરુપાડા-	૪૦૧
૫૩	સર્વ જીવોં કે ત્રેવિદ્યતા કા કથન-	૪૨૨
૫૪	સર્વ જીવોં કે ચતુર્વિદ્યતા કા નિરુપાડા-	૪૩૪
૫૫	સર્વ જીવોં કે પાંચપ્રકારતા કા નિરુપાડા-	૪૪૬
૫૬	સર્વ જીવોં કે છહ પ્રકારતા કા નિરુપાડા-	૪૪૯
૫૭	સર્વ જીવોં કે સપ્ત પ્રકારતા કા નિરુપાડા-	૪૫૭
૫૮	સર્વ જીવોં કે આઠ પ્રકારતા કા નિરુપાડા-	૪૬૨
૫૯	સર્વ જીવોં કે નવપ્રકારતા કા નિરુપાડા-	૪૭૦
૬૦	સર્વ જીવોં કે દશપ્રકારતા કા નિરુપાડા- સમાપ્ત	૪૭૮

વનખંડગત વાપી આદિકા વર્ણન

વનખંડને ઉદ્દેશીને કથન કરવામાં આવે છે.

‘તસ્મ ણં વળસંહસ્સ તત્થ તત્થ દેસે તર્હિં તર્હિં વહવે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-‘તસ્મ ણં વળસંહસ્સ’ એ વનખંડમાં સ્થળે સ્થળે ‘વહવે’ અનેક

‘સુહુસુહુઆઓ’ નાની વાવડિયો ‘પુક્કરિણીઓ ગુંજાલિયાઓ દીહિયાઓ સરસીઓ સરપંતિયાઓ, સરસરપંતિયાઓ’ ચાર ખૂણિયા વાવો છે, સ્થળે સ્થળે અનેક ગોળ આકારવાળી અથવા પુષ્કરોવાળી પુષ્કરિણિયો છે. સ્થળે સ્થળે ઝરણાઓવાળી વાવો છે. સ્થળે સ્થળે વાંકાચુંકા આકારવાળી વાવડિયો છે. સ્થળે સ્થળે પુષ્પોથી ઢંકાયેલા અનેક તળાવો છે. સ્થળે સ્થળે અનેક સર પંક્તિયો છે એક પંક્તિ માં રહેલા અનેક તળાવોની પંક્તિને સર:પંક્તિ કહે છે. એવી અનેક સર: પંક્તિયો ત્યાં એ વનખંડમાં છે. સ્થળે સ્થળે અનેક સર:સર:પંક્તિયો છે. જે પંક્તિ અદ્ધ તળાવોમાં કુવાનું પાણી નળિયો દ્વારા લાવવામાં આવે તેનું નામ સર:સર:પંક્તિ છે. એવી અનેક સર:સર:પંક્તિયો એ વન ખંડમાં છે. ‘બિલ-પંતિયાઓ’ સ્થળે સ્થળે કુવાઓની પંક્તિયો છે. આ બધા જલાશયો ‘બચ્છાઓ સળ્હાઓ’ આકાશ અને સ્ફટિકની માફક સ્વચ્છ નિર્મળ પ્રદેશોવાળા છે. ‘ચ-ગામચકુલાઓ વઙ્ગરામચ પાસાણાઓ’ રજત ચાંદીના બનેલા અનેક તટો છે. એમાં જે પત્થરો લાગેલા છે. એ વજ્રરત્નના બનેલા છે. ‘તવળિજ્જમચ તલાઓ’ એના તલભાગ તપનીય સોનાનો બનેલો છે. ‘વેરુલિચમળિફાલિચ પહલપચ્ચોચડાઓ’ કીનારા નજીકના અતિ ઉન્નત પ્રદેશો છે તે વૈદુર્યમણિ અને સ્ફટિક મણિના બનેલા છે. ‘ગવળીચતલાઓ’ નવનીત કહેતાં માખણ જેવા સુકોમળ તેના તળો છે. ‘સમતીરાઓ’ તેમજ એના તીર પ્રદેશો ખાડા ખખડા વિનાના હોવાથી સમ છે. વિષમ નથી. ‘સુવળ્ણસુહુરચમળિવાલુયાઓ’ એમાં જે વાલુકા-એટલેકે રેતી છે, તે પીળી કાંતીવાળા સોનાની અને શુદ્ધ ચાંદીની અને મણિયોની છે. ‘સુહોચારા સુચત્તરાઓ’ એ બધા જલાશયો એવા છે કે જેની અંદર પ્રવેશ કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની અસુવિધા થતી નથી. અને તેમાં પ્રવેશ કર્યા પછી તેમાંથી નીકળવામાં પણ કોઈ પ્રકારની અડચણ થતી તથી. ‘ગાળામળિત્તિચ સુવદ્ધાઓ’ એના જે ઘાટ છે તે અનેક પ્રકારના મણિયોથી બનેલા છે. ‘ચારુચચ્ચકોળાઓ’ એના ચારે ખૂણા ઘણાજ મનોહર છે. આ વિશેષણ વાવો અને કુવાઓને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે ચતુષ્કોણ તો વાવો અને કુવાઓજ હોય છે. ‘આણુ પુચ્ચસુચાયવપગંભીરસીચલજલાઓ’ તેનું વપ્ર જલસ્થાન છે તે કમશ:નીચે નીચે ઉંડાણવાળું હોય છે. અને એમાં જે પાણી છે તે ઘણુંજ અગાધ છે. અને શીતળ છે. ‘સંચ્છળ્ણપત્તમિસમુળાઓ’ તેમાં જે પદ્મિનીયોના બિસ, મૃણાલ અને પત્રો છે, તે પાણીથી ઢંકાયેલા રહે છે. કંદોનું નામ બિસ અને પદ્મલતા-

નું નામ મૃણાલ છે. ‘બહુઅપલ કુમુદ ણલિગ સુમગસોગંધિયપોંડરિય સયપત્ત સહસ્પત્ત ફુલ્લકેસરોવૃદ્યાઓ’ એમાં અનેક કુમુદો, ઉત્પલો નલિન, સુભગ, સૌગંધિક પુંડરિક, શતપત્ર અને સહસ્રપત્રો ખીલેલા રહે છે. અને એ તેના કિંજલકેથી પરાગોથી’ વ્યાપ્ત રહે છે. ‘છપ્પય પરિમુજ્જમાણકમલાઓ’ તેમાં જે પ્રકુલિત કમળ અને ઉપ લક્ષણથી કુમુદો છે. તેના પર ભમરાઓ સદા ખેંચી રહે છે. અને તેનો રસાસ્વાદ લીધા કરે છે. ‘અચ્છ વિમલસલિલપુણાઓ’ સ્વભાવથીજ સ્કટિકના જેવા સફેદ અને વિમલ આગન્ટુક દોષો વિનાના હોવાથી આ બધા જલાશયો નિર્મળ જળથી પૂરેપૂરા ભરાયેલા રહે છે. ‘પલ્હિત્યમંતમચ્છ કચ્છમા’ આ પદ લુપ્ત વિભક્તિ વાળું છે. આ જલાશયોમાં ઘણી અધિક સંખ્યામાં માછલા અને કાચબાઓ આમતેમ ઘૂમ્યા કરે છે, અહીંયાં ‘પલ્હિત્ય’ એ દેશીય શબ્દ છે. અને તેનો અર્થ આ શિવાય અનેક પક્ષિયોના બેડલાઓ પણ તેમાં ચારે તરફ આમતેમ ફરતા રહે છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં વળસંહવરિચ્છિત્તાઓ’ આ બધા જલાશયો પેટી દરેક જલાશયો વનખંડથી ચારે તરફ ઘેરાયેલા છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં પત્તેયં વેદિકાથી પરિચ્છિત્તાઓ’ અને દરેક જલાશયો પદ્મવર વેદિકાથી યુક્ત છે. ‘અપ્પેગ્ગ્યાઓ આસવોદાઓ’ તેમાં કેટલાક વાવ વિગેરે જલાશયો એવા છે કે જેનું જલ આસવ જેવા મીઠા સ્વાદ વાળું છે. ‘અપ્પેગ્ગ્યાઓ વારુણોદાઓ’ કેટલાક વાવ વિગેરે જલાશયો એવા છે કે જેનું જલ વારુણ સમુદ્રના જલના સ્વાદ જેવા સ્વાદવાળા જલયુક્ત છે. ‘અપ્પેગ્ગ્યાઓ સ્વીરોદાઓ’ કેટલાક વાવ વિગેરે જલાશયો એવા છે કે જેનું પાણી દૂધના જેવા સ્વાદ વાળું છે. ‘અપ્પેગ્ગ્યાઓ ઓદાઓ’ કેટલાક જલાશયો એવા છે કે જેનું પાણી ઘીના જેવું સ્વાદવાળું છે. ‘અપ્પેગ્ગ્યાઓ સ્વીરોદાઓ’ કેટલાક જલાશયો એવા છે કે જેનું પાણી શેરડીના રસ જેવા સ્વાદવાળું છે. ‘અપ્પેગ્ગ્યાઓ અમયરસસમરસોદાઓ’ કેટલાક જલાશયો એવા છે કે જેનું પાણી અમૃતના રસ જેવા સ્વાદવાળું છે. ‘અપ્પેગ્ગ્યાઓ પગતીણ ઉદગરસેણં પન્નત્તાઓ’ કેટલાક જલાશયો સ્વભાવથીજ પોતાના ઉદકરસથી યુક્ત છે. ‘પાસાગ્ગ્યાઓ’ આ બધા જલાશયો પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે, અને પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રાસાદિક વિગેરે પદોનો અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. ‘તાસિણં સ્તુહિયાણં વાપીણં જાવ ચિલપંતિયાણં તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં બહવે તિસોવાણપલ્હિરૂવગા પળ્ણત્તા’ એ નાની નાની વાવોના રૂપવાળા ચાવત્ પુષ્કરિણિયો થી લઈને ખિલ પંકિતયો અને ફૂવાઓના એ એ પ્રદેશોમાં એ એ સ્થાનોમાં

અનેક ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપક અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના ત્રિસોપાન કહેવામાં આવેલ છે. પ્રતિરૂપક શબ્દનો એ વિશેષ પ્રકારનો અર્થ છે. અર્થાત્ ત્રણ ત્રણ નિસર-જિયો એ વાવ વિગેરે જલાશયોમાં ઉપર ચઢવા માટે રાખેલ છે. 'તેસિ ણં તિસો-વાણપહિરૂવગાણં અયમેયારૂવે વળ્લાવાસે પળ્ણત્તે' એ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોનું વર્ણન આ રીતે છે. 'તં જહા' જેગકે 'વરૂરામયા નેમા' એનો મૂળ ભાગ-મૂળનો પ્રદેશ વજ્જ રત્નનો અનેલ છે. 'રિદ્દામયા પહ્વદાના' એના મૂળપાદ રિષ્ટરત્નના અનેલ છે. 'વેરુ-લિયામયા સંભા' એના સ્તમ્ભ વૈદૂર્ય રત્નના અનેલા છે. 'સુવળ્ણ રૂપમયાફલગા' સોના અને ચાંદીના તેના ફલક કહેતાં પાટિયા છે. 'વરૂરામયાસંધી' એ પાટિયા-ઓનો સંધી ભાગ વજ્જરત્નનો અનેલો છે. 'લોહિતક્કલમહ્વો સૂહ્વો' લોહિતાક્ષ રત્નમય એની સૂચિયો છે. અન્ને પાટિયાઓને પરસ્પર જોડિ રાખવાવાળા સાંધાં ના સ્થાનાપત્ર ખીલાઓ જેવી સૂચિયો હોય છે. 'ળાણામળિમયા અવલંબણા' તેની ઉપર ચડવા ઉતરવા માટે આજૂ બાજુમાં શરિયાઓના જેવા અવલંબન લાગેલા છે. તે અવલંબનો ત્યાં અનેક પ્રકારના મળિયોથી અનેલા છે. તેને પકડીનેજ ચડનારાઓ અને ઉતરનારાઓ તેના પર ચડે ઉતરે છે. 'અવલંબણ બ્રાહ્મણો' અવ લંબન વાહાપણુ અનેક પ્રકારના મળિયોની અનેલ છે. અવલંબન જેના આધારે રહે છે, એવી અન્ને બાજુની જે ભીંતો છે, તેનું નામ અવલંબન વાહા કહે-વાય છે. 'તેસિ ણં તિસોવાણપહિરૂવગાણં' એ પ્રતિરૂપક ત્રિસોપાનોના 'પુરઓ' આગળ 'પત્તેયં પત્તેયં' દરેકે દરેક અલગ અલગ 'તોરણા પન્નત્તા' તોરણો હોય છે. 'ત્તે ણં તોરણા' એ તોરણો. 'ગાણા મળિમયસ્વંભેસુ ઉવણિવિટ્ટ સંનિવિટ્ટા' અનેક મળિયોના અનેલ થાંભલાઓની ઉપર પાંસેજ સ્થિર રહેલા છે. અને મજ્જભૂતિ થી યોગ્ય સ્થાન પર નિવેશિત છે. 'વિવહ મુતંતરોવજ્જયા' તેમાં અનેક પ્રકારની રચનાઓથી યુક્ત વચમાં વચમાં મોતિયો લાગેલા છે. 'વિવિહ તારારૂવોવચિયા' અનેક પ્રકારના તારા રૂપોથી એ તોરણો રચેલા છે. શોભાને માટે તોરણોમાં તારાઓ લગાવવામાં આવે છે. આ બાબત લોક પ્રસિદ્ધ છે. 'હામિય ઉસમ તુરગણરમગરવિહગવાલગકિળ્ણર રુરુ સરમ ચમર કુંજર વળલય પઝમલય મત્તિ-ચિત્તા' ઈહામૃગ વૃક વૃષભ બળદ તુરગ ઘોડા ભુજગ સર્પ કિત્તર રૂઝ મૃગ સરભ અષ્ટાપદ કુંજર હાથી વનલતા અને પક્ષલતા આ બધાના એ તોરણોમાં ચિત્રો ચિત્રેલા-બનાવેલા છે. 'સ્વંભુગય વરૂરવેજ્જયા પરિગયામિરામા' આ તોરણોના થાંભલાઓ ઉપર વજ્જમયી વેદિકાઓ છે. તેથી એ તોરણો ઘણાજ સુંદર લાગે

છે. ‘વિજ્ઞાહરજમલજુયલજંતજુત્તા વિવ અચ્ચિસહસ્સમાલળીયા’ તેના ઉપર સમ-
 શ્રેણીમાં વિદ્યાધરેના યુગલોના ચિત્રો બનેલા છે. તથા એ તોરણો સ્વાભાવિક
 પ્રભા સમુદાયથી યુક્ત છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે જો કે આ તોરણો
 એવા પ્રકારની પ્રભા સમુદાયથી યુક્ત નથી પરંતુ વિશિષ્ટ વિદ્યાશક્તિશાળી
 પુરૂષ વિશેષના પ્રપંચથી યુક્ત થઈ રહેલ છે. ‘રૂવગસહસ્સ કલિવા’ રૂપક સહ-
 સ્ત્રોથી અર્થાત્ સેંકડો અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી એ તોરણો યુક્ત છે. ‘મિસમાળા’
 પોતાની પ્રભાથી ચારે તરફ ચમકિત બનેલા છે. ‘વિભિમસમાળા’ એ આ પોતાની
 પ્રભાથી ચમકિત બનેલા છે કે જેનાથી એ ‘ચક્રવુલ્લોચળલેસા’ તેને જોતાંજ
 જાણે તે બંને નેત્રોને આલિંગન આપતા ન હોય તેમ જાણે તેમાં ચોંટિ બંધ
 છે. એ તોરણોનો સ્પર્શ ‘સુહકાસા’ સુખદ છે. ‘સસ્સિરીય રૂવા, પાસાઈયાઝ’
 જોનારાઓને એનું રૂપ ધણુજ સોહામણું લાગે છે. તેથી તે સશ્રીક રૂપવાળા
 છે. એ તોરણો પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ, આ ચારે વિશે-
 પણોનો અર્થ અનેક સ્થળે આવી ગયેલ છે તેથી તે ત્યાંથી સમજી લેવો.

‘તેસિં ણં તોરણાણં ઉવરિં બહવે અદ્દુટ્ટમંગલગા પળ્લતા’ એ તોરણોની ઉપર
 અનેક આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો કહેવામાં આવેલ છે. ‘સોત્થિય સિરિવચ્છ ણંદિ-
 યાવત્ત વદ્ધમાળ મહાસળ કલસ, મચ્છ દાપળા’ એ આઠ મંગલ દ્રવ્યોના નામો
 આ પ્રમાણે છે.—સ્વસ્તિક ૧ શ્રીવત્સ ૨ નંદિકાવર્ત ૩ વર્દ્ધમાન ૪ ભદ્રાસન
 ૫, કલશ ૬, મત્સ્ય ૭ અને દર્પણ ૮ આ આઠ મંગલ દ્રવ્યો ‘સદ્વરચનામયા
 અચ્છા સળ્હા જાવ પઢિરૂવા’ સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. આકાશ અને મણિયોની જેમ
 સ્વચ્છ છે. શ્લક્ષ્ણ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. શ્લક્ષ્ણથી પ્રતિરૂપ સુધીના આ પદોની
 વ્યાખ્યા પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. ‘તેસિં ણં તોરણાણં ઉવરિં બહવે કિળ્હ-
 ચામરજ્ઞયા’ એ તોરણોના ઉપરના ભાગમાં અનેક કૃષ્ણ કાંતિવાળા ચામરોથી
 યુક્ત ધન્તઓ છે. ‘લોહિયચામરજ્ઞયા’ લાલરંગ વાળા ચામરો યુક્ત ધન્તઓ છે.
 ‘હારિદ ચામરજ્ઞયા’ પીળા વર્ણના ચામરોવાળી ધન્તઓ છે. ‘સુક્કિલ્લચામરજ્ઞયા’
 સફેદ વર્ણવાળા ચામરોથી યુક્ત ધન્તઓ છે. ‘અચ્છા સળ્હા રૂપપટ્ટા વઙ્ગદંડા
 જલયામલગંધિયા સુરૂવા પાસાઈયાઝ’ આ બધી ધન્તઓ અચ્છ સ્વચ્છ છે. આકાશ
 અને સ્ફટિક મણિ સરખી અત્યંત શ્વેત છે. શ્લક્ષ્ણ ચીકણી છે. વજ્રદંડની ઉપર
 એના પદ ચાંદિના બનેલા છે. ‘વઙ્ગદંડા’ એનો દંડ વજ્ર રત્નનો બનેલ છે.
 એની ગંધ જલજ-કમલના ગંધ જેવી છે. એથીજ એ સુરમ્ય છે મનોહર છે.
 ‘સુરૂવા’ એનું રૂપ શ્રેષ્ઠ છે. અને એ પ્રાસાદીય વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત છે.

‘તેસિં ણં તોરણાણં ઝપિં’ એ તોરણોની ઉપર ‘બહવે છતાઈછતા પડાગાઈ-પડાગા ઘંટાજૂયલા ઉપ્પલહથ્થયા જાવ સયસહસ્સપત્તહથ્થયા સવ્વરયણામયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા’ અનેક છત્રાતિ છત્ર છે. એક છત્રની ઉપર બીજી છત્ર બીજા છત્રની ઉપર ત્રીજી છત્ર આ રીતે છે. અનેક પતાકાતિપતાકા છે. એક પતાકાની ઉપર બીજી પતાકા બીજી પતાકાની ઉપર ત્રીજી પતાકા આ રીતે રહેલ છે. અનેક ઘંટા યુગલો છે. અનેક ચામર યુગલો છે. અનેક ઉત્પલ હસ્તક-સમૂહો છે. હસ્તકનો અર્થ સમૂહ એ પ્રમાણે છે. અહીયાં પહેલા યાવત્પદથી અનેક નલિન હસ્તકો છે. અનેક સુભગા હસ્તકો છે. અનેક સૌગંધિક હસ્તક છે. અનેક પુંડરિક હસ્તક છે. અનેક શતપત્ર હસ્તક છે. અને અનેક સહસ્રપત્ર હસ્તક છે. આ પ્રકારના પાડનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ બધા સમૂહો ‘સવ્વરયણામયા’ સર્વાત્મના રત્નમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિ પ્રમાણે અત્યંત શ્વેત છે. યાવત્પ્રતિરૂપ છે. શ્લક્ષ્ણુ વિગેરે પદોનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે સમજી લેવો. ‘તાસિં-ણં સુહિયાણં વાવીણં જાવ વિલપંતિયાણં’ એ નાની નાની વાવડિયોની બિલ પંકિતયોના ઉત્તર ઉત્તરના પ્રદેશોમાં પ્રદેશોના પણ એક એક દેશમાં પણ ‘બહવે ઉપ્પાયપવ્વયા’ અનેક ઉત્પાત પર્વતો છે. તેના પર અનેક વ્યન્તર દેવો અને દેવિયો આવીને વિચિત્ર પ્રકારની કીડા કરવા માટે ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની રચના કરે છે. તેથી તેનું નામ ઉત્પાત પર્વત છે. ‘ણિયહ્પવ્વયા’ અનેક નિયતિ પર્વત છે. આ પર્વતો વાતવ્યન્તરોના ભોગ્યતરિકે ઉપયોગમાં આવનાર હોવાથી તેને નિયતિ પર્વત કહે છે. ‘જગતી પવ્વયા’ અનેક જગતી પર્વતો છે. ‘દારૂપવ્વયા’ દારૂ પર્વતો છે. એટલેકે લાકડાના બનેલા જેવા હોવાથી એ પર્વત દારૂ પર્વત કહેવાય છે ‘દ્ગમંહવગા’ અનેક દક મંડપો છે. એટલે કે સ્ફટિક મણિથી રચેલ પર્વતો છે. ‘દ્ગમંચગા’ સ્ફટિક મણિના બનાવવામાં આવેલ મંચો છે. ‘દ્કમા-લગા’ અનેક સ્ફટિક મણિના બનાવેલ પ્રાસાદ-મહેલો છે. આ દક મંડપાદિકામાંથી કેટલાક ‘ઋસજા’ ઉંચા છે. કેટલાક ‘સુહુ’ નાના છે. ‘સ્વહહગા’ અને કેટલાક નાના અને આયત-લાંબા છે. ‘અંદોલગા પક્કસંદોલગા સવ્વરયણામયા’ કેટલાક મંડપ વિગેરે તે અંદોલક રૂપ છે. અને કેટલાક પક્કસંદોલક રૂપ છે. ન્યાં આગળ દેવ દેવિયો આવીને પોતે પોતાને બુલાવે છે. અર્થાત્ પોતે બુલા ખાય છે, તેને આન્દોલક કહેવામાં આવે છે. અને ન્યાં આગળ પક્ષિઓ આવીને બુલે છે તે પક્ષ્યાન્દોલક કહેવાય છે. એવા આંદોલક અને પક્ષ્યાંદોલક એ વન

ખંડમાં સ્થળે સ્થળે ઘણા છે. એ બધા વ્યન્તર દેવ અને દેવિયોને ક્રીડા કરવાને યોગ્યસ્થાનો છે. આ ઉત્પાત પર્વત વિગેરે ‘સવ્વરચનામયા’ સર્વાત્મના રત્નમય છે. ‘અચ્છા જાવ પઢિહ્વા’ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા એ બધા ઘણાજ શુભ—શ્વેત છે. તથા શ્લક્ષ્ણુ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. ‘તેસુ ણં ડળપાયવવ્વપ્પસુ જાવ પક્કલંદોલેસુ બહવે હંસાસણાઈ કોંચાસણાઈ ગરુલાસણાઈ’ ઉત્પાદ પર્વતો થી આરંભીને પદ્યાન્દોલક સુધીના આ બધાજ પર્વતો ઉપર અનેક હંસાસનો છે, સિંહાસનોમાં જેમ નીચેના ભાગમાં ચિત્રેલા સિંહ હોય છે, એજ રીતે આ સિંહાસનોની નીચેના ભાગમાં હંસો ચિત્રેલા હોય છે. તેને હંસાસન કહેવાય છે. એવા અનેક હંસાસનો એ પર્વતો પર છે. એજ રીતે કૌંચાસનો છે. અનેક ગરુડાસનો છે. ‘ઉળ્લયાસણાઈ’ અનેક ઉત્તતાસન ઉંચા ઉંચા આસનો છે. અનેક ‘દીહાસણાઈ’ દીર્ઘ લાંબા લાંબા આસનો છે. અને તે શય્યા જેવા હોય છે, ‘મહાસણાઈ’ અનેક ભદ્રાસનો છે. જેની નીચેના ભાગમાં પીઠિકાબંધ હોય છે, તે ભદ્રાસન કહેવાય છે, અનેક ‘પક્કલાસણાઈ’ પદ્યાસનો છે. તેના નીચેના ભાગમાં પક્ષિયોના ચિત્રો બનેલા હોય છે. અનેક ‘મગગસણાઈ’ મકરાસનો છે. અનેક ‘ઉસમાસણાઈ’ વૃષભાસનો છે. અનેક ‘સીહાસણાઈ’ સિંહાસનો છે. અનેક ‘પડમાસણાઈ’ પદ્માસનો છે. અનેક ‘દિસાસોસ્થિયાસણાઈ’ જે આસનોની નીચેના ભાગમાં દિશા સૌવસ્તિક આલેખવામાં આવેલ હોય છે. એ આસન દિશા સૌવસ્તિક છે. એ આસનોના નામો સંગ્રહીત કરીને બતાવનારી ગાથા આ પ્રમાણે છે. ‘હંસે કોંચે’ ઇત્યાદિ હંસ ૧, કૌંચ ૨, ગરુડ ૩, ઉત્ત ૪, પ્રણુત ૫ દીર્ઘ ૬, ભદ્ર ૭ પક્ષી ૮ મકર ૯ વૃષભ ૧૦ સિંહ ૧૧ અને દિક્ક સૌવસ્તિક ૧૨ આ બારે આસન ‘સવ્વરચનામયાઈ’ સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. ‘અચ્છાઈ’ આકાશ અને સ્ફટિક મણિની જેમ અત્યંત શુભ છે. શ્લક્ષ્ણુ વિગેરે પ્રતિરૂપ પર્યન્તના વિશેષણો વાળા છે, આ બધાજ પદોના અર્થનું કથન પહેલા આવી ગયેલ છે.

‘તસ્સ ણં વળસંડસ્સ તથ્ય તથ્ય દેસે તહિં તહિં બહવે આલિઘરા’ એ વન ખંડના એ એ સ્થાનોમાં અનેક આલિગૃહો છે. એટલે કે આલિ નામની વનસ્પતિના ગૃહો છે. ‘મલ્લિઘરા’ અનેક માલિઘર માલિનામની વનસ્પતિયોના ગૃહો છે. ‘કવલીઘરા’ અનેક કદલી ગૃહો—કેળના ઘરો છે. અર્થાત્ જે ગૃહોમાં આલિનામની વનસ્પતિયો છે તે આલિગૃહ છે. જે ગૃહોમાં માલિ નામની વનસ્પતિયોનું અધિકપણું છે તે માલિઘર છે. જે જે ગૃહોમાં કેળના વૃક્ષો વિશેષ પ્રમાણમાં હોય તે કદલી ગૃહો છે. ‘લયઘરા’ અને લતા પ્રધાનતાવાળા ગૃહો છે. ‘અચ્છળઘરા, પેચ્છળઘરા, મજ્જળઘરા’ અનેક અવસ્થા ગૃહો છે. આ ગૃહો ધર્મ-શાળા જેવા હોય છે. કેમકે ન્યારે ત્યારે વ્યંતર દેવો અને દેવિયો પોતાની

ઇચ્છા પ્રમાણે આનંદપૂર્વક ત્યાં નિવાસ કરે છે. અનેક પેક્ષણ ગૃહો છે. અહીંયાં આવીને દેવ દેવિયોં અનેક પ્રકારના ખેલો ભેવે છે અને સ્વયં પણ અનેક પ્રકારના ખેલો કરે છે. અનેક મન્જન ગૃહો છે. અનેક સ્નાન ગૃહો છે. અહીંયાં આવીને વ્યંતર દેવ દેવિયો સ્વેચ્છાપૂર્વક ખૂબ સ્નાન કરે છે. ‘પસાહણધરગા’ અનેક પ્રસાધન ગૃહો છે. અહીંયાં આવીને વ્યંતર દેવ દેવિયો પોતે અને અન્યને આભૂષણોથી ખૂબ સારી રીતે વિભૂષિત કરે છે. ‘ગઢમધરગા’ અનેક ગર્ભગૃહના આકારના ઘરો છે ‘મોહણધરા’ ન્યાં રમણુ-મૈથુન સેવન કરવામાં આવે એવા અનેક મોહનઘરો છે. એને વાસધર પણ કહેવામાં આવે છે. ‘સાલધરગા’ અનેક પદ્મશાળા પ્રધાન ઘરો છે. ‘જાલધરગા’ અનેક બાળવાળા ઘરો છે. ‘કુસુમધરગા’ અનેક પુષ્પોના સમૂહોથી યુક્ત ગૃહો છે. ‘ચિત્તધરગા’ અનેક રમણુયીય ચિત્રોની પ્રધાનતાવાળા ગૃહો છે. ‘ગંધઢ્વધરગા’ અનેક ગીત અને નૃત્ય વિગેરેનો જેમાં અભ્યાસ કરવામાં આવે એવા અનેક ગંધર્વ ગૃહો છે. ‘આયંસધરગા’ અનેક આદર્શગૃહ દર્પણુમય ગૃહો છે. એ બધા ‘સન્ઢ્વરચણામયા’ અચ્છ ઇત્યાદિથી પ્રતિરૂપ પર્યંતના વિશેષણોવાળા છે. આ બધા પદોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. ‘તેમુણ આલિધરણુમુ જાવ આયંસધરણુમુ બહૂં હંસાસળાઈ જાવ દિસાસોવત્થિયાસળાઈ’ આ આલિધરથી આરંભીને આદર્શ ઘર સુધીના સઘળા ઘરોમાં અલગ અલગ રૂપે અનેક હંસાસનથી આરંભીને અનેક દિશાસૌવસ્તિકાસન સુધીના આસનો છે. ‘તરસ ણં વળસંઢ્વસ તત્થ તત્થ દેસે દેસે તર્હિં તર્હિં બહવે જાઈમંઢ્વગા જૂહિયા મંઢ્વગા’ એ વનખંડમાં સ્થળે સ્થળે એ એ સ્થાનો પર અનેક બંધના મંડપો છે. ચંભેલીના પુષ્પોથી લદાયેલા અનેક મંડપો છે. અનેક સોનાની બુધના પુષ્પોથી લદાયેલ મંડપો છે. ‘મહિલયા મંઢ્વગા’ અનેક મહિલકા પુષ્પોની વેલના મંડપો છે. અર્થાત્ મોગરાના પુષ્પોથી લદાયેલ કુંભે છે. ‘ળવમાલિયા મંઢ્વગા’ નવ મહિલકાના મંડપો છે. ‘વાસંતિમંઢ્વગા’ વાસંતિલતાએના મંડપો છે. ‘દધિવાસુયા મંઢ્વગા’ અનેક દધિવાસુકોના મંડપો છે. આ દધિવાસુક એ એક પ્રકારની વનસ્પતિયું નામ છે. ‘સૂરિહિલ મંઢ્વગા’ સૂરિલી નામની વનસ્પતિના મંડપો છે. તંબોલિમંઢ્વગા’ અનેક તાંબુલોના-પાનની વેલોના મંડપો છે. ‘મુહિયામંઢ્વગા’ અનેક મુદ્રિકા-દરાખની વેલોના મંડપો છે. ‘નાગલયામંઢ્વગા’ અનેક નાગલતા નામની વનસ્પતિના મંડપો છે. અનેક ‘અતિમુક્ત મંઢ્વગા’ અતિમુક્તક લતાના મંડપો છે. ‘અખ્ખોયા મંઢ્વગા’ અખ્ખોયા નામની વનસ્પતિ વિશેષના મંડપો છે. ‘માલુયા મંઢ્વગા’ અનેક માલુકાના મંડપો છે. એક ગોટલી જે રૂળમાં

હોય એ ક્ષણવાળા વૃક્ષનું નામ માલુકા છે. ‘સામલયામંડવગા’ અનેક શ્યામ-લતાઓના મંડપો છે. આ બધા મંડપો ‘ગિચ્ચં કુસુમિયા ગિચ્ચં જાવ પઢિહ્વા’ સર્વદા પુષ્પોથી યુક્ત રહે છે. યાવત્ એ બધા પ્રતિરૂપ સુધીના સઘળા વિશેષણો વાળા છે. અહીં યાવત્પદથી સંગ્રહ થયેલ પદોનો અર્થ આ પ્રમાણેનો છે. એ સર્વદા મુકુલિત, પલ્લવિત, સ્તબ્ધિત, ગુહિત, ગુચ્છિત, યમલિત, યુગલિત, વિનમિત, અને પ્રણમિત રહે છે. આ બધાજ વિશેષણોથી વિશેષિત બનીને સુંદર રચનાથી યુક્ત વિશિષ્ટ મંજરીરૂપ અવતંસક શિરોભૂષણવાળા છે. અને સર્વપ્રકારે રત્નમય છે. તથા અરુચ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. એ બધા વિશેષણોનો પુરોપાઠ અને સંપૂર્ણ અર્થ પદ્મવર વેદિકાની લતાઓના વર્ણનમાં જોઈ લેવા. ‘તેસુ ગં જાતીમંડવેસુ જાવ સામલયામંડવેસુ બહવે પુઢવીસિલાપટ્ટગા પળ્ળતા’ આ બંધિય મંડપોમાં યાવત્ યૂથિકા મંડપોથી લઈને શ્યામલતા મંડપો સુધીના મંડપોમાં અનેક પૃથ્વી શિલા પટ્ટકો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા હંસાસળસંઠિયા કૌંચાસળસંઠિયા ગરુલાસળસંઠિયા ડળ્ળયાસળસંઠિયા’ તેમાં કેટલાક પૃથ્વીશિલાપટ્ટકો હંસાસનોની જેવા છે. અને કેટલાક કોંચાસનોની જેમ રહેલા છે. કેટલાક ગરુડાસનોની માફક રહેલા છે. કેટલાક ઉત્તર આસનોની સરખા રહેલા છે. ‘પળ્ળયાસળસંઠિયા’ કેટલાક પ્રણતાસન સમાન રહેલા છે. ‘મહાસળસંઠિયા’ અને કેટલાક ભદ્રાસનોની જેમ સ્થિત છે. ‘પક્ષાસળસંઠિયા’ કેટલાક પક્ષાસનોની જેમ સ્થિત છે. ‘મગરાસળસંઠિયા’ કેટલાક પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો મકરાસનોની માફક આવેલા છે. ‘ડસમાસળસંઠિયા’ કેટલાક વૃષભાસનોની જેમ સ્થિત છે. ‘સીહાસળસંઠિયા’ કેટલાક સિંહસનોની જેમ સ્થિત રહેલા છે. ‘પડમાસળસંઠિયા’ કેટલાક પદ્માસનોની જેમ સ્થિત-રહેલા છે. ‘દીહાસળસંઠિયા’ કેટલાક દીર્ઘાસનોની માફક સ્થિત-રહેલા છે. ‘દિસાસોવાલ્ધયાસળસંઠિયા’ અને કેટલાક પૃથ્વીશીલા પટ્ટકો દિશા સૌવસ્તિકાસનોની માફક સ્થિત રહેલા છે. ‘તલ્થ બહવે વરસયળાસળવિસિટ્ટસંઠાળસંઠિયા પળ્ળતા સમળાડસો’ હે શ્રમણુ આયુષ્મન્ ત્યાં એ પૃથ્વીશીલા પટ્ટકોમાં અનેક પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો જેટલા વિશેષ-પ્રકારના ચિન્હોવાળા છે અને જેટલા વિશિષ્ટ તેના નામો છે, અને બીજા પણુ જેટલા મુખ્ય શયન, આસન વિગેરે છે, તેની જેમ સ્થિત છે. તેનો સ્પર્શ કેવા પ્રકારનો હોય છે તે સૂત્રકાર હવે બતાવે છે. ‘આઙ્ગગહ્યવૃળ્ળવળ્ળીય તૂલ્લાસા મડયા સઠ્ઠવરળ્ળામયા અચ્છા જાવ પઢિહ્વા’ તેનો સ્પર્શ આજ્ઞનક અજ્ઞન અર્મમય વસ્ત્ર, કોમળરૂ, ખૂર નામની વનરૂપિતિ માખણુ ‘તૂલ્હંસતુલી’ તેના સ્પર્શ જેવો સુકુમાર કોમળ સ્પર્શ તેનો છે. સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે. અરુચ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી ‘સળ્ળહા-શ્લક્ષ્ણા’ અહીંથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોનો અર્થ પહેલાં આવી ગયેલ છે તે પ્રમાણે અહીં

સમજી લેવો. ‘તત્થ ણં બહવે વાળમંતરા દેવા દેવીઓય આસચંતિ, સચંતિ, ચિટ્ઠંતિ, ણિસીદંતિ, તુયટ્ઠંતિ’ એ ઉત્પાદપર્વત વિગેરે પર્વતો પર જે હંસાસન વિગેરે આસનો છે, તે અને અનેક પ્રકારના સંસ્થાનવાળા પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો છે, તેના પર અનેક વાનવ્યંતર જાતીના દેવ અને દેવિયોનો સમૂહ સુખ પૂર્વક ઉઠે બેસે છે અને સૂવે છે. અર્થાત્ પોતાના શરીરને લાંબુ કરીને સુવે છે. પણ તેઓ ઉંઘતા નથી. કેમકે તેઓ દેવયોનિ હોવાથી તેઓને નિદ્રાનો અભાવ હોય છે. તથા તેઓ ઇચ્છાપૂર્વક ઉભા રહે છે. ઇચ્છાનુસાર આરામ કરે છે. ઇચ્છાપૂર્વક ડાબા પડખાને ફેરવીને જમણી બાજુ કરે છે. અને જમણા પડખાને બદલીને ડાબી તરફ ફેરવીલે છે. આ રીતે તેઓ ત્યાં વિશ્રામ કરે છે. રતિકીડા કરે છે. તથા પોતાના મન પ્રમાણે જે કાર્ય કરવા ઇચ્છે છે તેવા બધાજ કામો કરે છે. તથા આમતેમ જવા રૂપ વિનોદ અને ગીત નૃત્ય વિગેરે પ્રકારના વિનોદથી પોતાના મનને બહેલાવ્યા કરે છે. ‘મોહંતિ’ અને મૈથુન સેવન કરે છે. આ રીતે તેઓ ‘પુરાપોરાણાણં સુચિણ્ણાણં’ પૂર્વ જન્મમાં એ પ્રકારના ધર્માનુષ્ઠાન સંબંધિ અપ્રમાદ અને ક્ષાંત્યાદિ શુભ આચરણોથી મેળવેલ છે. સુપરિક્રંતા-ણં સુમાણં’ સઘળા જીવો સાથે મેત્રિભાવ સાચલાપણુ પરદ્રવ્યાનપહરણુ—પરધન ગ્રહણુ ન કરવું તે તથા સુશીલપણુ વિગેરે પ્રકારના શુભ પરક્રમોથી મેળેલ હોવાથી શુભ, એમતો શુભપણુ બુદ્ધિના ફેરફારથી શુભ હોતા નથી. તેનું નિવારણુ કરતા સૂત્રકાર કહે છે ‘કલ્લાણાણં’ એકાન્તતઃ અશુભ ફળને દૂર કરીને તાત્વિક શુભ ફળનેજ પ્રદાન કરવાવાળા હોય છે. એ પ્રકારના ‘કલ્લાણં કમ્માણં’ પોતે પૂર્વ જન્મમાં કરેલા કર્મોના ‘કલ્લાણં ફલવિત્તિવિસેસં કલ્યાણુરૂપ ફળ વિપાકને ‘પચ્ચણુઠ્ઠમ્માણા’ ભોગવતા થકા ‘વિહરંતિ’ સુખશાંતિ પૂર્વક પોતાના સમ યને વીતાવતા રહે છે. ‘તીસે ણં જગતીણુ ઉપિં અંતો પમવરવેદિયાણુ’ એ જગતીની ઉપર અને પદ્મવર વેદિકાના અંદર ભાગમાં ‘પ્ત્થ ણં ઇમં મહં વણસંઢે પળ્ણતે’ એક વિશાળ વનખંડ કહેલ છે. ‘દેસૂણાઈં દો જોયણાઈં વિવસંભેણં વેહ્યા સમણં પરિક્લેવેણં કીળ્ણે કીળ્ણોમાસે વણસંઢવળ્ણઓ મણિતળસહવિહૂણો ણેયવ્વો’ એ પદ્મવર વેદિકાની અંદરનું વનખંડ કંઈક કમ બે યોજનના વિસ્તારવાળું છે. તથા તેના પરિક્લેપ પદ્મવર વેદિકાની બહારના ભાગમાં રહેલા વનખંડના પરિક્લેપ જેવો છે. ઇત્યાદિ તમામ કથન રૂપ વર્ણુન અહીંયાં પહેલાના કથન પ્રમાણેનું સઘળું કથન સમજી લેવું જોઈએ. પરંતુ એ અંદરના વનખંડમાં તૃણ અને મણિયોના શબ્દો હોતા નથી. તેમ સમજવું, તથા એ વનખંડ પણ કૃષ્ણ અને કૃષ્ણાવભાસ વિગેરે વિશેષણોવાળું છે. વિગેરે પ્રકારથી જેવું વર્ણુન વનખંડનું પહેલા પદ્મવર વેદિકાના બાહ્ય વનખંડનું કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું એ તમામ વર્ણુન આ વનખંડના વર્ણુનમાં પણ સમજવું જોઈએ. અહિંયાં જે

તૃણ અને મણિયોના શબ્દો હોવાનો નિષેધ કરેલ છે. એનું કારણ એવું છે કે પક્ષવર વેદિકાના અંદરના ભાગમાં હોવાથી તેવા પ્રકારના વાયુ વિગેરેનો પ્રવેશ ત્યાં થઈ શકતો નથી. તેથી તૃણો અને મણિયોમાં ચલન રૂપ ક્રિયા થતી નથી. તેથી અરસ પરસ ઘસાવાના અભાવથી શબ્દનો ઉદ્ભવ થતો નથી. 'તત્થ ણં બહવે વાણ-મંતરા દેવા દેવીઓ આસયંતિ' એ અંદરના વનખંડોમાં પણ અનેક વાનવ્યંતર દેવો અને દેવિયોના સમૂહો સુખપૂર્વક ઉઠતા ખેસતા રહે છે. 'સયંતિ' સારી રીતે શયન કરે છે. આરામ કરે છે. પણ નિદ્રા લેતા નથી. કેમકે દેવોમાં નિદ્રાનો અભાવ કહેલ છે. 'ચિટ્ઠંતિ તુયટ્ઠંતિ ણિસીયંતિ' ઉભા રહે છે. થાક ઉતારે છે. પડખા ખદલે છે. 'રમંતિ' રમણુ કરે છે. 'લલંતિ' ઇચ્છાનુસાર કામ કરે છે. 'કીડંતિ' ભુદા ભુદ પ્રકારના અનેક ખેલ અને તમાશાઓ દ્વારા મનરંજન કર્યા કરે છે. 'મોહંતિ' મૈથુન સેવન કરતા રહે છે. એ રીતના એ દેવ અને દેવિયોના ગણો પૂર્વ ભવમાં સારી રીતે કરેલ પોતાના શુભ કર્મો કે જે શુભ ફળો આપનારા હોય છે. કલ્યાણકારક ફળ પરિપાકને 'પચ્ચગુભવમાણા' ભોગવતાથકા 'વિહરંતિ' સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવતા રહે છે. ॥ સૂ. ૫૪ ॥

જમ્બૂદ્વીપ દ્વાર સંખ્યા કા નિરુપણ

'જંબુદ્વીવસ્સ ણં મંતે ! દીવસ્સ કહ્ દારા પણ્ણત્તા' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે 'જંબુદ્વીવસ્સ ણં મંતે !

દીવસ્સ કહ્ દારા પણ્ણત્તા' હે ભગવન જંબુદ્વીપના કેટલા દારો કહ્યા છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! ચત્તારિ દારા પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! જંબુદ્વીપના ચાર દારો કહેલા છે. 'તં જહા' તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'વિજયે, વેજયંતે, જયંતે, અવરાજિયે' વિજય, વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજિત 'કહિ ણં મંતે ! જંબુદ્વીવસ્સ દીવસ્સ વિજયે નામં દારે પણ્ણત્તે' હે ભગવન ! જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપનું વિજય નામનું દ્વાર કયાં કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ પુરત્થિમેણં પણ્ણાલીસં જોયણસહસ્સાઈ અબાધાણે જંબુદ્વીવે દીવે પુરત્થિમપેરંતે લવણસમુદ્ધ પુરમત્થિદ્ધસ્સ પચ્ચત્થિમેણં સીતાણે મહાણઈણે ઉપિં ણં જંબુદ્વીવસ્સ દીવસ્સ વિજયે નામં દારે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! જંબુદ્વી-

પના મધ્યમાં રહેલ મંદર પર્વની પૂર્વ દિશામાં ૪૫ પિસ્તાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી જંબૂદ્વીપની પૂર્વના અન્તમાં તથા લવણુ સમુદ્રમાં પૂર્વાર્ધના પશ્ચિમ ભાગમાં સીતામહાનદીની ઉપર જંબૂદ્વીપનું વિન્ય નામનું દ્વાર કહેલ છે. હવે એ દ્વારનું પ્રમાણ અતાવવામાં આવે છે. ‘અદૃજોયણાઈં ઉડ્ઢં ઉચ્ચત્તેણં ચત્તારિ જોયણાઈં વિષ્ણંભેણં તાવતિયં ચેવ પવેસેણં’ આ દ્વાર આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળું છે. અને ચાર યોજન પહોળું છે. અને તેનો પ્રવેશ પણ ચાર યોજનનો છે. એ દ્વાર કેવા પ્રકારનું છે હવે તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘સેણ વરકળ્લમ ધૂમિયાગે’ તેનો રંગ સફેદ છે. કેમકે તે અંક રત્નોનું અનેલ છે. તેનું શિખર શ્રેષ્ઠ સુવર્ણનું અનેલ છે. ‘ઈહામિય ઉસમ તુરગનરમગર વિહગવાલકિન્નરરુરુ સરમચમરકુંજરવળ્લયપત્તમલયમત્તિચિત્તે’ તેના પર ઈહા મૃગના, વૃષભ-બળદના, તુરગ-ઘોડાના નર-મનુષ્યના મધરના પક્ષીના સર્પના કિન્નરના રૂઝ નામના મૃગના સરભ અષ્ટાપદના, ચમરી ગાયના કુંજર હાથીના. વનલતાઓના અને પદ્મલતાઓના ચિત્રો અનેલા છે. ‘સ્ખંમુગયવરવેરૂયા પરિગયામિરામે’ આ દ્વાર વજ્રવેદિકાઓથી કે જે તેના થાંભલાઓ પર અનેલ છે. અને ઘણાજ અધિક પ્રમાણથી આકર્ષિત લાગે છે. ‘વિજ્જાહરજમલજુયલજંતજુત્તે ઇવ અચ્ચિસહસ્સ માલિણીણ’ વિદ્યાધરોના સમ શ્રેણિવાળા યુગલો-જોડલા યંત્રમાં લગાડેલા જેવા જણાય છે. અર્થાત્તએ એવા જણાય છે કે તેઓ સ્વાભાવિક નથી. પરંતુ વિશેષ પ્રકારની વિદ્યાશક્તિવાળા કેઈ પુરૂષે પોતાની વિદ્યાના પ્રભાવથી બનાવેલા છે. અને તે પ્રભાસમુદાયથી યુક્ત છે. ‘રૂવગસહસ્સકલિણ’ તે હજારો રૂપોથી યુક્ત છે. ‘મિસમાણે’ પોતાની પ્રભા ક્રાંતીથી ચમકતા રહે છે. ‘મિદ્ધિસમાણે’ ઘણાજ વધારે પ્રમાણમાં તેજસ્વી જણાય છે. ‘ચક્કલુલોયળેસે’ જેવાથી એવા જણાય છે કે જાણે આંખોમાંજ સમાઈ જાય છે. ‘સુહફાસે’ તેનો સ્પર્શ વધારે સુખ જનક છે. ‘સસ્સિરીયરૂવે’ તેનું રૂપ વધારે સોહામણું અને લોભાવનારૂં છે. ‘ઈહામિગ’ થી લઈને અહીં સુધીના પદોની વિસ્તાર પૂર્વકની વ્યાખ્યા પદ્મવર વેદિકાના બહારના વનખંડમાં તોરણોના વર્ણનમાં કરેલ છે તે જોઈ લેવી.

‘વળ્ણો દ્વારસ્સ તસ્સિમો હોઈ’ આ દ્વારનું વર્ણન આ રીતે છે. ‘તં જહા વરૂરામયા ણિમ્મા’ એ દ્વારની ભૂમિભાગની ઉપરની તરફ નીકળેલા પ્રદેશ રૂપ નિમ્નો વજ્ર મય છે. તેના મૂળપાદ રૂપ પ્રતિષ્ઠાન શિષ્ટ રત્નમય છે. ‘વેરુલિયરૂહલ્લખંભે’ તેના સ્તંભો રૂચિર સોહામણા છે અને તે વૈરૂચ્ય રત્નના અનેલા છે. ‘જાયરૂવો વચિય પવર પંચવળ્ણમણિરયળકોટ્ઠિમતલે’ તેનું કુટ્ઠિમતલ અદ્ધ ભૂમિભાગ સુવર્ણથી રચિત અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવા પાંચ વર્ણિવાળા ચંદ્રકાંત વિગેરે મણિયોથી અનેક કર્કેતન વિગેરે રત્નોથી બનાવવામાં આવેલ છે. ‘હંસગબ્મમણ ણ્ણુણ’ તેના એલુક દેહલી હંસગર્ભ રૂપ રત્ન વિશેષની અનેલ છે. ‘ગોમેજ્જમણ ઇંદકીલે’

તેનો ઈંદ્ર કીલ ગોમેઢ રત્નનો અનેલ છે. 'લોહિતક્ષમઈઓ દારચેડીઓ' લોહિતાક્ષ રત્નની તેની દ્વાર શાખાઓ અનેલ છે. જોડરસામણ ઉત્તરંગે' તેનું ઉત્તરંગ અર્થાત્ દ્વારની ઉપર તિષ્ઠુ રાખવામાં આવેલ કાષ્ઠ જ્યોતીરસ રત્નનું અનેલ છે. 'વેહ્લિયામયા કવાઢા' તે દ્વારના ઘણાજ સુંદર કમાડ વૈદ્યુર્થ રત્નના અનેલ છે. 'વહ્રામયા સંઘી' એ કમાડોનો સાંધાનો ભાગ વજ્રરત્નનો અનેલ છે. અર્થાત્ એ કમાડોના પાટિયાના સાંધાનો જે ભાગ છે, તે વજ્ર રત્નથી પૂરેલ છે. 'લોહિતક્ષમઈઓ સૂઈઓ' કમાડોના અન્ને પાટિયાઓને એક બીજાથી જૂઠા ન પડવા દેવાના કારણે રૂપ તેમાં જે સૂચિયો ખીલા લગાવવામાં આવેલ છે તે લોહિતાક્ષર રત્નોના અનેલ છે. 'ગાળામણિમયા સમુગ્ગયા' સમુદ્ગક સૂતિકાથ્રેહો અનેક પ્રકારના મણિયોના અનેલા છે. 'વહ્રામઈઓ અગ્નલાઓ' તેની અર્ગલા સાંકળ વજ્ર રત્નની અનેલ છે. 'અગ્નલાપાસાયા' અર્ગલા પ્રાસાદ એ શબ્દથી કહેલ છે. 'વહ્રામઈ આલ્પણવેદિયા' જેમાં ઈંદ્રકીલિકા રહે છે એવી તે આવર્તન પીઠિકાપણુ વજ્રરત્નની અનેલ છે. 'અંકોત્તરપાસણ' એ કમાડોનો ઉત્તર પાર્શ્વ-અંદરની બાજુનો ભાગ અંક રત્નનો બનાવેલ છે. 'ગિરંતરિયઘણકવાઢે' એ દ્વારના કમાડ એવા મજબૂત અને પરસ્પર જોડાયેલા છે કે જેમાં જરા સરખું પણ અંતર પડતું નથી. અર્થાત્ છિદ્ર દેખાતું નથી. 'મિત્તિસુ ચેવ મિત્તિગુલિયા છપ્પન્ના તિન્નિ હોતિ' તેની ભીંતોમાં ૧૬૮ એકસો અડસઠ ભિત્તિગુલિયા-ખૂંટિયો છે 'ગોમાણસીતત્તિયા' શબ્દોનો પણ ૧૬૮ એકસો અડસઠ જ છે. 'ગાળામણિરયણવાલરૂવગલીલદ્વિય સાલમંજિયા' અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોથી નિર્મિત એ દ્વારો પર વ્યાલો-સર્પોના ચિત્રો ચિત્રેલા છે. તે તેમજ લીલા કરતી શાલભંજીકા-પુતળીયો પણ અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોની અનેલ છે. 'વહ્રામણ કૂઢે' વજ્રરત્નનો તેનો કૂટ-માડભાગ છે. 'રચયામણ ઉસ્સેહે' તેનું શિખર રત્નમય છે. એ શિખર માડભાગનું જ સમજવું પણ દ્વારનું સમજવાનું નથી કારણ કે દ્વારના શિખરનું વર્ણન પહેલા કરાઈ ગયેલ છે. 'સવ્વત્તવણિઝમણ ઉલ્લોણ' તેના અંદરવા રૂપ ઉપરનો ભાગ છત ની નીચેનો એટલેકે વચ્ચેનો ભાગ સર્વ પ્રકારે તપનીય સોનાનો અનેલ છે. 'ગાળામણિરયણજાલપંજરમણિવંસગલોહિતક્ષ પહિવંસગરઘયમોમ્મે' તેના દ્વારની ખડકીયો મણિમય વંશોવાળી લોહિતાક્ષમય પ્રતિવંશોવાળી રજતમય ભૂમિવાળી અને અનેક પ્રકારના મણિયોવાળી છે. 'અંકમયા પક્ષા પક્ષવાહાઓ' તેના પક્ષો અને પક્ષવાહા અંક રત્નના અનેલા છે. જોતિરસામયા વંસા વંસકવેલ્લુગાય'

તેના ઉપરનાવંશો જ્યોતિરસ રત્નના છે. અને તેના વંશકવેદલુકો વાંસની ઉપરના છાવેલા ખપાટિયા પણ જ્યોતિરસ રત્ન જ છે. 'ચય્યામહો પટ્ટિયાઓ' તેની પટ્ટિયો ચાંદીની અનેલ છે. એટલે કે વાંસ એક ખીજથી છૂટા ન પડે જ્ય તે માટે નીચેની તરફ છાવામાં આવેલ વાંસોનીજ એ પટ્ટિયો હોય છે. 'જાતરૂપમઈઓ ઓહાડળી' તેની અવધાટની જાત રૂપ રત્નથી અનેલ છે. 'વહરામઈઓ ઝવરીપુંછળીઓ' તેના ઉપરના ભાગમાં જે પુંછળિયો છે. તે વજની અનેલ છે. 'સવ્વસેતરચયમણ છાયણે' તેનું છાદન રત્નનું અનેલ છે. અને તે સંપૂર્ણ પણથી સફેદ છે. 'અંકમયા પક્ષ્વા' આ વિશેષણથી લઈને ઉપર આવેલા તમામ પદોની વ્યાખ્યા પદ્મવર વેદિકાના પ્રકરણમાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. તે તે ત્યાંથી સમજી લેવું. 'અંકમયકળગકૂટવણિજ્જથૂમિયાગે' તેનું મુખ્ય શિખર અંક રત્નનું અને કનક સોનાનું અનેલ છે. તથા સ્તૂપિકા નાના નાના શિખરો તપનીય સોનાની અનેલ છે.

હવે સૂત્રકાર 'સેવ વરકળગથૂમિયાગે' આ પાઠમાં જે શ્વેતપદ કહ્યું છે, તે શ્વેતપણાની પુષ્ટિ કરવા માટે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્ર પાઠથી કહે છે 'સંસ્વતલ વિમલણિમ્મલદધિઘણગોલીરફેણચયણિગરપ્પગાસે' જેવું સફેદ શંખતલ હોય છે, અને તે જેવું વિમલ મલવિનાનું હોય છે. એજ રીતથી આ પણ શ્વેત છે. તથા જેવું નિર્મલ જમાવેલ દહીં હોય છે, ગાયના દૂધના ડીણ જેવા સફેદ હોય છે. તથા રજન-ચાંદીનો સમૂહ જેવો નિર્મલ અને સફેદ હોય છે. એજ રીતનો તેનો પ્રકાશ શ્વેત છે. 'તિલગરચણદ્વચંદ્રચિત્તે' તિલક રત્નો પુંડૂ વિશેષો અને અર્ધ ચંદ્રોથી જે અનેક પ્રકારથી સોહામણા અનેલા છે. 'ણાણમણિદામાલંકિણ' અનેક મણિમય માળાઓથી જે અલંકૃત થઈ રહેલ છે. 'અંતોચ્ચ વહિયસપ્પહે' અંદરનો અને બહાર જે શ્લક્ષ્ણ પુદ્ગલોના સ્કંધોથી બનાવેલ છે. તવણિજ્જ વાલુયાપત્યહે' તપનીય સોનાની વાલુકા રેતીનો પ્રસ્તટ અનેલ છે. 'સુહફાસે' જેનો સ્પર્શ સુખકર છે. 'સરિસરીયરૂવે' જેનું રૂપ ઘણુંજ સોહામણું અને લોભામણું છે. અને 'પાસાઈણ' તે પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ એ બધાજ વિશેષણોવાળું અને ઘણુંજ રમણીય આ જંબૂદ્વીપનું વિજય નામનું દ્વાર છે. 'વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ઝમઓ પાસે' વિજય દ્વારની બંને બાજુ 'દુહતોણિસીહિયાણ' જે નૈષધકીયો છે. નૈષધકી એટલે બેસવાનું સ્થાન છે. 'દો દો ચંદણકલસ પરિવાહીઓ' એ બંને સ્થાનો પર બે બે ચંદનના કલશોની પંક્તિ રાખવામાં આવેલ છે. 'તેણં ચંદણકલસા વરકમલપદ્મટ્ટાણા' એ ચંદન કલશો સુદર કમલ જેનો આધાર છે. એવા છે. અર્થાત્ એ ચંદન કલશોની નીચે સુદર કમળો છે. તે ઘણુંજ સુદર છે. તેના પર તે કલશો રાખેલ છે. 'સુરભિવારિપરિપુણા' તેમાં

સુગંધ યુક્ત જળ ભરવામાં આવેલ છે. ‘ચંદનકચચચાગા’ એ કલશોની ઉપર ચંદનનો લેપ કરવામાં આવેલ છે. આવિદ્ધ કંઠેગુણા’ તેના ગળામાં લાલ રંગનો દોરો બાંધેલ છે. ‘પરમુપ્પલવિહાણા’ તેના મુખભાગમાં પદ્મ અને ઉત્પલનું ઢાંકણ રાખેલ છે. ‘સટ્વરયણામયા અચ્છા સળ્હા જાવ પડિરૂવા’ આ ચંદન કલશ સર્વ પ્રકારના રત્નોથી જડેલ છે. આકાશ અને રક્તિક મણિ રત્ન જેવા અત્યંત સફેદ છે. નિર્મલ છે. અને શ્લક્ષ્ણુ વિગેરે વિશેષણોથી લઈને અભિરૂપ પ્રતિરૂપ સુધિના સઘળા વિશેષણો વાળા છે. ‘મહતા મહતા મહિંદકુંભસમાણા પળ્ળતા સમણાસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ આ ચંદન કલશ મોટા મોટા મહેન્દ્ર કુંભ સરખા છે. અર્થાત્ તે મહાકલશની જેવા હોવાનું કહેલ છે. વિજયસ્ત ણં દારસ્સ **અમ્બોપાસિં** દુહતો ણિસીહિયાઈ દો દો ણાગદંતપરિવાડીઓ’ વિભ્ય દ્વારના અને પડખામાં એટલે કે બન્ને બાજુની બન્ને નિષેધિકાઓમાં બળ્ળે નાગદંત-ખૂટિયો પંકિત રૂપે રાખવામાં આવેલ છે. તેણે ણાગદંતગા મુત્તાજાલંતરરુસિય હેમજાલ ગવક્ષજાલંત્રિચિની ઘંટાજાલપરિચ્ચિત્તા’ આ બધી જ નાગદંત મુક્તાબલ ખૂટિયોની પંકિતની અંદરનો ભાગ લટકતી સોનાની માળાઓ અને નાની નાની ઘંટડિયોથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. ‘અબ્બુમયા’ આગળના ભાગમાં એ નાગદંત-ખૂટિયો કંઈક કંઈક ઉચાઈ વાળી છે. ‘અમ્મિણિસિદ્ધા’ અભિનિષ્કિત અર્થાત્ નિષેધિકાઓની ભીંતમાં એ ખૂબ ઉંડે સુધી બેસારેલ છે. ‘તિરિયં સુસં-પમ્મહિયા’ એજ વાત આ પદ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. ‘અહે પળ્ળગદ્ધરૂવા’ નીચેના ભાગમાં એ સાપના અર્ધભાગ જેવા આકારવાળી છે. અર્થાત્ અત્યંત સરલ અને દીર્ઘ છે. ‘પન્નગદ્ધસંઠાણસંઠિયા’ આ પદ દ્વારા પણ એજ વાત સ્પષ્ટ કરેલ છે. ‘સટ્વરયણામયા અચ્છા જાવ પડિરૂવા’ આ પદોનો અર્થ જેમ પહેલા કહેવામાં આવેલ છે તેમજ છે. ‘મહયા મહયા ગયદંતસમાણા પળ્ળતા સમણા સો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્! એ નાગદંતકો એવા જણાય છે કે બાણે મોટા વિશાળ ગજદંતકોજ હોય ‘તેસુ ણં ણાગદંતણ્ણુ’ એ નાગદંતો ઉપર ‘બહવે કિળ્ણહસુત્તવઘારિય મલ્લદામકલાવા જાવ સુક્કિલ્લ સુત્તવઘારિયમલ્લદામકલાવા’ કૃષ્ણ સૂત્રથી બાંધેલ અનેક પુષ્પ માળાઓ લટકી રહેલ છે. અને યાવત્ પદથી ત્રહ્ણુ થયેલ નીલ સૂત્રમાં બાંધેલ લોહિત-લાલ સૂત્રમાં પીળા સૂત્રમાં બાંધેલ અને સફેદ સૂત્રમાં બાંધેલ અનેક પુષ્પ માળાઓ લટકીરહેલ છે. ‘તે ણં દામા તવ-ણિજ્જલંબૂસગા’ એ માળાઓના આગળના ભાગમાં ગોળાકાર એક મંડળ વિશેષ લટકે છે. એ બધી પુષ્પમાળાઓ ‘સુવળ્ણપતરગમંઢિયા’ સોનાના પત્રાથી મઢેલ

છે. ‘નાગામણિરચણવિવિહારદ્વહારઊવસોમિય સમુદયા’ અનેક મણિયોથી રત્નોથી તથા અનેક પ્રકારના હારોથી અને અર્ધ હારોથી એ માળાઓ વિશેષ પ્રકાર થી શોભે છે. ‘જાવ સિરીય અતીવ અતીવ ઊવસોમેમાણાર ચિદ્વંતિ’ યાવત્ એ માળા ઓની શોભા ઘણીજ વધારે સુંદર લાગે છે. અહીં યાવત્પદથી ‘ઈસિ અણ્ણ મણ્ણમસંપત્તા પુઠ્ઠાવરદાહિણુત્તરગર્હિં વાર્ણિં મંદાયં ઇજ્જમાણા ઇજ્જમાણા પલંબ માણા પલંબમાણા ઙ્ઙ્ઙમાણા ઙ્ઙ્ઙમાણા પઙ્ઙ્ઙમાણા પઙ્ઙ્ઙમાણા તેણં ઓરાલેણં મણ્ણુણેણં મણ્ણહરેણં કણ્ણમણ્ણિવ્વુઙ્કરેણં સહેણં (તે પણ્ણે) સવ્વઓ સમંતા આપૂરેમાણા આપૂરેમાણા સિરીય અઈવ અઈવ ઊવસોમેમાણા ઊવસોમેમાણા ચિદ્વંતિ’ આ પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ બધા પદોની વ્યાખ્યા પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન કરતી વખતે કરવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી તે પદોનો અર્થ ત્યાંથીજ સમજી લેવો. ‘તેસિં ણં નાગદંતગાણં ઊવરિ’ એ નાગદંતકો-પુટિયોની ઉપર ‘અણ્ણાઓ દો દો નાગદંતપરિવાહીઓ પણ્ણત્તાઓ’ બીજી બજી પુટિયોની હાર હોવાનું કહેલ છે. ‘તેસિંણં નાગદંતાણં મુત્તાજલંતરુસિય તહેવ જાવ સમણાસો’ હે શ્રમણુ આયુષ્મન્ એ બજી નાગદંતકોની વચ્ચેમાં મુક્તાબલ વિગેરેનું વર્ણન પહેલાના નાગદંતકોના વર્ણનમાં જે પ્રમાણે ઉપર કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું અહીંયા પણ સમજી લેવું અહીંયા યાવત્પદથી એજ વાત પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. અને એ તમામ વર્ણન ‘યાવન્મહાતિમહાન્તો ગજદન્તસમાના પ્રજ્ઞપ્તાઃ’ આ પાઠ પર્યન્તનું કથન અહિયાં ગ્રહણ કરી લેવું. ‘તેસુ ણ નાગદત્તણ્ણુ બહવે રચયામયા સિક્કયા પણ્ણત્તા’ આ નાગદંતોની ઉપર અનેક રત્નમય સ્ત્રીકાઓ રાખવામાં આવેલ છે. ‘તેસુણં રચયામણ્ણુ સિક્કકણ્ણુ બહવે વેરુલિયા મહ્હઓ ધૂવધહિઓ પન્નત્તાઓ’ એ સ્ત્રીકાઓની ઉપર વૈરૂર્ય રત્નના બનેલ અનેક ધૂપઘટો રાખવામાં આવેલા છે. ‘તાઓ ણં ધૂવધહીઓ કાલાગુરુપવરકુંદરુક્ક તુરુક્ક ધૂવમઘમઘંત ગંધુદ્ધૂયામિરામાઓ’ આ ધૂપઘટો કાલાગુરુ ધૂપવિશેષ જેને ગુજરાતીમાં અગર કહે છે. તે તથા ચિઉડી ધૂપવિશેષ એવં સિદ્ધક લોખાનની ગંધથી કે જે ગંધ આમ તેમ ફેલાઈ રહેલ હોય તેનાથી મનોરમ જણાય છે. ‘સુગંધવરગંધગંધિયાઓ’ સારી ગંધવાળા પદાર્થોની જેવી સુંદર ગંધ હોય છે. એજ રીતની સુગંધ આ ગંધ ઘટિકાઓમાંથી કાયમ નીકળ્યા કરે છે. તેથીજ એ ગંધ ઘટિકા ‘ગંધવદ્ધિમૂયાઓ’ ગંધવર્તિ-ગંધગુટિકા-સુગંધની ગોળી જેવી જણાય છે. ‘ઓરા લેણં મણ્ણુણેણં ઘાણમણ્ણિવ્વુઙ્કરેણં ગંધેણં તે પણ્ણે સવ્વઓ સમંતા આપૂરે મણીઓ અતીવ ર સિરીય જાવ ચિદ્વંતિ’ તેથીજ એ ઉદાર, મનોહર, મનને આનંદ

આપવાવાળા એવા ગંધથી નાક અને મનને આનંદ ઉપજવે છે. અને ચારે દિશાઓના એ એ પ્રદેશોને ભૂમિભાગને અને દિશા વિદિશાઓના પ્રદેશોને ગંધની વ્યાપકતાથી ભરતા રહે છે. એથીજ એ પોતાની શોભાની ગરિમાથી ઘણાજ વધારે સોહામણુ લાગે છે. ‘વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ડમઓ પાસિ’ વિન્ય દ્વારની અન્ને બાબુની નૈષેધકીમાં ખેડક શાળામાં ‘દો દો સાલમંજિયા પરિવા-ડીઓ પળ્ણત્તાઓ’ બે બે શાલભંજકાઓ નાની નાની પુતળિયોની હારે કહેલ છે. ‘તાઓ ણં સાલમંજિયાઓ લીલટ્ટિયાઓ’ ત્યાં તે પુતળિયો કીડાકરતી ચીતરેલી છે. ‘સુપહટ્ટિયાઓ’ અને તે ઘણાજ સુંદર પ્રકારથી ત્યાં બતાવેલ છે. તથા ‘સુઅલંકયાઓ’ વેષ અને ભૂષણોથી સારી રીતે સજેલી છે. ‘ળાળાવિહ રાગ વસળાઓ’ રંગ વિરંગ કપડાઓથી તેને ઘણીજ સરસ રીતે સન્નવવામાં આવેલ છે. ‘ળાળામહલ્પિનદ્વાઓ’ અનેક પ્રકારની માળાઓ પહેરાવીને તેને સારી રીતે શોભાવે છે. ‘મુટ્ટિગેવેજ્જમજ્જાઓ’ તેનો કટિભાગ એટલો પાતળો છે કે તે એક મૂડિમાં સમાઈ બંધ છે. ‘આમેલગ જમલજુવલ વટ્ટિય અવ્મુળ્ણય પીળરહ્ય સંઠિય પયોહરાઓ’ તેના પથોધરો-સ્તનો સમશ્રેણી વાળા ચુચુક-ડીટડીયોથી યુક્ત છે. કંઠણ હોવાથી એ ગોલાકારવાળા છે. એ સામેની બાબુ ઉત્તર રહેલ છે. નમેલા હોતા નથી. એ પુષ્ટ છે. કૃશ નથી. તેથીજ એ રતિદ-આનંદ કારક રતિને ઉત્પન્ન કરવાવાળા છે. ‘રત્તાવંગાઓ’ તેના નેત્રોનો પ્રાંતભાગ લાલ છે. ‘અસિય કેસીઓ’ તેના વાળો કાળા વર્ણના છે. એટલે કે ભમરાના રંગ સરખા કાળા છે. મિઝવિસય પસત્થ લક્ષ્ણ સંવેલ્લિતગ્ગસિરયાઓ’ તથા તેમના કેશો અત્યંત કોમળ છે. સ્વાભાવિક અને આગંતુક મેલ વિનાના છે. પ્રશસ્ત લક્ષણો વાળા છે. અને મસ્તકનો ભાગ મુગુટોથી યુક્ત હોવાથી એ કેશોનો અગ્રભાગ ઢંકાયેલ છે. ‘ઈસિં અસોગવરપાદ્મુવટ્ટિયાઓ’ એ અશોક વૃક્ષનો આશરો લઈને ઉભેલ છે. ‘વામહત્થગહિયગ્ગસાલાઓ’ ડાબા હાથથી તેઓએ અશોક વૃક્ષની ડાળનો અગ્રભાગ પકડી રાખેલ છે. ‘ઈસિં અહુચ્છિલ્લ કહ્લક્ષ્વચિટ્ટિઈહિં લ્હસેમાળીઓ ઇવ’ પોતાના તીર્છાં કટાક્ષોથી જોનારાઓના મનને જાણે તે ચોંટી રહી છે. ‘ચક્કુલ્લોયળલેસાહિં અળ્ણમળ્ણં સ્વિજ્જમાળીઓ ઇવ’ એક બીજાના તીર્છાં અવલોકનોથી એવું જાણાય છે કે જાણે એ એક બીજાના સૌભાગ્યની અદેખાઈથી

ખેદ યુક્ત બની રહી છે. ‘પુઢવી પરિણામાઓ સાસયભાવમુવગયાઓ’ આ શાલ લાંબકાઓ પૃથીવી પરિણામ વાળી છે. અર્થાત્ પાર્થિવ શરીર વાળી છે. અને વિજય દ્વારની જેમ નિત્ય છે. ‘ચંદાણગાઓ’ તેઓનુ મુખ ચંદ્રમા સમાન છે. એટલે કે ચંદ્રમા પૂર્ણિમાને દિવસે પોતાના શુભ, શીતલ વિગેરે ગુણોથી જ્ઞેનારાઓના મનને આલ્હાદવાળા બનાવે છે. એજ પ્રમાણે આ પણ જ્ઞેનારાઓના મનને આનંદિત કરે છે. ‘ચંદવિલાસિનીઓ’ ચંદ્રમંડલની જેમ એ સુશોભિત હોય છે. ‘ચંદદ્વસમનિહાલાઓ’ તેનો ભાલ પ્રદેશ લલાટ આઠમના ચંદ્રમા જેવો છે. ‘ચંદાહિય સોમદંસણાઓ’ ચંદ્રના દર્શનથી પણ વધારે સુંદર તેમનું દર્શન છે. અર્થાત્ ચંદ્ર કરતાં પણ તેઓનો આકાર વધારે કાન્તિ યુક્ત છે. ‘અકાઠવ ઉજ્જોમણીઓ’ ઉલ્કામુખ વીજળીથી ભેદાયેલા જાજવલ્યમાન અગ્નિ પુંજના જેવી એ ચમકીલી છે. ‘વિજ્જુધનમરીચિ સૂરદીપંતતેયઅહિયયર સંનિગાસાઓ’ તેનો પ્રકાશ વિજલીના કિરણોથી અને નહીં ઠંકાયેલ સૂર્યના તેજથી પણ વધારે છે. ‘સીંગારાગારચારુવેસાઓ’ તેનો આકાર શૃંગાર પ્રધાન છે. અને તેથીજ તેનો વેશ આડ કહેતાં સુંદર અને સોહામણો છે. ‘પાસાઈયાઓ’ તેથીજ તેઓ પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે એને પ્રતિરૂપ છે. ‘તેયસા અતીવ અતીવ અવસોભેમણીઓર ચિટ્ટંતિ’ તેથી તેઓ પોતાના તેજથી પ્રકાશથી અત્યંત સુશોભિત રીતે વિજય દ્વારની બન્ને નૈષેધિકાઓમાં ઉભી રહે છે. ‘વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ઉમઓ પાસિં દુહઓ નિસીહિયાદ દો દો જાલકઢગા પળ્ણત્તા’ વિજય દ્વારની બન્ને તરફની બેઉ નૈષેધિકાઓમાં બપ્પે બાલ કટકો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તેણં જાલકઢગા સવ્વ રયણામયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા’ આ તમામ બાલકટકો સર્વ રત્નમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિકની જેમ અત્યંત સ્વચ્છ નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ઉમઓ પાસિં દુહઓ નિસીહિયાદ દો દો ઘંટા પરિવાહીઓ’ એ વિજય દ્વારની બન્ને બાબુની બેઉ નૈષેધિકાઓમાં બપ્પે ઘંટાઓની પરિપાટી લાઇન છે. ‘તાસિણં ઘંટાણં અયમેયારુવે વળ્ણાવાસે પળ્ણત્તે’ એ ઘંટાઓનું વર્ણન આ પ્રમાણેનું છે. ‘તં જહા’ જેમકે ‘જંબૂળદમઈઓ ઘંટાઓ’ એ તમામ ઘંટા સુવર્ણમય છે. ‘વરૂરામઈઓ લાલાઓ’ તેમાં જે લાલઓ-લોલકો છે તે વજ્રરત્નમય છે. ‘ણાણામણિયા ઘંટા પાસગા’ અનેક મણિઓના બનેલ ઘંટા પાર્થ છે. ‘તવણિજ્જમઈઓ સંઘલાઓ’ ઘંટાઓની સાંકળો તપનીય સુવર્ણની બનેલ છે. ‘રયણામઈઓ રજ્જુઓ’ રજતમય

દોરિયો છે. અર્થાત્ ઘંટા વગાડવા માટે તેમાં જે દોરિયો બાંધવામાં આવેલ છે તે ચાંદીની બનાવેલ છે. ‘તાઓ ણં ઘંટાઓ ઓહસ્સરાઓ, મેહસ્સરાઓ, હંસસ્સરાઓ કૌંચસ્સરાઓ, ણંદિસ્સરાઓ, સીહસ્સરાઓ, મંજુસ્સરાઓ, સુસ્સરાઓ, સુસ્સરાણિઘોસાઓ’ એ ઘંટાઓનો અવાજ એકવાર વગાડવાથી ઘણા વખત સુધી સાંભળવામાં આવે છે. અર્થાત્ સાંભળાય છે. તેથી તેને ઓધસ્વર વાળા કહેલ છે. એનો સ્વર વાગતી વખતે મેઘના સ્વર જેવો ગંભીર હોય છે. તેથી તેને મેઘસ્વર જેવો કહેલ છે. તેઓનો સ્વર હંસના સ્વરની જેમ ધીરે ધીરે કમ થતો થતો મધુર થઈ જાય છે. તેથી એને હંસસ્વર જેવો કહેવામાં આવેલ છે. તેઓનો એ સ્વર કૌંચપક્ષિના સ્વર જેવો ધીરે ધીરે પાછો કોમળ બની જાય છે તેથી એના સ્વરને કૌંચપક્ષીના સ્વર જેવો કહેલ છે. નંદિઘોષ બાર તુરૈયોના સમુદાયના સ્વર જેવો એ સ્વર હોય છે. તેથી એ સ્વરને નંદિઘોષ જેવો કહેલ છે. સિંહની ગર્જના જેવો એઓનો સ્વર હોય છે, તેથી એને સિંહ સ્વર જેવો કહેલ છે. એ ઘંટાઓનો સ્વર સાંભળવામાં ઘણોજ પ્રિય અને મનને આહલાદ કારક જણાય છે. તથા કાનોને ઘણોજ પ્રીતિકર હોય છે. એ સંબંધમાં વધારે શું કહેવાય ? તે બધીજ ઘંટાઓ આ ઉપરોક્તરીતે સુંદર સ્વર વાળી અને સુંદર નિર્ઘોષ વાળી છે. ‘તે પપ્સે ઓરાલેણં મણુણેણં કણમણ ણિવ્વુઙ્કરેણં સદ્દેણં જાવ ચિટ્ઠંતિ’ એ પ્રદેશમાં શ્રેતાઓના કર્ણ અને મનને અત્યંત આનંદ આપનાર ઉદાર અને મનોજ્ઞ શબ્દથી—પોતાના અવાજથી યાવત્ દિશા અને વિદિશાના ભૂ ભાગને વાચાલિત કરતી થકી વિશેષ પ્રકારની શોભાથી યુક્ત બનેલ છે. ‘વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ઁમઓ પાર્સિં દુહઓ ણિસીહિયાએ દો દો વણમાલા પરિવાહીઓ પણ્ણત્તાઓ’ એ વિજય દ્વારની બંને બાજુની બંને નૈષેધિકીમાં બંને વનમાળાઓની હાર હોવાનું કહ્યું છે. ‘ણાણાદુમલયા સિસલયપરલવસમાકુલાઓ’ આ વનમાળાઓ અનેક વૃક્ષો અને અનેક લતાઓના કિસલય રૂપ પદ્મવેાથી અર્થાત્ કુમળા કુમળા પાનોથી યુક્ત છે. ‘છપ્પય-પરિમુઙ્ગમાણકમલસોમંતસરિસરીયાઓ’ શું જાણ્યમાન થતા ભમરાઓ દ્વારા ખવાયેલ કમળોથી સુશોભિત છે. તેથીજ એ શોભાના અતિશય વાળી છે. ‘પાસાઈયાઓ’ ૪ પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે. અને પ્રતિરૂપ છે. ‘તે પપ્સે ઁરાલેણં જાવ ગંધેણં આપૂરેમાણીઓ આપૂરેમાણીઓ ચિટ્ઠંતિ’ એ પોતાના ઉદાર ગંધથી કે જે નાક અને મનને શાંતી આપનાર છે, સઘળી દિશાઓ અને વિદિશાઓ ના મૂળ પ્રદેશને ગંધથી ભરીને સુગંધવાળો બનાવતા રહે છે. ॥ ૫૫ ॥

વિજયદ્વાર કે દોનો પાર્શ્વભાગ કા વર્ણન

‘વિજયસ ગં દારસ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘વિજયસ ગં દારસ’ ઉમઓ પાર્શ્વ દુહઓ ગિસીહિયાણ દો દો પગંઠગા પળ્ણત્તા’ વિજય નામના દ્વારની બન્ને બાજુની બન્ને નૈષેધિકીયોમાં બપ્બે પ્રકંઠકો છે. પીઠ વિશેષનું નામ પ્રકંઠક છે. ‘તેસિં ગં પગંઠગા ચત્તારિ જોયણાં આયામવિક્લંભેણં દો જોયણાં બાહ્લેણં’ આ પીઠ વિશેષ રૂપ પ્રકંઠકો ચાર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈવાળા છે. અને બે યોજનના ઘેરાવાવાળા છે. ‘સંવરયણામયા’ આ પ્રકંઠકો સર્વ પ્રકારે વજ્રમય હોય છે. ‘અચ્છા જાવ પઢિરૂવા’ આકાશ અને સ્ફટિકમણિની જેમ અચ્છ-અત્યંત નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘તેસિં ગં પગંઠગાણં ઉવરિ’ આ પ્રકંઠકોની ઉપર ‘પત્તેયં પત્તેયં’ અલગ અલગ ‘પાસાયવહ્સેંગે પળ્ણત્તે’ પ્રાસાદાવતંસક કહેવામાં આવેલ છે. જે પ્રાસાદોમાં મુકુટો જેવા જણાય છે. તે પ્રાસાદાવતંસક કહેવાય છે. ‘તેણં પાસાયવહ્સેંગા’ એ બધા પ્રાસાદાવતંસકો ‘ચત્તારિ જોયણાં ઉહ્હં ઉચ્ચતેણં’ ચાર યોજનની ઉંચાઈવાળા અને ‘દો જોયણાં આયામવિક્લંભેણં’ બે યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા કહ્યા છે. ‘અધ્મુગય મૂસિય પહસિયાવિવ’ એ બધા પ્રકંઠકો ઉન્નત પ્રભાવાળા સઘળી દિશાઓમાં ફેલાઈ ગયેલા જેવા અને હસતા ન હોય તેવા દેખાય છે. ‘વિવિહ મળિરયણ મત્તિચિત્તા’ ચન્દ્રકાંત વિગેરે મણિયો અને કર્કેતન વિગેરે રત્નો વાળી અનેક પ્રકારની રચનાથી એક રૂપ હોવા છતાં પણ અનેક રૂપોવાળા જણાય છે. અર્થાત્ અત્યંત આશ્ચર્ય કારક દેખાવવાળા જણાય છે. ‘વાહ્દૂધૂય વિજય વેજયંતી પઢાગચ્છત્તાતિચ્છત્તકલિયા’ એ પ્રકંઠકો પવનથી કંપિત તથા વિજયને સૂચિત કરવાવાળી જે વૈજયન્તિ નામની પતાકાઓ છે તેનાથી તથા ઉપર રહેલા છત્રાતિચ્છત્રોથી યુક્ત છે. ‘તુંગા’ અત્યંત ઉંચા છે. કેમકે—તેની ઉંચાઈ ૪ ચાર યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. તેથી એ એવા જણાય છે કે ‘ગગણત્ત લમણુલિહંતસિહરા’ બાણે કે તેના શિખરો આકાશતળનેજ સ્પર્શ કરી રહ્યા ન હોય તેમ જણાય છે. ‘જાલંતરરયણ પંજરુમ્મિલિયવ્વ’ તથા તેમાં જે બળિયો લાગેલી છે, તેમાં વિશેષ પ્રકારની શોભા માટે વચમાં વચમાં રત્નો લગાડવામાં આવેલ છે. તેથી એ એવા જણાય છે કે બાણે અને હમણાંજ પાંજરામાંથી બહાર કહાડવામાં આવેલ છે. વાંસ વિગેરેથી બનાવવામાં આવેલ પાંજરાઓની

અંદર જે વસ્તુ રાખેલ હોય છે, તેની છાયા ફીકીપડતી નથી. એજ રીતે એ જાળીઓમાં જે રત્નો લગાડેલા છે, તેનાથી તેની કાંતી ઘણીજ વધેલી જણાય છે. તેથીજ સૂત્રકારે તેને આ રીતે ઉપમાં આપેલ છે ‘મણિક્ષણગથૂમિયાગા’ તેના પર જે શિખરો છે, તે મણિયોના અને સોનાના બનાવેલ છે. ‘વિયસિયસય પત્તપોંદરીયતિલગરયણદ્વચંદચિત્તા’ તેના દ્વાર પ્રદેશોમાં વિકસિત થયેલ શતપત્રોના શતપત્રોવાળા કમળો અને પુંડરીકોના ચિત્રો ચિત્રેલા છે. તથા ભીંતોમાં તિલક રત્નો જડેલા છે. તેમજ અર્દ્ર ચંદ્રાકાર ચિત્રો ખેંચેલા છે. ‘ગાણામણિમય દામાલંકિયા’ આ પ્રકંટકો અનેક પ્રકારના મણિયોથી બનાવેલ માળાઓથી અલંકૃત કરેલા છે. ‘અંતો વાહિચ સળ્હા’ એ અંદર અને બહાર ચિકાશવાળા છે. શ્લક્ષ્ણુ પુદ્ગલોથી યુક્ત છે. ‘તવણિજ્જવાલુયપત્થહગા’ તેની અંદર તપનીય સોનાની વાલુકા-રેત પાથરેલ છે. તેથી જ ‘સુહાસા’ તેનો સ્પર્શ સુખકારક છે. ‘સસિરિયસ્ત્વા’ એનું રૂપ લોભામણું છે. એ પ્રાસાદાવતંસકો પ્રાસાદીય દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. ‘તેસિં ણં પાસાયવહિંસગાળં’ એ પ્રાસાદાવતંસકોમાં ‘ઉલ્લોયા પડમલયા જાવ સામલયા મત્તિચિત્તા’ ઉલ્લોક એટલેકે ઉપરનો ભાગ છે. તેમાં પદ્મલતાઓની રચના વાળા ચિત્રો છે. અશોક લતાઓની રચના વાળા ચિત્રો છે. ચંપકલતાઓની રચનાવાળા ચિત્રો છે. આમ્રલતાઓની રચનાવાળા જે ચિત્રો છે. વનલતાઓની રચનાવાળા જે ચિત્રો છે. અને વાસન્તિક અને અતિમુકતક અને કુંદલતાઓની રચનાવાળા જે ચિત્રો છે તે બધાજ સર્વ પ્રકારે સુવર્ણમય છે. તથા ‘અચ્છા જાવ પહિસ્ત્વા’ અચ્છ વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. ‘તેસિં ણં પાસાયવહિંસગાળં’ એ પ્રાસાદાવતંસકો પૈકી દરેક પ્રાસાદોમાં ‘અંતો બહુસમરમણિજ્જે ભૂમિમાગે પળ્ણત્તે’ અંદરનો ભૂમિભાગ બહુ સરખો અને રમણીય છે. ‘સે જહા નામણ આલિગપુક્કલેરેજ્જા જાવ મણીહિં ઉવસોમિણ’ આ બહુ રમણીય ભૂમિભાગનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. જેમકે આલિંગ -મૃદંગની ઉપર ચડાવવામાં આવેલ સમપ્રદેશવાળું હોય છે. ઈત્યાદિ પ્રકારથી પહેલા જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ સમજી લેવું યાવતુ એ અંદરનો ભૂમિભાગ અનેક પ્રકારના મણિયોથી શોભાયમાન છે. અહીંયા ‘મણીણે ગંધો વળ્ણો ફાસો ય નેયવ્વો’ મણિયોના ગંધનું, વર્ણન અને સ્પર્શનું વર્ણન પહેલા આજ ત્રીજી પ્રતિપતિમાં કરવામાં આવેલ છે, તે પ્રમાણે સમજી લેવું. આ ઉપર કહેલ બધું વર્ણન પદ્મવર વેદિકાના વર્ણનમાં કરવામાં આવેલ છે. ‘તેસિં ણં બહુસમરમણિજ્જાણં ભૂમિમાગાળં બહુમજ્જદેસમાણ’ એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગોના

બહુમધ્ય દેશભાગમાં 'પત્તેયં પત્તેયં' અલગ અલગ 'મણિપેદિયા પન્નત્તા' મણિપીઠિકાઓ કહેલ છે. 'તાઓ ણં મણિપેદિયાઓ જોયણં આયામવિક્લ્વંભેણં' એ મણિપીઠિકાઓની લંબાઈ અને પહોળાઈ એક યોજનની છે. અને 'અદ્વજોયણં બાહલ્લેણં' અને તેની મોટાઈ અર્ધા યોજનની છે. 'સવ્વરયણામઈઓ જાવ પહિરૂવાઓ' એ બધી મણિપીઠિકાઓ સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે. એ બધાજ પદોની વ્યાખ્યા પહેલા કહેવાઈ ગયેલ છે. 'તેસિ ણં મણિપેદિયાણં સ્વરિ' એ મણિ પીઠિકાઓની ઉપર 'પત્તેયં પત્તેયં' દરેક મણિ પીઠિકામાં 'સીહાસણે પન્નત્તે' એક ર સિંહાસનો કહ્યા છે. 'તેસિ ણં સીહાસણાણં અયમેયારૂવે વણ્ણવાસે પણ્ણત્તે' તે સિંહાસનો સંબંધી વર્ણન આ રીતે છે. 'તં જહા તવ્વણ્ણમયા ચક્કવાલા' તે સિંહાસનોના પાયાઓનો જે નીચેનો ભાગ છે, તે તપનીય સોનાનો બનાવેલ છે. 'રજ્જતમયા સીહા' એ સિંહાસનોની ઉપર નીચેના ભાગમાં જે સિંહોના ચિત્રો ચિત્રેલા છે તે ચાંદીના બનેલા છે. 'સોવણ્ણયા પાદા' સોનાના એના પાયા બનેલા છે. 'ણાણામણિમયાઈ પાયપીઠગાઈ' એના પાદપીઠો પગરાખવાના પીઠો અનેક પ્રકારના મણિયોના બનેલા છે. 'જંવૂણદમયાઈ ગત્તાઈ' એ સિંહાસનોના જે કલેવરો છે તે જંબૂનદ નામના સુવર્ણુ વિશેષના બનેલા છે. 'વહ્ધરામઈસંધી' એ સિંહાસનના કલેવરોની જે સંધિયો છે અર્થાત્ સિંહાસનનો સાંધાનો ભાગ છે તે વજ્રરત્નનો બનેલ છે. એટલે કે સાંધાની જે દરારો—તડો છે તે વજ્રરત્નથી પૂરવામાં આવેલ છે. 'ણાણામણિમ વેચ્ચે' એનો મધ્ય ભાગ અનેક પ્રકારના મણિયોના બનેલ છે. 'તે ણં સીહાસણા ઈહામિય ઉસમ જાવ પડમલયામત્તિચિત્તા' એ સિંહાસન ઇંહામૃગ વાઘ વૃષભ યાવત્ તુરગ નર મકર—મધર વ્યાલ—સર્પ કિંનર રૂર સરભ ચમર કુંજર વનલતા અને પદ્મલતા એની રચનાઓથી ચિત્રેલા છે. 'સસારસારોવહ્ધય વિવિહ મણિરયણપાયપીઠા' એ સિંહાસનોના જે પાદપીઠ છે તે પ્રધાનમાં પણ પ્રધાન એવા અનેક પ્રકારના ચન્દ્રકાંતમણિવિગેરે મણિયોથી અને કર્કેતન વિગેરે મણિયોથી બનેલા છે. 'અચ્છરગ મિડ મસૂરગ નવત્તયકુસંતલિચ્ચસીહકેસર પ્પચ્ચુચ્ચુયામિરમા' તે પ્રત્યેક પાદપીઠોની ઉપર કોમળ આચ્છાદન વસ્ત્ર પાથરવામાં આવેલ છે. અને દરેક મોટા સિંહાસનોના આચ્છાદન વસ્ત્રોની નીચે એવી ગાદી રાખવામાં આવેલ છે કે જેની અંદર નમેલા અગ્રભાગવાળા અને નવીન ત્વચા—છાલવાળા કોમળ તૃણો ભરવામાં આવેલ હોય અને એ કારણથી ઘણીજ સુંદર—કોમલ જાણાય છે. આ સૂત્રમાં વિશેષણોનો પૂર્વાપર નિપાત પ્રાકૃત હોવાથી થયેલ છે. એ દરેક સિંહાસનોની ઉપર જે આચ્છાદન વસ્ત્ર ઓંછાડવામાં આવેલ છે. એ ઓંછાડની ઉપર પણ એક બીજુ વસ્ત્ર કે જે 'સ્વચિયસ્તોમદુકૂલપહિચ્ચાયણા' ઉપચિત જેના પર અનેક

પ્રકારના રમણીય વેલખૂટા વિગેરે બનેલા છે. જેને પલંગપોસ કહેવામાં આવે છે અને જે સૂતરનું બનેલ હોય છે. ‘સુવિરચિયગ્ત્તાણા’ આ પલંગપોસની ઉપરની ધૂળ વિગેરે દૂર કરવામાં એક બીજી વસ્ત્ર સંભાળ પૂર્વક રાખવામાં આવેલ છે. ‘રત્નસુયસંવુષા’ આ બધા સિંહાસનો લાલ વસ્ત્રથી ઉપરથી ઢાંકાયેલા રહે છે. એથીજ એ ‘સુરમ્મા’ ઘણાજ સુંદર જણાય છે. ‘આઈગણહ્યવૂરણવળીય તૂલમઝય-ફાસા’ એનો સ્પર્શ જેવો ચર્મમય વસ્ત્રનો હોય છે. કાર્પાસ-સુતરાઉ કપડાનો-વસ્ત્રોનો હોય છે. ખૂર નામની વનસ્પતિનો જેવો સ્પર્શ હોય છે. નવનીત માખણનો જેવો સ્પર્શ હોય છે, અને તૂલ આંકડાના રૂનો જેવો કોમળ સ્પર્શ હોય છે એજ પ્રકારનો અત્યંત કોમળ હોય છે. આ બધા સિંહાસનો ‘મઝયા’ અત્યંત મૃદુ કોમળ છે. કઠોર હોતા નથી. ‘પાસાઙ્ગયા’ પ્રાસાદીય મનોહર હોય છે. અર્થાત્ પ્રાસાદીયથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોવાળા છે. ‘તેસિં ણં સીહાસણાણં ઝપિં’ તે સિંહાસનોની ઉપર ‘પત્તેયં પત્તેયં’ દરેક સિંહાસનોની ઉપર ‘વિજયદૂસે પળ્લણ્ણે’ વિજયદૂષ્ય વસ્ત્રવિશેષ રાખવામાં આવેલ છે. એ પ્રમાણે કહ્યું છે ‘વિજયદૂષ્યં વલ્લવિશેષઃ’ વિજય દૂષ્ય વસ્ત્ર વિશેષને કહે છે. ‘તેણં વિજયદૂસા સેતા’ એ વિજયદૂષ્ય વસ્ત્ર ધોળા રંગનું હોય છે. ‘સંલ્લકુંદં દગરયઅમયમથિય ફેણ પુજસંનિગાસા’ એ વસ્ત્રો એવા સફેદ હોય છે કે જેવો સફેદ શંખ હોય છે. કુંદન-મોગરાનું પુષ્પ જેવું સફેદ હોય છે. દક-જલખિંદુ જેવું સફેદ હોય છે. મંથન કરવામાં આવેલ અમૃત કીણુનો પુંજ ઢગલો જેવો સફેદ હોય છે. મંથન કરવામાં આવેલ ક્ષીર સાગરના કીણુનો પુંજ ઢગલો જેવો સફેદ હોય છે. આ બધા વિજય દૂષ્યો ‘સઢ્ઢવરયણામયા અચ્છા જાવ પઢ્ઢિલ્લા’ સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી શ્લક્ષણ ઘૂષ્ટ, મૂષ્ટ, નીરજસ્ક, નિર્મલ, નિષ્પંક નિષ્કંકટછાય સપ્રલ, સોદ્યોત, દર્શનીય પ્રાસાદીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ આ બધા પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ પદોની વ્યાખ્યા યોગ્ય સ્થળે આગળ કહેવામાં આવી ગયેલ છે તે ત્યાંથી સમજી લેવી. ‘તેસિં ણં વિજયદૂસાણં બહુમઙ્ગલેસમાણં પત્તેયં પત્તેયં વઙ્ગરામયા અંકુસા’ એ વિજય દૂષ્ય વસ્ત્રોના બહુમધ્ય દેશ-બરોબર વચ્ચેના ભાગમાં અલગ અલગ વજ્રમય અંકુશો છે. અર્થાત્ અંકુશના આકારના મોતીની માળાઓના અવલંબન સ્થાનો છે. ‘તેસુ ણં વઙ્ગરામણસુ અંકુસેસુ’ આ વજ્રમય અંકુશોમાં ‘પત્તેયં પત્તેયં’ દરેક અંકુશોની ઉપર મગધ દેશ પ્રસિદ્ધ કુમ્ભ પ્રમાણુવાળી મોતીયોની માળાઓ રાખવામાં આવેલ છે. ‘તે ણં કુમ્ભિક્કા મુત્તાદામા અન્નેહિં ચઝહિં તદ્દધુચ્ચપમાણમેત્તેહિં અદ્ધકુમ્ભિક્કેહિં મુત્તાદામેહિં સઢ્ઢવઓ સમંતા સંપરિવિલ્લતા’ આ કુંભ પ્રમાણુવાળી મોતીયોની માળાઓ બીજી ચાર અર્ધકુંભ પ્રમાણુવાળી મોતીયોની માળાઓથી કે જેની ઉંચાઈનું પ્રમાણ એ ચુકતા માળાઓથી અર્ધુ છે. તેનાથી ચારે તરફથી

વીટળાયેલ છે. 'તેણં દામા તવણિઙ્જલંચૂસગા સુવણ્ણપયરગમંડિયા જાવ ચિટ્ઠિતિ' એ માળાઓ તપનીય સોનાના લંબૂસકો ઝૂમખાઓથી યુક્ત છે અને સોનાના પતરાથી મઢેલ છે. અહીં યાવત્પદથી 'ણાણામણિરયણવિવિહારદ્ધહાર ઉવસોભિયસમુદાયા ઈસિ અન્નમન્નમસંપત્તા પુઠ્ઠાવરદાહિણુત્તરગપ્પિં વાણ્ણિં મંદાયં મંદાયં ઇઙ્ગમાણા ઇઙ્ગમાણા વેઙ્ગમાણા વેઙ્ગમાણા પર્કપમાણા પર્કપ માણા પઙ્ગમાણા પઙ્ગમાણા ઓરાલેણં મણુણેણં મણહરેણં કણમણણિવુઙ્કરેણં તે પણ્ણે સવ્વઓ સમંતા આપૂરેમાણા સિરિણ ઉવસોભેમાણા ચિટ્ઠિતિ' આ પાઠને સંગ્રહ થયેલ છે. આ બધી મુકતાદામો અનેક પ્રકારના મણિયોથી અનેક પ્રકારના રત્નોથી અનેક પ્રકારની ૧૮ અઠાર લેરોવાળા હારોથી અનેક પ્રકારના ૯ નવ લરોવાળા અર્ધ હારોથી શોભિત સમુદાય વાળી છે. પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તર અને દક્ષિણથી આવેલ વાયુ આ માળાઓને થોડી થોડી હલાવતો રહે છે. ઝેર ઝેરથી હલાવતો નથી. અને એજ કારણથી એ માળાઓ પરસ્પર એક બીજાને અથડાતી નથી. મંદ મંદ રીતે હલાવથીજ તે પરસ્પર એક બીજાથી દૂર રહે છે. એજ ભાવ 'ઈસિમન્નમન્નમસંપત્તા' એ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. વારંવાર એ વિશેષ પ્રકારથી પણ હલે છે. વારંવાર તે કંપિત પણ થાય છે. એ વખતે એમાંથી જે શબ્દો નીકળે છે, તે ઉદાર હોય છે. મનોહર હોય છે. મનોહર હોય છે. તેમજ કણ્ણુ અને મનને અત્યંત શાંતી કારક હોય છે. તેથી ત્યાંનો તેની આસપાસનો તમામ પ્રદેશ વાચાલિત બનેલ રહે છે. આ બધી મુકતાદામો પોતાના અનુપમ સૌંદર્યથી ઘણીજ સોહામણી લાગે છે. 'તેસિં ણ પાસાયવહિંસગાણં ઝપિં' એ પ્રાસાદાવતંસકોની ઉપર 'બહવે' અનેક પ્રકારના 'અટ્ટ મંગલગા પન્નત્તા' આઠ મંગલ દ્રવ્ય કહેવામાં આવેલ છે. એ મંગલ દ્રવ્યોના નામો 'સોત્થિય તહેવ જાવ છત્તા' સ્વસ્તિકથી લઈને છત્રાતિછત્ર સુધી જેમ પહેલા કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહિં પણ સમગ્ર લેવા, ॥ સૂ. ૫૬ ॥

વિજયદ્વાર કે પાર્શ્વ મેં રહે હુવે નૈષેધિકી કા વાર્ણન

'વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ઉમઓ પાસિં દુહઓ ણિસીહિયાણ' ઇત્યાદિ ઠીકાર્થ-વિજયદ્વારની બન્ને બાજુ જે જે નૈષેધિકીયો છે, તેના પર 'દો દો તોરણા પણ્ણત્તા' બપ્પે તોરણો કહેવામાં આવેલ છે. 'તેણં તોરણા એ તોરણો 'ણાણામણિમયા' અનેક પ્રકારની મણિયોથી બનાવેલ છે. 'તહેવ જાવ અટ્ટ મંગલગાય છત્તાતિછત્તા' આ તોરણો સંબંધી વર્ણન એજ રીતે છે કે જે વર્ણન યાવત્ છત્રાતિછત્ર સુધીના આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યવાળા છે. અહિં યાવત્ શબ્દથી એ સમબલવવામાં આવેલ છે કે પહેલાં વર્ણવેલ તોરણુનું પ્રકરણ અહિયાં પણ

આ વર્ણન પ્રકરણમાં સમજી લેવું જોઈએ. પહેલાં વર્ણવેલ તે તોરણ પ્રકરણ આ રીતે છે. 'તે ણં તોરણા ણાણામણિમયસ્વંભેસુ ઊવણિવિટ્ટુસન્નિવિટ્ટા વિવિહમુતંતરોવડતા વિવિહ તારારૂવોવચિયા ઇહામિયડસમતુરગનરમગરવિહગવાલકિન્નરરુસરમ્મચમરકુંજર-વણલયપકમલયમ્મત્તિચિત્તા સ્વંભુગયવરૂરવેડયા પરિગયામિરામા વિજ્જાહર જમલજુગલ-જંતજુત્તાવિવ અચ્ચિસહસ્સમાલણીયા મિસમાણા મિમ્મિસમાણા ચક્કુલ્લોયણલેસા મુહ્ફાસા સસ્સિરિયરૂવા પાસાદીયા તેસિ ણં તોરણાણં ઉપ્પિં બહ્વે અટ્ટમંગલા પળ્ણત્તા સોલ્થિયસિરિવચ્છણંદિયાવત્તવદ્ધમાણ મહાસણકલસમચ્છદપ્પણા, સવ્વરયણામયા, અચ્છા સળ્હા જાવ પઢિરૂવા તેસિ ણં તોરણાણં ઉપ્પિં બહ્વે કિળ્હચામરજ્ઞયા, નીલ-ચામરજ્ઞયા, લોહિયચામરજ્ઞયા, હારિહચામરજ્ઞયા, મુક્કિલ્લચામરજ્ઞયા અચ્છા સળ્હા રૂપ્પપદા વરૂરદંડા જલયામલગંધિયા મુરૂવા પાસાડયા ૪ તેસિ ણં તોરણાણં ઉપ્પિં બહ્વે છતાઇછત્તા પડાગાઇપડાગા ધટાજુયલા ચામરજુયલા ઉપ્પલહ્થયા જાવ સય-સહરસપત્તહ્થયા સવ્વરયણામયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા' આ પાઠમાં આવેલ પદોની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ' એ તોરણોના અથ-ભાગમાં 'દો દો સાલમંજિયાઓ પન્નત્તાઓ' બળ્ળે શાલભંજકાઓ-પુતળીયો કહેલ છે. 'જહેવ ણં હેટ્ટા તહેવ' વાવના વર્ણનમાં જે પ્રમાણે આ શાલભંજકા પુતળીયોનું વર્ણન કરેલ છે એજ રીતનું વર્ણન અહિંયા પણ કરવું જોઈએ. તે વર્ણન આ પ્રમાણે છે. 'તાઓ ણં સાલમંજિયાઓ લીલટ્ટિયાઓ મુપયટ્ટિયાઓ મુઅલંકિયાઓ ણાણાગારવસણાઓ ણાણામલ્લપિનદ્ધાઓ મુટ્ટિગેજ્ઞમજ્ઞાઓ આમેલક જમલજુયલવટ્ટિ અબ્બુળ્ણયપીળરડયસંઠિયપઓહરાઓ રત્તાવગાઓ અસિય કેસીઓ મિદુવિસય પસથ લક્કલ્લસંવેલિયગ્ગસિરયાઓ ર્હિંસિ અસોગવરપાદવસમુટ્ટિયાઓ વામ-હ્થગહિયગ્ગસાલાઓ, ર્હિંસિ અદ્ધચ્છિક્કલ્લકલ્લવિદ્ધપ્પિહિં મુસેમાણીઓ ઇવ ચક્કુલ્લો-યણલેસાહિં અળ્ણમળ્ણં સ્વિજ્જમાણીઓ ઇવ પુઢવી પરિમાણાઓ સાસયભાવમુવગ-યાઓ ચંદાળ્ણાઓ, ચંદવિલાસિણીઓ ચંદદ્ધસમનિડાલાઓ, ચંદાહિય સોમદંસણાઓ ઝક્કાઇવ ઝજ્જોમાણીઓ, વિજ્જુઘળમરીચિસૂરદિપ્પંતતેય અહિયરસંનિગાસાઓ, સિંગારા-ગારચારૂવેસાઓ પાસાડયાઓ તેયસા અતીવ અતીવ સોભેમાણીઓ સોભેમાણીઓ ચિટ્ટંતિ' આ ઉપરના પાઠના પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો ણાગદંતાઓ પળ્ણત્તાઓ' એ તોરણોની આગળ બળ્ળે નાગદંત-ખૂંટિયો કહેલ છે. 'તે ણં ણાગદંતગા મુત્તાજાલંતરુસિયા તહેવ' આ સંબંધના વર્ણનનો પાઠ આ પ્રમાણે છે. 'મુત્તાજાલંતરુસિયહેમજાલગવક્ક જાલસિંચિણીઘંટાજાલપરિક્કલ્લત્તા અબ્બુગયા અભિણિસિટ્ટા તિરિયં મુસંપરિગ્ગહિયા અહે પળ્ણગદ્ધરૂવા પળ્ણગદ્ધસંઠાણસંઠિયા સવ્વરયણામયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા ૪ મહયા મહયા ગયદંતસમાણા પળ્ણત્તા સમણાસો' આ પદોની પહેલાં વ્યાખ્યા

કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'તેસુ ણં ણાગદંતણ્ણુ બહવે કિણ્ણહુસુત્તવટ્ટવઘારિય મલ્લ-
દામકલાવા' એ નાગદન્તકોની ઉપર અનેક કાળા દોરાથી પરેવેલ ગોળ ગોળ
પુષ્પોની માળાઓ લટકી રહેલ છે. ક્યાંક ક્યાંક 'નીલસુત્તવટ્ટવઘારિયમલ્લદામ
કલાવા' નીલ સૂત્રથી ગુંથવામાં આવેલ પુષ્પોની માળાઓ લટકી રહેલ છે-
યાવત્ ક્યાંક ક્યાંક 'સુન્નિકલ્લસુત્તવટ્ટવઘારિયમલ્લદામકલાવા' સફેદ દોરાથી ગૂંથ-
વામાં આવેલ પુષ્પોની માળાઓ લટકી રહેલ છે. 'તેસિં ણં તોરણાણં પુરઓ'
એ તોરણોની આગળ 'દો દો હ્યસંઘાઢા પળ્ણત્તા' બપ્પે હયસંઘાટાઓ
બપ્પે ઘોડાની પંક્તિ 'દો દો ગયસંઘાઢા' બપ્પે ગજ સંઘાટાઓ બપ્પે હાથીની
પંક્તિયો 'દો દો નરસંઘાટા' બપ્પે મનુષ્ય સંઘાટા-બપ્પે મનુષ્યની પંક્તિ
'દો દો કિન્નરસંઘાટા' બપ્પે કિંનર સંઘાટાઓ 'દો દો કિંપુરિસ સંઘાઢા' બપ્પે
કિંપુરુષની પંક્તિયો, બપ્પે મહોરગસંઘાટક, બપ્પે ગંધર્વ સંઘાટક, અને બપ્પે
વૃષભ પંક્તિયો કહેલ છે. આ બધા સંઘાટકો 'સવ્વરયણામયા' સર્વાત્મના રત્ન
મય છે. 'અચ્છા જાવ પઢિરૂવા' અચ્છ-આકાશ અને રક્તિક મણીની જેમ
અત્યંત નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી શ્લક્ષ્ણુ, સણ્ણુ,
ઘૂષ્ટ, મૂષ્ટ, નીરજ્જક, નિર્મલ, નિષ્પંક નિષ્કંકટકચ્છાય સપ્તભ સોઘોત સમરી
ચિક, દર્શનીય પ્રાસાદીય અને અભિરૂપ આ તમામ વિશેષણો ગ્રહણ થયા
છે. એજ રીતે એ તોરણોની આગળ હયપંક્તિ, ગજપંક્તિ અને વૃષભાદિ
પંક્તિયો પણ કહેવામાં આવેલ છે. તથા હયવીથિકા, ગજવીથિકા અને વૃષભાદિ
વીથિકાઓ પણ છે. તથા હયમિથુન, ગજમિથુન, અને વૃષભાદિ મિથુનો પણ
છે- 'દો પડમલયાઓ જાવ પઢિરૂવાઓ' એજ રીતે એ તોરણોની આગળ બપ્પે
પદ્મલતાઓ, યાવત્ બપ્પે આમ્રલતાઓ બપ્પે વાસંતિલતાઓ બપ્પે કુંદ
લતાઓ બપ્પે અતિમુક્ત લતાઓ અને બપ્પે શ્યામલતાઓ છે. અને આ
બધીજ લતાઓ 'ણિચ્ચં કુસુમિયાઓ' સર્વદા કુસુમિત, કુલોવાળા સર્વદા મુકુ-
લિત વિકસિત 'ણિચ્ચં લવઙ્ગયાઓ ણિચ્ચં થવઙ્ગયાઓ ણિચ્ચં ગોચ્છિયાઓ ણિચ્ચં
જમલિયાઓ, ણિચ્ચં વિણમિયાઓ, ણિચ્ચં પળમિયાઓ ણિચ્ચં સુવિમત્તપહિમંજરિવહિં-
સગાઓ, ણિચ્ચં કુસુમિયમઝલિય લવઙ્ગ, થવઙ્ગ, ણિચ્ચં ગોચ્છિય વિણમિય સુવિ-
મત્તપહિમંજરિવહિંસગધરોઓ' આ પાઠ અનુસાર સર્વદા પદ્મલિત સર્વદા સ્તબ્ધિત
સર્વદા ગુચ્છિત, સર્વદા યમલિત, સર્વદા વિનમિત સર્વદા પ્રણુમિત હોય છે. એજ
રીતે નિત્ય કુસુમિત, મુકુલિત વિગેરે વિશેષણો વાળી એ લતાઓ એ તોરણોની
આગળ કહેવામાં આવી છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ' એ તોરણોની આગળ
'દો દો ચંદણકલસા પળ્ણત્તા' બપ્પે ચંદન કલશેા કહેલા છે. 'તેણં ચંદણકલસા

વર કમલપદ્મટ્ટાણા' આ ચંદન કલશો સુંદર ખીલેલા કમળોની ઉપર રાખવામાં આવેલ છે. સુગંધવાળા ચંદન જળથી પૂર્ણ રીતે ભરેલા છે. તથા એ કલશોની ઉપર ચંદનનોજ લેપ કરવામાં આવેલ છે. તેના કંઠ પ્રદેશમાં દોરો બાંધેલ છે. પદ્મ અને ઉત્પલના તેના ઢાંકણો છે. એ સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. અને હે શ્રમણ આયુષ્યમન્ અચ્છાદિ વિશેષણો વાળા છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ' એ તોરણોની આગળ 'દો દો મિંગારગા પણ્ણત્તા' બખ્ખે ભુંગારક આરી કહેલ છે. એ ઝારિયો 'વર કમલપદ્મટ્ટાણા' શ્રેષ્ઠ કમળોની ઉપર રાખવામાં આવેલ છે. તેમાં સુગંધ યુક્ત જલ ભરી રાખેલ છે. અને તેના પર ચંદનનો લેપ કરેલ છે. તેના કંઠમાં સૂત્ર બાંધેલ છે. પદ્મ અને કમલના તેના ઉપર ઢાંકણો છે. એ સંપૂર્ણ રીતે રત્નમય છે. અને પૂર્વોક્ત અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે આ ભુંગારકો-ઝરિયોનું વર્ણન કલશોના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજી લેવું. કેવળ એટલુંજ અંતર છે કે આ ભુંગારકોનો આકાર મહોન્મત્ત મહાગજરાજના મુખની આકૃતી જેવોજ છે. અને કલશોનો આકાર એવો હોતો નથી. એથીએ ભુંગારકોના વર્ણનમાં 'મત્તમહાગજ મુખની આકૃતિ સમાન' આ વિશેષણ વધારે કહેવાનું છે. તે શિવાયનું કથન કલશોના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો આયંસગા પણ્ણત્તા' એ તોરણોની આગળ બખ્ખે આદર્શક-દર્પણો કહેલ છે. 'તેસિ ણં આયંસગાણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પણ્ણત્તે' એ આદર્શો સંબંધી વર્ણન આ પ્રમાણેનું કહેલ છે. 'તં જહા તવણિજ્જમયા પગંઠગા' એ આદર્શોના જે પ્રકંટકો-પીઠ વિશેષો છે, તે તપનીય સોનાના બનેલ છે. 'વેરુલિયમયા છરૂહા ધંમયા' એના સ્તમ્ભો વૈદ્યુર્યરત્નમય બનેલા છે. 'વહ્મરામયા વરંગા' વજ્રરત્નમય એનો વરાંગ-કપોલનો ભાગ છે. 'ણાણામણિમયાવલ્લવ્ખા' શૃંગલા વિગેરે રૂપ અવલંબન અનેક મણિયોનું બનેલ છે. 'અંકમયા મંહલા' તેનું મંડળ કે જ્યાં તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે તે ભાગ અંક રત્નનો બનેલ છે. 'અણોઘસિય નિમ્મલાણ સવ્વતો ચેવ સમણુવદ્ધા ચંદમંહલપહિણિકાસા મહતા મહતા અદ્ધકાયસમાણા પણ્ણત્તા સમણાસસો' એ સ્વાભાવિક છાયાથી યુક્ત છે. તેથીજ તે ખૂબજ અધિક નિર્મળ દેખાય છે. ચંદ્રમંડળ જેવું ગોળ આકારનું હોય છે તેવોજ ગોળ આકાર એ ઝારિયોનો પણ છે. એ ઘણીજ મોટી છે. હે શ્રમણ આયુષ્યમન્ જ્ઞેનારાઓના શરીરોના અર્ધાભાગનું જેટલું પ્રમાણ-માપ છે. એટલા પ્રમાણવાળી એ વિશાળ છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો વહ્મરામણ થાલે પણ્ણત્તે' એ તોરણોની આગળ બખ્ખે વજ્રરત્નના બનાવેલ થાલ-થાળીયો કહ્યા છે. 'તે ણં થાલા અચ્છત્તિચ્છહિય સાલિતંદુલનહસંવદ્ધ વહુપહિપુણ્ણા' એ સ્થાલ-થાળીયો સુપડા વિગેરેથી ત્રણવાર ફેંકારીને સાફસુફ

કરવાથી આકાશ અને શુદ્ધ સ્ફટિકના જેવા ચોખ્ખાથી પૂર્ણરીતે ભરેલા છે. એ ચોખ્ખા સામેલા વિગેરેથી જેની આંગળીયોના નખો ચુમ્બિત થયા છે. તેવા સામેલાથી છડીને સાફ કરવામાં આવેલ છે. ‘સવ્વ જંબૂણયમયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા મહતા મહતા રહચક્કસમાણા પન્નત્તા સમણાસો, આ થાળીયો સર્વ પ્રકારથી સુવર્ણમય છે. અને અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળી છે. તથા જેમ રથના પૈડા ઘણા વિશાળ હોય છે. એ રીતે આ થાળીયો પણ ઘણી વિશાળ હોય છે. ‘તેસિં ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો પાતીઓ પન્નત્તાઓ’ એ તોરણોની સામે બખ્ખે પાત્રી કહેલ છે. ‘તાઓ ણં પાતીઓ અચ્છોદયપઢિહત્થાઓ’ એ બન્ને પાત્રિયો સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલી જેવી છે. ‘ણાણાવિય પંચવણાસ્સ ફલહરિયસ્સ બહુપહિપુણાઓ વિવચિટ્ઠંતિ’ તથા અનેક પ્રકારના પાંચ વર્ણોવાળા લીલા લીલા ક્ષ્ણોથી ભરેલી હોય તેમ જણાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે એ પાત્રિયોમાં નથી પાણી ભરેલ કે નથી લીલા લીલા ક્ષ્ણો ભરેલા પરંતુ પૃથ્વી પુદ્ગલોજ શાશ્વત રીતે આ રીતના પરિણામથી પરિણુત થયેલા છે. ‘સવ્વરયણામહ્યો જાવ પઢિરૂવાઓ’ એ પાત્રિયો સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને સ્વચ્છ વિગેરેથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળી છે. ‘મહ્યા મહ્યા ગોકલિંજગસમાણા પન્નત્તા સમણાસો’ તેથી એ એવી જણાય છે કે બાણે રથના બે વિશાળ પૈડા જ ન હોય ‘તેસિં ણં તોરણા ણં પુરઓ દો દો સુપહ્ઠ્ઠગા પન્નત્તા’ એ તોરણોની આગળ બખ્ખે સુપ્રતિષ્ઠક-આધાર વિશેષ કહેલ છે. ‘તેણં સુપહ્ઠ્ઠગા ણાણાવિહપંચવણપસાહ્ણગમંડવિરચિયા’ એ સુપ્રતિષ્ઠકો અનેક પ્રકારના પાંચવર્ણવાળા પ્રસાધન વાસણોથી તથા ‘સવ્વોસહિ પહિપુણા’ સર્વોપ-ધિયેથી ભરેલા છે. ‘સવ્વરયણામયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા’ એ પ્રતિષ્ઠકો સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. તથા અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના સઘણા વિશેષણોવાળા છે. ‘તેસિં ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો મનોગુલિયાઓ પન્નત્તાઓ’ એ તોરણોની આગળ બખ્ખે મનોશુલિકાઓ-પીઠિકાઓ કહેલ છે. ‘તાસુ ણં મનોગુલિયાસુ’ એ મનોશુલિકાઓની ઉપર ‘બહવે સુવણરૂપમયા ફલગા પણ્ણત્તા’ અનેક સોના ચાંદીના ફલકો-પાટિયાઓ રાખવામાં આવેલા છે. ‘તેસુ ણં સુવણરૂપ્પા મયેસુ ફલણ્ણસુ’ આ સુવર્ણ અને ચાંદીમય પાટિયાઓમાં ‘બહવે વહ્રામયણાગદંતગા મુત્તાજાલંતરુસિયા હેમ જાવ ગયદંતગસમાણા પણ્ણત્તા’ અનેક વજ્રમય નાગદંતક

ખૂંટિયો લગાડવામાં આવેલ છે. એ ખૂંટિયો મુકતાબલોની મધ્યમાં લટકતા સુવર્ણની માળા સમૂહોથી અને મોટા મોટા ઘંટાઓના સમૂહોથી ચારે બાજુથી વ્યાપ્ત થયેલ છે. એ ખૂંટિયો આગળના ભાગથી કંઈક ઉંચી છે. તથા બહારની તરફથી નીકળેલ છે. અને ત્યાં એ એવી રીતે બેસારેલ છે કે જેથી તે આમતેમ હલી શકતી નથી આ બધી ખૂંટિયો નીચે જમીન પર પડેલા સાપના અર્ધા ભાગની જેમ સીધી અને લાંબી છે. તેથી જ તેનું સ્થાન સાપના અર્ધાશરીર પ્રમાણે કહેલ છે. આ ખૂંટિયો સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે અચ્છ છે શ્લક્ષ્ણુ છે. અને ઘૂંટથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના સઘળા વિશેષણો વાળી છે. 'તેસુ ણં વહ્રામણ્ણુ ણાગદંતણ્ણુ' આ વહ્રરત્નમય નાગદંતકોમાં-ખીંટીયો પર 'બહવે રયયા મયા સિક્કયા પળ્ણત્તા' અનેક રત્નમય શીકાઓ લટકાવવામાં આવેલ છે. 'તેસુ ણં રયયામણ્ણુ સિક્કણ્ણુ' એ રત્નમય શીકાઓની ઉપર 'બહવે વાયકરગા પળ્ણત્તા' અનેક વાતકરક-પાણી વગરના ઘડાઓ રાખવામાં આવેલ છે. 'તે ણં વાયકરગા કિણ્ણુસુત્ત સિક્કગવચ્ચિયા' એ પાણી વગરના ઘડાઓ કાળા સૂતરથી અનેલા આચ્છાદન-ઢાંકવાના વસ્ત્રથી યાવત્ સદ્દેહ સૂતરથી અનેલા વસ્ત્રથી નીલ સૂત્રથી અનેલ વસ્ત્રથી તેમજ લાલ સૂત્રથી અનેલા વસ્ત્રથી તથા પીળા સૂત્રથી અનેલા વસ્ત્રથી ઢાંકેલા છે. આ બધા ઘડાઓ સર્વ પ્રકારથી વૈરૂર્ય રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના તમામ વિશેષણો વાળા છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો ચિત્તા રયણકરંડગા પળ્ણત્તા' એ તોરણોની આગળ બખ્ખે ચિત્ર વિચિત્ર વર્ણુયુક્ત રત્નમય પટારાઓ છે. 'સે જહાનામણ્ણુ રણ્ણો-ચાજરંતચક્કવટ્ઠિસ્સ' એ રત્નમય પટારાઓ ચાતુરન્ત ચક્રવર્તિ-પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર અને દક્ષિણ એ ચારે દિશાઓના અન્તપર્યાન્ત એક ચક્રથી રાખ્ય કરવા વાળા ચક્રવર્તિ રાખના 'રયણ કરંડે' રત્નકરંડ રત્નમય પટારા કે જે વેરુલિય મણિફલિહ્પહ્લપચ્ચોયહે' વૈરૂર્યમણિ અને સ્ફટિકમણિથી અનેલા ઢાંકણોથી ઢાંકેલ છે. અને 'સાણ પમાણ' પોતાની પ્રભાથી 'તે પણ્ણે સવ્વઓ સમંતા' તે તે સમીપમાં આવેલા પ્રદેશોને સઘળી દિશાઓમાં બધી તરફથી 'ઓમાસેહ' પ્રકાશિત કરતા રહે છે. 'હ્હજ્જોવેહ્હત્તા પમાસેહ' ઉદ્યોતિત કરતા રહે છે અને ચમકતા રહે છે. અર્થાત્ કાંતિથી યુક્ત કરતા રહે છે. 'ણ્ણામેવ ચિત્તરયણકરંડગા પળ્ણત્તા' એ પ્રકારના એ ચિત્ર રત્ન કરંડકો કહેલા છે. એ ચિત્ર રત્ન કરંડકો પણ વૈરૂર્યરત્નના અનેલ છે ઢાંકણુઓવાળા છે. અને 'સાણ પમાણ' પોતાની પ્રભાથી 'તે પણ્ણે' એ નજીકમાં રહેલ પ્રદેશોને 'સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેતિ' સઘળી દિશાઓને અને સઘળી વિદિશાઓને પ્રકાશિત કરતા રહે છે. ઉદ્યોતિત કરતા રહે છે.

અમકાવતાઅને કાંતિથી યુકત કરતા રહે છે. 'તેસિં ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો હ્ય-કંઠગા જાવ ઉસમકંઠગા પણ્ણત્તા' એ તોરણોની સામે અખ્ખે હ્ય કંઠક એટલે કે હ્યકંઠ પ્રમાણુના રત્નવિશેષ અખ્ખે ગજકંઠક ગજના કંઠ પ્રમાણુવાળા રત્નવિશેષ અખ્ખે કિન્નર કંઠ પ્રમાણુવાળા રત્નવિશેષ અખ્ખે કિંપુરૂપ કંઠ પ્રમાણુ વાળા રત્નવિશેષ અખ્ખે ગંધર્વકંઠ પ્રમાણુવાળા રત્નવિશેષ અને અખ્ખે વૃષલકંઠ પ્રમાણુ વાળા રત્નવિશેષ કહેલ છે. આ હ્યકંઠકથી લઈને વૃષલકંઠક સુધીના સઘળા કંઠકો રત્નવિશેષથી નિર્મિત છે. 'સવ્વરયણામયા, અચ્છા જાવ પહિરૂવા' સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના અધાજ વિશેષણો વાળા છે. 'તેસુ ણં હ્યકંઠણ્ણુ જાવ ઉસમકંઠણ્ણુ દો દો પુપ્ફચંગેરીઓ' આ હ્ય કંઠકથી લઈને વૃષલ કંઠક સુધીના રત્નોની ઉપર અખ્ખે પુષ્પચંગેરીકાઓ છે. તેમજ અખ્ખે 'મલ્લગંધચુણ્ણવત્થામરણચંગેરીઓ' માળાઓ રાખવાની ચંગેરી-કાઓ છે. અખ્ખે ગંધચૂર્ણુ રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. અખ્ખે વચ્ચો રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. અને અખ્ખે આલૂષણો રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. 'સિદ્ધત્થ ચંગેરી-કાઓ' અખ્ખે સિદ્ધાર્થ—સરસવને રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. 'લોમહત્થ ચંગેરીઓ' અખ્ખે મોરના પીંછા રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. આ અધીજ ચંગેરીકાઓ (ટોપલી) 'સવ્વરયણા મરૂઓ અચ્છાઓ જાવ પહિરૂવાઓ' સર્વાત્મના રત્નમય છે. તેમજ અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ' એ તોરણોની સામે 'દો દો પુપ્ફપટલાઈં' અખ્ખે પુષ્પ પટલ છે. અખ્ખે હ્ય પટલ છે. અખ્ખે ગજ પટલ છે. અખ્ખે કિન્નર પટલ છે. અખ્ખે કિંપુરૂપ પટલો છે. અખ્ખે વૃષલ પટલો છે. અખ્ખે સિદ્ધાર્થ પટલ છે. આ અધાજ પટલો 'સવ્વરયણામયાઈં જાવ પહિરૂવાઈં' સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ દો દો સીહાસણાઈં પણ્ણત્તાઈં' એ તોરણોની આગળ અખ્ખે સિંહાસનો કહેવામાં આવેલ છે. 'તેસિ ણં સીહાસણાણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પણ્ણત્તે' તે સિંહાસનોનું વર્ણુન આ પ્રમાણે કહેલ છે. 'તહેવ જાવ પાસાઝ્યા ડ' આ સૂત્રપાઠ પ્રમાણે તેના ચકલો તપનીય સૂવર્ણુના અનેલ છે. તેના પર જે સિંહોના સુંદર ચિત્રો છે તે રજતમય ચાંદીના અનેલ છે. તેના પાયાઓ સોનાના બનાવેલા છે. એ પાયા રાખવાના જે ગતો છે કે જ્યાં એ પાયાઓ રાખવામાં આવે છે. તે અનેક મણિયો અને સોનાના અનેલ છે. એ સિંહાસનોની સંધિયો વજ્જરત્નમય છે. અનેક પ્રકારના મણિયોનો અનેલ તેનો મધ્યભાગ છે. તે અધા ભાગો પર ઈહામૃગ મૃગ મોર હંસ વિગેરે પક્ષી સર્પ વનલતા અને પદ્મલતાની રચના રૂપ ચિત્રોથી યુકત છે. તેના પાદપીઠો ઉત્તમોત્તમ

સારવાળા ચંદ્રકાંત વિગેરે મણિયોના અનાવેલ છે. તથા તેમાં અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નો જડવામાં આવેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી એ સિંહાસનોનું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. તે ત્યાંથી તે સમજી લેવું. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ' એ તોરણોની આગળ 'દો દો રુપ્પચ્છદા છત્તા પન્નત્તા' અખ્ખે રૂપાના આચ્છાદન એટલે કે તડકા વિગેરેથી એ સિંહાસનોની રક્ષા કરવાના છત્રો કહેલા છે. 'તે ણં છત્તા વેરુલિયમ્મિસંતવિમલદંડા' એ છત્રોના દંડ વૈદ્યુર્ય રત્નના અનાવેલ છે. અને તેથી જ એ નિર્મલ છે. 'જંબૂનયકણિકા' જંબૂનદ સોનાથી અનાવેલ તેની કણિકા છે. અર્થાત્ જેમાં એ છત્રોના સળીયાઓ ભરાવવામાં આવે છે. એ છત્રોની સંધિયો વજ્રરત્નોની છે. 'મુત્તાજાલપરિગયા' એ બધા છત્રો મણિવિશેષની બળોથી શણગારેલ હોવાથી વધારે સુશોભિત લાગે છે. 'અદ્દુ સહસ્સ વરકંચણસલાગા' એ દરેક છત્રોમાં ૧૦૦૮ એક હબ્બર ને આઠ આઠ શલાકાઓ—સરિયાઓ લગાવવામાં આવેલ છે. એ સરિયાઓ સુંદર એવા સોનાના અનાવેલ છે. 'દ્દહરમલયસુગંધિ સવ્વોલય સુરમિસીયલચ્છાયા' કપડાથી આળવામાં આવેલ મલય ચંદનના દ્રવ્યની જેવી ખુસબો—સુગંધ હોય છે એવી સુગંધ તેની શીતલ છાયામાંથી આવે છે. અને તે શીતલછાયા છ એ ઋતુઓની સુગંધથી પરિપૂર્ણ અનેલ રહે છે. 'મંગલમત્તિચિત્તા' એ દરેક છત્રોની ઉપર સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ પ્રકારના મંગળ દ્રવ્યોના ચિત્રો અનેલા છે. 'ચંદાગારોવમા વદ્દા' ચંદ્રમાના આકાર જેવો તેનો આકાર છે. અર્થાત્ તે વૃત્ત—ગોળાકારવાળા છે. 'તેસિ તોરણાણં પુરઓ દો દો ચામરાઓ પન્નત્તાઓ' એ તોરણોની આગળ અખ્ખે આમરો રાખવામાં આવેલ છે. 'તાઓ ણં ચામરાઓ ચંદપ્પમ્બવરુવેરુલિય ણાણામણિરયણસચ્ચિયદંડા' એ આમરોના દંડાઓમાં ચંદ્રકાંતમણિ, વજ્રરત્ન અને વૈદ્યુર્યમણિ વિગેરે અનેક પ્રકારના રત્નો જડેલા છે. 'ણાણામણિકણગરયણ વિમલમહરિહ તવણિજ્જુજ્જલવિચિત્તદંડા' આ પ્રકારથી અનેક પ્રકારના મણિયોથી સોનાથી અને રત્નોથી જડેલ અને વિમલ અને અમૂલ્ય તપનીય સુવર્ણથી ઉજ્જવલ અને વિચિત્ર દંડવાળા તથા 'સંચંકકુંદદગરયઅમયમહિય ફેણપુંજસન્નિકાસાઓ' શંખ અંક રત્ન, કુંદપુષ્પ દકરજ—જલખિંદુ તથા મંથન કરવામાં આવેલ અમૃતના ક્ષીણના ઢગલા જેવા સફેદ છે. 'સુદ્દમરયય દીહવાલાઓ' જીણા અને આંદીની જેવા સફેદ તથા લાંબા વાળ વાળા એ આમરો 'સવ્વરયણામયા' સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે. તથા 'અચ્છાઓ જાવ પઢિરુવાઓ' અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. 'તેસિ ણં તોરણાણં પુરઓ' એ તોરણોની આગળ

‘દો દો તિલ્લસમુગ્ગા’ સુગંધિત તેલ રાખવાના બખ્ખે તેલ સમુદ્ગકો છે. એજ રીતે એ તોરણોની આગળ બખ્ખે કોષ્ઠ આદિ સમુદ્ગકો રાખેલા છે. એજ વાત સૂત્રકારે ‘કોટ્ઠસમુગ્ગા પત્તસમુગ્ગા ચોયસમુગ્ગા ળાસમુગ્ગા મળાસિલા સમુગ્ગા, હરિયાલસમુગ્ગા, હિંગુલયસમુગ્ગા અંજળસમુગ્ગા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે. સુગંધિત દ્રવ્યવિશેષતું નામ કોષ્ઠ છે. તજના પત્રોતું નામ પત્ર છે. અને તેને રાખવાના પાત્રોતું નામ સમુદ્ગક છે. ‘ચોય’ એ એક પ્રકારના સુગંધિત દ્રવ્યતું નામ છે. તગર એ પણ એક પ્રકારતું સુગંધિત દ્રવ્ય છે. ઈલાયચીતું નામ એલા છે. હરિતાલ અને હિંગુલક-હીંગળોક લોકપ્રસિદ્ધ દ્રવ્યો છે. મન:શિલા એક પ્રકારની ધાતુને કહે છે. આંખોમાં આંજવાના અંજનતું નામ અંજન છે. એ બધાને રાખવાના જે આધાર વિશેષપાત્ર છે. એ બધાને અહીં ‘સમુદ્ગક’ શબ્દથી ઓળખાવેલ છે. આ બધા સમુદ્ગકો ‘સત્ત્વરયગામયા’ સર્વ પ્રકારથી રત્નના બનેલા છે. અને એ બધાજ સમુદ્ગકો અસ્થ આકાશ અને સ્ફટિકની જેમ અત્યંત સ્વસ્થ છે. શ્લક્ષ્ણ, ધૂષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજસ્ક, નિર્મલ, નિષ્પંક નિષ્કંકટસ્થાય, સપ્રભ, સોઘોત, સમરીચિક પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ એ વિશેષણોથી યુક્ત છે. ॥ સૂ. ૫૭ ॥

વિન્યયદ્વાર મેં રહે હુવે ચક્રધ્વજાદિક કા નિરુપાણ

‘વિજય ણં દારે અટ્ટસયં ચક્કજ્ઞયાણં’ ઇત્યાદિ
 ઠીકાર્થ—‘વિજય ણં દારે’ એ વિન્યય દ્વારની ઉપર ‘અટ્ટસયં ચક્કજ્ઞયાણં’ ચક્રના જેવા આકારવાળા ચિહ્નોથી યુક્ત એક સો આઠ ધબ્બો છે. એજ પ્રમાણે ‘અટ્ટસયં મિગજ્ઞયા ણં’ એક સો આઠ ૧૦૮ મૃગના જેવા આકારવાળી ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં ગરુલજ્ઞયાણં’ ૧૦૮ એકસો આઠ ગરુડના જેવા આકાર વાળા ચિહ્નોવાળી ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં વિગજ્ઞયાણં’ વૃકના આકાર જેવા આકારવાળી ૧૦૮ એકસોને આઠ ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં છત્તજ્ઞયાણં’ છત્રના જેવા આકારવાળા ચિહ્નોવાળી ૧૦૮ એકસોને આઠ ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં પિચ્છજ્ઞયાણં’ ૧૦૮ એકસોને આઠ મોર પીંછના આકાર જેવા આકારવાળી ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં સહગિજ્ઞયાણં’ એકસો આઠ ૧૦૮ પક્ષીના આકાર જેવા ચિહ્નોવાળી ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં સીહજ્ઞયાણં’ ૧૦૮ એકસો આઠ સિંહના જેવા આકાર વાળા ચિહ્નોથી યુક્ત ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં ઉસમજ્ઞયાણં’ એકસો આઠ ૧૦૮ વૃષભના જેવા આકારવાળી ધબ્બો છે. ‘અટ્ટસયં સેયાણં ચહવિસાણં નાગવર કેરુણં’ ૧૦૮ એકસો આઠ શ્રેષ્ઠ નાગ-હાથીઓમાં કેતુરૂપ અર્થાત્ ઉત્તમ એવા અને ધોળા ચાર દાંતોવાળા હાથિયોના આકારવાળી ધબ્બો છે. ‘એવામેવ સપુઞ્વા વરેણં વિજયદારે ચ’ આ પ્રમાણે બધા મળીને એ વિન્યય દ્વાર પર ‘અસીઙ્ કેસહસં ભવંતીતિમવસ્થાયં’ એક હબ્બરને એસી ૧૦૮૦ ધબ્બોતું પ્રમાણ

કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ એટલી ધન્યો એ વિન્ય દ્વારની ઉપર ફરકતી રહે છે. આ પ્રમાણેનું આ માર્ગ કથન અન્ય પૂર્વના તીર્થકરોની પરંપરાઓ પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું.

‘વિજયાણં દારે ણવ મૌમા પન્નત્તા’ વિન્ય દ્વારની આગળ ૯ નવ ભૌમ વિશેષ પ્રકારના સ્થાનો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તેસિ ણં મોમાણં અંતો બહુસમર-મણિજ્જે મૂગિમાને પણ્ણત્તે’ એ વિશેષ પ્રકારનો ભૌમોનો જે અંદરનો ભૂમિભાગ છે તે ઘણુંજ રમણીય છે. આ ભૂમિભાગનું વર્ણન ‘જાવ મણીણં ફાસો’ આ સૂત્રપાઠ સુધી જે પ્રમાણે પહેલાના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ સમજી લેવું. ‘તેસિ ણં મોમાણં ઉપિં ઉલ્લોયા પમ્મલયા જાવ સામ-લયા મત્તિચિત્તા જાવ સવ્વતવણિજ્જમયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા’ એ વિશેષ પ્રકારના ભૌમોની ઉપર જે પ્રાસાદ વિશેષ હોય છે તેનું નામ ઉલ્લોક છે. એ ઉલ્લોકોની ઉપર પદ્મલતાના ચિત્રો છે. વનલતાના ચિત્રો છે. આમ્લતાના ચિત્રો છે. શ્યામ-લતાના ચિત્રો છે. તેમજ અનેક પ્રકારના પ્રાણિયોના ચિત્રો ચિત્રેલા છે. યાવત્ એ ભૌમો સર્વાત્મના તપનીય સુવર્ણમય છે. તથા અચ્છ, શલક્ષુ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ; વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા છે. ‘તેસિ ણં મોમાણં બહુમજ્જદેસમાણ’ એ ભૌમોના બહુમધ્ય દેશભાગમાં ‘જે સે પંચમે મૌમે, જે પાંચમો ભૌમ છે ‘તસ્સ ણં મોમસ્સ બહુમજ્જદેસમાણ’ એ ભૌમોના બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં ‘एत्थ णं एगे महं सीहासणे पण्णत्ते’ એક વિશાળ સિંહાસન કહેવામાં આવેલ છે. ‘સીહાસણ વણ્ણઓ વિજયદ્વસે જાવ અંકુસે જાવ દામા ચિટ્ઠંતિ’ અહીંયા સિંહાસનોનું વર્ણન વિન્યદ્વષ્યનું વર્ણન અને કુંભાચ્ર પ્રમાણવાળી મોતીયોની માળાઓનું વર્ણન જેમ પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે એ તમામ વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. એ ભૌમોમાંથી દરેક ભૌમોની ઉપર એક એક સિંહાસન રાખવામાં આવેલ છે. આ સિંહાસનોના વર્ણન સંબંધમાં એવું કહેવામાં આવેલ છે કે-તેના ચકલો તપનીયમય છે. તેની નીચેના ભાગમાં રજત ચાંદીના બનેલા સિંહોના ચિત્રો છે. સોનાના તેના પાયાઓ છે. તેના પાદપીઠો અનેક મણિયોના બનેલા છે. એ સિંહાસનોનું કલેવર જંબૂનદ સુવર્ણ વિશેષનું બનેલ છે. તેની સંધિયો વજ્રમય છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી વર્ણન જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું એ તમામ વર્ણન અહીંયાં પણ સમજી લેવું. સિંહાસન સંબંધી આ તમામ કથન સૂત્ર પ૪માં કરવામાં આવેલ છે. ‘તસ્સ ણં સીહાસણસ્સ અવરુત્તરેણ’ એ સિંહાસનના વાયવ્ય ખૂણામાં ‘ઉત્તરેણ’ ઉત્તર દિશામાં ‘ઉત્તરપુરત્થિમેણં’ અને ઇશાન ખૂણામાં ‘एत्थ णं विजय देवस्स चउण्हं सामाणियसहस्साणं’ વિન્ય દેવના ૪ ચાર હબ્બર સામાનિક દેવોના ‘ચત્તારિ મહાસણસાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ’ ચાર હબ્બર ભદ્રાસનો રાખવામાં આવેલ છે. ‘તસ્સ ણં સીહાસણસ્સ પુરત્થિમેણં एत्थ णं विजयस्स देवस्स चउण्हं

અગમહિસીળં સપરિવારાળં ચત્તારિ મદ્દાસળા પળ્ળત્તા' તથા ઁ સિંહાસનોની પૂર્વદિશામાં વિજ્ય દેવની ૪ ચાર અગ્રમહિષિયોના સપરિવાર ચાર ભદ્રાસનો કહેલ છે. 'તસ્સ ણં સીહાસળસ દાહિણપુરત્થિમેળં ંથ ણં વિજયસ્સ દેવસ્સ' તથા ઁ સિંહાસનના અગ્નિખુણામાં વિજ્યદેવની 'અઙ્ગિમંતરિયાણ પરિસાણ અદ્ડુઙ્ઙં દેવસાહસ્સીળં અદ્ડુઙ્ઙં મદ્દાસળસાહસ્સીઓ પળ્ળત્તાઓ' આભ્યંતર પરિષદાના આઠ હબર દેવોના આઠ હબર ભદ્રાસનો રાખવામાં આવેલ છે 'તસ્સ ણં સીહાસળસ દાહિણેળં' ઁ સિંહાસનની દક્ષિણ દિશામાં 'વિજયસ્સ દેવસ્સ' વિજ્ય દેવની 'મન્ઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ' ખીણ મધ્યમ પરિષદામાં 'દસઙ્ઙં દેવસાહસ્સીળં' દસ હબર દેવોના 'દસ મદ્દાસળસાહસ્સીઓ પળ્ળત્તાઓ' દસ હબર ભદ્રાસનો કહેલ છે, 'સીહાસળસ દાહિણપચ્ચત્થિમેળં' ઁ સિંહાસનની દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશામાં 'ંથ ણં વિજયસ્સ દેવસ્સ બોહિરિયાણ પરિસાણ' વિજ્ય દેવની આઠ પરિષદાના 'બારસઙ્ઙં દેવસાહસ્સીળં' બાર હબર દેવોના 'બારસ મદ્દાસળસાહસ્સીઓ પળ્ળત્તાઓ' ૧૨ બાર હબર સિંહાસનો રાખવામાં આવેલ છે. 'તસ્સ ણં સીહાસળસ પચ્ચત્થિમેળં' ઁ સિંહાસનની પશ્ચિમ દિશામાં 'ંથ ણં વિજયસ્સ દેવસ્સ સત્તઙ્ઙં અળ્ણીયાહિવઙ્ઙં' વિજ્ય દેવના સાત અનીકાધિપતિયોના 'સત્ત મદ્દાસળા પળ્ળત્તા' સાત ભદ્રાસનો રાખેલ છે. 'તસ્સ ણં સીહાસળસ પુરત્થિમેળં' ઁ સિંહાસનની પૂર્વ દિશામાં 'પચ્ચત્થિમેળં' પશ્ચિમદિશામાં 'ઉત્તરેળં' ઉત્તર દિશામાં 'ંથ ણં વિજયસ્સ દેવસ્સ સોલસ આયરક્કલ્લદેવસાહસ્સીળં સોલસ મદ્દાસળસાહસ્સીઓ પળ્ળત્તાઓ' વિજ્યદેવના ૧૬ સોળ હબર અને આત્મરક્ષક દેવોના સોળ હબર ભદ્રાસનો રાખેલ છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'પુરત્થિમેળં ચત્તારિ સાહસ્સીઓ' પૂર્વ દિશામાં ચાર હબર 'ંથ ચઙ્ગુ વિ જાવ ઉત્તરેળં ચત્તારિ સાહસ્સીઓ' દક્ષિણ દિશામાં ચાર હબર પશ્ચિમ દિશામાં ચાર હબર અને ઉત્તર દિશામાં ચાર હબર આ પ્રમાણે આત્મરક્ષક દેવોના ૧૬ સોળ હબર ભદ્રાસનો થઈ ળય છે. આ રીતે પાંચમાં લૌમમાંના સિંહાસનોનું અને સપરિવાર સામાનિક દેવ યોગ્ય ભદ્રાસનોનું કથન કરવામાં આવેલ છે. આકીના લૌમોમાં ઁટલે કે પહેલા, ખીલ ત્રીલ અને ચોથા ઁ ચારે લૌમોમાં 'પત્તેયં પત્તેયં મદ્દાસળા પળ્ળત્તા' દરેક લૌમમાં ઁક ઁક સુંદર સિંહાસન સામાનિક વિગેરે દેવ યોગ્ય ભદ્રાસન વિગેરે રૂપ પરિવાર વગરના કહેલ છે. 'વિજયસ્સ ણં દારસ્સ' વિજ્ય દ્વારનો બે

‘ઝરિમાગારા’ ઉપરનો આકાર છે તે ‘સોલસવિદેહિં રયણેહિં ઝવસોમિયા’ સોળ પ્રકારના રત્નોથી સુશોભિત છે. ‘તં જહા’ એ રત્નોના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘વયરેહિં’ વજ્રરત્ન ‘વેરુલિણિં’ વૈદુર્યરત્ન ‘જાવ રિદ્દેહિં’ યાવત્ લોહિતાક્ષરત્ન મસારગદલ રત્ન હંસગર્ભરત્ન, પુલકરત્ન, સૌગન્ધિકરત્ન, જ્યોતિરસરત્ન અંક રત્ન, અંજનરત્ન, રજતરત્ન, બાતરૂપરત્ન અંજનપુલકરત્ન સ્ફટિકરત્ન અને રિષ્ટરત્ન ‘વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ઉપિંં બહવે અદ્દુ મંગલગા પળ્ણત્તા’ વિજય દ્વારની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્ય કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તે મંગલ દ્રવ્યો ના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘સોલ્થિય સિરિવચ્છ જાવ દપ્પણા’ સ્વરિતક, શ્રીવત્સ, નંદિકાવર્ત, વર્ધમાનક, લદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય, અને દર્પણ ‘સવ્વરયણામયા અચ્છા જાવ પઢિહ્વા’ આ બધાજ મંગલ દ્રવ્યો સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઈને યાવત્ પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોવાળા છે. ‘વિજયસ્સ ણં દાર-સ્સ ઉપિંંં બહવે કળ્હચામરજ્ઞયા જાવ સવ્વરયણામયા અચ્છા જાવ પઢિહ્વા’ વિજયદ્વારની ઉપર અનેક પ્રકારની કૃષ્ણ વર્ણવાલી ચામરોની ધળગ્યો છે. અનેક પ્રકારની નીલ વર્ણવાળી ચામરોની ધળગ્યો છે. અનેક પ્રકારની લાલ વર્ણવાળી ચામરોની ધળગ્યો છે. અનેક પ્રકારની પીળા રંગવાળી ચામરોની ધળ છે. અનેક પ્રકારની સફેદ વર્ણુ વાળી ચામરોની ધળગ્યો છે. આ બધી ધળગ્યો સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છ, શ્લક્ષ્ણુ, નીરજસ્ક, નિષ્પંક, નિર્મલ, નિષ્કંકટણય સપ્રલ, સોદ્યોત, સમરીચિક પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ એ બધાજ વિશેષણો વાળી છે. અને તે બધી જ સુંદર છે. આ અચ્છ વિગેરે પદોની વ્યાખ્યા આની પહેલાં પણ અનેક સ્થળે કરવામાં આવી ગયેલ છે તેથી તે ત્યાંથી જ સમજી લેવી. ‘વિજયસ્સ ણં દારસ્સ ઉપિંંં બહવે ચ્છત્તાચ્છત્તા તહેવ’ વિજયદ્વારની ઉપર અનેક છત્રાતિછત્ર છત્રની ઉપર છત્ર છે, પતાકાતિપતાકા ધળની ઉપર ધળ છે. અને ઘંટા યુગલ છે. ચામરયુગલ છે. કમળના સમૂહ છે. કુમુદ સમૂહ છે. નલિન સમૂહ છે. પૌંડરીક સમૂહ છે. શતપત્ર અને સહસ્ર પત્રના સમૂહ છે. જે કમળોમાં સો પાંખડીયો હોય છે તે શતપત્ર કહેવાય છે અને જે કમળોમાં હબ્બર પાંખડીયો હોય છે તે સહસ્રપત્ર કહેવાય છે. આ બધા સર્વ પ્રકારથી રત્નમય તથા અચ્છ શ્લક્ષ્ણુ વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા છે. ‘સે કેળ્લે ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ વિજણં ણં દારે વિજણં ણં દારે’ હે ભગવન્ એવું આપ શા કારણથી કહો છો કે આ વિજયદ્વાર છે. અર્થાત્ વિજયદ્વારનું વિજયદ્વાર એવું નામ શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! વિજણં ણં દારે વિજણં ણમં દેવો’ હે ગૌતમ ! વિજયદ્વારમાં વિજય નામના દેવ રહે છે. એ દેવ ‘મહ્હુદ્ધિ’ ભવન પરિવાર રૂપ ઘણીજ મોટી એવી ઋદ્ધિવાળા છે.

‘મજ્જુઙ્ગ’ શરીર સંબંધી અથવા આભૂષણ સંબંધી ઘણીજ મોટી દ્યુતિવાળા છે. ‘મહાવલે’ ઘણાજ બળવાન છે. ‘મહાજસે’ ઘણીજ વિશાળઆતિવાળા છે. ‘મહા સોક્સે’ શાતાવેદનીયકર્મના ઉદયથી ઘણાજ મોટા સુખને લોગવનારા છે—‘મહા ણુ ભાવે’ ઘણાજ તેજસ્વી છે. તથા ‘પલ્લિઓલમટ્ટિઙ્ગ’ એક પદ્યોપમની સ્થિતિ વાળા છે. આ બધા વિશેષણો વાળા એ વિજયદેવ એ વિજયદ્વાર પર નિરંતર ‘પરિવસઈ’ નિવાસ કરે છે. ‘સે ણં તત્થ દેવે ચલ્લહં અગ્ગમહિસીણં સપરિવારાણં’ તે દેવ ત્યાં રહેતા થકા પોતાની પરીવાર સહિતની ચાર અગ્રમહિષિયોની ‘તિહં પરિસાણં’ ત્રણ પરિષદાઓની અર્થાત્ આભ્યન્તરિક, માધ્યમિક અને બાહ્ય એ ત્રણે પરિષદોની ‘સત્તહં અણિયાઈવઈણં’ સાત અનીકાધિપતિયોની અર્થાત્ સેનાપતીયોની ‘સત્તહં અણિયાણં’ સાત સેનાઓની ‘સોલસહં આયરક્કલ્લદેવસાહ- સ્સીણં’ અને સોળ હબર આત્મરક્ષક દેવોની તથા ‘વિજયસ્સ ણં દારસ્સ’ વિજય દ્વારની ‘વિજયાણ રાયહાણીણ અણ્ણેસિંચ વહૂણં વિજયાણ રાયહાણીણ વત્થવ્વગાણં દેવાણં દેવીયણ આહેવચ્ચં’ વિજય નામની પોતાની રાજધાનિનીઅને વિજયારાજધાનીમાં રહેવાવાળા અનેક દેવ દેવિયોની રક્ષા કરતા થકા ‘જાવ દિવ્વાઈં મોગમોગાઈં મુંજમાણે વિહરઈ’ યાવત્ દિવ્ય ભોગોપભોગોને ભોગવતા થકા પોતાના સમયને આનંદ પૂર્વક વીતાવતા રહે છે. ત્યાં યાવત્ શબ્દથી પૌરપત્ય, નાયકત્વ સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, પૌષકત્વ, મહત્તરકત્વ, ‘આણાઈસરસેણાવચ્ચં’ ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત તમામ પાઠ ગ્રહણ થયેલ છે. અહીંયાં પૌરપત્ય નાયકત્વ વિગેરે જે પદો આવેલા છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. આધિપત્ય—અધિપતિ પણું રક્ષા, પુરપત્ય વિનાપણુ સામાન્ય જનદ્વારા જેવી રક્ષા થઈ શકે છે તેવી તો થઈ શકે છે પરંતુ આ રક્ષા તેવી ન હતી પરંતુ પુરપતી થઈને જેવી રક્ષા કરી શકાય છે. એવા પ્રકારની હતી. એ વાત પ્રગટ કરવા માટે પૌરપત્ય એ વિશેષણુ આપવામાં આવેલ છે. પૌરપત્ય નાયકપણા વગર પણુ થઈ શકે છે. પરંતુ આ પૌરપત્ય એવું ન હતું પરંતુ નાયકપણાથી યુક્ત હતું. નાયકપણું સ્વામીપણા થી યુક્ત હતું. સ્વામિપણું પોષકપણાથી યુક્ત હતું. પોષકપણું મહત્તરકપણું આજ્ઞા ઐશ્વર્ય સેનાપત્ય પણાથી યુક્ત હતું. આ રીતે એ વિજયદેવ આ તમામ વાતોને પોતાની પ્રબળનો પાસે પોતે નિયુક્ત કરેલ પુરૂષો દ્વારા પળાવતા હતા. નાટક અને ગીતોનું નીરીક્ષણુ કરતા હતા. તેમાં એકીસાથે ચતુર પુરૂષો દ્વારા વગાડવામાં આવેલ રમણીય વાજીત્રોના શબ્દોનું શ્રવણુ કરતા હતા. એ વાજીત્રોની ધ્વનિ મેઘની ધ્વનિના જેવી સ્નિગ્ધ અને ગંભીર હતી. આ પ્રમાણેના ઠાઠમાઠથી

એ વિજય દેવ દિવ્ય શબ્દાદિક ભોગોને ભોગવતા થકા પોતાના સમયને શાંતી પૂર્વક વીતાવતા રહે છે. ‘સે તેણ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ विजए णं दारे विजए दारे’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! વિજયદારતું નામ વિજયદાર એ પ્રમાણુ થયેલ છે. ‘अदुत्तरं च णं गौयमा ! विजयस्स णं दारस्स सासए णामघेज्जे’ અથવા તો હે ગૌતમ ! વિજય દારતું વિજયદાર એ પ્રમાણુતું નામ છે તે શાશ્વતજ છે. તેમાં કોઈ નિમિત્ત નથી કેમકે ‘जण कयाइ णत्थि ण कयाइ ण भविस्सइ जाव अवड्ढिए णिच्चे विजए दारे’ એવું તો છે જ નહીં કે વિજયદાર એ નામ પહેલાં ન હતું વર્તમાનમાં નથી અને ભવિષ્યમાં એ નામ રહેશે નહીં પરંતું તેનું એ નામ ત્રણે કાળમાં નિત્ય રહેવાવાળું છે. તેથી તેનું એ પ્રમાણુતું નામ મેં કહેલ છે. ॥સૂ. ૫૮ ॥

વિજયા રાજધાની કા સ્થલ એવં ઉનકા વિસ્તાર આદિકા કથન

‘કહિ ણં મંતે ! विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी पणत्ता’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ‘વિજયસ્સ દેવસ્સ’ વિજયદેવની ‘વિજયા ણામ રાયહાણી’ વિજયાનામની રાજધાની કયા સ્થાન પર આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! विजयस्स णं दारस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीव समुहे विइवइत्ता अण्णंमि जंबुहीवे दीवे’ હે ગૌતમ ! વિજયદારની પૂર્વદિશમાં તિથેયૂ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોને પાર કરીને આવતા બીજા જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ બાર હબર યોજન જવાથી બરોબર એજ સ્થાન પર ‘વિજયસ્સ દેવસ્સ’ વિજય દેવની ‘વિજયા ણામ રાયહાણી પણત્તા’ વિજયાનામની રાજધાની કહેવામાં આવેલ છે. અન્ય જંબૂદ્વીપ પદ કહેવાથી એ ધ્વનિત થાય છે કે જંબૂદ્વીપો અસંખ્યાત છે. ‘वारस जोयण सहस्साइं आयामविकखंभेणं सत्ततीसजोयणसहस्साइं, नवय अड-याले जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिकखेवेणं पणत्ते’ આ વિજયરાજધાનીની લંબાઈ પહોળાઈ બાર ૧૨ બાર યોજનની છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ ૩૭૬૪૮ યોજનથી કંઈક વધારે છે. ‘सा णं एगेणं पागारेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता’ આ રાજધાની એક પ્રાકારથી ચારે બાબુ ઘેરાયેલ છે. ‘સે ણં પાગારે સત્તતીસ જોયણાઈ અદ્વજોયણં ચ ઉદ્દં ઉચ્ચત્તેણં મૂલે અદ્વતેરસ જોયણાઈ વિક્ખંભેણં’ આ પ્રાકાર ઉંચાઈમાં ૩૭૫ સાડી સાડત્રીસ યોજનનો છે. અને મૂલમાં ૧૨૫ સાડાબાર યોજનના વિસ્તારવાળો છે. ‘मज्झेत्थ सक्कोसाइं छ जोयणाइं विकखंभेणं उप्पिं’ તથા મધ્યમાં એક કોષ સહિત છ યોજનના વિસ્તાર વાળો કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉપરમાં ‘तिणिण सद्धकोसाइं जोयणाइं विकखंभेणं’ ૩૫ સાડા ત્રણ યોજનના વિસ્તાર વાળો છે. આ રીતે આ પ્રાકાર મૂળમાં વિસ્તાર યુક્ત તથા ‘મજ્ઝે

સંસ્કૃતિ' મધ્યભાગમાં સંક્ષિપ્ત સંકુચિત છે. અને 'ઝપિં તણુ' ઉપરના ભાગમાં પાતળો થયેલ છે. 'બાહિં વદ્દે' બહારના ભાગમાં તે વૃત્તાકાર ગોળઆકાર વાળો છે. 'અંતો ચર્સે' મધ્યમાં ચોરસ છે. બહુ ઉંચુ કરવામાં આવેલ ગાયના પૂંછડાના આકાર જેવા આકારવાળો એ પ્રાસાદ છે. તે સંપૂર્ણ પણે સુવર્ણમય છે. આકાશ અને સ્ફટિકમણિના જેવો સ્વચ્છ છે. ચિકાશવાળો છે. અર્થાત્ લીસો છે. ઘસવામાં આવેલ છે. અને મઠારેલ છે. રજ્જરહિત હોવાથી નિર્મલ છે. કોઈ પણ પ્રકારનો લેપ ન હોવાથી નિષ્પંક નિષ્કંટક પ્રભાવાળો, પ્રકાશવાન મનને પ્રસન્ન કરવાવાળો જેવા યોગ્ય રૂપવાન જેના સરખો બીજો કોઈ રૂપવાન ન હોય તેવો હોવાથી એ પ્રતિરૂપ છે. તથા તે પ્રકાર 'નાણાવિહ પંચવળે હિં કવિસીસણિં ઉવસોમિણ' અનેક પ્રકારના પાંચ પ્રકારના વર્ણુવાળા કાંગરાઓથી શોભાયમાન છે તે પાંચ પ્રકારના વર્ણુ આ પ્રમાણે છે. 'તં જહા' કાળાવર્ણુવાળા નીલવર્ણુવાળા લાલવર્ણુવાળા પીળાવર્ણુવાળા અને સફેદવર્ણુવાળા. એ કાંગરાઓ લંબાઈ પહોળાઈમાં કેટલાં કેટલા છે? તેનું હવે સૂચકાર વર્ણુન કરે છે 'તે ણં કવિસીસગા અદ્વકોસં આયમેણં' તે કાંગરાઓ લંબાઈમાં અર્ધકોશના છે. 'પંચવળુસયાઈ વિક્લ્ભેણં' પહોળાઈમાં પાંચસો ધનુષવાળા છે. 'દેસોણમદ્વકોસં ઉદ્ધવં ઉચ્ચત્તેણં' એક દેશકમ અર્ધા કોશની ઉંચાઈ વાળા છે. 'સત્ત્વમણિમયા અચ્છા જાવ પડિરૂવા' તે બધી રીતે મણીયોનાજ બનેલા છે. અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે. અને પ્રતિરૂપ છે. 'ણમેગાણ વાહાણ' એક એક વાહામાં 'પણુવીસં પણુવીસં દારસયં' એકસો પચીસ એકસો પચીસ દ્વારે છે તેમ પહેલાના તીર્થકરોએ કહેલ છે. અને હું પણ કહું છું. 'તે ણં દારા બાવટ્ટિં જોયણાઈ અદ્વ જોયણં ચ ઉદ્ધવં ઉચ્ચત્તેણં' એ દરેક દ્વારે સાડા બાર યોજનની ઉંચાઈ વાળા અને 'ણક્રતીસં જોયણાઈ કોસંચ વિક્લ્ભેણં' એકત્રીસ યોજન અને એક કોસના વિસ્તારવાળા છે. અને 'તાવહયં ચેવ પવેસેણં' એટલુંજ અર્થાત્ એકત્રીસ યોજન અને એક કોસનું જ પ્રવેશસ્થળ (પ્રવેશમાર્ગ) છે. તથા એ દ્વાર સફેદ વર્ણુના અને ઉત્તમસોનાના તથા તથા નાના નાના શિખરોવાળું છે. 'ઈહામિય તહેવ જહા વિજણ દારે જાવ તવણિજ્જવાલુયપત્થહા સુહફાસા સસ્સિરીયરૂવા પાસાદીયા ધ' વિજ્યદ્વારના વર્ણુન પ્રમાણેજ તમામ વર્ણુન આ દ્વારોનું પણ છે. તે ત્યાંથી સમજી લેવું. આ દ્વારોની બનાવટનું વર્ણુન કરવામાં આવે છે. તેના તેમ અર્થાત્ ભૂમિભાગથી ઉંચો બહાર નીકળતો પ્રદેશ છે તે વજ્જરત્તમય છે. શિષ્ટરત્તનું પ્રતિષ્ઠાન અર્થાત્ મૂલ્ય પ્રદેશ છે. તેના સ્તંભો વૈદુર્યરત્તના બનેલા છે. તેનો ભૂમિતલનો

ભાગ સોનામાં જડેલા ચંદ્રકાંત વિગેરે પ્રધાન પાંચ વર્ણોના મણિયોથી કેર્કતન વિગેરે રત્નોથી બનેલ છે. તેની દેહલી દ્વારનો વચ્ચેનો ભાગ હંસગર્ભ રત્નોનો બનેલ છે. ગોમેદરત્નના ઇંદ્રકીલકો છે. લોહિતાક્ષ રત્નોની દ્વાર શાખાઓ છે, દ્વારની ઉપર રાખવામાં આવેલ કાષ્ઠ દાબણિયું. જેને ઉત્તરાંગ પણ કહેવામાં આવે છે. તે ન્યોતિરત્નોનું બનેલ છે. તેના કમાડ વૈશ્યમણિયોના છે. કમાડોના બંને પાટિયાઓને જોડી રાખવાળી સૂચિકાઓ-ખીલાઓ લોહિતાક્ષ રત્નોના છે. કમાડોના પાટિયાઓનો સંધીભાગ વજ્રરત્નથી પૂરવામાં આવેલ ત્યાં સૂતિકાગૃહો છે. તે દ્વારોની અર્ગલા સાંકળો અને અર્ગલા પ્રાસાદ નકુચા કે ન્યાં અર્ગલા નિયંત્રિત થાય છે તે વજ્ર રત્નના બનાવવામાં આવેલ છે, ન્યાં ઇંદ્રકીલ રહે છે. તે આવર્તન પીડીકાઓ રજતમય છે. અંકરત્નના ઉત્તર પાર્શ્વ છે. એ કમાડો એટલા દૃઢરીતે મળેલા છે કે જેમાં જરા સરખું પણ અંતર પડતું નથી. તેની ભીંતોમાં છાપનને ત્રણવાર-ત્રણગણા કરવાથી જે સંખ્યા થાય છે એટલા પટ્ટાની સંસ્થાનવાળી ભિત્તિશુલિકાઓ છે.

અર્થાત્ ૧૬૮/ એકસો અડસઠ ભિત્તિશુલિકાઓ છે. અને એટલીજ ત્યાં ગોમાનસિકાઓ અર્થાત્ શય્યાઓ છે. તેની ઉપર અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોના બનાવેલ સર્પોના આકારવાળી અને લીલાસ્થિત ક્રીડા કરતી એવી શાલ-ભંજકાઓ-પુતળીયો છે. આ વિન્યદ્વારનું વિશેષણ છે. વજ્રરત્નના ફૂટ કે જેને માંડભાગ કહેવામાં આવે છે. એ માંડભાગનું શિખર રજતમય છે. તપનીય મય ઉલ્લોક-ઉપરનો ભાગ છે. તેમાં લગાડવામાં આવેલ વાંસડાઓ મણિયોના બનેલા છે. અને પ્રતિવંશ અર્થાત્ એ વાંસોની સામે લગાડેલ વાંસ લોહિતાક્ષ રત્નોના છે. ત્યાંનો ભૂમિભાગ રજતમય છે. એ દ્વારમાં અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોના બલપંજર અર્થાત્ ગોખલાઓ છે. અંક રત્નોના પક્ષ અને પક્ષવાહાઓ છે. ન્યોતિરત્નોના વંશ અને વંશકવેલ્લુકો છે. અર્થાત્ વાંસોની ઉપરની પટ્ટિકાઓ ખપાટિયા રજતમય છે. બતરૂપ રત્નોની ઓહાડણિયો છે. વજ્રરત્નોની પુંછણીકાઓ છે. અને ઉપરનું આચ્છાદન ઢાંકણ સફેદ રત્નોનું છે. 'સેવા વરકનકથૂભિયાગા' વિગેરે પ્રકારનું તમામ વર્ણુન પદ્મવર વેદિકાના વર્ણુનની જેમજ

સમજી લેવું, તે શિખરો અંક રત્નોના તથા કનક કહેતાં સોનાના બનેલ છે. અને તેની સ્તૂવિકાઓ અર્થાત્ નાના નાના શિખરો તપનીય શ્વેતસુવર્ણના બનેલ છે. તે કેવા શ્વેત છે? એ માટે કહે છે કે—‘સંસ્વતલ’ ઇત્યાદિ શંખની ઉપરનો ભાગ જેવો નિર્મલ મલવગરનો હોય છે. તેવો તથા ખૂબ જામી ગયેલ દહી, ગાયના દૂધના કીણુ ચાંદીનો ઢગલો એ જેવા સફેદ હોય છે, તેવો સફેદ એ હોય છે. એ શિખરો રત્નોના તિલક અને અર્ધચંદ્રના ચિત્રોથી ચિત્રિત છે. ત્યાં અનેક પ્રકારના મણિયોની માળાઓ લગાડેલ છે. અંદર અને બહારથી શ્લક્ષ્ણુ ચીકણા છે. તપનીય સુવર્ણમય રેત પાથરેલ છે. કે જેનો સ્પર્શ ઘણોજ સુખદ હોય છે, એ સશ્રીકથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના તમામ વિશેષણોવાળા છે. આ વિશેષણોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે, તે તે ત્યાંથી સમજી લેવો. ‘તેસિ ણં દારાણં ઝમઓ પાસિં’ એ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા વિજયદારોના બંને પડખાઓમાં અખે પ્રકારની નૈષેધિકાઓ ખૂંટિયો પર ‘દો દો ચંદ્ર-કલસપરિવાહીઓ પન્નત્તાઓ’ અખે ચંદન કલશોની પંક્તિયો છે. એ ચંદન કલશો સુંદર કમલોના પ્રતિષ્ઠાન આધાર પર રાખવામાં આવેલ છે. એ કલશો સંપૂર્ણ રત્નમય સ્વચ્છ અને શ્લક્ષ્ણુથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોવાળા છે. અને મહામહેન્દ્ર કુંભની સરખા છે. હે આયુષ્યમન્ ગૌતમ ! ‘તહેવ માણિ-ચવ્વં જાવ વણમાલાઓ’ આ વનમાળા સુધી તમામ વર્ણન સમજી લેવું એ એ સંક્ષેપથી આ પ્રમાણે છે. એ વિજય દારની બંને બાજુ બે પ્રકારની નૈષેધિકાઓમાં અખે નાગદંતકો છે. એ નાગદંતકો મોતિયોની બળોની અંદર ઉંચા નીકળેલ હેમજાલ ગવાક્ષ બલ કીંકિણી નાની નાની ઘંટડિયોના સમૂહથી વીંટળાયેલ છે. ઉપર નીકળેલ છે. ચિકણુ છે. વાંકાવળેલ છે. અર્ધા સર્પના આકાર જેવા છે. સર્વરત્નમય છે. અને અચ્છ શ્લક્ષ્ણુથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. તે તે મોટા મોટા ગજદંત-હાથીદંત જેવા કહેવામાં

આવેલ છે. હે શ્રમણુ આયુષ્મન્ એ નાગદંતકોમા ઘણી એવી કાળા. નીલ. લાલ પીળા, અને સક્રેદ સૂતરમાં ગૂંથવામાં આવેલ પુષ્પમાળાઓ લટકી રહેલ છે. એ માળાઓ નીચે લટકતા એવા તપનીય જાતના સોનાના ગોળ આકાર વાળા લંબૂસકો-ભુમખાઓથી સુક્રત છે. તે નાગદંતકો સોનાના પત્રાઓથી મઢવામાં આવેલ છે. એ બધાજ નાગદંતકો અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોના હારો અર્ધ હારોથી શોભાયમાન બનેલ છે. તેથી તે પોતાની કાંતીથી શોભિત થતા રહે છે. આ તમામ વર્ણુનને ધ્યાનમાં લઈનેજ સૂત્રકરે પહેલાં મૂળમાં 'તહેવ માણિયઠ્ઠવં જાવ વળમાલાઓ' આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે. 'તેસિ ણં દારાણં' એ દરેક દારોની બંને બાજુ એક એક નૈષેધિકાઓ હોવાથી 'દુહઓ નિસીહિ-યાણ' બંને પ્રકારની નૈષેધિકાઓમાં બબ્બે પ્રકંટકો-પીઠવિશેષ કહેલ છે. 'તે ણં પગંઠગા' તે દરેક પીઠ વિશેષ 'એકકતીસ જોયણાં કોસંચ આયામવિકલ્લેપેણં' એક ત્રીસ થોજન અને એ કોશની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. 'પન્નરસ જોય-ણાં અહૂઠાહજ્જે કોસે વાહલ્લેણં' પંદર થોજન અને અઠી કોસના વિસ્તારવાળા છે. અને પૂરેપૂરા વજ્રરત્નના છે. અને અચ્છ શ્લક્ષણુ વિગેરે તમામ વિશેષણુ વાળા છે. 'તેસિ ણં પગંઠગાણં ઊપ્પિ' એ પીઠ વિશેષોના ઉપર અર્થાત્ ઉપરના ભાગમાં 'પત્તેયં પત્તયં' દરેકમાં 'પાસાયવહિંસગા' એ પ્રાસાદાવતંસકો 'એકકતીસં જોયણાં' ઇત્યાદિ એકત્રીસ થોજન ઉપર એક કોસ જેટલા ઊંચા છે. પંદર થોજન અને અઠી કોસના લંબાઈ વાળા છે. 'સેસં તેં ચેવ' બાકીનું તમામ વર્ણુન સમુદ્ગક સુધીનું અર્થાત્ સૂતિકા ગૃહ પર્યાન્તનું પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. તે ત્યાંથી સમજી લેવું. એ દારોના 'અબ્બુમ્મગયમૂસિયં' ઇત્યાદિ પ્રકારનું વર્ણુન, વિજયટ્થયનું વર્ણુન, સુક્રતાઓની માળાઓનું વર્ણુન આ તમામ પ્રકારનું વર્ણુન વિજયદ્વારના વર્ણુન પ્રમાણે છે. તે ત્યાંથી સમજી લેવું એજ પ્રમાણે તોરણુ વિગેરેનું વર્ણુન પણ ત્યાંના પ્રમાણેજ છે. 'નવરં વહુવયણં માણિયઠ્ઠવં' અંતર એટલું જ છે કે ત્યાં વિજયદ્વારના વર્ણુનમાં એક વચનનો પ્રયોગ થયેલ છે, અને અહીંયાં બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવાનો છે. તે પછી ચંદન કલશ, તે પછી ભંગારક-ઝારિયો તે પછી આદર્શક, સ્થાલ પાત્રિકાઓ સુપ્રતિષ્ઠકો, મનોગુલિકાઓ, તે મનો ગુલિકાઓની ઉપર જલવગરના વાતકરક વાયુ ભરેલા ઘડાઓ તે પછી અનેક

પ્રકારના રત્ન કરંડકો, તે પછી હયકંટક ગજકંટક, નરકંટકો તે પછી કિંનર કિંપુરૂષ મહોરગ ગંધર્વ અને વૃષલ કંટક તે પછી પુષ્પાદિ પટલકો, સિંહાસન છત્ર, આમર, ચક્ર અને ધ્વજો છે. એ રીતે તમામ વર્ણન અહિંયા સમજી લેવું. ‘एवामेव सपुष्पावरेणं विजयाए रायहाणीए’ એ રીતે અથા મળીને વિન્યા રાજધાનીના ‘एगमेगे दारे’ એક એક દ્વારમાં ‘असीइ केउसहस्सा भवंतीति मक्खायं’ એક હબરને એંસી ધ્વજો થાય છે. એ પ્રમાણે ભગવાને કહેલ છે તે પછી ‘विजयाएणं रायहाणीए’ વિન્યા રાજધાનીના ‘एगमेगे दारे’ એક એક દ્વારની ઉપર ‘सत्तरसभोमा पन्नत्ता’ સત્તર સત્તર લૌમ ઉપરના માળ છે. ‘तेसि णं भोमाणं भूमि-भागा उल्लोया य पउमलया वणलया भत्तिचित्ता’ એ લૌમોના ભૂમિભાગ અને ઉલ્લોક અંદરનો ભાગ પદ્મલતા, અશોકલતા, ચંપકલતા, આમ્રલતા, વનલતા અને વાસંતિકલતાના અનેક ચિત્રોની છટાથી ચિત્રેલા છે. આ તમામ વર્ણન પહેલાં કહેવામાં આવેલ પ્રાસાદાવતંસક પ્રમાણે જ અહીંયાં સમજી લેવું જોઈએ. ‘तेसि- णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए’ એ લૌમોની વચ્ચે વચના ભાગમાં ‘जे ते नवम नवमा भौमा जाव’ નવમાથી નવમાં અર્થાત્ દરેક લૌમોનો જે સત્તરમો સત્તરમો લૌમ-માળ છે તે તે અથા લૌમોની વચ્ચે વચ્ચે દરેક લૌમમાં ‘सीहासणा पणत्ता’ સિંહાસનો કહેવામાં આવેલા છે. ‘सीहासण वणओ जाव दासा जहा हेट्टा’ એ સિંહાસનોના દામ-પર્યન્તનું વર્ણન પહેલાં જેમ વિજયદ્વારના વર્ણનમાં મણિ પીઠિકામાં કહેલ સિંહાસનોના વર્ણન પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. જેમકે-એ સિંહાસનોના ચક્રવાલ તપનીય સોનાના છે. રજતમય સિંહ છે સોનાના પાયાઓ છે ઇત્યાદિ પ્રકારથી કહેવું જોઈએ. અહીંયાં અંતર કેવળ એટલું જ છે કે ત્યાં અધેજ સપરિવાર સિંહાસનો કહેલ છે. પરંતુ ‘एत्थ णं अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं महासणा पणत्ता’ અહિંયાં અવશેષ જે નવમનવમ-નવમાંથી નવમાં લૌમોના વિનાના અથા લૌમોમાં દરેકમાં ભદ્રાસને કહ્યા છે. ‘तेसि णं दाराणं उवसोभिया’ સોળ પ્રકારના રત્નોથી શોભાયમાન છે. એ સોળ પ્રકારના રત્નો આ પ્રમાણે છે. રત્ન ૧ વજ ૨, વૈદૂર્ય ૩ લોહિતાક્ષ ૪ મસારગલ્લ ૫ હંસ ગર્ભ ૬ પુલક ૭ સૌગંધિક ૮ જ્યોતિરસ ૯ અંજન ૧૦ અંજનપુલક ૧૧ રજત ૧૨ જ્વલત ૧૩ અંક ૧૪ સ્ફટિક ૧૫ રિષ્ટ ૧૬ ‘तं चेव जाव छत्ताइछत्ता’ વનમાળાથી લઈને છત્રાતિચ્છત્ર સુધીનું બીજું તમામ વર્ણન છેંતાળીસમાં સૂત્રમાં કહેવામાં આવેલ વિન્યાદ્વારનાં વર્ણનની જેમજ સમજી લેવું. ‘एवामेव सपुष्पावरेणं विजयाए रायहाणीए पंचदारसया भवंतीतिमक्खाया’ આ રીતે પૂર્વાપર આગળ પાછળ ના અધાયમળીને વિન્યારાજધાનીના પાંચસો દ્વારો કહેવામાં આવેલ, છે ૧૨. ૫૬ ।

વિજયા રાજધાની કે ચારોં ઓર વનખન્ડાદિ કા નિરુપણ

‘વિજયાણં રાયહાણીણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘વિજયાણં રાયહાણીણં’ વિજયા નામની રાજધાનીની ‘ચત્વર્ણિણિ’ ચારે દિશાઓમાં ‘પંચજોયણસયાઈ અવાહાણ’ પાંચસો યોજન આગળ જાય ત્યારે ‘ણ્યં ણં ચત્તારિ વનખંડા પણ્ણતા’ બરાબર એજ સ્થાનપર ચાર વનખંડો કહેવામાં આવેલા છે. ‘તં જહા’ જેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘અસોગવણે’ અશોક વન, એમાં અશોક નામના વૃક્ષોનું પ્રધાન પણું છે. ‘સત્તવણ્ણવણે’ સમપણું પુષ્પોવાળા જે વૃક્ષો હોય છે, તેનું નામ સમપણું વનખંડ છે. ‘ચંપકવણે’ ત્રીજા વનનું નામ ચંપકવન છે. તેમાં ચંપક વૃક્ષોનું પ્રધાનપણું છે. ‘ચૂચવણે’ આમ્રવનમાં આમ્ર વૃક્ષોનું પ્રધાનપણું છે. ‘પુરથિમેણં અસોગવણે’ રાજધાનીની પૂર્વ દિશામાં અશોક વન છે. ‘વાહિણેણં સત્તવણ્ણવણે’ દક્ષિણ દિશામાં સમપણું વન છે. ‘પચ્ચથિમેણં ચંપકવણે’ પશ્ચિમ દિશામાં ચંપકવન છે. ‘ઉત્તરેણં ચૂચવણે’ અને ઉત્તરદિશામાં આમ્રવન છે. તેણં વણસંહા’ એ દરેક વન ‘સાઝેરેગાઈં દુવાલસજોયણસહરસાઈં આયામેણં’ લંબાઈમાં કંઈક વધારે ૧૨ બાર હજાર યોજન છે. અને ‘પંચજોયણસયાઈં વિક્કંભેણં’ પહોળાઈમાં ૫૦૦ પાંચસો યોજનના છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં પાગારપરિક્કિલ્લતા’ દરેક વન પ્રાકાર કોટથી ઘેરાયેલા છે. અશોક વનખંડ ‘કિણ્ણહા કિણ્ણવામાસા’ અત્યંત ઘન—ગાઠ હોવાથી ક્યાંક ક્યાંક તે કાળા જણાય છે, તથા એમાં જે છાયા નીકળે છે તે પણ કાળીજ દેખાય છે. અને ક્યાંક ક્યાંક તે ‘નીલાઃ નીલવણ્ણવામાસાઃ’ નીલવર્ણના દેખાય છે. અને નીલવર્ણનીજ તેમાં છાયા નીકળે છે. ‘હરિતાઃ હરિતાવમાસાઃ’ ક્યાંક ક્યાંક તે હરિતવર્ણના જણાય છે. અને તેમાં છાયા પણ હરિત રંગની જ દેખાય છે. ‘શીતાઃ શીતાવમાસા’ ક્યાંક ક્યાંક એ બિલકુલ સફેદ દેખાય છે. અને તેમાં છાયા પણ સફેદ જ નીકળે છે. વિગેરે પ્રકારથી બધું જ વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. આ તમામ વનખંડો ઘણાજ રમ્ય સુંદર છે. અને તે વનખંડો એવા જણાય છે કે જાણે મોટા મોટા મેઘોના સમુદાયોજ એકઠા થયેલા છે. એ વનખંડોની અંદર જે પાદપો—વૃક્ષો છે તે બધા પ્રશસ્ત મૂળવાળા છે. પ્રશસ્ત સ્કંધો વાળા છે. પ્રશસ્ત છાલો વાળા છે. પ્રશસ્ત પ્રવાલો વાળા છે. પ્રશસ્ત પત્રોવાળા છે. સુંદર ફૂલોવાળા છે. સુંદર ફળોવાળા છે. અને સુંદર ખી વાળા છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી તમામ વર્ણન પણ પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ, વધારે વિસ્તાર થવાના કારણે તે અહીંયાં વર્ણવેલ નથી. આ

વર્ણન કરવાના સંબંધમાં સૂત્રકારે ‘વળસંઢવળળઓ ઢાળિયઢ્વો’ ં ં સૂત્રપાઠ ઢારા ંઢીયાં પ્રગટ કરેલ છે. વનોનું વર્ણન ‘જાવ ઢહવે વાળમંતરા’ ં સૂત્ર પાઠના કથન પ્રમાણે ંઢીયાં ં પ્રમાણે કરવું ંઢીયે કે ં વનખંડોમાં ‘ઢહવે વાળ મંતરા ઢેવાય ઢેવીઓયા’ ંનેક વાનવ્યનતર ઢેવ ંને ઢેવિયે ંંવીને સૂખપૂર્વક ઉઠે ંસે છે. ‘સયંતિ’ સૂવે છે. પગ ફેલાવીને ંંરામ કરે છે. મનુષ્યો પ્રમાણે તેઓ ઉઢતા નથી. કેમકે ઢેવયોનિ હોવાથી તેઓને મનુષ્યો પ્રમાણે નિઢ્રા હોતી નથી. ‘ચિઢંતિ’ કયાંક કયાંક તેઓ ઉભા રહે છે. ‘ળિસીઢંતિ’ કયાંક કયાંક તેઓ ંસી રહે છે. કયાંક કયાંક તેઓ ‘તુયઢંતિ’ સૂઢ રહે છે, પડખા ંઢલે છે. ંને ંંરામ કરે છે. ‘રમંતિ’ કયાંક કયાંક તેઓ પરસ્પર પ્રેમાલિંગન કરે છે. ‘લલંતિ’ તથા કયાંક કયાંક તેના મનમાં ંે રૂયે ંવું કામ કર્યા કરે છે. ‘કીલંતિ’ કયારેક તે ંલે છે. ંર્થાત્ તેને ંે રીતે સુખ લાગે તે પ્રમાણે તેઓ ંંમ તેમ ં વનખંડોમાં ફરે છે. તથા મનોવિનોઢ માટે તેઓ કયારેક કયારેક નાચે પણ છે. કયારેક કયારેક ગાય છે. ંને કયારેક ંનેક પ્રકારના વાજ્રો વગાડે છે. ‘મોહંતિ’ કયારેક કયારેક તેઓ ત્યાં વિષય સેવન પણ કરે છે. ં પ્રમાણે તે ઢેવ ંને ઢેવિયે ‘પુરાપોરાળળ’ પૂર્વલવમાં કરેલા પોતાના ંવા પૂર્વના કર્મોના કે ંે ‘સુચિળળળ’ ં સમયમાં વિશેષ પ્રકારથી તે કાળને ઉચિત ઢાર્મિક ંનુષ્ઠાન કરવામાં ંપ્રમાઢ કરવાથી ક્ષમા વિગેરે લાવે રાખવાથી પ્રાપ્ત કરવામાં ંંવેલ ‘સુપરિક્કંતાળ’ મૈત્રી સત્યલાપણુ, પરઢ્રવ્યાનપહરણુ ંને સુશીલ પણુ વિગેરે રૂપ પરકંમના કારણે ંેમાં ંનુભાગ ંઢ શુભરૂપ ં થાય ંને ંેં કારણે ‘સુમાળ’ ંે શુભફલને ંપવા વાળા થયેલ છે. ‘કરલળળ’ ંનર્થોને ઉપશમ કરવાવાળા ંવા ‘કલ્હળળ ફલવિત્તિવિસેસ’ ંંનંઢ કારક ઉઢય વિશેષને ‘પચ્ચળુ ઢમવમાળા’ લોગવતા રહે છે. ‘તેસિળળ વળસંઢાળળ’ ં વનખંડોના ‘ઢહુમઙ્ઙઢેસમાળ’ ંરોંર વચ્ચે વચ્ચે ‘પતેયં પતેયં પાસાયઢિંસગા પળળત્તા’ ંર્થાત્ ઢરેક વનખંડોના ંરોંર મઢ્ય લાગમાં શ્રેઢ પ્રાસાઢો કહ્યા છે. ં પ્રાસાઢોની ંચાઈ ઢર ંાસઠ ંોળન ંને ંર્ઢ કોસની છે. ‘ંકકતીસજોયળાઈ કોસં ચ ંયામવિકલંમેળ’ તથા તેની લંંંં પંહોળાઈ ૩૧ ંેકત્રીસ ંોળન ંને ંેક કોસની છે. ‘ંઢ્મુગયમૂસિયા તહેવ જાવ ંંતો ઢહુસમરસળિઙ્ઙા મૂમિમાળા પળળત્તા’ ં પ્રાસાઢાવતંસકોના સંબંઢમાં ં સૂત્રપાઠ ઢારા ંે પ્રમાણેનું વર્ણન ંહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ સુઢી પંહોલાં કરવામાં ંંવેલ છે. ંેં પ્રમાણેનું વર્ણન ંઢીયા પણુ કરીલેવું ંઢીયે. ં વર્ણનમાં ‘ંઢ્યુઢગતોત્સૂતપ્રહસિતા ઢવ

વિવિધમણિરત્નમક્તિચિત્રા વતોદ્ધૂતવિજયવૈજયન્તી પતાકા' વિગેરે બધે જ પાઠ સમજી લેવો. અંતમાં આ પ્રાસાદાવતંસકોના વર્ણનમાં એવું કહેવામાં આવેલ છે. કે એનો જે અંદરનો ભાગ છે, તેની ખૂમિ ઘણીજ સમ સરખી છે. અને તેથી જ તે ઘણીજ રમણીય છે. અહીંયાં 'ઉલ્લોયા પડમમક્તિચિત્તા માણિયવ્વા' આ પાઠના કથનાનુસાર પદ્મલતાની રચનાથી ચિતરવામાં આવેલ ઉલ્લોકો-અંદર-વાઓનું વર્ણન પણ 'પૂરેપૂરું' કરી લેવું જોઈએ 'તેસિં જં પાસાયવર્ડિંસગાણં' એ પ્રાસાદાવતંસકોની બરોબર મધ્યભાગમાં અર્થાત્ 'પત્તેયં પત્તેયં સીહાસણા પળ્ણત્તા' દરેક શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદોમાં સિંહાસનો કહેલા છે. 'વળ્ણાવાસો સપરિવારો' અહીંયાં ભદ્રાસનોના વર્ણન પૂર્વક જ સિંહાસનોનું વર્ણન કરવું જોઈએ. 'તે સિં જં પાસાયવર્ડિંસગાણં ડલ્લિં' એ પ્રાસાદાવતંસકોની ઉપર 'બહવે અદ્દમંગલગાજ્જયા છત્તાઇલ્લત્તા' અનેક અષ્ટમંગલ દ્રવ્ય છે. તેના નામ શ્રીવત્સ; સ્વસ્તિક, વર્ધમાનક વિગેરે પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે તે પ્રમાણે સમજવા. તથા કાળાવર્ણની નીલાવર્ણની અને લાલવર્ણની વિગેરે રંગોની અનેક ધન્યો છે. અને તેમાં છત્રોની ઉપર પણ અનેક છત્રો લટકેલા છે. 'તત્થ જં વળસંઢે' એ વનખંડની વચમાં 'ચત્તારિ દેવા' ચાર દેવો કે જેઓ 'મહદ્વિયા જાવ પલિઓવમદ્વિયા પરિ-વસંતિ' પરિવાર વિગેરે રૂપ મહાન્નદ્ધિ વાળા છે. શરીર આભરણુ વિગેરેથી વિશિષ્ટ કાંતિપુંજેથી યુક્ત છે. મહાબલશાલી છે. મહાયશ સંપન્ન અને મહા-સુખોને ભોગવવા વાળા છે. તથા જેનો પ્રભાવ પણ ઘણો વધારે છે. અને જેની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. એવા ચાર દેવો રહે છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'અસો' અશોકવનમાં અશોક નામના દેવ નિવાસ કરે છે. 'સત્તવળ્ણે' સક્ષ પર્ણવનમાં સક્ષપર્ણ નામના દેવો રહે છે. 'ચૂ' આગ્રવનમાં ચૂનામના દેવ રહે છે. 'તત્થ જં તેસાણં તેસાણં વળસંઢાણં' એ અશોક વિગેરે વનોમાં રહેવાવાળા અશોક વિગેરે દેવો 'સાણં સાણં પાસાયવર્ડિંસગાણં' પોતપોતાના પ્રાસાદાવતંકોના 'સાણં સાણં સામાણિયાણં' પોતપોતાના સામાનિક દેવોનું 'સાણ સાણં અગ્ગમહિસીણં' પોતપોતાની અગ્રમહિષી દેવીઓનું 'સાણં સાણં આચરક્કવદેવાણં' પોતપોતાની આત્મરક્ષક દેવોનું 'આહેવચ્ચં જાવ વિહ્હ' અધિપતિપણું કરતા થકા ત્યાં સુખ પૂર્વક રહે છે. અહિંયાં યાવત્પદથી 'પૌરસ્સયમાગેશ્વર સેનાપત્યમ્' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. 'વિજયાણં જં રાયહાણીણં' વિજયા રાજધાનીના 'અંતોબહુસમરમણ્ણજ્જે' અંદરનો ભાગ ઘણો વધારે સમ હોવાથી ઘણોજ મનોહર કહેલ છે. 'જાવ પંચ-વળ્ણેહિં ઉવસોમિણં' યાવત્ તે પાંચ વર્ણોના મણિયોથી શોભાયમાન છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'સ યથાનામક આલિજ્જપુષ્કરમિતિ વા, મૃદ્જ્જપુષ્કરમિતિ વા સરરતલમિતિ વા

આદર્શમण्डलમિત્તિવા' ઇત્યાદિ પ્રકારથી તમામ વર્ણુન 'મણિમિ:' એ પદ સુધીનું
અહણુ થયેલ છે. 'તણસહવિહૂને જાવ' આ સૂત્ર પાઠ પ્રમાણે તૃણોનું વર્ણુન
કરવું ન જોઈએ. મણિના પ્રકરણુમાં 'કિણ્હેર્હિ જાવ સુક્કેર્હિ તત્થ ણં જે તે કિણ્હા
તણસમણીય તેસિણં' ઇત્યાદિ પ્રકારથી સઘણો પાઠ પહેલાં વર્ણુવવામાં આવી
ગયેલ છે. તેથી તેને સ્વયં ઉદ્ભાવિત કરીને સમજી લેવો જોઈએ. અહીંયાં તે
પાઠ લખવામાં આવેલ નથી તેનું કારણ અન્યનો વિસ્તાર વધી ન જાય તે
છે. અહીંયાં તે મણિપ્રકરણુ 'જાવ દેવાય દેવીઓય' અહીંયાં દેવો અને દેવિયો
ઉઠે ખેસે છે. વિગેરે પ્રકારથી જેમ હુમણુંજ આ પ્રકરણુમાં કરવામાં આવેલ
એજ પ્રમાણેનું એ તમામ વર્ણુન અહીંયાં પણ 'જહા સુલં' અહીં સુધીનું કરી
લેવું 'તસ્સ ણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ મૂમિભાગસ્સ' એ ઘણા અધિક સમપ્રદેશવાળા
રમણીય ભૂમિભાગના 'બહુમજ્જદેસમાણ' ખરેખર વચ્ચેના ભાગમાં 'એમં મહં ઓવ-
રિયા લેણે વણ્ણતે' એક એક ઘણું મોટું ઉપકારિકાલયન-વિશ્રામસ્થાન છે. આ
વિશ્રામ સ્થાન 'વારસજોયણસયાઈ આયામવિક્કલંભેણ' લંબાઈ પહોળાઈમાં ૧૨
ખાર ચોજનના વિસ્તારવાળું છે. 'તિન્નિ જોયણસહસ્સાઈ સત્તય જોયણસયે' તેનો
પરિક્ષેપ ઘેરાવો ત્રણ હજાર સાતસો પંચાણું ચોજનથી કંઈક વધારે છે. 'અદ્ધ
કોસં વાહલ્લેણં' તથા તેનો વિસ્તાર એક કોસ અને એક હજાર ધનુષ જેટલો
છે. આ પૂરે પૂરું સ્થાન 'સઘ્વા જંબૂણયમયં' સુવર્ણુમય છે. અને 'અચ્છે જાવ
પહિરૂવા' સ્ફટિન મણિના જેવો નિર્મળ છે. ચિકાશ યુક્ત છે. ધૂળ વિગેરેના
સંસર્ગથી ખિલકુલ રહિત છે. નિર્મળ છે. નિષ્કંટક છાયાવાળો છે. સપ્રલ છે.
ઉદ્યોતસહિત છે. સમરીચિક છે. પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અલિરૂપ અને
પ્રતિરૂપ છે. આ પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'સે ણં
એવાણ પમવરવેદ્યાણ એણં વણસંહેણં સઘ્વઓ સમંતા સંપરિક્કલત્તે' આ ઉપકારિકા
લયન રૂપ વિશ્રામ સ્થાન એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારેખાણુ
ઘેરાયેલ છે. 'પમવરવેદ્યાણ વણ્ણઓ' અહીંયાં પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણુન કરી
લેવું જોઈએ. જે આ પ્રમાણે છે. 'સાણં પમવરવેદ્યા અટ્ટજોયણં ઉટ્ટું ઉચ્ચત્તેણં
પંચધણુસયાઈ વિક્કલંભેણં સઘ્વરચણામણ' ઇત્યાદિ પ્રકારથી છે. આ પાઠમાં આવેલ
પદોની વ્યાખ્યા ૪૩ તેંતાળીસમા સૂત્રમાં કરવામાં આવેલ વ્યાખ્યા પ્રમાણેજ

છે. તેથી પુનરૂક્તિ થવાના કારણે અહીંયાં કહેલ નથી. તે તે તમામ વ્યાખ્યા ત્યાંથી સમજી લેવી. ‘વળસંઘવળઓ જાવ વિહરંતિ’ વનખંડનું વર્ણન પણ ‘યાવદ્વિહરંતિ’ આ પાઠ સુધી અહીંયાં કરી લેવું જોઈએ. આ વર્ણન આ રીતે છે. ‘કિણ્હે કિણ્હોભાસે, જાવ અળેગ સગડરહ જાળ જુગપરિભોયળે, સુરમ્મે પાસાદીણ સળ્હે લળ્હે ઘટ્ટે મટ્ટે નીરણ નિપંકે નિમ્મલે નિકકંકડછાણ સળ્પમે સમરીહણ સડ જ્જોણ પાસાદીણ દરિસણિજ્જે અભિરૂવે પઢિરૂવે સે ણં વળસંઘે દેસૂળાઈં દો જોયળાઈં ચકકવાલવિક્કલ્લેખેણં’ આ વનખંડ ચકવાલ વિષ્કંલની અપેક્ષાથી કંઈક ઓછું બે યોજનનું અર્થાત આ વનખંડનો ઘેરાવો બે યોજનથી કંઈક ઓછો છે, ‘ઓવારિયાલયણસમપરિક્કલ્લેવેણં’ ઉપકારિકાલયન રૂપ આ વિશ્રામસ્થાન ૩૭૬૫ ત્રણ હજાર સાતસો પંચાણુ યોજનથી કંઈક વધારે પરિક્ષેપ વાળું છે. ‘તસ્સ ણં ઓવારિયાલયણસ્સ’ એ ઉપકારિકા લયનરૂપ વિશ્રામસ્થાનને ‘ચત્તહિસિં’ ચારે દિશાઓમાં અર્થાત દરેક દિશામાં ‘તિસોવાળપઢિરૂવગા પળ્ણત્તા’ સુંદર સુંદર ત્રણ ત્રણ સોપાન-પગથિયાઓ છે. અહીંયાં ત્રિસોપાનોનું વર્ણન આ રીતે કરવું જોઈએ. ‘તેસિં ણં તિસોવાળપઢિરૂવાણં અયમેયારૂવે વળ્ણાવાસે પળ્ણત્તે તં જહા વઙ્ગરામયા નેમા, રિદ્ધામયા પઢ્ઢાણા, વેરુલિયામયા સ્વંભા સુવળ્ણરૂપ્પમયા ફલગા, વઙ્ગરામઈ સંધી, લોહિતક્કલ્લમઈઓ સૂઈઓ, ણાળામણિમયા અવલંબળા, અવલંબળવાહાઓ પુરતો પત્તેયં પત્તેયં’ આગળના ભાગમાં દરેક સોપાન-પગથિયાની ઉપર ‘તોરળા પળ્ણત્તા’ તોરણો છે. અને એ તોરણોની ઉપર ‘છત્તાહ છત્તાઈં’ એ દરેક તોરણો ઉપર એક એક છત્ર છે. અહીંયાં તોરણો વિગેરેનું વર્ણન પહેલાંની જેમ કરી લેવું જોઈએ. ‘તસ્સ ણં ઓવારિયાલયણસ્સ ઉપ્પિ’ એ ઉપકારિકાલયન રૂપ વિશ્રામ સ્થાનની ઉપરનો ભાગ ‘વહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે પળ્ણત્તે’ ઘણો સમહોવાથી ઘણોજ રમણીય છે. આ ભૂમિભાગ ‘જાવ મળીહિં ઓવસોમિણ’ યાવત મણિયોથી સુશોભિત છે. ‘મણિવળ્ણઓ ગંધરસ્સફાસો’ અહિંયાં મણિયોના ગંધ રસ અને સ્પર્શના વર્ણન સંબંધમાં કથન કરવું જોઈએ. ‘તસ્સ ણં વહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ’ આ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગની ‘વહુમજ્જદેસમાણ’ બરોબર મધ્યભાગમાં ‘ણં મહં મૂલપાસાયવહિંસણ પળ્ણત્તે’ એક ઘણો મોટો મૂલપ્રાસાદા વતંસક છે. ‘સે ણં પાસાયવહિંસણ’ આ મૂલ પ્રાસાદાવતંસક ‘વાવટ્ટિં જોયળાઈં અદ્ધજોયળંચ’ દર બાસક યોજન અને અર્ધયોજનની ‘ઉદ્દહ’

उच्चतेणं' ઉંચાઈ વાળો છે. અર્થાત્ દરો સાડી બાસઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. તથા 'एकतीसं जोयणाई कोसंच आयामविक्खंभेणं' ૩૧ એકત્રીસ યોજન અને એક કોસનો તેનો આયામ-લંબાઈ અને વિષ્કંભ-પહોળાઈ છે. 'अद्भु-गयमूसियापहसिते' તેથી એ એવું પ્રતીત થાય છે કે જાણે એ આકાશતલને જ અવલંબન કરી રહેલ છે. 'तरस णं पासायवडिसगस्स' આ પ્રાસાદાવતંસકના 'अंतोसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते' મધ્યમાં એક ઘણોજ સમ અને રમણીય ભૂમિ ભાગ કહેલ છે. 'जाव मणीणं फासे उल्लोण' અહીંયાં મણિયોના સ્પર્શનો અને ઉલ્લેાક ચંદરવાતું વર્ણુન 'से जहा नामए' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા કરી લેવું જોઈએ. 'तरस णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના 'बहुमज्झदेसभाए' બરોબર વચ્ચે વચ્ચેના ભાગમાં 'एत्थ णं एग महं मणिपेहिया पणत्ता' એક ઘણી મોટી મણિપીઠિકા કહેવામાં આવેલ છે. 'सा च एगं जोयणं आयामविक्खंभेणं' આ મણિ પીઠિકાનો આયામ અને વિષ્કંભ-લંબાઈ પહોળાઈ એક યોજનનો છે. 'अद्भुजोयणं बाहल्लेणं' તથા બાહુલ્યની અપેક્ષાથી અર્ધા યોજનની છે. અને સમસ્ત રીતે મણિયોની બનેલ છે. તથા તે સ્ફટિકના જેવી નિર્મળ છે. શ્લક્ષ્ણુ ચીકણી છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'लण्हा, घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का निष्कटकच्छया सप्रभास उद्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीया, अभिरूपा' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ લઘ્વ વિગેરે પદોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી તે ત્યાંથી જોઈ લેવો. 'तीसेणं मणिपाटियाए उवरिं' આ મણિ પીઠિકાની ઉપર 'एगं महं सीहासणे पणत्ते' એક ઘણું વિશાલ સિંહાસન કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं सीहासण-वण्णओ सपरिवारो' આ સિંહાસનની આબુબાબુ બીજા પણ અનેક ભદ્રા-સનો વિગેરે રૂપ સિંહાસનો છે. એ રીતે આ સિંહાસન સપરિવાર અહીંયાં વર્ણુવવું જોઈએ. 'तस्स णं पासायवडिसगस्स उप्पिं' આ પ્રાસાદા વતંસકની ઉપર 'बहवे अट्टमंगलज्झया छत्तात्तिछत्ता' અનેક આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. તથા સૌવસ્તિક વિગેરે કાળા લીલા વિગેરે વર્ણુની અનેક ધજાઓ છે. તેમજ છત્રોની ઉપરાઉપર અનેક છત્રો પણ છે. 'ते णं पासायवडिसए अण्णेहिं चउहिं तद्दधुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासाय-वडिसएहिं सच्चओ समंता संपरिक्खित्ते' આ પ્રાસાદાવતંસકની આબુબાબુની ચારે દિશાઓમાં તેની ઉંચાઈથી અર્ધિ ઉંચાઈ વાળા બીજા પણ ચાર પ્રાસાદા વતંસકો છે. 'तेणं पासायवडिसगा एकतीसं जोयणाई कोसंच उद्धं उच्चत्ते णं' એ પ્રાસાદાવતંસકો ઉંચઈમાં ૩૧ એકત્રીસ યોજન અને એક કોશના છે.

‘અદ્વસોલસ જોયળાઈ અદ્વકોસંચ આયામવિક્ષ્મંભેળ’ તથા લંબાઈ પહોળાઈમાં ૧૫૫૫ સાડા પંદર યોજન અને ૨૧૧ કોસના છે. ‘અચ્ચુમ્ગય૦ તહેવ’ આ પ્રમાણે એ એવા જણાય છે કે જાણે એ આકાશનોજ સ્પર્શ કરવા ચાહે છે. ‘તેસિંળં પાસાયવડિંસગાળં અંતો વહુસમરમણિજ્જા ભૂમિભાગા ઉલ્લોયા’ આ પ્રાસાદાવતંસકોના મધ્ય ભાગમાં બહુસમરમણીય ભૂમિભાગ છે. અને ઉલ્લોક-ચંદરવાઓ છે. અહીંયાં ‘આલિંગપુક્કચરેતિવા’ ઇત્યાદિ પ્રકારથી ભૂમિભાગનું વર્ણન અને ઉલ્લોકનું વર્ણન કરી લેવું ‘તેસિંળં વહુસમરમણિજ્જાળં, આ બહુસમરમણીય ‘ભૂમિભાગાળં’ ભૂમિભાગની ‘વહુમજ્જદેસમાણ’ ઇરોઇર વચ્ચેવાચના ભાગમાં ‘પત્તેયં પત્તેયં સીહાસણે પન્નત્તે’ દરેકે દરેકમાં જુદા જુદા પ્રાસાદાવતંસકોમાં ભદ્રાસનો કહેલા છે ‘વણ્ણઓ’ અહિયા પરિવાર ૩૫ જે ‘મહાસણા પણ્ણત્તા’ ભદ્રાસનો કહ્યા છે તેનું વર્ણન તથા સિંહા સનોનું વર્ણન; વિભ્ય દ્વારના વર્ણનમાં કહ્યા પ્રમાણે કરી લેવું. ‘તેસિંળં અદ્વમંગલગા જ્જયા છતાઈચ્છત્તા’ આ સિંહાસનોના પરિવાર ૩૫ જે અંતર્ગત ભદ્રાસનાદિ ૩૫ સિંહાસનો પર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો તથા કાળી નીલી વિગેરે ધન્યો કહેલ છે. અને છત્રોની ઉપરછત્રો કહેલા છે. એ તમામનું વર્ણન અહીંયા કરી લેવું જોઈએ. ‘તે ણં પાસાયવડિંસગા’ એ પ્રાસાદાવતંસકો ‘અંનેહિં ચઝહિં તદ્ધુચ્ચત્તપ્પમાણ મેતેહિં પાસાયવડેસણહિં’ બીજા ચાર ચાર પ્રાસાદાવતંસકો થી કે જેની ઉંચાઈ એ પ્રસાદાવતંસકોથી અધિક છે. અને આસપાસ ચારે દિશાઓમાં ઘેરાયેલ છે. ‘તે ણં પાસાયવડિંસગા’ એ પ્રાસાદાવતંસકો ‘અદ્વસોલસજોયળાઈ અદ્વકોસંચ ઝદ્ધવં ઝચ્ચત્તેળં’ અર્ધા સોળ યોજન સહિત અર્થાત્ ૧૫૫૫ સાડા પંદર યોજન અને અર્ધકોશના ઉંચા છે. ‘દેસૂળાઈ અદ્વજોયળાઈ આયામવિક્ષ્મંભેળ’ તથા તેની લંબાઈ પહોળાઈ કંઈક ઓછા આઠ યોજનની છે. ‘અચ્ચુમ્ગય૦ તેથી એવું લાગે છે કે જાણે એ બધા આકાશનો સ્પર્શ કરવા ચાહે છે. ‘તેસિંળં પાસાયવડિંસગાળં અંતો વહુસમરમણિજ્જા ભૂમિભાગા’ એ પ્રાસાદાવતંસકોનો અંદરનો ભાગ પણ ઘણોજ સમરમણીય છે. અને ‘ઉલ્લોયા’ એ બધાની ઉપર ચંદરવા બાંધેલા છે. અહીંયાં વિભ્ય સૂત્રના કથન પ્રમાણેજ ભૂમિભાગનું વર્ણન અને ઉલ્લોકોનું વર્ણન કરી લેવું. ‘તેસિંળં વહુસમરમણિજ્જાળં ભૂમિભાગાળં વહુમજ્જદેસમાણ પત્તેયં પત્તેયં’ આ બહુસમરમણીય ભૂમિ ભૂમિભાગોની મધ્યમાં દરેકે દરેક ભૂમિભાગમાં ‘પમાસણા પણ્ણત્તા’ પદ્માસનો કહેલા છે. ‘તેસિંળં પાસાયળં અદ્વમંગલગમૂયા છતાઈચ્છત્તા’ એ પ્રાસાદાવતંસકોની અગ્રભાગમાં આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્યો છે. અને છત્રાતિ છત્રો છે. ‘તેળં પાસાય વડિંસગા અણ્ણેહિં ચઝહિં તદ્ધુચ્ચત્તપ્પમાણમેતેહિં’ પાસાયવડેસણહિં સ્વવઓ સમંતા

સંપરિક્ષિત્તા' આ પ્રાસાદાવતંસકો ળીજ યાર પ્રાસાદાવતંસકોથી કે જેની ઉચાર્થ એ યાર પ્રાસાદાવતંસકોથી અર્થિ છે. તેનાથી યારે બાબુ એ ઘેરાયેલા છે. 'તેસિં ણં પાસાયણં અદ્વૃદ્મંગલભૂયા છતાઈ છતા' એ પ્રાસાદાવતંસકોની આગળ આઠ મંગલ દ્રવ્યો કહ્યા છે. અને છત્રાતિ છત્રો છે. 'તેણં પાસાયવડિંસગા દેસૂણાઈ અદ્વૃજોયણાઈ ઉદ્દહં ઉચ્ચત્તેણં' એ પ્રાસાદાવતંસકો કંઈક યોછા આઠ યોજનની ઉચાર્થ વાળા છે. 'દેસૂણાઈ ચત્તારિ જોયણાઈ અયામવિક્કલંમેણં' તથા કંઈક યોછા યાર યોજનની લાંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. 'અબ્બુમ્મયમં' આ પાઠથી એમ જણાય છે કે એ પ્રાસાદાવતંસકો બાણે આકાશનોજ સ્પર્શ કરી રહ્યા છે. 'ભૂમિભાગા આલિંગપુક્કર' આ સૂત્ર પાઠના કથન પ્રમાણે ત્યાંનો ભૂમિભાગ 'આલિંગ પુક્કરે ઈવા' અલિંગ પુષ્કરના જેવો છે. આ રીતનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ 'ઉલ્લોયા મહાસણાણિ' અહીંયાં ઉલ્લોકો અને ભદ્રાસનોનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ 'ઉવરિં મંગલગાભૂયા છતાઈ છતા' આ બધાજ પ્રાસાદાવતંસકોની આગળ આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્ય તથા કાળી નીલી વિગેરે ધબ્બો અને છત્રાતિ છત્ર છે. એ પ્રમાણેનું પણ વર્ણન કરી લેવું. 'તે ણં પાસાયવડિંસગા અણેહિં તદ્દધુચ્ચત્તપ્પમાણમેત્તેહિં પાસાયવડિંસણેહિં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ષિત્તા' એ પ્રાસાદાવતંસકો પણ એ યાર પ્રાસાદાવતંસકોથી અર્થિ ઉચાર્થવાળા ળીજ યાર પ્રાસાદાવતંસકોથી યારે બાબુએ ઘેરાયેલા છે. 'તે ણં પાસાયવડિંસગા દેસૂણાઈ ચત્તારિ જોયણાઈ ઉદ્દહં ઉચ્ચત્તેણં' એ પ્રાસાદા વતંસકો કંઈક યોછા યાર યોજનની ઉચાર્થવાળા છે. 'દો જોયણાઈ આયામવિક્કલંમેણં' અને તેની લાંબાઈ પહોળાઈ એ યોજનની છે. 'અબ્બુમ્મયમૂસિય મૂમિ ભાગા ઉલ્લોયા' આ કથન પ્રમાણે અહીંયાં પણ એવું કહેવું જોઈએ કે એ યાર પ્રાસાદાવતંસકો પોતાની ઉચાર્થથી એવા જણાય છે બાણે તેઓ આકાશનોજ સ્પર્શ કરી રહ્યા છે. તેનો ભૂમિભાગ સમહોવાથી ઘણોજ રમણીય છે. ઉલ્લોક પણ ત્યાં રાખેલ છે. તેનું વર્ણન પહેલાની જેમ અહીંયાં પણ સમજી લેવું. 'પમ્માસણાઈ' એ બધા પ્રાસાદાવતંસકોમાં અર્થાત્ દરેક પ્રાસાદાવતંસકોમાં જુદા જુદા પદ્માસનો રાખેલ છે. 'ઉવરિ મંગલગા ઘજા છતાઈછતા' તેની ઉપર આઠ આઠ મંગલદ્રવ્યો છે. અને કાળી, નીલી વિગેરે ધબ્બો છે. તથા છત્રાતિછત્ર છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ વર્ણન પહેલા કહેલ તે રીતે સમજવું ॥ સૂ. ૬૦ ॥

સુધર્માસલા કા એવં ઉસકી મણિપીઠિકા કા વર્ણન

‘તસ્સ ણં મૂલપાસામવડિંસગસ્સ ઉત્તરપુરથિમેણં ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘તસ્સ ણં મૂલપાસાયવડિંસગસ્સ’ તે મૂલ પ્રાસાદાવતંસકની ‘ઉત્તર-પુરથિમેણં’ ઉત્તર પૂર્વ અર્થાત્ ઇશાન કોણુમાં ‘અથ ણં વિજયસ્સ દેવસ્સ સમા સુધમ્મા પણ્ણત્તા’ વિન્યદેવની સુધર્મા નામની સલા કહેવામાં આવેલ છે. ‘અદ્ધતેરસ જોયણાં આયામેણં છ સક્કોસાઈં જોયણાં વિક્કવંભેણં’ એ સલા ૧૨ા સારા આર યોજનની લાંબી છે. અને દા સવા છ યોજનની પહોળી છે. ‘ણવ જોયણાં ઉદ્ધઠં ઉચ્ચત્તેણં’ તેની ઉંચાઈ નવ યોજનની છે. ‘અણેગવંભસયસંનિવિટ્ઠા’ તેમાં અનેક સેંકડો થાંભલાઓ લાગેલા છે. ‘અમ્મુગયસુકયવરવેહ્યા’ નીચેથી ઉપર સુધી સારી રીતે બનાવેલ વેદિકાથી તે યુક્ત છે. ‘તોરણવરરતિયસાલમંજિવા’ તેના ઉત્તમ તોરણોની ઉપર બહારના દરવાબની ઉપર શોભા વધારવા માટે એક અતિ રમણીય શાલભંજીકા—પુતળી બનેલ છે. ‘સુસિલિટ્ઠ વિસિટ્ઠલટ્ઠસંઠિય પસત્થવેરુલિયા વિમલલ્લંભા’ તેના થાંભલાઓની ઉપર સુધા કહેતા હંસને સમાન અતિ ઉજ્જવલ યુનાનો લેપ ઘણીજ સુંદર રીતે કરેલ છે. અર્થાત્ પલાસ્તર કરેલ છે. અને તેમાં વૈદૂર્ય મણિયો જડેલા છે. તેથી તે સ્તંભો ઘણાજ નિર્મળ જણાય છે. ‘લટ્ઠ’ શબ્દનો અર્થ મનોજ એ પ્રમાણે છે. સુશ્લિષ્ટ એ શબ્દ ‘લટ્ઠ’ એ પદતું વિશેષણ છે. સુશ્લિષ્ટ પદનો અર્થ સારી રીતે લગાડવામાં આવેલ એ પ્રમાણે થાય છે. ‘ણામણિ-કળગરયણરહ્ય ઉજ્જલ વહુસમસુવિમત્તચિત્તા ણિચિયરમણિજ્જ કુટ્ઠિમતલા’ આ સલાનો જે ભૂમિભાગ છે, તે અનેક પ્રકારના કીમતિ મણિયોથી સુવર્ણથી અને રત્નોથી જડેલ છે. તેથી તે ઘણાજ ઉજ્જવલ લાગે છે. તથા આ ભૂમિભાગ એક સરખો છે ઉંચો નીચો નથી. નિખિડ ગાઠ છે. કઠોર છે. પોચો નથી. સુવિલક્ષ્ણ છે. અને રમણીય છે. ‘હામિય ઉસમતુરગણર મગર વિહગવાલગક્કિનરરુસરમચમરકુંજરવળય પડમલયમત્તિચિત્તા’ એ સલામાં ઇંડામૃગ વૃષભ—બળદ તુરગ—ઘોડાના—મનુષ્ય મકર—મધર વિહગ—પક્ષિ વ્યાલ—સર્પ કિન્નર—દેવ વિશેષ રૂંડ—મૃગવિશેષ—સરભ અષ્ટાપદ ચમર ચમરી ગાય કુંજર—હાથી વનલતા, પક્ષલતા આ બધા પ્રકારના ચિત્રો બનાવવામાં આવેલ છે. તેથી એ સલા ઘણીજ સોડામણી લાગે છે. ‘ધંમુગય વહુરવેહ્યા પરિગ્ગયાભિરામા’ તેમાં સ્તંભોની ઉપર વજની વેદિકાઓ બનાવેલ છે. તેથી આ સલા ઘણીજ ચિત્તાકર્ષક જણાય છે. ‘વિજ્જાહરજમલજુગલજંતજુત્તાવિવ અન્નિચસહસ્સમાલણીયા’ વિદ્યાધરોના જોડલાઓની જેમ હજારો માળાઓથી એ ચારે બાજુથી વીંટળાયેલ છે. ‘હુવગસહસ્સકલિયા’ તે હજારો રૂપથી યુક્ત છે. ‘મિસમાણી મિન્નિસમાણી’ તેજ યુક્ત છે. અને વિશેષ પ્રકારના તેજના પ્રભાવથી

અમકવાળી અનેલ છે. ‘ચક્ષુલ્લોચનલેસા’ જોવાથી એ એવી લાગે છે કે બાણે જોનારાઓના નેત્રોને પકડી રહેલ છે. ‘સુહ્રુફાસા’ તેનો સ્પર્શ અત્યંત સુખકારક છે. ‘સસ્ત્રીયરૂવા’ તેનું રૂપ ઘણું જ મનોહર છે. ‘કંચનમણિરચન શ્રુમિયાગા’ તેનું શિખર સુવર્ણ, મણી અને રત્નોના અનેલ છે. ‘ગાળાવિહ પંચવળ્લ ધંટાપટાગપટ્ટિ-મંડિતમ્ગસિહરા’ અનેક પ્રકારની પતાકાઓથી અને પાંચ વર્ણોથી સુકત ઘંટાઓથી તેના આગળના શિખરો સુશોભિત છે. ‘ઘવલા’ એ શિખરો હંસ જેવા સફેદ છે ‘મરીટ્કવચંવિણિમ્મુયંતિ’ તેથીએ એ એવા જણાય છે. કે બાણે એ કિરણ રૂપી કવચોને જ છોડી રહેલ છે. અર્થાત્ કિરણોના સમૂહોને જ યોગાળી રહેલ હોય છે. (ગળીરહેલ છે.) ‘લાલ્લોદ્યમહિયા’ તેના નીચેનો ભાગ ગાયના છાણથી લીપેલ છે. અને તેની તમામ ભીંતો ચુનાથી ઘોળેલ છે. ‘ગોસીસસરસરત્તચંદનદહરદિન્નપંચ-ગુલિતલા’ એની ભીંતો ઉપર ગોશીર્ષ ચંદન અને રકત ચંદનના લેપોથી મોટા મોટા હાથો-થાપા લગાડેલ છે. ‘ઝવચિય ચંદનકલસા’ ઘણા સુંદર ચંદન કલશો-મંગલ ઘટો તેમાં રાખવામાં આવેલ છે. ‘ચંદનઘડસુકયતોરણપટ્ટિદુવારદેસમાગા’ તેના પ્રવેશ દ્વારોની આગળ ચંદનના કલશોના તોરણો રાખવામાં આવેલ છે. ‘આસત્તોસત્તવિહવટ્ટવઘ્ઘારિયમલ્લદામકલાવા’ તે સુધર્માસલાના ઉપરની અંદરની ભીંત પર જે મોટી અને ગોળ ગોળ માળાઓનો સમૂહ લટકાવેલ છે. તે નીચે સુધી જમીન પર લટકી રહેલ છે. ‘પંચવળ્લ સરસસુરમિમુક્કપુષ્પપુજોવયારકલિયા’ પાંચ વર્ણના સરસ સુગંધિત પુષ્પોના પુંજેથી આ સભા સુકત છે. અર્થાત્ ઘણીજ સુશોભિત છે. ‘કાલાગુરુ પવર કુંદુરુક્કતુરુક્ક ધૂવમધમધંતગધુદ્ધૂયા મિરામા’ કાલા ગુરૂ વિગેરે જે સુગંધિત દ્રવ્યો છે તે બધાજ દ્રવ્યો અહીંયા રાખવામાં આવેલ છે. તેથી આરે દિશામાં તેની સુગંધ ફેલાઈ રહેલ છે. તેથી તેનાથી તે શોભાયમાન જણાય છે. ‘સુગંધવર ગંધિયા’ સુગંધથી એ તરજોળ અનેલ છે. તેથી ‘ગંધવટ્ટિમૂયા’ તે ગંધ વર્તિ-સુગંધની વાટ જેવી અનેલ જણાય છે. ‘અચ્છરગણસંગસંવિકિન્ના’ જુદા જુદા ફેલાયેલા અપ્સરાઓના સમૂહોથી ખીચીખીચ ભરાયેલ છે. ‘દિવ્વ તુહિયમહુરસહસંપટાહયા’ દિવ્ય વાજીત્રોના મધુર મધુર શબ્દોથી તે પ્રતિધ્વનિત અનેલ છે. ‘સુરમ્મા’ તેને જોનારાઓના મનને ઘણીજ આનંદ થાય છે. ‘સવ્વરચનામર્ઙ્ગ’ એ સર્વાત્મના રત્નમય છે. ‘અચ્છા જાવ પટ્ટિરૂવા’ આકાશ અને સ્ફટિકમણિની જેમ તે નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ

છે. યાવત્ શબ્દથી ‘શ્લક્ષ્ણા-લણહા-ઘૃષ્ટા-મૃષ્ટા-નિર્મલા-નિષ્પંકા-નીરજા-નિષ્કંટક-
 ચ્છાયા, સોઘોતા પ્રાસાદીયા દર્શનીયા અભિરૂપા’ આ પદોનો અર્થિ સંગ્રહ થયેલ
 છે. ‘તીસે ણં સુહમ્માણ સમાણં’ એ સુધર્માસલાની તિદિસિ’ ત્રણે દિશાઓમા ‘તઓ
 દારા પણ્ણત્તા’ ત્રણે દરવાબ્દઓ કહેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે ‘પુરત્થિમેણં, દાહિણેણં
 ઉત્તરેણં’ એક દરવાબ્દે પૂર્વદિશામાં બીજે દરવાબ્દે દક્ષિણ દિશામાં અને ત્રીજે
 દરવાબ્દે ઉત્તર દિશામાં છે ‘તેણં દારા પત્તેયં પત્તેયં’ એ દરેક દરવાબ્દ એટલે કે
 ત્રણે દરવાબ્દઓ પૈકી એકે એક દરવાબ્દ ‘દો દો જોયણાઈં ઉહ્હં ઉચ્ચત્તેણં’
 ઉંચાઈમાં બખ્બે યોજનના છે. ‘ણં જોયણં વિક્ખંમેણં’ અને પહોળાઈમાં એક
 એક યોજનના છે. ‘તાવહ્યં ચેવ પવેસેણં’ તે દરેકનો પ્રવેશ પણ એટલો જ છે.
 અર્થાત્ એક યોજનનો છે. ‘સેયા વરકનકથૂમિયા’ એ દરવાબ્દઓની ઉપરનો ભાગ
 સફેદ અને ઉત્તમ એવા સોનાનો બનેલ છે. ‘જાવ વણ્ણમાલા દારવણ્ણઓ’ અહીંયાં
 રમણીય વનમાલાઓ અને દારોતુ’ નીચે આપવામાં આવેલ પદો પ્રમાણે વર્ણન
 કરવું જોઈએ ‘ઈહામૃગવૃષભ તુરગનરમકર વિહગવ્યાલકિન્નરરુક્સરમચમરકુંજર-
 વનલતાપદ્મલતામકિત્તિચિત્રમ્ સ્તમ્ભોદ્ગતવજ્રવેદિકા પરિગતાભિરામમ્ વિદ્યાધરયમલ-
 યુગલયન્ત્રયુક્તમિવ અર્ચિસહસ્રમાલિનમ્ રૂપકસહસ્રકલિતમ્ દીપ્યમાનમ્ દેદીપ્યમાનમ્
 ચક્ષુર્લોચનલેશ્યમ્ શુભસ્પર્શમ્ સશ્રીકરૂપમ્’ આ પદોનો અર્થ હુમણાજ લખવામાં આવી
 ગયેલ છે. તથા ‘વજ્રમયા નેમા’ એ પાઠથી લઈને ‘પ્રતિરૂપમ્’ એ પાઠ સુધીના
 પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. તેનો અર્થ પણ પહેલા આવી ગયેલ છે. તે ત્યાંથી સમજી
 લેવો. ‘તેસિણં દારાણં પુરઓ મુહમંડવા પણ્ણત્તા’ એ દરવાબ્દઓની સામે મુખ
 મંડપ વિશેષ પ્રકારના ભાવ યુક્ત સ્થાન વિશેષ છે. ‘તે ણં મુહમંડવા’ એ બધાજ
 મુખ મંડપો ‘અદ્ધતેરસ જોયણાઈં’ ૧૨૧ સાડા બાર યોજનની ‘આયામેણં’ લંબાઈ
 વાળા છે. ‘છ જોયણાઈં સક્કોસાઈં વિક્ખંમેણં’ અને એક કોસથી વધારે છ
 યોજનની પહોળાઈ વાળા છે. ‘સાહરેગાઈં દો જોયણાઈં ઉહ્હં ઉચ્ચત્તેણં’ કંઈક
 વધારે જે યોજનની તેની ઉંચાઈ છે. ‘મુહમંડવા અણેગલ્લમ્સયસંનિવિટ્ઠા’ એ
 બધા મુખમંડપો સેંકડો સ્તંભોથી યુક્ત છે. ‘જાવ ઉલ્લોયા મૂમિભાગવણ્ણઓ’
 અહીંયાં ઉલ્લોક અને ભૂમિભાગ વિગેરેનું વર્ણન જેમ પહેલાના પ્રકરણમાં

કરવામાં આવેલ છે, એ જ રીતે કરવું જોઈએ.

‘તેસિણં મુહમંડવાણં ઝરિ’ એ મુખ મંડપોની ઉપરના ભાગમાં અર્થાત્ ‘પત્તેયં પત્તેય’ દરેકે દરેક મુખ મંડપના ઉપરના ભાગમાં ‘અદ્વૃદ્ મંગલગા પળ્ણત્તા’ આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો કહેલા છે, તે મંગલ દ્રવ્યોના નામો આ પ્રમાણે છે. સ્વસ્તિક ૧, શ્રીવત્સ ૨, નંદિકાવર્ત ૩, વર્ધ્વમાનક ૪, ભદ્રાસન ૫, કલશ ૬, મત્સ્ય ૭, અને દર્પણ ૮, ‘તેસિ ણં મુહમંડવાણં પુરો’ એ મુખમંડપોની આગળ ‘પત્તેયં પત્તેય’ અર્થાત્ દરેક મુખમંડપોની આગળ ‘પેચ્છાઘરમંડવા પન્નત્તા’ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો બનેલા છે. અર્થાત્ રંગશાળાઓ બનેલ છે. ‘તેણં પેચ્છાઘરમંડવા’ એ દરેક પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો ‘અદ્વતેરસ જોયણાં આયામેણં’ સાડા બાર યોજનની લંબાઈવાળા છે. ‘દો દો જોયણાં ઉદ્દ’ ઉચ્ચત્તેણં’ તે દરેકની ઉંચાઈ બપ્પે યોજનની છે. ‘જાવ મણિફાસો’ અહીંયાં પ્રેક્ષાગૃહોના ભૂમિભાગનું વર્ણન મણિયોના સ્પર્શના વર્ણન સુધી જેવી રીતે પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે કરી લેવું ‘તેસિણં બહુમજ્જદેસમાણં’ એ બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગવાળા પ્રેક્ષાગૃહોની વચ્ચમાં ‘પત્તેયં પત્તેયં’ દરેકે દરેકમાં ‘વઙ્ગરામયા અક્ખાહગા પળ્ણત્તા’ વજ્ર રત્નના અક્ષખાડગો છે. ‘તેસિણં વઙ્ગરામયાણં અક્ખાહગાણં’ એ વજ્રરત્નમય અક્ષખાડગોના ‘બહુમજ્જદેસમાણં’ બહુ મધ્યદેશ ભાગમાં ‘પત્તેયં પત્તેયં મણિપેહિયા પળ્ણત્તા’ અલગ અલગ મણિપીઠિકાઓ છે. ‘તાઓ ણં મણિપેહિયાઓ જોયણમેગં આયામવિક્ખંભેણં’ એ મણિપીઠિકાઓ એક યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. ‘અદ્વજોયણં બાહલ્લેણં’ અર્ધા યોજનના વિસ્તારવાળી છે. ‘અચ્છાઓ જાવ પહિલ્લાઓ’ તથા અચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી ‘લળ્હા ઘૃષ્ટા, મૃષ્ટા, નિરજ્જ્ઞા, નિર્મલા’ વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. ‘તાસિણં મણિપેહિયાણં ઈપિં’ એ મણિપીઠિકાઓની ઉપર ‘પત્તેયં પત્તેયં’ પૃથક્ પૃથક્ ‘સીહાસણા પળ્ણત્તા’ સિંહાસનો કહેલાં છે. એ સિંહાસનો અને માળાઓનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવી ગયેલ છે તે પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ. ‘તેસિણં પેચ્છાઘરમંડવાણં ઈપિં’ એ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોની ઉપરના અગ્રભાગમાં ‘અદ્વૃદ્ મંગલગા મૂયા છત્તાહ્ણત્તા’ સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો તથા કૃષ્ણ, નીલ, વિગેરે રંગોની ધબ્બો છે અને છત્રાતિ છત્ર છે. ‘તેસિણં પેચ્છાઘરમંડવાણં પુરો’ એ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોની સામે ‘તિદ્ધિસિ’ ત્રણે દિશાઓમાં ‘મણિપેહિયાઓ પન્નત્તાઓ’ બીજી મણિ પીઠિકાઓ છે. ‘તાઓ ણં મણિપેહિયાઓ દો જોયણાં આયામવિક્ખંભેણં’ એ મણિ પીઠિકાઓ બે યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. ‘જોયણં બાહલ્લેણં’ અને એક યોજનની વિસ્તાર વાળી છે. ‘સવ્વ મણિમહ્ણો’ એ બધીજ મણિ

પીઠિકાઓ સર્વાત્મના રત્નમય છે. ‘અચ્છાઓ જાવ પઢિરૂવાઓ’ અર્થ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં યાવત્ પદથી શ્લક્ષણ વૃષ્ટ મૃષ્ટ વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયો છે. ‘તાસિળં મણિપેદિયાઓ ઝપિં’ એ દરેક મણિપીઠિકાઓની ઉપર ‘પત્તેયં પત્તેયં’ અલગ અલગ ‘ચેઙ્ગથૂમા પન્નત્તા’ ચૈત્યસ્તૂપો સ્થાપે છે. જીન નહીં ‘તેસિ ણં ચેઙ્ગથૂમા’ એ ચૈત્યસ્તૂપો ‘દો જોયણાં અયામવિક્ખંભેણં’ બે યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. ‘સાઙ્ગેરેગં દો જોયણાં ડહ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં’ અને ઉંચાઈમાં એ કંઈક વધારે બે યોજનના છે. ‘સેયા’ તે બધા ચૈત્યસ્તૂપો એકદમ સફેદ વર્ણના છે. ‘સંઘકુદં દગરયામયમહિતફેનપુજસન્નિકાસા’ શંખ જેવો સફેદ હોય છે તેવાજ એ ચૈત્યસ્તૂપો સફેદ હોય છે. અંક રત્ન જેવું સફેદ હોય છે. કુંદ પુષ્પ તથા પાણી, અમૃત. મંથન કરવામાં આવેલ કીણુનો ઢગલો એ બધા જેવા સફેદ હોય છે એવાજ આ સ્તૂપો સફેદ હોય છે. ‘સવ્વ રયણામયા અચ્છા જાવ પઢિરૂવા’ એ બધા ચૈત્યસ્તૂપો સર્વ રીતે રત્નમય છે. અને આકાશ તથા સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી શ્લક્ષણ વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. ‘તેસિળં ચેઙ્ગથૂમાણં ઝપિં અટ્ટઠ મંગલગાં’ એ ચૈત્યસ્તૂપોની આગળ આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. ‘બહુ કિણ્હચામર-મૂયા પણ્ણત્તા’ અનેક કાળા રંગની ચામરો છે. અને ધન્યો છે. તથા ‘હત્તાહત્તા’ છત્રતિરૂપ છે. ‘તેસિ ણં ચેઙ્ગથૂમાણં ચહિસિં પત્તેયં પત્તેયં’ ચૈત્ય સ્તૂપોની ચારે દિશાઓમાં જૂદી જૂદી ‘ચત્તારિ મણિપેદિયાઓ પણ્ણત્તાઓ’ ચાર મણિપીઠિકાઓ કહેલી છે. ‘તાઓ ણં મણિપેદિયાઓ’ એ મણિપીઠિકાઓ ‘જોયણં આયામવિક્ખંભેણં’ એક યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. ‘અદ્ધ જોયણં બ્રાહ્મલ્લેણં’ અને અર્ધા યોજનના વિસ્તાર વાળી છે. ‘સવ્વમણિમઙ્ગો’ તથા તે બધી મણિપીઠિકાઓ સર્વાત્મના મણિમય છે. ‘તાસિ ણં મણિપેદિયા ણં ઝપિં’ એ મણિ પીઠિકાઓની ઉપર ‘પત્તેયં પત્તેયં’ દરેકે દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર ‘ચત્તારિ જિનપઢિમાઓ’ ચાર જીન પ્રતિમા છે. અહીંયાં જીન શબ્દ કામ દેવના અર્થમાં વપરાયેલ છે. તેથી કામદેવ પ્રતિમા છે તેમ સમજવું વિશેષ જ્ઞાસુઓએ જ્ઞાતાધર્મ કથાંગ સૂત્રની અનગાર ધર્મામૃત વર્ષિણી ટીકામાં દ્રૌપદી ચર્યા અધ્યયન ૧૬ સોળમાં બેઠે સમજી લેવું. ‘જિણુસ્સેહ પમાણમેત્તાઓ’ જેનો ઉત્સેધ ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ પાંચસો ધનુષનો છે. અને જ્ઞાન્યથી સાત હાથનો છે. ‘પલ્લિયંકણિસણ્ણાઓ’ એ બધી જીનપ્રતિમાઓ પર્યાકાસનમાં બેઠેલ છે. ‘થૂમાભિમુખીઓ ચિટ્ઠંતિ’ તે બધી પ્રતિમાઓનું મુખ સ્તૂપની તરફ છે. તે પ્રતિમાઓના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘ઉસમા વદ્ધમાણા ચંદાણણા વારિસેણા’ વૃષભ વર્ધમાન ચંદ્રાનન અને વારિસેન ‘તેસિ ણ ચેઙ્ગથૂમાણં પુરઓ તિદિસિં’ એ ચૈત્યસ્તૂપોની આગળ પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં અર્થાત્ દરેક દિશામાં

‘મણિપેદિયાઓ પન્નત્તાઓ’ મણિ પીઠિકાઓ અર્થાત્ આસન વિશેષ છે. ‘તાઓ ણં મણિપેદિયાઓ’ એ મણિપીઠિકાઓ ‘દો દો જોયનાઈ આયામવિક્કલ્લંભેણ’ લંબાઈ પહોળાઈમાં બખ્ખે યોજનની છે. ‘જોયણં વાહલ્લેણં’ તથા વિસ્તારમાં એક યોજનની છે. ‘સવ્વમણિમઈઓ’ એ તમામ મણિપીઠિકાઓ સર્વાત્મના મણિમય છે. ‘અચ્છાઓ જાવ પહિરૂવાઓ’ એ તમામ મણિ પીઠિકાઓ આકાશ અને સ્ફટિક મણિ સરખી નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિંયા યાવત્પદથી. ‘લણ્હાઓ સળ્હાઓ ઘટ્ટાઓ મટ્ટાઓ ણિલ્પંકાઓ ણીરયાઓ ણિમ્મલાઓ’ ઇત્યાદિ અભિરૂપ સુધીના પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. એનાથી એ બતાવવામાં આવેલ છે કે આ બધીજ મણિપીઠિકાઓ ચીકણી છે. ઘસેલી છે. મૃષ્ટ છે. સ્વભાવથીજ મલ વિનાની છે. અને રજ વિનાની છે. અર્થાત્ આગંતુક મેલ વિનાની છે. તેથી જ તે ઘણીજ નિર્મલ એકદમ સાફ સુદ છે. પ્રભાચુતક છે. ઉદ્યોત ચુકત છે. દર્શનીય છે અને અભિરૂપ છે. ‘તાસિણં મણિપેદિયાણં સ્વિં’ એ મણિપીઠિકાઓની ઉપરના ભાગમાં ‘પત્તેયં પત્તેય’ અલગ અલગ ‘ચેહ્યરુક્કલા પન્નત્તા’ ચૈત્ય વૃક્ષો છે. ‘તેણં ચેહ્યરુક્કલા અટ્ટુ જોયનાઈ ઉહ્હં ઉચ્ચત્તેણં’ એ ચૈત્ય વૃક્ષો આઠ યોજનની ઉંચાઈવાળા છે. ‘અદ્ધ જોયણં ઉચ્ચેહેણં’ અને ઉદ્દેધની અપેક્ષાએ એ અર્ધા યોજનના અર્થાત્ બે કોસના કહેલ છે. ચારે દિશાઓમાં જે તેનો ફેલાવો છે. તેને અહિંયા ઉદ્દેધ શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘દો જોયનાઈ કંધે’ બે યોજન પર્યાન્ત તેના સ્કંધ-ડાળીયોનો વિસ્તાર છે. ‘અદ્ધજોયણં વિક્કલ્લંભેણં’ અર્ધા યોજનનો તે સ્કંધનો વિસ્તાર છે. ‘છ જોયનાઈ વિહિમા’ છ યોજનની તેની શાખાઓ છે. જે શાખાઓ વૃક્ષના બરોબર વચમાંથી નીકળીને ઉંચે જાય છે. તે શાખાને વિહિમાં કહેવામાં આવે છે. ‘બહુમજ્જદેસમાણ અટ્ટુ જોયનાઈ આયામવિક્કલ્લંભેણં’ એ ડાળોની લંબાઈ પહોળાઈ આઠ યોજનની છે. અને એ વિહિમા ડાળ અર્ધા યોજનના વિસ્તાર વાળી છે. ‘સાહરેગાઈ અટ્ટુ જોયનાઈ સવ્વમ્મેણં પણ્ણત્તાઈ’ એ બધા ચૈત્યવૃક્ષો મળીને કંઈક વધારે આઠ યોજનના વિસ્તારવાળા કહેલા છે. ‘તેસિણં ચેહ્યરુક્કલાણં અયમેયારુવે વણ્ણા વાસે પણ્ણત્તે’ એ ચૈત્યવૃક્ષોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. જેમકે ‘વહ્મરામયા મૂલા’ તેનો મૂળ ભાગ વજ્ર રત્નનો છે. ‘ચયસુપહ્મિયા વિહિમા’ તેની વિહિમા શાખા ચાંદીની છે. ‘રિટ્ટામય વિપુલકંદે વેરુલિયરુહ્લલ્લંબા’ રિષ્ટ રત્નમય તેના વિપુલ સ્કંધો છે. વૈરુર્ય રત્નોના તેના રૂચિર સ્કંધો છે. ‘સુજાતવરજાયરૂવપહમગ વિસાલસાલી’ તથા તેની જે મૂલ રૂપ પહેલી શાખાઓ છે, તે શુદ્ધ અને ઉત્તમ એવા સોનાની છે. ‘નાનામણિચયણવિવિહસાહસાહા’ તેની અનેક પ્રકારની જે

પ્રશાખાઓ છે તે અનેક પ્રકારના મણિયોની અને રત્નોની છે. તેના પાન
 વૈદુર્ય રત્નના છે. અને પાનના ડીંટાઓ તપાવવામાં આવેલ પરમશુદ્ધ સોનાના
 છે. ‘જંબૂળયરત્તમઝય સુકુમાલપવાલપલ્લવસોમંતવરંકુરમ્ગસિહરા’ જંબૂ નામના
 સુવર્ણ વિશેષના લાલવર્ણવાળા કોમળ અને મનોર પ્રવાલ કૂંપળો અને પત્રો
 પાનડાઓ છે. અને તેની પાસેના અંકુરો સુંદર અને સુશોભિત જાણાય
 છે. ‘વિચિત્ત મણિરચણસુરમ્ભિકુસુમફલભરણમિયસાલા’ તેની શાખાઓ ડાળો વિચિત્ર
 મણિ રત્નોના સુગંધવાળા પુષ્પો અને ફળોના ભારથી નમેલી છે. ‘સચ્છાયા’
 તેની છાયા ઘણીજ ભવ્ય છે. ‘સપ્પમા’ પ્રભા યુક્ત છે. ‘સમરીહ્યા’ કિરણોથી
 યુક્ત છે. ‘સઝ્જોયા’ ઉદ્યોત સહિત છે. ‘અમયરસસમરસફલા’ તેના ફળો એક
 સરખા રસવાળા છે અને તેનો એ રસ અમૃત રસના જેવો સ્વાદીષ્ટ છે,
 ‘અધિયં ણયણમણિવ્વુહ્કરા’ એ બધા નેત્રો અને મનને ઘણીજ અધિક પણે
 શાંતી પમાડવાવાળા છે. ‘પાસાહ્યા’ પ્રસન્ન કરવા વાળા છે. ‘દર્શનીયાઃ’ જેવા
 લાયક છે. ‘અમિરૂવા પઢિરૂવા’ અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. ‘તે ણં ચેહ્યસ્કલા
 અન્નેહિં बहुहिं’ એ ચૈત્યવૃક્ષો ખીબ પણુ ઘણા એવા ‘તિલય લવય છત્તોવગ
 સિરીસસત્તવળ્ણદહિવળ્ણલોદ્ધવચંદળનીવકુહ્યકયવપળસતાલતમાલપિયાલુપિયંગુપારાવય
 રાયરૂક્ખનંદિરૂક્ખેહિં’ તિલક વૃક્ષોથી લવંગ વૃક્ષોથી છત્રોપગ વૃક્ષોથી શિરીષ
 વૃક્ષોથી સમપણુ વૃક્ષોથી દધિપણુવૃક્ષોથી લોધવૃક્ષોથી અને ચંદનના વૃક્ષોથી
 નીવવૃક્ષોથી કુટજ વૃક્ષોથી કદમ્બ વૃક્ષોથી પનસ વૃક્ષોથી તાલ વૃક્ષોથી તમાલ
 વૃક્ષોથી પ્રિયાલ વૃક્ષોથી પ્રિયંગુ વૃક્ષોથી પારાવત વૃક્ષોથી રાજ વૃક્ષોથી અને
 નંદી વૃક્ષોથી ‘સઞ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તા’ ચારે બાબુથી ઘેરાયેલા છે. ‘તેણં
 તિલયા જાવ નંદિરૂક્ખા’ તિલક વૃક્ષથી લઈને નંદીવૃક્ષ સુધીના એ બધા વૃક્ષો
 ‘મૂલવંતો કંદવંતો’ પ્રશસ્ત મૂળવાળા અને પ્રશસ્ત કંદવાળા છે. યાવત્ ‘સુરમ્મા’
 સુરમ્ય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી ‘સ્કન્ધવન્તઃ શાખાપ્રશાખાવન્તઃ પ્રવાલવન્તઃ
 પત્રપુષ્પફલવન્તઃ’ આ પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. ‘તેણં તિલયા જાવ નંદિરૂક્ખા’
 તિલક વૃક્ષથી લઈને યાવત્ નંદિવૃક્ષ સુધીના જેટલા વૃક્ષો છે, તે બધા ‘અન્નેહિં
 बहुहिं’ પડમલયાહિં જાવ સામલયાહિં સઞ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તા’ ખીબ અનેક
 પદ્મલતાઓથી યાવત્ શ્યામલતાઓથી ચારે બાબુથી ઘેરાયેલા છે, અહીં યાવત્
 શબ્દથી નાગલતાઓ અશોકલતાઓ ચંપકલતાઓ વિમુકલતાઓ અને કુંદલતાઓ
 ગ્રહણ થયેલ છે. ‘તાઓ ણં પલમલયાઓ જાવ સામલયાઓ’ આ બધી પદ્મલતાઓ,

અશોકલતાઓ, ચંપકલતાઓ, આમ્લલતાઓ અને શ્યામલતાઓ ‘મળિયવ્વં કુસુ-
મિયાઓ જાવ પઢિરૂવાઓ’ કુસુમિત છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી
‘ફલિતા: પલ્લવિતા: ગુલ્મિતા: નિત્યં યુગલિતા: ફલભારનતા: સુવિભક્ત વિશિષ્ટમઙ્ગરી
અવતંસકધારિણ્યઃ, સર્વરત્નમયા: શ્લક્ષ્ણા: લળ્હા: ઘૃષ્ટા: મૃદ્દઃ: નીરજસ્કા: નિર્મલા:
નિષ્પંકા: નિષ્કંટકચ્છાયા: સપ્રભા: સમરીચિકા: સોદ્યોતા: પ્રાસાદિકા: દર્શનીયા અભિ-
રૂપા:’ આ બધાંજ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. તેસિણં ચેદ્યરુક્ષાણં ઝપિં’ એ ચૈત્યવૃક્ષોના
ઉપરના ભાગમાં ‘બહવે અદ્ભુતંગલગા મૂયા છત્તાઇછત્તા’ અનેક સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ
નાંદિકાવર્ત વર્ધ્ધમાન, ભદ્રાસન, કળશ, મત્સ્ય દર્પણ એ આઠ મંગલ દ્રવ્ય છે.
તથા કૃષ્ણ, નીલ, લાલ, પીળા, સફેદરંગની ચમરાકારવાળી ધન્તઓ છે. અને
છત્રાતિછત્ર છે. ‘તેસિણે ચેદ્યરુક્ષાણં પુરઓ તિવિસિ’ એ ચૈત્યવૃક્ષોની આગળ ત્રણ
દિશાઓમાં ‘તવો મળિપેદિયાઓ પળ્ણત્તાઓ’ ત્રણ મળિપીઠિકાઓ છે. ‘તાઓળં
મળિપેદિયાઓ જોયળં આયામવિક્ષ્વંમેળં’ એ મળિપીઠિકાઓ લંબાઇ પડોળાઇમાં
એક યોજનની છે. ‘અદ્ભજોયળં વાહલ્લેળં’ તથા અર્ધા યોજનનો તેનો વિસ્તાર
છે. ‘સવ્વમળિમદ્દયો’ એ બધીજ મળિપીઠિકાઓ સર્વરીતે મળિયોની બનેલ
છે. ‘અચ્છા જાવ પઢિરૂવાઓ’ આ બધી મળિપીઠિકાઓ આકાર અને સ્ફટિક
મળિના જેવી નિર્મળ છે. અને યાવત્પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં યાવત્પદથી ‘શ્લક્ષ્ણા લળ્હા’
વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. ‘તેસિણં મળિપેદિયાળં ઝપિં’ તે મળિપીઠિકાઓની
ઉપર ‘પત્તેયં પત્તેયં’ અલગ અલગ ‘માહિંદઙ્ગયા’ માહેન્દ્ર ધન્તઓ છે. ‘અદ્ભુમાઈ
જોયળાઈ ઝદ્ધું ઝચ્ચત્તેળં’ એ સાડાસાત યોજનની ઉચાઇવાળી છે. ‘અદ્ભકોસં
ઝવ્વેહેળં’ અર્ધા કોસનો તેનો ઉદ્દેધ ઉંડાઇ છે. અને ‘અદ્ભકોસં વિક્ષ્વંમેળં’ અર્ધા
કોસનીજ તેની પડોળાઇ છે. ‘વદ્ધરામય વદ્ધલદ્ધસંઠિય મુસિલિદ્ધ પરિઘદ્ધમદ્ધ સંપદ્ધ-
દ્ધિયા’ એ મહેન્દ્ર ધન્તઓ વજ્જરત્નની છે. અને તેનું સંસ્થાન ગોળ છે. મનોર
છે. એ બધી એવી જણાય છે કે જાણે સારી રીતે ઘસવામાં આવેલ છે. તથા
પ્રમાણૂત કરવામાં આવેલ છે. અને પોતાના સ્થાનથી થોડીપણ ન ચાલવાથી
તે સુપ્રતિષ્ઠિત છે. ‘અળેગવરપંચવળ્ણ કુદ્ધમી સહસ્ર પરિમંદિયાભિરામા’ તથા એ
બધી માહેન્દ્ર ધન્તઓ બીજી અનેક શ્રેષ્ઠ પાંચવર્ણી વાળી નાની નાની હળ્લરો
લઘુપતાકાઓથી પરિમંડિત છે. તેથી જોવામાં ઘણીજ સુંદર જણાય છે.
‘વાઝ્ઢૂધૂયા વિજય વેજયંતી પઢાગા’ વિજય વૈજયન્તી નામની બીજી પણ ધન્તઓ
છે. જે હંમેશાં વાયુથી ઉડતી રહે છે. વૈજયન્તી નામની ધન્તઓ, પતાકાઓ

વિન્યને અર્થાત્ અભ્યુદયને સૂચવનારી છે. તેથી તેને વિન્ય વૈન્યન્તી કહે છે. અથવા વૈન્યન્તી પતાકાઓની પાંસેની જે કર્ણિકાઓ છે. તેનું નામ વિન્ય છે, એ વિન્ય પ્રધાનવાળી જે પતાકાઓ છે. તે વિન્ય વૈન્યન્તિ છે. ‘છત્તાઈ છત્તકલિયા’ પોતાની ઉપર ઉપર રહેલા છત્રોથી યુક્ત છે. એ બધી વિન્ય વૈન્યન્તી પતાકાઓ ‘તુંગા’ ઘણીજ ઉચી છે કેમકે-તેની ઉંચાઈનું પ્રમાણ ચાર યોજનનું છે. તેથી એ એવી જણાય છે કે-‘ગગણતલમભિલંઘમાણસિહરા’ બાણે કે એના શિખરે આકાશતલનેજ ઓળંગવા માટે તૈયાર થઈ રહેલ છે. ‘પાસાઈયા જાવ પઢિરૂવા’ એ પ્રસાદીય છે, ચિત્તમાં પ્રસન્નતા ભરીદે છે. અને યાવત્પ્રતિરૂપ છે. ‘તેસિ ણં માર્હિંદ્જ્જયાણં ઝપિં’ આ પૂર્વોક્ત માહેન્દ્ર ધન્નઓની ઉપર અઠ્ઠમંગલગા ઝયા છત્તાઈછત્તા’ આઠ આઠ સ્વતિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્યો છે. ધન્નઓ છે. અને છત્રની ઉપર છત્રો છે. ‘તેસિણં માર્હિંદ્જ્જયાણં પુરઓ તિદિસિ તઓ નંદાઓ પુક્કરિણીઓ વણ્ણત્તા’ એ માહેન્દ્ર ધન્નઓની આગળ પૂર્વદિશા, દક્ષિણ દિશા, અને ઉત્તર દિશા એ ત્રણ દિશાઓમાં નંદા નામની ત્રણ પુષ્કરિણીયો છે. એ પુષ્કરિણીયો ‘અદ્ધતેરસજોયણાઈં આયામેણં સક્કોસાઈં છજોયણાઈં વિક્કલંમેણં ૧૨ાા સાડા બાર યોજનના વિસ્તારવાળી છે. અને સવા છ યોજનની પહોળી છે. ‘દસ જોયણાઈં ડવ્વેહેણં’ તથા તેની ઉંડાઈ ૧૦ દસ યોજનની છે. ‘અચ્છાઓ સણ્ણાઓ પુક્કરિણી વણ્ણઓ’ અહીંયાં પહેલાની જેમ આ પુષ્કરિણીયોનું વર્ણન તે આકાશ અને સ્ફટિક મણીયોના જેવી નિર્મળ છે. શ્લક્ષણ ચિકણી છે. વિગેરે પ્રકારથી કરી લેવું ‘પત્તેયં પત્તેયં વડ્ડમવરવેઙ્ગયા પરિક્કિસ્સાઓ’ એ દરેક પુષ્કરિણીયો પદ્મવર વેદિકાઓથી વીંટળાયેલી છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં વણ્ણસંહપરિક્કિસ્સાઓ’ એ દરેક પુષ્કરિણીયો વનખંડોથી વીંટળાયેલી છે. ‘વણ્ણઓ જાવ પઢિરૂવાઓ અહીંયાં એ પદ્મવર વેદિકાઓનું અને વનખંડોનું વર્ણન પહેલાં કહેલ તે પ્રમાણે યાવત્ પ્રતિરૂપ એ પદ પર્યન્ત કરી લેવું ‘તેસિણં પુક્કરિણીણં પત્તેયં પત્તેયં તિદિસિ’ આ પુષ્કરિણીયોની એટલે કે દરેક પુષ્કરિણીની ત્રણ દિશામાં એટલે કે પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં ‘તિસોવાણપઢિરૂવગા વણ્ણઓ’ ત્રણ ત્રણ સોપાન-પગથિયાઓની પંક્તિ છે. એ ત્રિસોપાન પંક્તિયો યાવત્ પ્રતિરૂપ છે એ પ્રમાણે અહિંયાં વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. તથા ‘તોરણા માણિયવ્વા’ અહીંયાં તોરણોનું વર્ણન પણ કરી લેવું જોઈએ. ‘જાવ છત્તાઈછત્તા’ અને એ વર્ણન યાવત્ છત્રાતિછત્ર એ પાઠ સુધી કરી લેવું. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી આઠ મહા મંગળ દ્રવ્ય અને ધન્નઓ ગ્રહણ થયેલ છે. ‘સમાણં સુહસ્માણં છ મણોગુલિયા સાહસ્સીઓ વણ્ણત્તાઓ’ સુધર્મા સભામાં છ હબ્દ મનોગુલિકાઓ કહેલ છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે. ‘પુરત્થિમેણં દો સાહસ્સીઓ’ પૂર્વદિશામાં બે હબ્દ ‘પચ્ચત્થિમેણં દો સાહસ્સીઓ’

પશ્ચિમદિશામાં બે હબર ‘દાહિણે ણં ણા સાહસ્સી’ દક્ષિણ દિશામાં એક હબર ‘ઉત્તરેણં ણા સાહસ્સી’ ઉત્તર દિશામાં એક હબર એ પ્રમાણે મનોશુલિકાઓનું આ છ હબરનું પ્રમાણ મળી ન્તય છે. ‘તાસુ ણં મણોગુલિયાસુ’ એ મનોશુલિકા ઓમાં-બેઠકોમાં ‘બહવે સુવર્ણરૂપામઆ ફલગા પ્ણત્તા’ અનેક સોના અને ચાંદીના પાટિયાઓ કહ્યા છે. ‘તેસુ ણં સુવર્ણરૂપામયેસુ ફલગેસુ’ એ સોના અને ચાંદીના પાટિયાઓમાં ‘બહવે વજ્રામયા ણાગદંતગા પ્ણત્તા’ અનેક વજ્રમય નાગદંત ખીલાઓ લાગેલા છે. ‘તેસુ ણં વજ્રાયણસુ નાગદંતણસુ’ એ વજ્રમય નાગદંતકોમાં ‘બહવે કિણ્હસુત્ત વટ્ટવચારિયમલ્લદામકલાવા’ અનેક કૃષ્ણ સૂત્રમાં ચાવત્ નીલસૂત્રમાં ગુથવામાં આવેલ પુષ્પોની અતિસુંદર માળાઓનો સમૂહ રાખેલ છે. એજ વાત ‘નીલસૂત્રવૃત્તાવલમ્બિત માલ્યદામકલાપાઃ લોહિતસૂત્ર વૃત્તાવલમ્બિત માલ્યદામકલાપાઃ’ વિગેરે પાઠોદ્ધારા પ્રગટ કરેલ છે. ‘તેણં દામા તવણિયલંબૂસગા જાવ ચિટ્ટંતિ’ એ માળાઓ તપેલા સોનાના લંબૂસકો વાળી છે. ‘સમાણં સુહમ્માણં છ ગોમાણસ-સાહસ્સીઓ પન્નત્તા’ એ સુધર્મસભામાં છ હબર ગોમાનસિક અર્થાત્ જે શય્યાના સ્થાન વિશેષ રૂપ હોય છે. એ ‘પુરલ્થિમેણં દો સાહસ્સીઓ’ પૂર્વદિશામાં બે હબર છે. ‘એવં પચ્ચલ્થિમેણાવિ’ પશ્ચિમ દિશામાં પણ એ બે હબર છે. ‘દાહિણે ણં સહસ્સં એવં ઉત્તરેણવિ’ તથા દક્ષિણ દિશામાં એ એક હબર છે. અને ઉત્તર દિશામાં પણ એ એક હબર છે. ‘તાસુ ણં ગોમાણસીસુ’ એ ગોમાનસિક રૂપ સ્થાન વિશેષોમાં ‘બહવે સુવર્ણરૂપમઆ ફલગા પ્ણત્તા’ સોના ચાંદીના અનેલા અનેક ફલકો-પાટિયા છે. ‘તેસુ ણં વજ્રામણસુ નાગદંતણસુ’ એ વજ્રમય નાગદંતકોમાં ‘બહવે રચયામયા સિક્કગા પન્નત્તા’ ચાંદીના અનેલા અનેક સીકાઓ છે. ‘તેસિણં રચયામણસુ સિક્કણસુ’ એ ચાંદીના સીકાઓની ઉપર ‘બહવે વેરુલિયામઈઓ ધૂવ-ઘટિયાઓ પ્ણત્તા’ વૈરુર્ચરત્નની અનેલ અનેક ધૂપઘટિકાઓ-ધૂપદાનીયો રાખેલ છે. ‘તાઓ ણં ધૂવઘટિયાઓ’ એ ધૂપઘટો ‘કાલાગુરુ પવરકુંદુરુક્કતુરુક્ક જાવ ધાણમણનિવુઙ્કરેણં ગંધેણં’ કાલાગુરૂના પ્રવર કુંદુરૂની અને તુરૂષ્ક-લોખાનના મન અને ઘ્રાણુ ઇંદ્રિયને આનંદ પમાડવાવાળા ગંધથી ‘સવ્વઓ સમંતા આપૂરે-માણીઓ ચિટ્ટંતિ’ ચારે તરફથી ખૂબ ભરેલા છે. અહીંયાં ફલક, તોરણુ, નાગદંત અને ધૂપઘટિકાઓનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. અહીં ‘સમાણં સુહમ્માણં સુધર્મ સભાના ‘અંતો બહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે પ્ણત્તે’ અંદરનો જે ભૂમિભાગ છે તે બહુસમરમણીય છે. ‘જાવ મણીણં ફાસો’ અહીંયા સુંદર મણિયોના સ્પર્શ સુધી વિજયદ્ધારના વર્ણન પ્રમાણે ભૂમિભાગનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. ‘ઉલ્લોયા

પડમમત્તિચિત્તા જાવ તવણિજ્જમણ અચ્છે જાવ પઢિરૂવે' સુધર્માસભામાં ઉલ્લેખ ઉપરની બાબુ ચંદરયો છે. પદ્મલતાના ચિત્રો છે. યાવત્ એ બધા તપેલા સોનાના છે. 'અચ્છે જાવ પઢિરૂવે' અચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિક મણિ પ્રમાણે નિર્મળ છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ રીતે ઉલ્લેખ વિગેરેનું વર્ણન વિન્ય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે કરી લેવું.

‘અર્હન્નપિ જિનેશ્ચૈવ, જિનઃ સામાન્ય કેવલી

કંદર્પોઽપિ જિનશ્ચૈવ, જિનો નારાયણો હરિઃ ॥ ઇતિ હૈમીમાલા ॥ સ્ક. ૬૧ ॥

‘તસ્સ ણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘તસ્સ ણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ’ એ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગના ‘एथ णं एगं महं मणिपीठिया पणत्ता’ એક ઘણી વિશાળ મણિ પીઠિકા-અબુતરો છે. ‘सा णं मणिपीठिया’ એ મણિપીઠિકા ‘दो जोयणाइं आयाम-विक्रखंभेणं’ લંબાઈ પહેલાઈમાં બે યોજનની બતાવેલ છે. તથા ‘जोयणं बाहल्लेणं’ તેનો વિસ્તાર એક યોજનનો છે. ‘सच्चमणिमया’ એ સર્વ પ્રકારથી મણિયોની જ બનેલ છે. ‘तीसेणं मणिपीठियाए उप्पिं’ એ મણિપીઠિકાની ઉપર ‘एथ णं माणवए णामं चेइए खंभे पणत्ते’ એક માણુવક નામનો ચૈત્યસ્તંભ છે. ‘अद्धमाइं जोयणाइं उडुं उच्चत्तेणं’ એ માણુવક ચૈત્યસ્તંભ સાડા સાત ૭૫ યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. ‘अद्धकोसं उच्चहेणं’ નીચેની ભૂમિભાગમાં તેનો વિસ્તાર અર્ધા કોશનો છે. ‘छकोडीए छलसे छ विग्गहिते वहरामयवट्टलट्टसंठिए’ તેના છ ખૂણાઓ છે. છ સંધિયો છે. છ સ્થાન છે. તે વજનું અતિરમણીય બનેલ છે. ગોળ છે. અને સુંદર છે. ‘सुसिलिट्ट परिघट्ट मट्ट सुपइट्टिया’ એ ઘણુંજ સુશ્લિષ્ટ છે. ખરસાણુથી ઘસેલા પાષાણુના જેવો ચિકણો છે. અને સુપ્રતિષ્ઠિત છે. વિશિષ્ટ છે. ‘अणेगवर पंचवण्ण कुडभिसहस्सपरिमंडियाभिरामे’ તથા અનેક પ્રકારના સુંદર પાંચવર્ણીવાળી નાની નાની હબરો ધબ્બઓથી એ પરિમંડિત-સુશોભિત છે. તેનાથી તે ઘણુંજ સુંદર દેખાય છે. હવાથી કંપાયમાન વિન્ય વૈન્યન્ટી પતાકાઓ હમેશાં તેના પર ફરકતી રહે છે. તેના પર છત્રા તિરછત્ર પણ છે. તે ઘણુંજ તુંગ છે, અર્થાત્ ઘણુંજ ઉંચું છે. તેથી ઉંચાઈ થી તે એવું જણાય છે કે બહુ તે આકાશ-તલનેજ ઓળંગીરહ્યા છે. તેને બેતાંજ ચિત્તમાં પ્રસન્નતાજ ઉપજે છે. એજ આશય ને લઈને ‘एवं जहा माहिंदज्जयस्स वण्णओ जाव पासादीए’ આ સૂત્રપાઠ કહેલ છે. આકથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—આ માણુવક સ્તંભનું વર્ણન યાવત્ ‘पासादीए’ આ પાઠ સુધી માહિન્દ્રધબ્બના અગાઉ કરેલ વર્ણન પ્રમાણેજ છે. ‘तस्स णं माणवयस्स चेइयखंभस्स’ એ માણુવક ચૈત્યસ્તંભની ‘उवरि’ ઉપર ‘छकोसे

ઓગાહિત્તા' છ કોસ આગળ જઈને અને 'હેટ્ટાવિ છક્કોસે વજ્જેત્તા' નીચેના ભાગના છ કોસ છેડીને 'મજ્ઞે અદ્ધપંચમેસુ જોયણેસુ' યાત્રી રહેલ વચલા સાડાચાર યોજનમાં 'ણ્થણં બહવે સુવણ્ણરુપ્પમયા ફલગા પણ્ણત્તા' સોના અને ચાંદીના અનેક કલાત્મક પાટિયાઓ છે. આ ફલકોનું વર્ણુન પહેલાની જેમજ છે. "તેસુ ણં સુવણ્ણરુપ્પમણ્ણસુ ફલ્લોસુ" એ સોના ચાંદીના બનેલા ફલકોમાં 'બહવે વહ્ઠરામયા ણાગદંતા પણ્ણત્તા' વજ્ર-રતના અનેક અનેક નાગદંતકો-ખીલાઓ છે. અહીંયા નાગદંતકોનું વર્ણુન પણ કરી લેવું જોઈએ 'તેસુ ણં વહ્ઠરામણ્ણસુ નાગદંતણ્ણસુ બહવે રજતમયા સિક્કગા પન્નત્તા' એ વજ્રમય નાગદંતકોની ઉપર ચાંદીના બનેલા અનેક સીકાઓ લટકાવેલ છે. 'તેસુ ણં રયયમયસિક્કણ્ણસુ' એ ચાંદીના સીકાઓમાં 'બહવે વહ્ઠરામયા ગોલવટ્ટસમુગ્ગકા પણ્ણત્તા' વજ્રના બનેલા અનેક ગોળ આકરવાળા સમુદ્ધકો-ડબ્બાઓ છે. 'તેસુ ણં વહ્ઠરામણ્ણસુ ગોલવટ્ટસમુગ્ગણ્ણસુ' આ વજ્રના બનેલા ગોળાકારના સમુદ્ધકોમાં 'બહવે જિણ સકહાઓ સંનિક્કિલ્લત્તાઓ ચિટ્ટંતિ' અનેક શ્રીછનેન્દ્ર ભગવાનના, હાડકાઓ રાખેલા છે. 'તાઓ ણં વિજયસ્સ દેવસ્સ અણ્ણેસિં ચ બહૂણં વાણમંતરાણં દેવાણયદેવીણય' એ છનેન્દ્રદેવોના હાડકાઓ દેવાધિદેવપતિ વિજય દેવ તથા વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયોદ્ધારા 'અચ્ચણિજ્જાઓ' અર્ચના કરવા યોગ્ય છે. 'વંદ્ધણિજ્જાઓ' વંદના કરવા યોગ્ય છે. 'પૂયણિજ્જાઓ' પૂજાકરવાને યોગ્ય છે. 'સક્કારણિજ્જાઓ' સત્કાર કરવાને યોગ્ય છે. 'સમ્માણિજ્જાઓ' સન્માનકરવાને યોગ્ય છે. કેમકે એ તેમના માટે 'કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેતિયં વજ્જુવાસણિજ્જાઓ' કલ્યાણકારી દેવ સમાન અને ચૈત્ય સમાન છે. તેથી એ પર્યુપાસનીય છે. 'માણવસ્સ ણં ચેહ્ઠયલ્લભસ્સ ડવરિ' મણુવક ચૈત્ય સ્તંભની ઉપર 'અટ્ટમંગલયા' આઠ આઠ મંગલદ્રવ્ય છે. તથા 'જ્ઞયા' કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત, (લાલ) હરિદ્ર, (પીળો) અને સફેદ વર્ણુની ધબ્બાઓ છે. અને છત્રાતિછત્રો છે. 'તસ્સ ણં માણવયસ્સ ચેહ્ઠયલ્લભસ્સ' એ મણુવક ચૈત્યસ્તંભની 'પુરત્થિમેણં' પૂર્વદિશામાં 'ણ્ણા મહા મણિપેદિયા પણ્ણત્તા' એક વિશાળ મણિપીઠિકા છે. 'સા ણં મણિપેદિયા દો જોયણાઈં આયામવિક્કલ્લભેણં' એ મણિપીઠિકા એ યોજનની લાંબી પહોળી છે. 'જોયણં વાહલ્લેણં' તથા એક યોજનના વિસ્તારવાળી છે. 'સવ્વ-મણિમઈં જાવ પહિરૂવા' આ મણિપીઠિકા સર્વાત્મના મણીમયી છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્શબ્દથી 'અચ્છા, શ્લક્ષ્ણા, વૃષ્ટા મૃષ્ટા, નિર્મલા, નીરજસ્કા નિષ્પંકા નિષ્કંટકચ્છાયા સપ્રભા સોદ્ધોતા સમરીચિકા પ્રાસાદીયા દર્શનીયા, અભિરૂપા' આપદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. 'તીસે ણં મણિપેદિયાણ ઉપ્પિં' એ મણિ-

પીઠિકાની ઉપર ‘एगं महं सीहासणे पणत्ते’ એક વિશાલ સિંહાસન રાખેલ છે. ‘सीहासणवणओ’ અહિંયા સિંહાસનનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે કરી લેવું. ‘तस्स णं माणवगस्स वेइयवंमस्स पच्चत्थिमेणं’ એ માણવક ચૈત્યસ્તંભની પશ્ચિમદિશામાં ‘एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणत्ता’ એક વિશાળ-મણિપીઠિકા છે તે મણિપીઠિકા ‘जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्वजोयणं बाहल्लेणं’ એક યોજનની લાંબી પહોળી છે. અને અર્ધા યોજનના વિસ્તારવાળી છે. આ મણિપીઠિકા ‘सत्त्वमणिमई अच्छा’ સર્વ પ્રકારે મણિયોની છે. અને આકાશ અને સ્ફટિક મણિયો ના જેવી નિર્મળ છે. અહિંયાં ‘श्लक्षणा, घृष्टा, मृष्टा, निर्मला, विगेरे पूर्वोक्त पद्दोने अडणु કરેલ છે, ‘तेसिणं मणिपेढियाणं उर्वि’ એ મણિપીઠિકાઓની ઉપર ‘एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पणत्ते’ એક વિશાળ દેવ-શયનીય-શય્યા છે. ‘तस्स देवसयणिज्जस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते’ એ દેવ-શયનીયનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે ‘जाणामणिमया पडिपाया’ અનેક મણિયોના તે તેના પ્રતિપાદ છે. અર્થાત્ મૂળ પાયાઓની નીચે રાખેલ પાયા છે. ‘सोव-णिमया पाया’ તેના મૂળ પાદ સોનાના બનેલા છે. ‘जाणामणिमया पायसीसा’ તેના પગની ઉપરનો ભાગ અનેક મણિયોનો બનેલ છે. ‘जंबूणयाइं गत्ताइं’ તેનું સંપૂર્ણ શરીર સોનાનું બનેલ છે. ‘वइरामया संधी’ તેની સંધી વજ્રરત્નની બનેલ છે. ‘रययामया तूली’ તેની નિવાર રત્નોની બનેલ છે. ‘लोहियक्खमया विब्बोयणा’ તેના તકીયા લોહિતાક્ષમણિયોના બનેલા છે. ‘तवणिज्जमई गंधोव-हाणिमया’ તપેલા સોનાના બનેલ ગાલોપધાન-ગાલોની નીચે રાખવામાં આવનારા તકિયા છે. ‘से णं देवसयणिज्जे’ એ દેવશયનીય બન્ને બાજુ માથાની બાજુ અને પગની બાજુ ઉપધાન વાળું છે. ‘दुहओ उन्नए’ આ રીતે એ બન્ને બાજુ તે ઉંચા છે ‘मज्जे णयगंभीरे’ મધ્ય ભાગમાં નમેલ અને ગંભીર છે. ‘सालि-गणवट्टिए’ એ સાલિંગનવર્તિ છે. અર્થાત્ સૂતી વખતે કરવટ-પડખાની પાંસે જે તકિયા રાખવામાં આવે છે, તેનું નામ સાલિંગનવર્તિ એ પ્રમાણે છે. ‘गंगापुल्लिणवालुउद्दालसालिसए’ જેમ ગંગાના કિનારા પર રહેલ રેતની ઉપર પગ રાખવાથી મનુષ્ય નીચેની તરફ ખસકતો જણાય છે. એજ પ્રમાણે તેના પરપણુ ઉડતી બેસતી વખતે નીચેની તરફ કમરનો ભાગ ખસીજાય છે. એથી એ ગંગાના કિનારાની રેતની જેમ કહેવામાં આવેલ છે. ‘उवचितखोम दुगुल्ल-पट्टपडिच्छायणे’ તેને કાંબળ અને રેશમી વસ્ત્રની આદર થી ઢાંકેલ છે. ‘ओय-विच विसिट्टपरिकम्मियं’ અથવા જેનાપર વેલ, ખૂટા, વિગેરે ભરેલ છે. એવી

સુંદર સૂતરની આદરથી તે ઢાંકેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-તેની નીચેની બાજુ કાંબળ પાથરેલ છે. અને તેના પર રેશમી અને સૂતરની આદર પાથરેલ છે. ‘સુવિરચ્ચરયત્તણે’ અને પગ લુંછવા માટે ત્યાંજ એક રજસ્રાણુ વસ્ત્ર પણ રાખેલ છે. ‘રત્તંસુયસંવુઢે’ તે લાલ વસ્ત્રથી ઢાંકેલ છે. ‘સુરસ્મે’ તેથી જોવામાં એ ઘણું જ શોભામણું લાગે છે. ‘આઈગગરુત્ત્વૂરણવળીતતૂલવાસમણ’ મૃગચર્મનો રૂનો અને પાલાશનો જેવો કોમળ સ્પર્શ હોય છે, એજ પ્રમાણેનો તેનો સ્પર્શ પણ ઘણો કોમળ છે. આ દેવશય્યા ‘પાસાઈ’ ચિત્તને આહ્લાદ ઉત્પન્ન કરવા વાળી છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ પદોનો અર્થ પહેલાં લખવામાં આવી ગયેલ છે ‘તસ્સ ણં દેવસયણિજ્જસ્સ’ એ દેવશયનીય ની ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં અર્થાત્ ઇશાન ખૂણામાં ‘એથ ણં મહઈ ઇમા મણિપેઢિયા પન્નત્તા’ એક ઘણી વિશાલ મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા ‘જોયણં ઇણં આયા-મવિક્કલંભેણં’ લંબાઈ પહોળાઈમાં એક યોજનની છે. અને ‘અદ્ધજોયણં વાહલ્લેણં’ મોટાઈમાં અર્ધા યોજનની છે. ‘સવ્વમણિગઈ જાવ અચ્છા પઢિરૂવા’ આ મણિપીઠિકા સંપૂર્ણરીતે રત્નથી બનાવેલ છે. અને આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. તથા યાવત્પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્શબ્દ થી ‘શ્લક્ષ્ણા’ વિગેરે પદો ગ્રહણ કરાયા છે. ‘તીસે ણં મણિપેઢિયા ઇપ્પિં’ એ મણિપીઠિકાની ઉપર ‘એ-સુહુઈ માર્હિંદજ્જણ પન્નત્તે’ એક બીજી નાની ધબ્બ છે. ‘અદ્ધટ્ટમાઈ જોયણાઈં ઉદ્ધઠં ઉચ્ચત્તેણં આ માહેન્દ્ર ધબ્બ ણા સાડા સાત યોજનની બંધી છે. ‘અદ્ધકોસં ઉવ્વેહેણં’ અને તેનો ઉદ્દેધ અર્ધા કોસનો છે. અર્થાત્ નીચે જમીનમાં તેનું પ્રમાણ ૧ એક હબ્બર ધનુપનું છે. ‘અદ્ધકોસં વિક્કલંભેણં’ તેનો વિષકંલ અર્ધા કોષનો છે. ‘વેરુહિયામયવટ્ટલટ્ટસાંઠણ’ એ વજ્રરત્નનો બનેલ છે. ગોળ આકારનો છે, ચિકણો છે. અહીં તેના વર્ણનમાં ‘સુક્ષ્મિષ્ટ’ ઘૂબટ મૂબટ સુપ્રતિષ્ઠિત વિગેરે પદોને લગાવી લેવા તથા ‘અનેકવર પચ્ચવર્ણકુડમ્મીસહસ્રપરિમણિડતાભિરામઃ વાત્તો-દ્ધૂત વિજય વૈજયન્તીપતાકાછત્રાતિચ્છત્રકલિતઃ તુલ્લો ગગણતલલંબમાનશિખરઃ પ્રાસા-દિકો યાવત્પ્રતિરૂપઃ’ આ પાઠ પણ લગાવીલેવો આ બધાજ શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટ-રીતે પહેલા કહેવામાં આવીગયેલ છે. ‘તસ્સણં’ એ મહેન્દ્ર-ધબ્બની ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. એજ અભિપ્રાય થી ‘તહેવ જાવ મંગલા જ્ઞયા છત્તાઈછત્તા’ આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ સૂત્રકારે કહેલ છે. ‘તસ્સ ણં સુહુમાર્હિંદજ્જણસ્સ’ એ ક્ષુદ્ર માહેન્દ્ર ધબ્બની ‘પચ્ચત્થિમેણં’ પશ્ચિમદિશામાં ‘એથ-વિજયદેવસ્સ’ વિબ્ધ દેવનો ‘ચોપ્પાલણ નામ પહરણકોસે પણ્ણત્તે’ ચૌપાલ નામનો શસ્ત્રાગાર છે. ‘એથ ણં વિજયદેવસ્સ ફલિહરયણપામોક્ખાં વહવે પહરણરયણી સણ્ણિ-વિજ્જત્તા ચિટ્ઠંતિ’ અહીંયાં વિબ્ધ દેવના સ્ફટિક વિગેરે અનેક શસ્ત્ર રત્નો રાખેલા છે.

‘उज्जलसुणीसियसुतिकखधारा पासादीया) એ શસ્ત્રો ઘણાજ ચમકદાર છે. તેજદાર છે. અને તીક્ષ્ણ ધારવાળા છે. તથા ‘પાસાઈયા’ પ્રાસાદીય છે. અહીંયાં ‘દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ’ આ પદોનું પણ કથન કરી લેવું. ‘તીસેણં સમાણ સુહમ્માણં ઝરિવં’ આ સુધર્મા સલાની ઉપર ‘બહવે અદ્ભુટ મંગલગા’ અનેક સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. ‘જ્ઞયા’ કૃષ્ણ, નીલ, વિગેરે રંગની અનેક ચામર ધન્યો છે. અને છત્રાતિછત્રો છે. ॥ સૂ. ૬૨ ॥

ઈશાનકોણ કા સિદ્ધાયતન તથા ઉપપાતસભા કા વર્ણન

‘સમાણં સુહમ્માણં ઉત્તરપુરત્થિમેણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘સમાણં સુહમ્માણં’ સુધર્મા સલાની ઉત્તર પૂર્વદિશામાં અર્થાત્ ઈશાન ખૂણામાં ‘ણ્યણં ણો મહં સિદ્ધાયતણે પણ્ણત્તે’ એક વિશાલ સિદ્ધાયતન છે. ‘અદ્ભુતેરસ જોયણાઈં આયામેણં’ તેની લંબાઈ ૧૨૫ સાડા બાર યોજનની છે. અને ‘છજોયણાઈં છકોસાઈં વિક્કલંભેણં’ અને તેની પહોળાઈ એક કોશ અને છ યોજનની છે. તથા ‘નવ જોયણાઈં હદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં જાવ ગોમાણસિયા વત્તવ્વયા’ તેની ઉંચાઈ નવ યોજનની છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ કથન અહીં સુધર્મા સલાના કથન પ્રમાણે ગોમાનસિક શય્યાકાર—સ્થાનવિશેષ એ કથન પર્યન્ત કહી લેવું. એજ વાત ‘જા ચેવ સમાણ સુહમ્માણ વત્તવ્વયા સા ચેવ નિરવસેસા માણિ યત્થા જાવ ગોમાણસીઓ’ આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે પુષ્ટ કરેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે પ્રમાણે સુધર્મા સલાના દ્વારા પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં છે અને તેની આગળ મુખ મંડપો છે. એ મુખમંડપોની આગળ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો છે. પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોની આગળ ચૈત્યસ્તૂપ છે. ચૈત્યસ્તૂપોની આગળ ચૈત્યવૃક્ષ છે. એ ચૈત્યવૃક્ષોની આગળ માહેન્દ્ર ધન્યો છે. માહેન્દ્ર ધન્યોની આગળ નન્દા પુષ્કરિણીયો અર્થાત્ વાવો છે. તથા સુધર્માસલામાં છ હજાર મનોગુલિકાઓ છે. એ મનોગુલિકાઓ પૂર્વ પશ્ચિમમાં બંને હજાર છે. અને ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં એ ૧-૧-એક એક હજાર છે. એજ પ્રકારનું વર્ણન આ સિદ્ધાયતનના સંબંધમાં પણ કરી લેવું જોઈએ. તથા અહીંયાં ઉલ્લોક અને ભૂમિભાગનું વર્ણન પણ મણિ સ્પર્શ વિગેરે પ્રકારથી સુધર્માસલાના વર્ણન પ્રમાણે જ વર્ણવેલ છે. તેમ સમજવું. એ સિદ્ધાયતનના બહુ મધ્યદેશભાગમાં એક વિશાલ મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા બે યોજનની લાંબી પહોળી

છે. અને એક યોજનના ઘેરાવાવાળી છે. એ સર્વ રીતે મણિયોની અનેલ છે. તેના વર્ણનમાં અચ્છ વિગેરે પદોનો પ્રયોગ કરી લેવો. એ મણિપીડિકાની ઉપર એક વિશાલ દેવચ્છંદક છે. એ બે યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળો છે, અને કંઈક વધારે બે યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. આ દેવચ્છંદક પણ અચ્છશ્લક્ષણુ આદિ વિશેષણો વાળો છે. એ દેવચ્છંદકમાં ૧૦૮ જીવ પ્રતિમાઓ અર્થાત્ કામદેવોની મૂર્તિયો છે. તેના સંબંધી વર્ણન આ રીતે છે. તેના હાથોના તળિયા લાલ સુવર્ણના જેવા છે. અંકરતોના જેવા તેના નખો છે. લોહિતાક્ષરત્નની રેખાઓ છે. ‘કળગામયા પાયા’ તેના પાયાઓ સોનાના છે. ‘કળગામયા ગોફા’ તેની એડિયો કનકની અનેલ છે. ‘કનગામઙ્ગો જંઘા’ સુવર્ણમય તની બંધો છે. ‘કનકમયાનિ જાનૂનિ’ સુવર્ણમય તેના બનુઓ છે. ‘કનકામયા ડરવઃ’ સુવર્ણ મય તેનાં ઉડ્ડ છે. ‘કનકમય ગાત્રયષ્ટયઃ’ તેના ઘુટણો સુવર્ણમય છે. ‘તપનીય મયા નામયઃ’ તપેલા સોનાની તેની નાલિયો અનેલી છે. ‘રિષ્ટમચ્ચો રોમરાજયઃ’ તેની શેમ (ઝંવાટા) રાજીયો રિષ્ટ રત્નોની છે. ‘તપનીયમયાશ્ચૂચુકાઃ’ તપેલા સોનાના તેના ચિચુકો છે. અર્થાત્ સ્તનનો અગ્રભાગ છે. ‘તપનીયમયા ! શ્રીવત્સાઃ’ તપેલા સોનાના તેના શ્રીવત્સ છાતીની ઉપર રહેલ ચિન્હ વિશેષ છે. ‘કળગમયા વાહાઓ કળગામઙ્ગો પાસાઓ’ સુવર્ણમય તેના બાહુ-હાથો છે અને સુવર્ણમય તેના અને પડખાઓ છે. ‘કનકમચ્ચો વ્રીવા’ તેની વ્રીવા-ગળું સુવર્ણમય છે. ‘રિષ્ટમચ્ચં માંસમ્’ રિષ્ટમય તેનું માંસ છે. ‘શિલાપ્રવાલમયા ઓષ્ટા, તેના ઓઠ શિલા પ્રવાલ મૂંગાના છે. ‘સ્ફટિકમયા દન્તા’ તેના દાંતો સ્ફટિક મણિના અનેલા છે. ‘તપનીય-મચ્ચો જિહ્વા’ તેની જીભ તપનીય સોનાની અનેલ છે. ‘તનીયમયાનિ તાલુકાનિ’ તેના તાલુનો પ્રદેશ તપનીય સુવર્ણનો અનેલ છે. ‘કનકમચ્ચા નાસિકા’ તેના નાકો સોનાના અનેલા છે. ‘અન્તલોહિતાક્ષ પ્રતિષેકા’ નાકની અંદરની રેખાઓ લોહિતાક્ષ રત્નની અનેલ છે. ‘અઙ્કમયાનિ અક્ષીણિ’ તેની આંખો અંક રત્નની અનેલ છે. ‘અન્તલોહિતાક્ષપ્રતિષેકાણિ’ આંખોની અંદરની રેખાઓ લોહિતાક્ષ રત્નની અનેલ

છે. 'રિષ્ટમયસ્તારિકાઃ' આંખોના તારાઓ રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. રિષ્ટમયાનિ આક્ષપત્રાણિ' આંખોની પાંપણો રિષ્ટ રત્નોની બનેલ છે. 'રિષ્ટમયો ધ્રુવઃ' તેના બન્ને ભમરો રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. 'કનકમયા કપોલાઃ' તેના બન્ને ગાલો સુવર્ણનાં બનેલ છે. 'કનકમયાઃ શ્રવણાઃ' તેના બન્નેકાનો સુવર્ણ નિર્મિત છે. 'કળગમયા નિહાલા' તેનો ભાલ પ્રદેશ સુવર્ણનો છે. 'વૈરામઈઓ સીસચડીઓ' તેના મસ્તકો વજ્રરત્નના બનેલ છે. 'તવણિજ્જમઈઓ કેસંત કેસમૂમિઓ' તપનીય સુવર્ણની તેની કેશ ભૂમિયો છે. 'રિષ્ટમયા ઉવરિમુદ્ધજા' તેના માથાનાવાળો રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. 'તાસિણં જિણપડિમાણં પિટ્ટતો પત્તેયં પત્તેયં છત્તધાર પડિમાઓ પળ્લ-ત્તાઓ' આ જીન પ્રતિમાઓ—કામદેવની પ્રતિમાઓ પૈકી દરેક જીન પ્રતિમાની પાછળ તેના પર છત્ર ધરી રાખનારી પ્રતિમાઓ છે. તે અધી વ્યંતર જાતના દેવોની છે. 'તાઓ ણં છત્તધારપડિમાઓ હિમરજકુંદેન્દુપ્પમાસાઈ કોરિંટમલ્લદામાઈ ધવલાઈ આયવત્તાઈ સલીલં ઓહારમાણીઓ ઓહારમાણીઓ ચિટ્ટંતિ' એ છત્રધારિણી પ્રતિમાઓ હિમ, રજત, કુંદ પુષ્પ, અને ચંદ્રના જેવી શ્વેત છે. તથા પ્રભા વાળા અને કોરંટ પુષ્પોની માળાથી યુક્ત એવા સફેદ છત્રોને ઘણાજ નખરાની સાથે એ પ્રતિમાઓની ઉપર ધરેલ છે. 'તાસિણં જિણપડિમાણં ઉમઓ પાસિં પત્તેયં પત્તેયં ચામરધારપડિમાઓ પન્નત્તાઓ' એ જીન પ્રતિમાઓ—કામદેવની પ્રતિમાઓને બન્ને બાજુ બીજી પણ બપ્પે બપ્પે ચામર નાખવાવાળી પ્રતિમાઓ છે. 'તાઓણં ચામરધારપડિમાઓ ચંદ્રપ્પહવેરુલિય ણાણામણિકળગરયણવિમલમહરિય તવણિ જ્જુજ્જલવિચિત્તદંડાઓ' એ ચામધારી પ્રતિમાઓ તે પ્રતિમાઓની ઉપર ચમરો ઢોળી રહી છે એ ચામરોનો દંડ ચંદ્રકાંત મણિયોથી વૈદૂર્ય વિગેરે અનેક પ્રકારના મણિયોથી તથા કનક રત્નોથી તથા વિમલ વેશથી બનેલ તપનીય સોનાથી બનેલ છે. તેથી તે દેખવામાં ઘણાજ વિચિત્ર અને ઉજ્જવલ લાગે છે. 'ચિલ્લિયાઆ' એ ચામરો અનેક પ્રકારના છે. અથવા તેના દંડો અનેક પ્રકારના છે. 'સંલેક-કુંદગરય અમયમહિયફેનપુંજસંનિકાસાઓ' તથા શંખ અંક કુંદ ઉદક રજ અને મંથન કરવામાં આવેલ અમૃતના ક્ષીણના ઢગલા જેવા એ ચામરો જણાય છે. સૂક્ષ્મરજતદીર્ઘવાલા' એ ચામરોના વાળો એકદમ સૂક્ષ્મ ચાંદીના તારો જેવા લાંબા છે. એ ચામરો 'ધવલાઓ' ધોળીયો છે. એવી એ ચામરોને તે ચામર ધરવાવાળી પ્રતિમાઓ ઘણાજ નખરાઓ પૂર્વક ઢાળતી હોય તેમ ઉભેલ છે. 'તાસિણં જિણપડિમાણં' એ જીન પ્રતિમાઓની સામે 'દો દો નાગપડિમાઓ પંજલિહાઓ ચિટ્ટંતિ' બપ્પે નાગ પ્રતિમાઓ હાથ જોડીને ઉભેલ છે. તથા

‘દો દો જક્ષ્વપડિમાઓ દો દો મૂતપડિમાઓ દો દો કુંડાધારપડિમાઓ વિળયોયળયા ઓ પાયવડિયાઓ પંજલિહાઓ સન્નિક્ષિત્તાઓ ચિદ્વૃત્તિ’ બપ્પે યક્ષ પ્રતિમાઓ બપ્પે ભૂત પ્રતિમાઓ અને બપ્પે કુંડાધાર પ્રતિમાઓ વિનય પૂર્વક પગોમાં પડતી હોય તેમ હાથ બેડીને ઉભેલ છે. ‘સવ્વરવણામહો અચ્છાઓ સળ્હાઓ લળ્હાઓ ઘટ્ટાઓ મટ્ટાઓ ણીરયાઓ ણિપ્પંકાઓ જાવ પડિરૂવાઓ’ એ પ્રતિમાઓ સર્વાત્મના રત્નમય છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. શ્લક્ષ્ણ છે, ધૂબ્ટ છે, મૃબ્ટ છે. નીરબ્સ્ક છે; નિબ્પંક છે. અને યાવત્પ્રતિ રૂપ છે. ‘તાસિણં જિણપડિમાણં પુરઓ અદ્દસયં ઘંટાણં અદ્દસયં ચંદણકલસાણં’ એ જીવ પ્રતિમાઓની સામે ૧૦૮ એકસો આઠ ઘંટાઓ છે. ૧૦૮ એકસો આઠ અંદન કલશેા છે ‘એવં અદ્દસયં ભિંગારાણં એવં આયંસગાણં ધાલાણં’ એજ રીતે ૧૦૮ એકસો આઠ ભુંગારક-ઝારીયો છે. ૧૦૮ એકસો આઠ આદર્શક દર્પણો છે. ૧૦૮ એકસો આઠ મોટા મોટા થાલો છે. ‘એવં પાઈણં સુપહ્વગાણં મળગુલિયાણં વાતકરગાણં’ ૧૦૮ એકસો આઠ નાની નાની પાત્રીયો-નાનું વાસણ છે. ૧૦૮ એકસો આઠ સુપ્રતિષ્ઠકો છે. ૧૦૮ મનોચુલિકા પીઠિકા વિશેષ છે. ‘વાતકરગાણં ચિત્તાણં રચણકરંડગાણં હ્યકંઠગાણં જાવ ઉસમકંઠગાણં’ ૧૦૮ વાતકરકો-ખાલી ઘડાઓ છે. ૧૦૮ ચિત્રો છે. ૧૦૮ રત્નકરંડકો છે. ૧૦૮ હયકંઠકો છે. યાવત્ ૧૦૮ વૃષભ કંઠકો છે. ‘પુષ્પવંગેરીણં જાવ લોમહૃથવંગેરીણં પુષ્પવલગાણં અદ્દસયં તેલ્લસમુગ્ગકાણં જાવ ધૂવકહુચ્છુયાણં સંણિક્ષિતં ચિદ્દુઈ’ ૧૦૮ પુષ્પ ચંગેરીયો છે. પુષ્પોને રાખવાની ટોપત્રીયો. યાવત્ ૧૦૮ એકસો આઠ રોમહસ્તક ચંગેરિકાઓ અર્થાત્ મયૂર પીછીકાઓ છે. ૧૦૮ પુષ્પ પટલો છે. ૧૦૮ તેલ સમુદ્રકો છે. યાવત્ ૧૦૮ ધૂપકટ્ટચ્છુકો છે અર્થાત્ એ બધી વસ્તુઓ તેમની સામે રાખેલ છે. ‘તસ્સણં સિદ્ધાયતણસ્સ ણં ઉપ્પિંં વહ્વે અદ્દુમંગલગા મૂયા છત્તાઈછત્તા ઉત્તમાગારા સોલસ-વિહેહિં રચણેહિં ઉવસોભિયા રચણેહિં જાવ રિદ્દેહિં’ એ સિદ્ધાયતનની ઉપર સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. ધન્યો છે અને છત્રાતિછત્રો છે. એ બધા ઉત્તમ આકારવાળા છે. તથા સોળ પ્રકારના રિષ્ટ વિગેરે રત્નોથી સુશોભિત છે ॥ સૂ. ૬૩ ॥

‘તસ્સ ણં સિદ્ધાયણસ્સ ઉત્તરપુરથિમેણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-‘તસ્સ ણં સિદ્ધાયણસ્સ ઉત્તર પુરથિમેણં’ એ સિદ્ધાયતનની ઇશાન દિશામાં ‘એગા મહં ઉવવાયસમા પળ્ણત્તા’ એક વિશાળ ઉપપાત સભા છે ‘જહા સુધમ્મા તહેવ’ જે પ્રમાણેની સુધર્મા સભા છે એજ પ્રમાણેની ઉપપાત સભા છે. એ સભામાં રહીનેજ દેવો ખીજે જવા માટે ઉત્તર વૈકિચ શરીરની રચના કરે છે. ‘જાવ ગોમાણસીઓ ઉવવાયસમાપ વિ દારા મુહગંઢવા સવ્વ’ એ ઉપપાત સભાના

સંબંધમાં તમામ વર્ણન ગોમાનસિક સુધીનું જેમ સુધર્મા સભાનું વર્ણન કરેલ છે તેમજ છે. તે પ્રમાણે ઉપપાત સભામાં પણ ત્રણ દ્વારો છે. તેની આગળ મુખમંડપો છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી બધુજ કથન અહીંયાં ગોમાનસિકના વર્ણન સુધી કરી લેવું. ‘ભૂમિભાગે તદેવ જાવ મળીફાસે’ તે પછી ઉલ્લેકનું વર્ણન અને ભૂમિભાગનું વર્ણન મણિસ્પર્શના વર્ણન સુધી કરી લેવું. આ રીતના કથનથી આ ઉપપાત સભા ૧૨ યોજન લાંબી છે. એક કોશ વધારે છ યોજન પહોળી છે. તથા ૯ નવ યોજન ઊંચી છે. તેમાં સેંકડો થાલલાઓ લાગેલા છે. તેમાં એક સુંદર વન્નવેદિકા છે, વિગેરે પ્રકારથી તમામ વર્ણન અહીંયાં કરી લેવું. એ ઉપપાતસભામાં પૂર્વ દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં ત્રણ દ્વારો છે. એ દ્વારોની આગળ મુખમંડપો છે. એ મુખ મંડપો ૧૨૫ સાડા બાર યોજન લાંબા છે. અને ૬૫ સવા છ યોજન પહોળા છે. તથા કંઈક વધારે જે યોજન ઊંચા છે. એ મુખમંડપો સેંકડો સ્તંભોથી યુક્ત છે. અહીંયાં ઉલ્લેકનું વર્ણન અને ભૂમિભાગનું વર્ણન જે રીતે સુધર્માસભાના કથનમાં કહેલ છે એજ પ્રમાણે કરી લેવું. મુખમંડપોની આગળ પ્રેક્ષાગ્રહો છે. પ્રેક્ષાગ્રહ મંડપોની આગળ ત્રણ દિશાઓમાં મણિપીઠિકાઓ છે. ઇત્યાદિ રીતે તમામ પ્રકારનું વર્ણન અહીંયાં ગોમાનસીના વર્ણન સુધી કરી લેવું જોઈએ. ‘તસ્સ ણં बहुसमरमणिज्जस्स भूमि-भागस्स बहुमज्झदेसभाए’ એ બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગની મધ્યમાં ‘एगामहं मणिपेढिया पन्नत्ता’ એક ઘણી મોટી મણિપીઠિકા કહેલ છે. એ મણિપીઠિકા ‘जोयणं आयामविकल्पेण’ લંબાઈ પહોળાઈમાં ૧ એક યોજનની છે. ‘अद्भ-जोयणं बाहल्लेणं’ તથા અર્ધા યોજનના વિસ્તાર વાળી છે. આ મણિપીઠિકા ‘सच्चमणिमई अच्छा’ સર્વાત્મના મણિયોની જ અનેલ છે. અને આકાશ તથા સ્ફટિકમણિના જેવી નિર્મળ છે. અહીંયાં ‘श्लक्ष्णा, घृष्टा, मृष्टा, नीरजस्का’ વિગેરે જે વિશેષણો પહેલાં અનેક સ્થળે કહેવામાં આવેલ છે. એ અધા પ્રતિ-રૂપ સુધીના વિશેષણો અહીંયાં પણ સમજી લેવા. ‘तीसे णं मणिपेढियाए जल्पिं’ એ મણિપીઠિકાની ઉપર ‘एथ णं एगे महं देवसयणिज्जे पणत्ते’ એક વિશાલ દેવશયનીય છે. આ દેવશયનીયનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે.—એ દેવશયનીયના પ્રતિપાદો—પાયાઓની નીચેના પાયાઓ અનેક મણિયોના અનેલા છે. મૂળ પાયા સોનાના અનેલ છે. સંપૂર્ણ દેવશયનીય જંખૂનદ નામના સોનાથી અનેલ છે. તેની સંધિયો વજ્રરત્નોથી ભરવામાં આવેલ છે. વજ્ર રત્નના તેના નીવાર છે. લોહિતાક્ષ રત્નના તેના પર તકિયાઓ છે. ગાલોની નીચે રાખવામાં આવનારા તકિયા તપાવેલા સોનાના અનેલા છે. આ દેવશયનીય પગની બાજુ અને માથાની બાજુ ઊંચા છે. અને વચમાં નમેલ છે. ગંભીર છે. તથા શરીર પ્રમાણ તકિયાથી

યુક્ત છે. વિગેરે પ્રકારથી સુધર્માસલાના દેવશયનીયનું જે રીતે વર્ણન કરેલ છે, એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું 'તસ્મા ઉવવાયસમાણં ઉપિં' એ ઉપપાત સલાની ઉપર 'અદ્ભંગલગા' સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. અને કૃષ્ણનીલ વિગેરે રંગની ધન્વ્યો છે. તથા છત્રાતિછત્ર છે. આ છત્રાતિછત્રો સોળ પ્રકારના વૈદ્યુર્ય વિગેરે રત્નોથી સુશોભિત છે. 'તીસેણં ઉવવાયસમાણં' એ ઉપપાત સલાની 'ઉત્તરપુરથિમેણં' ઇશાન દિશામાં 'एत्थ णं एगो महं हरणं पन्नत्ते' એક વિશાલ હ્રદ છે. 'સે ણં હરણં' એ હ્રદ 'અદ્ભ-તેરસ જોયણાઈ આયામેણં છકોસાઈ જોયણાઈ વિકલંમેણં' લંબાઈમાં ૧૨૫ સાડા ખાર યોજન છે. અને પહોળાઈમાં ૬૧ સવા છ યોજન છે. 'દસ જોયણાઈ ઉલ્લેહેણં' તથા તેનો ઉદ્દેધ ૧૦ દસ યોજનનો છે. 'અચ્છે સળ્હે' આ હ્રદ અચ્છ-શ્લક્ષ્ણુ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળું છે. 'જહેવ ણંદાણં પુક્કલરિણીણં જાવ તોરણ વણ્ણઓ' જે પ્રમાણે નંદા પુષ્કરિણી-વાવનું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણે આ હ્રદનું પણ વર્ણન તોરણોના વર્ણન સુધી કરી લેવું. 'તસ્સ ણં હરતસ્સ ઉત્તરપુરથિમેણં' એ હ્રદની ઇશાન દિશામાં 'एत्थ णं एगो महं अमिसेयसमा पन्नत्ता, એક વિશાલ અલિષેક સલા છે. તે સલાનું પ્રમાણુ સુધર્મા સલાના પ્રમાણુ જેટલુંજ છે. તેની આગળના મુખમંડપોનું પ્રેક્ષાગૃહમંડ-પોનું તથા ચૈત્યસ્તૂપોનું વર્ણન સુધર્માસલાનું વર્ણન કર્યું છે એજ પ્રમાણે તેનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે તેમ સમજી લેવું અલિષેક સલાના આ મુખમંડપો વિગેરેનું વર્ણન ગોમુખીના વર્ણન સુધી જ પ્રહણુ કરવાનું છે. તેના પછી ત્યાંના ઉલ્લેહોકોનું તથા ભૂમિભાગનું વર્ણન મણિયોના સ્પર્શ સુધી કરી લેવું અને તે જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે તેજ પ્રમાણે સમજવું એ જ વાત 'जहा सुहम्मा सभा तं चैव निरवसेसं जाव गोभाणसीओ भूमिभागे उल्लोए तहेव' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'तस्स णं बहुसमरणिज्जस्स भूमिभागस्स बहु-मज्झ देसभाए एत्थणं एगो महं मणिपेढिया पणत्ता' એ બહુસમરણીય ભૂમિભાગની વચમાં એક વિશાલ મણિપીઠિકા છે. 'જોયણં આયામવિકલંમેણં અદ્ભજોયણં બાહલ્લેણં સવ્વ મણિમયા અચ્છા' આ મણિપીઠિકા લંબાઈમાં એક યોજનની છે. અને તેનો વિસ્તાર અર્ધયોજનનો છે. તે સર્વ રીતે મણિયોથી બનેલ છે. તથા 'અચ્છા' આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી તે નિર્મલ છે. અહિં તેના વર્ણનમાં 'શ્લક્ષ્ણા, લળ્હા, છૃષ્ટા, મૃષ્ટા' વિગેરે વિશેષણોનું કથન પણ કરી લેવું. 'તીસેણં મણિપેઢિયાણં ઉપિં' એ મણિપીઠિકાની ઉપર 'एत्थ णं महं एगो

સીહાસને પળ્લે' એક વિશાળ સિંહાસન છે. 'સીહાસનવળ્ણઓ' આ સિંહાસનનું વળ્ણન અહીંયા તેનાં લદ્રાસન વિગેરે પ્રકારથી પરિવાર અને સિંહાસનેને છેડીને કરી લેવું એજ વાત 'અપરિવારો' એ પદથી અહીં પ્રગટ કરેલ છે. 'તત્થ ણં વિજયસ દેવસ' એ સિંહાસનની ઉપર વિજય દેવનું 'સુવહુ અમિસેક-મંડે સંનિક્લિત્તે ચિટ્ટુ' એક ઘણુંજ સુંદર અભિષેક પાત્ર રાખેલ છે. 'અમિસેય-સમાણે ઉપિં અટ્ટુમંગલણે જાવ ઉત્તમાગારા સોલસવિહેહિં રયણેહિં' અભિષેક સભાની ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. યાવત્ કૃષ્ણ, નીલ, વિગેરે રંગની ધન્તઓ છે. અને છત્રાતિછત્રો છે. તેના આકાર સોળ પ્રકારના રત્નોથી સુક્ર્ત હોવાથી તે ઘણીજ ઉત્તમ જણાય છે 'તીસેણં અમિસેયસમાણે ઉત્તરપુરત્થિમેણં' એ વાત મહં અલંકારિયસમા વત્તવ્વયા માણિયવ્વા' એ અભિષેક સભાની ઈશાન દિશામાં એક વિશાળ અલંકારિક સભા છે. તેના પ્રમાણનું વળ્ણન પરિવાર શિવાયના સિંહાસનના વળ્ણન સુધી કરી લેવું. એ વળ્ણનની અંદર ગોમાનુ-પિથોનું અર્થાત્ વિશ્રામસ્થાનોનું અને મણિપીઠિકાઓનું વળ્ણન પણ આવી જાય છે. એજ વાત 'જહા અમિસેયસમાણે ઉપિં સીહાસણં અપરિવારં' આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. 'તત્થ ણં વિજયસ દેવસ સુવહુ અલંકારિય મંડે સંનિક્લિત્તે ચિટ્ટુ' એ અલંકારિકા સભાના અપરિવાર રૂપ સિંહાસનોની ઉપર વિજયદેવનું એક ઘણુંજ સુંદર અને યોગ્ય અલંકાર ભાંડ રાખવામાં આવેલ છે. 'ઉત્તમાગારા અલંકારિય સમાણે ઉપિં મંગલણા જ્ઞયા જાવ છત્તાઇલ્લતા' એ અલંકાર સભાની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્ય છે. કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે રંગની ધન્તઓ છે, અને સોળ પ્રકારના રત્નોથી જડેલ ઉત્તમ આકારવાળા છત્રાતિછત્રો છે. 'તીસેણં અલંકારિયસમાણે ઉત્તરપુરત્થિમેણં' એ અલંકારિક સભાની ઈશાન દિશામાં 'એત્થ ણં એગા મહં વવસાયસમા પન્નત્તા' એક વિશાલ વ્યવસાય સભા છે. આ વ્યવસાય સભા અભિષેક સભાના પ્રમાણ જેટલા પ્રમાણ વાળી છે. તેમાં ત્રણ દ્વારો છે. તેની આગળ મુખ મંડપો છે. મુખમંડપોની આગળ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ વળ્ણન અહિંયાં સિંહાસનના વળ્ણન સુધી કરી લેવું પરંતુ સિંહાસનના વળ્ણનમાં તેના પરિવાર રૂપ સિંહાસનોનું વળ્ણન કરવાનું નથી. એ સિંહાસનની ઉપર 'વિજયસ દેવસ એગે મહં પોત્થયરયણે સંનિક્લિત્તે ચિટ્ટુ' વિજય દેવનું એક વિશાળ પુસ્તક રત્ન રાખવામાં આવેલ છે. 'તત્થ ણં પાત્થયરયણસ અયમેયારુવે વળ્ણાવાસે વળ્ણત્તે' આ પુસ્તક રત્નનું વળ્ણન આ પ્રમાણે છે. 'રિટ્ટમઈઓ કેંબિકાઓ' તેના જે પુંઠા છે તે રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. 'તવળિજ્જમણે દોરે' તેના દોરા તપનીય સોનાના બનેલા છે. કે જેમાં

પુસ્તકના પાના પરોવેલ છે. ‘નાના મણિમયાગંઠી’ એ દોરામાં અનેક મણિયોની ગાંઠો લગાડેલ છે. ‘અંકમયાઈ પત્તાઈ’ અંક રત્નમય તેના પાનાઓ છે. ‘વિરહલિય-મણ લિપાસણે’ વૈદ્ય રત્નના ખડિયા છે. ‘તવણિજ્જમઈ સંઘલા’ તે ખડિયામાં જે સાંકળ લગાડેલ છે તે તપનીય સોનાની છે. ‘રિટ્ટમણ છાયણે’ તે ખડિયાનું જે ઢાંકણું છે તે રિષ્ટ રત્નનું છે. ‘રિટ્ટમઈ મસી’ અને તેમાં જે શાહી છે તે રિષ્ટ રત્નની અનેલ છે. ‘વઙ્ગમયી લેહ્ણી’ કલમ વળ રત્નની અનેલ છે. ‘રિટ્ટમયાઈ અક્ષરાઈ’ એ પુસ્તકમાં જે અક્ષરો લખેલા છે તે રિષ્ટ રત્નના અનેલ છે. ‘ધમ્મિણ સત્થે’ આ પુસ્તક રત્ન ધાર્મિક શાસ્ત્રનું છે. ‘વવસાયસમાણ ઉપ્પિ’ આ વ્યવસાય સભાની ઉપર ‘અટ્ટમ મંગલગા’ આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. ‘જ્ઞયા’ કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે રંગોની ધબ્બો છે. ‘છત્તાઈ છત્તા’ અને છત્રાતિ છત્રો સોળ પ્રકારના રત્નોથી જડેલા ઉત્તમ અલંકાર યુક્ત છે. ‘તીસે ણં વવસાયસમાણ ઉત્તરપુરથિમેણં એમ મહં બલિપેદે પન્નત્તે’ એ વ્યવસાય સભાની ઈશાન દિશામાં એક વિશાળ બલિપીઠ રાખવામાં આવેલ છે. એ બલિપીઠ ‘દો જોયણાઈઆયામવિ-ક્કલ્લમેણં’ લંબાઈ પહોળાઈમાં બે યોજનનું છે. ‘જોયણં બાહલ્લેણં’ અને તેનો વિસ્તાર એક યોજનનો છે. ‘સવ્વરયયામણ અચ્છે જાવ પઢિહ્લવે’ એ સર્વ રીતે આંદીનું અનેલ છે. તથા તે આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવું નિર્મળ છે. યાવત્પ્રતિ રૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી ‘શ્લક્ષ્ણ’ વિગેરે વિશેષણોનો સંગ્રહ થયેલ છે. ‘તસ્સ ણં બલિપેદસ્સ ઉત્તરપુરથિમેણં’ આ બલિ પીઠની ઈશાન દિશામાં ‘એમા મહં ણંદા પુલ્લિચ્ચરિણી પણ્ણત્તા’ એક વિશાલ નંદા પુષ્કરિણી છે. તે લંબાઈમાં ૧૨૦ સાડા બાર યોજનની છે. અને પહોળાઈમાં ૬૦ સવા છ યોજનની છે. તથા તેનો ઉદ્દેધ દશ યોજનનો છે. તે અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે. ‘જં ચેવ પમાણં હરયસ્સ’ આ નંદા પુષ્કરિણીનું પ્રમાણ હદતું જે પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણ છે ॥ સૂ. ૬૪ ॥

વિજયદેવ કા અભિષેક કા વાર્ણન

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ એ કાળ અને એ સમયમાં ‘વિજય દેવે વિજયાણે રાયહાણીણે ઉવવાયસમાણે’ વિજય દેવ વિજય રાજધાનીની ઉપપાત સભામાં ‘દેવદૂસંતરિત્તે દેવસયણિજ્જંસિ’ દેવદૂષ્યથી અંતરિત દેવશબ્ધાની ઉપર ‘અંગુલસ્સ અસંઘેજ્જઈ માગમેત્તીણે’ આંગલના અસંખ્યાત ભાગમાત્ર ‘બોંદીણે’ અવ ગાહના વાળા શરીરથી ‘વિજયદેવત્તાણે ઉવવણે’ વિજય દેવપણુથી ઉત્પન્ન થયા. ‘તણં સે વિજયે દેવે’ તેના પછી તે વિજય દેવ ‘અહુણોવવણમેત્તણે ચેવસમાણે’ ઉત્પન્ન થઈને તરતજ ‘પંચવિહાણે પજ્જત્તીણે પજ્જત્તિમાવં ગચ્છઈ’ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત બની ગયા ‘તં જહા’ એ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિયો આ

પ્રમાણે કહેલ છે ‘આહારપજ્જતી, સરીરપજ્જતી, હૃદયપજ્જતી, આનાપાણુપજ્જતી એ માસામણપજ્જતી’ આહારપર્યાસિ, શરીરપર્યાસિ, ધંદ્રિયપર્યાસિ, શ્વાસોચ્છવાસ અને ભાષામન પર્યાસિ, આ પાંચ પર્યાસિયોથી તે પર્યાસિ બન્યા. ‘તણં તસ્સ વિજયસ્સ દેવસ્સ પંચવિહાણ પજ્જતી પજ્જતીમાવં ગયસ્સ’ આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત એ પાંચ પ્રકારની પર્યાસિયોથી પર્યાસિ બનેલા એ વિજ્ય દેવના મનમાં ‘इमे-एयारूवे अज्जत्थिए चित्तिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था’ આ પ્રમાણેનો આ આધ્યાત્મિક ચિંતિત, પ્રાર્થિત, મનોગત, સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો ‘किं मे पुर्वं सेयं किं मे पच्छा सेयं’ હવે મારી ભલાઈ પહેલા શેમાં છે ? અને પછીથી ભલાઈ શેમાં છે ? ‘किं मे पुर्वं करणिज्जं, किं मे पच्छा करणिज्जं’ મારે પહેલાં શું કરવું જોઈએ અને પછી શું કરવું જોઈએ ? ‘किं मे पुर्वं वा पच्छा वा हियाए सुहाए खेमाए णिस्सेयसाए आणुगामियताए भविस्सइतिकट्टु एवं संपेहेइ’ પહેલાં અગર પછીના હિત માટે સુખ માટે દ્વેષ માટે નિઃશ્રેયસ માટે અને સાથે જવા માટે મારે શું કરવું જોઈએ ? આ પ્રમાણે તે વિજ્યદેવે વિચાર કર્યો ‘तणं, तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियपरिसोववण्णगा देवा’ તે પછી વિજ્યદેવના સામાનિક દેવોએ ‘विजयस्स देवस्स इमं एयारूवं अज्जत्थियं चित्तियं पत्थियं मणो गयं संकप्पं समुप्पणं जाणित्ता’ વિજ્ય દેવને ઉત્પન્ન થયેલ આ પ્રકારના આ આધ્યાત્મિક, ચિંતિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પને જાણ્યો અને જાણીને ‘जिणा मेव विजए देवे तेणामेव उवागच्छंति’ તે પછી તેઓ જ્યાં તે વિજ્ય દેવ હતા ત્યાં તેઓ ગયા ‘तेणामेव उवागच्छित्ता विजयं देवं करतलपरिमाहियं सिस्सावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेत्ति’ ત્યાં આવીને તેઓએ વિજ્યદેવને બન્ને હાથ જોડીને અને મસ્તક ઉપરથી એ જોડેલા હાથને વારંવાર ફેરવીને જ્ય વિજ્ય શબ્દો દ્વારા વધાઈ આપી ‘जएणं विजएणं वद्धावेत्ता’ જ્ય વિજ્ય શબ્દથી વધાઈ આપીને તે પછી તેઓ ‘एवं वयासी’ એમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. ‘एवं खलु देवाणुप्पियाणं विजयाए रायहाणीए सिद्धायतणंसि अट्टसयं जिन-पडिमाणं’ આપ દેવાનુપ્રિયની વિજ્ય રાજધાનીમાં આવેલાં સિદ્ધાયતનમાં ૧૦૮ એક સો આઠ જીન પ્રતિમાઓ-કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. અને ‘जिणुस्सेह पणा

ણમેતાણં' તેનો ઉત્સેધ જે જીનનો જેટલો કહેવામાં આવેલ હોય એ પ્રમાણે છે. એ રીતે પોત પોતાના શરીર પ્રમાણે ઉચ્ચારવાળી એવી ૧૦૮ એક સો આઠ જીન પ્રતિમાઓ ત્યાં સિદ્ધાયતનમાં બિરાજમાન છે. 'સમાણ સુહમ્માણ માણવણ ચેદ્દયલંભે વદ્દરામણુ ગોલવદ્દસમુગ્ગણુ સુહુઓ જિણસકહાઓ સન્નિવિસ્વ- ત્તાઓ ચિદ્દંતિ' તથા સુધર્માસલામાં એક માણુવક નામનો ચૈત્યસ્તંભ છે. તેમાં વજ્રના બનેલ ગોળ ગોળ સમુદ્દગકો છે. તેમાં જીનેન્દ્ર દેવોના હાડકા રાખવામાં આવેલા છે. 'જાઓણં દેવાણુપ્પિયાણં અન્નેસિં ચ બ્રહ્મણં વિજયરાયહાણિ વત્થવ્વાણં દેવાણં દેવીણય અચ્ચણિજ્જાઓ' એ હાડકા આપ દેવાનુપ્રિયને અને વિજય રાજધાનીમાં રહેલાવાળા બીજા દેવો અને દેવિઓને અર્ચનીય છે. 'વંદણિજ્જાઓ વંદનીય છે. 'પૂયણિજ્જાઓ' પૂજનીય છે. 'સક્કારણિજ્જાઓ' સત્કારવા લાયક છે. 'સમ્માણણિજ્જાઓ' સન્માનનીય છે. 'કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેદ્દયં પજ્જુવાસણિજ્જાઓ' તથાએ કલ્યાણકારી, મંગલકારી તથા દેવ સ્વરૂપ છે. એ પ્રમાણે માનીને 'પજ્જુવાસણિજ્જાઓ' પર્યુપાસના કરવા યોગ્ય છે. 'એયણં દેવાણુપ્પિયાણં પુવ્વિં પિ સેયં' એ બધા આપ દેવાનુપ્રિયને કલ્યાણ કરનારા છે. અને 'એયણં દેવાણુપ્પિયાણં પચ્છાવિસેયં' એ બધા આપ દેવાનુપ્રિયને પછીથી થવાવાળા કલ્યાણ પ્રદ છે. તેથી 'એયણં દેવાણુપ્પિયાણં પુવ્વિં કરણીયં એયણં દેવાણુપ્પિયાણં પચ્છા કરણીયં' આપ દેવાનુપ્રિયે આ પહેલા પણ કરવા યોગ્ય છે અને બાદમાં પછીથી પણ કરવા યોગ્ય છે. 'એયણં દેવાણુ પુવ્વિવા પચ્છાવા જાવ અણુગામિયત્તાણ ભવિસ્સતિ' એ જ આપ દેવાનુ પ્રિયે પહેલા અને પછી હિત માટે સુખ માટે દ્વેષ માટે નિશ્ચેયસ માટે થશે 'તિક્કદ્દુ' આ પ્રમાણે કહીને 'મહતા મહતા જયસદં પડંજંતિ' તેઓએ ઘણા મોટા અવાજથી જ્ય જ્ય શબ્દોથી વધાવ્યા, 'તણં સે વિજણ દેવે' તે પછી એ વિજયદેવ 'તેસિં સામાણિય પરિસોવવણગાર્ણ દેવાણં અંતિણ' વિજયદેવે બ્યારે એ સામાનિક દેવો પાસેથી 'એયમદ્દં સોચ્ચા' આ અર્થને અર્થાત્ હિતા વહ કથનને સાંભળ્યું અને સાંભળીને અને 'નિસમ્મ' તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને તેઓ 'હદ્ધુદ્ધુ જાવ હિયણ' હૃષ્ટ થયા તુષ્ટ થયા વિસ્મય યુક્ત થયાં અરે આ બધાએ ઘણુંજ સુંદર કહ્યું. ઘણું સાઈં થયું કે આમણે મને આ પ્રમાણે ઉપ- દેશ આપ્યો. આ વિચારથી તેનું ચિત્ત એ કાર્ય માટે ઘણું વધી ગયું શરદ કાળમાં નદીયોના જલની જેમ પ્રસન્નમન થઈ તે જીનાર્યાન-કામદેવની મૂર્તિ સંબંધમાં ઘણુંજ માનયુક્ત બનીને પરમ સૌમનસ્થિત થયો. બધાજ કામોને છોડીને આજ કામ કરવામાં તેનું મન ક્યારે આ કાર્ય કરું એ રીતે ઉતાવળું

બની ગયું. એ ઉતાવળમાં તેનું હૃદય આનંદને લઇને ઉછળવા લાગ્યું અને તે દેવસયણિજ્ઞાઓ અદ્ભુટેઈ દેવ શય્યાથી ઉઠ્યો ‘અદ્ભુત્તિ’ ઉઠીને ‘દિઘ્વં દેવદૂસ જુગલં પરિદેઈ’ તેણે દિઘ્વ દેવદૂષ્ય યુગલને ધારણ કર્યું ‘દેવસયણિજ્ઞાઓ પચ્ચોરુહઈ’ તે પહેરીને પછીથી એ દેવશયનીયથી નીચે ઉતર્યો ‘પચ્ચોરુહિત્તા’ નીચે ઉત્તરીને ‘ઝવવાયસમાઓ પુરત્થિમેણં દારેણં ણિગ્ગચ્છઈ’ તે એ ઉપપાત સભાના પૂર્વ દિશાના દ્વારથી બહાર નીકળ્યો ‘નિગ્ગચ્છિત્તા, જેણેવ હરણ’ બહાર નીકળીને તે પછી તે બધાં હૃદ હૃતું ‘તેણેવ ઝવાગચ્છઈ’ ત્યાં ગયા ‘ઝવાગચ્છિત્તા’ ત્યાં જઈને તેણે ‘હરયં અણુપયાહિણં કરેમાણે પુરત્થિમેણં તોરણેણં અણુપવિસઈ’ ત્યાં જઈને એ હૃદની વારંવાર પ્રદક્ષિણા કરીને તે પછી તે તેના પૂર્વદિશાના તોરણ દ્વારે થઈને તેમાં પ્રવેશ કર્યો ‘અણુપવિસિત્તા પુરત્થિમિલ્લેણં તિસોવાળ- પાંડરૂવણં પચ્ચોરુહઈ’ તેમાં પ્રવેશીને તે પૂર્વ દિશા બાબુની જે ત્રિસોપાન પંક્તિ હતી. તેના પર તે ગયા. ઉપર ચઢીને ત્યાં ઉભા રહ્યા. ‘પચ્ચોરુહિત્તા હરયં ઓગાહઈ’ ઉભા રહ્યા બાદ તેણે હૃદમાં પ્રવેશ કર્યો. ‘ઓગાહિત્તા જલાવગ્ગહણં કરેઈ’ હૃદમાં પ્રવેશીને તેણે ત્યાં સ્નાન કર્યું ‘કરેત્તા જલમજ્જણં કરેઈ’ સ્નાન કરીને તે પછી તેણે જલમાં વારંવાર ડૂબકીયો લગાવી ‘કરેત્તા જલ કિઙ્ઠં કરેઈ’ તે પછી તેણે જલકીડા કરી ‘આયંતે ચોવસે પરમસુઈમૂણે દરયાઓ પચ્ચોરુહઈ’ તે પછી તેણે આયમન કર્યું અને શુદ્ધિ કરી આ રીતે તે પરમ શુચીભૂત થયો શુચીભૂત થઈને તે વિજય દેવ હૃદથી બહાર નીકળ્યો. ‘પચ્ચુત્તરિત્તા જેણમેવ અભિસેયસમા તેણમેવ ઝવાગચ્છઈ’ બહાર નીકળીને તે બધાં અભિષેક સભા હતી ત્યાં ગયો ‘ઝવાગચ્છિત્તા’ ત્યાં જઈને ‘અભિસેયસમા પયાહીણં કરેઈ’ અભિષેક સભાની પ્રદક્ષિણા કરી અને પ્રદક્ષિણા કરીને ‘પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણ અણુ- પવિસઈ’ પૂર્વ દ્વારથી તેણે તેમાં પ્રવેશ કર્યો ‘અણુપવિસિત્તા જેણેવ સીહાસણે તેણેવ ઝવાગચ્છઈ’ તેમાં પ્રવેશ કરીને તે બધાં સિંહાસન હૃતું ત્યાં ગયો ‘ઝવાગચ્છિત્તા’ ત્યાં જઈને ‘પુરત્થામિમુદ્દે સન્નિસન્ને’ પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કરીને તે તેના પર બેસી ગયો. ‘તણં તસ્સ વિજયદેવસ્સ સામાણિયપરિસોવણ્ણગા દેવા’ તે પછી એ વિજયદેવના સામાનિક દેવોએ ‘આમિયોગિક દેવે સહાવેત્તિ’ આભિયોગિક દેવોને અર્થાત્ નિયોજીત કાર્યમાં લાગેલા દેવોને બોલાવ્યા. ‘સહાવેત્તા एवं વયાસી’ અને બોલાવીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું ‘સ્વિપ્પામેવ મો દેવાણુપ્પિયા’ હે દેવાનુપ્રિય તમે ધણી ઉતાવળથી ‘વિજયસ્સ દેવસ્સ મહત્થં મહગ્થં મહરિહં વિઝલં ઇંદામિસેયં ઝવ-

દુઃખે' વિનય દેવનો ઇંદ્રાસન પર અભિષેક કરવા માટે મહાન અર્થયુક્ત વેશ ક્રીમતી અને વિસ્તાર વાળી અભિષેક માટેની સામગ્રી લાવીને અહીં હાજર કરે. 'તદ્દેવે તે આમિયોગિયા દેવા' તે પછી એ આલિયોગિક દેવોએ 'સામાનિય પરિસોવવન્નેહિં' એવું વુત્તા સમાણા કે જેઓ સામાનિક દેવો દ્વારા ઉપર પ્રમાણે આદેશ કરાયેલા હતા તેઓ 'હદ્વતુદ્વુ જાવ હિયયા' અને ઉપદેશ સાંભળીને જેઓ હુષ્ટ અને તુષ્ટ થયા હતા અને જેઓનું હૃદય આનંદ વશવતી બનીને વિશેષ પ્રકારથી ઉછળી રહ્યું હતું 'કરચલ પરિગહિયં સિરસાવતં મત્યે અંજલિ કદ્દુ' બન્ને હાથો જોડીને અંજલી કરીને તેણે એ અંજલીને પોતાના મસ્તક પર ફેરવી અને એ પ્રમાણે માથા પર ફેરવીને 'એવં દેવા તહતિ' હે દેવો જેમ તમે કહેા છો અર્થાત્ અમોને આપની આજ્ઞા માન્ય છે. આ પ્રમાણે 'આણા' એમની આજ્ઞાના 'વિણણં વયણં સુણંતિ' વચનોને ઘણાજ વિનય પૂર્વ સ્વીકારી લીધા 'પહિસુણિત્તા' સ્વીકાર કરીને તે પછી તેઓ ઉત્તરપુરત્થિમં દિસીમાગં' ઇશાન દિશાની તરફ 'અવક્કમંતિ' ચલ્યા ગયા ત્યાં જઈને 'વેઝવિવય સમુઘાણં સમોહણંતિ' તેઓએ વૈકિય સમુદ્ધાત કર્યો વૈકિય સમુદ્ધાત કરીને 'સંખેજ્ઞાં જોઙ્ગાં દણ્ડં નિસીરંતિ' તેઓએ સંખ્યાત યોજનો સુધી પોતાના આત્મપ્રદેશોને દંડાકારે બહાર કહાડયા. આ સ્થિતિમાં અર્થાત્ દંડાકાર કરવાથી આત્મપ્રદેશો નીચે અને ઉપર દંડની માફક લાંબા લાંબા થઈ બન્ય છે. અને તેની બહાઈ શરીર પ્રમાણની રહે છે. આત્મપ્રદેશોને દંડાકારે બહાર કહાડીને તે પછી તેઓ એ 'રયણાં જાવરિટ્ટાણં અહા વાયરે પાગ્ગલે પહિસાંઘંતિ' કર્કેતન વિગેરે રત્નોના વજ્રોના વૈડુર્યરત્નોના, લોહિતાક્ષ રત્નોના, મસારગદ્દ રત્નોના હંસ ગર્ભ રત્નોના, પુલાકોના, રજતોના બતરૂપોના, સૌગન્ધિકોના બ્યોતિરસોના, અંજન રત્નોના અંજન પુલાકોના, બત રૂપોના અકોના, સ્ફટિકોના, અને રિષ્ટોના એ બધાના યથા બાદર અસાર પુદ્ગલોની પરિશાટના કરી અને યથા શુકલ સારભૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા આ પ્રમાણે કરીને તેઓએ 'દોઢ્ઢંપિ વેઝવિવય સમુઘાણં સમોહણંતિ' બીજી વાર તેઓએ વૈકિયસમુદ્ધાત કર્યો વૈકિયસમુદ્ધાત કરીને 'અટ્ઠસહસ્સં સોવણિયાણં કલસાણં અટ્ઠસહસ્સં રૂપમયાણં કલસાણં અટ્ઠસહસ્સં મણિમયાણં અટ્ઠસહસ્સં સુવણ્ણરૂપમયાણં' તે પછી તેઓએ ૧૦૦૮ એક હબ્બરને આઠ સોનાના કલશો ૧૦૦૮ એક હબ્બરને આઠ ચાંદીના કલશો ૧૦૦૮ એક હબ્બરને આઠ મણિયોના કલશો ૧૦૦૮ સોના અને રૂપાના કલશો અર્થાત્ ગંગાજમુની કલશો 'અટ્ઠસહસ્સં સુવણ્ણમણિમયાણં' ૧૦૦૮ એક હબ્બરને આઠ સોના અને મણિયોના મિશ્રણવાળા કલશો 'અટ્ઠસહસ્સં રૂપમણિમયાણં' ૧૦૦૮ એક હબ્બરને આઠ ચાંદી અને મણિયોના મિશ્રીત કલશો 'અટ્ઠસહસ્સં સુવણ્ણ રૂપમયાણં'

૧૦૦૮ એક હબરને આઠ સોના અને ચાંદીના મિશ્રણવાળા કલશે। ‘અટ્સહસ્સં
 મોમેજાણં’ ૧૦૦૮ એક હબરને આઠ માટીના કલશે। ‘અટ્સહસ્સં મિંગારાણં’
 ૧૦૦૮ એક હબરને આઠ ઝારીયો ‘एवं आर्यसगाणं’ ૧૦૦૮ એક હબરને
 આઠ દર્પણો ‘ધાલાણં’ ૧૦૦૮ એક હબરને આઠ થાળો તથા ‘પાતીણં’ ૧૦૦૮
 એક હબરને આઠ પાત્રિયો સુવરક્રિયાણં’ ૧૦૦૭ એક હબરને આઠ સુપ્રતિષ્ઠકો
 ‘ચિત્તાણં’ ૧૦૦૮ ચિત્રોને ‘રચણકરંડગાણં’ ૧૦૦૮ એક હબરને આઠ રત્નના
 પટારાઓ ‘પુષ્પચંગેરીણં’ પુષ્પ ચંગેરીયો ‘જાવ લોમહત્થ ચંગેરીણં’ યાવત્ લોમહસ્ત
 ચંગેરીયો ‘પુષ્પપલ્લગાણં’ પુષ્પ પટલોને ‘જાવ લોમહત્થ પલ્લગાણં’ યાવત્ લોમ-
 હસ્ત પટલો તથા ‘અટ્સયં સીહાસગાણં’ ૧૦૮ એકસો આઠ સિંહાસનો ‘છત્તાણં
 ચામરાણં અવપલ્લગાણં વટ્ટકાણં તવસિપ્પાણં ચોરકાણં પીણકાણં તેલ્લસમુગ્ગકાણં
 અટ્સતં ધૂવકલ્લુચ્છુયાણં વિરુવ્વંતિ’ ૧૦૮ એકસો આઠ છત્રો ૧૦૮ ચામરો ૧૦૮
 એકસો આઠ અવપલ્લકો અર્થાત્ ધન્યો ૧૦૮ એકસો આઠ પલ્લકો ૧૦૮
 એકસો આઠ તપસિપ્પોને ૧૦૮ એકસો આઠ ક્ષૌરકો ૧૦૮ એકસો આઠ પીઠકો
 અને ૧૦૮ એકસો આઠ તેલ સમુદ્ગકો તથા ૧૦૮ એકસો આઠ ધૂપકટુચ્છકો
 ધૂપદાનીયોને વિકુર્વણા શક્તિથી ઉત્પન્ન કર્યા અર્થાત્ વૈક્રિય શક્તિથી બનાવ્યા
 ‘તે સામાવિણ વિકુર્વિણય કલસેય જાવ ધૂવકલ્લુચ્છુય ગેણંતિ’ એ સ્વાભાવિક
 વિકુર્વણા શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલા કલશેને યાવત્ ધૂપકટુચ્છકોને તેણે ઉડાવ્યા
 અને ‘ગિણિહત્તા’ ઉડાવીને તેઓ ‘વિજયાઓ રાયહાણીઓ પલ્લિગ્ગમ્મંતિ’ વિન્યા
 રાજધાનીમાં થઈને નીકળ્યા ‘પલ્લિગ્ગમ્મિત્તા તાણ ઉક્કિટ્ટાણ જાવ ઉદ્ધૂતાણ વિવ્વાણ
 દેવગઈણ’ નીકળીને તેઓ એ ઉત્કૃષ્ટ અપલત્વરિત અને ઉદ્ધૂત દેવગતિથી ‘તિરિય-
 મસંલેજ્જાણં દીવસમુદ્દાણં મજ્જંમજ્જેણં વિહવયમાણા વિદાયમાણા’ તિર્થગ્ અસં-
 ખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોની વચમાં થઈને ચાલતા ચાલતા ‘જેણેવ ચ્ચીરોદે તેણેવ ચ્ચા-
 ગચ્છંતિ’ ન્યાં ક્ષીરોદધિ સમુદ્ર હતો ત્યાં તે આવ્યો ‘તેણેવ ચ્ચાગચ્છિત્તા’
 ત્યાં આવીને ‘ચ્ચીરોદગં ગિણંતિ’ ક્ષીરોદક ભયુ’ ‘ચ્ચીરોદગે ગિણિહત્તા’ ક્ષીર
 સાગરમાંથી ક્ષીરસાગરના જલને ભરીને તે પછી તેણે ‘જાઈં તથ ચ્ચપ્પલાઈં જાવ
 સતસહસ્સ પત્તાઈં’ જેટલાં ત્યાં આગળ ઉત્પલો યાવત્ કુમુદ નીલોત્પલ પુંડરીક
 શતપત્ર અને સહસ્ર પત્ર કમળો હતા ‘તાઈં ગિણિહંતિ’ એ અધાને લીધા ‘ગિણિહત્તા
 જેણેવ પુક્કચ્ચોદે સમુદ્દે તેણેવ ચ્ચાગચ્છંતિ’ તે લઈને પછીથી તે અધા ન્યાં
 પુષ્કરવર સમુદ્ર હતો ત્યાં આગળ તેઓ આવ્યા ‘ચ્ચાગચ્છિત્તા પુક્કચ્ચોદગં ગેણંતિ’
 ત્યાં આવીને તેઓએ તેમાંથી પુષ્કરોદક ભયુ’ ‘પુક્કચ્ચોદગં ગિણિહત્તા જાઈં તથ
 ચ્ચપ્પલાઈં જાવ સતસહસ્સપત્તાઈં તાઈં ગિણંતિ’ પુષ્કરોદક ભરીને તે પછી તેઓ
 એ ત્યાં આગળ જેટલા ઉત્પલ યાવત્ શતપત્ર અને સહસ્ર પત્રોવાળા કમળો
 હતા એ અધાને લીધા ‘ગેણિહત્તા જેણેવ સમવાચલેત્તે જેણેવ મરહેરવયાઈં વાસાઈં’

તે બધાને લઈને તે પછી તેઓ જ્યાં મનુષ્યક્ષેત્રમાં ભરતક્ષેત્ર અને ચૈરવતક્ષેત્ર હતા. 'જેનેવ માગધવરદામ પમાસાઈ તિલ્લાઈ' જ્યાં માગધવરદામ અને પ્રભાસ નામના તીર્થો હતા 'તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' ત્યાં આગળ તેઓ આવ્યા 'તેનેવ ડવાગચ્છતા' ત્યાં આગળ આવીને તેઓએ તિલ્લોદગં ગિળ્હંતિ' તીર્થોદક ગ્રહણ કર્યું 'ગિળ્હતા' તીર્થોદક ભરીને 'તિલ્લ મદ્દિયં ગેળ્હંતિ' તે પછી તેઓએ તીર્થની માટી લીધી તીર્થની માટી લઈને 'જેનેવ ગંગાસિંતુરત્તારત્તવતી સલિલા તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ ગંગા સિંધુ રક્તા રક્તવતી એ નામની મહાનદીઓ હતી ત્યાં આગળ આવ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ તેમાંથી 'સરિતોદગં ગેળ્હંતિ' પાણી ભર્યું પાણી ભરીને તે પછી તેઓએ તેના 'અમચઓ' બંને કિનારાઓ પરથી 'તટમદ્દિયં ગેળ્હંતિ' માટી લીધી ગિળ્હતા જેનેવ ચુલ્લ હિમવંત સિહરિવાસધરપવ્વયા તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' તટ પરથી માટી લઈને તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ હિમવાન્ અને શિખરિવર્ષધર પર્વતો હતા ત્યાં આગળ તેઓ આવ્યા 'તેનેવ ડવાગિચ્છતા સવ્વતૂવરેય સવ્વપુળ્લેય સવ્વમલ્લેય' ત્યાં આગળ આવીને તેઓએ બધી વનસ્પતિઓના બધા ઉત્તમ ઉત્તમ સઘળાં પુષ્પોને સઘળા સુગંધિત દ્રવ્યોને સઘળી માળાઓને 'સવ્વોસહિ સિદ્ધત્થવ્વય ગિળ્હંતિ' સઘળી ઔષધિઓ, સઘળા સિદ્ધાર્થકો અને સઘળા સર્ષ્પોને તેઓએ લીધા 'સિદ્ધા ગેળ્હતા' સર્વ સિદ્ધાર્થકોને લઈને 'જેનેવ પડમહહ પુંડરીય દ્દહા તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' તે પછી તેઓ જ્યાં પદ્મહહ અને પુંડરીક હ્રદ હતા ત્યાં આગળ આવ્યા. 'તેનેવ ડવાગચ્છતા' ત્યાં આવીને તેઓએ 'હદ્દોદગં ગેળ્હંતિ' હ્રદોદક લીધું 'હદ્દોદગે ગેળ્હતા' હ્રદોદક લઈને 'જાઈ તથ્થ ઉપ્પલાઈ જાવ સયસહ્સ પત્તાઈ' તે પછી ત્યાં જોટલા ઉત્પલો અને શત પત્રોવાળા અને સહસ્ર પત્રોવાળા કમળો હતા 'તાઈ ગેળ્હંતિ' તેને તેઓએ લીધા 'તાઈ ગિળ્હતા' તેને લઈને 'જેનેવ હેમવય હેરણ્ણવયાઈ વાસાઈ' તે પછી તેઓ જ્યાં હૈમવતક્ષેત્ર અને હૈરણ્ણવતક્ષેત્ર હતા અને 'જેનેવ રોહિય રોહિંતંસ સુવણ્ણ કૂલરુપ્પકૂલાઓ તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' તેમાં જ્યાં હૈમવતક્ષેત્ર અને હૈરણ્ણવતક્ષેત્ર શોભિત અને શોભિતાંશ સુવર્ણકૂલા રૂપ્પકૂલા એ મહા નદીઓ હતી ત્યાં આવ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ તેનું જલ ભર્યું અને તેના બંને કિનારાઓની માટી લીધી. 'ગેળ્હતા જેનેવ સદ્દાવાતિ માલવંત પરિયાગા વટ્ટ વેયટ્ટ પવ્વયા તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' માટી લઈને તે પછી તેઓજ્યાં શબ્દાપાતિ માલ્યવંત પ્રયાગવૃત્ત અને વૈતાલ્ય પર્વતો હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા. 'તેનેવ ડવાગચ્છતા' ત્યાં આવીને તેઓએ 'સવ્વતૂવરેય સવ્વોસહિ સિદ્ધત્થવરેય ગેળ્હંતિ' સઘળી ભૂમિઓના ઉત્તમ યાવત્ સર્વોષ્ધીને અને ઉત્તમ

સિદ્ધાર્થકોને (સર્વ)બોને લીધા 'સિદ્ધત્થેય ગેણિહત્તા' સિદ્ધાર્થકોને લઈને તે પછી તેઓ 'જેણેવ મહાહિમવંત રુપ્પિવાસહરપવ્વયા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' ન્યાં મહાહિમવાન અને રૂપ્ય પર્વત હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા. 'તેણેવ ઉવાગચ્છિત્તા સવ્વ પુપ્પે તં ચેવ' ત્યાં આવીને તેઓએ બધી જ પ્રકારના પુષ્પોને સર્વ માળાઓને સર્વ પ્રકારની ઔષધિઓને અને સિદ્ધાર્થકોને લીધા તે બધા દ્રવ્યો લઈને તે પછી તેઓ 'જેણેવ મહાપુમ્મદ્દ મહાપુંડરીય દ્દહા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' ન્યાં મહા પદ્મહૃદ અને મહાં પુંડરીક હૃદ હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા. 'તેણેવ ઉવાગચ્છિત્તા' ત્યાં આવીને 'જાઈં તત્થઉપ્પલાઈં તં ચેવ' ત્યાં આગળ જેટલા ઉત્પલોથી લઈને શતપત્રવાળા અને સહસ્રપત્રો વાળા કમળો હતા એ બધાને તેઓએ લીધા અને તેને લઈને તે પછી તેઓ 'જેણેવ હરિવાસે રમ્મગવાસંતિ જેણેવ હરકાંત હરિકંત ણરકાંત નારિકંતાઓ સલ્લિલાઓ તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' ન્યાં આગળ હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષ તથા હરિ કાંત વિગેરે મહા નદીયો હતી ત્યાં તેઓ આવ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ 'સલ્લિલોદગં ગેણંતિ' તેમાંથી પાણી ભર્યું 'સલ્લિલોદગં ગેણિહત્તા જેણેવ વિચડાવહ્ ગંધાવહ્ વટ્ટ વૈયહ્ પવ્વયા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' પાણી ભરીને તે પછી તેઓ ન્યાં વિકટાપાતી ગંધાપાતિ અને વૃત્ત વૈતાઠ્ય પર્વતો હતા ત્યાં આગળ આવ્યા. 'સવ્વ પુપ્પેય તં ચેવ' ત્યાં આવીને તેઓએ બધી ઋતુના સઘળા પુષ્પો યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધકોને ગ્રહણ કર્યા 'જેણેવ ણિસહનીવંતવાસહરપવ્વયા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' એ બધી વસ્તુઓ લઈને તેઓ ન્યાં નિષધ અને નીલવાન પર્વત હતા ત્યાં આવ્યા. 'તેણેવ ઉવાગચ્છિત્તા સવ્વતૂવરે ચ તહેવ' ત્યાં આવીને તેઓએ સર્વ ઋતુઓના સઘળા પુષ્પો વિગેરે લીધા અને તે બધી વસ્તુઓ લઈને 'જેણેવ તિગિચ્છ વ્હ કેસરિદ્દહા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' ન્યાં તિગિચ્છહૃદ અને કેસરિ હૃદ હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા. 'તેણેવ ઉવાગચ્છિત્તા જાઈં તત્થ ઉપ્પલાઈં તં ચેવ' ત્યાં આવીને તેઓએ તે હોમા જેટલા ઉત્પલ વિગેરે હતા એ બધાને લીધા તે પછી 'જેણેવ પુવ્વ વિદેહાવરવિદેહવાસાઈં જેણેવ સીયા સીઓયાઓ મહાણઈંઓ' તેઓ ન્યાં આગળ પૂર્વવિદેહ અને અપર વિદેહ હતા અને ન્યાં સીતા અને શીતોદા નદીયો હતી તથા 'જેણેવ સવ્વ ચક્કવટ્ટિ વિજયા' ન્યાં આગળ સર્વ ચક્રવર્તિના વિભ્રતવ્ય વિજયો હતા અને 'જેણેવ સવ્વ માગહવરદામ પમાસાઈં તિત્થાઈં તહેવ જહેવ' ન્યાં આગળ સર્વ માગધ વરદામ અને પ્રભાસ નામના તીર્થો હતા 'જેણેવ સવ્વ વક્કારપવ્વયા' અને ન્યાં આગળ સર્વ વક્ષસ્કાર પર્વતો હતા તેઓ આવ્યા ત્યાં આવીને તેઓએ ત્યાંથી 'સવ્વતૂવરેય' તીર્થોદક વિગેરે તથા સમસ્ત ઋતુઓના પુષ્પાદિકોને ગ્રહણ કર્યા તે બધી વસ્તુઓ યોગ્ય સ્થાન પરથી લઈને તે પછી ત્યાંથી નીકળીને તેઓ 'જેણેવ સવ્વતરણદીઓ સલીલો

દર્શન ગેળહંતિ' જ્યાં આગળ સર્વાનતર નદીયે હુતી ત્યાં તેઓ આલ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ ત્યાંથી તીર્થોદક તથા તેના કિનારા પરની માટી લીધી અને તે લઇને તે પછી તેઓ 'જેનેવ મંદરે પઢવણ જેનેવ મહસાલવળે તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' જ્યાં આગળ મંદર પર્વત હુતો અને તેમાં પણુ જ્યાં લદ્રશાલ નામનું વન હતું ત્યાં આગળ તેઓ આલ્યા ત્યાં આવીને તેઓએ 'સવ્વતૂવરે ય જાવ સવ્વોસહિ સિદ્ધત્થણ ગેળહંતિ' સઘળી ઋતુઓના પુષ્પ વિગેરેને અને સર્વૌષધિયોને તથા સર્ષવોને લીધા 'ગિળ્હિત્તા જેનેવ ણંદળવળે તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' તેને લઇને તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ નંદનવન હતું ત્યાં આલ્યા. 'ડવાગચ્છિત્તા સવ્વતૂવરે જાવ સવ્વોસહિ સિદ્ધત્થણ સરસગોસીસચંદળં ગિળ્હંતિ' ત્યાં આવીને તેઓએ સઘળી ઋતુઓના પુષ્પો તથા સર્વૌષધિયો અને સર્ષવોને લીધા તેમજ સાથે સાથે ગોશીર્ષ ચંદન ગોશચન પણુ લીધા 'ગિળ્હિત્તા જેનેવ સોમળસવળે તેનેવ ડવા ગચ્છંતિ' તે બધી વસ્તુઓ લઇને તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ સૌમનસ વન હતું ત્યાં આલ્યા. 'તેનેવ ડવાગચ્છિત્તા સવ્વતૂવરેય જાવ સવ્વોસહિ સિદ્ધત્થણ સ્સરસ ગોસીસચંદળં દિવ્વં ચ સુમળોદામં ગેળહંતિ' ત્યાં આગળ આવીને તેઓએ સઘળી ઋતુઓના પુષ્પો વિગેરેને તથા સર્વૌષધિ અને સિદ્ધાર્થકો લીધા તથા તે સાથે સરસ ગોશીર્ષચંદન અને દિવ્ય પુષ્પો અને માળાઓ પણુ લીધી 'ગેળ્હિત્તા જેનેવ પંડગવળે તેનેવ ડવાગચ્છંતિ' એ બધી વસ્તુઓ લઇને તેઓ ત્યાં આગળ આલ્યા કે જ્યાં પંડકવન હતું 'તેનેવ ડવાગચ્છિત્તા, સવ્વતૂવરે' ત્યાં આવીને તેઓએ ત્યાંથી સઘળી ઋતુઓના પુષ્પોદિકોને યાવત્ સર્વૌષધિયોને અને સિદ્ધાર્થકો-સર્ષવોને લીધા 'સરસં ગોસીસચંદળં દિવ્વં ચ સુમળોદામં દહર યમલય સુગંધિણ્ય ગંધે ગેળહંતિ' સાથે સાથે ત્યાંથી તેઓએ સરસ ગોશીર્ષચંદન લીધું અને દિવ્ય પુષ્પમાળાઓ લીધી અને વસ્ત્રથી જેનું મુખ બાંધેલ છે. એવા પાત્રોમાં રાખેલ અથવા તેમાં પકાવવામાં આવેલ જે મલય શ્રીખંડ ચંદન છે તેનું નામ દર્દર છે. એવું ચંદન જે દ્રવ્યોમાં મેળવવામાં આવેલ છે એવા સુગંધિત દ્રવ્યો લીધા. 'ગોળ્હિત્તા ંગતો મિલંતિ' એ બધી વસ્તુઓ લઇને તેઓ એક સ્થાનપર એકઠા થયા. 'મિલિત્તા' અને એકઠા થઇને 'જંબૂ-દીવસ્સ પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં ણિમ્મચ્છંતિ' જંબૂદીપના પૂર્વદારે થઇને તેઓ નીકળયા. 'પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં ણિમ્મચ્છિત્તા તાણ ડક્કિદ્દાણ જાવ દિવ્વાણ દેવગણ્ણ' અને પૂર્વદારેથી નીકળીને તેઓ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ યાવત્ દિવ્યગતિથી 'તિરિયમસંલેજ્જાણં દીવસમુદ્દાણં મજ્જં મજ્જેણં વીચીવયમાળા વીચોવયમાળા જેનેવ વિજયા રાયહાણી' તીર્થગુ અસંખ્યાત દીપસમુદ્રોની વચ્ચે વચમાંથી જઇને

ન્યાં વિજયા રાજધાની હતી ‘તેણેવ ડવાગચ્છંતિ’ ત્યાં આબ્યા. ‘ડવાગચ્છત્તા વિજયં રાયહારિણિં અણુપ્પયાહિણં કરેમાણા કરેમાણા જેણેવ અભિસેયસમા જેણેવ વિજણ દેવે તેણેવ ડવાચ્છંતિ’ ત્યાં આવીને તેઓએ વિજયા રાજધાનીની પ્રદક્ષિણા કરી પ્રદક્ષિણા કરીને ન્યાં અભિષેક સભા હતી અને તેમાં ન્યાં વિજયદેવ હતા ત્યાં આબ્યા. ‘ડવાગચ્છત્તા કરયલપરિગ્ગહિયં સિરસાવત્તં મત્થણ અંજલિં કદ્દુ જણં વિજણં વદ્ધાવેંતિ’ ત્યાં આવીને તેઓએ અન્ને હાથ નેડીને અંજલી બનાવી અને એ અંજલી નેમાથા ઉપર ફેરવીને જય વિજય શબ્દો બોલીને વિજયદેવને વધાઈ આપી ‘વિજયસ્સ દેવસ્સ તં મહત્થં મહ્ગ્ધં વિડલં અભિસેયં ડવદુવેંતિ’ તે પછી વિજયદેવના અભિષેકની તે મહાઅર્થવાળીવેશ, કીમતી એવી વિપુલ સામગ્રી તેઓની સામે ઉપસ્થિત કરી દીધી. ॥ સૂ. ૬૫ ॥

‘તણ ણં તં વિજયદેવં ચત્તારિય સામાણિય સાહસ્સિયો’ ઇત્યાદિ ટીકાર્થ—‘તણ ણં’ અભિષેકની સામગ્રી એકઠી કર્યા પછી ‘તં વિજયદેવં’ એ વિજયદેવનેા ત્યાં અભિષેક કરવામાં આબ્યો આ અભિષેક કોણે કોણે કર્યો એ વાત સૂત્રકાર બતાવે છે. ‘ચત્તારિ સામાણિયસાહસ્સીઓ’ ચાર હબર સામાનિક દેવોએ ‘સપરિવારાઓ ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ’ પોત પોતાના પરિવાર સહિત ચાર હબર અગ્રમહિષિયોએ ‘તિણિણ પરિસાઓ’ ત્રણ પરિષદાઓ—આબ્ય-ન્ટર, આહ્ય, અને મધ્યમા એ ત્રણ પરિષદાઓએ ‘સત્ત અણિયા સત્ત અણિયા-હિવઈ’ સાત અનીકોએ—ચૈન્યોએ સાત અનીકના અધિપતીયોએ ‘સોલસ આય રક્કવ દેવસાહસ્સીઓ’ ૧૬ સોળ હબર આત્મરક્ષક દેવોએ ‘અન્ને ય વહવે વિજય રાજધાનિ વત્થવ્વગા વાણમંતરા દેવાય દેવીઓય’ તથા બીજા પણ અનેક વિજય રાજધાનીમાં વસનારા વાનવ્યન્ટર દેવોએ અને દેવિયોએ તે અભિષેક કર્યો તે અભિષેક કઈ કઈ વસ્તુઓથી કરવામાં આબ્યો ? તે બતાવવા માટે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રપાઠ કહે છે—‘તેહિં સામાવિણિં ઉત્તરવિડવિણિં ય વરકમલપતિટ્ટાણેહિં’ એ અભિષેક દેવજનોમાં પ્રસિદ્ધ સ્વાભાવિક સામગ્રીથી તેમજ ઉત્તર વિક્રિયા કરીને આભિયોગિક દેવો દ્વારા લાવવામાં આવેલ સમગ્ર સામગ્રી વડે અભિષેક

કરવામાં આવ્યો. એજ વાત હવે સૂત્રકાર વિશેષ રીતે બતાવવા નીચેનો સૂત્ર પાઠ કહે છે.—જે કલશોથી તે વિજ્ય દેવનો અભિષેક કરવામાં આવ્યો એકલશો ઉત્તર વિક્રિયા શક્તિથી ઉત્પન્ન થયા હતા. અને તે બધા કલશો જૂઠા જૂઠા સ્થાનોમાંથી લાવવામાં આવેલા ક્રમજોની ઉપર સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હતા. ‘સૂરમિવરવારિપહ્નિપુણેહિં’ તેમાં સુગંધ યુક્ત શ્રેષ્ઠ પાણી ભરવામાં આવેલ હતું. ‘ચંદનકચ ચચ્ચાતેહિં’ ચંદનથી તે ચર્ચિત કરવામાં આવ્યા હતા. ‘આવિદ્ધકંઠેગુણેહિં’ પદ્મ અને ઉત્પલોના તેના પર ઢાંકણા રાખવામાં આવેલ હતા. ‘કરતલ સુકુમાલ કોમલ પરિગ્ગહિર્ણિં’ તે સુકોમળ હાથોમાં ધારણ કરવામાં આવ્યા હતા અર્થાત્ એવા હાથોમાં ધારણ કરવામાં આવ્યા હતા અર્થાત્ એવા હાથોથી તે કલશો પકડેલા હતા. ‘અદ્દુસહસ્સાણં સોવણિયાણં કલસાણં’ એ કલશોમાં ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોનાથી બનાવેલ કલશો હતા. ‘રુપ્પમયાણં જાવ અદ્દુ સહસ્સાણં મોમેયાણં કલસાણં’ ૧૦૦૮ એક હજાર આઠ ચાંદીનાં બનેલ કલશો હતા. યાવત્ ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ માટિના બનેલ કલશો હતા. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ મણિથી બનેલા કલશોનો ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોના અને ચાંદીની મિલાવટથી બનાવવામાં આવેલા કલશોનો ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોના અને મણિયોની મિલાવટથી બનાવેલા કલશો વિગેરે ગ્રહણ કરાયા છે. આ પ્રમાણે ૮૪ ચોર્યાશી હજાર અને ૬૪ ચોસઠ કલશોથી તે વિજ્યદેવનો અભિષેક કરવામાં આવેલ હતો. તથા ‘સવ્વોદ્દર્ણિં સવ્વમદ્દિયાર્ણિં સવ્વતૂવરેહિં સવ્વપુર્ણેહિં જાવ સવ્વોસહિસિદ્ધત્થર્ણિં’ ગંગા વિગેરે મહાનદીયોના જલ દ્વારા અને એ મહાનદીયોના બન્ને કિનારોઓ પરથી લાવવામાં આવેલ માટિથી સઘળી ઋતુઓના ઉત્તમ પુષ્પો વિગેરેથી યાવત્ સર્વૌષધિયો અને પીળા સર્ષપો દ્વારા ‘સવ્વિદ્દોર્ણ સવ્વજુત્તીર્ણ સવ્વવલેર્ણ સવ્વસમુદ્દર્ણ સવ્વાદરેર્ણ સવ્વવિભૂતિર્ણ સવ્વવિભૂસાર્ણ સવ્વસંભમેર્ણ સવ્વારોહેર્ણ સવ્વણાહર્ણિં સવ્વપુર્ણગંધમલ્લાર્ણકારવિભૂસાર્ણ’ તેઓએ પરિવાર યુક્ત વિગેરે પ્રકારની ઋદ્ધિ અનુસાર, શક્તિ અનુસાર, વિસ્કારિત શારીરિક તેજ પ્રમાણે પોત પોતાના હાથી વિગેરે પ્રકારના સૈન્ય પ્રમાણે તથા પોત પોતાના આભિયોગ્ય વિગેરે સઘળા પરિવાર પ્રમાણે તેમજ ઘણાજ વધારે આદર પૂર્વક પોત પોતાની આભ્યન્તરિક વૈક્રિયકરણાદિ રૂપ શક્તિથી અને પોત પોતાની વિભૂતિ સાથે તથા બાહ્યમાં રત્નાદિ સંપત્તિથી સર્વ પ્રકારથી પોત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શ્રૃંગાર વિગેરે કરીને તમામ પ્રકારના આદર લાવ સાથે સઘળી પ્રકારની સામગ્રી સાથે તેમજ અનેક પ્રકારના નાટકો કરવારૂપ મહાન ઉત્સવો પૂર્વક સઘળા પુષ્પો ગંધ, માળાઓ, અને અલંકાર રૂપ વિભૂષાઓની સાથે સાથે ‘સવ્વ દિવ્વ તુહિયણિણાર્ણં’ સઘળા દિવ્ય વાજઓ ની ધ્વનીના—અવાજ પૂર્વક ‘મહયા ઇદ્દીર્ણ’ ઘણી ઓટી એવી પોત પોતાની

પરિવાર વિગેરે પ્રકારની ઋદ્ધિ પૂર્વક ‘મહ્યા જુત્તીઈ’ ઘણા મોટા તેજ પૂર્વક ‘મહ્યા બલેળ’ પોત પોતાના હાથી, ઘોડા, રથ, પદાતિ-પાયદળ સૈન્યની સાથે સાથે ‘મહ્યા સમુદ્દર્શન’ પોત પોતાના સ્વામી વિગેરે અભ્યુદયની સાથે સાથે ‘મહ્યા તુલ્કિય જમગસમગ પહુપ્પવાદિતરવેળ’ તથા એક સાથે ઘણાજ સુંદર પ્રકારથી ચતુર પુરૂષો દ્વારા વગાડવામાં આવેલા વન્દઓના અવાજ પૂર્વક ‘સંઘ પળવ પટહ્મૈરિજ્જલ્લરિમુખરમુહિમુયંગદુંદુહિ હુહુક્કણિગ્ગોસસંનિનાદિતરવેળ’ તથા શંખ, પણુવ, ભંડ એ નામનું વાદ્ય પટહ ભેરી ઢોલ, ઝાલર, નગારા મુરજ-મર્દલ મૃદંગ નાના આકારનું વાદ્ય વિશેષ તબલા હુહુકક-મોટા આકારનું વાદ્યવિશેષ તબલા તથા ઘંટા વિગેરેને વગાડવાથી જે તેને વગાડયા પછી પણુ રણુકાર નીકળયા કરે છે. એ અઘાજ પ્રકારના શબ્દો પૂર્વક ‘મહ્યા મહ્યા ઇંદામિસેગેળં અભિસિંચંતિ’ જે પ્રમાણે ઇંદ્રનો અલિષેક કરવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે ઘણાજ ઠાઠમાઠથી એ વિજયદેવનો ઇન્દ્ર પદમાં અલિષેક કર્યો ‘તણં તસ્સ વિજયસ્સ દેવસ્સ મહ્તા મહ્તા ઇંદામેસેગંસિ વટ્ટમાણંસિ’ એ પ્રમાણે ઘણાજ ઠાઠમાઠ સમા-રોહ પૂર્વક ન્યારે વિજય દેવનો ઇન્દ્રપદનો અલિષેક થતો હતો ત્યારે અપ્પે-ગઈયા દેવા ગ્ગચોદગં ણાત્તિમદ્દટ્ટિયં પવિરલ્લકુસિયં દિવ્વં સુરભિં રચરેણુવિણાસણં ગંધો-દગ્ગવાસં વાસંતિ’ કેટલાક દેવોએ મેઘના રૂપો ધારણુ કરીને વિજયા રાજધાનીમાં જલથી છંટકાવ કર્યો એ છંટકાવમાં વધારે પડતો પાણિનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ ન હતો એ છંટકાવ કેવળ એટલોજ કર્યો હતો કે જેથી રસ્તાઓમાં કાદવ ન થાય એ રીતથી વિરલ ખીંદુઓ વાળું પાણી છાંટવામાં આવેલ જેથી ઉડતી ધૂળ રસ્તામાં જતમી ગઈ. આ રીતે પાણીના ખિંદુઓનો અને રસ્તાની ધૂળનો કેવળ પરસ્પર સ્પર્શ માત્રજ થયો. જેથી રસ્તામાં કાદવ ન થયો. કેટલાક દેવોએ તે સમયે રજરેણુને શમાવનારા નાના મોટા ધૂળના કણોને શમન કરવા-વાળા એવા દિવ્ય અને સુગંધીવાળા જળનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘અપ્પેગઈયા દેવા ણિહ્તરયં ણદ્દટ્ટરયં મદ્દટ્ટરયં’ કેટલાક દેવોએ તે સમયે વિજયારાજધાની નિહત-રજવાળી નષ્ટરજવાળી ભૂષ્ટરજવાળી અને તેથીજ ‘વસંતરયં હવસંતરયં કરેંતિ’ પ્રશાન્ત રજવાળી બનાવી. ઉપશાંત રજવાળી બનાવી જો કે આ અધા પદો એકાર્થ બતાવનારા છે. પરંતુ સૂક્ષ્મપણથી ન્યારે તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો એ અધા શબ્દોનો અર્થ જુદોજ જણાય છે. જેમકે-ઉડતી ધૂળને અથવા પડેલ ધૂળને દબાવી દબાવીને દબાવી દેવી એ અર્થ નિહતરજ એ શબ્દનો છે. ધૂળને ત્યાંથી બિલકુલ સાફ કરવી એ નષ્ટરજ પદનો અર્થ છે. તથા ધૂળને ત્યાંથી ઉઠાવીને બીજે સ્થળે ફેંકી દેવીએ ભૂષ્ટરજ એ શબ્દનો અર્થ છે. આ પ્રમાણે વિજયારાજધાની ધૂળ વિનાની બની ગઈ ત્યારે તે પ્રશાન્તરજ વાળી અને ઉપશમન રજવાળી બની ગઈ ‘અવેગઈયા દેવા વિજયં રાયહાણિ’ કેટલાક દેવોએ એ વખતે

વિજયા રાજધાનીને ‘અન્નિમંતર વાહિરિયં’ અંદર અને બહારથી બધી બાબુથી ‘આસિત્તસમ્મજ્જિતોવલિતં’ પાણીનો છંટકાવ કરીને તથા લુછી પૂછીને તથા તેને લીપી પોતીને તેની ‘સિત્તસુદ્ધ સમ્મદુરત્યંતરાવણવીહિયં કરેંતિ’ તેની ગલિયોને તેના બબરના રસ્તાઓને એકદમ સાફ સુદ્ધ કરવામાં લાગેલા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિજયં રાયહાણિં મંચાતિમંચકલિતં કરેંતિ’ એ વખતે કેટલાક દેવો વિજયા રાજધાનીને મંચોની ઉપર મંચો જેમાં પાથરવામાં આવે તેવા પ્રકારથી શણુ ગારવામાં લાગેલા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિજયં રાયહાણિં ણાણાવિહ રાય-રંજિય ઋસિય જયવિજયવેજવન્તી પડાગાતિપડાગમંડિયં કરેંતિ’ કેટલાક દેવો વિજયા રાજધાનીને અનેક પ્રકારના રંગોથી રંગવામાં તેમજ જ્ય સૂચક વિજય વૈજયન્તી નામની ધબ્બોની ઉપર ધબ્બોથી શણુગારવામાં લાગ્યા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિજયં રાયહાણિં લાઝલ્લોદ્ધમહિયં કરેંતિ’ કેટલાક દેવો એ વિજયા રાજધાનીને ગોમય- ગાયના છાણુ વિગેરેથી લીપવામાં લાગેલા હતા અને પાણી વિગેરેથી તરબોળ કરવામાં લાગેલા હતા. અથવા તેમાં સ્થળે સ્થળે અંદરવા બાંધવામાં લીગેલા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિજયં રાયહાણિં’ કેટલાક દેવો એ વિજયા રાજધાનીને ‘ગોસીસસરસરત્તચંદ્વણદ્ધરહિણ્ણપંચંગુલિતલં કરેંતિ’ ગોશીર્ષ અંદન સરસ રકત અંદન અને દર્દર અંદનના લેપથી પોતાના હાથોમાં લેપ કરીને પાંચે આંગળીયોથી યુક્ત એવા છાપવાળી બનાવી રહ્યા હતા અર્થાત્ હાથના થાપા લગાવી રહ્યા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા’ કેટલાક દેવો ‘વિજયં રાય-હાણિં’ વિજયા રાજધાનીને ‘ઝવચિય ચંદ્વણઘડસુકયતોરણપહિદુવારદેસમાગં કરેંતિ’ દરેક દરવાબાબોની ઉપર કે ન્યાં અંદન કલશો રાખવામાં આવેલા હતા અને તેનાજ તોરણોથી ન્યાંના દરેક દ્વારો સબવવામાં આવેલા હોય એવા બનાવવામાં એવા બનાવવામાં લાગેલા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિજયં રાયહાણિં’ કેટલાક દેવોએ વિજયા રાજધાનીને ‘આસત્તોસત્તવિપુલવટ્ટટ વઘારિયમલ્લદામ-કલાવં કરેંતિ’ ઉપરથી નીચે સુધી લટકાવવાવાળી મોટીમોટી ગોળ આકારની પુષ્પોની માળાઓથી શણુગારી રહ્યા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિજયં રાયહાણિં’ કેટલાક દેવોએ વિજયા રાજધાનીને ‘પંચવણ્ણસરસસુરમિમુક્કપુપ્ફપુંજોવયારકલિયં કરેંતિ’ પાંચ રંગના ઉત્તમ અને સુગંધવાળા પુષ્પોના ઢગલા વાળી બનાવી રહ્યા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિજયં રાયહાણિં’ કેટલાક દેવોએ વિજયા રાજધાનીને ‘કાલા-ગુરુપવરકુદુરુક્કતુરુક્કધૂવમધમધાયમાણગંધુદ્ધૂયાભિરામં કરેંતિ’ કૃષ્ણ અગુરુ, ઉત્તમકુંદુરુક્ક, અને તુરુક્ક, -લોખાનને સળગાવીને તેમાંથી નીકળતી સુગંધવાળી બનાવતા હતા. ‘સુગંધવરગંધિયં ગધવટ્ઠિમૂચં’ આકારણુથી એ વિજયા રાજધાની એવી લાગતી હતી કે બાણે આ નગરી વિશેષ પ્રકારના સુગંધ દ્રવ્યની વૃત્તિકા -વાટજ છે. આ બધા વિશેષણોની વ્યાખ્યા વિજયા રાજધાનીના પ્રકરણમાં

પહેલા કરવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી તે ત્યાંથી સમજી લેવી. ‘અપ્પેગૃયા દેવા સુવણ્ણવાસં વાસંતિ’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે સોનાનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘અપ્પેગૃયા દેવા एवं रयणवासं’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે રત્નોનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘વૃહૃવાસં, વજ્રરત્નોનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘પુષ્કાવાસં’ પુષ્પોનો વરસાદ વરસાવ્યો ‘મલ્લવાસં’ માળાઓનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘ગંધવાસં’ સુગંધ દ્રવ્યનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘ચુણ્ણવાસં’ સુગંધિત ચૂણ્ણોનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘વત્થવાસં’ કીમતી વસ્ત્રોનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘આહરણવાસં’ આભૂષણોનો વરસાદ વરસાવ્યો. ‘અપ્પેગૃયા દેવા હિરણ્ણવીર્હિં માંઠંતિ’ કેટલાક દેવોએ સોનાના દાન દીધા. ‘રયણવીર્હિં’ કેટલાક દેવોએ રત્નોના દાન દીધા. ‘વૃહૃવીર્હિં’ કેટલાક દેવોએ વજ્ર-રત્નોના દાન દીધા. ‘પુષ્કવીર્હિં, મલ્લવીર્હિં, ગંધવીર્હિં કેટલાક દેવોએ પુષ્પોના દાન દીધા માળાઓના દાન દીધા સુગંધિત દ્રવ્યોના દાન દીધા ‘ચુણ્ણવીર્હિં વત્થવીર્હિં આભરણવીર્હિં’ ચૂણ્ણોના દાન દીધા. વસ્ત્રોના દાન દીધા. અને આભૂ-ષણોના દાન દીધા. ‘અપ્પેગૃયા દેવા’ કેટલાક દેવોએ. ‘દુયં નટ્ટવિધિં ઉવદંસંતિ’ દ્રુતનામના નાટ્યવિધીનું પ્રદર્શન કર્યું. નાટ્યવિધિ ૩૨ બીજી પ્રકારની હોય છે. એ નાટ્યવિધિ જે કમથી શ્રીભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની સન્મુખ સૂર્યાલોકે રાજપ્રશ્નીય ઉપાંગમાં પ્રગટ કરેલ છે. એ તમામ ક્રમ એજ રીતે અહીંયાં પણ દેવોએ બતાવ્યો. એ પ્રમાણે અહીંયાં બતાવવામાં આવે છે. તેમાં સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, લદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય, અને દર્પણ એ નામના જે આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. એ મંગલ દ્રવ્યના આકારની જે અભિનય રૂપ નાટ્યવિધિ છે. તે પહેલી નાટ્યવિધિ છે. ૧, આવર્ત, પ્રત્યાવર્ત શ્રેણી, પ્રશ્રેણી, સ્વસ્તિક, પુષ્પમાણવક, વર્ધમાનક; મત્સ્યાંક મકરાણક બરમાર પુષ્પાવલીપત્ર પત્ર, સાગરતરંગ, વાસંતીલતા, પદ્મલતા આ બધી રચના કરવા રૂપ જે અભિનય છે એ બીજી નાટ્યવિધિ છે. ૨.

ઇંહામૃગ, ઋષભ, તુરગ, નરમકર, વિહગ, વ્યાલ-સર્પ, કિન્નર, રૂર, સરભ, ચમર, કુંજર, વનલતા પદ્મલતા આ બધાની રચના કરવા રૂપ જે નાટ્યવિધિ છે. એ ત્રીજી નાટ્યવિધિ છે. ૩ એકતઃવક, દ્વિધાતોવક, એકતઃચક્રવાલ, દ્વિધાતઃ ચક્રવાલ, ચક્રાર્ધ-ચક્રવાલ, આના અભિનયાત્મક જે નાટ્યવિધિ છે. એ ચોથા પ્રકારની નાટ્યવિધિ છે. ચંદ્રાવલિ પ્રવિલક્ષિત, તારાવલિપ્રવિલક્ષિત, મુક્તા વલિપ્રવિલક્ષિત, હંસાવલિપ્રવિલક્ષિત. અને પુષ્પાવલિ પ્રવિલક્ષિત, નામની જે નાટ્યવિધિ છે તે પાંચમા પ્રકારની નાટ્યવિધિ છે. પંચદ્રોદ્રમ પ્રવિલક્ષિત અને સૂર્યોદ્રમ પ્રવિલક્ષિત, એની જે અભિનયાત્મક નાટ્યવિધિ છે. તે ઉદ્રમો દ્રમ એ નામની છઠ્ઠા પ્રકારની નાટ્યવિધિ છે. ૬ જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રના આગમનનો અને સૂર્યના આગમનનો અભિનય કરવામાં આવે છે તે સાતમી અભિનયાત્મક પ્રવિલક્ષિત એ નામની નાટ્યવિધિ છે. ૭ જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રના આવરણ થવારૂપ અને સૂર્યના આવરણ થવારૂપ અભિનય બતાવવામાં

આવે તે આવરણાવરણ નામની આઠમી નાટ્યવિધિ છે. જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રના અસ્તથવાનો અને સૂર્યના અસ્ત થવાનો અભિનય બતાવવામાં આવે છે તે નાટ્યવિધિ અસ્તમયનાસ્તમય એ નામની નવમી નાટ્યવિધિ છે. ૯ જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રમંડલ, સૂર્યમંડલ, નાગમંડલ, યક્ષમંડલ, ભૂતમંડલ, એ બધાનો જુદો જુદો અભિનય કરીને બતાવવામાં આવે છે. એ મંડલ પ્રવિલક્ષિત નામની ૧૦ દસમી નાટ્યવિધિ છે. ઋષભમંડલ પ્રવિલક્ષિત સિંહમંડલ પ્રવિલક્ષિત, હયવિલક્ષિત, ગજવિલક્ષિત. મત્તહયવિલક્ષિત. અને મત્તગજવિલક્ષિત આ બધાનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં આવે છે. તે દ્રુતવિલક્ષિત નામની અગિયારમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૧ સાગર પ્રવિલક્ષિત અને નાગ પ્રવિલક્ષિતનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં આવે છે, તે સાગર નામની બારમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૨ નંદા પ્રવિલક્ષિત, અને ચંપા પ્રવિલક્ષિતનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં આવે તે તેરમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૩ આ નાટ્યવિધિનું નામ નંદા ચંપા પ્રવિલક્ષિત એ પ્રમાણે છે. મત્સ્યાંકડક પ્રવિલક્ષિત, મકરાંકડક પ્રવિલક્ષિત. બર પ્રવિલક્ષિત, મારપ્રવિલક્ષિત આનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં આવે છે. તે ચૌદમી નાટ્યવિધિ છે, આનું નામ મત્સ્યાંકડક મકરાંકડક બરમાર પ્રવિલક્ષિત એ પ્રમાણે છે. ૧૪ જે નાટ્યવિધિમાં ચકાર, છકાર, જકાર; ઝકાર, બકાર પ્રવિલક્ષિતનો અભિનય બતાવવામાં આવે છે તે સોળમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૬ ટ, ઠ, ડ, ઢ અને ણ આની પ્રવિલક્ષિતનો જે નાટ્યવિધિમાં અભિનય બતાવવામાં આવે છે. તે સત્તરમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૭ જે નાટ્યવિધિમાં ત, થ, દ, ધ, અને ન આની પ્રતિવિલક્ષિતનો અભિનય બતાવવામાં આવે તે અઠારમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૮ જે નાટ્યવિધિમાં પ, ફ, બ, બ, અને મ ની પ્રવિલક્ષિતનો અભિનય બતાવવામાં આવે તે એગણીસમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૯ જેમાં અશોક પલ્લવોની પ્રવિલક્ષિત, આંબાના પલ્લવોની પ્રવિલક્ષિત, બાંબૂની પલ્લવોની પ્રવિલક્ષિત તેમજ કોશાંબના પલ્લવોની પ્રવિલક્ષિત બતાવવામાં આવે છે. તે પલ્લવ પ્રવિલક્ષિત એ નામની વીસમી નાટ્યવિધિ છે. ૨૦ જે નાટ્યવિધિમાં પદ્મલતા પ્રવિલક્ષિત, અશોકલતા પ્રવિલક્ષિત ચંપકલતા પ્રવિલક્ષિત; આમ્રલતા પ્રવિલક્ષિત, વનલતા પ્રવિલક્ષિત, વાસન્તીલતા પ્રવિલક્ષિત, અતિમુક્તલતા પ્રવિલક્ષિત, અને શ્યામલતા પ્રવિલક્ષિતનો અભિનય બતાવવામાં આવે એ લતા પ્રવિલક્ષિત એ નામની એકવીસમી નાટ્યવિધિ છે. ૨૧ બાવીસમી નાટ્યવિધિનું નામ દ્રુત છે. ૨૨ તેવીસમી નાટ્યવિધિનું નામ વિલક્ષિત એ પ્રમાણે છે. ૨૩ ચૌવીસમી નાટ્યવિધિનું નામ દ્રુતવિલક્ષિત એ પ્રમાણે છે. પચીસમી નાટ્યવિધિનું નામ અંચિત એ પ્રમાણે છે. ૨૫ છઠ્ઠીસમી નાટ્યવિધિનું નામ રિલિત એ પ્રમાણે છે. ૨૬ સત્યાવીસમી નાટ્યવિધિનું નામ અંચિતરિલિત

એ પ્રમાણે છે. અઠ્યાવીસમી નાટ્યવિધિનું નામ આરભટ એ પ્રમાણે છે. ૨૮ ઓગણત્રીસમી નાટ્યવિધિનું નામ ભસોલ એ પ્રમાણે છે. ૨૯ ત્રીસમી નાટ્યવિધિનું નામ આરભટ ભસોલ એ પ્રમાણે છે. ૩૦ એકત્રીસ મી નાટ્ય વિધિનું નામ ઉત્પાત નિપાત પ્રસકૃત સંકુચિત પ્રસારિત રેકરચિત બ્રાન્ત સંબ્રાન્ત એ પ્રમાણે છે. ૩૧ તથા બત્રીસમી નાટ્યવિધિનું નામ ચરમાચરમ અથવા નિબદ્ધ એ પ્રમાણે છે. ૩૨ આ નાટ્યવિધિ સૂર્યાભદેવે શ્રીવર્ધમાન મહાવીરસ્વામીની સાથે તેઓના ચરમમનુષ્યલવના તથા પૂર્વના મનુષ્યલવના અભિનયરૂપે ચરમગર્ભાપહારના અભિનયરૂપે ચરમ ભરત ક્ષેત્રાવસર્પિણીમા તીર્થ- કરના જન્માભિષેકરૂપે તેઓના ચરમ બાલભાવના અભિનયરૂપે ચરમ તેઓના યૌવનના અભિનયરૂપે તેઓના કામલોગના ચરમ અભિનયરૂપે તેઓના નિષ્ક્રમણ કથ્યાણના ચરમ અભિનયરૂપે તેઓના ચરમતપશ્ચરણના અભિનયપણાથી તેઓના ચરમ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભિનય રૂપે તેઓના ચરમ તીર્થના પ્રવચનના અભિનયરૂપે અને છેલ્લા તેઓની નિર્વાણ પ્રાપ્તિના અભિનયરૂપે બતાવેલ હતી.

દેવોએ આ બત્રીસ પ્રકારની નાટ્યવિધિઓમાંથી કેટલિક નાટ્યવિધિઓ આ સમયે બતાવેલ એ વાત સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા દુયં નદ્દવિહિં હ્વદંસેતિ’ એ પ્રદર્શનમાં કેટલાક દેવોએ ૨૨ બાવીસમી દ્રુત નામની નાટ્યવિધિ બતાવી ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વિલંબિયં નદ્દવિહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવોએ તે સમયે વિલમ્બિત નાટ્યવિધિ દેખાડી ‘અપ્પેગહ્યા દુયાવલં- વિયં નદ્દવિહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવો તે વખતે દ્રુતવિલમ્બિત નાટ્યવિધિ બતાવી. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા અંચિયં નદ્દવિહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે અંચિત નામની નાટ્યવિધિ બતાવી. ‘અપ્પે ગહ્યાદેવા રિમિતં નદ્દવિહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે રિમિત નામની નાટ્યવિધિ બતાવી. ‘અપ્પે ગહ્યા દેવા અંચિયરિમિયં નદ્દવિહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવોએ એ વખતે અંચિત રિમિત એ નામની નાટ્યવિધિ બતાવી. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા આરમહં નદ્દવિરહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે આરભટ નામની નાટ્યવિધિ બતાવી ‘અપ્પેગહ્યા દેવા મસોલં નદ્દવિહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે ભસોલ નામની નાટ્યવિધિ બતાવી. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા આરમહભસોલ નામ દિવ્વં નદ્દવીહિં હ્વદંસેતિ’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે આરભટ ભસોલ નામની નાટ્યવિધિ બતાવી. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા ઉપ્પાયનિવાપયવુત્તં’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે ઉત્પાત ઉપરઉછળવારૂપ અને નિપાત-નીચે પડ્યારૂપ, સંકુચિત પ્રસારિત કરવારૂપ ગમન આગમનરૂપ તથા બ્રાન્ત સમ્બ્રાન્તરૂપ દિવ્ય નાટ્યવિધિ બતાવી. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા ચ્ચઙ્ચિહં વાદિયં વાદેતિ’ કેટલાક દેવોએ એ વખતે ચાર પ્રકારના વાજઓ વગાડ્યા. તે ચાર પ્રકારના વાજઓ આ પ્રમાણે છે. ‘તત્તં ચિત્તં ઘણંઘ્ણસિરં’ તત

વિતત ધન અને ઝુસિર તેમાં મૃદંગ અને પટક-ઢાળ વિગેરે જે વાજીંત્ર છે, તત છે. વીણા વિપંચીરૂપ જે વાજીંત્રો છે તે વિતત છે. કાસિકાદિ રૂપ જે વાજીંત્રો છે તે ધનરૂપ છે. અને કાહલ વિગેરે જે વાજીંત્રો છે તે ઝુષિર છે. ‘અપ્પેગઈયા દેવા ચઙ્ચિહં ગેયં ગાયંતિ’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે ચાર પ્રકારના ગાયનો ગાયા. ‘તં જહા’ એ ચાર પ્રકારના ગાયન આ પ્રમાણે છે. ‘ઉક્ષિત્તં’ ઉક્ષિત્ત જે ગાયન બધાની પહેલા પ્રારંભ કરવામાં આવે અર્થાત્ ઉઠાવવામાં આવે તે ઉક્ષિત્ત નામનું ગાન છે. ૧, ‘પવત્તયં’ પ્રવૃત્ત-ગાયનનો આરંભ કર્યા પછી તેને કંઈક ગળા પર લાર દબને ગાવામાં આવે તે પ્રવૃત્ત નામનું ગાન છે. ૨, ‘મંદાયં’ વચમાં જે ગાયન મૂર્ચ્છિત વિગેરે ગુણોથી યુક્ત કરીને મંદ સ્વરથી ગાવામાં આવે તે મંદગાન કહેવાય છે. ૩, ‘રોઈયાવસાણં’ ગાયનની વિધિ પ્રમાણે જે અંતે સમાપ્ત કરવામાં આવે તે રોહિતાવસાન નામનું ગાયન કહેવાય છે. ‘અપ્પેગઈયા દેવા ચઙ્ચિહં અભિણયં ઉવદંસેંતિ’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે ચાર પ્રકારનો અભિનય બતાવ્યો. ‘તં જહા’ તે ચાર પ્રકારનો અભિનય આ પ્રમાણે છે. ‘દિટ્ટંતિયં, પપાહિમુત્તીયં, સામંતોબણિવાતિયં લોગમજ્ઞાવસાણિયં’ દાબ્દા-ન્ટિક, પ્રતિશ્રુતિક, સામાન્યતોવિનિપાતિક અને લોકમધ્યાવસાનિક આ અભિનય પ્રકારોનું સ્વરૂપ નાટ્ય કળામાં કુશળ પુરૂષો પાંસેથી જ્ઞાસુઓએ સમજી લેવું અથવા સંપ્રદાયથી જાણી લેવું જોઈએ. ‘અપ્પેગઈયા દેવા પીણંતિ અપ્પેગઈયા દેવા વુક્કારેંતિ, અપ્પેગઈયા દેવા તંહવેંતિ’ કેટલાક દેવોએ તે વખતે પોતાને ઘણાજ સ્થૂલ-જડા બનાવ્યા. કેટલાક દેવોએ પોતાના મુખથીજ વાજીંત્રો અવાજ જેવા અવાજે કર્યા કેટલાક દેવોએ એ વખતે તાંડવ નામનું નૃત્ય કર્યું, ‘અપ્પેગઈયા દેવા લાસેંતિ, અપ્પેગઈયા દેવા પીણંતિ, વુક્કારેંતિ, તંહવેંતિ, લાસેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ વખતે લાસ્ય રૂપ નૃત્ય કર્યું, અને કેટલાક દેવોએ પોતાને જડા બનાવ્યા. મોઢેથી વાજીંત્રોના જેવો અવાજ પણ કર્યો, તાંડવ નૃત્ય પણ કર્યું, અને લાસ્ય નામનું નૃત્ય પણ કર્યું. ‘અપ્પેગઈયા દેવા અપ્પોહેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ વખતે વિલક્ષણ પ્રકારનો શબ્દોચ્ચારણ કર્યું. ‘અપ્પેગઈયા દેવા વગંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે હસ્તિનાદ ચિંઘાટકોના જેવી ધ્વની કરી. ‘અપ્પેગઈયા દેવા તિપેંતિ છિદંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે ત્રિપદીનું છેદન કર્યું અપ્પે ગઈયા દેવા અપ્પોહેંતિ, વગંતિ તિપેંતિ છિદેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે વિલક્ષણ પ્રકારનો શબ્દોચ્ચારણ પણ કર્યો હાથીના જેવા અવાજ પણ કર્યો અને ત્રિપદીનું છેદન પણ કર્યું ‘અપ્પેગઈયા દેવા હ્યહેસિયં કરેંતિ અપ્પેગઈયા દેવા હત્થિગુલગુલાઈયં કરેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે ઘોડાના જેવા હણુહણુટવાળા શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કર્યું કેટલાક દેવોએ એ વખતે હાથીના જેવા ગડગડાટવાળા શબ્દનું ઉચ્ચારણ કર્યું ‘અપ્પેગઈયા દેવા રહ્ઘણઘણાઈયં કરેંતિ’ કેટલાક દેવોએ

એ સમયે રથ ચલાવવાથી જેવો અવ્યક્ત શબ્દ થાય છે. એવા પ્રકારના શબ્દનું ઉચ્ચારણ કયું? ‘અપ્પેગહ્યા દેવા ઉચ્છોલેંતિ’ કેટલાક દેવો તે સમયે હર્ષને લઈને ઉપર ઉછળવા લાગ્યા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા પચ્છોલેંતિ’ કેટલાક દેવો એ સમયે આંખો મટકાવવા લાગ્યા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા ઉક્કિટ્ટિઓ કરેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એક બીજા દેવોને પોતાની બથમાં સમાવી લીધા ‘અપ્પેગહ્યા ઉચ્છોલેંતિ પચ્છોલેંતિ ઉક્કિટ્ટિઓ કરેંતિ’ કેટલાક દેવો એ સમયે ઉપર પણ ઉછળયા. આંખો પણ મટકાવવા લાગ્યા અને એક બીજાને બથ ભરી ભરીને પોતાની ગોદમાં ખેસાડવા લાગ્યા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા સીહ્ણાદં કરેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે સિંહનાદ કર્યો અર્થાત્ સિંહના જેવો મેઘોની ગર્જનાનું અનુકરણ કરવાવાળા શબ્દો કર્યા, અપ્પેગહ્યા દેવા પાદદહરયં કરેંતિ અપ્પેગહ્યા દેવા ભૂમિચવેદં દ્વલયંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે જોર જોરથી બન્ને પગોને જમીન પર પછાડયા. અને કેટલાક દેવોએ એ સમયે જમીન પર બન્ને હાથો પછાડયા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા સીહ્ણાદં પદદહરયં ભૂમિચવેદં દ્વલયંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે સિંહનાદ પણ કર્યો બન્ને પગો જમીન પર પણ પછાડયા. અને બન્ને હાથોને પણ જમીન પર પછાડયા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા હ્કારેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે એક બીજા દેવોને હાંકવા લાગ્યા. જેમ રમત કરવામાં નાના નાના છોકરાઓ એક બીજા નાના નાના છોકરાઓને બળદ વિગેરે બનાવીને હાંકે છે તેમ. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વુક્કારેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ વખતે બેંકારવાનો પ્રારંભ કર્યો અર્થાત્ બકરીના જેમ બેં બેં એ પ્રમાણે બોલવાનો પ્રારંભ કર્યો ‘અપ્પેગહ્યા દેવા થુક્કારેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે થુકારવાનો પ્રારંભ કર્યો અર્થાત્ થૂ થૂ એ પ્રકારના શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરતા કરતા ખેલ તમાશો કરવાની શરૂઆત કરી. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા વુક્કારેંતિ’ કેટલાક દેવોએ કૂ કૂ એવા પ્રકારના શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા નામાઈ સાવેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે પરસ્પર એક બીજા દેવોના નામો સંભળાવવાનો પ્રારંભ કર્યો ‘અપ્પેગહ્યા દેવા હ્કારેંતિ વુક્કારેંતિ થુક્કારેંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે હુકકાર કરવાનું બુકકાર કરવાનું અને થુકકાર કરવાનું એ ત્રણે કરવાનો પ્રારંભ કર્યો તથા ‘નામાઈ સાવેંતિ’ નામો સંભળાવવાની પણ શરૂઆત કરી. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા ઉપ્પતંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ વખતે ઉછળ કૂદ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. તે ‘અપ્પેગહ્યા ણિવયંતિ’ કેટલાક દેવોએ જમીન પર આઘોટવાનો પ્રારંભ કર્યો ‘અપ્પેગહ્યા દેવા પરિવયંતિ’ કેટલાક દેવો તે વખતે પરિપતન કરવા લાગ્યા અર્થાત્ કુદરડી ફરીફરીને પડવા લાગ્યા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા ઉપ્પયંતિ ણિવયંતિ પરિવયંતિ’ કેટલાક દેવોએ એ સમયે ઉપરની તરફ ઉછળવા પણ લાગ્યા જમીન પર આઘોટવા પણ લાગ્યા. અને આમતેમ કુદરડી ફરીને પડવા પણ લાગ્યા. એમ ત્રણ પ્રકારથી તમાસાઆ કરતા હતા. ‘અપ્પેગહ્યા દેવા જ્જલેંતિ’ કેટલાક દેવો આ વખતે એવો ખેલ બતાવવા લાગ્યા કે બાણે તેઓ અગ્નિની ત્યાલાઓથીજ આકુળ વ્યાકુળ થઈ રહ્યા છે. ‘અપ્પેગહ્યા

દેવા તવેતિ' કેટલાક દેવોએ એ સમયે એવો ઠાઠ કર્યો કે બાણે તેઓ તાપ-
 ગર્મિથી અત્યંત તપી રહ્યા હોય 'અપ્પેગહ્યા દેવા પતવેતિ' કેટલાક દેવોએ
 એવી સ્થિતિ તે સમયે ખતાવી કે બાણે તેઓ ગર્મિથી ઘણીજ ખરાબ રીતે
 ધાયલ થઈ રહ્યા હોય 'અપ્પેગહ્યા દેવા જલંતિ તવંતિ પતવંતિ' કેટલાક દેવોએ
 પોતાને એ સમયે. નવાલા માલાથી આકુળ વ્યાકુલ થવાનું પણ, ગર્મિથી
 તપાયમાન થવાનું પણ, અને ગર્મિથી ખુરી રીતે ધાયલ થવાનું પણ પ્રગટ કર્યું
 અર્થાત્ એ પ્રકારનો તેઓએ તે વખતે સ્વાંગ રચ્યો. 'અપ્પેગહ્યા દેવા ગજ્જેતિ,
 અપ્પેગહ્યા વિજ્જુયાયંતિ અપ્પેગહ્યા દેવા વાસંતિ' કેટલાક દેવોએ એ સમયે એવું
 દૃશ્ય ખતાવ્યું કે બાણે તેઓ મેઘોની જેમ ગર્જી રહ્યા હોય કેટલાક દેવોએ
 એવું દૃશ્ય ઉપસ્થિત કર્યું કે બાણે તેઓ વિજ્જીની જેવા ચમકી રહ્યા હોય અને
 કેટલાક દેવોએ એવું દૃશ્ય ખતાવ્યું કે બાણે તેઓ પાણીની જેમ વરસી રહ્યા
 છે. તથા કેટલાક દેવોએ ત્રણે કાર્યો પણ કર્યા તેઓએ ગર્જનાઓ પણ કરી
 ચમકારા પણ કર્યા અને વરશ્યા પણ ખરા. 'અપ્પેગહ્યા દેવા દેવસન્નિવાયં
 કરેતિ' કેટલાક દેવોએ એ વખતે દેવસંનિવાત કર્યો અર્થાત્ પરસ્પર ઘણેજ
 સારો સંબંધ યાંધ્યો. 'અપ્પેગહ્યા દેવા દેવુક્કલિયં કરેતિ' કેટલાક દેવોએ એ
 સમયે દેવોતકલિકા કરી અર્થાત્ દેવોને હવાની જેમ નચાવ્યા. 'અપ્પેગહ્યા દેવા
 દેવ કહકહં કરેતિ' કેટલાક દેવોએ દેવ કહકહ કર્યો અર્થાત્ આનંદ વશ ખનીને
 પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેના વચનો દ્વારા જે દેવો કીડા કરે છે. તેનું નામ દેવ
 કહકહ છે. 'અપ્પેગહ્યા દેવા દુહદુહં કરેતિ' કેટલાક દેવોએ એ સમયે દુહદુહકં
 આ પ્રમાણેના અનુકરણ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કર્યો 'અપ્પેગહ્યા દેવા દેવુજ્જોયં કરેતિ'
 કેટલાક દેવોએ એ સમયે દેવોઘોત કર્યો. 'અપ્પેગહ્યા દેવા વિજ્જુયારં કરેતિ
 કેટલાક દેવોએ એ સમયે વિજ્જીથી ચમકાવી. 'અપ્પેગહ્યા દેવા ચેલુક્કેવં કરેતિ'
 કેટલાક દેવોએ એ સમયે વસોને ફરકાવ્યા. 'અપ્પેગહ્યા દેવા દેવુજ્જોયં વિજ્જુ-
 યારં ચેલુક્કેવં કરેતિ' કેટલાક દેવોએ એ સમયે દેવોઘોત પણ કર્યો, વિજ્જી
 પણ ચમકાવી, અને હવામાં વસો પણ ફરકાવ્યા. 'અપ્પેગહ્યા દેવા ડપ્પલહથ
 ગતા જાવ સહસ્સપત્તહથગતા' કેટલાક દેવોએ એ સમયે કમળો હાથમાં ડહણ
 કર્યા હતા, કેટલાક દેવોએ યાવત્ સહસ્રપત્રો વાળા કમળોને હાથમાં ધારણ
 કર્યા હતા. 'ઘંટાહથગતા કલસહથગતા જાવ ધૂવકડુચ્છહથગતા' કેટલાક દેવોએ
 ઘંટાઓ હાથમાં લીધા હતા. કેટલાક દેવોએ કલશો હાથમાં ડહણ કર્યા હતા.
 કેટલાક દેવોઓએ ધૂપદાનીયોને હાથમાં ધારણ કરી રાખેલ હતી. અહીંયા
 સૂત્રના અંતમાં આવેલ યાવત્પદથી ભૃંગાર, આદર્શ, સ્થાલ, પાત્રી, સુપ્રતિષ્ઠક
 વાતકરક, ચિત્ર, રત્નકરંડક, પુષ્પચંગેરી, યાવત્ લોમહસ્તચંગેરી, પુષ્પપટલક,
 યાવત્ લોમહસ્ત પટલક, સિંહાસન, ચામર, તૈલસમુદ્ગક યાવત્ અંજન
 સમુદ્ગક. અને ધૂપકડુચ્છક આ બધા પદો ડહણ કરાયા છે. 'હટ્ટુટ્ટુ જાવ
 હરિસવસવિસપ્પમાણહિયયા' આ રીતે તેઓ બધાજ દેવો હુષ્ટ, તુષ્ટ, યાવત્

હુર્પના અતિરેકથી ઉછલતા હૃદયોવાળા થઈને અર્થાત્ આનંદથી પ્રકુદિલત થઈને ‘વિજયાણે રાયહાણીણે સવ્વતો સમંતા આઘાવેંતિ પઘાવેંતિ’ વિજયા રાજધાનીની આરે દિશાઓમાં ચાલતા અને દોડતા હતા. ‘તણં તં વિજયદેવં’ પછી એ વિજય દેવને ‘ચત્તારિ સામાણિયાસાહસીઓ ચાર હબ્બર સામાનિક દેવોએ ‘ચત્તારિ અગમહિસીઓ સપરિવારાઓ’ પોતપોતાના પરિવાર સાથે ચાર અગ્રમહિ-પિયોએ ‘જાવ સોલસ આયરક્ષદેક્સાહસીઓ’ યાવત્ ૧૬ સોળ હબ્બર આત્મ-રક્ષક દેવોએ તથા ‘અણે ય વહવે વિજયરાજધાની વત્થવ્વયા’ બીજા પશુ અનેક વિજય રાજધાનીમાં નિવાસ કરવાવાળા દેવો અને દેવિયોએ જેમકે—‘વાળમંતરા દેવાય દેવીઓ ય’ વાનવ્યન્તર દેવોએ અને તેમની દેવિયોએ ‘તેહિવરકમલપદ્મણેહિ’ એ સુંદર કમળોની ઉપર રાખવામાં આવેલ ‘જાવ અટ્ટસતેણં સોવણિયાણં કલ-સાણં’ યાવત્ ૧૦૮ એકસો આઠ સુવર્ણના ચમકદાર કલશોથી ‘તં ચેવ જાવ અટ્ટ-સણં મોમેજ્જાણં’ કલસાણં’ પહેલાં કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે યાવત્ ૧૦૮ એકસોને આઠ માટીના કલશોથી. ‘સવ્વોદણેહિં સવ્વમદ્દિયાહિં’ સઘળા તીર્થોના ઉદકોથી અને સઘળી નદીઓ અને સઘળા તીર્થોની માટીથી ‘સવ્વતૂવરેહિં સવ્વપુપ્પેહિં જાવ સવ્વોસહિ સિદ્ધત્થણેહિં’ તથા સઘળી ઋતુઓના ઉત્તમ ઉત્તમ સમસ્ત પુષ્પોથી યાવત્ સર્વોપધિયોથી તેમજ પીળા રંગવાળા સર્પોથી ‘સવ્વઙ્ગહીણે જાવ નિગ્ધો-સનાહ્યરવેણં’ સર્પ પ્રકારની ઋદ્ધિ અનુસાર સર્વ ઘુતિ અનુસાર યાવત વાજાઓના ગડગડાટવાળી દિવ્ય ધ્વનીઓની સાથે સાથે ‘મહયા મહયા ઇંદામિસેણં’ ઘણા મોટા એવા ઉત્સવ પૂર્વક એ ઈંદ્રાભિષેકની સમગ્ર સામગ્રીથી ‘તં વિજય દેવં અમિસિંચંતિ’ એ વિજય દેવનો અભિષેક કર્યો ‘પત્તેયં પત્તેયં સિરસાવત્તં અંજલિ કદદ્દુ એવં વયાસી’ અને તે પછી જૂદી જૂદી રીતે બન્ને હાથોની અંજલી કરીને અને તે અંજલીને માથા પર ફેરવીને આશીર્વાદ રૂપે તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું ‘જયજય નંદા જયજય મદ્દા’ હે નંદ તમારો જય થાયો જય થાયો. હે ભદ્ર તમારો જય થાયો જય થાયો ‘જયજય ગંદા મદ્દા’ હે નન્દ હે ભદ્ર તમારો વારં વાર જય જયકાર થાયો ‘અજિયં જિણેહિ જિતં પાલયાહિ’ આપ અજીતો—નહી’ જીતાયેલાઓને વશ કરો અને જીતેલાઓનું પાલન પોષણ કરો. ‘અજિતં જિણેહિ સત્તપક્કલં, પાલેહિ મિત્તપક્કલં’ નહી’ જીતાયેલા શત્રુપક્ષને વશ કરો—જીતો અને મિત્ર પક્ષનું પાલન કરો—રક્ષણ કરો. ‘જિયમજ્ઞે વસાહિ (તં દેવ)’ હે દેવ આપ જીત પક્ષમાં તમારા મિત્રોને વસાવો નિરુવસગ્ગો ઇંદોઙ્ગ દેવાણં, ચંદોઙ્ગ તારાણં’ દેવોમાં ઈન્દ્ર પ્રમાણે અને તારા ગણોમાં ચંદ્રની જેમ આપ નિરૂપસર્ગ બનીને વિચરણુ કરો. તેમજ અસુરોમાં ચન્દ્રની જેમ ‘ઘરણો ઙ્ગ તાગાણં’ નાગદેવોમાં ધરણેન્દ્રની જેમ ‘મરહોઙ્ગ મણુયાણં’ મનુષ્યોમાં ભરતની જેમ આપ નિરૂપસર્ગ બનીને વિચરણુ કરો. આપ ‘બહૂણિ પલિયોવમાઈં બહૂણિ

સાગરોવમાઈ' અનેક પદ્યોપમની અને અનેક સાગરોપમની આયુષ્ય પર્યન્ત
 'ચત્વરં સામાણ્યસાહસ્તીણં' ચાર હજાર સામાનિક દેવોના 'જાવ આયરવ્વદેવ
 સાહસ્તીણં' ચાવત્ ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના 'વિજયસ્સ દેવસ્સ વિજયાણ
 રાયહાણીણ' વિજયદેવની વિજયારાજધાનીના 'અણોસિંં વહૂણ વિજય રાયહાણિવત્થ-
 વ્વાણં' તથા ખીજ પશુ વિજયા રાજધાનીમાં નિવાસ કરનારા 'વાણમંતરાણં દેવાણં
 દેવીણં' વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયોના 'આહેવચ્ચં જાવ આણા ઈસરસેણાવચ્ચં'
 અધિપતિપશુ આજ્ઞાથી ઇશ્વર સેનાપતિ પશુને 'કારેમાણે પાલેમાણે' કદતા થકા
 તથા તેઓનું પાલન કરતા થકા 'વિહરાહિત્તિ કદ્દુ' સુખપૂર્વક વિહારકરે એ પ્રમા-
 ણેના આશીર્વાદાત્મક વચનોને કહીને 'મહયા મહયા સદ્દેણં જયજયસદ્દં પવંજંતિ'
 તેઓએ જ્ઞેર જ્ઞેરથી જ્ય હો જ્ય હો એ પ્રમાણેનો ઉચ્ચાર કર્યો ॥ સૂ. ૬૬॥

વિજયદેવ કા જિન (કામદેવ) પ્રતિમા કા પૂજન કા વાર્ણન

‘તણં સે વિજણ દેવે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘તેણં સે વિજણ દેવે’ તે પછી એ વિજયદેવ જ્યારે ઘણાજ ઠાઠ
 માઠની સાથે સાથે ઇંદ્રાભિષેકથી અભિષિક્ત થઈ ચુક્યા ત્યારે તે ‘સીહાસણાઓ’
 અન્નમુદ્દેહ’ સિંહાસન પરથી ઉઠયા. ‘અન્નમુદ્દેહ’ ઉઠીને તે પછી તે ‘અભિસેયસમાઓ
 પુરત્થિમેણં દારેણં પહ્ણિવ્વમમ્હ’ અભિષેક સભાના પૂર્વ દિશાના દરવાજે થઈને
 બહાર નીકળ્યા. ‘પહ્ણિવ્વમમિત્તા જેણામેવ અલંકારિય સમા તેણેવ ઉવાગચ્છહ’
 બહાર નીકળીને તે જ્યાં અલંકારિક સભા હતી ત્યાં આગળ આવ્યા. ‘તેણેવ
 ઉવાગચ્છિત્તા’ ત્યાં આવીને તે ‘અલંકારિયસમં અણુપ્પયાહિણીકરેમાણે’ તેણે એ
 અલંકારિક સભાની પ્રદક્ષિણા કરી. અને પ્રદક્ષિણા કરીને તે પછી તે ‘પુરત્થિમેણં
 દારેણં અણુપ્પવિસહ’ પૂર્વ દિશાના દ્વારેથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. પુરત્થિમેણં દારેણં
 અણુપ્પવિસિત્તા’ પૂર્વના દ્વારેથી તેમાં પ્રવેશ કરીને તે પછી તે ‘જેણેવ સીહાસણે
 તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ જ્યાં સિંહાસન હતું ત્યાં ગયા. ‘તેણેવ ઉવાગચ્છિત્તા’ ત્યાં
 જઈને તે ‘પૂરમુદ્દે’ પૂર્વ દિશાની તરફ સુખ રાખીને ‘સીહાસણવરણ સન્નિસણે’
 એ શ્રેષ્ઠ સિંહાસન પર તે બેસી ગયા ‘તણં સે તસ્સ વિજયદેવસ્સ સામાણ્ય-

परिसोववण्णगा देवा आभिणिओगिए देवे सद्दवेत्ति' ते पछी ते विज्य देवना सामा-
निक देवोअे, आभिनिओगिक देवोने ओलाव्या, 'सद्दवेत्ता एवं वयासी' ओलावीने
तेओअे तेमने आ प्रमाणे उछुं 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' उ देवानुप्पियो
तमे अधा ओकदम ञट्ठिथी 'विजयस्स देवस्स अलंकारियं भंडे उवणेह' विज्य
देव भाटे अलंकारिक लांडोने लछि आवो. 'तेणेव ते अलंकारियं भंडं जाव उव
दुवेत्ति' आ प्रमाणेनी सामानिक देवोनी आज्ञानो स्वीकार करीने ते अलिओ-
ओगिक देवो ओअे सभये अलंकारिक लांडोने त्यां लछि आव्या 'तएणं से विजए
देवे तप्पढमयाए पम्हलसुकुमालाए' ते पछी सौथी पडेलां ओ अलंकारिक सलामां
विज्यदेवे रोमवाली अने सुकुमार तथा 'दिव्वाए सुरभीए' दिव्य अने सुगंधि
वाणा ओवा 'गंधकासाईए' कपाय द्रव्योथी अनाववामां आवेल डोवाथी विशेष
प्रकारना सुगंधवाणा ओवा ओक नाना ओवा इमालथी 'गायाइं लुहेंति' पोताना
शरीरने लूछयुं 'गायाइं लुहित्ता' शरीर लूछीने 'सरसेण गोसासचंदणेण गायइं
अणुलिपेत्ता' ते पछी गोशीर्षचंदनने पोताना शरीर पर लेप कर्यो. 'सरसेण
गोसीसचंदणेण गायइं अणुलिपेत्ता' सरस गोशीर्षचंदनथी शरीर पर लेप करीने
'तओ अंतरे च णं' ते पछी तेणे 'णासाणीसायवायवज्जे' नाकना निःश्वासना
पवनथी उडी ञय ओवा 'चक्खुहरम्' आंओने उरणु करवावाणा अर्थात् अति-
शय सुंदरताना कारणे आंओने पोतानी तरइ आकषित करवावाणा ओवा
'वण्ण फारिसत्तं' सुंदर वणु अने सुंदर स्पर्श ओ अन्नेथी युक्त 'हयलाला पेल-
वात्तिरेगं' घोडानी लाणथी पणु वधारे सुंदर 'धवलं' तथा सइत 'कणगखइयं
तकम्मं' तथा नेना अन्ने छेडाओ सोनाना किनारोथी लरेला ओवा 'आकास
फालिह सरिसण्णभं' आकाश अने स्फटिकना नेवी पोतानी क्रांतीथी नेओ अमकी
रह्या उता. 'दिव्वं' तेथी ञ ने स्वगीय डोवाना कारणे प्रचलित वस्त्रोथी ओक
दम गुदा प्रकारना उता ओवा 'देवदूसजुयलं' देवदूष्य युगल के ने देवोने
पडेरवा योग्य ओवा वस्त्र युगलने 'णियंसेइ' पडेर्या 'णियंसेत्ता' देवदूष्य युगलने
धारणु करीने ते पछी तेणे 'हारंपिण्णद्वेइ' १८ अदार सेरवाणे अहुमूदयहार गणां
पडेर्यो 'हारंपिण्णद्वेत्ता' उार पडेरिने ते पछी तेणे 'एणं एगावलं पिण्णद्वंति'
ओकावलि-हारविशेषने धारणु कर्यो 'एगावलं पिण्णवेत्ता' ओकावली हारने
पडेरिने 'एवं एतेणं अभिलावेणं' तेणे आं अलिलाप-कथन प्रमाणे 'मुत्तावलं'
मुक्तावली-मुक्ता इल वाणी मालाने 'कणगावलं' कनकमथी भाणाने 'रयणावलं'
रत्नोनी भाणाने 'कडगाइं' कटकने-कांडाना आलूधणुने 'तुडियाइं' त्रुटितोने

ખાડું રક્ષકોને ‘અંગયાઈ’ અંગદોને અર્થાત્ કાંડાના આભૂષણુ વિશેષને ‘કેયૂરાઈ’ કેયૂરોને ‘દસમુદિયાળંતકં’ ૧૦ દસ મુદ્રિકાઓ-વીંટીયોને ‘કહિસુત્તયં’ ક્રટિસૂત્ર કંદેરાને ‘તે અલ્થિસુત્તકં’ વ્યસ્થિસૂત્રને ‘મુરવિ’ મુરવીને ‘પાલબંસિ’ પ્રાલંબકોને એટલે કે-તપનીય સોનાના બનેલ વિચિત્ર મણિયોના ચિત્રોથી ચિતરેલ તથા પહેરવાવાળાની બરોબરનું જે આભૂષણુ વિશેષ હોય છે. તેનું નામ પ્રાલંબક છે. એવા પ્રાલંબકને ‘કુંડલાઈ’ કાનમાંના કુંડલોને ‘ચૂડા-મર્ણિ’ માથાના રત્નને આ મસ્તકનું આભૂષણુ પાર્થિવ રત્નોમાં સાર રૂપ માનવામાં આવેલ છે. અને તે ઇન્દ્ર અને ચક્રવર્તિ રાજાના મસ્તક પર ધારણુ કરાવવામાં આવે છે. એ સઘળા અમંગલોનું તથા સઘળા રોગોનું અને સઘળા દોષોનું વિનાશક હોય છે. તથા સુંદર લક્ષણોથી એ યુક્ત હોય છે. આવું એ એક મંગલ રૂપ આભૂષણુ વિશેષ છે. આવા આભૂષણુ વિશેષને તથા ‘ચિત્તરચ્ચુ ક્કહં મહં’ અનેક પ્રકારના રત્નોથી ઉત્તમ મુગટને ‘પિર્ણિવેઈ’ પહેર્યો ‘પિર્ણિવેત્તા’ આ રીતના પૂર્વોક્ત સઘળા આભરણોને યોગ્ય સ્થાને પહેરીને ‘ગંઢિમ વેઠિમપૂરિમ સંઘાઈમેળં ચરચ્ચિવેહ્ણં મલ્લેણં’ તે પછી તેણે અન્યિમ-દોરામાં ગાંઠો લગાવી લગાવીને બનાવવામાં આવેલ માળાથી વેષ્ટિમ-પુષ્પના લંબસક-ઝમ્બનકના જેમ દોરાથી વીંટીને બનાવવામાં આવેલ માળાથી પૂરિમ-શલાકાઓને પરસ્પર પરોવીને બનાવવામાં આવેલ ટોપલી વિગેરેની જેમ કુલોને પરોવીને બનાવવામાં આવેલ માળાઓથી અને સંઘાતિમ-એક બીજામાં નાળોને જોડીને બનાવવામાં આવેલ માળાથી આ રીતે આ ચાર પ્રકારની માળાઓથી પોતાને અલંકારિત કરીને વિભૂષિત કર્યા તે વખતે એવું જણાતું હતું કે જાણે આ એક ‘કપ્પરુ ક્લ્લવચંપિવ’ કલ્પવૃક્ષજ છે ‘કપ્પરુક્લ્લવચં પિવ અપ્પાણં અલંક્રિયવિમ્ભૂસિયં કરેત્તા’ સુંદર એવા કલ્પવૃક્ષની જેમ પોતાને અલંકૃત અને વિભૂષિતકરીને ‘દહરમલ્લય સુગંધગંધિતેહિં ગાતાઈ સુક્કિહિતિ’ તે પછી તેણે દહરમલ્લય અંદનની સુગંધવાળા અંદનથી પોતાના શરીરને અલંકૃત કર્યું. ‘સુક્કિહિત્તા’ આ પ્રમાણે પોતાના શરીરને અલંકાર વાળું બનાવીને ‘દિવ્વંચ સુમળોદામં પિર્ણિદ્ધંતિ’ તે પછી તેણે દિવ્ય એવી પુષ્પોની માળા ધારણુ કરી ‘તણ્ણં સે વિજ્જે દેવે’ તે પછી એ વિજ્યદેવે ‘કેસાલંકારેણં વત્થાલંકારેણં મલ્લાલંકારેણં આમ્ભરણાલંકારેણં ચર ચ્ચિવેહ્ણં અલંક્રિયવિમ્ભૂસિણ સમાળે’ તે પછી વિજ્યદેવે કેશોને સુંદર બનાવવા વાળા અલંકારથી વસ્ત્રોને સુંદર લગાડવાવાળા અલંકારથી તેમજ આભૂષણોને પણ વિશેષ પ્રકારથી શોભાવવાવાળા અલંકારથી આ પ્રમાણેના ચાર પ્રકારવાળા અલંકારોથી પોતાને દિવ્ય રીતે શોભાવમાન કરી લીધા અને જ્યારે ‘પહિપુણ્ણા લંકારે’ સંપૂર્ણ પણાથી બધાજ અલંકારો પહેરીલીધા ત્યાર પછી તે ‘સીહાસ-ણાઓ અન્નમુદ્દેઈ’ સિંહાસન પરથી ઉભો થયો અન્નમુદ્દેત્તા’ ઉભા થયા પછી તે

‘અલંકારિય સમાઓ પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં પડિણિક્ખમઙ્ગ’ એ અલંકારિક સભાના પૂર્વદ્વારેથી બહાર નીકળ્યો. ‘પડિણિક્ખમિત્તા જેણેવ વવસાયસમા તેણેવ ડવાગચ્છઙ્ગ’ બહાર નીકળીને તે પછી તે જ્યાં વ્યવસાય સભા હતી ત્યાં આગળ તે આવ્યા. ‘તેણેવ ડવાગચ્છિત્તા’ ત્યાં આવીને તેણે ‘વવસાયસમં અણુપયાહિણં કરેમાણે કરેમાણે’ પ્રદક્ષિણા કરીને તે પછી તે ‘પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં અણુપવિસઙ્ગ’ પૂર્વ દિશાના દ્વારેથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો ‘અણુપવિસિત્તા જેણેવ સીહાસણે તેણેવ ડવાગચ્છઙ્ગ’ ત્યાં પ્રવેશ કરીને જ્યાં સિંહાસન હતું ત્યાં તે ગયો. ‘ડવાગચ્છિત્તા સીહાસણવરગણે પુરત્થામિમુદ્દે સણિણસણે’ તેઉત્તમ સિંહાસનની ઉપર પૂર્વદિશા તરફ મુખ રાખીને બેસી ગયો. ‘તણં તસ્સ વિજયસ્સ દેવસ્સ આહિઓગિયાદેવા પોત્થયરયણં ડવણેતિ’ તે પછી એ વિજયદેવને આભિયોગિક દેવોએ ત્યાં તેને એક પુસ્તક રત્ન અર્પણ કર્યું. ‘તણં સે વિજય દેવે પોત્થયરયણં ગેણંતિ’ ત્યારે એ શ્રેષ્ઠ પુસ્તક રત્ન એ વિજય દેવે લીધું. ‘ગેણેત્તા પોત્થયરયણં મુયતિ’ તે લઈને તેને તેણે પોતાના ખોળામાં રાખ્યું. ‘પોત્થયરયણં મુણ્ણ’ પુસ્તકરત્ન ખોળામાં રાખીને ‘પોત્થયરયણં પિહાડેતિ’ તે પુસ્તક રત્નને તેણે વાંચવા માટે ઉઘાડ્યું. ‘પોત્થયરયણં પિહાડેત્તા’ પુસ્તક રત્નને ખોલીને ‘પોત્થયરયણં વાણંતિ’ પુસ્તક-રત્નને વાંચવા લાગ્યા. ‘પોત્થયરયણં વાણ્ણ, ધમ્મિયં વવસાયં ગેણંહિત્તા પોત્થયરયણં પડિણિક્ખમઙ્ગ’ ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાની ઈચ્છા કરી. કેમકે વ્યવસાય સભા શુભ અધ્યવસાયના કારણુ ૩૫ હોય છે. અને તેનું કારણુ પણ એજ છે કે ક્ષેત્રાદિક પણ કર્મના ક્ષયોપશમમાં હેતુ ૩૫ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—‘ડવ્ય ક્ખઓવસમોવસમાજં ચ કમ્મુણો મણિયા, દવ્વં, ચેત્તં, કાલં, મવં ચ માવં ચ સંસપ્પ’ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ અને ભાવનો આશ્રય કરીને પણ કર્મની ઉદય, ક્ષય, ઉપશમ અને અવસ્થાઓ હોય છે. ‘ધમ્મિયં વવસાયં ગેણંહિત્તા પોત્થયરયણં પડિણિક્ખમઙ્ગ’ ધાર્મિક વ્યવસાય કરીને તે પછી તેણે એ પુસ્તક રત્નને મૂકી દીધું. ‘પડિણિક્ખમિત્તા સીહાસણાઓ અબ્બુદ્દેઙ્ગ’ પુસ્તક રત્નને મૂકીને તે પછી તે સિંહાસન પરથી નીચે ઉતર્યો. ‘અબ્બુદ્દેઙ્ગ’ સિંહાસન પરથી ઉતરીને તે ‘વવસાયસમાઓ પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં પડિણિક્ખમઙ્ગ’ એ વ્યવસાય સભાના પૂર્વ દિશાના દ્વારે થઈને બહાર નીકળ્યો. ‘પડિણિક્ખમિત્તા’ બહાર નીકળીને ‘જેણેવ ણંદા પુક્કરિણી તેણેવ ડવાગચ્છઙ્ગ’ તે જ્યાં નંદા પુષ્કરિણી હતી ત્યાં ગયા. ‘ડવાગચ્છિત્તા ણંદાક્કરિણી’ અણુપયાહિણી કરેમાણે પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં અણુપવિસઙ્ગ’ ત્યાં જઈને તેણે એ નંદા પુષ્કરિણીની પ્રદક્ષિણા કરીને તેના પૂર્વ

દિશાના દરવાજે થઈને તેમાં પ્રવેશ કર્યો. ‘અણુવવિસિત્તા’ પ્રવેશ કરીને ‘પુર-
ત્થિમિલ્લેણં તિસોવાણપહિરૂવગણં પચ્ચોરુહ્હ’ તે તેની ત્રિસોપાન પંક્તિથી ઉતરીને
તેમાં પ્રવેશ કર્યો. ‘પચ્ચોરુહિત્તા હત્થપાદં પક્ખાલેંતિ’ તેમાં પ્રવેશ કરીને તેણે પોતાના
હાથ પગ ધોયા. ‘પક્ખાલિત્તા ઇમં મહં સેત્તં રચયામયં વિમલસલિલપુણ્ણં મત્તગય
મહાક્કિત્તિસમાણં મિંગારં પગિણ્ણહ્હ’ હાથ પગ ધોઈને તેણે આંદીની બનેલ એક
નિર્મળ જળથી ભરેલ આરી ઉઠાવી કે જેનું મુખ મદોન્મત્ત હાથીની સુંઠ
જેવું હતું. ‘મિંગારં ગેણ્ણિત્તા જાઈં તત્થ ઉપ્પલાઈં પડમાઈં જાવ સયસહસ્સપત્તાઈં
તાઈં ગિણ્ણંતિ’ આરી લીધા પછી તેણે ત્યાં જેટલા ઉત્પલો, પક્કો યાવત્ શત
પત્ર, સહસ્રપત્રો વાળા કુમળો હતા તે બધાને લીધા. ‘ગિણ્ણિત્તા ણંદાઓ
પુક્કલ્લરિણીઓ પચ્ચુત્તરેઈ’ તે લઈને તે નંદા પુષ્કરિણીઓમાંથી બહાર નીકળ્યો.
‘ણંદાઓ પુક્કલ્લરિણીઓ પચ્ચુત્તરિત્તા’ નંદા પુષ્કરણીમાંથી બહાર નીકળીને તે પછી
તે ‘જેણેવ સિદ્ધાયયણે તેણેવ પહારેત્થ ગમણાઈ’ ન્યાં સિદ્ધાયતન હતું તે તરફ
ચાલવા લાગ્યા. ‘તણં તસ્સ વિજયસ્સ દેવસ્સ’ તે પછી તે વિજય દેવના ચત્તારિ-
સામાણિયસાહસ્સીઓ જાવ અણેય વહવે વાણમંતરા દેવાય દેવીઓય’ ચાર હબ્બર
સામાનિક દેવ યાવત્ પોતપોતાના પરિવાર સાથે ચાર અગ્રમહિષિયો સાત
અનીકાધિપતિ અને બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો કે જેઓ
માંથી ‘અપ્પેગહ્યા’ કેટલાક ‘ઉપ્પલહ્થગયા જાવ સહસ્સપત્તહ્થગયા’ પોતાના
હાથોમાં ઉત્પલો રાખ્યા હતા યાવત્ કુમુદ, કૈરવ, શતપત્ર અને સહસ્ર પત્રો
હાથમાં લીધા હતા. તેમજ એક બીજાના હાથમાં હાથ રાખીને ચાલતા હતા
એ બધા. ‘વિજયદેવં પિટ્ઠતો પિટ્ઠતો અણુગચ્છંતિ’ એ વિજય દેવની પાછળ પાછળ
ચાલતા હતા. અને તેઓ એવા લાગતા હતા કે જાણે હવાજ તેમને ઉડાડીને
લઈ જાય છે. ‘તણં તસ્સ વિજયસ્સ દેવસ્સ આમિયોગિયા દેવા દેવીઓય કલ્લસ-
હ્થગયા જાવ ધૂવકલ્લુચ્છહ્થગયા’ તથા બીજા પણ જે આભિયોગિક દેવો હતા.
અને દેવિયો હતી તે બધા હાથોમાં કલશેા યાવત્ ધૂપ કડુચ્છકોને લઈને ‘વિજયં
દેવં પિટ્ઠઓ પિટ્ઠઓ અણુગચ્છંતિ’ વિજયદેવની પાછળ પાછળ ચાલતાહતા ‘તણં
સે વિજણે દેવે ચઉહિં સામાણિયસાહસ્સીહિં જાવ અણેહિંય વહૂહિં વાણમંતરેહિં
દેવેહિં દેવીહિં સદ્ધિં સંપહિવુદે સવ્વહ્હદીઈ સવ્વજ્જુઈઈ જાવ ગિણ્ણોસણાઈયરવેણં
જેણેવ સિદ્ધાયયણે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ આરીતે તે વિજયદેવ ચાર હબ્બર
સામાનિક દેવોની યાવત્ બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવોથી અને દેવિયોથી
ઘેરાઈને સઘળા પ્રકારની ઋદ્ધિ અને ધુતિથી યુક્ત બનીને વાજઓનાગડગડાટની

સાથે સાથે જ્યાં સિદ્ધાયતન-વ્યન્તરાયત હતું ત્યાં ગયા, 'તેણેવ ઝવાગચ્છિત્તા સિદ્ધાયયણં અણુપયાહિણી કરેમાણે પુરસ્થિમિલ્લેણં દારેણં અણુપવિસઙ્' ત્યાં જઈને તેણે સિદ્ધાયતનની પ્રદક્ષિણા કરી અને તે પછી તેના પૂર્વ દિશાના દ્વારેથી તેણે તેમાં પ્રવેશ કર્યો 'તેણેવ અણુપવિસિત્તા જેણેવ દેવચ્છંદણે તેણેવ ઝવાગચ્છઙ્' તેમાં પ્રવેશ કરીને તે જ્યાં દેવચ્છંદક-દેવનું આસન વિશેષ હતું તે યાત્રુ ગયો. 'તેણેવ ઝવાગચ્છિત્તા આલોણે જિણપાઢમાણં પળામં કરેઙ્' ત્યાં જઈને તેણે જીન પ્રતિમા-કામદેવની પ્રતિમાને પ્રણામકર્યો. 'પળામં કરેત્તા' પ્રણામ કરીને 'લોમહત્થયં ગેણ્હઙ્' તેણે મોર પીછા થી બનાવેલ મુષ્ટિ ને ઉઠાવી 'લોમહત્થયં ગેણ્હિત્તા' એ મુષ્ટિને ઉઠાવીને તે પછી તેણે 'જિણપહિમાઓ લોમહત્થયણં પમજ્ઙઙ્' એ જીન પ્રતિમા-કામદેવની પ્રતિમાનું એ લોમહસ્તથી, પ્રમાર્જન કર્યું 'લોમહત્થયણં પમજ્ઙિત્તા' લોમહસ્તથી પ્રમાર્જન કરીને. 'સુરમિણા ગંધોદણં ણ્હાણેતિ' તે પછી તેણે તે પ્રતિમા ઉપર સુગંધ વાળા ગંધોદકથી અભિષેક કર્યો અભિષેક કરીને તે પછી તેણે 'દિવ્વાણે સુરમિગંધકાસાઈણે ગાયાઙ્ લ્હુહેઙ્' દિવ્ય અને સુગન્ધવાળા ગંધથી યુક્ત ટુવાલથી તે જીન-કામદેવ પ્રતિમાના શરીરને લૂછ્યું 'ગાયાઙ્ લ્હુહેત્તા' શરીર ઉપરનું પાણી લૂછીને 'સરસેણ ગોસીસચંદણેણ ગાયાઙ્ અણુલિપ્પઙ્' તે પછી તેણે ગોશીષિ ચંદનથી તેના સમ્પૂર્ણ શરીર પર લેપ કર્યો 'ગાયાઙ્ અણુલિપિત્તા' શરીર પર લેપ કરીને 'જિણપાઢમાણં અઙ્ઙાઙ્ સેત્તાઙ્ દિવ્વાઙ્ દેવદૂસજુયલાઙ્ ણિયંસેઙ્' તે પછી તેણે અહત, અપરિમદિત શ્વેત અને દિવ્ય એવું દેવ દ્વ્ય યુગલ પ્રતિમાઓને પહેરાવ્યું 'ણિયંસેત્તા' પહેરાવીને 'અગોહિં વરેહિય ગંધે-હિય મલ્લેહિંય અચ્ચેતિ' વસ્ત્ર પહેરાવીને તે પછી તેણે શ્રેષ્ઠ સુગંધવાળી એવી અપરિમિત મુક્તામાળાઓથી તેનું અર્ચન કર્યું 'અચ્ચેત્તા પુષ્પારુહણં ગંધારુહણં મલ્લારુહણં વળ્ણારુહણં ચુળ્ણારુહણં આમરણારુહણં કરેતિ' અર્ચના કર્યા પછી તેણે તે કામદેવ પ્રતિમાની ઉપર પુષ્પો ચડાવ્યા. અર્થાત્ પુષ્પોથી તેનું અર્ચન કર્યું તથા ગંધ અને ધૂપ દ્રવ્યોથી તેની અર્ચના કરી, પુષ્પમાળાઓથી તેની અર્ચના કરી. વર્ણુકથી તેની અર્ચના કરી, ચૂર્ણુ દ્રવ્યોથી તેની અર્ચના કરી તેમજ આભૂષણોથી તેની અર્ચના કરી. 'કરેત્તા' આ પ્રમાણે પુષ્પ વિગેરેથી અર્ચના કરીને 'આસત્તોસત્તવિપુલવટ્ટ વઘ્ઘારિયમલ્લદામકલાવં કરેતિ' તે પછી તેણે ત્યાં આગળ જમીનસુધી પહોંચી એવી લાંબી પુષ્પોની માળાઓનો સમૂહ ત્યાં રાખ્યો 'કરેત્તા' આરીતે પુષ્પ માળાઓના સમૂહથી અર્ચના કરીને 'અચ્છેહિં સળ્હેહિં રયયામણ્હિં અચ્છરસાતંહુલેહિં' તે પછી તેણે સ્વચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિક જેવા નિર્મલ ચિકણુ અચ્છરસવાળા અર્થાત્ સમીપમાં રહેલ વસ્તુનું

જેમાં પ્રતિબિંબ-પડછાયો પડે એવા રત્નમય ચોખાથી 'અદ્ભુતમંગલ આલિહૈ' આઠ આઠ મંગલદ્રવ્યોનું એ પ્રતિમાઓની આગળ આલેખન કર્યું' અર્થાત્ એવા ચોખાથી તેઓએ સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલાદિ દ્રવ્યોના ત્યાં ચિત્રો બનાવ્યા. તે માંગલિક દ્રવ્યો આ પ્રમાણે છે.-'સોલ્હિય, સિરીવચ્છ જાવ દાવણા, સ્વસ્તિક ૨, શ્રીવસ્ત ૩, વર્દમાનકઠ, નન્દિકાવર્તપ, મહાનસદ, કલશાળ, મત્સ્ય અને ૮ દર્પણુ 'આલિહિત્તા' આઠ માંગલિક દ્રવ્યોના ચિત્રો ત્યાં એ ચોખાથી બનાવીને 'કચમ્ગાહગહિયકરતલપચ્મદ્ભુ વિપ્પમુક્કેળ દસદ્ધવણેણં કુસુમેણં મુક્કપુક્ક-પુંજોવયારકલિયં કરેંતિ' કેશપાશને ગ્રહણુ કરવા જેવા હાથથી ગ્રહણુ કરેલ અને તેથી જ હાથમાંથી નીચે પડેલા એવા પુષ્પોને છોડીને ખાડીના પાંચ-વર્ણના પુષ્પોનો તેણે ત્યાં ઢગલો કર્યો અર્થાત્ ઉપચાર અર્ચના કરી. 'કરેત્તા' આ પ્રમાણે ઉપચાર અર્ચના કરીને 'ચંદણભવઝરવેરહલિયવિમલદંડા' તે પછી તેણે ચન્દ્રકાંત, વજૂ અને વૈડૂય રત્નમય વિમલદંડોવાળા 'કંચનમણિરચનમત્તિચિત્તં' કાંચન અને મણિરત્નોની વિચિત્ર એવી રચનાઓથી યુક્ત 'કાલાગુરુ પવરકુંદરુ-ક્કતુરુક્કધૂપગંધુત્તમાણુવિદ્દં' અને કાલાગરુ, કુંદુરુક્ક, તુરુક્ક, અને લોખાન ના ધૂપ-થી ઉત્તમ સુગંધવાળા અને એટલા માટેજ 'ધૂવર્વદ્દિં' ધૂપની વાટનેજ 'વિનિમ્મુયંતં' બાણે ખહાર કહાડતો હોય એવા 'વેરહલિયામયં કહુચ્છુયં પમ્ગહિત્તુ' વજ્રરત્નના બનેલ ધૂપના આધારવાળા પાત્રને અર્થાત્ ધૂપદાનીને લઈને 'પયત્તેળ' તેણે ઘણી જ સાવધાની પૂર્વક 'ધૂવં દાઝણં' ધૂપ કરીને 'જિણવરાણ અદ્ભુતસયવિસુદ્ધ ગંધ-જુત્તેહિં મહાવિત્તેહિં અન્નજુત્તેહિં અપુણરુત્તેહિં સંથુણઈ' જીનવરો-કામદેવની ૧૦૮ એકસો ને આઠ વિશુદ્ધ અને મોટા મોટા સાર્થક-અર્થવાળા અ પુનરૂક્ત એવા છ'દોથી સ્તુતિ કરી 'સંથુણિત્તા સત્તદ્ભુપયાહિં ઓસરઈ' સ્તુતિકરીને સાત આઠ ડગલા આગળ ખસીગયા. અને એ પ્રમાણે ખસી જઈને જરા આગળ જઈને 'વામં જાણુ અંચેઈ' તેણે પોતાનો ડાબી બાજુના બાજુ ને પગની ઉપર ચડાવી 'અંચિત્તા દાહિણં જાણુ ધરણિતલંસિ ણિવાહેઈ' અને એરીતે ઉઠાવીને જમણા બાજુ ને પગથી નીચે જમીન પર રાખ્યો. તે પછી તેણે 'તિક્કુત્તો મુદ્ધાણં ધરણિતલંસિ ણિવાહેઈ' પોતાના મસ્તકને ત્રણવાર જમીન તરફ નમાવ્યું 'ધરણિતલંસિ નમિત્તા' મસ્તકને ત્રણવાર જમીન પર નમાવીને તે પછી તે 'હિસિ પચ્ચુણમઈ' કંઈક ઉંચેાથયેા 'પચ્ચુણમિત્તા' કંઈક ઉંચેા થઈને 'કહય તુહિય થંભિયાઓ મુયાઓ પહિસાહરઈ' તે પછી તેણે પોતાની કટક અને ત્રુટિત થી સ્તંભિત એવી બને ભુબાઓ ને ફેલાવી. 'પહિસાહરિત્તા કરતલપરિમ્ગહિયં સિરસાવત્તં મત્થપ્પ અંજલિં કદ્દદ્દુ એવં વયાસી' હાથ ફેલાવીને તેની અંજલી બનાવી અને તેને પોતાના મસ્તક પર ફેરવી તેપછી તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા, 'ળમોત્થુ ણં' અરિહંતાણં

भगवन्ताणं जाव सिद्धिगइ गामधेयं ठाणं त्तिकद्रुदु वंदति णमंसंति' थावत् सिद्धि-
गति नामना स्थानने प्राप्त थयेला सधणा तीर्थ'इशे अरिडुंत लगव'तोने
भारा नमस्कारडे। 'त्तिकद्रुदु वंदइ णमंसइ वंदित्ता णमंसित्ता जेणेय सिद्धाययणस्स
बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ' आ प्रभाण्णे कडीने तेण्णे तेभाने वंदनाकरी
नमस्कारकर्या वंदना नमस्कार करीने न्यां सिद्धायतनने। मध्यभागने प्रदेश
डतो त्यां ते आव्ये। ॥ सू० ६७ ॥

'वंदित्ता णमंसित्ता' धत्यादि

टीकार्थ-वंदना नमस्कार करीने सिद्धायतनना मध्य प्रदेशमां आव्ये।
'उवागच्छित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खइ' त्यां नधने तेण्णे दिव्य अेवी
उदक धाराथी तेनुं सिंथन कथुं 'अब्भुक्खित्ता सरसेन गोसीसचंदणेणं पंचंगुलि-
तलेणं मंडलं आलिहइ' सींथन करीने ते पछी तेण्णे त्यां गोशीर्षं चंदनथी
हाथे पर लेप करीने पांचे आंगणीयोथी युक्त छापा लगाव्या, ते पछी अेक
मंडल लभ्युं-अर्थात् अनाव्युं 'मंडलं आलिहित्ता' मंडल अनावीने 'वच्चए
दलयइ' अर्थना करी 'वच्चए दलयित्ता' अर्थना करीने ते पछी तेण्णे 'कयग्गाह-
गहिय करयलपढभट्टविप्पमुक्केण दसद्धवणेणं कुमुमेणं :मुक्कपुण्णोवयारकलियं
करे'त्ति' केशपाशने पकडवा जेवा हाथमांथी पडेला पुष्पोने छोडीने आडीना
पांचवर्णुं वाणा पुष्पोने ढगले अनाव्ये, 'करेत्ता धूवं दलयइ' पुष्पोने ढगले
अनावीने ते पछी तेण्णे त्यां धूप कर्ये 'धूवं दलयित्ता जेणेव सिद्धायतणस्स दाहि-
गित्ते' धूप सगगावीने ते पछी ते न्यां सिद्धायतननी दक्षिणु आनुनुं 'दारे'
दार डतुं 'तेणेव उवागच्छइ' त्यां ते आव्ये। 'उवागच्छित्ता लोमहत्थयं गेण्हइ'
त्यां आवी तेण्णे भयूर पिछिका वीधी, 'गेण्हित्ता दारचेडीओ सालभंजियाओय'
भयूर पिछिका लधने तेण्णे तेनाथी दारनी चेटिका इप शाद लंकाओ-पुत-
णीथेनुं अने 'वालरुवएय लोमहत्थएणं पमज्जइ' व्याद इपोनुं प्रभार्जन कथुं
'पमज्जेत्ता बहुमज्झदेसभाए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं अणुलिंपइ'
प्रभार्जन करीने ते पछी तेण्णे अे सिद्धायतनना अहु मध्य देश भागमां सरस
गोशीर्षं चंदनथी पांचे आंगणीयोथी युक्त अेवा छापा लगाव्या 'अणुलिंपित्ता'
छापाओ लगावीने ते पछी तेण्णे 'चच्चए दलयइ' त्यां अर्थना करी 'दलयित्ता
पुण्णरुहणं जाव आहरणारुहणं करेइ' अर्थना करीने ते पछी तेण्णे पुष्पो चढाव्या,
थावत् आभूषण्णे पडेरुव्या 'करेत्ता आसत्तोसत्त विपुल जाव मल्लदामकलावं

करे'ति' आत्प्रथमो पडेरावीने ते पछी तेणु उपरथी नीचे सुधी विपुल यावत्
 भावाओनो समूह त्यां राण्यो. धत्यादि प्रकारथी आ सूत्रनी व्याख्या पडेलां
 कक्षा प्रमाणे ७ स्फट रीते छे. ॥ सू. ६८ ॥

‘तएणं तस्स विजयस्स देवस्स’ धत्यादि

टीकाथ-न्यारे विजयदेव सिंहासन पर भेसी गया त्यारे थोडीं वार
 पछी अे विजय देवना ‘चत्तारिसामाणिसाहस्सीओ’ चार उठर सामानिक देव
 ‘अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं’ अनुक्रमथी उत्तर विगेरे चारे दिग्भागेमां-
 धशानादि दिशाओमां आवीने ‘पत्तेयं पत्तेयं’ अेक अेक ‘पुव्वणत्थेसु’ पडेलेथी
 राभेला ‘भ्दासणेसु’ लद्रासनो पर ‘णिसीयंति’ भेसी गया. ‘तएणं तस्स विज-
 यस्स देवस्स’ ते पछी अे विजय देवनी ‘चत्तरि अग्गमहिस्सीओ’ चार पटराण्यो
 ‘पुरत्थिमेणं’ पूर्व दिशाभां ‘पत्तेयं पत्तेयं’ अेक अेक ‘पुव्वणत्थेसु भ्दासणेसु’
 पडेलेथी राभेला लद्रासनो पर ‘णिसीयंति’ भेसी गधयो. ‘तएणं तस्स विजय-
 स्स देवस्स’ ते पछी अे विजय देवनी ‘दाहिणपुरत्थिमेणं’ अग्निदिशाभां
 ‘अग्निंतरियाए परिसाए’ आत्प्रथमत्तरिक परिषदाना ‘अट्टदेवसाहस्सीओ’ आठ
 उठर देवो ‘पत्तेयं पत्तेयं’ अेक अेक ‘जाव णिसीयंति’ लद्रासन पर भेसी गया.
 ‘एवं दक्खिणेणं मज्झिमियाए परिसाए दस देव साहस्सीओ जाव निसीयंति’ अेक
 रीते दक्षिण दिशाभां मध्यम परिषदाभां १० दस उठर देवो भेसी गया.
 ‘दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरियाए परिसाए वारस देवसाहस्सीओ पत्तेयं पत्तेयं जाव
 णिसीयंति’ दक्षिण पश्चिम दिक्केणु-नैऋत्य विदिशाभां आठ परिषदाना १२
 चार उठर देवो अेक अेक पडेला राभेला सिंहासनोनी उपर भेसी गया.
 ‘तए णं तस्स विजयस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं’ ते पछी अे विजय देवनी पश्चिम
 दिशाभां सात अनीकाधिपतियो ‘सत्त अणीयाहिवई पत्तेयं पत्तेयं णिसीयंति’
 अेक अेक सिंहासन पर भेसी गया. ‘तएणं तस्स विजयस्स देवस्स पुरत्थिमेणं
 दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं’ ते पछी अे विजयदेवनी पूर्व दिशाभां दक्षिण दिशाभां
 पश्चिम दिशाभां अने ‘उत्तरेणं’ उत्तर दिशाभां ‘सोलस आयरक्ख देवसाहस्सीओ
 पत्तेयं पत्तेयं पुव्वणत्थमद्दासणेसु णिसीयंति’ १६ सोण उठर आत्मरक्षक देव
 पडेलेथी राभेला अेक अेक लद्रासनपर चारे गान्ठु भेसी गया. ‘तं जहा’ जेभके
 ‘पुरत्थिमेणं चत्तरि साहस्सीओ, पूर्व दिशाभां चार उठर आत्मरक्षक देवो भेडा
 ‘जाव उत्तरेणं’ यावत् उत्तर दिशाभां चार उठर आत्मरक्षक देवो भेडा अने अेक
 प्रमाणे दक्षिण दिशाभां चार उठर तथा पश्चिम दिशाभां चार उठर आत्मरक्षक
 देवो पडेलेथी राभेला सिंहासनो पर भेडा तेम समज्जुं. ‘तेणं आयरक्खा
 संनद्धवद्धवम्मिकवया’ अे आत्मरक्षक देवोअे लोभउना पीलाओथी युक्त अेवा

બકબતરો ખૂબજ કસીને પહેરેલા હતા. ‘ઉપ્પીલિય સરાસળપટ્ટિયા’ હાથોમાં ધનુષ ધારણ કરેલા હતા. ‘પિળદ્ધ ગેવેજ્જ વિમલવરચિંધવટ્ટા’ ગળામાં હાર અને વિમલ સુલટ ચિહ્નવાળા પટ્ટથી યુક્ત હતા. ‘ગહિયારહપહરણા’ તેઓએ પોતાના હાથોમાં હથિયારો લીધેલા હતા. ‘તિળયાઈ તિસંધિણી વઙ્ગામયકોઢિણી ઘણુઈ અભિગિજ્જપટ્ટિયાઈત કંઢકલોવા’ ત્રણ સ્થાનોમાં આદિ, મધ્યમ, અને અંતરૂપ ત્રણ સ્થાનોમાં નમેલ ત્રણ સંઘીયો વાળા અને વજ્રમય કોટિવાળા ‘ઘણૂઈ’ ધનુષ્યો ને લઈને જેની પાંસે બાણો ઘણા છે; અથવા બાણોથી જેઓના ભાથાઓ પૂરે પૂરા ભરેલા છે. અને તેથીજ કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોના હાથમાં નીલ વર્ણુના બાણો છે. તથા કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો ‘પીયપાણિણા’ પીળા રંગના બાણો જેના હાથોમાં છે. એવા હતા. કેટલાક આત્મરક્ષકદેવો ‘રત્તપાણિણો’ લાલ રંગના બાણો જેમના હાથોમાં છે. એવા હતા. તથા કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો ‘ચાવપાણિણો’ કેવળ ધનુષજ હાથોમાં છે એવા હતા. કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો ‘ચારુપાણિણો’ હાથોમાં ચારૂ નામનું હથિયાર વિશેષ લીધેલા હતા, ‘ચમ્મપાણિણો’ કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ પોતાના હાથમાં ચામડાના ચાબુકો બ્રહ્મણ કર્યા હતા ‘સ્વગ્ગ પાણિણો’ કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ હાથોમાં તલવારો ધારણ કરી હતી ‘દંડપાણિણો’ કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ હાથોમાં કેવળ દંડાઓજ ધારણ કરેલ હતા. ‘પાસપાણિણો’ કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ પોતાના હાથોમાં પાશ-બલ અથવા પાશ મુઠ્ઠરોજ ધારણ કરેલા હતા, આ પ્રમાણે તે આત્મરક્ષક દેવો ‘નીલપીયરત્તચાવચારુચમ્મસ્વગ્ગદંડપાસધારા’ નીલ, પીળા, રાતા, વર્ણુના ધનુષોનેજ પોતાના હાથમાં ધારણ કરેલ હતા. તથા કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો પોતાના હાથોમાં ચામડાના ચાબુકો, તલવારો અને દંડાઓને તથા પાશોને લઈને ચારે દિશાઓમાં રાખવામાં આવેલ ભદ્રાક્ષનો પર ઘેઠેલા હતા. કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો વિજય દેવના ‘આયરક્કલ્લગા’ અંગ રક્ષકો હતા ‘રક્કલ્લોવગા’ તેઓ વિજય દેવના અંગરક્ષકો છે એ પ્રમાણે અન્ય દેવો તેમને બાણતા નથી તથા તેઓની પરીખા વિગેરેને પણ કોઈ બાણતું નથી. કેમકે તે ગુપ્ત રીતે રહે છે. ‘જુત્તા’ એ પોતાના મનોનીત સેવકોથી યુક્ત રહે છે. ‘જુત્તપાલિયા’ તથા તેઓની સેતુ રૂપ જે પાળ છે તે એક બીજાને સંબંધિત રહે છે. વધારે પડતા આંતરાવાળી હોતી નથી. એ ‘પત્તેયં પત્તેયં’ દરેક આત્મરક્ષક દેવો ‘સમયત્તો વિણયત્તો કિંકરમૂતા વિવચિટ્ઠંતિ’ પોતાના આચાર અનુસાર વિનય પૂર્વક સેવકોની જેમ ત્યાં બેસી રહે છે. આમ તો તે તેઓના સેવકો નથી. તેઓતો શિષ્ટાચાર વાળા અને વિનયાન્વિત છે. તેથી તેઓ દ્વારા વિજય દેવ સન્માનીત થાય છે. વિજય દેવની સરખાજ તેઓ છે. અને તેઓના સમાનજ તેઓના આસન વિગેરે છે. એ પ્રમાણે શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવે છે,

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘વિજયસ્સ ણં મંતે ! દેવ સ્સકેવતિયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ! ભદન્ત ! વિજય દેવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! એમં પલિઓવમં ઠિઈ પ્ણત્તા ? હે ગૌતમ ! વિજયદેવની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની કહેલ છે. ‘વિજયસ્સ ણં મંતે ! દેવસ્સ સામાણિયાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા’ હે ભગવન્ વિજય દેવોના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? ‘એમં પલિઓવમં ઠિઈ પ્ણત્તા’ હે ગૌતમ વિજય દેવના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની કહેલ છે. ‘એવં મહિઙ્ગીણ, એવં મહઙ્ગુઈઈ, એવં મહસ્વલે, એવં મહાજસે, એવં મહાસોક્કલે, એવં મહાણુમાણે વિજય દેવે’ વિજય દેવની એવી મહા ઋદ્ધિ છે. એ રીતની મહાધુતિ છે. એ પ્રમાણે મહાબળ છે. એ પ્રમાણે મહાયશ છે. એ પ્રમાણે મહાસૌખ્ય છે. અને એ રીતનો એનો મહાપ્રભાવ છે. ॥ સૂ. ॥ ૭૦ ॥

વિજયદ્વાર કા વાર્ણન

‘કહિ ણં મંતે ! જંબુદીવસ્સ વેજયંતે ણામં દારે પ્ણત્તે’

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે વિજય દ્વાર સંબંધી કથન કરીને હવે સૂત્રકાર વૈજયન્ત દ્વારતું કથન કરે છે.—તે સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે—હે ભગવન્ જંબુદીપનું વૈજયન્ત દ્વાર કયાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જંબુદીવે દીવે મંદરસ્સ પદ્વયસ્સ દક્ષિણેણં’ હે ગૌતમ ! આ જંબુદીપ નામનો દ્વીપ છે અને તેમાં જે સુમેરૂ પર્વત છે, એ સુમેરૂ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં ‘પણ્યાલીસં જોયણસહસ્સાઈ’ પીસ્તાળીસ હજાર યોજન ‘અવાધાપ જંબુદીવદીવદાહિણપેરંતે લવણસમુદ્દાહિણહસ્સ ઉત્તરેણં ઇત્થણં જંબુદીપસ્સ દીવસ્સ વેજયંતે દારે પ્ણત્તે’ આગળ જવાથી એ દ્વીપના દક્ષિણ દિશાના અંતભાગમાં તથા દક્ષિણ દિશાના લવણ સમુદ્રથી ઉત્તરમાં જંબુદીપ નામના દ્વીપનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર કહેલું છે. ‘અટ્ટ જોયણાઈં ઉદ્દહં’ ઉચ્ચત્તેણં સચ્ચેવ સદ્વા વત્તવ્વયા જાવ-જિચ્ચે’ એની ઉંચાઈ આઠ યોજનની છે. અને તેની પહોળાઈ ચાર યોજનની છે. તેનું સમગ્ર કથન વિજય દ્વારના કથન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ તે નિત્ય છે.

‘કહિ ણં મંતે ! રાયહાંણી વેજયંતસ્સ વેજયંતે નામ’ હે ભગવન્ વૈજયન્ત દેવની વૈજયન્તી નામની રાજધાની કયાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘વેજયંતસ્સ દારસ્સ દાહિણે જાવ વેજયંતે દેવેઙ્’ હે ગૌતમ ! વૈજયન્ત દ્વારની પશ્ચિમ દિશામાં તિયઁગ્ગસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગીને બીજા જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પ્રમાણુ સમુદ્રની અંદર જવાથી વૈજયન્ત દેવની વૈજયન્તી નામની રાજધાની આવેલ છે. આ રાજધાનીની લંબાઈ બાર હજાર યોજનની છે. તથા તેની પહોળાઈ પણ ૧૨ બાર હજાર યોજનની છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ-પરિધિ-ઘેરાવો ૩૭૯૪૮ સાડત્રીસ હજાર નવસો અડતાલીસ યોજનથી પણ કંઈક વધારે છે. આ રાજધાની ચારે બાજુથી એક પ્રાકાર-કોટથી વીંટળાયેલી છે, એ પ્રાકાર ૩૭૫ સાડી સાડત્રીસ યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. મૂળ ભાગમાં તેનો વિસ્તાર ૧૨૫ સાડા બાર યોજનનો છે. મધ્યમા સવા છ યોજનનો છે. અને ઉપરના ભાગમાં ત્રણ યોજન અને અર્ધા કોશનો છે, અર્થાત્ તે મૂળમાં વિસ્તાર વાળો છે. મધ્યમા સંકુચિત-સંકડાયેલ અને ઉપરના ભાગમાં પાતળો છે. તે બહારના ભાગમાં ગોળ છે. અને અંદરના ભાગમાં ચોખૂણિયો છે. તેથી ગાયના પુંછનો જેવો આકાર હોય છે તેવો તેનો આકાર છે. તે સંપૂર્ણપણે સુવર્ણમય છે. તેમજ નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી તેનું સઘળું વર્ણન વિજય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજી લેવું.

‘કહિ ણં મંતે ! જંબુદ્વીવસ્સ ણં દીવસ્સ જયંતે ણામં દારે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપનું ત્રીજું જે જયન્ત નામનું દાર છે તે કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દીવે મંદરસ્સ પઠ્ઠવચ્ચસ્સ પઠ્ઠત્થિમેળં’ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના મેરૂ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં ‘પળયાલીસં જોયણસહસ્સાઈ’ ૪૫ પિસ્તાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ‘જંબુદ્વીવપઠ્ઠત્થિમેળં’ એ જંબૂદ્વીપની પશ્ચિમ દિશાના અંતભાગમાં ‘લવણસમુદ્ધ પઠ્ઠત્થિમેળં’ મદ્ધસ્સ પુરત્થિમેળં’ લવણુ સમુદ્રના પશ્ચિમર્ધાની પૂર્વદિશામાં ‘સીઓદાણ મહાણદીણ’ સીતોદા મહાનદીના ‘ઉપ્પિ’ ઉપર ‘ણ્ણ ણં જંબુદ્વીવસ્સ જયંતે ણામં દારે પણ્ણત્તે’ જંબૂદ્વીપનું જયંત નામનું ત્રીજું દાર છે. ‘તં ચેવ સે પમાણં’ તેનું પ્રમાણુ વિગેરે તમામ પ્રકારનું કથન વિજય દ્વારના કથન પ્રમાણે જ છે તેમ સમજવું. ‘કહિ ણ મંતે ! જંબુદ્વીવસ્સ અપરાહ્ણ ણામં દારે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપનું અપરાહ્ણ નામનું ચોથું દાર કયાં આગળ કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! મંદરસ્સ ઉત્તરે ણં પળયાલીસં જોયણ સહસ્સાઈ અવાહાણ’ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપમાં આવેલ મેરૂ પર્વતથી ૪૫ પિસ્તાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ‘જંબુદ્વીવે ઉત્તરપેરંતે’

જંબુદ્વીપની ઉત્તર દિશાના અંતભાગમાં ‘લગ્નસમુદ્રસ્સ ઉત્તરદ્વસ્સ દાહિણેણ’ લવણ સમુદ્રના ઉત્તરાર્ધના દક્ષિણ દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગ્યા પછી ‘एत्थ णं जंबुद्वीवे दीवे अपराजिए णामं दारे पणत्ते’ આ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં અપરાજીત નામનું દાર કહેવામાં આવેલ છે. ‘तं चैव पमाणं’ આ દારના પ્રમાણ વિગેરેનું સઘળું વર્ણન વિજય નામના દાર ના વર્ણન પ્રમાણે જ છે તે તે ત્યાંથી સમજી લેવું.

‘रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे’ અપરાજીત દેવની રાજધાની ઉત્તર દિશામાં છે યાવત ત્યાં અપરાજીત દેવ નિવાસ કરે છે. આ રાજધાનીનું પ્રમાણ ઉંચાઈ વિગેરે પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે. ‘चउणहं वि अणणंमि’ હવે સૂત્રકાર વિજય વિગેરે દારોનું જે એક બીજાનું અંતર છે. તેનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે ‘जंबुद्वीवाणं भंते ! दीवस्स दारस्सय एस णं केवइयं आवाहाए अंतरे पणत्ते’ હે ભગવન્ જંબુદ્વીપના એક દારથી બીજા દાર પર્યન્ત કેટલું અંતર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘गोयमा ! अउणसीतिं जोयणसहस्साइ’ હે ગૌતમ ! ૭૬૦ પર ઓગણ્યાંસી હજાર ‘वावण्णं च जोजणाइं देसोणं च अद्ध जोयणं’ બાવન યોજનથી કંઈક વધારે અંતર એક દારથી બીજા દાર સુધીમાં છે. પરંતુ ૫૨૧૧ પુરૂં સાડા બાવન યોજન નથી. કેમકે કંઈક ઓછું અર્ધા યોજનનું જ અંતર સૂત્રકારે સૂત્રપાઠમાં બતાવેલ છે. દરેક દારની શાખા૩૫ ભીંતો એક એક કોસ જેટલી વિશાળ છે. તથા દરેક દારોનો વિસ્તાર ચાર ચાર યોજનનો છે. એ પ્રમાણે ચારે દારોમાં કુંડય દાર (બારીયો) નું પ્રમાણ મેળવીને ૧૮ અઢાર યોજનનું છે. જંબુદ્વીપની પરિધિ ત્રણ યોજન ત્રણ કોસ ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસ ધનુષ અને ૧૩૧૧ સાડાતેર આંગળથી કંઈક વધારે છે. તેમાંથી ચારે દારોનું અને શાખા દારોનું ૧૮ અઢાર યોજનનું પ્રમાણ ઘટાડવાથી પરિધિનું પ્રમાણ ૩૧૬૨૦૬ યોજન ૩ ત્રણ કોસ ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસ ધનુષ અને ૧૩૧૧ સાડાતેર આંગળથી વધારે હોય છે. તેના ચાર ભાગ કરવાથી એક ભાગનું પ્રમાણ ૭૬૦ પર ઓગણ્યાંસી હજાર અને બાવન યોજન એક કોસ ૧૫૩૨ પંદરસો બત્રીસ ધનુષ ૩ ત્રણ આંગળ અને ૩ ત્રણ જવ જેટલું થાય છે. આટલું અંતર એક દારથી બીજા દાર સુધીનું છે. ‘कुइ दुवारपमाणं अट्टारसजोयणाइ परिहीए सोहिय चउहि विभत्तइणमोदारंतरं होइ’ ૧૫ ‘अउणासीइसहस्सा वायणा अद्धजोयणं णूणं दारस्स य दारस्स य अंतरमेयं विणि- हित्ठं’ આ ગાથાઓનો અર્થ સ્પષ્ટ છે કેમકે જે એક એક દારનું અને બે કુંડય દારોનું પ્રમાણ બતાવીને જંબુદ્વીપની પરિધિમાંથી તેને કમ કરવામાં આવેલ છે એજ સઘળું કથન આ ગાથાઓ દ્વારા પુષ્ટ કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૬૮ ॥

‘जंबुद्वीवस्स णं भंते ! दीवस्स’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપના પ્રદેશો શું લવણ સમુદ્રનો સ્પર્શ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘હંતા પુટ્ટા’ હા ગૌતમ! જંબુદ્વીપનો પ્રદેશ લવણ સમુદ્રનો સ્પર્શ કરે છે. ‘તેણં મંતે! કિં જંબુદ્વીવેદીવે લવણસમુદ્દે’ હે ભગવન્ તે પ્રદેશો શું જંબૂદ્વીપના છે? કે લવણ સમુદ્રના છે? આ પ્રશ્ન પૂછવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પોતાની સીમામાં આવેલ જે ચરમ પ્રદેશ છે તે શું જંબૂદ્વીપ રૂપ છે? કે લવણસમુદ્રરૂપ છે? કેમકે—જે જેના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કિંચિત્પણાથી તેના વ્યપદેશ વાળો બની બય છે. એવો પણ નિયમ છે, જેમ સુરાષ્ટ્રથી વ્યાસ મગધ દેશને સુરાષ્ટ્ર કહેવામાં આવે છે, ક્યાંક ક્યાંક એવો વ્યપદેશ નથી પણ થતો જેમ તર્જની આંગળીથી સ્પર્શાયેલ મધ્યમાં—જ્યેષ્ઠા અથવા વચલી આંગળી તર્જનીના વ્યપદેશવાળી ન બનતાં જ્યેષ્ઠાના વ્યપદેશ વાળીજ બની રહે છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં એવો સંશય થયેલ છે કે—જંબૂદ્વીપનો ચરમ પ્રદેશ લવણને સ્પર્શેલ છે. તેથી તે પ્રદેશ જંબૂદ્વીપ રૂપ જ છે? કે લવણ સમુદ્રરૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા! જંબુદ્વીવે દીવે નો ચ્લુ તે લવણસમુદ્દે’ હે ગૌતમ! એ પ્રદેશ જંબૂદ્વીપ રૂપજ છે. લવણ સમુદ્ર રૂપ નથી. ‘લવણ સમુદ્દસ ણં મંતે! સમુદ્દસ પપ્સા જંબુદ્વીવં પુટ્ટા’ હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રના પ્રદેશો શું જંબૂદ્વીપને સ્પર્શેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘હંતા પુટ્ટા’ હા ગૌતમ! લવણસમુદ્રના પ્રદેશો જંબૂદ્વીપને સ્પર્શેલા છે. ‘તેણં મંતે! કિં લવણસમુદ્દે જંબુદ્વીવે દીવે’ હે ભગવન્ તે પ્રદેશો શું લવણ સમુદ્ર રૂપ છે? કે જંબૂદ્વીપ રૂપ છે? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એજ છે કે—લવણ સમુદ્રના ચરમ પ્રદેશ જંબૂદ્વીપથી સ્પર્શાયેલ છે. તે પણ તે લવણ સમુદ્ર રૂપજ છે. જંબૂદ્વીપ રૂપ નથી જેમ તર્જની આંગળીથી સ્પર્શાયેલ જ્યેષ્ઠા—વચલી આંગળી જ્યેષ્ઠાજ કહેવાય છે. તર્જની નહીં.

‘જંબુદ્વીવે ણં મંતે! દીવે જીવા ઉદ્દાહિત્તા ઉદ્દાહિત્તા લવણસમુદ્દે પચ્ચાયંતિ’ હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મરીને શું જીવ લવણ સમુદ્રમાં આવે છે? અર્થાત્ જન્મલે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા! અત્યેગહયા પચ્ચાયંતિ’ હે ગૌતમ! કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે—જે મરીને લવણ સમુદ્રમાં આવે છે. તથા ‘અત્યેગહયા નો પચ્ચાયંતિ’ કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે જે જંબૂદ્વીપમાં મરીને લવણ સમુદ્રમાં આવતા નથી. કેમકે જીવ પોતપોતાના કરેલ કર્મોને અધીન હોય છે. તેથી તેની ગતિ વિચિત્ર પ્રકારની થતી રહે છે. ‘લવણે તે! સમુદ્દે જીવા ઉદ્દાહિત્તા ઉદ્દાહિત્તા જંબુદ્વીવે

દીવે પચ્ચાયંતિ' હે ભગવન્ લવણસમુદ્રમાં રહેનારા જીવ મરીને શું જંબૂદ્વીપમાં આવે છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગાયમા! અત્યેગદ્યા પચ્ચાયંતિ હે ગૌતમ! કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેઓ લવણ સમુદ્રમાં મરીને જંબૂદ્વીપમાં આવે છે. અને ‘અત્યેગદ્યા’ કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેઓ ત્યાંથી મરીને ‘નો પચ્ચાયંતિ’ જંબૂદ્વીપમાં પાછા આવતા નથી. કેમકે અંધ કરવામાં આવેલ કર્મો દ્વારા જીવોની ગતિ વિચિત્ર પ્રકારની થયા કરે છે. ॥ સૂ. ૭૨ ॥

‘સે તેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ(ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-‘સે તેણટ્ટેણં મંતે ! એવ વુચ્ચઈ જંબુદ્વીવે દીવે’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે જંબૂદ્વીપ નામનો એક દ્વીપ છે? અર્થાત્ જંબૂદ્વીપનું જંબૂદ્વીપ એ પ્રમાણેનું નામ શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગૌયમા! હે ગૌતમ! જંબુદ્વીવેણં દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરેણં’ જંબૂદ્વીપમાં એક સુમેરૂ પર્વત છે. તેની ઉત્તર દિશામાં ‘નીલવંતસ્સ દાહિણેણં’ નીલવંત નામનો એક વર્ષાધર પર્વત છે. એ વર્ષાધર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં ‘માલવંતસ્સ વક્ખારપવ્વયસ્સ પચ્ચથિમેણં’ એક માઠ્યવાન નામનો વક્ષસ્કાર પર્વત છે. એ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં ‘ગંધમાયણવક્ખારપવ્વયસ્સ પુરથિમેણં’ ગંધમાદન નામનો એક વક્ષસ્કાર પર્વત છે, એ પર્વતની પૂર્વ દિશામાં ‘एत्थणं उत्तरकुरा नाम कुरा पन्नत्ता’ ઉત્તરકુરા નામનું એક ક્ષેત્ર વિશેષ છે. ‘પાડીણપહીણાયતા’ એ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબુ છે. ‘ઉદીણ દાહિણ-વિચ્છિણ્ણા’ ઉત્તરથી દક્ષિણ દિશા સુધી ફેલાયેલ છે. ‘અદ્ધચંદસંઠાણસંઠિયા’ તેનું સંસ્થાન આઠમના ચંદ્ર જેવું ગોળ છે. ‘પગ્ગારસ જોયણ સહસ્સાઈં અહુ જોયણસતે વાયાલે દોણિણ એક્કોણ વીસતિ ભાગે જોયણસસ વિક્કલંભેણં’ તેનો વિસ્તાર ૧૧૮૪૨ ૧/૨ અગીયાર હજાર આઠસો બેતાલીસ બે આગણીસ યોજન નો છે. આ વિસ્તાર ઉત્તર દક્ષિણ બાબુએ છે. તે આ રીતે ક્લિત થાય છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે વિસ્તાર છે, તેમાંથી સુમેરૂ પર્વતના વિસ્તારને આછો કરવાથી બાકીનો જે વિસ્તાર બચે છે, તેને અર્ધો કરવાથી જે પ્રમાણ આવે છે તે દક્ષિણકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂનો વિસ્તાર છે. કહ્યું પણ છે કે-‘વહ્દેહા વિક્કલંભા મંદર વિક્કલંભસોહિયદ્ધં તં કુરુ વિક્કલંભં જાણસુ’ આનુ તાત્પર્ય એવું છે

કે-મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો વિસ્તાર ૩૩૬૮૪ વૃદ્ તેત્રીસ હજાર છેસો ચોર્યાશી ઓગણીસીયા ચારનો છે. તેમાંથી મેરૂ પર્વતનો વિસ્તાર દસ હજાર ઓછો કરવો જોઈએ તે ઓછો કરવાથી ૨૩૬૮૪ વૃદ્ તેત્રીસ હજાર છેસો ચોર્યાશી ઓગણીસીયા ચાર બચે છે. તેના બે ભાગ કરવાથી ૧૧૮૪૨ વૃદ્ અગીયાર હજાર આઠ સો બેતાલીસ ઓગણીસીયા બે થાય છે. તે તે ઉત્તરકુરૂ અને દક્ષિણ કુરૂનો વિસ્તાર નીકળી આવે છે. 'ત્રીસે જીવા પાઠ્ઠણવડીનાયતા' એ ઉત્તર કુરૂઓની જીહવા ઉત્તર દક્ષિણ સુધી ફેલાયેલ છે. ઉત્તરમાં તે નીલ વર્ષધર પર્વતની સમીપમાં પોળી ફેલાયેલ છે અને પૂર્વ પશ્ચિમ સુધી લાંબી છે 'દુહઓ વક્ષારપવ્વયં પુટ્ટા' અને વક્ષસ્કાર પર્વતોને એ સ્પર્શી રહેલ છે. પૂર્વ દિશાના અંતમાં પૂર્વ દિશાના માલ્યવંત વક્ષસ્કાર પર્વતને અને પશ્ચિમ દિશાના અંતમાં પશ્ચિમ દિશાના ગંધમાદન વક્ષસ્કાર પર્વતને સ્પર્શ કરે છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'પુરથિમિલ્લાએ કોડીએ પુરથિમિલ્લં વક્ષારપવ્વ પચ્ચથિ મિલ્લાએ કોડીએ પચ્ચથિમિલ્લપવ્વયં પુટ્ટા' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવેલ છે. આ જીહવા 'જીવા' 'ત્રેવણં જોયણં સહસ્સાઈ આયામેણં' ૫૩૦૦૦ તેપન હજાર યોજનની લાંબી છે. તેની આ લંબાઈ આ પ્રમાણે નીકળે છે-મેરૂ પર્વતની પૂર્વ દિશામાં અને પશ્ચિમ દિશામાં ભદ્રશાલ વનની જે લંબાઈ ૨૨૦૦૦ બાવીસ હજાર યોજનની છે તેમાં મેરૂ પર્વતના વિષ્કંભનું જે પરિમાણ છે તેને મેળવવાથી અને અને વક્ષસ્કાર પર્વતોના પ્રમાણને ઘટાડી દેવાથી જે પ્રમાણ નીકળે છે તેજ ઉત્તર કુરૂઓની જીહવાનું પ્રમાણ છે. 'ચક્કંચ' કહ્યું પણ છે કે 'મંદર પુવ્વેણાયય જાવીસ સહસ્સમહસાલવણં દુગુણં મંદરસહિયં દુસેલારહિયં ચ કુરુ જીવા' આનું તાત્પર્ય એવું છે કે-મેરૂ પર્વતની પૂર્વ પશ્ચિમદિશામાં દરેક ભદ્રશાલવનની લંબાઈનું પરિમાણ-પ્રમાણ ૨૨૦૦૦ બાવીસ હજાર યોજનનું છે. તેથી અનેની લંબાઈનું પ્રમાણ ૪૪૦૦૦ ચુંમાળીસ હજાર યોજનનું થઈ જાય છે. તેમાં મેરૂ પર્વતની પૃથુતા ૧૦૦૦૦ દસ હજાર યોજન રૂપ પરિમાણ મેળવવાથી ૫૪૦૦૦ યોજન થઈ જાય છે. એ પ્રમાણમાંથી અને વક્ષસ્કાર પર્વતોનું પાંચસો પાંચસો યોજન પ્રમાણ ઘટાડવાથી ૫૩૦૦૦ યોજન થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણ જીહવાનું થાય છે. 'ત્રીસે ઘણુપુટ્ટં દાહિણેણં સદ્ધિ જોયણસહસ્સાઈ ચત્તારિ અટ્ટારસુત્તરે જોયણસણ ગૂળવીસરૂમાણ જોયણસ્સ' એ ઉત્તર કુરૂઓનો ધનુષ્પૃષ્ઠ દક્ષિણ દિશામાં ૬૦૪૧૮ રૂરૂ યોજનનું છે. એ ધનુષ્પૃષ્ઠ પરિધિ રૂપ છે. ગંધમાદન અને માલ્યવાન પર્વતની લંબાઈનું જે પરિમાણ છે એ જ પરિમાણ ઉત્તર કુરૂઓના ધનુષ્પૃષ્ઠનું પરિમાણ છે કેમકે 'આયામો સેલાણં દોણહવિ મિલિઓ કુરૂણ ઘણુપુટ્ટં' આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહેલ

છે. ગંધમાદન અને માલ્યવાન પર્વતોમાં દરેક પર્વતોનો આયામ પરિમાણ
 ૩૦૨૦૬૪૬ ત્રીસ હજાર બસોનવ ઓગણીસીયા છ યોજનનું થઈ જાય છે.
 'ઉત્તરકુરુણ મંતે ! કુરુણ કેરિસણ આગારભાવપહોયારે પળ્લત્તે' હે ભગવન્
 ઉત્તર કુરુઓનું સ્વરૂપ કેવું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી
 કહે છે ક- 'ગોયમા ! વહુસમરમાણિજ્જે ભૂમિભાગે પળ્લત્તે' હે ગૌતમ ! ત્યાંના
 ભૂમિભાગ બહુસમ અને રમણીય છે. 'સે જહાણામણ આલિંગપુસ્કરેતિ વા
 જાવણં એવં એકકોરુયદીવવત્તવા' જેમ આલિંગ પુષ્કર વાણંત્રનું અને મૃદંગનું
 તલ એક સરખું હોય છે યાવત એ પ્રમાણેનું એકોરુક દ્વીપ સંખંધીનું કથન
 જેમ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. અને તે બધા મરીને દેવલોકમાં જાય
 છે. ત્યાં સુધી કહીને તે કથન પૂર્ણ કરેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયા
 પણ કહી લેવું જગતીની ઉપર વનખંડનું વર્ણન ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં
 સુધી તૃણો અને મણિયોના વર્ણુ, ગંધ, અને સ્પર્શનું વર્ણુન કરવામાં આવેલ
 છે. ત્યાં સુધીનું અંતિમ સૂત્ર 'દિવ્વં નદ્દં સજ્જં ગેયં પગીયાણં ભવેણ્યારુવો ?
 હંતા સિયા' એ પ્રમાણે છે. એ ઉત્તરકુરુમાં ત્યાં ત્યાં 'લુહુહા લુહુહિયાઓ વાલીઓ'
 અનેક નાની નાની વાવડીયો છે. તેમાં જવા માટે ત્રિસોનપંકિતયો છે. તોરણો
 છે. પર્વત છે. પર્વતો પર બેસવા માટે આસન રૂપ સ્થાન છે. ઘર છે.
 ઘરોમાં પણ આસનો છે. મંડપકો છે. મંડપોમાં પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો છે. વિગેરે
 પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલા પ્રમાણેજ છે. તે તમામ કથન અહીંયા પણ
 સમજી લેવું આ વર્ણુન પછી નીચે પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેવો જે આ પ્રમાણે
 'તત્થ ણં વહવે ઉત્તરકુરા મણુસ્સા મણુસ્સીઓ ય આસયંતિ, સયંતિ જાવ કલ્લાણં
 ફલવિત્તિવિસેસં પચ્ચણુચ્ચમવાણા વિહરંતિ' આ સૂત્રની વ્યાખ્યા પહેલા કહેવામાં
 આવી ગયેલ છે. એ ઉત્તર કુરુઓમાં અનેક સરિકા ગુદ્મો છે. નવમાલિકા
 ગુદ્મો છે. બંધુજીવક ગુદ્મો છે. મનોવદ્ય ગુદ્મો છે. ખીજ ગુદ્મો છે. સિંધુ
 ગુદ્મો છે. જાતિ ગુદ્મો છે. મુદ્ગર ગુદ્મો છે. યૃથિકા ગુદ્મો છે.
 ખાણુગુદ્મો છે. (કણુવીર ગુદ્મો છે.) કુખ્જકગુદ્મો છે. મલિકા ગુદ્મો છે.
 વાસન્તિક ગુદ્મો છે. વસ્તુલ ગુદ્મ છે. કસ્તુલ ગુદ્મો છે. સેવાલ ગુદ્મો
 છે. અગસ્ત્ય ગુદ્મો છે. મુદ્ગર ગુદ્મો છે. યૃથિકા ગુદ્મો છે.
 મગદ્ધન્તિ ગુદ્મો છે. ચંપક ગુદ્મો છે. જાતિ ગુદ્મો છે. નવમાલિકા ગુદ્મો છે.
 કુંદ ગુદ્મો છે. અને માહાકુંદ ગુદ્મો છે. જેનાં થડ નાના હોય અને ડાળો
 અને પાંખડીઓ ઘણી હોય અને ઘણી લાંબી હોય તેમજ જે પત્ર, પુષ્પો
 અને ફળોથી યુક્ત રહ્યા કરતા હોય તે ગુદ્મ કહેવાય છે. આ ગુદ્મો પાંચ
 રંગના પુષ્પોને પેદા કરે છે. તેથી ઉત્તર કુરુઓનો બહુ રમણીય ભૂમિભાગ
 હવાથી કંપમાન થયેલ અથ શાખાઓથી પડેલા પુષ્પપુલ્લેથી એવો જણાય
 છે કે આ ગુદ્મો તેના પુષ્પોથી જ શોભાયમાન થઈ રહ્યા છે. આ રીતે તે

એ પુષ્પોથી યુક્ત શોભા દ્વારા ઘણોજ રમણીય લાગે છે. વિગેરે પ્રકારથી એકોરૂક દ્રીપનું જે પ્રમાણેનું કથન છે તે તમામ કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું. હે શ્રમણ આયુષ્મન્ યાવત્ અહીંના મનુષ્યો મરીને દેવલોકમાં પણ જાય છે. એ ઉત્તર કુરૂઓમાં રહેવાળાઓની સ્થિતિ કેટલી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે હે ગૌતમ! ત્યાંના રહેવાવાળાઓની જઘન્ય સ્થિતિ તો પદ્યોપમના એસંખ્યાતમા ભાગથી હીન ત્રણ પદ્યોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂરા ત્રણ પદ્યોપમની છે. હે ભગવન્ આ ઉત્તર કુરૂના નિવાસ કરનારા મનુષ્યો મરીને કયાં જાય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! જ્યારે તેઓનું આયુષ્ય ૬ છ મહીનાનું બાકી રહે છે ત્યારે તેઓને પુત્ર અને પુત્રી એ બન્ને જોડકારૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તેને તેઓ ૪૯ ઓગણપચાસ દિવસ પર્યાન્ત પાળે છે. પરભવના આયુષ્યનો અંધ તો તેઓને પહેલેથી જ થઈ જાય છે. તેથી તેઓ છીંક અને ખાંસી લઈને તથા જીભાઈ-બગાસું લઈને મરે છે. મરતી વખતે તેઓને જરાપણ દુઃખ પડતું નથી. તેઓ મરીને વાનવ્યન્તર અથવા ભવનપતિ દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી હે શ્રમણ આયુષ્મન્ તેઓની ઉત્પત્તિ દેવલોકમાં કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રમાણે ઉત્તર કુરૂની વક્તવ્યતા એકોરૂક દ્રીપના કથન પ્રમાણે કહીને હવે સૂત્રકાર એ બન્નેના કથનમાં જે જે ફેરફાર છે તેને 'નવરં ઇમં ણાણત્તં' આ સૂત્રાંશ દ્વારા પ્રગટ કરે છે. 'હ્ર ઘણુસહસ્સ જૂસિતા દો છપ્પન્ના પિટ્ટકરંડસતા અટ્ટમમત્તસ્સ આહારદ્દે સમુપ્પ-જ્જંતિ' તેઓના શરીરની ઉંચાઈ ૬ છ હજાર ધનુષની છે. અર્થાત્ ત્રણ કોસની થાય છે. તેઓના શરીરની પાંસળીયો રપદ બસો છપ્પન છે. ૩ ત્રણ દિવસ પછી તેઓને આહારની ઈચ્છા થાય છે. 'તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં દેસૂણાઈં પલિઓ-વમસ્સ સંલેજ્જહમાણેણં ઋણગાઈં જહણ્ણેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ઉક્કોસાઈં' તેઓની જઘન્ય આયુ પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી હીન ત્રણ પદ્યોપ-મની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરા ત્રણ પદ્યોપમનું છે. 'એક્કૂણ પ્ણ્ણારત્તિં દિયાઈં અણુપાલ્ણા સેસં જહા એગોરુઘાગં' ૪૯ ઓગણ પચાસ દિનરાત સુધી તેઓ પોતાના પુત્રપુત્રી રૂપ યુગનું પાલન કરે છે. બાકીનું તમામ કથન અહીંયાં એકોરૂક નામના અંતર દ્રીપના કથન પ્રમાણે છે. હે ભગવન્ ઉત્તર કુરૂઓમાં જાતિ ભેદને લઈને કેટલા પ્રકારના મનુષ્યો રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'હ્રવ્વીહા મણુસા અણુસજ્જંતિ' હે ગૌતમ! જાતિ ભેદને લઈને છ પ્રકારના મનુષ્યો રહે છે. 'તં જહા' જેમકે 'પાહગંધા, મિયગંધા, અમમા સહા, તેયલી, સણિચ્ચારી' પદ્મના જેવી ગંધવાળા પદ્મગંધ, મૃગના જેવી ગંધવાળા મૃગગંધ, મમત્વથી રહિત થયેલ અમમ, સહન શીલતા વાળા, સહ, તેજથી યુક્ત થયેલ તેજસ્વી અને ધીરેધીરે ચાલવાવાળા શનૈશ્ચારી

ઉત્તરકુરુના વિષયનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા સૂત્રનું સંકલન કરવા માટે આ ત્રણ સંગ્રહ ગાથાઓ છે.

‘ઉસુ જીવા ધણુપુદ્ગં મૂમિગુમ્મા ય હેરુ ઉહાલા,
તિલગલયાવળરાર્ઠે રુક્ષા મળુયાય આહારે ॥ ૧ ॥
ગેહા ગામાય અસીહિરણ્ણરાયા ય દાસમાયા ય, ।
અરિવેરિણ ય મિત્તે વિવાહમહ નદ્દુ સગડા ય ॥ ૨ ॥
આસા, ગાવો, સીહા, સાલી ઝાણૂય ગદ્દહ્વેસાહી ।
ગહમુદ્ધરોગઠિઈ, ઉવટ્ટણાય અણુસજ્જણા ચેવ ॥ ૩ ॥

આ ગાથાઓનો ભાવ આ પ્રમાણે છે—સૌથી પહેલાં ઉત્તર કુરુના સંબંધમાં ઇષુજીવા ધણુપુદ્ગઠ તેનું પ્રતિપાદક સૂત્ર છે. તે પછી હેરુતાલ વન સંબંધી સૂત્ર છે તે પછી ગુલ્મ પ્રતિપાદક સૂત્ર છે. તે પછી ઉહાલ વિગેરે સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી તિલક પદ્ધતી ઉપલક્ષિત પદ છે, તે પછી લતા સંબંધી

સૂત્ર છે. તે પછી વનરાજી સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી ૧૦ દસ પ્રકારના કલ્પ વૃક્ષોને પ્રતિપાદન કરવાવાળા ૧૦ દસ સૂત્રો છે. તે પછી મનુષ્ય સંબંધી ૩ ત્રણ સૂત્રો છે. તેમાં પહેલું સૂત્ર પુરુષ સંબંધી છે. બીજું સૂત્ર સ્ત્રી સંબંધી છે. અને ત્રીજું સૂત્ર સામાન્ય રીતે ઉભયના સંબંધમાં છે. તે પછી આહાર સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી ગૃહ સંબંધી બે સૂત્રો છે. તેમાં પહેલું સૂત્ર ગૃહાકાર વૃક્ષનું કથન કરે છે. અને ગૃહ વિગેરેના અભાવનું કથન કરનાર છે. તે પછી ગ્રામાદિના અભાવનું કથન કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી અસી વિગેરેના અભાવનું કથન કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી હિરણ્ય વિગેરેનું કથન કરનાર સૂત્ર છે તે પછી રાજા વિગેરેના અભાવાને બતાવનાર સૂત્ર છે. તે પછી દાસ વિગેરેના અભાવને બતાવનાર સૂત્ર છે. તે પછી માતા વિગેરેના અભાવનું પ્રતિપાદન કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી અરિ-વેરી-શત્રુ વિગેરેનો પ્રતિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી પિતા વિગેરેના અભાવને બતાવનાર સૂત્ર છે. તે પછી

વિવાહનો નિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી મહનો પ્રતિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી નૃત્ય સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી પ્રેક્ષાનું પ્રતિષેધ કરનારું સૂત્ર છે. તે પછી શકટ-ગાડા વિગેરેના પ્રતિષેધ સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી અશ્વ વિગેરેના પરિભોગનો પ્રતિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી સ્ત્રી, ગાય વિગેરેના પરિભોગનો પ્રતિષેધ કરનારું સૂત્ર છે. તે પછી સિંહ વિગેરે જાનવર સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી શાલી-ડાંગર વિગેરેના ઉપભોગના પ્રતિષેધ કરનારું સૂત્ર છે. તે પછી સ્થાણુ વિગેરેનો પ્રતિષેધ કરનારું સૂત્ર છે. તે પછી ગતિ વિગેરેના પ્રતિષેધનું સૂત્ર છે. તે પછી દંશ વિગેરેના અભાવનું પ્રતિપાદન કરનારું સૂત્ર છે. તે પછી સર્પ વિગેરે વિષયનું પ્રતિષેધ સૂત્ર છે. તે પછી ગ્રહ દંડ વિગેરે સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી રોગ એ પદ્ધતી ઉપલક્ષિત દુર્ભૂત વિગેરેના પ્રતિષેધ સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી સ્થિતિનું કથન કરવાવાળું સૂત્ર છે. અને તે પછી અનુસંજન સૂત્ર છે. ॥ ૭૩ ॥

યમકપર્વત કે નામ એવં નીલવંતાદિ દ્રહ કા કથન

હવે સૂત્રકાર ઉત્તર કુરુના યમક પર્વતો સંબંધી કથનનું પ્રતિપાદન કરે છે. ‘કહિ ણં મંતે! ઉત્તરકુરાણ કુરાણ જમગા નામં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘કહિ ણં મંતે! ઉત્તરકુરાણ કુરાણ જમગા નામં દુવે પવ્વયા’ હે ભગવન્! કુરુઓમાં કયા સ્થાનપર યમક નામના બે પર્વતો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા! નીલવંતસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ દાહિણેણં અદ્દુ ચોત્તીસે જોયણસણ ચત્તારિય સત્તમાગે જોયણસ્સ અવાહાણ’ હે ગૌતમ! નીલવંત પર્વતની

દક્ષિણ દિશાથી ૮૩૪૬ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન આગળ જવાથી ‘સીતાણ મહાણઈણ (પુવ્વપચ્છિમેણં), સીતા મહા નદીના પૂર્વ પશ્ચિમમાં ‘ઉમઓ કૂલે’ બન્ને તટોના કિનારે ‘ણ્ણં ઉત્તરકુરાણ જમગા નામં દુવે પવ્વયા પણ્ણત્તા’ ઉત્તર કુરુ ક્ષેત્રમાં બે યમક નામના પર્વતો છે. ‘ણ્ણમેગં જોયણસહસ્સં ઉદ્દુ ઉચ્છત્તેણ’ તેના એક એક યમકની ઉંચાઈ એક એક હજાર યોજનની છે. તેમ એક સીતા મહાનદીના પૂર્વ કિનારા પર છે. અને બીજું પશ્ચિમ કિનારા પર છે. તેની જમીનમી અંદરની ઉંચાઈ ‘અદ્દુદ્દાહ્જ્જાહ્ જોયણસયાહ્ ઉવ્વેહેણ’ અઠારસો યોજનની છે. ઉંચાઈની અપેક્ષાએ શાશ્વત પર્વતની જમીનની અંદરની ઉંચાઈ ચોથા ભાગ પ્રમાણુ વાળી હોય છે. તેથી ઉંચાઈ ૨૫૦ અઠીસો યોજનની કહેલ છે. ‘મૂલે ણ્ણમેગં જોયણસહસ્સં આયામવિકલ્લંમેણ’ એ મૂળમાં

એક હબર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. ‘મજ્ઞે અદ્વદ્વમાઈં જોયણસયાઈં આયામવિક્લંભેણ’ મધ્યમાં એ સાડા સાતસો યોજન લાંબા પહોળા છે. અને ‘ઝવરિ પંચ જોયણસયાઈં આયામવિક્લંભેણ’ ઉપરના ભાગમાં પાંચસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. ‘મૂલે તિન્નિ જોયણસહસ્સાઈં ઇંમં બાવટ્ટિં જોયણસયં કિંચિવિસેસાહિયા પરિક્લેવેણ’ મૂલમાં ત્રણ હબર એકસો આસડ યોજનથી કંઈક વધારેની પરિધિ છે. ‘મજ્ઞે દો જોયણસહસ્સાઈં તિન્નિય બાવત્તરે જોયણસયં કિંચિ વિસેસાહિય પરિક્લેવેણ’ બે હબર ત્રણસો બોંતેર યોજનથી કંઈક વધારે ની પરિધિ છે. ઝપ્પિં પન્નરસંં એકતીસે જોયણસયં કિંચિ વિસેસાહિય પરિક્લેવેણં પ્ણત્તે’ એકાસીતે જોયણસયં કિંચિ વિસેસાહિય પરિક્લેવેણં’ તથા ઉપરના ભાગમાં ૧૫૮૧ પંદરસો એકાસીયોજનથી કંઈક વધારે તેની પરિધિ છે. આ યમક પર્વત આ રીતે

‘મૂલે વિચ્છિન્ના, મજ્ઞે સંચિત્તા, ઝપ્પિં તણુયા,’ મૂળભાગમાં વિસ્તાર વાળા છે મધ્યભાગમાં સંકુચિત છે. અને ઉપરના ભાગમાં પાતળા છે. તેથી તે પર્વતો ‘ગોપુચ્છસંઠાણસંઠિયા’ ગાયના પુંછડાના આકારના જેવા આકારના છે. આ બંને યમક પર્વતો ‘સવ્વકળગમયા’ સર્વ રીતે સુવર્ણમય છે. ‘અચ્છા સળ્હા જાવ પહિરૂવા’ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ છે. ચિકણા છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘ઘુષ્ઠોં, મૃષ્ટોં નિર્મલોં, નિષ્પંકોં, નિષ્કંટકચ્છાયોં, પ્રાસાદીયોં સોદ્ધોત્તોં સમરીચિકોં દર્શનીયોં અભિરૂપોં પ્રતિરૂપોં’ આ પદો યાવત્ શબ્દથી અહણ કરાયા છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં પમવરવેહ્યા પરિક્લિત્તા’ એ દરેક પર્વતો શ્રેષ્ઠ એક એક પદ્મવર વેદિકાથી પરિક્ષિપ્ત છે. અર્થાત્ ઘેરાયેલા છે. ‘પત્તેયં વળસંહપરિક્લિત્તા’ એ દરેક પર્વતો સુંદર વનખંડથી વ્યાપ્ત છે. ‘વળ્ણઓ દોળ્હવિ’ આ રીતે આ બંને પર્વતોનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. અહીંયાં પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન જેમ જગતીની ઉપર જે પદ્મવર વેદિકાનો અને વનખંડનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. તેના જ જેવું અહીં પણ સમણ લેવાનું છે. તે આ પ્રમાણે છે— યમક પર્વતોની પાસે એક પદ્મવર વેદિકા છે. આ પદ્મવર વેદિકા અર્ધા યોજનની ઉંચાઈ વાળી છે. અને તેનો વિષ્કંભ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષનો છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ—પરિધિ જગતીના પરિક્ષેપ જેવો છે. એ પદ્મવરવેદિકાનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે—તેની નેમ અર્થાત્ મૂળભાગ વજ્રનો બનેલ છે. પ્રતિષ્ઠાન—મૂળભાગની ઉપરનો ભાગ શિષ્ટ રત્નોનો બનેલ છે. તેના સ્તંભો વૈદૂર્ય રત્નોના બનેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી જગતીના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ આ પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન છે. ‘તેસિણં જમગપ્ચ્વયાણં ઝપ્પિં’ એ બંને યમક પર્વતોની ઉપરના ભાગમાં ‘બ્રહ્મસમરમણિજ્ઞે મૂમિમાગે પ્ણત્તે’ બહુ અને સમરમણીય ભૂમિભાગ છે. ‘વળ્ણઓ જાવ આસયંતિ’ આ ભૂમિભાગ મુદંગના મૂખ જેવો ચિકણો છે. અહીંયાં અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો ઉઠે છે, બેસે છે, સુવે છે,

કયાંક કયાંક ઉભા રહે છે અને કયાંક કયાંક પડિ રહે છે. વિગેરે પ્રકારથી આ ભૂમિભાગનું વર્ણન પહેલાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે કરી લેવું. 'તેસિણં बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागणं' એ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગોના 'बहुमज्झवेसभाए' બિલ્કુલ વચમાં 'पत्तेयं पत्तेयं पासायवढे'સગા પળ્લતા' દરેક ભૂમિભાગોમાં પ્રાસાદાવતંસકો એટલે કે પ્રાસાદોની ઉપરના નાના નાના પ્રસાદો કે જે મૂલ પ્રાસાદના કર્ણાભરણની જેવા ઉત્પલોથી મનોહર લાગે છે. 'तेणं पासायवढे'સગા' એ બન્ને ભૂમિભાગોના પ્રાસાદાવતંસકો 'बावट्टि जोयणाइ अद्धजोयणं च उद्धं उच्चत्तेणं' ઉંચાઈમાં દર ૧૧ સાડી બાસઠ યોજનના છે, 'एकतीसं जोयणाइं कोसंच विक्खंभेण' તેની પૃથુતા-લંબાઈ પહોળાઈ ૩૧ એક ત્રીસ યોજન અને ૧ એક કોસની છે. 'अब्भुग्गय मूसिया वण्णओ' તેઓ આ આકાશ તળને જ બાણે અવલંબન કરી રહેલા છે. એવા દેખાય છે. આ

પ્રમાણે અહીંયાં પહેલાં કહેવામાં આવેલ સઘળું વર્ણન કહી લેવું જોઈએ. એ વર્ણનમાં 'प्रहसितौ इव विविधरत्नमयभक्तिचित्रौ, वातोद्भूतविजयवैजयन्ती पताका छत्रातिछत्रकलितौ नानामणिमय दामालङ्कृतौ अन्तर्बहिश्च श्रृङ्खणौ तपनीय रूत वालुकाप्रस्तटौ शुभस्पशौ सश्रीकरूपौ प्रासादीयौ' આ બધાજ પદો ગ્રહણ કરી લેવા જોઈએ આ પદોનો અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે 'तयोः प्रासादावतंसकयोः प्रत्येकम् प्रत्येकम् !' એ દરેક પ્રાસાદાવતંસકોના ભૂમિભાગ બહુ સમરમણીય છે. આ ભૂમિભાગ મૃદંગના મુખ જેવો એક સરખો છે. વિગેરે પ્રકારથી આ સંબંધને લગતું સઘળું વર્ણન અહિંયાં જેમ પહેલાં કરવામાં આવેલ છે એ પ્રમાણે કરી લેવું. એ પ્રાસાદાવતંસકોની છતનું તથા તેમાં આવેલ પદ્મલતાઓના, નાગલતાઓના, ચંપકલતાઓના યાવત્ શ્યામલતાઓના બનેલા ચિત્રોનું વર્ણન પણ અહીંયાં કરી લેવું જોઈએ. આ સઘળો ભૂમિભાગ

સર્વ પ્રકારે તપનીય સુવર્ણમય છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવો નિર્મળ છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગોના બહુમધ્ય દેશ લાગમાં દરેક બહુ મધ્ય દેશલાગ મણિપીઠિકાઓથી યુક્ત છે. દરેક મણિ પીઠિકાઓ એક યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. તથા તેનો ઘેરાવો અર્ધા યોજનનો છે. આ મણિપીઠિકા સર્વાત્મના રત્નમયી છે. 'अच्छ-आकाश અને સ્ફટિકમણિના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ બન્ને મણિપીઠિકાઓ ની ઉપર દરેકની ઉપર સિંહાસનો છે. અહિંયાં સિંહાસનો સંબંધી વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણે કરી લેવું. આ બન્ને સિંહાસનોની ઉપર ઈહામૃગોના ચિત્રોની રચના કરવામાં આવેલ છે. યાવત્ પદ્મલતાના ચિત્રોની રચના કરવામાં આવેલ છે. આ બન્ને સિંહાસનોમાં દરેક સિંહાસનની ઉપર દેવદ્વૈપ્ય વસ્ત્ર રાખવામાં આવેલ છે. આ દેવદ્વૈપ્ય વસ્ત્ર એકદમ સફેદ છે. તેથી તેની ધવલતા શંખની સફેદાઈ જેવી મંથન કરવામાં

આવેલ ફીલુના ઢગલા જેવી અતિરમણીય જણાય છે. આ સિંહાસનો સર્વાત્મના રત્નમય છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ બંને વિજ્ય દૂષ્યના બહુમધ્યભાગમાં બે વજ્રમય અંકુશો છે. એ વજ્રમય અંકુશોની મધ્યમાં એટલે કે દરેક અંકુશોના મધ્ય ભાગમાં કુંભિકા મુક્તાદામ છે. દરેક કુંભિકામુક્તાદામ બીજી અનેક કુંભિકામુક્તાદામોથી કે જેની ઉંચાઈનું પ્રમાણ કુંભિકાદામથી અર્ધું છે તેનાથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. આ મુક્તાદામ તપનીય સોનાના ઝુમકાએથી યુક્ત છે. તથા સોનાના પ્રતરોથી સુશોભિત છે. આ કમથી પ્રાસાદાવતંસકોનું ભૂમિભાગોનું ઉલ્લોક-છતનું અને મણિપીઠિકાઓનું સિંહાસનોનું વિજ્ય દૂષ્યોનું અંકુશોનું અને મુક્તાદામોનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. આ હેતુથી સૂત્રકારે ‘ભૂમિભાગા જલ્લોચા’ એ બેઉ પ્રાસાદાવતંસકોના ભૂમિભાગ અને ઉલ્લોકોનું વર્ણન કરી લેવું એમ કહેલ છે.—એ ભૂમિભાગોની ‘દો જોયણાઈ મણિવેદિયા’ બે યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી મણિપીઠિકા છે. એ મણિ

પીઠિકાનું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે છે. દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર સપ-રિવાર-ભદ્રસિંહાસનોની સહિત સિંહાસનો છે. યાવત્ બે યમક નામના દેવો તેના પર બેસે છે. એ દરેક સિંહાસનોની ઉત્તર અને પૂર્વ દિશાએ બંને યમક દેવોના ચાર હજાર સામાનિક દેવોના ચાર હજાર ભદ્રાસનો છે. વિજ્ય દેવના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે પહેલા સિંહાસનોના પરિવારનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ અહિંયાં એ બંને પ્રાસાદાવતંસકોની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. ધન્યો છે. અને છત્રાતિ છત્રો છે. આ પ્રમાણેનું સઘળું વર્ણન અહીં કરી લેવું. ‘સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं बुच्चइ जमगपव्वया जमगपव्वया’ હે ભગવન આ યમક પર્વતોનું યમક પર્વત

એ પ્રમાણેનું નામ શા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જમગેસુ ણં પવ્વણસુ સુહ્ણાસુહિડયાસુ જાવ સહસ્સ પત્તાઈ’ હે ગૌતમ ! યમક પર્વતોની ઉપર જે નાની નાની વાવડીયો છે તળાવો છે; તલાવ પંક્તિયો છે. બિલો છે. બિલપંક્તિયો છે, તે બધામાં ‘જપ્પલાઈ જાવ સહસ્સપત્તાઈ’ અનેક ઉત્પલો છે, પદ્મો છે; કુમુદો છે; કમળો છે, પુંડરીકો છે; શતપત્રો છે, અને સહસ્રપત્રો છે. ‘જમગપમાઈ’ તેની પ્રભા પક્ષિઓની પ્રભા જેવી છે. અહિંયાં યમક શબ્દનો અર્થ પક્ષિ એ પ્રમાણેનો છે. ‘જમગ વણ્ણાઈ’ અને તેનું વર્ણન પણ યમકના વર્ણન જેવુંજ છે. ‘જમગાય एथ दो देवा’ અહીંયાં યમક નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. ‘જાવ મહિહ્ણવિયા’ તેઓ પરિવાર વિમાન વિગેરે પ્રકારની મહાન્ ઋદ્ધિથી યુક્ત છે. મહાદ્યુતિવાળા છે અને મહાયશવાળા છે. મહાસુખશાળી અને મહાપ્રભાવશાળી છે. તેઓની સ્થિતિ

એક પદ્યોપમની છે. 'તે તથ્ય પત્તેયં પત્તેયં' તે દરેક યમક દેવો ચાર હજાર સામાનિક દેવોના પરિવાર સહિત ચાર હજાર અગ્રમહિષિયો આભ્યન્તર અને બાહ્ય સભાના ક્રમથી ૧૮ અઢાર હજાર અને બાર હજાર દેવોના પોતપોતાના પર્વતોના અને પોતપોતાની યમક નામની રાજધાનીયોના તથા 'અળ્લોસિં ચ બ્રહ્મણં બાળમંતરાણં દેવાણં દેવીણય' બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવોનું અને દેવિયોનું 'આહેવચ્ચં જાવ કરેમાણા પાલેમાણા વિહરંતિ' અધિપતિપણુને સ્વામીપણુને ભર્તૃત્વ વિગેરેને કરતા થકા તથા તેઓનું પાલણુ પોષણુ કરતા થકા આનંદ પૂર્વક રહે છે. તેથી યમકના જેવા આકારવાળા અને યમકના જેવા વર્ણુવાળા હોવાથી તથા યમક ઉત્પલ વિગેરેના સંબંધથી તથા યમક નામના દેવોના સ્વામીપણુના સંબંધથી એ પર્વતોને 'યમક' એ નામથી કહેલા છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! ઇવં યમગપ્વચ્યા યમગપ્વચ્યા' આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ છે. 'અદુત્તરં ચ ણં ગોયમા !' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં બીજા ઉત્તર એવો પણ છે કે 'જાવ ણિચ્ચા' એ યમક પર્વતનું શાશ્વત નામ 'યમક' એ પ્રમાણેનું પ્રસિદ્ધ છે. કેમકે એ પર્વત પહેલાં કયારેય ન હતા તેમ નથી. ભવિષ્યમાં તેઓ રહેશે નહીં તેમ પણ નથી અને વર્તમાનમાં પણ તેઓ નથી તેમ નથી. કેમકે ત્રણે કાળમાં તેમનું વિદ્યમાનપણું છે. તેઓ પહેલાં હતા. ભવિષ્યમાં રહેશે અને વર્તમાનમાં પણ છે જ. તેથી તેઓ શાશ્વત છે. વ્યય રહિત છે. અને અવસ્થિત છે. અને તેથી જ તેઓ નિત્ય જ છે.

'કહિણં મંતે ! જમગાણં દેવાણં જમગાઓ નામ રાયહાણીઓ' હે ભગવન યમક નામના દેવોની જે યમકા નામની રાજધાનીયો છે, તે કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી તેઓને કહે છે કે—'ગોયમા ! જમગાણં પ્વચ્યાણં

ઉત્તરેણં' હે ગૌતમ ! બન્ને યમક પર્વતોની ઉત્તર દિશામાં તિર્યગ્ ચસંખ્યાત ક્ષીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને આગળ આવતા 'બારસ જોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ઈથ ણં જમગાણં દેવાણં જમગાઓ નામ રાયહાણીઓ પળ્ણત્તાઓ' ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી અરોઅર એજ સ્થાનમાં યમક દેવોની યમકા નામની રાજધાનીયો છે. 'જહા વિજયસસ તહા જાવ મહિઙ્ઙિઢિયા જમગા દેવા જમગા દેવા' પહેલાં જેમ વિજય દેવની રાજધાનીનું વર્ણુન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું તમામ વર્ણુ આ યમકારાજધાનીનું પણ સમજી લેવું. અહીંયાં બે યમક દેવોની બે રાજધાનીયો કહેવામાં આવેલ છે. તેથી બે યમક દેવો એ બન્ને નગરીયોના અધિપતિ છે. એ દેવો મહદ્વિક વિગેરે પ્રકારના પૂર્વોક્ત તમામ પ્રકારના વિશેષણો વાળા છે. ॥ સૂ. ૭૪ ॥

‘કહિણં મંતે ! ઉત્તર કુરાણ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ- આ હ્રદ સંબંધી કથનમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-‘કહિણં મંતે ! ઉત્તરકુરાણ કુરાણ નીલવંતદ્દહે ગામં દ્દહે પ્ણત્તે’ ઉત્તર કુરુક્ષેત્રમાં નીલવંત નામનું હ્રદ કયાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! બન્ને યમક પર્વતોની દક્ષિણુ દિશાથી ‘અદ્દુ ચોત્તીસે જોયણસણ ચત્તારિસત્તમામે’ ૮૩૪ ઠે આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન દૂર સીતા નામની મહા નદી બહુમધ્ય દેશભાગમાં ઉત્તરકુરુતું નીલવંત નામનું હ્રદ કહેલ છે. ‘ઉત્તર દક્ષિણાયણ પાર્ણિણ પડીણવિચ્છિન્ને’ એ હ્રદ ઉત્તર દક્ષિણુ સુધી લાંબુ છે. અને પૂર્વ પશ્ચિમ સુધી પહોળું છે. ‘એકકે જોયણસહસ્સં આયામિણં પંચ જોયણસયાઈં વિકલંભેણં દસ જોયણાઈં ઉવ્વેહેણં અચ્છે સળ્હે રયયામણ્કૂલે’ એ એક હજાર યોજનનું લાંબુ અને પાંચસો યોજન પહોળું છે, અને ૧૦ દસ યોજન ઉંડું છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવું નિર્મળ છે. ચિક્ષુ છે. તેના કિનારાઓ આંદીના બનેલા છે. યાવત્ ‘પહિહિત્થ મમંતમચ્છકચ્છપસડ્ડણિમિહુણપરિયરિણ’ તેમાં માંછલાઓ અને કાચબાઓ તથા મગર વિગેરે જીવ આમ તેમ ફરતા રહે છે. તેના કિનારાઓ પર પક્ષિઓના જોડલાઓ બેસી રહે છે. વિગેરે પ્રકારના તમામ વિશેષણો જે પ્રમાણે જગતીની ઉપરની વાવના વર્ણનમાં કહેલા છે. એજ પ્રમાણેના તમામ વિશેષણો અહીંયાં પણ કહેવા જોઈએ. આ હ્રદ ‘ચડ્ડકોણે’ ચાર ખુણાઓવાળું છે. ‘સમતીરે’ સરખા કિનારાવાળું છે. ‘જાવ પહિરૂવે’ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી ‘ઘ્ષ્ટો, મ્ષ્ટો, નિર્મલો, નિષ્પંકો નિષ્કંટકચ્છાયઃ સોઘોતઃ સમરીચિકઃ સપ્રમઃ પ્રાસાવીયો દર્શનીયોડ્મિરૂપઃ’ આ બધા વિશેષણો ગ્રહણ કરાયા છે. ‘ઉમ્મઓ પાર્ણિ દોહિય પડમવરવેઢ્યાહિં વણસંઢેહિં સવ્વઓ સમંતા સંપરિચ્છિત્તે’ તેની બન્ને બાજુ બે પદ્મવર વેદિકાઓ છે. બે વન ખંડ છે. ‘દોણ્હ વિ વણ્ણઓ’ જે પ્રમાણે પદ્મવર વેદિકાનું અને વનખંડનું પહેલાં વર્ણન જગતીના વર્ણનમાં સારી રીતે કરવામાં આવેલ છે; એજ પ્રમાણેનું તમામ વર્ણન આ બન્ને પદ્મવર વેદિકાઓનું અહીંયાં સમજી લેવું. ‘તસ્સણં નીલવંતદ્દહસ્સણં દ્દહસ્સ તત્થ તત્થ જાવ બહવે તિસોવાણપહિરૂવગા પ્ણત્તા’ આ નીલવંત હ્રદની ત્રિસોપાન પંકિતિયો છે. અને તે અનેક છે. અને અલગ અલગ જગ્યાએ છે. ‘વણ્ણઓ માણિયવ્વો, જાવ તોરણત્તિ’ તેનું વર્ણન યાવત્ તોરણના કથન પર્યાન્તનું પહેલાં જે પ્રમાણે વર્ણવ્યું છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જેમકે-આ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોની નીવ-મૂલ ભાગ વજ્રમય છે. નીવની ઉપરનો ભાગ અરિષ્ટ રત્નમય છે. તેના સ્તંભો વૈદૂર્યમય છે. ફલક-પાટિયા સોના અને રૂપાના છે. તેની સંધિયો વજ્રમય છે. તેની સૂચિ લોહિતાક્ષ મય છે. અનેક મણિમય અવલંબનો છે. આ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોમાંથી દરેક ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકની આગળ તોરણ છે. એ તોરણો

મણિમય છે. અનેક મણિયોના સ્તંભો પર તેને ઉભા રાખેલ છે. અનેક પ્રકારની બૂદી બૂદી ભીંતોથી તે યુક્ત છે. અનેક પ્રકારના તારા રૂપોથી તે યુક્ત છે. વિગેરે પ્રકારથી તોરણોનું સઘળું વર્ણન 'પ્રાસાદિકા' એ પદ સુધિ સમજી લેવું જોઈએ. એ બધાજ વિશેષણોનો અર્થ પહેલાના પાઠમાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. 'તસ્સ ણં નીલવંતદહસ્સ बहुमज्झ देसभाए एगे महं पउमे पणत्ते' એ નીલવંતદહમા બહુમઝ્ઞલાગમાં એક વિશાલ પદ્મ છે. 'જોયણં આયામવિક્ખંભેણં' એ પદ્મની લાંબાઈ અને પહોળાઈ એક યોજનની છે. 'તે તિગુણં વિક્ખંભેણં' આ કમલની પરિધિ લાંબાઈ પહોળાઈથી કંઈક વધારે ત્રણ ગણી છે. 'અદ્ધજોયણં બાહલ્લેણં' તેની જડાઈ અર્થા યોજનની છે. 'દસ જોયણાં ઉવ્વેહેણં' તેની ઉંડાઈ

૧૦ દસ યોજનની છે. 'દો કોસે ઉસિતે જલંતાઓ' પાણીથી એ બે કોસ જેટલા ઊંચા નીકળેલા છે. 'સાતિરેકાં દસદ્ધજોયણાં સવ્વમોણં પણત્તે' આ રીતે આ કમલ કંઈક વધારે દશ યોજનનું છે. 'તસ્સણં પડમસ્સ અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પણત્તે' આ પદ્મનું વર્ણન આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. 'વજ્જરામયા મૂલા' તેનો મૂલ લાગ વજ્રરત્નમય છે. રિટ્ટામણ કંદે' રિષ્ટરત્નમય તેનો કંદ લાગ છે. 'વેરુહિયા મણ નાલે' તેનું નાલ-ડાંડી વૈદ્યરત્નમય છે. 'વેરુહિયા મયા બાહિરપત્તા' વૈદ્યરત્નમય બહારના પાનડાઓ છે. 'જંબૂણયમયા અઢિમંતરપત્તા' જંબૂનદમય તેના અંદરના રમણીય પાનડાઓ છે. 'તવણિજ્જમયા કેસરા' તેના કેશર-પરાગ તપનીય સુવર્ણમય છે. 'કણગામઈ કણિયા' તેની કળી કનકમય છે. 'નાણામણિમયા પુક્કરત્થિબુકા' તેની સ્તિપ્તુકા અનેક મણિયોની છે. 'સા ણં કણિયા અદ્ધજોયણં

અયામવિક્ખંભેણં' આ કળીની લાંબાઈ પહોળાઈ અર્થા યોજનની છે. 'તંતિગુણં સવિસેસં પરિક્ખેવેણં કોસં બાહલ્લેણં સવ્વપ્પણા કણગામઈ અચ્છા સણ્ણા જાવ પઢિરૂવા' તેનો પરિક્ષેપ-ઘેરાવો લાંબાઈ પહોળાઈ કરતાં કંઈક વધારે ત્રણ ગણું છે. એની જડાઈ એક કોસની છે. એ સર્વ પ્રકારે કનકમય છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી એ નિર્મળ છે. ચિકણી છે. યાવત પ્રતિરૂપ છે. અહીં યાવત્ શબ્દથી ઘૂટ, મૂટ, વિગેરે વિશેષણોનો સંગ્રહ થયો છે. 'તીસે ણં કણિયાણ ઉવરિ बहुसमरमणिज्जे देसभाए पणत्ते' એ કૃષ્ણિકાની ઉપર બહુ સમરમણીય ભૂમિલાગ કહેલ છે. 'જાવ મગ્ગીહિં' આ ભૂમિલાગ યાવત્ મણિયોથી સુશોભિત છે. અહીંયાં ભૂમિલાગનું વર્ણન 'સે જહાનામણ આલિંગ પુક્કરેહ્વા' વિગેરે વિશેષણો દ્વારા વિજયારાજધાનીના ઉપરના આલાપકોના વર્ણન પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ અને એ વર્ણન મણિયોના વર્ણન અને ગંધ સ્પર્શના કથનની સમાપ્તિ સુધીજ અહીંયાં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. 'તસ્સ ણં बहु-

સમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ વહુમજ્જદેસમાએ' બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના બહુ મધ્ય દેશ ભાગમાં 'एत्थणं एगं महं भवणे पणत्ते' એક વિશાળ ભવન છે. આ ભવનની 'कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं' લંબાઈ એક કોસની છે. અને પહોળાઈ અર્ધા કોસની છે. 'देसूणं कोसं उद्धं उच्चत्तेणं' તેની ઉંચાઈ કંઈક ઓછી એક કોસની છે. 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं' સેંકડો સ્થંભોથી એ યુક્ત છે. 'जाव वण्णओ' આ ભવન સંબંધી વર્ણન 'अभ्युद्गतं सुकृतवज्रवेदिकं, तोरण-रचितशालभंजिकाकं शुश्लिष्टविशिष्टलघटसंस्थित प्रशस्तवज्रविमलस्तम्भं, नाना-मणिकनकरत्नवज्रोज्ज्वलवहुलवहुसमसुविभक्तचित्ररमणीयकुट्टिमतवम्, ईहामूग ऋषभतु-रग नर मकर विहग व्यालकिन्नर रूरु सरभ चमर कुंजर वनलता पद्मलता

भक्तिचित्रम्' ઇત્યાદિ પદોથી લઈને 'दर्शनीयम् अभिरूपम् प्रतिरूपम्' આ છેલ્લા પદ સુધી અહીંયાં કહેલ છે. તે સમજી લેવું. આ સઘળા પદોનો યોગ્ય અર્થ લખવામાં આવી ગયેલ છે. 'तस्स णं भवणस्स तिदिस्सि' આ ભવનની ત્રણ દિશાઓમાં 'तओ दारा पणत्ता' ત્રણ દરવાજાઓ છે. જે આ પ્રમાણે છે. 'पुरस्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं' પૂર્વ દિશામાં એક દરવાજા છે. દક્ષિણ દિશામાં એક દરવાજા છે. અને ઉત્તર દિશામાં એક દરવાજા છે. 'तेणं दारा पंच धणु-सयाइं उद्धं उच्चत्तेणं' એ દરવાજાઓ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ ઉંચા છે. આ ઉંચાઈ એક એક દરવાજાની સમજવી 'अद्ढाइज्जं धणुसयाइं विक्खंभेणं' અને ૨૫૦ અહીંસો ધનુષની પહોળાઈ વાળા છે. 'तावत्तियं चैव पवेसेणं' તથા ૨૫૦ અહિંસો ધનુષનાજ પ્રવેશ વાળા છે. 'सेया वर कनक भूमियागा जाव वणमाल उत्ति' એ દરવાજાઓ સફેદ છે. અને તેના શિખરો શ્રેષ્ઠ સોનાના બનેલા છે. એ દારોના વર્ણનમાં 'ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नर रूरु' વિગેરે પાઠથી લઈને યાવત્ વનમાળા સુધીનો પાઠ અહિંયાં ગ્રહણ થયેલ છે. તેથી આ વર્ણન વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું. આ દ્વારના પણ વર્ણનમાં અહીંયાં જે ઇહામૃગ વિગેરે પાઠ લખ્યો છે તેનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. કેમકે આ બધાજ પદોની વ્યાખ્યા વિજય દ્વારના વર્ણનમાં આવી ગયેલ છે. 'तस्सणं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते' આ ભવનની અંદરનો ભૂમિભાગ ઘણોજ વધારે સુંદર છે. 'से जहानामए आलिंगपुक्खरेइवा' જેમ મૃદંગનો મુખ ભાગ ચિકણો હોય છે. તેવો જ ચિકણો છે. 'जाव मणीनां वण्णओ' આ પ્રમાણે

‘આલિંગપુસ્કરેદ્વા’ આ સૂત્રપાઠથી લઈને ‘જાવ મળીણાં વળ્ણઓ’ આ અન્તિમ સૂત્રપાઠ પર્યન્ત વિજય દ્વારનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આ સૂત્રપાઠથી લઈને આ અન્તિમ સૂત્રપાઠ સુધી આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગનું વર્ણન પણ અહીંયાં કરી લેવું ‘તસ્સ ણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ’ એ ભવનના બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના ‘બહુમજ્જદેસમાએ’ બહુ મધ્ય દેશભાગમાં ‘એથ ણં મણિપેદિયા પળ્ણત્તા’ એક મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા ‘પંચ ઘણુ સયાઈં આયામવિક્લંભેણ’ પાંચસો ધનુષની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. ‘અઙ્ગા-ઙ્ગાઈં ઘણુસયાઈં બાહલ્લેણં’ અને જડાઈમાં ૨૫૦ અઠીસો યોજનની છે. ‘સવ્વ મણિમયાઈં’ એ સર્વાત્મના મણિમય છે. ‘અચ્છા, શ્લેષ્ણા, ઘૃષ્ટા, મૃષ્ટા, નીર-જસ્કા, નિર્મલા, નિષ્પક્કા નિષ્કંટકચ્છાયા, સપ્રમા, સોદોતા, સમરીચિકા, પ્રાસા-દીયા, દર્શનીયા, અભિરૂપા પ્રતિરૂપા’ વેદિકાના વર્ણનમાં આ પદો પણ ગ્રહણ

થયેલ છે. તેથી આ પદો દ્વારા આ ભૂમિભાગનું વર્ણન સમજી લેવું. આ પદોની વ્યાખ્યા પહેલા યોગ્ય સ્થળે કરેલ છે. ‘તીસેણં મણિપેદિયાએ ઉવરિં’ એ મણિપીઠિકાની ઉપર ‘એથણં એ મહં દેવસયણિજ્જે પળ્ણત્તે’ એક વિશાળ દેવશયનીય શય્યા છે. ‘દેવ સયણિજ્જસ્સ વળ્ણઓ’ આ દેવશયનીય શય્યાનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે.—તેના મૂળપાદ ‘સૌવર્ણિકાઃ’ સોનાના બનેલા છે. આ પાયાઓના શીર્ષક અનેક મણિયોના બનેલા છે. તેની સંઘી વજની બનેલ છે તેનું ઐવેયક અનેક મણિયોનું બનેલ છે. તેની નીવાર રજતની બનેલ છે. તેના પર જે તકીયાઓ રાખવામાં આવેલ છે તે લોહિતાક્ષ રતનના બનેલા છે. ગાલોની પાંસે રાખવાના જે તકિયાઓ છે. તે તપનીય સોનાના બનેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી આ દેવશયનીયનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. આ ભવનની ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. આ રીતે આ ભવનનું

વર્ણન ‘બહયઃ સહસ્રપત્રહસ્તકાઃ’ આ પાઠ સુધી કરી લેવું. આ પાઠ પહેલાં ભવનના વર્ણનમાં આવી ગયેલ છે. ‘સે ણં પડમે અળ્ણેણં અદ્દસતેણં તદ્-દ્ધુચ્ચત્તપમાણમેત્તાણં પડમાણં સવ્વતો સમંતા સંપરિક્ખિત્તે’ આ પદ્મ-કમળ પોતાનાથી અર્ધી ઉંચાઈવાળા ૧૦૮ એકસો આઠ ખીજા અન્ય કમળોથી ચારે બાજુ એ ઘેરાયેલ છે. એજ વાત સૂત્રકાર ‘તેણં પડમા અદ્દજોયણં આયામવિક્લંભેણં તં તિગુણં સવિસેસં પરિક્ખેવેણં કોસં બાહલ્લેણં દસ જોયણાઈં સવ્વળ્ણેણં પળ્ણ-ત્તાઈં’ આ પરિવાર ૩૫ કમળોની લંબાઈ પહોળાઈ અર્ધા યોજનની છે. લંબાઈ પહોળાઈથી કંઈક વધારે ત્રણ ગણી છે. તેનો પરિક્ષેપ છે. તેની જડાઈ એક કોસની છે. દસ યોજન સુધીની તેની ઉંડાઈ છે. એક કોસ જેટલા એ પાણીની ઉપર ઉઠેલા છે. આ રીતે બધા પ્રમાણ મળીને એ

કંઈક વધારે દસ યોજનના છે. 'તેસિણં પડમાણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પણ્ણત્તે' આ પડ્ધોતું વર્ણુન ધીલ્લું આ પ્રમાણે છે—'વહ્ણરામયા મૂલા, જાવ ણાણા મણિમયા પુક્કરત્થિબુકા' આ કમલોનો મૂળ ભાગ વળ્ણનો બનેલ છે. તેતું કંદ રિપ્પટ રત્તનતું બનેલ છે, તેના નાલ વૈદૂર્ય રત્તના છે. તેના આહ્ણપત્ર તપનીય સોનાના છે. અને તેના અંદરના પત્રો જંબૂનદ સોનાના છે. તેની પરગો તપનીય સોનાની છે. તેની કર્ણિકાઓ કનકમય છે. અનેક મણિયોના તેની પુષ્કર સ્તિબુક છે. 'તાઓણં કણિયાઓ કોસં આયામવિક્કંભેણં' આ કર્ણિકા ઓમાંથી એક એક કર્ણિકાની લંબાઈ પહોળાઈ એક એક કોસની છે 'તિ-ગુણં સવિસેસં પરિક્કેવેણં' લંબાઈ પહોળાઈના પ્રમાણુની અપેક્ષાએ તેનો પરિ-ક્ષેપ કંઈક વધારે ત્રણ ત્રણ ગણો છે. 'અદ્ધકોસં વાહલ્લેણં' તેની બડાઈ દરેકની અર્ધા અર્ધા કોશની છે. 'સવ્વકળગામઈઓ' દરેક કર્ણિકાઓ સર્વાત્મના સુવર્ણ-મય છે. 'અચ્છાઓ જાવ પહ્ણિવાઓ' આ બધી કર્ણિકાઓ આકાશ અને

સ્ફટિક મણિના જેવી અરુચ-સ્વરુચ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિંયા યાવત્ શબ્દથી શ્લક્ષ્ણુ પદથી લઈને અભિરૂપ સુધીના સઘળા પદો અહ્ણ કરાયેલ છે. 'તાસિણં કણિયાણં ઝવરિં વહ્ણસમરમણિજ્ઞા ભૂમિભાગા પણ્ણત્તા' એ કર્ણિકાઓની ઉપર બહુસમરમણીય ભૂમિભાગ છે 'જાવ મણીણં વણ્ણઓ ગંધો ફાસો' આ બધી જ ભૂમિભાગોતું વર્ણુન યાવત્ મણિયોના ગંધ અને સ્પર્શ સુધીના પાઠતુ કથન કરવું જોઈએ. આ રીતે આ ભૂમિભાગો સંબંધી કથક પહેલા વર્ણવવામાં આવેલ વિજયદારના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. 'તસ્સ ણં પડમસ્સ અવરુ ત્તરેણં' ઉત્તર દિશામાં 'ઉત્તરપુરત્થિમેણં' ઈશાન દિશામાં આ ત્રણે દિશામાં 'નીલવંતહહસ્સ કુમારસ્સ' નીલવંત હહ કુમાર દેવના 'ચહ્ણહં સામાણિયસાહ-સ્સીણં' ચાર હબ્બર સામાનિક દેવોના 'ચત્તારિ પડમાસણસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' ચાર હબ્બર પદ્માસનો છે. 'એવં એણં સવ્વો પરિવારો નવરં પડમાણં માણિયવ્વો' આ રીતે પરિવાર ભૂત બધાજ કમળોતું કથન કરી લેવું જોઈએ તેથી વિજય દેવના સિંહાસનના પરિવારતું વર્ણુન જેમ પહેલાં કરેલ છે એજ પ્રમાણેતું વર્ણુન અહીંયા પણ કરી લેવું. તે આ પ્રમાણે—પૂર્વ દિશામાં ચાર અગ્રમહિ-ષિયોની સમાન યોગ્ય એવા ચાર પદ્માસનો છે. અગ્નેય ખૂણામાં આબ્યન્તર પરિષદાના ૮ આઠ હબ્બર દેવોના યોગ્ય આઠ હબ્બર પદ્મો છે. દક્ષિણ દિશામાં મધ્યમ પરિષદાના ૧૦ દસ હબ્બર દેવોને યોગ્ય ૧૦ દસ હબ્બર કમળો છે. વાયવ્ય દિશામાં આહ્ણ પરિષદાના ૧૨ બાર હબ્બર દેવોના ૧૨ બાર હબ્બર પદ્મો છે. બીજા પદ્મપરિવારની પાછળ ચારે દિશાઓમાં ૧૬ સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવોને યોગ્ય ૧૬ સોળ હબ્બર પદ્મો છે. તેમાં પૂર્વ દિશામાં ૪ ચાર હબ્બર પદ્મો છે. દક્ષિણ દિશામાં ૪ ચાર હબ્બર પદ્મો છે. ઉત્તર દિશામાં

૪ ચાર હબર પદ્મો છે. અને પશ્ચિમ દિશામાં ૪ ચાર હબર પદ્મો છે. વિજય દેવના પ્રકરણમાં ભદ્રાસનોની જેટલી સંખ્યા કહી છે, એટલી જ સંખ્યા અહીંયા પણ પદ્માસનોની છે. અર્થાત્ પદ્મ ૩૫ આસનોની છે તેમ સમજી લેવું. એજ અહીં વિશેષતા છે. એ રીતે આ મૂલ પદ્મને આ પદ્મ પરિવાર ત્રણ પ્રકારે કહેલ છે. તે શિવાય બીજા પણ ત્રણ પ્રકારનો જે પદ્મ પરિવાર છે તે આ પ્રમાણે છે.—‘સેનં પડમે અન્નેહિ તીર્હિ પડમવરપરિક્ષેવેર્હિ સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ષત્તે’ ઉપર કહેવામાં આવેલ વાત જ આ સૂત્રાંશ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. તેમાંથી એક પદ્મપરિવાર ‘અભિંતરેણં’ વચમાં છે. બીજો પદ્મપરિવાર ‘મઙ્ગિમણં’ મધ્યમાં છે, અને ત્રીજો પદ્મપરિવાર ‘બાહિરણં’ બહાર છે. આ પદ્મપરિવાર પરિધિરૂપે છે. ‘અભિંતરણં પડમ પરિક્ષેવે વત્તીસં પડમસયસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ’ આભ્યન્તર પરિધિમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ કમળો છે. ‘મઙ્ગિમણં પડમપરિક્ષેવે ચત્તાલીસં પડમસયસાહસ્સીઓ પળ્ણત્તાઓ’ મધ્યમ પરિધિમાં ૪૦ ચાળીસ લાખ કમળો છે. ‘બાહિરણં પડમવર પરિક્ષેવે અહયાલીસં પડમસયસાહસ્સીઓ પળ્ણત્તાઓ’ બહારની પરિધિમાં ૪૮ અડતાલીસ લાખ કમળો છે ‘એવમેવ સપુઙ્ગાવરેણં ણા કોડીવીસં ચ પડમસયસહસ્સા ભવંતિ, ઇતિમક્ખાલં’ આ પ્રમાણે ત્રણે પરિધિના કમળોની સંખ્યા ૧ એક કરોડને ૨૦ વીસ લાખની થાય છે. ‘સે કેળ્લેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ નીલવંતદ્દહે દહે’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે નીલવંત નામનું હદ હદ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! નીલવંતદ્દહે જં તત્થ તત્થ જાઈં ઉપ્પલાઈં જાવ સતસહસ્સપત્તાઈં નીલવંતપમાર્તિં નીલવંતદ્દહકુમારે ય સો ચેવ ગમ્મો જાવ નીલવંતદ્દહે દહે’ હે ગૌતમ ! આ નીલવંત હદમાં જે એ સ્થાનોમાં સુંદર સુગંધથી ભરેલ અનેક ઉત્પલો છે, નલિનો છે, કુમુદો છે. પુંડરીકો છે, મહાપુંડરીકો છે, શતપત્રવાળા કમળો છે. અને લક્ષપત્રોવાળા કમળો છે, તે બધા નીલી પ્રભાવાળા છે. નીલા વર્ણના જ છે. અહીંયાં નીલવંત હદકુમાર નામના નાગકુમારેન્દ્ર દેવ રહે છે. એ મહાઋદ્ધિ વાળા છે. મહાધૃતિવાળા છે. મહા બળશાલી છે. મહાસુખથી સંપન્ન છે. ઘણાજ વધારે પ્રભાવવાળા છે. તેમની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. એ ત્યાં ચાર હબર સામાનિક દેવોનું ચાર હબર અગ્રમહિષિયોનું સાત સેનાઓનું સાત અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હબર આત્મરક્ષક દેવોનું નીલવંત હદનું નીલવંતી રાજધાનીનું અને બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવોનું અને દેવિયોનું અધિપતિ પાણું કરતા થકા ચાવત્ તેઓનું પાલન કરતા થકા યમક દેવની જેમ

સુખ પૂર્વક રહે છે. તેનું કારણ પદ્મ વિગેરેનું નીલપણું અને નીલવંત નામના તેના અધિપતિને લઈને આ નીલવંત હૃદનું નામ નીલવંત એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. હે ભગવંત નીલવંત હૃદકુમાર નામના નાગકુમારેન્દ્રની નીલવંત નામની રાજધાની કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! નીલવંત પર્વતની ઉત્તર દિશાથી તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રોને ઓળંગીને અન્ય જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ૧૨ ખાર હબર યોજન આગળ જવાથી નીલવંત નામના નાગકુમારેન્દ્રની નીલવંતી નામની રાજધાની છે. એની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૨ ખાર હબર યોજનની છે તેમાં નાગકુમારદેવ અને નાગકુમાર રાજા કે જે મહાઋદ્ધિવાળા છે. મહાબળ વાળા છે મહાદ્યુતિવાળા છે, યાવત્ મહા પ્રભાવવાળા છે. તેઓ નિવાસ કરે છે. તેઓ આ બધા ચાર હબર સામાનિક દેવોનું ચાર હબર અગ્રમહિષિયોનું સાત સેનાઓનું સાત સેનાપતિયોનું ૧૬ સોળ હબર આત્મરક્ષક દેવોનું અને ખીબ પણ ત્યાં રહેવાવાળા દેવોનું—વાનવ્યંતર દેવોનું અને દેવિયોનું અધિ પતિ પણું કરતા થકા વિજય દેવની જેમ સુખ પૂર્વક રહે છે. ॥ સૂ. ૭૫ ॥

‘નીલવંતદહસ્સંગં પુરત્થિમપચ્ચત્થિમેણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ— નીલવંત હૃદની ‘પુરત્થિમપચ્ચત્થિમેણં’ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાઓમાં ‘દસ જોયણાઈં અવાહાણ’ ૧૦ દસ યોજન આગળ જવાથી ‘અથ્થળ દસ દસ કંચણપવ્વયા પન્નત્તા’ દસ દસ કાંચનગિરિ નામના પર્વતો છે. અને એ દસ દસ યોજનના અંતરાલથી વ્યવસ્થિત છે. તથા એ દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં શ્રેણિ રૂપે કહેલા છે. ‘ત્તેણં કાંચણપવ્વયા’ એ કાંચન પર્વતો કે જે દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં શ્રેણિરૂપ વ્યવસ્થિત હોય છે. ‘એગમેગં જોયણસયં ઉદ્ધં ઉચ્ચ ત્તેણં’ દસ દસ યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. ‘પણવીસં પણવીસં જોયણાઈં ઉચ્ચે હેણં’ દસ દસ યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. ‘પણવીસં પણવીસં જોયણાઈં ઉચ્ચેહેણં’ અને પચીસ પચીસ યોજનના ઉદ્દેધ વાળા છે. અર્થાત્ જમીનના અંદરના ભાગમાં ઉંડા છે. ‘મૂલે એગમેગં જોયણસતં વિક્કલંભેણં મજ્જે પણ્ણત્તરિં જોયણાઈં આયામવિક્કલંભેણં ઉવરિં પણ્ણાસં જોયણાઈં વિક્કલંભેણં’ એ મૂળમાં દરેક એકસો

યોજનની પહોળાઈ વાળા છે. મધ્યમાં ૭૫ પંચોતેર યોજનની પહોળાઈ વાળા છે. અને ઉપરની બાજુ ૫૦ પચાસ યોજનની પહોળાઈ વાળા છે. ‘મૂલે તિણિ સોલે જોયણસતે કિંચિવિસેસાહિણે પરિક્લેવેણ’ તે દરેકની પરિધિ મૂળમાં ત્રણસો સોળ યોજનથી ક’ંઈક વધારે છે. ‘મજ્ઞે દોતિસત્ત તીસે જોયણસણે કિંચિ વિસેસાહિણે પરિક્લેવેણ’ મધ્યમાં ૨૩૭ બસો સાડત્રીસ યોજનથી ક’ંઈક વધારે અને ઉપરમાં ૧૫૨ એકસો બાવન યોજનથી ક’ંઈક વધારે તેની પરિધિ છે. ‘મૂલે વિચ્છિન્ના મજ્ઞે સંખિત્તા ઉપ્પિં તણુયા’ એ દરેક પર્વતો મૂળમાં વિસ્તાર વાળા મધ્યમાં સંકડાયેલા અને ઉપરની બાજુ પાતળા છે. તેથીજ ‘ગોપુચ્છ સંઠાણસંઠિયા’ તેનો આકાર ગાયના પુ’ંછડાનાં આકાર જેવા છે. ‘સવ્વ કંચનમયા અચ્છા’ આ બધા કાંચન પર્વતો સર્વાત્મના સુવર્ણમય છે. આકાશ એવું સ્ફટિક મણિના જેવા અચ્છ-નિર્મલજ છે. શ્લક્ષ્ણુ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી ધૂબ્ટ, મૂબ્ટ, વિગેરે વિશેષણોનો સંગ્રહ થયેલ છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં પડમવર-વેડ્યા પત્તેયં પત્તેયં વણસંહપરિક્લિત્તા’ દરેક કાંચનગિરિ પદ્મવરવેદિકાથી અને વનખંડથી ઘેરાયેલ છે. અહીંયાં પદ્મવર વેદિકાથી અને વનખંડતુ’ વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. ‘તેસિણં કંચનગપવ્વયાણં ઉપ્પિં’ એ કાંચન પર્વતોની ઉપર ‘બહુસમ રમણિજ્જે ભૂમિભાગે જાવ આસાણંતિ’ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ છે. યાવત્ ત્યાં દેવો અને દેવિયો બેસે છે. અહિયાં આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના વર્ણન સંબંધમાં એવું કહેવું જોઈએ કે-આ ભૂમિભાગ અનેક કાળા રંગના તૃણોથી અને મણિયોથી શોભાયમાન છે. તૃણો અને મણિયોના ગંધથી લઈને સ્પર્શ’ પર્યન્તના ગુણોતુ’ વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેતુ’ વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. આ કાંચનગિરિના બહુસમરમ-ણીય ભૂમિભાગ ઉપર મહાનરિદ્ધિવાળા અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો તથા ત્યાંનારહેવાવળા બીજા પણ પ્રાણિયો સુખપૂર્વક બેસે છે. ઉઠે છે. અને રહે છે. સુવે છે. આરામ કરે છે. અને જે રીતે તેઓને સુખ જણાય છે. એ રીતે તેઓ રહે છે. ‘તેસિં બહુસમરમણિજ્જ ભૂમિભાગાણં’ એ બહુસમરમણીય ભૂમિ ભાગોમાંથી પત્તેયં પત્તેયં’ દરેક ભૂમિભાગમાં ‘પાસાયવહેંસગા પણ્ણત્તા’ પ્રાસા-દાવતંસકો છે. એ પ્રાસાદાવતંસકો ‘સહુવાવટ્ઠિં જોયણાં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં’ ૬૩૩ સાડી બાસઠ યોજન ઉંચા છે. ‘एकतीसं जौयणां कौसं च विकल्भेणं’ ૩૧૧ સવા એકત્રીસ યોજન લાંબાં છે. ‘मणिलेढिया दो जौयणिया’ દરેકે દરેક પ્રાસા-વતંસકોમાં બપ્પે યોજન પ્રમાણવાળી મણિપીઠિકાઓ છે. એ મણિ પીઠિકા ઓની ઉપર કાંચન દેવતુ’ એક સિંહાસન છે. એ સિંહાસનની ચારે દિશાએ હબરો સામાનિક દેવોના, અગ્રમહિષિયોના અને અનીકાધિપતિયોના સિંહા-સનો છે. અર્થાત્ ભદ્રાસનો છે. એજ વાત ‘सीहासनं सपरिवाग’ આ સૂત્ર

પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'સે કેળટ્ટેણં મંતે ! एवं वुचइ कंचणपव्वया कंचण पव्वया' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહે છે ? કે આ કંચન પર્વત છે. અર્થાત્ આ પર્વતોના નામ કંચન પર્વત એ પ્રમાણે શા કારણથી પડેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! कंचणगोसु पव्वएसु तत्थ तत्थ वापीसु उप्पलाइं जाव कंचणवण्णाभाइं कंचणगा देवा महिइड्डिया जाव विहरंति' હે ગૌતમ ! કંચન પર્વતોની ઉપર અનેક સ્થળે વાવડિયો છે. તલાવો છે. તળાવ પંક્તિયો છે. તેમાં નાના મોટા જુદી જુદી જાતના અનેક કમળો છે. મહાક્રદ્ધિ વિગેરે વિશેષણો વાળા કંચન દેવ ત્યાં રહે છે. તેઓ સામાનિક વિગેરે દેવોનું અધિપતિ પણું કરતા થકા સુખ પૂર્વક ત્યાં રહે છે. તે બધા કંચનના જેવી પ્રભાવાળા અને કંચન જેવા રંગવાળા છે. તે કારણથી એ પર્વતોને કંચન એ નામથી કહ્યા છે. આ કંચન પર્વતો શાશ્વત છે. નિયત છે. અવ્યય છે. અવસ્થિત છે. અને નિત્ય છે. કેમકે—એ પહેલાં ન હતા તેમ નથી. અર્થાત્ ભૂતકાળમાં તેઓ વિદ્યમાન હતા. ભવિષ્ય કાળમાં રહેશે. અને વર્તમાનમાં તેઓ વિદ્યમાન છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે—હે ભગવન્ ! કંચનદેવોની કંચનિકા રાજધાની ક્યાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! કંચન પર્વતોની ઉત્તર દિશામાં તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગવાથી ખીજા જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ ખાર યોજન આગળ જવાથી કંચનિકા દેવોની કંચનિકા નામની રાજધાની આવેલી છે. તે રાજધાની ૧૨ ખાર યોજનની છે. આ રાજધાની એક પ્રાકાર—કોટથી ઘેરાયેલી છે. આ પ્રાકાર ૩૭ સાડત્રીસ યોજનનો છે. તેની ઉંચાઈ ૮ આઠ યોજનની છે. વિગેરે પ્રકારનું તમામ કથન વિજય રાજધાનીના કથન પ્રમાણે અહીં સમજી લેવું.

'કહિણં મંતે ! उत्तरकुराए उत्तरकुरुदहे नाम दहे पणत्ते' હે ભગવન્ ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રમાં ઉત્તરકુરૂ નામનું દ્રહ ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! नीलवंतदहसस दाहिणेणं अट्ट चोत्तीसे जोयणसए एवं सो चेव गमो णेयव्वो' હે ગૌતમ ! नीलवंत द्रहथी ८उ४कुँ आठसो योत्रीस सातिया चार योजन हर उत्तर कुरू नामनुं द्रह છે. તે સીતા મહા નદીના બહુ મધ્ય ભાગમાં છે. આ દ્રહ ઉત્તર દક્ષિણ સુધી લાંબુ છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ સુધી તેનો વિસ્તાર છે. તેની લંબાઈ ૧ એક હજાર યોજનની છે. અને પાંચ સો યોજન પહોળાઈ છે. તેનો ઉદ્ભેદ—ઉંડાઈ ૧૦ દસ યોજનની છે. તે અચ્છ આકાશ અને રક્તિક મણિના જેવું નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. તેની બન્ને ખાજી એક એક પદ્મવર વેદિકા છે. તે પછી વનખંડ છે, અહીંયા પદ્મવર વેદિકાઓનું અને વનખંડોનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. એ વર્ણન તોરણ વિગેરેના પાઠ સુધી કરવાનું છે. તાત્પર્ય એજ છે કે—પહેલાં જે પ્રમાણે નીલ વંત દ્રહનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે આનું વર્ણન છે. આ

રીતે વર્ણવાયેલા આ હૃદની મધ્યભાગમાં એક પદ્મ છે. તેની કર્ણિકાની ઉપર રમણીય ભૂમિભાગ છે. ત્યાં એક ભવન છે. તેના ત્રણ દરવાજાઓ છે. અહીંયા કનકસ્તૂપિકા-સુવર્ણશિખરોતું માળા સુધીનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ ભવનની અંદરનો ભૂમિ ભાગ બહુ રમણીય છે. તેના વર્ણનમાં મણિયોના સ્પર્શ સુધીનો પાઠ ગ્રહણ થયેલ છે. ત્યાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર દેવશયનીય-શય્યા વિશેષ છે. એ દેવશયનીયનું વર્ણન પહેલાં જેમ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે 'સર્વેસિં સરિસકો વહ સરિસનામાય' એનું નામજ ઉત્તર કુરૂ હૃદ છે એ પ્રમાણેના નામવાળા ઉત્તરકુરૂ હૃદ નામના નાગેન્દ્રકુમાર ઘણી મોટી પરિવાર વિગેરે ઋદ્ધિવાળા છે. તેની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. તે ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર અગ્રમહિષિયો વિગેરેનું જે પ્રમાણે નીલવંત હૃદકુમારના વર્ણનમાં કહેવામાં આવેલ છે. તે કથન પ્રમાણે અધિપતિ પણ વિગેરે કરતા થકા સુખપૂર્વક ત્યાં રહે છે. અહીંયા પદ્મોતું અને પદ્મના પરિવાર રૂપ પદ્મોતું વર્ણન નીલવંત હૃદના વર્ણનમાં પહેલાં જેમ કરેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ. તથા નીલવંત હૃદકુમારનું વર્ણન જે પ્રમાણે ત્યાં કરેલ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન ઉત્તરકુરૂ હૃદકુમારનું છે. તેથી તે વર્ણન પણ ત્યાંથી સમજી લેવું. 'સર્વેસિં પુરસ્થિમપચ્ચત્થિમેણં કંચ-ગ્ગ પવ્વયા દસ દસ' સઘળા હૃદોના પૂર્વપશ્ચિમ કિનારા પર દસ દસ કાંચન પર્વતો છે. એ કાંચનક પર્વતોનું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. તથા અહીંયાં તે સંબંધી એજ વર્ણન સમજી લેવું. ઉત્તરકુરૂહૃદની ઉત્તર દિશામાં ઉત્તર કુરૂદેવની રાજધાની છે. કાંચન પર્વતોની ઉત્તર દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંઘવાથી બીજા જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી કાંચન દેવોની ૧૨ બાર યોજન પ્રમાણુવાળી કાંચનિકા નામની રાજધાની છે. એનું વર્ણન વિજય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે,

'કહિણં મંતે ! ચંદ્રહ્રે પળ્ણત્તે' હે ભગવન્ ચંદ્રહ્રદ કયાં આગળ આવેલ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ઉત્તરકુરૂહૃદના દક્ષિણુત્ય ચરમાંતની પહેલાં દક્ષિણ દિશામાં ૮૩૪૬ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન દૂર જવાથી ચંદ્રહ્રદ આવે છે. આ હૃદ સીતા મહાનદીના બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં છે. આ ચંદ્રહ્રદનું વર્ણન નીલહૃદના વર્ણન પ્રમાણે છે. નીલહૃદ ના વર્ણનથી આના વર્ણનમાં કેવળ એજ અંતર છે કે-અહીંયાં જે વાવો અને તેમાં ઉત્પલો કમળો કુમુદો પુંડરીકો, મહાપુંડરીકો, શતપત્રો, સહસ્ર પત્રો વિગેરે છે, તે બધા ચંદ્રહ્રદની પ્રભા જેવા પ્રભાવાળા છે, અહીંયાં ચંદ્ર નામના દેવ રહે છે. તેથી તેનું નામ ચંદ્રહ્રદ એ પ્રમાણે થયેલ છે. અહીંયા ચંદ્ર રાજ-ધાનીનું વર્ણન અને કાંચન પર્વતોનું વર્ણન પહેલાંના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું.

'કહિણં મંતે ! ઇત્યાદિ હે ભગવન્ ઐરાવત નામનુ હ્રદ કયાં આવેલ છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ચંદ્રહદની દક્ષિણ દિશાના ચરમાન્તની પહેલાં દક્ષિણ દિશામાં ૮૩૪૬ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર ચોજન દૂર સીતા મહાનદીના બહુમધ્ય દેશભાગમાં ઐરાવત નામનું હદ આવેલ છે. આ ઐરાવત હદનું વર્ણન પણ નીલવંત હદના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. તેથી તેનો આયામ, વિષકંભ. ઉદ્વેધ, પદ્મવર વેદિકા, વનખંડ, ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપક, તોરણ, મૂલપદ્મ, તેનો પદ્મપરિવાર પદ્મપરિક્ષેપ પત્ર એ બધા નીલવંત હદના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે. અહીયાં પદ્મ વિગેરેનો પરિવાર ઐરાવત હદની પ્રભા જેવી પ્રભાવાળો છે. ઐરાવતદેવ ત્યાં રહે છે. તેની રાજધાની ઐરાવત નામની છે. અહીયાં કાંચન પર્વતો પણ છે. તો આ તમામ પ્રકારનું વર્ણન જેમ બીજા હદોના વર્ણનમાં તેમના સંબંધમાં વર્ણવેલ છે, એજ પ્રમાણે આના સંબંધમાં અહીં વર્ણવી લેવું. 'કહિણં મંતે !' ઇત્યાદિ હે ભગવન્ માલ્યવાન હદ કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ઐરાવતહદના ચરમાન્તથી પહેલા દક્ષિણ દિશામાં ૮૩૪૬ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર ચોજન દૂર સીતા મહાનદીના બહુ મધ્ય દેશ ભાગમાં ઉત્તરકુરૂક્ષેત્રમાં આ માલ્યવાન નામનું હદ છે. આ હદનું વર્ણન પણ નીલવંત હદના વર્ણન પ્રમાણે છે. અહીયાં વાવો વિગેરેમાં જે ઉત્પલો વિગેરે છે. તે બધા માલ્યવાન હદની પ્રભા જેવી પ્રભાવાળા છે. અહીયાં માલ્યવાન દેવ નિવાસ કરે છે. તેની રાજધાનીનું નામ માલ્યવતી છે. એ હદનું નામ એ કારણથી માલ્યવાન એ પ્રમાણે પડેલ છે. આ રાજધાનીનું વર્ણન વિજય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. ॥ સૂ. ૭૬ ॥

જમ્બૂપીઠ કે સ્વરૂપ કા કથન

'કહિણં મંતે ! ઉત્તરકુરાણ કુરાણ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ઉત્તરકુરૂક્ષેત્રણાં જમ્બૂસુદર્શન વૃક્ષનું જમ્બૂપીઠ નામનું પીઠ કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! જંબુ

દીવે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરપુરત્થિમેળં નીલવંતસ્સ વાસહર પવ્વયસ્સ દાહિणे
 णं' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં
 અર્થાત્ ઇશાન ખૂણામાં તથા નીલવંત વર્ષધર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં 'માલ-
 વંતસ્સ વક્ષ્વારપવ્વયસ્સ પચ્ચત્થિમેળં' તથા માલ્યવાન્ વક્ષસ્કાર પર્વતની પશ્ચિમ
 દિશામાં 'ગંધમાદ્દણસ્સ વક્ષ્વારપવ્વયસ્સ પુરત્થિમેળં' તથા ગંધમાદન વક્ષસ્કાર
 પર્વતની પૂર્વદિશામાં 'સીયાણ મહાણઈણ' સીતા મહાનદીના 'પુરત્થિમિલ્લે
 કૂલે' પૂર્વ દિક્ષતટમાં 'ઉત્તરકુરાણ કુરાણ' ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રમાં 'જંબુપેટે ણામં પેટે'
 જંબૂપીઠ નામની પીઠ છે. આ પીઠ 'પંચ જોયણસયાઈં આયામવિક્ખંભેણં' પાંચ
 સો યોજન લાંબી અને પહોળી છે. 'પણ્ણરસણ્ણકાસીતે જોયણસણ કિંચિવિસે-
 સાહિણ પરિક્ખેવેણં' ૧૫૮૧ પંદરસો એકાશી યોજનથી વધારે તેની પરિધી છે.

'બહુમજ્જદેસમાણ બારસજોયણાઈં બાહલ્લેણં' મધ્યમાં એ ૧૨ બાર યોજનનો છે.
 'તયાણંતરં ચણં માતાણ પદેસે પરિહાણીણ સવ્વેસુ ચરમંતેસુ દો કોસેણં બાહલ્લેણં
 પણ્ણત્તે' તે પછી તે એક એક પ્રદેશ પશુથી થોડું થોડું કમ થતું ગયેલ છે.
 એ રીતે ચરમાંતમાં બે કોશની મોટાઈ થઈ ગયેલ છે. 'સવ્વજંબૂણતામણ અચ્છે
 જાવ પહિરૂવે' એ સર્વ રીતે સુવર્ણમય છે. આકાશ અને સ્ફટિકના જેવું
 નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. જંબૂકુળના જેવું જે સોનું દેખવામાં આવે
 એવા સોનાનું નામ જંબુનદ છે. જંબૂપીઠનું પરિમાણ આજ પ્રમાણે અન્ય
 ગ્રંથોમાં કહેવામાં આવેલ છે.—

'જંબુનયામયં જંબુપીઠમુત્તરકુરાણ પુવ્વદ્ધે । સીયાણ પુવ્વદ્ધ પંચસયાયામ વિક્ખંભે' ॥૧॥
 'પન્નરસેક્કાસીણ સાહીણ પરિહિ મજ્જવાહલ્લં ।
 જોયણ દુલ્લકકમસો હાયંતં તેસુ દો કોસા ॥ ૨ ॥

'સેણં ણાણ પડમવરવેહ્યાણ ણેણં' વળસંહેણય સવ્વતો સમંતા સંપરિક્ખિત્તે'
 એ જંબૂપીઠ એક પદ્મવર વેદિકા અને એક વનખંડથી ચારે બાજુએ ઘેરા-
 ચેલ છે. 'વણ્ણઓ દોણહવિ' એ બન્નેનું વર્ણન પહેલા જેમ કરવામાં આવેલ
 છે એજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ આ જંબૂપીઠની ચારે દિશાઓમાં ચાર ત્રિસોપાન
 પ્રતિરૂપકો છે એટલે કે દરેક દિશામાં એક એક ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપક છે. તેમ
 સમજવું આ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોના વર્ણન સંબંધી કથન પહેલા યથાસ્થાને
 કરવામાં આવી ગયેલ છે. એ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોની આગળ અર્થાત્ દરેક
 ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોની સામે તોરણો છે. એ તોરણો અનેક મણિયોના બનેલા
 છે. તેના સંબંધનું વર્ણન પણ પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. એ તોરણોની
 ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. તેનું વર્ણન પણ પહેલાં
 કરવામાં આવી ગયેલ છે. એ તોરણોની ઉપર કૃષ્ણ, નીલ, પીત, લાલ, અને

સક્રિય રંગના આમર ધન્યો છે. તેના પદ્મ વસ્ત્રો ચાંદીના છે. તેના દંડાઓ વન્નના છે. તેની ગંધ કમળોના જેવી નિર્મળ છે. તે આકાશ અને સ્ક્રિટિક મણિના જેવા સ્વચ્છ છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ તોરણોની ઉપર અનેક છત્રોની ઉપર છત્રો છે. છત્રની ઉપર અનેક પતાકાઓ છે. ઘંટાયુગલો છે. આમર યુગ્મો છે. ઉત્પલોના ગુચ્છાઓ છે. યાવત્ શતપત્રોવાળા કમળોના ગુચ્છાઓ છે. એ બધા સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, એજ વાતને સમજાવવા માટે 'તં ચેવ જાવ તોરણા જાવ છત્તાત્તિછત્તા' સૂત્રકારે આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે. 'તસ્સણં જંબૂપેદ્મસ્સ ઉર્વિં બહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે પળ્ણત્તે' આ જંબૂદ્રીપની ઉપર બહુસમરમણીય ભૂમિ ભાગ છે, આ ભૂમિ ભાગના વર્ણનના સંબંધમાં પહેલા 'સે જેહાણામણ આલિંગપુક્કરેહ્વા જાવ મણિ' આ પાઠ કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયા પણ કહી લેવું જોઈએ. આ ભૂમિ ભાગ યાવત્ અનેક પ્રકારના પાંચ વર્ણોવાળા તૃણોથી અને મણિયોથી સુશો-

ભિત છે. વિગેરે પ્રકારથી વિજયરાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે આનુ વર્ણન કરી લેવું યાવત્ અહીંયાં વાનવ્યન્તરદેવો અને દેવિયો બેસે છે. રહે છે. શયન કરે છે. અને આનંદ પૂર્વક રહે છે. 'તસ્સ ણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ બહુ દેસમાણ' આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની ધરોધર વચમાં 'લગા મહં મણિ-પેદ્ધિયા પન્નત્તા' એક વિશાળ મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા 'અટ્ટ જોયણાઈ આયામવિક્કલ્લેખેણં' ની લંબાઈ પહોળાઈ આઠ યોજનની છે. 'ચત્તારિ જોયણાઈ બાહલ્લેખં, તેની બડાઈ ચાર યોજનની છે. 'સવ્વમણિમઈ અચ્છા જાવ પઢિહ્વા' આ મણિપીઠિકા સર્વાત્મના મણિમયી છે. સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'તીસેણં મણિપેદ્ધિયાણ ઉવરિ ણ્ણત્થં મહં જંપૂસુદંસણા પન્નત્તા' એ મણિપીઠિકાની ઉપર એક વિશાળ જંબુસુદર્શના છે. અર્થાત્ જંબુવૃક્ષ છે. 'અટ્ટ જોયણાઈ ઉદ્ધલ્લં ઉચ્ચત્તેણં અદ્ધ જોયણં ઉચ્ચેહેણં' એ આઠ યોજનનું ઉંચું છે. તેની ઉંડાઈઅર્ધા યોજનની છે. અર્થાત્ જમીનની અંદર તે અર્ધા યોજન સુધી ઉંડે છે. 'દ્વો જોયણાઈ ચ્ચે' બે યોજનનું તેનું સ્કંધ છે. 'અટ્ટ જોયણાઈ વિક્કલ્લેખેણં છ જોય-ણાઈ વિહિમા' તેની પહોળાઈ આઠ યોજનની છે. તેની શાખાઓ ૬ છ યોજ-નની છે. 'બહુમજ્જદેસમાણ અટ્ટ જોયણાઈ વિક્કલ્લેખેણં મધ્યભાગમાં એ આઠ યોજનની પહોળી છે. 'સાહરેગાઈ અટ્ટ જોયણાઈ સવ્વમણેણં પળ્ણત્તા' તેની ઉંચાઈ અને ઉદ્દેધ પરિમાણ બધું મળીને બધો વિસ્તાર કંઈક વધારે આઠ યોજનનો છે. 'વહ્ણરામયા મૂલા' તેનો મૂળભાગ વજ્ર રત્નનો બનેલ છે. 'રયત્તપુપ્પહિલ્લિયાવિહિમા' તેની સુપ્રતિષ્ઠિત વિહિમા અર્થાત્ ઉંચી બાજુ નીકળેલ શાખાઓ ચાંદીની છે. 'એવં ચેતિય રુક્કલ્લેખણો જાવ સવ્વો' તેનું વર્ણન ચૈત્ય વૃક્ષના વર્ણન જેવું છે. યાવત્ ઉત્તમ ચાંદીની તેની શાખાઓ બનેલી છે. અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોની તેની પ્રશાખાઓ બનેલી છે. તેના પાનડાઓ

વૈદ્યુરત્નમય છે. લાલ સોનાના બનેલા પત્રોની પાખડીયો છે. વિગેરે 'રિટ્ટામય વિહ્લકંદા' રિહ્ટ રત્નના વિપુલ કંદો છે. 'વેરુલિય વરુરવંધા' વૈદ્યુર રત્નના તેના રુચિર સ્કંધો છે, 'સુજાય વરજાયરૂવપદમગવિસાલસાલા' તેની મુખ્ય શાખાઓ સુંદર શ્રેષ્ઠ ચાંદીની બનેલ છે. 'નાનામણિરયણવિવિહસાહ-પ્પસાહવેરુલિયપત્તવણિજ્જપત્તવિંટા' અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોની તેની વિવિધ શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ છે. તેના પત્રવૃંત-પાનના ડિંટા તપ-નીય સોનાના બનેલા છે. 'જંબૂણયરત્તમડય સુકુમાલ પવાલપલ્લવંકુરધરા' જંબૂ-નદ અને રત્નોના તેના પ્રવાલો મૃદુ અને કોમળ છે. તથા તેના પલ્લવોના અંકુરો જંબૂનદ રત્નોના છે. 'વિચિત્તમણિરયણસુરમિકુસુમા ફલભારતમિયસાલા' તેના પુષ્પો વિચિત્ર પ્રકારના મણિરત્નમય છે. અને સુંગંધવાળા છે. તથા તેની શાખાઓ પુષ્પો અને ફળોના ભારથી સદા નમેલી રહે છે. 'સ્વચ્છા સપ્પમા, સસ્સિરીયા સડ્ડજ્જોયા આહેયં મણોણિવ્વુહ્કરા' પાસાઈયા, દરિસણિજ્જા. અભિરૂવા જાવ પહ્લિરૂવા' તેની છાયા ઘણીજ સુંદર છે. તેની પ્રભા પણ ઘણીજ સોહા-મણી છે. તેથી જોવામાં તે ઘણીજ સોહામણી લાગે છે. તેથી તેનો એવો ઉદ્યોત નીકળે છે કે જેવો મણિયો અને રત્નોનો ઉદ્યોત નીકળે છે આ પ્રમાણેનો ઉદ્યોત નીકળવાનું કારણ તેનું મણિરત્નમય પણું છે. તે વધારેમાં વધારે મનને શાંતી આપે છે. તે પ્રાસાદીય છે, દર્શનીય છે અભિરૂપ છે, અને પ્રતિરૂપ છે. આ પદોનો અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. આ જંબુવૃક્ષના વર્ણનમાં આ પ્રકારની આ બે ગાથાઓ છે-

‘મૂલા વરુરમયા સે કંદો સ્વંદો ય રિટ્ટુ વેરુલિયો ।

સોવણિય સાહપ્પસાહ તહજાય રૂવાય ॥ ૧ ॥

વિહ્મિમારયય વેરુલિય પત્તવણિજ્જ પત્તવિંટાય ।

પલ્લવ અગ્ગપવાલા જંબૂણય રાયયાતીસે ॥ ૨ ॥ ॥ સૂ. ૭૭ ॥

જમ્બૂવૃક્ષ કી ચાર શાખાઓં કા વર્ણન

‘જંબૂવૃક્ષં સુદંસણા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—, જંબૂવૃક્ષં સુદંસણા ચૌદસિં ચત્તારિ સાલા પળ્લતા’ જેતું બીજું નામ સુદર્શના છે એવા આ જંબૂદ્વીપની ચારે દિશાઓમાં ચાર શાખાઓ છે. અર્થાત્ પૂર્વ પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તર એ ચારે દિશાઓમાં એક એક શાખા છે. તેમાં જે પૂર્વ દિશાની ‘સાલે’ શાખા છે, તેની ઉપર ‘ણં મહં ભવણે પળ્લત્તે’ એક વિશાળ લવન છે. ‘કોસં આયામેણં અદ્ધકોસં વિક્કલંભેણં દેસૂણં કોસં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં’ તેની લંબાઈ એક કોસની છે. અને તેની પહોળાઈ અર્ધા કોસની છે. અને કંઈક કમ અર્ધા કોસની ઉંચાઈ છે. ‘અણેગધંમં વળ્ણઓ’ તે અનેક સ્તંભો વાળું છે. તેતું વર્ણુન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. એ વર્ણુન દ્વાર સુધીના પાઠ પર્યન્ત લીધેલ છે, તેના દ્વારે પાંચસો ધનુષ ઉંચા છે. ૨૫૦ અઢિસો ધનુષ પહોળા છે. ‘જાવ વળમાલાઓ ભૂમિભાગા ઉલ્લોયા મણિ પેઢિયા પંચધણુસહયા દેવસયણિજ્જં ભાણિયવ્વં’ અને એટલાજ પ્રવેશ વાળા છે. આ પ્રમાણેતું તેના સંબંધતું વર્ણુન પહેલાની જેણુ યાવત્ વનમાળા સુધી કરવું નોંધએ. ‘તત્થ જે સે દાહિણિલ્લે સાલે ઇત્થણં ણો મહં પાસાયવડેંસણ પળ્લત્તે’ દક્ષિણુ દિશામાં જે શાખા છે તેના પર એક પ્રાસાદાવતંસક છે, ‘કોસં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં અદ્ધકોસં આયામવિક્કલંભેણં અદ્ધુગયમૂસિયા અંતો બહુસમરમણીયા ઉલ્લોયા’ તે પ્રાસાદાવતંસક એક કોસ ઉંચું છે, અને અર્ધા કોસની લંબાઈ વાળું છે. તેથી એ એવું જણાય છે કે—જાણે તે આકાશ તળનેજ સ્પર્શીરહેલ છે તેની અંદરનો ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે. તેના પર અગાશી છે. ‘તસ્સ ણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ બહુમજ્જદેસમાણ સીહાસણં સપરિવારં ભાણિયવ્વં’ એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના બહુમધ્ય દેશભાગમાં એક પરિવાર સહિત સિંહાસન છે. ‘તત્થણં જેસે પચ્ચિમિલ્લે સાલે ઇત્થણં પાસાયવડેંસણ પળ્લત્તે તં ચેવ પમાણં સીહાસણં સપરિવારં ભાણિયવ્વં પશ્ચિમ દિશાની શાખા પર એક

પ્રાસાદાવતંસક છે. તેના સંબંધી વર્ણન પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. એ પ્રાસાદાવતંસકમાં સપરિવાર એક સિંહાસન છે. ‘તત્થળં જે સે ઉત્તરિલ્લે સાલે ણ્થ ણં ણો મહં પાસાયવર્ડિસણ પ્ણત્તે તં ચેવ પમાણં સોહાસણં સપરિવારં’ ઉત્તર બાબુની જે કાળ છે ત્યાં આગળ પણ એક ઘણું વિશાળ પ્રાસાદાવતંસક છે, તેનું પ્રમાણ પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે છે, અને ત્યાં પણ પરિવાર સહિત એક સિંહાસન છે, તત્થળં જે સે ઉગરિમાપહિમે ણ્થળં ણો મહં સિદ્ધાયત્તળે કોસં આયામેણં અદ્ધકોસં ચિક્કલંભેણં દેસૂણં કોસં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં જંબૂવૃક્ષની ઉપરની જે શાખા છે. ત્યાં એક ઘણું જ વિશાળ સિદ્ધાયતન છે. તેની લંબાઈ એક કોસ-ગાઉની છે, અને પહોળાઈ અર્ધા કોસની છે. એ કંઈક કમ ઢોઠ કોસ ઉંચું છે. ‘અણેગલંભસયસંનિવિદ્દે વ્ણણઓ તિદિસિં તઓ દારા પંચ ઘણુસયા અદ્ધઠા ઇજ્જઘણુસયચિક્કલંભા’ તેમાં અનેક સ્તંભો લાગેલા છે, તેનું વર્ણન અહીંયાં કરી લેવું જોઈએ. તે સિદ્ધાયતનની ત્રણ દિશાઓમાં ત્રણ દરવાજાઓ છે. એ દ્વારો પાંચસો ધનુષ જેટલા ઉંચા છે. અને અઢિસો ધનુષની પહોળાઈવાળા છે. ‘મણિપેદિયા પંચઘણુસસંતિયા દેવચ્છદઓ પંચ ઘણુસત્ત-ચિક્કલંભો સાતિરેકેણ પંચઘણુસ ઉચ્ચત્તે’ તેમાં એક મણિપીઠિકા છે, આ મણિપીઠિકા પાંચસો ધનુષ જેટલી લાંબી અને પહોળી છે. તેના પર દેવચ્છંદક છે, જે દેવચ્છંદક પાંચસો ધનુષ જેટલું પહોળું છે. અને કંઈક વધારે પાંચસો ધનુષની ઉંચાઈવાળું છે. ‘તત્થળં દેવચ્છંદણ અદ્ધસયં જિણપહિમાણં જિણુસ્સેધપ્પમાણાણં एवं સવ્વા સિદ્ધાયતણવત્તવ્વયા માણિયવ્વા જાવ ધૂવકકુચ્છુયા’ એ દેવચ્છંદકમાં ૧૦૮ એકસો આઠ જીન-કામદેવની પ્રતિમાઓ છે, એ કામદેવની પ્રતિમાઓ જેની જેટલી ઉંચાઈ કહેલ છે તેટલા પ્રમાણની ઉંચાઈવાળી છે, આ રીતે સિદ્ધાયતન સંબંધી સઘળું વર્ણન જેમ પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું, યાવત્ ત્યાં ધૂપકકુચ્છક ધૂપદાની છે. ‘ઉત્તિમાગારા સોલસવિધેહિં રયણેહિં ઉવણ્ણેવ’ તે ઉત્તમ આકારનું છે. અને સોળ પ્રકારના રત્નોથી તે યુક્ત છે. ‘જંબૂસુદંસણામૂલે વારસહિં પડમવરવેદિયાહિં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તા’ આ જંબૂસુદર્શના મૂળમાં ચારે બાજુએથી ૧૨ બાર પદ્મવર વેદિકાઓથી ઘેરાયેલ છે. ‘તાઓ ણં પડમવરવેદિયાઓ અદ્ધજોયણં ઉદ્ધં ઉચ્ચતેણં પંચઘણુસયાં ચિક્કલં-

મેળં વળ્ણઓ' એ પક્ષવર વેદિકાઓ અર્ધા યોજનની ઉંચાઈવાળી છે. અને પાંચસો ધનુષ જેટલી પહોળી છે. વિગેરે પ્રકારથી તેનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. 'જંબૂ સુદંસણા અળ્ણેણં અદ્દુસત્તેણં જંબૂણં તદ્દધુચ્ચત્તપમાળમેત્તેણં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તા' સુદર્શનના જેતું બીજું નામ છે એવું આ જંબૂ વૃક્ષ બીજા ૧૦૮ એકસો આઠ જંબૂવૃક્ષોથી (કે જેની ઉંચાઈ તેનાથી અર્ધિ છે.) ચારે બાજુ ઘેરાયેલ છે. 'તાઓણં જંબૂઓ ચત્તારિ જોયણાં ઉદ્દં ઉચ્ચત્તેણં કોસં ઉચ્ચેહેણં જોયણસંઘે' આ જંબૂવૃક્ષ ચાર યોજનની ઉંચાઈવાળું છે, અને એક કોસ-ગાઉ જેટલું એ જમીનની અંદર ગયેલ છે. તથા એક કોસનું તેનું થડ છે. 'કોસં વિક્ખંભેણં તિન્નિ જોયણાં વિહિમા' એક કોસ-ગાઉ જેટલું તે પહોળું છે, ત્રણ યોજનની તેની શાખાઓ છે. 'બહુમજ્જદેસમાપ ચત્તારિ જોયણાં વિક્ખંભેણં' વચમાં એ ચાર યોજન પહોળું છે. 'સાહરેગાં ચત્તારિ જોયણાં સવ્વમેણં વહારામયમૂલા સો ચેવ ચેતિયરુક્કસ વળ્ણઓ' તેનું સઘળું પ્રમાણ કંઈક વધારે ચાર યોજન જેટલું છે, તેનો મૂળ ભાગ વજ્રરત્નનો છે. તે તમામ વર્ણન જે પ્રમાણે ચૈત્ર વૃક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણે કરી લેવું. 'જંબૂણં સુદંસ-ણાણ અવરુત્તરેણં ઉત્તરેણં ઉત્તરપુરત્થિમેણં ણ્ણેણં અણાદિયસ્સ ચરુહં સામાણિય સાહસીણં ચત્તારિ જંબૂસાહસીઓ પળ્ણતાઓ' બીજું નામ જેતું સુદર્શના છે એવા આ જંબૂ વૃક્ષના વાયવ્ય ખુણામાં, ઉત્તરદિશામાં અને ઈશાન ખુણામાં જંબૂદ્રીપના અધિપતિ અનાદત્ત દેવના ચાર હબ્બર સામાનિક દેવોના ચાર હબ્બર જંબૂવૃક્ષો છે, તેમાં પૂર્વદિશામાં ચાર અગ્રમહિષિયોને યોગ્ય ચાર જંબૂ વૃક્ષો છે. મહાજંબૂવૃક્ષની દક્ષિણ પૂર્વ ખુણામાં આણ્યન્તર પરિષદાના આઠ હબ્બર દેવોને યોગ્ય ૮ આઠ હબ્બર જંબૂવૃક્ષો છે. દક્ષિણદિશામાં મધ્યમાં પરિષદાના ૧૦ દસ હબ્બર દેવોને યોગ્ય ૧૦ દસ હબ્બર મહાજંબૂવૃક્ષો છે. દક્ષિણ પશ્ચિમ ખુણામાં બાહ્ય પરિષદાના ૧૨ બાર હબ્બર દેવોને યોગ્ય ૧૨ બાર હબ્બર મહાવૃક્ષો છે. પશ્ચિમદિશામાં સાત અનીકાધિપતિયોને યોગ્ય સાત મહાજંબૂવૃક્ષો છે, તે પછી સઘળી દિશાઓમાં ૧૬ સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવોને યોગ્ય ૧૬ સોળ હબ્બર જંબૂવૃક્ષો છે. આ સુદર્શનજંબૂ સો સો યોજનના

પ્રમાણવાળા છે. એવા ત્રણ વનખંડોથી એ ચારે ખાગુથી ઘેરાયેલ છે. ‘પદમેળં દોચ્ચેણં તત્ત્વેણં’ આ વનખંડોના નામો આ પ્રમાણે છે—પ્રથમ વનખંડ ખીગુ’ વનખંડ અને ત્રીગુ વનખંડ ‘જંબૂ સદંસણાણ પુરત્થિમેળં પદમં વણસંઢં પળ્ણાસે જોયણાં ઓગાહિત્તા ઇથળં ઇમે મહં ભવળે પળ્ણત્તે’ જંબૂસુદર્શનાની પૂર્વ દિશામાં જે પહેલું વનખંડ છે, તેનાથી પચાસ યોજન આગળ જવાથી એક વિશાળ લવન આવે છે. ‘પુરત્થિમિલ્લેળ મવળસરિસે માણિયવ્વે જાવ સયણિજ્જં’ આ લવનતું વર્ણુન મહાજંબૂવૃક્ષની પૂર્વ દિશાની શાખાપર રહેલ લવનની જેમ જ છે. યાવત્ ત્યાં એક દેવશયનીય છે. એ કથન સુધીતું વર્ણુન અહીં સમજી લેવું. ‘દાહિણેણં પચ્ચત્થિમેળં ઉત્તરેણં’ એ જ પ્રમાણે જંબૂસુદર્શનાની દક્ષિણ દિશામાં જે પ્રથમ વનખંડ છે. તેનાથી પચાસ યોજન આગળ જવાથી એક વિશાળ લવન આવે છે. તેનું વર્ણુન પણ મહાજંબૂવૃક્ષની પૂર્વદિશાની શાખાપર આવેલા લવનના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ ત્યાં એક દેવશયનીય છે. એ કથન સુધીતું તમામ વર્ણુન અહીંયા કરી લેવું એજ પ્રમાણે જંબૂ-

સુદર્શનાની પશ્ચિમ દિશામાં અને ઉત્તર દિશામાં જે પ્રથમ વનખંડ છે, તેનાથી પચાસ પચાસ યોજન આગળ જવાથી એક વિશાળ લવન આવે છે. તેના સંબંધતું વર્ણુન જેમ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે એ જ પ્રમાણે સમજી લેવું. ‘જંબૂ સુદંસણાણ ઉત્તરપુરત્થિમેળં પદમં વણસંઢં પળ્ણાસં જોયણાં ઓગાહિત્તા ચત્તારિ ણંદાપુક્કરિણીઓ પળ્ણત્તા’ જંબૂસુદર્શનાના ઈશાન ખુણામાં જે પહેલું વનખંડ છે, તેનાથી ૫૦ પચાસ યોજન આગળ જવાથી ઘણી જ વિશાળ ચાર નંદાપુષ્કરિણીયો આવે છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે—‘પડમા પડમપ્પમા, ચેવ કુમુદા કુમુદપ્પમા’ પદ્મા ૧, પદ્મપ્રલા ૨, કુમુદા ૩ અને કુમુદપ્રલા ૪. ‘તાઓળં ણંદાઓ પુક્કરિણીઓ કોસં આયામેળં અઢ્ઢં કોસં વિક્કવંમેળં, પંચધણુસ-યાં ઉવ્વેહેળં અચ્છાઓ, સળ્હાઓ ઘટ્ટાઓ, મટ્ટાઓ ણિપ્પંકાઓ જાવ પઢિરૂવાઓ’ એ દરેક નંદાપુષ્કરિણીયોની લંબાઈ એક કોસ—ગાઉની છે. અને તેની પહોળાઈ અર્ધા કોસની છે. તે દરેકની ઉંડાઈ પાંચસો ધનુષની છે. એ બધી જ નંદા પુષ્કરિણીયો સ્વચ્છ છે. સ્લક્ષ્ણ છે, લઘટ છે, ઘૂષટ છે, મૂષટ છે. નિષ્પંક છે,

નિરજસ્ક છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રમાણે આતું વર્ણુન તોરણોના પાઠ સુધી કરી લેવું જોઈએ. પૂર્વ દિશામાં પદ્મા, દક્ષિણ દિશામાં પદ્મપ્રલા, પશ્ચિમ દિશામાં કુમુદા અને ઉત્તર દિશામાં કુમુદપ્રલા નામની નંદાપુષ્કરિણીયો છે. સ્વચ્છ વિગેરે પદોનો અર્થ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે. ॥ સૂ. ૭૮ ॥

પુષ્કરિણી કે મધ્ય મેં રહે હુએ પ્રાસાદાવતંસક કા કથન

‘તાસિ જં ણંદાપુક્કરિણીણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ નંદાપુષ્કરિણીયોમાંથી દરેક નંદાપુષ્કરિણીયોની બરોબર મધ્યભાગમાં એક પ્રાસાદાવતંસક છે. ‘કોસપ્પમાણે અદ્ધકોસં વિકલંબો સો ચેવ સો વણ્ણઓ જાવ સીહાસણં સપરિવારં’ આ પ્રાસાદાવતંસક એક કોસ-ગાઉ જેટલો લાંબો છે. અને અર્ધા ગાઉ જેટલો પહોળો છે. તેનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે એ જ પ્રમાણેનું ચાવત્ સપરિવાર સિંહાસનના કથન પર્યન્તનું છે. તે આવી રીતે છે—આ નંદાપુષ્કરિણીયોમાંથી દરેક પુષ્કરિણીયોની ચારે દિશાઓમાં ચાર ચાર ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકો છે. તેનું વર્ણન પહેલાંની જેમ જ છે. દરેક ત્રિસોપાનકો-પગથિયાઓની ઉપર તોરણો છે. તેનું પણ વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણેનું કરી લેવું. પુષ્કરિણીયોના બહુ મધ્યદેશભાગમાં જેમ પહેલાં પ્રાસાદાવતંસકો હોવાનું કહેલ છે, તે પ્રમાણેના પ્રાસાદાવતંસકો અહીંયાં પણ છે. સિંહાસનોની ચારે દિશાઓમાં સામાનિક દેવોના અનીકાધિપતિયોના અને રક્ષક દેવોના ભદ્રાસનો છે. અહીંયાં એ ભદ્રાસનોનું વર્ણન પહેલાંના વર્ણન પ્રમાણે કરી લેવું. ‘एवं दक्खिण पुरत्थिमेणं वि पण्णासं जोयणा चत्तारि पुक्करिणीओ’ એજ પ્રમાણે દક્ષિણ પૂર્વના ખુણામાં—અગ્નેય ખુણામાં પણ ૫૦ પચાસ યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આગળ નંદા પુષ્કરિણીયો છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે—‘उत्पलगुम्मा, णल्लिना उत्पला उत्पलोज्जला, तं चैव पमाणं तद्देव पासायवडेसगो तप्पमाणो’ તેનું પ્રમાણ પહેલાંના કથન પ્રમાણે સમજવું અર્થાત્ જે પ્રમાણે સુદર્શનાજંબૂના ઇશાન ખુણામાં જે વનખંડ છે. તેનાથી ૫૦ પચાસ યોજન આગળ જવાથી ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. અને તે દરેક એક કોસ-ગાઉ જેટલી લાંબી અને અર્ધા ગાઉ જેટલી પહોળી છે તથા ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ જેટલી ઊંડી છે. તેમ જ ‘अच्छा, ऋग्णाः’ વિગેરે વિશેષણોવાળી છે. એજ પ્રમાણે ઉત્પલશુદ્ધ વિગેરેથી યુક્ત ચાર નંદાપુષ્કરિણીયો છે. તે દરેકના મધ્ય ભાગમાં એક એક પ્રાસાદાવતંસક છે, તેનું પ્રમાણ પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે છે. તેની આગળ તોરણો છે. પ્રાસાદાવતંસકોની સામે અનાદતદેવનું સિંહાસન છે. એ સિંહાસનની ચારે દિશાએ સામાનિક વિગેરે દેવોના હબરો ભદ્રાસનો છે. અહીંયાં પરિવારસહિત સિંહાસનોનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. ‘एयं दक्खिणपच्चत्थिमेणं वि पण्णासं जोयणाणं परं भिगाभिं गाणिगाचेव अंजणा कज्जलपभा सेसं तं चैव’ એજ પ્રમાણે સુદર્શનજંબૂની વાયવ્ય દિશામાં પચાસ યોજનપર ચાર નંદાપુષ્કરિણીયો છે. તેના નામો ભુંગા ભુંગનિલા અંજના અને કનજલપલા એ પ્રમાણે છે. તે દરેકની લંબાઈ એક એક કોસની છે અને પહોળાઈ અર્ધા કોસની છે. તથા ઉંડાઈ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષની છે. આ બધી

નંદા પુષ્કરિણીયો ‘અચ્છા વિગેરે’ વિશેષણોવાળી છે. આ પુષ્કરિણીયોમાંથી દરેક પુષ્કરિણીયોના બરોબર મધ્ય ભાગમાં એક એક પ્રાસાદાવતંસક છે. તેની લંબાઈ ૧ એક કોસ-ગાઉ જેટલી છે. અને પહોળાઈ અર્ધા ગાઉ જેટલી છે. અને દરેક પ્રાસાદાવતંસકોમાં એક એક અનાદૃતદેવના સિંહાસનો છે. એ સિંહાસનોની ચારે દિશાઓમાં અનાદૃતદેવના સામાનિકદેવના અનાદૃત દેવની અથ્રમહિષિયોના અનીકાધિપતિયોના ૧૬ સોળ હબર આત્મરક્ષક દેવોના યથા યોગ્ય હબરો આસનો છે. ‘જંબૂળેણં સુદંસણાણ ઉત્તરપુરથિમેણં જંબૂસુદર્શનાના ઇશાન ખુણામાં ‘પદમં વણસંઢં પળ્ણાસં જોયળાઈં ઓગાહિત્તાણ્ણયળં ચત્તારિ ણંદા-પુક્કરિણીઓ પળ્ણત્તાઓ’ પહેલા વનખંડથી ૫૦ યોજનપર આગળ જતાં ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે—‘સિરિકંતા, સિરિમહિયા, સિરિચંદા, સિરિણિલયા’ શ્રીકાંતા, શ્રીમહિતા, શ્રીચંદ્રા અને શ્રીનિલયા છે. ‘તહેવ પમાણં તહેવ પાસાચવહેંસગાઓ’ તેતું પ્રમાણ જેમ પહેલાં નંદા પુષ્કરિણીયોતું પ્રમાણ કહેલ છે. એજ પ્રમાણે છે, તેના બરોબર મધ્ય ભાગમાં એક એક વિશાલ પ્રાસાદાવતંસક છે, તે દરેકતું પ્રમાણ પણ જેમ પહેલાંના પ્રાસાદાવતંસકોતું પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેતું છે. યાવત્ દરેક પ્રાસાદાવતંસકની સામે તોરણો છે. તે દરેકની ઉપર અનાદૃતદેવના સિંહાસનો છે. સિંહાસનોની ચારે દિશાએ અનાદૃતદેવના સામાનિકદેવોના હબરો સિંહાસનો છે. ‘જંબૂળેણં સુદંસ-ણાણ પુરથિમિલ્લસ ભવણસ ઉત્તરેણં ઉત્તરપુરથિમેણં દાહિણેણં ણ્ણયળં ણો મદં કૂઢે પળ્ણત્તે’ જંબૂસુદર્શનની પૂર્વદિશામાં આવેલ લવનની ઉત્તર દિશામાં, ઇશાન દિશામાં અને દક્ષિણ દિશામાં એક એક વિશાલ કૂટ છે તે ‘અદ્દુ જોય-ળાઈં ઉદ્દહં ઉચ્ચત્તેણં મૂલે બારસ જોયળાઈં વિક્કલંભેણં મજ્ઞે અદ્દુ જોયળાઈં આયામવિક્કલંભેણં ઉવરિ ચત્તારિ જોયળાઈં આયામવિક્કલંભેણં’ તેની ઉંચાઈ આઠ યોજનની છે. મૂલમાં બાર યોજનની તેની લંબાઈ પહોળાઈ છે. તે મધ્યમાં આઠ યોજન લાંબો પહોળો છે. અને ઉપર ચાર યોજનની તેની લંબાઈ પહોળાઈ છે. ‘મૂલે સાતિરેગાઈં સત્તત્તીસં જોયળાઈં પરિક્કલેવેણં મજ્ઞે સાહરેગાઈં પળ્ણવીસં જોયળાઈં પરિક્કલેવેણં ઉવરિ સાતિરેગાઈં બારસ જોયળાઈં પરિક્કલેવેણં’ મૂળમાં કંઈક વધારે ૩૭ સાડત્રીસ યોજનની તેની પરિધિ છે. મધ્યમાં કંઈક વધારે પચ્ચીસ યોજનની પરિધિ છે. અને ઉપર કંઈક વધારે ૧૨ બાર યોજનની પરિધિ છે. આ કૂટ ‘મૂલે વિથિળ્ણે, મજ્ઞે સંચિત્તે ઉપ્પિ તળ્ણુણ ગોપુચ્છસંઠાણસંઠિણ’ મૂળમાં વિસ્તારવાળો છે. મધ્યમાં સંકુચિત-સંકડાયેલ છે. અને ઉપરની બાજુ પાતળો છે. તેથી તે ‘ગોપુચ્છ સંઠાણસંઠિણ’ ગાયના પુંછડાના જેવા આકારવાળો છે. ‘સવ્વ જંબૂળયામણ’ એ સર્વાત્મના જંબૂનદમય છે. ‘અચ્છે જાવ પહિહુવે’

આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવો તે નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'સેળં
 ણાગ્ણ પચમવરવેદ્યાણામ્ એળેણં વળસંઢેણં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્લિલ્લે' તે એક
 પદ્મવર વેદિકાથી અને વનખંડથી ચારે બાગુએ ઘેરાયેલ છે. 'દોળ્હ વિ વળ્ણઓ'
 આ બન્નેનું વર્ણન આયામ અને વિસ્તાર વિગેરે કથનપૂર્વક તથા અચ્છ
 વિગેરે વિશેષણોદ્ધારા પહેલાં યોગ્ય સ્થળે કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું
 સઘળું વર્ણન અહીંયાં સમજી લેવું. 'તસ્સ ણં કૂડસ્સ ડવરિ બહુસમરમણિજ્જે
 ભૂમિભાગે પળ્ણત્તે જાવ આસયંતિ' એ કૂટની ઉપર એક બહુ સમરમણીય ભૂમિ-
 ભાગ છે. તેમાં અનેક વાનઢ્યન્ટર દેવો અને દેવિયો યાવત્ ઉઠે બેસે છે,
 વિગેરે પ્રકારથી પહેલાની જેમ આ ભૂમિભાગના વર્ણન સંબંધમાં કહેવું
 બેઈએ. આ કથન 'સે જહા નામણ આલિંગપુચ્ચરેદ્ધવા' એ સૂત્ર પાઠથી પ્રારંભ
 થાય છે. 'તસ્સણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ બહુમજ્જદેસમાણ ણં સિદ્ધાયતણં
 કોસપ્પમાણં' એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના બહુ મધ્યદેશ ભાગમાં એક કોશ-
 ગાઉ લાંબુ એક સિદ્ધાયતન છે, આ સિદ્ધાયતનનું વર્ણન જંબૂસુદર્શનાની શાખા
 પર આવેલ જે સિદ્ધાયતન છે, તેના વર્ણન પ્રમાણેનું સઘળું વર્ણન કરી લેવું.
 તેની ત્રણ દિશાઓમાં ત્રણ દરવાજાઓ છે. આ દ્વારો સંબંધી કથન પહેલા જે
 પ્રમાણે દ્વારોના સંબંધમાં કરવામાં આવી ચૂકેલ છે એ જ પ્રમાણે કરી લેવું.
 આ સિદ્ધાયતનમાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર એક દેવચ્છન્દ છે.
 દેવચ્છન્દકમાં પોત પોતાના શરીરની અવગાહનાના પ્રમાણુવાળી ૧૦૮ એકસો
 આઠ કામદેવ-જનપ્રતિમાઓ છે, આ પ્રમાણે અહિયાં 'સવ્વા સિદ્ધાયતળવત્તવ્વયા'
 સિદ્ધાયતન સંબંધી સઘળું કથન સમસ્તરીતે વર્ણનપૂર્વક સમજી લેવું. 'જંબૂણ
 સુદંસણાણ પુરત્થિમસ્સ દાહિણેણં દક્લિલ્લણપુરત્થિમિલ્લસ પાસાયવઢેંસગસ્સ ઉત્તરેણં
 ણં ણં ણં મહ કૂડે પળ્ણત્તે' જંબૂસુદર્શનાની પૂર્વ દિશામાં આવેલ જે ભવન
 છે. એ ભવનની દક્ષિણ દિશામાં તથા વાયઢ્ય વિગેરે દિશાઓમાં આવેલ જે
 પ્રાસાદાવતંસક છે તેની ઉત્તર દિશામાં એક વિશાળ કૂટ છે, 'તં ચેવ પમાણં
 સિદ્ધાયતણં ચ' આ કૂટના પ્રમાણુનું વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં કહેલ છે એજ
 પ્રમાણે છે. આ કૂટની ઉપર એક સિદ્ધાયતન છે. આ રીતે સિદ્ધાયતન, કૂટ,
 કૂટની ઉપર સિદ્ધાયતન ત્રણ દ્વારો મણિપીઠિકા દેવચ્છન્દ અને જનપ્રતિમા આ
 બધાનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે તમામ વર્ણન
 અહીંયાં કરી લેવું. 'જંબૂણ સુદંસણાણ દાહિણિલ્લસ ભવળ્ણસ્સ પુરત્થિમેણં દાહિણ
 પુરત્થિમસ્સ પાસાયવઢેંસગસ્સ પચ્ચત્થિમેણં' જંબૂસુદર્શનાના દક્ષિણના ભવનથી
 પૂર્વ દિશામાં અને અગ્નિ ખુણામાં આવેલ જે પ્રાસાદાવતંસક છે તેની પશ્ચિમ
 દિશામાં 'ણં ણં ણં મહ કૂડે પળ્ણત્તે' એક ઘણો જ મોટો કૂટ આવેલ છે.
 'ણં દાહિણસ્સ ભવળ્ણસ્સ પરતો દાહિણપચ્ચત્થિમિલ્લસ્સ પાસાયવઢેંસગસ્સ' એ જ
 પ્રમાણે જંબૂસુદર્શનાની દક્ષિણ દિશામાં જે ભવન છે તેની પશ્ચિમ દિશામાં

અને નૈઋત્ય ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની 'પુરત્થિમેળં' પૂર્વ દિશામાં 'एथ णं एगे महं कूडे पणत्ते' એજ પ્રમાણેનો જંબૂસુદર્શનાની પશ્ચિમ દિશાના ભવનની દક્ષિણ દિશામાં અને નૈઋત્ય ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની ઉત્તર દિશામાં એક વિશાળ ફૂટ છે. 'जंबूए पचचत्थिमभवण उत्तरेणं उत्तरपचचत्थिमस्स पासायवडे-सगस्स दाहिणेणं एथ णं एगे महं कूडे पणत्ते' એજ પ્રમાણે જંબૂસુદર્શનાની પશ્ચિમ દિશાના ભવનની ઉત્તર દિશામાં અને વાયવ્ય ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની દક્ષિણ દિશામાં એક વિશાળ ફૂટ આવેલ છે. 'जंबूए उत्तरस्स भवणस्स पचचत्थि मेणं उत्तर पचचत्थिमस्स पासायवडेसगस्स पुरत्थिमेणं एथ णं एगे महं कूडे पणत्ते' જંબૂસુદર્શનાની ઉત્તર દિશાના ભવનની પશ્ચિમ દિશામાં અને ઉત્તર પશ્ચિમ

ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની પૂર્વ દિશામાં એક વિશાળ ફૂટ છે. 'जंबूए उत्तरभव-णस्स पुरत्थिमेणं उत्तरपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेसगस्स पुरत्थिमेणं एथणं एगे महं कूडे पणत्ते' જંબૂસુદર્શનાની ઉત્તર દિશાના ભવનની પૂર્વ દિશામાં અને ઉત્તરના ખૂણામાં આવેલ પ્રાસાદાવતંસકની પૂર્વ દિશામાં એક વિશાળ ફૂટ છે. 'जंबूए उत्तरभवणस्स पुरत्थिमेणं उत्तरपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेसगस्स पचचत्थिमेणं एथणं एगे महं कूडे पणत्ते' જંબૂસુદર્શનાની ઉત્તર દિશાના ભવનની પૂર્વદિશામાં અને ઉત્તરપૂર્વના ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની પશ્ચિમ દિશામાં એક વિશાળ ફૂટ છે. 'तं चेव पमाणं सिद्धायतणंच' અહીંયાં એ બધા ફૂટોનું 'सिद्धायतननुं' તથા તેમાં બિરાજમાન ૧૦૮ એકસો આઠ છન-કામદેવની પ્રતિમાઓનું અને ત્રણ દરવાજાઓ વિગેરેનું પ્રમાણ પહેલાં જેમ કહેવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણે સમજી લેવું. 'जंबूणं सुदंसणान्नेहिं बहूहिं लउएहिं जाव रायख्वेहिं

हिंगुरूख्वेहिं जाव सव्वओ समंता संपरिक्खत्ता' આ જંબૂસુદર્શના બીજા અનેક તિલકવૃક્ષોથી યાવત્ રાજવૃક્ષો-રાયણોથી સઘળી દિશાઓમાં ચારે તરફથી ઘેરાયેલ છે. આ તિલક વિગેરે નંદિવૃક્ષો બધી જ ઋતુઓમાં કુસુમ અને ફળોના ભારથી જેની શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ નમી ગયેલી છે એવા છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે તથા બીજી અનેક પદ્મલતા યાવત્ શ્યામલતાઓથી કે જે સદા કુસુમિત સ્તબ્ધિત, ગુચ્છિત, બનેલા રહે છે. તેમજ પુષ્પો અને ફળોના ભારથી નમેલ રહે છે. યાવત્ એ પ્રતિરૂપ સુધીના સઘળા વિશેષણોથી યુક્ત છે. આ તિલક વિગેરે નંદીવૃક્ષ સુશોભિત છે. 'जंबूएणं सुदंसणाए उवरि बहवे अट्टट्ट मंगलगा पन्नत्ता' જંબૂસુદર્શનાની ઉપર અનેક આઠ આઠ મંગલદ્રવ્યો છે. 'तं जहा' એ મંગલદ્રવ્યો આ પ્રમાણે છે- 'सोत्थिय सिखिच्छ' સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ વિગેરે. તેની ઉપર કૃષ્ણ, નીલ, પીત, લાલ અને સફેતરંગની ચામર

ધબ્બો છે. એ એકની ઉપર એક છે. અને નાની નાની અનેક પતાકાતિ. પતાકાઓથી યુક્ત છે. 'જંબૂળ ણં સુદંસણાણ દુવાલસનામધેજ્ઞા પન્નત્તા' આ જંબૂ સુદર્શનાના ૧૨ બાર નામો આ પ્રમાણે છે—'સુદંસણા અમોહા ય સુપ્પવુદ્ધા જસો- હરા' તેનું દર્શન સુંદર છે. તે નયનમનોહર હોવાથી તેનું એક નામ સુદર્શના એ પ્રમાણે છે. બીજું નામ તે વ્યર્થ ન હોવાના કારણે અમોઘા એ પ્રમાણે છે કેમકે એ સ્વસ્વામિ ભાવથી જ્ઞાત થતું થકું જંબૂકીપમાં અધિપતિપણને સ્થાપિત કરે છે. તેના વિના તેમાં સ્વસ્વામી ભાવ જ બની શકતો નથી તેથી તેનું એ નામ સક્ષ્ણ થાય છે. ૨ તેનું ત્રીજું નામ સુપ્રબુદ્ધા એ પ્રમાણે છે. કેમ કે તે નિરંતર મણિકનક અને રત્નોની ચમકથી હૃદયમાં બુદ્ધના જેવી પ્રબુદ્ધ રહે છે. ૩ તેનું ચોથું નામ યશોધરા એ પ્રમાણે છે કેમકે તે સકલ ભુવનવ્યાપી યશોભાગી છે. તેનું કારણ એ છે કે એ જ અન્ય જંબૂવૃક્ષોથી યુક્ત છે. આવો યશ એને જ મળેલ છે. બીજાને નહીં. ૪ પાંચમું નામ 'વિદેહ જંબૂ સોમણસ્સા, ણિયયા, ણિચ્ચમંડિયા' વિદેહજંબૂ એ પ્રમાણે છે. ૫ તેનું છઠ્ઠું નામ સૌમનસ્થા છે. તેનું કારણ એ છે કે—તેને જ્ઞેનારાઓનું મન દુષ્ટ બરાબ થતું નથી. ૬ તેનું સાતમું નામ નિયતા છે. કેમકે તે શાશ્વતિક છે. ૭ તેનું આઠમું નામ નિત્યમંડિતા છે. કેમકે તે સદા આભૂષણોથી ભૂષિત રહે છે. 'સુમહાય' તેનું ૯ નવમું નામ સુભદ્રા છે. કેમકે તે મંગલ- કારી મનાય છે. ૯ 'વિસાલાય' તેનું દસમું નામ વિશાલા છે. કેમકે તે વિશેષ વિસ્તારવાળું છે. ૧૦ તેનું ૧૧ મું નામ 'સુજાયા' સુખતા છે, તે શોભન જન્મથી યુક્ત છે. ૧૧ 'સુમણીતિયા' અને તેનું બારમું નામ સુમનીતિકા છે. કેમકે તેનાથી સુમણિની માફક મન નિર્મળ થાય છે. ૧૨ પ્રાકૃત હોવાથી આ રૂપોની સિદ્ધિ થયેલ છે. 'તદેવં સુદંસણાણ જંબૂળ નામધેજ્ઞા દુવાલસ' આ પ્રમાણે આ જંબૂસુદર્શનાના બાર નામો કહ્યા છે.

'સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ जंबूसुदंणा जंबूसुदंसणा' હે ભગવન ! આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે આ જંબૂસુદર્શના છે ? અર્થાત્ જંબૂસુદર્શના એ પ્રમાણે નામ થવાનું શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે

કે-‘જંબૂણં સુદંસણાણ જંબૂદીવાહિવર્ષે અણાહિતે ણામં દેવે મહ્હદિણે જાવ પલિઓવ-
મઠિર્ષે પરિવસઈ’ હે ગૌતમ ! જંબૂસુદર્શનાપર જંબૂદ્વીપના અધિપતિ જે
મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા અનાહત નામના દેવ છે. તે નિવાસ કરે છે.
તેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. ‘સે ણં તત્થ ચણ્ણં સામાણિય સાહસીણં
જાવ’ તે ત્યાં ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર અગ્રમહિષિયોનું સાત
અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું અને ખીજા પણ અનેક
વાનવ્યન્તર દેવોનું અને દેવિયોનું તથા ‘જંબૂદીવસ જંબુણ સુદંસણાણ અણાહિયાણ
રાયહાણીણ જાવ વિહરંતિ’ જંબૂદ્વીપનું જંબૂસુદર્શનાનું અને અનાહતા રાજધાનીનું
અધિપતિપણું કરતા થકા સુખપૂર્વક ત્યાં નિવાસ કરે છે. ‘કહિ ણં મંતે ! અણા-
હિયસસ જાવ સમત્તા વત્તવ્વયા રાયહાણીણ મહ્હદિણે’ હે ભગવન્ ! અનાહતદેવની અના-
હતા રાજધાની કયાં આવેલ છે ? હે ગૌતમ ! વિજયા રાજધાનીના કથન
પ્રમાણેનું જ સઘળું કથન આ અનાહત રાજધાનીનું છે. તેમાં યાવત્ મહ-
દ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા અનાહતદેવ નિવાસ કરે છે. ‘અદુત્તરં ચ ણં
ગોયમા ! જંબૂદીવે દીવે તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં વહવે જંબૂરુક્ખા જંબૂવણા
જંબૂવણસંઢા ણિચ્ચં કુસુમિયા જાવ સિરીણ અતીવ ડવસોભેમાણા ડવસોભેમાણા
ચિટ્ઠંતિ’ અથવા હે ગૌતમ ! તેની આગળ જંબૂદ્વીપમાં અનેક સ્થળોએ અનેક
જંબૂવૃક્ષો અને જંબૂવૃક્ષોવાળા જંબૂવનખંડ સર્વદા કુસુમિત રહે છે. યાવત્
પોતાની સુંદરતાથી સુશોભિત રહે છે. ‘સે તેણ્ણં ગોયમા ! एवं વુચ્ચઈ જંબૂ-
દીવે દીવે’ તે કારણથી હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપનું જંબૂદ્વીપ એવું જ નામ કહેલ
છે ‘અદુત્તરં ચ ણં ગોયમા ! જંબૂદિવસસ સાસણ નામધેજ્જે પણ્ણત્તે’ અથવા હે ગૌતમ
આ દ્વીપનું જંબૂદ્વીપ એવું જે નામ છે, તે શાશ્વત છે-કોઈપણ કારણને
ઉદ્દેશીને તે નામથી આ નામ ‘જણ્ણકયાવિ ણાસી જાવ ણિચ્ચે’ પહેલાં કયારેય
ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં પણ તે નામ નથી તેમ નથી. તથા ભવિષ્યમાં
પણ આ નામ હશે નહીં તેમ પણ નથી. તેથી આ જંબૂદ્વીપ શાશ્વતિક
નામવાળો છે. કેમકે એવું જ નામ તેનું પહેલાં હતું. વર્તમાનમાં પણ છે.
અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે જ. ॥ સ્વ. ૭૯ ॥

જખૂદ્રીપ મેં રહે હુએ સૂર્ય ચન્દ્રમા કી સંખ્યા આદિકા કથન

જખૂદ્રીપમાં ચંદ્રાદિકોની સંખ્યાનું કથન—

‘જંબૂદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે કતિચંદા પમાર્સિસુ વ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ ! આ જખૂદ્રીપમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ કરેલ છે ? તેમજ વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રમાં પ્રકાશ કરે છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ કેટલા ચંદ્રમાં પ્રકાશ કરશે ? ‘કતિ સૂરિયા તર્વિસુ વા, તવંતિવા, તવિસ્સંતિવા’ કેટલા સૂર્ય આ જખૂદ્રીપમાં તપ્યા છે ? વર્તમાનકાળમાં કેટલા સૂર્ય તપે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ કેટલા સૂર્ય તપશે ? ‘કતિ ણક્ષત્તા જોર્યં જોર્યંસુ વા જોરંતિ વા જોરંસંતિ વા’ આ જખૂદ્રીપમાં કેટલા નક્ષત્રોએ યોગ

કર્યો છે ? વર્તમાનકાળમાં કેટલા નક્ષત્રો યોગ કરે છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં કેટલા નક્ષત્રો યોગ કરશે ? ‘કતિમહગ્ગહા’ ચારં ચરિંસુવા, ચરંતિવા, ચરિસ્સંતિવા’ કેટલા મહાગ્રહોએ ચાલ ચાલી છે ? કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલે છે ? અને કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલશે ? ‘કહ્યાઓ તારાગણકોઢાકોઢીઓ સોહંસુ વા, સોહંતિવા, સોહેસંતિ વા’ કેટલા કોડાકોડી તારાગણોએ શોભા કરી છે ? કેટલા કોડાકોડી તારાગણુ શોભા કરે છે ? અને કેટલા કોડાકોડી તારાગણુ શોભા કરશે ? આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોચમા ! જંબૂદ્વીવે દીવે દો ચંદા પમાર્સિસુવા પમાર્સંતિ વા પમાર્સિસ્સંતિ વા’ હે ગૌતમ ! આ જખૂદ્રીપ નામના દ્વીપમાં બે ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ બે ચંદ્રમા પ્રકાશ આપે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ બે જ ચંદ્રમા પ્રકાશ આપશે. એજ પ્રમાણે ‘દો સૂરિયા તર્વિસુવા, તવંતિવા, તવિસ્સંતિવા’ આ જખૂદ્રીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય તપ્યા છે. બે સૂર્ય

તપે છે. અને બે સૂર્ય તપશે. ‘હ્રવ્વણં નક્ષત્તા જોગં જોરંસુવા જોરંતિવા જોરંસંતિવા’ છપ્પન નક્ષત્રોએ યોગ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ છપ્પન નક્ષત્રો યોગ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ ૫૬ છપ્પન નક્ષત્રો યોગ કરશે. ‘હ્રવ્વત્તરે ગહસતં ચારં ચરિંસુવા, ચરિંતિવા ચરિસ્સંતિવા’ ૧૭૬ એકસો છોંતેર ગ્રહોએ અહીયાં ચાલ ચાલી છે. વર્તમાનમાં પણ ૧૭૬ એકસો છોંતેર ગ્રહો ચાલ ચાલે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ ગ્રહો ચાલ ચાલશે. ‘એંગ્ચ સત્ત સહસ્સં તેત્તીસં ચલુ ભવે સહસ્સાઈં નવ ચ સયા પન્નાસા તારાગણ કોડિકોઢીણં-સોમિસુવા સોમંતિવા, સોમિસ્સંતિવા’ એક લાખ તેત્રીસ હજાર નવસો પચાસ

કોડાકોડી તારાગણો અહીયાં શોભિત થયેલા છે. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ તારાગણો શોભે છે. અને ભવિષ્યકાળમાં પણ અહીયાં એટલા જ તારાગણો શોભિત થશે. ॥ સૂ. ૮૦ ॥

લવણસમુદ્ર એવં લવણસમુદ્ર મેં રહે હુએ ચન્દ્રાદિ કી સંખ્યા કા કથન

લવણસમુદ્રની વક્તવ્યતા

‘જંબુદીવં ગામ દીવં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-જંબુદીપ નામના મધ્યદ્વીપના સંબંધનું કથન સમાપ્ત કરીને હવે સૂત્રકાર લવણસમુદ્ર સંબંધી કથનનો પ્રારંભ કરે છે. આ લવણસમુદ્ર જંબુદીપને ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. તેથી તેનો આકાર વલય (બલોયા)ના જેવો ગોળ થયેલ છે. આ લવણસમુદ્ર બધી જ દિશાઓમાં સારી રીતે સંસ્થાપિત અને પરિવેષિત છે. જે પ્રમાણે જંબુદીપ સઘળા દ્વીપોની મધ્યમાં છે તે જ પ્રમાણે આ લવણસમુદ્ર પણ સઘળા સમુદ્રોની મધ્યમાં છે. ‘લવણેણં મંતે ! સમુદે કિં સમચક્કવાલસંઠિણે વિસમચક્કવાલસંઠિણે’ હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્ર શું સમચક વાલ સંસ્થાનવાળો છે કે વિષમચકવાલ સંસ્થાનવાળો છે ? અર્થાત્ લવણસમુદ્રનું સંસ્થાન સમ છે ? કે વિષમ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-

‘ગોયમા ! સમચક્કવાલસંઠિણે નો વિસમચક્કવાલસંઠિણે’ હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રનું સંસ્થાન સમ છે વિષમ નથી અર્થાત્ લવણસમુદ્ર સમચકવાલ સંસ્થાનવાળો છે. વિષમ ચકવાલ સંસ્થાનવાળો નથી. ‘લવણેણં મંતે સમુદે કેવતિયં ચક્કવાલવિક્કલંભેણં કેવતિયં પરિક્કલેવેણં પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ લવણસમુદ્ર ચકવાલ પહોળાઈની અપેક્ષાથી કેટલો મોટો છે ? અર્થાત્ લવણસમુદ્રના ચકવાલની પહોળાઈ કેટલી છે ? અને તેની પરિધિ કેટલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગોયમા ! લવણેણં સમુદે દો જોયણસયસહસ્સાઈં ચક્કવાલવિક્કલંભેણં’ હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્ર ચકવાળનો અપેક્ષાથી બે લાખ ચોજન જેટલો પહોળો છે અને ‘પન્નરસ જોયણસયસહસ્સાઈં ણ્ણાસીઠ્ઠ સહસ્સાઈં સયમેગોણચ્ચાલીસે કિંચિવિસે- સાહિણે પરિક્કલેવેણં’ ૧૫ પંદર લાખ ૮૧ એકાશી હજાર એકસો ૩૬ ઓગણ- ચાળીસ ચોજનથી કંઈક વિશેષાધિક તેની પરિધિ છે. ‘સે ણં ણ્ણાણે પડમવર- વેઠ્ઠ્યાણે ણ્ણેણં ય વણસંઠે ણં સત્ત્વઓ સમંતા સંપરિક્કલિચ્ચા ણં ચિદ્દુઠ્ઠ’ આ લવણ સમુદ્ર એક પદ્મવરવેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. ‘દોણ્ણહવિ વણ્ણઓ’ અહીંયાં પદ્મવર વેદિકાનું અને વનખંડનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ જે આ પ્રમાણે છે-‘સા ણં પડમવરવેઠ્ઠ્યા અદ્ધજોયણં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં પંચઘણુસયં વિક્કલંભેણં લવણસમુદ્ધ સમિય પરિક્કલેવેણં સેસં તહેવ’ આ પદ્મવર વેદિકા અર્ધા ચોજનની ઊંચી છે. અને ૫૦૦ પાંચસો ધનુષની પહોળી છે, તથા લવણસમુદ્રની પરિધિનું જેટલું પ્રમાણ છે એટલું જ પ્રમાણ આ પદ્મવર વેદિકાનું છે. ‘સેસં તહેવ’ બાકીનું બીજું સઘળું કથન પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એ જ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ જંબુદીપની પદ્મવરવેદિકા જેવી

છે એ જ પ્રમાણેની આ પદ્મવરવેદિકા છે. 'સે ણં વણસંઢે દેસુણાંં દો જોયણાંં
 જાવ વિહરહ' લવણસમુદ્રનું વનખંડ કંઈક કમ એ યોજન પહોળું છે. તેનું
 વર્ણન જંબૂદ્વીપની પદ્મવરવેદિકાના વનખંડના વર્ણન પ્રમાણે છે. આ વનખંડ
 કૃષ્ણ વિગેરે વિશેષણોવાળું છે, તૃણ અને મણિયો સંખંધી કથન જેમ પહેલાં
 કહેલ છે એ જ પ્રમાણે છે. અહિયાં વાનવ્યન્તર વિગેરે દેવો પોતાના પુણ્ય
 કર્મના ફળોને ભોગવતા થકા સુખથી રહે છે. 'લવણસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્સ
 કહ્ દારા પણ્ણત્તા' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રના કેટલા દારો કહ્યા છે ? 'ગોયમા !
 ત્તારિ દારા પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રના ચાર દારો કહેલા છે. 'તં
 જહા' જે આ પ્રમાણે છે—'વિજ્જે વેજયંતે જયંતે અપરાજિતે' વિજ્ય, વૈજ્યન્ત,
 જ્યન્ત, અને અપરાજિત આ દારો પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં છે, એ જ વાત
 હવે પ્રશ્નોત્તરપૂર્વક પ્રગટ કરવામાં આવે છે. 'કહિણં મંતે ! લવણસમુદ્સ
 વિજ્જે ણામં દારે પણ્ણત્તે' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રનું વિજ્યદાર કયાં આવેલ
 છે ? 'ગોયમા ! લવણસમુદ્સ પુરત્થિમપેરંતે ધાયઈલ્લંડસ્સ દીવસ્સ પુરત્થિમદ્દસ્સ
 પચ્ચત્થિમિલ્લેણં સીઓદાપ મહાણઈપ્પે ઉપ્પિં પ્પત્થ ણં લવણસમુદ્સ વિજ્જે ણામં દારે
 પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની પૂર્વદિશાના અંતમાં તથા ધાતકીખંડ
 દ્વીપના પૂર્વાર્ધથી પશ્ચિમ દિશામાં અને સીતોદા મહાનદીની ઉપર લવણ
 સમુદ્રનું વિજ્ય નામનું દાર આવેલ છે. 'તચ્ચ અદ્દુ જોયણાંં ઉદ્દહં ઉચ્ચત્તેણં
 ત્તારિ જોયણાંં વિક્કલ્લંભેણં એવં તં ચેવ સલ્લં જંબુદીવસ્સ વિજ્જયદારસ્સ' આ દાર
 આઠ યોજન ઉંચું છે, ચાર યોજન પહોળું છે. હે ભગવન્ ! આ દારનું
 નામ વિજ્યદાર એ પ્રમાણે કેમ કહેવાયેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના વિજ્યદારસંખંધનું કથન જે પ્રમાણે પહેલાં કહેવામાં
 આવેલ છે. એ જ પ્રમાણેનું એ તમામ કથન અહીંના આ વિજ્યદાર સંખંધમાં
 પણ કહી લેવું. આ વિજ્યદારની ઉપર મહદ્ધિંક વિગેરે વિશેષણોના વિજ્ય
 નામના દેવ નિવાસ કરે છે. યાવત્ તેની એક પદ્યની સ્થિતિ છે. ત્યાં રહીને
 વિજ્યદેવ ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું યાવત્ ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક
 દેવોનું અધિપતિપણું કરતા થકા દિવ્યભોગોને ભોગવતા રહે છે. અને પોતાનો
 સમય આનંદપૂર્વક વીતાવે છે. એ જ કારણથી હે ગૌતમ ! આ દારનું નામ
 વિજ્યદાર એ પ્રમાણે કહેલ છે, અને યાવત્ એ નિત્ય કહેવામાં આવેલ છે.
 'રાયહાણી પુરત્થિમેણં અણ્ણામિ લવણ સમુદ્દે' હે ભગવન્ ! વિજ્યદેવની વિજ્યા
 નામની રાજધાની કયાં આવેલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે
 કે—'ગોયમા ! વિજ્જયસ્સ પુરત્થિમત્તિરિયમસંસેલ્લેજ્જં અણ્ણામિ લવણે બારસ્સ જંબૂ દીવ-
 સરિસા વત્તલ્લવયા જાવ સમં વેજયંતંપિ અપ્પાણિજ્જેણં લવણસ્સ દાહિણેણં રાયહાણી'
 હે ગૌતમ ! વિજ્યદારની પૂર્વદિશામાં તિરછા અસંખ્યાતદ્વીપ સમુદ્રોને
 ઓળંગીને ત્યાં આવેલ અન્ય લવણસમુદ્રમાં ૧૨ આર હજાર યોજન આગળ
 જવાથી આ વિજ્યદેવની વિજ્યા નામની રાજધાની આવે છે, આ રાજધાનીનું

વર્ણન જંબૂદ્વીપના વિજયદ્વારના અધિપતિની વિજયા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે, તેથી તે કથન પ્રમાણે આ વિજય રાજધાનીની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૨ ખાર હજાર યોજનની છે. તેનો પરિક્ષેપ ૩૦ હજાર ૯૪૮ નવસો અડ-તાળીસ યોજનથી કંઈક વધારે છે.

‘કહિણં મંતે ! લગ્નસમુદ્દે વેજયંતે નામં દ્વારે પળ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! લવણ-સમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર ક્યાં આવેલ છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! લગ્નસમુદ્દે દાહિણપેરંતે ધાયહસંહદીવસ્સ દાહિણદ્વસ્સ ઉત્તરેણં સેસં તં ચેવ’ હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની દક્ષિણ દિશાના અંતમાં અને ધાતકી ખંડના દક્ષિણાર્ધની ઉત્તર દિશામાં લવણસમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર આવેલ છે. આ દ્વારનું વર્ણન વિજય દ્વારનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરેલ છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. આ વૈજયન્ત દ્વારની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. યાવત્ અનેક પત્રોવાળા લાખો કમળો છે. વિગેરે તમામ વર્ણન અહીંયા કરી લેવું.

હે ભગવન્ ! આ દ્વારનું નામ વૈજયન્તદ્વાર એ પ્રમાણે કેમ કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ દ્વારની ઉપર વૈજયંત નામના દેવ નિવાસ કરે છે. તે મહદ્વિક્ર વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. તેની રાજધાનીનું નામ વૈજયંતી છે. આ વૈજયંતદેવ આ રાજધાનીમાં રહીને ત્યાં રહેલા અનેક વાનવ્યંતર દેવો અને દેવિયોનું અધિપતિપણું કરતા થકા સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવતા રહે છે. એ કારણથી આ દ્વારનું નામ વૈજયંત દ્વાર કહેલ છે, હે ભગવન્ ! વૈજયંતદેવની આ રાજધાની ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! વૈજયંતદ્વારની દક્ષિણદિશાના તિર્થા અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરવાથી ત્યાં આગળ આવેલ ખીજ લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ ખાર હજાર યોજન આગળ જવાથી વૈજયંત નામની રાજધાની છે, એ રાજધાનીનું વર્ણન જંબૂદ્વીપના વૈજયન્તદ્વારના અધિપતિની રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. ‘एवं जयंते वि नवरं सीताए

મહાનદીને ઉર્ણિ માણિયવ્વે' જ્યન્તદ્વારના સંબંધમાં પણ એ જ પ્રમાણેનું કથન છે, જેમકે-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભદ્રન્ત ! લવણ સમુદ્રનું જ્યન્ત નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની પૂર્વ દિશાના અંતમાં અને ધાતક્રીખંડના પૂર્વાર્ધથી પશ્ચિમ ભાગમાં સીતા મહાનદીની ઉપર લવણસમુદ્રનું આ જ્યન્ત નામનું દ્વાર છે, તેની ઉપર આઠ આઠ મંગળદ્રવ્યો છે, તેનું સઘળું વર્ણન જંબૂદ્વીપમાં આવેલ જ્યન્તદ્વારના વર્ણન પ્રમાણે છે. અહીં રાજધાની જ્યન્ત દ્વારના પશ્ચિમભાગમાં કહેલી જોઈએ. 'एवं अवराजि ए वि' અપરાજિત દ્વારના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ જ્યારે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે-લવણ સમુદ્રનું અપરાજિત નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે ? ત્યારે ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રની ઉત્તર દિશાના અંતમાં અને ધાતક્રીખંડના ઉત્તરાર્ધની દક્ષિણદિશામાં લવણસમુદ્રનું અપરાજિત દ્વાર છે. તેના સંબંધનું કથન પણ વિજય દ્વારના કથન પ્રમાણે જ છે, અહીંયાં રાજધાની અપરાજિત દ્વારની ઉત્તર દિશામાં છે, તે સિવાય બાકીનું સઘળું કથન વિજય રાજધાનીના કથન પ્રમાણે જ છે.

‘લવણસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્ધસ્સ દારસ્સ ઇસ ણં કેવહ્મં અવાધાણ અંતરે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! લવણ સમુદ્રના એક એક દ્વારના અંતરાલની અવ્યાધાતરૂપ અબાધાથી કેટલું અંતર કહેલ છે ? અર્થાત્ લવણસમુદ્રના દ્વારોનું પરસ્પરમાં કેટલું અંતર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોચમા ! તિણ્ણેવ સય-સહસ્સા પંચાણઠ્ઠં ભવે સહસ્સાઈં દો જોયણસયઅસિતા કોસં દારંતરે લવણે’ હે ગૌતમ ! એક કોસ અધિક ત્રણ લાખ પંચાણુ હજાર બસો એંસી યોજનનું એક દ્વારથી બીજા દ્વાર સુધીનું અંતર કહેલ છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-એક એક દ્વારની પૃથુતા (પહોળાઈ) ચાર ચાર યોજનની છે, એક એક દ્વારમાં એક એક દ્વાર શાખા કે જે એક એક કોસ જેટલી મોટી છે, એજ પ્રમાણે દ્વારશાખાઓ એક એક દ્વારમાં બળે છે, એ રીતે એક એક દ્વારમાં પુરી પૃથુતાનો જ્યારે વિચાર કરવામાં આવે છે તો એ સ્થિતિમાં એ સાઠાચાર યોજનની થઈ જાય છે. અને ચારે દ્વારોની આ પૃથુતા ૧૮ અઠાર યોજનની થઈ જાય છે. હવે લવણસમુદ્રની પરિધિનું પરિમાણ જે પંદર લાખ એકયાસી હજાર એકસો એણણુચાળીળ યોજનનું કહેલ છે. તેમાંથી આ ૧૮ અઠાર યોજનને એણું કરવાથી જે સંખ્યા બચે છે. તેમાં ચારનો ભાગાકાર કરવાથી જે શેષ આવે તે દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર આવી જાય છે, અને તે અંતર ત્રણ લાખ પંચાણુ હજાર બસો એંસી યોજન અને એક કોસ વધારે જ થાય છે, કહ્યું પણ છે કે-

असिया दोन्निसया पणनउइसहस्स तिन्निलक्खाय ।

कोसेय अंतरं सागरस्स दारणं विन्नेयं ॥ ૧ ॥

અનેક દ્વિપદો—એ પગવાળા ચતુષ્પદો—ચાર પગવાળા મૃગો પશુપક્ષિયો અને સરીસૃપો—સર્પોને અપેય—ન પીવા લાયક એવું છે, કેવળ એ પેય—પીવા લાયક તો એ જ જીવો માટે છે કે જેઓ એ સમુદ્રમાં રહેતા હોય છે, તથા એજ સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે કહ્યું પણ છે કે—

‘વિષાજ્જાતો વિષસ્યો યો જન્તુ જીવતિ તિષ્ઠતિ’

મિચ્યતે નૈવ મુજ્જાનઃ તદન્યેભ્યોઽહિ તં વિષમ્ ॥ ૧ ॥

આ જ કારણથી લવણસમુદ્રનું નામ લવણસમુદ્ર એ પ્રમાણે થયેલ છે, તથા હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રનું લવણસમુદ્ર એ પ્રમાણેનું નામ થવામાં એક બીજું કારણ એ પણ છે કે—‘સોત્થિય એથ લવણાહિવર્ષદેવે મહદ્દિવિ પલિ-ઓવમદ્વિદ્ધિય, સે ણં તત્થ સામાણિય જાવ લવણસમુદ્ધસ સુત્થિયાય રાયહાણીય અણ્ણેસિં જાવ વિહરઈ સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुचचइ लवणसमुद्रे लवणसमुद्रे’ લવણસમુદ્રના અધિપતિ સુસ્થિત નામના દેવ છે કે જેઓ મહદ્દિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે, અને આ લવણસમુદ્રમાં રહે છે, તેમનું આયુષ્ય એક પદ્યોપમનું છે. એ ઘણા જ બળવાન છે. એ ત્યાં રહેતા થકા પોતાનો સમય સુખપૂર્વક વીતાવે છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ સમુદ્રનું નામ લવણસમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેલ છે, અથવા હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્ર શાશ્વત છે. કેમકે—એ પહેલાં ન હતો તેમ નથી. વર્તમાનમાં નથી તેમ પણ નથી, તથા આગળ પણ તેનું વિદ્યમાનપણું રહેશે નહીં તેમ નથી. તેથી એ પહેલાં હતો વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. તેથી જ તે ધ્રુવ યાવત્ નિત્ય છે, તેથી તે અનિમિત્તિક છે. ॥ સૂ૦ ૮૧ ॥

‘લવણેણં મંતે ! સમુદ્રે કતિચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિતિ વા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ કર્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો પ્રકાશે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ કેટલા ચંદ્રમા ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? ‘एवं पंचणहं वि पुच्छा’ એજ રીતનો પ્રશ્ન પાંચેયના સંબંધમાં કરી લેવો તે આ પ્રમાણે છે—હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રમાં કેટલા સૂર્ય તપ્યા હતા ? વર્તમાનમાં કેટલા સૂર્ય તપે છે ? અને આગળ પણ કેટલા સૂર્ય તપશે ? ત્યાં કેટલા નક્ષત્રો ચમક્યા હતા ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા નક્ષત્રો ચમકે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકશે ? કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ્યા છે ? વર્તમાનમાં કેટલા મહાગ્રહ ત્યાં ચાલે છે ? અને

ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં ચાલશે ? કેટલા કોડાકોટિ તારાગણો ત્યાં શોભેલા છે ? વર્તમાનમાં કેટલા મહાગ્રહો શોભે છે, અને ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો શોભશે ? આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપતાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- 'ગોયમા ! લઘ્વણસમુદ્દે ચત્તારિ ચંદા પમાસિંસુ વા ૩ ચત્તારિ સૂરિયા તર્વિસુવા ૩ બારસુત્તરં નક્ષત્તસયં જોગં જોઈસુવા ૩ તિન્નિ બાવન્ના મહ્ગહસયા ચારં ચરિં-સુવા ૩ દુણ્ણિસયસહસા ચત્તઠ્ઠિં ચ સહસા નવયસયા તારાગણ કોડાકોડીણં સોમં સોમિંસુ વા ૩' હે ગૌતમ ! લવણુસમુદ્રમાં ચાર ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ કર્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ ચંદ્રમા ત્યાં પ્રકાશ કરશે, એ જ પ્રમાણે ત્યાં ચાર સૂર્યો તપ્યા હતા, હમણાં પણ ત્યાં ચાર સૂર્યો તપે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ ચાર જ સૂર્યો ત્યાં તપશે, ૧૧૨ એકસો બાર નક્ષત્રોએ ત્યાં ચંદ્રમા વિગેરેની સાથે યોગ કર્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ત્યાં એમની સાથે યોગ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરશે. ઉપર ત્રણસો બાવન મહાગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી હતી. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલશે. ૨ બે લાખ ૬૭ સડસડ હબ્બર નવસો કોડાકોડી તારાઓ ત્યાં શોભિત થયા હતા. એટલા જ તારાઓ ત્યાં વર્તમાનમાં શોભિત થાય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ તારાઓ ત્યાં શોભશે, આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જંબૂ-દ્વીપમાં બે ચંદ્રમા અને બે સૂર્યો વિગેરે છે. એ પ્રમાણે પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. તો તેની અપેક્ષાથી લવણુસમુદ્રમાં તેઓની બમણી સંખ્યા થાય છે, એ જ વાત અહીં બતાવી છે, એ ચંદ્ર અને સૂર્ય જંબૂદ્વીપમાં આવેલા ચંદ્ર અને સૂર્યોની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે. જંબૂદ્વીપમાં આવેલ એક સૂર્યની શ્રેણીથી બે સૂર્ય પ્રતિબદ્ધ છે, અને બે સૂર્યો જંબૂદ્વીપમાં આવેલ બીજા સૂર્યની સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે, એ રીતે બે ચંદ્રો જંબૂદ્વીપના એક ચંદ્રની સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે, અને બે ચંદ્રો જંબૂદ્વીપમાં આવેલ બીજા ચંદ્રની સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે, એ બન્ને આ રીતે છે, જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં આવેલ એક સૂર્ય મેરુની દક્ષિણ દિશાથી ગમન કરે છે, ત્યારે બીજા સૂર્ય લવણુસમુદ્રમાં પણ તેની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ થઈને એક સૂર્ય શિખાની અંદર ચાલ ચાલે

છે. અર્થાત્ ગમન કરે છે તથા બીજો સૂર્ય કે જે તેની સાથે જ શ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ થયેલ છે, તે શિખાની બહાર ચાલે છે. એ જ સમયે જે સૂર્ય જંબૂદ્વીપમાં મેરૂના ઉત્તરભાગમાં ચાલે છે, તેની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ થયેલ સૂર્ય લવણસમુદ્રમાં ઉત્તરની બાજુએ શિખાની અંદર ચાલે છે. અને બીજો સૂર્ય કે જે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે તે શિખાની બહાર ચાલે છે. એજ રીતે ચાર ચંદ્રમાઓના સંબંધમાં પણ કે જે જંબૂદ્વીપમાં રહેલ બે ચંદ્રમાઓની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે. તેમ સમજવું. તેથી જંબૂદ્વીપની માફક લવણ સમુદ્રમાં પણ ન્યારે મેરૂની દક્ષિણ દિશામાં દિવસ હોય છે, ત્યારે મેરૂની ઉત્તર દિશામાં પણ લવણસમુદ્રમાં દિવસ હોય છે. તથા દક્ષિણ દિશામાં પણ દિવસ હોય છે. ત્યારે પૂર્વદિશામાં અને પશ્ચિમદિશામાં લવણસમુદ્રમાં રાત હોય છે. અને ન્યારે મેરૂની પૂર્વદિશામાં લવણસમુદ્રમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે પશ્ચિમદિશામાં પણ દિવસ હોય છે. અને ન્યારે પશ્ચિમદિશામાં દિવસ હોય છે, ત્યારે પૂર્વદિશામાં પણ દિવસ હોય છે. તે સમયે મેરૂની દક્ષિણદિશામાં અને ઉત્તરદિશામાં નિયમથી રાત્રી જ હોય છે, એ જ રીતનું કથન ધાતકી ખંડ વિગેરેના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું. કેમકે ધાતકીખંડમાં આવેલ ચંદ્રો અને સૂર્યોની અવસ્થિતિ જંબૂદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર અને સૂર્યોની સાથે સમશ્રેણીથી છે. સૂર્યપ્રસન્નિમાં એજ કહેલ છે—‘જયાણં લવણસમુદ્રે દાહિણઙ્ઢે દિવસે ભવઈ તયાણં ઉત્તરઙ્ઢે વિ દિવસે ભવઈ, જયાણં ઉત્તરઙ્ઢે દિવસે ભવઈ તયાણં લવણસમુદ્રે, પુરત્થિમેણં રાઈ ભવઈ एवं જહા જંબુદ્વીવે દીવે તહેવ’ તથા ‘જયાણં ધાયઙ્ઢે સંઢેદીવે દાહિણઙ્ઢે દીવસે ભવઈ, તયાણં ઉત્તરઙ્ઢે વિ, જયાણં ઉત્તરઙ્ઢે દિવસે ભવઈ તયાણં ધાયઙ્ઢે દીવે મંદરાણં પવ્વયાણં પુરત્થિમપચ્ચત્થિમેણં રાઈ ભવઈ, एवं જહા જંબુદ્વીવે તહેવ કાલોણ જહા લવણે તહેવ’ તથા ‘જયાણં અર્ધિમતરપુક્કરદ્ધે દાહિણઙ્ઢે દિવસે ભવઈ, તયાણં ઉત્તરઙ્ઢે દિવસે હવઈ, જયાણં ઉત્તરઙ્ઢે દિવસે હવઈ, તયાણં અર્ધિમતરઙ્ઢે મંદરાણં પવ્વયાણં પુરત્થિમપચ્ચત્થિમેણં રાઈ હવઈ સેસં જહા જંબુદ્વીવે તહેવ’ આ કથનને ભાવ એવો છે કે—ન્યારે લવણસમુદ્રના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે. ત્યારે લવણસમુદ્રમાં પૂર્વપશ્ચિમદિશામાં રાત્રી હોય છે. એ પ્રમાણે જે રીતની વ્યવસ્થા જંબૂદ્વીપમાં કહી છે. એજ પ્રમાણે અહીં છે, તથા ન્યારે ધાતકીખંડદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે. ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે. ત્યારે ધાતકીખંડ દ્વીપના પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તરાર્ધમાં રાત્રી હોય છે. આ રીતે અહીંયાં પણ જંબૂદ્વીપના જેવું જ કથન છે. કાલોદસમુદ્રમાં લવણસમુદ્રના જેવી વ્યવસ્થા છે, તથા ન્યારે ઉત્તરાર્ધમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે આબ્યન્તરાર્ધમાં મંદરોની અને પર્વતોની પૂર્વપશ્ચિમદિશામાં રાત્રી હોય છે. તે શિવાય બાકીનું

બીજું સઘળું કથન અહીંયાં જખૂદ્ધીપના કથન પ્રમાણે છે.

શંકા-લવણસમુદ્રમાં ૧૬ સોળ હબ્બર યોજનપ્રમાણ શિખા છે, એ શિખામાં ગમન કરવાવાળા ચંદ્રો અને સૂર્યોનો વ્યાઘાત જલથી કેમ થતો નથી ?

ઉત્તર-લવણસમુદ્રને છેડીને બાકીના ક્ષીપસમુદ્રોમાં જે જ્યોતિષક વિમાનો છે, એ બધા સામાન્યરૂપે સ્ફટિકમય છે, તથા લવણસમુદ્રમાં જે જ્યોતિષક વિમાન છે તે બધા જગતના સ્વભાવ પ્રમાણે ઉદક-પાણીને ફાડી નાખવાના સ્વભાવવાળા સ્ફટિકમય છે. એજ વાત સૂર્યપ્રજ્વલિતની નિર્ચુક્રિતમાં આ રીતે કહેવામાં આવી છે-‘જોહસિયાવિમાણાઈ સઘ્વાઈ હવંતિ ફાલિહમયાઈ, દગફાલિહા મયા પુળ લવણે જે જોહસિયા વિમાણા’ આ કારણથી લવણસમુદ્રમાં પાણીની અંદર ચાલવાવાળા એ ચંદ્ર સૂર્યોનો વ્યાઘાત થતો નથી. ‘બારસુત્તરં નક્ષત્ત સયં જોગં જોણંસુ વા’ લવણસમુદ્રમાં ૧૧૨ એકસો બાર નક્ષત્રોએ ચંદ્ર વિગેરેની

સાથે યોગ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ તેઓ યોગ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ યોગ કરશે, લવણસમુદ્રમાં ચાર ચંદ્રો છે, એક એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૨૬૨ બસોબાણુ નક્ષત્રો છે. ૨૮ અઠ્યાવીસને ચાર ગણુ કરવાથી ૧૧૨ એકસો બાર થઈ જાય છે. ‘તિન્નિ બાવણ્ણા મહગ્ગહસયા ચારં ચરિંસુ’ આ પ્રમાણે જે અહીંયાં કહેવામાં આવેલ છે. તે એક એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૮૮ અઠ્યાસી ૮૮ અઠ્યાસી ગ્રહોનો પરિવાર છે, એ રીતે અહીંયાં ગ્રહોનો પરિવાર ૩૫૨ ગણુસો આવન થઈ જાય છે. ‘દુણ્ણિસયસહસ્સા સત્તદ્ધિં ચ સહસ્સા નવયસયા૦’ એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે એ-

‘ચત્તારિ ચેવ ચત્તારિય સૂરિયા લવણતોણ ।

બારં નક્ષત્તસયં ગહાણ તિન્નેવ બાવન્ના ॥ ૧ ॥

દો ચેવ સયસહસ્સા સત્તદ્ધી ખલુ ભવે સહસ્સા ય ।

નવયસયા લવણજલે તારાગણ કોહિકોહીણં ॥ ૨ ॥

આ કથન પ્રમાણે કહેલ છે. આ રીતે અહીંયાં જે લાખ સડસડ હબ્બર નૌસો કોડાકોડી જેટલી તારાઓની સંખ્યા થઈ જાય છે. ॥ સૂ૦ ૮૨ ॥

લવણસમુદ્ર મેં જલ કી ન્યૂનાધિકતા હોને કા કથન

લવણસમુદ્રમાં જે ઔદશ વિગેરે તિથિયોમાં પાણીની વધારે વૃદ્ધિ દેખાય છે તો તેમાં શું કારણ છે ? એજ વાત હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે- ‘કમ્હાણં લવણસમુદ્રે ચાહસદ્ધમુદ્ધિદ્ધ પુણ્ણિમાસિણીસુ અતિરેગં’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ લવણસમુદ્રનું પાણી ઔદશ, આઠમ, અમાસ અને પુનમ એ તિથિયોમાં જે અત્યંત વધેલું જણાય છે. તેનું શું કારણ છે ?

અને પાછળથી એાહું થઈ બચ છે, તેનું શું કારણ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘જંતુદીવસ પં દીવસ ચડદિસિં બાહિરિલ્લાઓ વેડ્યંતાઓ લવળ-સમુદં પંચાળગર્તિ પંચાળગર્તિ જોયળસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા’ હે ગૌતમ ! જંબૂ-દ્વીપની ચારે દિશાએમાં બહારની વેદિકાના અંતભાગથી લવણુસમુદ્રમા ૯૫ પંચાણુ હબર ૨ યોજન અંદર જવાથી. ‘ણ્ય પં ચત્તારિ મહાલિંજરસંઠાળ સંઠિયા’ ત્યાં એક મોટા કુંભ-ઘડાના સંસ્થાન-આકારવાળા ચાર ‘મહાપાયાલા પન્નત્તા’ મહાપાતાલ કલશો છે- કહ્યું પણ છે કે—

‘પળનડડસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ચડદિસિં લવળં ।
ચરો લિંજરસંઠાળસંઠિયા હોંતિ પાયાલા’ ॥

‘તં જહા’ તે નામો આ પ્રમાણે છે.—‘વલયામુહે, કેડર, જૂર ઈસરે’ વલયામુખ, કેયૂપ યૂપ, અને ઇશ્વર ‘તેણં મહાપાયાલા ઇગમેગં જોયળસય-સહસ્સં ઉવ્વેહેણં’ આ પાતાલ કલશો એક લાખ યોજન પાણીની અંદર ઉંડા પ્રવેશોલા છે. ‘મૂલે દસ જોયળસહસ્સાઈ વિક્ખંભેણં’ મૂળમાં એ દસ હબર યોજન જેટલા પહોળા છે. ‘મજ્ઝે ઇગપણસિયાણ સેઢીણ ઇગમેગં જોયળસયસહસ્સં વિક્ખંભેણં’ ત્યાંથી એક એક પ્રદેશની શ્રેણીથી વૃદ્ધિ થતાં થતાં એ મધ્યમાં એક એક લાખ યોજન પહોળા થઈ ગયેલ છે. ‘ઉવરિ મુહ-મૂલે દસ જોયળસહસ્સાઈ વિક્ખંભેણં’ તે પછી ત્યાંથી એક એક પ્રદેશની શ્રેણીથી હાની થતાં થતાં તે ઉપરની તરફ ૧૦ દસ હબર યોજન પહોળા થઈ ગયેલ છે. બીજે પણ એમ જ કહ્યું છે.—‘જોયળસહસ્સ દસગં મૂલે ઉવરિચ

હોંતિ વિહિન્ના, મજ્ઝે ય સયસહસ્સં તત્તિય મેત્તં ચ ઓગાઢા’ ॥ ૧ ॥ ‘તેસિ ણં મહાપાયાલાળં કુઢ્ઢા’ પાતાલ કલશોની કુડય-ભીતો ‘સવ્વથ સમા’ બધેજ સરખી છે ‘દસ જોયળસયવાહલ્લા પળ્ણત્તા’ એ બધી ભીતો ૧૦ દસ હબર યોજન બાહુલ્ય વાળી કહી છે. ‘સવ્વ વડ્ડરામયા’ બધી રીતે વજ્રમય છે. અચ્છા જાવ પઢિરૂવા’ સ્ફટિક અને આકાશના જેવી એ સ્વચ્છ છે. શ્લક્ષુ-ચિકણી છે યાવત્ પ્રતિરૂપ છે ‘ત્થ વહવે જીવા પુગ્ગલાય અવક્કમંતિ’ આ ભીતોમાં અનેક પૃથ્વીકાયિક જીવો અને પુદ્ગલો નિકળે છે—અને ઉત્પન્ન થાય છે નીકળે છે તેમ કહેવાથી તે જીવો ત્યાંથી મરે છે. અને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ સમજવું. કેમકે—જીવોજ ઉત્પત્તિ અને મરણુ ધર્મવાળા છે. પુદ્ગલોનું તે ત્યાંથી આવવું અને વહુટવાનું જ થતું રહે છે. એજ વાત સૂત્રકારે ‘ચયંતિં ઉવચયંતિ’ એ ક્રિયા પદો દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આ કથનથી ત્યાં પુદ્ગલોનો ઉપચય અને અને

અપચય થતો રહે છે. તેમ કહેલ છે. કેમકે પુદ્ગલોજ ઉપચય અને અપચય ધર્મવાળા હોય છે. 'સાસયા ણં તે કુઙ્કા દઘ્વદુયાણ પ્ણન્તા' એ કૂડય દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાથી-દૃષ્ટિથી શાશ્વત કહેલ છે. અને 'વણ્ણપજ્જવેહિં ગંધપજ્જવેહિં રસપજ્જવેહિં ફાસપજ્જવેહિં અસાસયા' વર્ણુ પર્યાયોની અપેક્ષાથી ગંધપર્યાયોની અપેક્ષાઓથી, રસપર્યાયોની અપેક્ષાથી અને સ્પર્શ પર્યાયોની અપેક્ષાથી અશાશ્વત-અનિત્ય કહેલા છે, કેમકે-વર્ણુ વિગેરે પર્યાયો કંઈક સમય પછી ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા રહે છે. સ્થિર-સ્થાયી રહેતા નથી. 'एत्थ णं चत्तारि देवा महिद्धिया जाव पलिओवमट्ठिया परिवसंति' આ ચાર મહાકલશોમાં ચાર મહદ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા દેવો રહે છે. તેઓનું આયુષ્ય પદ્યોપમ પ્રમાણુનું છે. 'તં જહા એ દેવોના નામો આ પ્રમાણુ છે-કાલે; મહાકાલે, વેલંબે પમંજણે' કાળ, મહા કાલ, વેલંબ અને પ્રલંબન એ પ્રમાણુ છે. વડવા સુખ પાતાલકલશમાં કાલ નામના દેવ રહે છે. કેતૂપ નામના મહાપાતાલ કલશમાં મહાકાલ નામના દેવ રહે છે. ચૂપ નામના મહાપાતાલ કલશમાં વેલંબ નામના દેવ રહે છે. ઇશ્વર નામના મહાપાતાલ કલશમાં પ્રલંબન નામના દેવ રહે છે. 'તેસિંણં મહાપાયાલાણં તઓ તિમાગા પન્નન્તા' આ મહાપાતાલ કલશોના દરેકના ત્રિભાગ છે. 'ત જહા' જે આ પ્રમાણુ છે. 'હેટ્ટિમે તિમાગે, મજ્જિમે તિમાગે, ઉવરિમે તિમાગે' એક નીચેનો ત્રિભાગ, ઊભે મધ્યનો ત્રિભાગ, અને ત્રીજે ઉપરનો ત્રિભાગ 'તેણં તિમાગે તેત્તીસં જોયણસહ-મ્મા તિણિ ય તેત્તીસં જોયણસયં જોયણતિમાગં ચ બાહલ્લેણં' તેમાથી દરેક ત્રિભાગ તેત્રીસ હબ્બર ત્રણસો તેત્રીસ યોજન અને એક યોજનના ત્રણ ભાગમાંથી એક ભાગ પ્રમાણુ મોટા છે. 'તત્થ ણં જે સે હેટ્ટિલે તિમાગે एत्थ णं वाउकाओ संचिट्ठइ' નીચેનો જે ત્રિભાગ છે, તેમાં વાયુકાયિક જીવો રહે છે. 'તત્થ ણં જે સે મજ્જિલે તિમાગે एत्थ णं वाउकाए य आउकाए य संचिट्ठइ' મધ્યનો જે ત્રિભાગ છે. તેમાં વાયુકાયિક અને અપ્કાયિક એ બે જીવ રહે છે. 'તત્થ ણં જે સે ઉવરિલ્લે તિમાગે एत्थ णं आउकाए संचिट्ठइ' તથા જે ઉપરનો ત્રિભાગ છે. તેમાં અપ્કાયિક જીવો રહે છે. 'अदुत्तरंच णं गोयमा ! लवणसमुदे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे खुड्डालिंजरसंठाणसंठिया' તથા તેના શિવાય હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રમાં ખીબ પણુ અનેક નાની નાની જગોએ અલિંબરના આકાર જેવા, મહાકલશોના આકાર જેવા. પાતાલ કલશો છે. 'તેણં સુહ્હા પાયાલા ઇગમેગં જોયણસહસં ઉવ્વેહેણં' આ ક્ષુદ્રપાતાલકલશ એક હબ્બર યોજન પાણીની અંદર છે. 'મૂલે ઇગમેગં જોયણસયં' મૂળ ભાગમાં એકસો એકસો યોજન પહોળા છે 'મજ્જે ઇગપણસિયાણ સેઠીણ

જોયણસહસ્રં વિક્ષંભેણ' વચમાં તે એક પ્રદેશની શ્રેણી રૂપે વધતાં વધતાં એક હબર યોજન પહોળા થઈ બધ છે. તે પછી "ર્જિપિ મુહમૂલે ઇમમેગં જોયણસયં વિક્ષંભેણ' ત્યાંથી એક એક પ્રદેશ ક્રમ થતાં થતાં ઉપરના મુખસ્થાન પર એક સો યોજન જેટલા પહોળા છે. 'તેસિં ણં સુહ્ડાગપાયાલાણં કુહ્ડા સવ્વત્થસમા' આ ક્ષુદ્રપાતાલ કલશોની દિવાલો બધેજ એક સરખા પ્રમાણવાળી છે. તેથી તે- 'દસ જોયણા બાહલ્લેણં પ્ણત્તાઈ' આ ભીંતોની બહાઈ ૧૦ દસ યોજનની છે. 'સવ્વ વહ્રામયા અચ્છા જાવ પહિરૂવા' એ સર્વ પ્રકારે વજ્રમય છે. આકાશ અને સ્કૃટિક મણિના જેવી સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'તત્થ ણં બહવે જીવા ય પોગ્ગલાય જાવ અસાસયા વિ' ત્યાં અનેક જીવો જન્મ ધારણ કરે છે. અને મરે પણ છે. તેમજ અનેક પુદ્ગલો ચય અને અપચયવાળા હોય છે. એ દૃષ્ટિથી શાશ્વત છે. અને વર્ણુ પર્યાય વિગેરે પ્રકારથી પર્યાય

દૃષ્ટિથી અશાશ્વત છે. 'પત્તેયં પત્તેયં અદ્ધપલિઓવમટ્ટિરૂયાહિં પરિગ્ગહિયા' આ દરેક ક્ષુદ્રપાતાલકલશો અર્ધા પલ્લોપમની સ્થિતિવાળા દેવોથી યુક્ત છે. 'તેસિં ણં સુહ્ડાગપાયાલાણં તઓ તિભાગા પ્ણત્તા' એ ક્ષુદ્ર પાતાલ કલશોના ત્રણ ત્રિભાગો કહ્યા છે. 'તં જહા' જે આ પ્રમાણે છે- 'હેટ્ટિલ્લે તિભાગે, મઙ્ગિલ્લે તિભાગે ઉવરિલ્લે તિભાગે' એક નીચેનો ત્રિભાગ બીજો મધ્યનો ત્રિભાગ અને ત્રીજો ઉપરનો ત્રિભાગ 'તેણં તિભાગા તિણિણ તિણિણ તેત્તીસે જોયણસણ જોયણાતિભાગં ચ બાહલ્લેણં પ્ણત્તે' તેમાંથી દરેક ત્રિભાગ ત્રણસો તેત્રીસ યોજન એક યોજનના ત્રણ ભાગમાંથી એક ભાગ પ્રમાણ છે. 'તત્થ ણં જે સે હેટ્ટિલ્લે તિભાગે ઇત્થણં વાઝકાણ સંચિટ્ટુઈ' તેમાંથી નીચેનો ત્રીભાગ છે ત્યાં વાયુકાયિક જીવો રહે છે. 'મઙ્ગિલ્લે તિભાગે વાઝયાણ આઝકાણ ય ઉવરિલ્લે આઝયાણ' મધ્યના ત્રિભાગમાં વાયુકાયિક અને અધ્કાયિક જીવો રહે છે. તથા ઉપરના ત્રિભાગમાં અધ્કાયિક જીવો રહે છે. 'ઇવામેવ સપુવ્વાવરેણં લવણસમુદ્દે સત્તપાયાલસહસ્રા અદ્દુય ચુલસિયા પાતાલસયા ભવંતીતિમક્કયા' આ બધા પાતાલ કલશો મળીને લવણસમુદ્રમાં સાત હબર આઠસો ચોર્યાશી થાય છે. આ તમામ વાત

'અન્ને વિ ય પાયાલા સુહ્ડાલંજરગસંઠિયા લવણે ।

અદ્દુસયા ચુલસીયા સત્ત સહસ્રાય સવ્વે વિ ॥ ૧ ॥

પાયાલાણ વિભાગા સવ્વાણ વિ તિન્નિ તિન્નિ વિ ભેયા ।

હેટ્ટિમભાગે વાઝ મઙ્ગે વાઝ ય ઉદગં ચ ॥ ૨ ॥

ઉવરિં ઉદગં મણિયં પદમ વીણસુ વાઝ સંસુભિઓ ।

ઉહ્હં વા મહિ ઉદગં પરિવહ્હુઈ જલનિહી સુભિઓ ॥ ૩ ॥

આ ત્રણ ગાથાઓ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. જ્યારે ‘તેસિં મહાપાયાલાણં સુહ્ર્વાગ પાવાલાણં ય હેટ્ઠિમ્મજ્ઞિમિલ્લેસુ તિભાગેસુ બહવે ઓરાલા વાયા સંસરંતિ’ એ મહાપાતાલ કલશોના અને ક્ષુદ્રપાતાલકલશોના નીચેના અને મધ્યના ત્રિભાગમાં ઉર્ધ્વગમનના સ્વભાવવાળા અથવા પ્રબળ શક્તિવાળા વાયુકાય ઉત્પન્ન થવાના સન્મુખ હોય છે. ‘સંમુચ્છંતિ’ સમૂર્છન જન્મથી આત્મલાભ કરે છે. ‘પ્યંતિ ચલંતિ, કંપંતિ, સુભંતિ, ઘટ્ટંતિ, ફંદંતિ, તં તં ભાવં પરિણમંતિ’ સામાન્યપણાથી કંપિત થાય છે. વિશેષપણાથી કંપિત થાય છે. ઘણાજ જ્ઞેરથી ચાલે છે. પરપરપર ઘસાય છે. અને અદ્ભુત શક્તિવાળા બનીને ઉપર તથા આમતેમ ફેલાય છે. આ રીતે તેઓ જ્યારે જુદા જુદા ભાવથી પરિણુત થાય છે, બીજા વાયુઓને અને જલને પ્રેરણા કરે છે. તથા દેશકાળને યોગ્ય તીવ્ર અને મધ્યમ ભાવથી જ્યારે પરિણુમને પ્રાપ્ત કરે છે. ‘તયાણં સે ઉદ્દે ણ્ણામિજ્જંતિ’ ત્યારે પૂર્વોક્ત દિવસોમાં તેમાં જળ વધે છે. અને ‘જયાણં’ જ્યારે ‘તેસિં મહાપાયાલાણં સુહ્ર્વાગપાયાલાણં ય હેટ્ઠિલ્લમજ્ઞિમિલ્લેસુ તિભાગેસુ નો બહવે ઓરાલા વાતા જાવ તં તં ભાવં ન પરિણમંતિ, તયાણં સે ઉદ્દે નો ણ્ણામિજ્જંતિ’ એ મહાપાતાલ કલશોની અને ક્ષુદ્ર પાતાલ કલશોની નીચેની બાજુના મધ્યના ત્રિભાગોમાં અનેક ઉદાર વાયુકાયિક જીવો ઉત્પન્ન થવાના નજીકજ હોય છે. સંમૂર્છન જન્મથી આત્મલાભ કરતા નથી. યાવત્ તે તે ભાવમાં પરિણુત થતા નથી. ત્યારે જલ વધતું નથી. તેમાંથી પાણી ઉછળતું નથી. ‘અંતરા વિ ય ણં તે વાયં ઉદીરેંતિ અંતરા વિ ય ણં સે ઉદ્દે ણ્ણામિજ્જંતિ, અંતરાવિ ય તે વાયા નો ઉદીરેંતિ’ આ પ્રમાણે રાત દિવસમાં બે વાર વાયુ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે પાણી બે વાર ઉંચું ઉછળે છે. તથા પક્ષની વચમાં ચૌદશ વિગેરે તિથિયોમાં અધિકપણાથી વાયુકાયિક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તે તિથિયોમાં વધારે પ્રમાણમાં ઉંચું ઉછળે છે. અને જ્યારે પ્રતિનિયત કાલ વિભાગ શિવાય એ વાયુકાયિક જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી ત્યારે પ્રતિનિયત કાલ વિભાગ શિવાય અન્ય કાળમાં પાણી ઉછળતું નથી અર્થાત્ સમુદ્રમાં ભરતી આવતી નથી. ‘एवं खलु गोयमा ! लवणेणं समुदे चाउदसद्वसमुद्दिद्वपुण्णमासिणीसु अइरेगं अइरेगं वड्ढंति वा हायति वा’ એ કારણથી હે ગૌતમ ! લવણુસમુદ્રમાં ચૌદશ; આઠમ અમાસ અને પુનમ એ તિથિયોમાં પાણીની અત્યંત વૃદ્ધિ થાય છે. અને હાનિ થાય છે. જ્યારે ઉન્નામકનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યારે જલ વૃદ્ધિ અને જ્યારે ઉન્નામકનો અભાવ હોય છે, ત્યારે જલવૃદ્ધિનો અભાવ થાય છે. તેમ સમજવું. ॥ ૮૩ ॥

આ રીતે લવણસમુદ્રમાં પાણીનો વધારો અને તેના હાસનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર બે વાર જલવૃદ્ધિ થવાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

‘લવણેણં સમુદ્રાદે તીસાદે મુહુત્તાણં કઠ્ઠિસ્વુત્તો’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવંતે લવણ નામનો સમુદ્ર ત્રીસ મુહૂર્તમાં અર્થાત્ એક રાત દિવસમાં કેટલીવાર વધે છે ?

અને કેટલીવાર ઘટે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! લવણેણં સમુદ્રે તીસાદે મુહુત્તાણં દુક્ખુત્તો અતિરેગં અતિરેગં વઙ્ઢંતિ હાયંતિ વા’ હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્ર એક રાત દિવસમાં બે વાર વધે છે. અને બે વાર ઘટે છે. ‘સે કેણદ્દેણં મંતે एवं વુચ્છઈ લવણેણં સમુદ્રે તીસાદે મુહુત્તાણં દુક્ખુત્તો અરેગં અરેગં વઙ્ઢઈ વા હાયઈ વા’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહે છે કે—લવણ સમુદ્ર એક રાત દિવસમાં બે વાર વધે છે અને બે વાર ઘટે છે ? ‘ગોયમા ! ઉહુમંતેસુ પાયાલેસુ વઙ્ઢઈ આપૂરિતેસુ પાયાલેસુ હાયઈ સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! લવણેણં સમુદ્રે તીસાદે મુહુત્તાણં દુક્ખુત્તો અરેગં વઙ્ઢઈ વા હાયઈ વા’ હે ગૌતમ ! નીચેના અને મધ્યના ત્રિભાગમાં રહેલ વાયુના સંજ્ઞાલથી પાતાલ કલશોમાંથી ન્યારે પાણી ઉચ્ચ ઉછળે છે, ત્યારે સમુદ્રમાં પાણી વધે છે. અને

ન્યારે એ પાતાલ કલશો વાયુથી ભરાયેલા રહે છે. ત્યારે પાણીની હાની થાય છે. ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! લવણેણં સમુદ્રે તીસાદે મુહુત્તાણં દુક્ખુત્તો અરેગં અરેગં વઙ્ઢઈ વા હાયઈ વા’ એ કારણથી હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્ર એક રાત દિવસમાં બે વાર અધિકાધિક વધે છે અને ઘટે છે. એવો નિયમ છે. કેમકે એવી રીતે વધવાનો એનો સ્વભાવ છે. ॥ સૂ. ૮૪ ॥

‘લવણસિહાણં મંતે કેવઈયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રની શિખા ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ કેટલી પહોળી છે ? અને ‘કેવઈયં અરેગં અરેગં વઙ્ઢઈ હાયઈવા’ તે કેટલીક વધે છે અને કેટલી ઘટે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા લવણસીહાણં દસ જોયણસહસસાઈ ચક્કવાલવિક્કંભેણં દેસૂણં અદ્ધજોયણં અરેગં વઙ્ઢઈવા હાયઈવા’ હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રની શિખા ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ ૧૦ દસ હજાર યોજન જેટલી પહોળી છે. તથા કંઈક ઓછી અર્ધા યોજન સુધી તે વધે છે. અને ઘટે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે જંબૂદ્વીપ અને ધાતકીખંડ દ્વીપથી લઈને લવણ સમુદ્રમાં પંચાણુ હજાર પંચાણુ હજાર યોજન સુધી ગોતીર્થ છે. તલાવ વિગેરેની અંદર જવા માટે

જે પ્રવેશ માર્ગરૂપ નીચેનો ભૂમિભાગ છે તેનું નામ ગોતીર્થ છે. એ રીતનું એ ગોતીર્થ લવણુસમુદ્રમાં છે. પરંતુ મધ્યભાગમાં જે અવગાહના છે તે દસ હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી છે. ગોતીર્થ જંબૂદ્વીપની વેદિકાન્તની પાસે અને ધાતકીખંડની વેદીકાન્તની પાસે છે. તેની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુની છે. તે પછી સમતલ ભૂમિભાગથી લઈને ક્રમશઃ પ્રદેશની હાની થતાં થતાં દૃપ પંચાણુ હજાર યોજન સુધી નીચો નીચો થતો ગયેલ છે. તે પછી દૃપ પંચાણુ હજાર યોજન પછી જે સમતલ ભૂમિભાગ આવે છે, તેની ઉંચાઈ એક હજાર યોજનની છે. જંબૂદ્વીપની વેદિકા અને ધાતકીખંડની વેદિકાથી ગોતીર્થ સુધી જે સમતલ ભૂભાગ છે, એ સમતલ ભૂભાગથી સૌથી પહેલાં જે જલવૃદ્ધિ થાય છે તે આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધીના પ્રદેશમાં હોય છે. તે પછી ત્યાંથી એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિના રૂપે જલવૃદ્ધિ થતાં થતાં ત્યાં સુધી થાય છે કે જ્યાં સુધી બંને બાજુના દૃપ પંચાણુ હજાર દૃપ પંચાણુ હજાર યોજન સુધીનો પ્રદેશ છે. તે પછી દૃપ પંચાણુ હજાર યોજન જેટલા પ્રદેશમાં બંને બાજુનો જે સમતલ ભૂમિભાગ છે, તે અપેક્ષાથી જલવૃદ્ધિ સાત યોજન પર્યન્ત થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—આ સમતલ ભૂભાગમાં જે અવગાહ છે તે એક હજાર યોજનનો છે. તેની ઉપર જે જલનીવૃદ્ધિ છે તે સાતસો યોજન સુધી થાય છે. તે પછી જે મધ્યભાગમાં છે તેમાં દસ હજાર યોજનનો વિસ્તાર છે. તે એક હજાર યોજન સુધી અહીંયા જલવૃદ્ધિ થાય છે. પાતાલકલશ વાયુના ક્ષુભિત થવાથી તેની ઉપર દિનરાતમાં બે વાર કંઈક ઝોછા બે કોસ સુધી અતિશય પથ્થાથી પાથ્થીની વૃદ્ધિ થાય છે. અને જ્યારે પાતાલ કલશમાં રહેતા વાયુમાં ક્ષોભ થતો નથી ત્યારે જલની વૃદ્ધિ થતી નથી કહ્યું પણ છે કે—

‘પંચાઞ્જસહસ્સે ગોતિર્થં ઉભયતો વિ લવણસ્સ ।

જોયણસયાણિ સત્તઽ ઉદગપરિવુઙ્ઘિ વિ ઉભયતો વિ ॥ ૧ ॥

દસ જોયણસહસ્સા લવણસિહા ચક્કવાલતો રુંદા ।

સોલસસહસ્સ ઉચ્ચો સહસ્સમેગં ચ આગાઢા ॥ ૨ ॥

દેસૂળમદ્ધજોયણ લવણસિહોવરિ દુગં દુવે કાલો ।

અરૂરેગં અરૂરેગં પરિવુઙ્ઘઈ હાયણ વા વિ ॥ ૩ ॥

વેલન્ધર વક્તવ્યતા.

‘લવણસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્સ કઙ્ઘ ણાગસાહસ્સીઓ અબ્ધિતરિયં વેલં ધારંતિ’ હે ભગવન્ લવણુ સમુદ્રની આભ્યન્તરિક વેલાને અર્થાત્ જંબૂદ્વીપની સામેની વેલાને શિખરની ઉપરના જલને અને શિખાને કે જે અગ્રભાગમાં પડે છે. કેટલા હજાર નાગકુમાર દેવો ધારણુ કરે છે. ? ‘કઙ્ઘ નાગસાહસ્સીઓ બાહિરિયં વેલં ધારંતિ, કઙ્ઘ નાગસાહસ્સીઓ અગ્ગોદયં ધારેંતિ’ કેટલા હજાર

નાગકુમાર દેવો બાહ્ય ધાતકી. ખંડદ્રીપની, વેલાને; ધાતકીખંડ દ્રીપની વચમાં પ્રવેશ કરતી વેલાને ધારણુ કરે છે? અને કેટલા હબર નાગકુમાર દેવો અગ્રોદકને કંઈક ઓછા અર્ધા યોજનથી ઉપર વધતા જલને ધારણુ કરે છે? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! લવણસમુદ્રસ બાયાલીસં નાગસાહસીઓ અર્ધિમ્તરિયં વેલં ધારેંતિ’ હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રની આબ્યન્તરિક વેલાને ૪૨ ઝેંતાલીસ હબર નાગકુમાર દેવો ધારણુ કરે છે. ‘બાવત્તરી નાગસાહસીઓ બાહિરિયં વેલં ધારેંતિ’ ૭૨ ઝેંતેર હબર નાગકુમાર દેવો બહારની વેલાને ધારણુ કરે છે. ‘સર્ટ્ટિં નાગ સાહસીઓ અગ્ગોદયં ધારેંતિ’ તથા ૧૦ સાઈક હબર નાગકુમાર અગ્રોદકને ધારણુ કરે છે. ‘एवामेव सपुष्पावरेणं एगं नागसाहसी चोवत्तरीं च नागसहरसा भवन्ती तिमक्खाया’ આ બધા નાગકુમારો મળીને કુલ ૧ એક લાખ ૭૪ ચુંભોતેર હબર થાય છે. એજ વાત

અર્ધિમ્તરિયં વેલં ધરંતિ લવણોદહિસસ નાગાણં,
બાયાલીસસહસા દુસત્તરિ સહસા બાહિરિયં ॥ ૧ ॥

સર્ટ્ટિં નાગસહસા ધરંતિ અગ્ગોદયં સમુદ્રસ ઇતિ’
આ ગાથાઓ દ્વારા કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૮૫ ॥

વેલન્ધર નાગરાજ તથા અનુવેલન્ધર કે આવાસ પર્વતોં કા નિરુપણ

‘કઙ્ઘ ણં મંતે ! વેલંધરા નાગરાયા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ— હે ભગવન્ વેલંધર નાગરાજ કેટલા કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા’ ! ચત્તારિવેલંધરા નાગરાયા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! વેલંધર—લવણુસમુદ્રની વેલાને ધારણુ કરવાવાળા નાગરાજ ચાર કહેલા છે. ‘તં જહા’ જેમના નામે આ પ્રકારે છે. ‘ગોથૂમે, સિબણ, સંખે, મણોસિલણ’ ગોસ્તૂભ, શિવક શંખ, અને મન:શિલા ‘एतेसिं णं मंते ! चउण्हं वेलंधरणा गरायाणं कइ आवासपट्वया पण्णत्ता’ હે ભગવન્ એ ચાર વેલંધર નાગરાજોના કેટલા આવાસ પર્વતો કહેલા છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! ‘ચત્તારિ આવાસપટ્વયા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ચાર આવાસ પર્વતો કહેલા છે.

‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે-‘ગોથૂમે, ઉદગમાસે સંસ્થે, દગસીમાપ’ ગોસ્તૂભ, ઉદકાવાસ, શંખ અને દકસીમા ‘કહિ ણં મંતે ! ગોથૂમસ્સ વેલંધર નાગરાજસ્સ ગોથૂમે ણામં આવાસપઠ્ઠવણ પન્નત્તે’ હે ભગવન્ ગોસ્તૂભ વેલંધર નાગરાજનો ગોસ્તૂભ નામનો આવાસ પર્વત કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જંબુદીવે દીવે મંદરસ્સ પઠ્ઠવયસ્સ પુરથિમેણં લવણસમુદ્દે બાયલીસં જોયણસહસ્સાઈં ઓગાહિત્તા, एथ णं गोथूमस्स नागरायस्स गोथूमे णामं आवासपठ्ठवण पणत्ते’ હે ગૌતમ ! જંબુદ્રીપ નામના દ્રીપમાં મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં લવણસમુદ્રથી ૪૨ ઊંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ગોસ્તૂભ વેલંધર નાગરાજનો ગોસ્તૂભ નામનો આવાસ પર્વત છે. ‘સત્તરસ એકઠ્ઠવીસાઈં જોયણસયાઈં ઉડ્ઢં ઉચ્ચત્તેણં ચત્તારિ તીસે જોયણસણ કોસંચ ઉવ્વહેણં’ આ પર્વત ૧૭૨૧ સત્તરસો એકવીસ યોજન જેટલો ઉંચો છે. ચારસોસવાત્રીસ યોજનની તેની ઉંડાઈ છે. અર્થાત્ પાણીની અંદર એટલો તે ઉંડો છે. ‘મૂલે દસબાવીસે જોયણસણ આયામવિક્ખંભેણં’ તે મૂળમાં ૧૦૨૨ દસ સો બાવીસ યોજન લાંબો પહોળો છે. ‘મજ્ઞે સત્તતેવીસે જોયણસણ ઉવરિં ચત્તારિ ચઠ્ઠવીસે જોયણસણ’ વચમાં ૭૨૩ સાતસો તેવીસ યોજન લાંબો પહોળો અને ઉપરની તરફ ૪૨૪ ચારસો ચોવીસ યોજન જેટલો લાંબો પહોળો છે. ‘મૂલે તિન્નિ જોયણ સહસ્સાઈં દોન્નીયવત્તીસુત્તરે જોયણસણ કિંચિ વિસેસૂણે પરિક્ખેવેણં’ મૂળમાં ત્રણ હજાર બસો ત્રીસ યોજનમાં કંઈક ઓછી તેની પરિધિ છે. ‘મજ્ઞે દો જોયણ-સહસ્સાઈં દોણિય છલસીણ જોયણસણ કિંચિવિસેસાહિણ પરિક્ખેવેણં’ વચમાં બે હજાર બસો ચોર્યાશી યોજનથી કંઈક ઓછી તેની પરિધિ છે. ‘ઉવરિં ઇગં જોયણસહસ્સં તિણિય ય ડ્યાલે જોયણસણ કિંચિ વિસેસૂણે પરિક્ખેવેણં’ ઉપરમાં તેની પરિધિ ૧ એક હજાર ત્રણ સો ૪૨ એકતાલીસ યોજનમાં કંઈક ઓછી છે. મૂલે વિત્થિણ્ણે, મજ્ઞે સંસ્થિત્તે ઉપિં તણુણ’ આ રીતે આ ગોસ્તૂભ આવાસ પર્વત મૂળભાગમાં વિસ્તારવાળો મધ્યભાગમાં સંકડાયેલો અને ઉપરના ભાગમાં પાતળો છે. તેનું કારણ એ છે કે આ પર્વત ‘ગોપુચ્છસંઠાણ-સંઠિણ’ ગાયના પુંછના જેવા આકાર વાળો બનેલ છે. આ આવાસ પર્વત સર્વાત્મના કનક સુવાર્ણમય છે. તથા એ આકાશ અને સ્ફટિક મણિયોના જેવો સ્વચ્છ છે. તથા પૂર્વોક્ત શ્લક્ષણ, નિર્મલ વિગેરે વિશેષણો વાળો છે. એ જ વાત ‘સવ્વ કણગામણ અચ્છે જાવ પહિરૂવે’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. ‘સે ણં ઇગાણ પઠ્ઠમવરવેડ્યાણ ઇગેણં વણસંઠે ણં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખેવં’ આ આવાસ પર્વત એક પક્ષવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે બાજુએથી ઘેરાયેલ છે. અહીં એ ‘દોણ્હ વિ વણ્ણઓ’

અન્નેનું વર્ણન જે પ્રમાણે પાછલા સૂત્રમાં કરવામાં આવેલ છે. એ પ્રમાણે કરી લેવું. તેમજ જેનું વર્ણન જગતીની માફક કરેલું છે, એવીએ પદ્મવર વેદિકાના બહારના ભાગમાં એક વિશાલ વનખંડ છે. આ વનખંડ કૃષ્ણ કૃષ્ણાવભાસ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધિના વિશેષણો વાળો છે. તેના ચક્રવાલ વિષ્કંભ કંઈક ઓછો બે થોજનનો છે. તે અનેક શકટો-ગાડાઓ સ્થો, વિગેરે વાહનોનું સ્થાન છે. ‘ગોથૂમ્સ ણં આવાસપવ્વયસ્સ ઉવરિંં બહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે પન્નત્તે’ આ ગોસ્તૂલ આવાસ પર્વતની ઉપરનો જે ભાગ છે, તે બહુ સમરમણીય છે. તેનું વર્ણન ‘સ યથા નામકઃ આલિંગપુષ્કરમિતિવા, મૃદંગતલમિતિ વા, સરગતલમિતિ વા, કરતલમિતિ વા, આદર્શતલમિતિવા, ચન્દ્રમંડલમિતિ વા, સૂર્યમંડલમિતિ વા, ઊરમચર્મેતિ વા, વૃષમચર્મેતિ વા, યાવત્ દ્વીપિચર્મેતિ વા વિગેરે

પદો દ્વારા પહેલાં જેમ વર્ણન કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ કરી લેવું. અને તે વર્ણન ‘નાનાવિઘ્નૈઃ પંચચર્મૈસ્તૃણૈર્મૈણિમિશ્રોપશોમિતો યાવત્ યથા સુખં વિહરન્તિ’ આ અંતિમ પદો સુધી કરી લેવું આ બધા પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં યથાસ્થાન કરવામાં આવી ગયેલ છે. ‘તસ્સ બહુ સમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ બહુમજ્જદેસમાણે પ્તથ ણં ણો મહં પાસાયવડેંસણે પ્ણત્તે’ એ બહુ-સમરમણીય ભૂમિભાગની બરોબર મધ્ય ભાગમાં એક વિશાલ પ્રાસાદાવતંસક છે. આ પ્રાસાદાવતંકનું વર્ણન વિજ્ય દેવના પ્રાસાદાવતંસકના વર્ણન પ્રમાણે છે. તેમ સમજવું. તેથી તે ‘બાવટ્ટં જોયણદ્દંચ ઉદ્દઠં ઉચ્ચત્તેણં તં ચેવ પમાણં અદ્દં આયામવિક્કલંભેણં વ્ણણો જાવ સીહાસણં સપરિવારં’ ૬૨૧ સાડી બાસક

થોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળું છે. યાવત્ તે સપરિવાર સિંહાસનથી યુક્ત છે. ‘સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ ગોથૂમે આવાસપવ્વણે’ હે ભગવન ! આ પર્વતનું નામ ગોસ્તૂલ આવાસ પર્વત એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોયમા ! ગોથૂમેણં આવાસ પવ્વણે તત્થ તત્થ દેસે તર્હિં તર્હિંં બહુઓ સુહ્હા સુહ્હિયાઓ જાવ ગોથૂમ-વ્ણણાંં બહુંં ઉપ્પલાંં તહેવ જાવ ગોથૂમે તત્થ દેવે મહ્હટ્ઠિણે જાવ પલિઓવમ ઢ્ઠિણે પરિવસઈ’ હે ગૌતમ ! ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વત પર સ્થળે સ્થળે ઘણી નાની મોટી વાવો છે. યાવત્ ગોસ્તૂપના વર્ણન પ્રમાણેના ઉત્પલો છે. કુમુદો છે. પદ્મો છે. કમળો છે. પુંડરીકો છે અને મહાપુંડરીકો છે. અને એક લાખ પાત્રોવાળા કમળો છે. આ રીતે આ બધું કથન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ અહીયાં ગોસ્તૂલ નામના દેવ રહે છે. આ દેવ મહ-

દ્વિંક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને તેમની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. તે કારણથી આ પર્વતનું નામ 'ગોસ્તૂપ' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે; અથવા 'ગોસ્તૂલ' એવું જે આ પર્વતનું નામ છે તે અનાદિ કાલિક છે. તેથી આ વ્યવહાર પરાશ્રિત નથી. 'સે ણં તથ ચઙ્ઙહં સામાણિયસાહસીણં જાવ ગોથૂ-ભસ્સ આવાસપવ્વયસ્સ ગોથૂમાણ રાયહાણીણ જાવ વિહરંતિ' આ ગોસ્તૂલ નામના નાગરાજેન્દ્ર ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું સપરિવાર ચાર અગ્રમહિષિયોનું ત્રણ પરિષદાઓનું સાત અનીકોનું સાત અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું ગોસ્તૂલ પર્વતનું ગોસ્તૂલ રાજધાનીનું અને એ રાજધાનીમાં રહેવાવાળા અન્ય અનેક દેવોનું અને દેવિયોનું અધિપતિપણું કરતા થકા સુખપૂર્વક રહે છે. ગોસ્તૂલ નામના દેવનો તેમાં અધિકાર હોવાથી. આ પર્વતનું નામ ગોસ્તૂપ પર્વત એ પ્રમાણે થયેલ છે. 'સે તેણ્ટેણં જાવ ણિચ્ચે' એજ વાત આ પર્વતનું આ પ્રમાણેનું નામ થવાનું કારણ છે. તે આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. તથા 'જાવ ણિચ્ચે' આ સૂત્રાંશથી એ સમજાવેલ છે કે-આ પર્વતનું આ પ્રમાણેનું નામ અનાદિ કાલિન છે. તેથી તે નિમિત્ત-કારણ વિનાનું પણ છે.

'રાયહાણી પુચ્છા' હે ભગવન્ ગોસ્તૂલદેવની ગોસ્તૂલા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! ગોથૂમસ્સ આવાસપવ્વયસ્સ પુરસ્થિમેણં તિરિયમસંઘેજ્જે દીવસમુદે વિહ્વહ્વિત્તા અણ્ણંમિ લવણ-સમુદ્દે તં ચેવ પમાણં તહેવ સઙ્ઙવં' હે ગૌતમ ! ગોસ્તૂલ આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશામાં તિર્યગ્ગસંઘ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગીને આવેલા અન્ય લવણ સમુદ્રમાં ગોસ્તૂલ દેવની ગોસ્તૂપા નામની રાજધાની આવેલ છે. તેનું પ્રમાણ અને વર્ણન વિન્યા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. જેમકે-આ ગોસ્તૂપા રાજધાની ૧૨ ધાર હજાર ચોજન લાંબી અને પહોળી છે. ૩૭૬૪૮ સાડત્રીસ હજાર નવસો અડતાલીસ ચોજનથી કંઈક વધારે તેનો પરિક્ષેપ-પરિધિ

છે. આ રાજધાની ચારે બાજુથી એક પ્રાકાર-કોટથી ઘેરાયેલી છે. આ કોટ ૩૭૫ સાડી સાડત્રીસ યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. તેનો મૂલભાગ ૧૩૫ સાડા તેર યોજન પહોળો છે. મધ્યમાં તેની પહોળાઈ ૬૧ સવા છ યોજનની છે. તે મૂળમાં વિસ્તાર વાળો છે. મધ્યમાં સંકડાયેલ છે. અને ઉપરની તરફ પાતળો છે. તે બહાર ગોળ છે. અંદરના ભાગમાં ચો ખૂણો છે. તેથી તેનો આકાર ગાયના પૂંછડાના જેવો બહારના ભાગમાં જણાય છે. આ કોટ સર્વાત્મના સુવર્ણમય છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રાકાર અનેક પ્રકારના પાંચ વર્ણોથી યુક્ત કપિશીર્ષકોથી અર્થાત્ કાંગરાઓથી સુશોભિત છે. વિગેરે પ્રકારથી તેનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. આ પર્વત યાવત્ નિત્ય છે.

હવે દગભાસ નામના પર્વતનું કથન કરવામાં આવે છે.

‘કહિ ણં મંતે ! સિવગસ્સ વેલંઘરણાગરાયસ્સ દ્વઓમાસણામ આવાસપવ્વણ પ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! શિવક વેલંઘર નાગરાજનો દગભાસ નામનો આવાસ પર્વત કયાં આવેલ છે. ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જંવુદ્ધિવેણં દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં લવ્વણસમુદ્દં બાયાલીસં જોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ઇત્થણં સિવગસ્સ વેલંઘરણાગરાયસ્સ દ્વઓમાસે ણામં આવાસપવ્વણ પ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે. તેની દક્ષિણ દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં ૪૨ એંતાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલા સ્થાનોમાં શિવ નામના વેલંઘર નાગરાજનો દગભાસ નામનો આવાસ પર્વત છે. ‘તં ચેવ પમાણં જે ગોથૂમસ્સ’ તેનું પ્રમાણ ગોસ્તૂભ પર્વતનું જે પ્રમાણ બતાવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે. ‘ણવરં સવ્વ અંકામણ અચ્છે જાવ પઢિરૂવે જાવ અટ્ટો માણિયવ્વો’ વિશેષતા કેવળ આ દગભાસ પર્વતના કથનમાં એટલી જ છે કે—આ પર્વત સર્વ રીતે અંક રત્નમય છે. તે સ્વચ્છ અને પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં આ પર્વતના વર્ણનમાં ત્યાં સપરિવાર સિંહાસન છે. વિગેરે પ્રકારથી પૂર્વોક્ત તમામ કથન કહી લેવું એજ વાત ‘જાવ અટ્ટો માણિયવ્વો’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવે છે. તથા હે ભગવન્ આ પર્વતનું નામ દગભાસ એ પ્રમાણે થવાનું શું કારણ છે ? આ પ્રમાણેના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! દ્વઓમાસેણં આવાસપવ્વણ લવ્વણસમુદ્દે અટ્ટજોયણક્ષેત્તે દગં સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેઙ્, સ્વજોવેઙ્ તવેઙ્, પમાસેઙ્’ હે ગૌતમ ! આ પર્વત લવણસમુદ્રમાં ચારે બાજુ પોતાની સીમાથી આઠ યોજન ક્ષેત્રમાં જેટલું પાણી છે. તેને અત્યંત વિશુદ્ધ અંક રત્નમય હોવાથી ઉદીપિત કરે છે. ઉદોત્તિત કરે છે. તાપિત કરે છે. અને ક્રાંતિ યુક્ત કરે છે. તથા ‘સિવણ ઇત્થ દેવે મહિંહદ્ધિણ જાવ રાયહાણીણ દક્ષિણેણં સિવિગા દ્વઓમાસસ્સ સેસં તં ચેવ’ અહીંયાં મહદ્દિક વિગેરે વિશેષણો વાળા શિવ નામના દેવ રહે છે. તે ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર અગ્રમહિષિયોનું, સાત અનીકોનું અને સાત અનીકાધિપતિયોનું. ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું, દગભાસ પર્વતનું

શિબિકા રાજધાનીનું એ રાજધાનીમાં રહેવાવાળા અનેક દેવો અને દેવિયોનું. અધિપતિ પશુ કરતા થકા સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવે છે. શિબિકા નામની રાજધાની, દગભાસ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં છે. અને તે ખીબ્ત લવણ સમુદ્રમાં છે. તેનું પુરૂં વર્ણુન વિન્યારાજધાનીના વર્ણુન પ્રમાણે છે. આ રાજધાનીમાં શિવક નામના દેવ રહે છે. તેથી એ પર્વતનું નામ દકભાસ એ પ્રમાણે થયેલ છે. આ પર્વત સંબંધી બાકીનું તમામ કથન ગોસ્તૂપ પર્વતના કથન પ્રમાણે જ છે.

શંખ નામના આવાસ પર્વતનું કથન

‘કહિ ણં મંતે ! સંઘસ્સ વેલંઘરનાગરાજસ્સ સંઘે નામં આવાસપવ્વે પળ્લત્તે’ હે ભગવન્ શંખ નામના વેલંઘર નાગરાજનો શંખ નામનો આવાસ પર્વત ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જંબૂદ્વીવે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ પચ્ચત્થિમેણં બાયાલીસં જોયણસહ્સસાઈંણ્ણં સંઘસ્સ વેલંઘરનાગરાજસ્સ સંઘે ણામં આવાસપવ્વે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે

મંદર પર્વત છે, એ મંદર પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં ૪૨ ખેંતાલીસ હબ્બર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં વેલંઘર નાગરાજ શંખનો શંખ નામનો આવાસ પર્વત છે. ‘તં ચેવ પમાણં નવરં સવ્વરયણામણ અચ્છે’ એ પર્વતની ઉંચાઈ વિગેરેના સંબંધનું વર્ણુન ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ આ પર્વત સર્વાત્મના રત્નમય છે. અચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ શંખાવાસ પર્વતની ઉપરનો ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે. તેની બરોબર મધ્યભાગમાં એક વિશાલ પ્રાસાદાવતંસક છે. ત્યાં મણિપીઠિકા છે મણિપીઠિકા ઉપર સિંહાસન છે. એ સિંહાસનની ચારે દિશાઓમાં ભદ્રાસનો છે. વિગેરે પ્રકારથી તેનું તમામ વર્ણુન ગોસ્તૂપ આવાસપર્વતના વર્ણુન પ્રમાણે છે. તો તે પ્રમાણે એ વર્ણુન અહીં કરી લેવું, ‘સે ણં ણ્ણાણ પ્પમવરવેઙ્ગાણ્ણેણં વણસંઘેણં જાવ અટ્ઠો’ આ શંખાવાસ પર્વત એક પદ્મવરવેદિકાથી અને

એક વનખંડથી સુશોભિત થયેલ છે. અહીંયા ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના જેવુંજ સપરિવાર સિંહાસનનું વર્ણન કરી લેવું. ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે આ પર્વતના આ પ્રકારનું નામ થવાના કારણુ સંબંધમાં પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! તેના પર અનેક નાની મોટી વાવો છે. યાવત્ બિલપંકિતયો છે. એ બધી પંકિતયોમાં અનેક ઉત્પલો યાવત્ શતપત્ર સહસ્રપત્રોવાળા કમળો છે, તે બધાની આભા-કાંતી અને આકાર શંખના જેવો છે. અર્થાત્ શંખના જેવા એ શ્વેત છે. તથા નાગકુમાર રાજ શંખ નામના દેવ ત્યાં રહે છે. એ મહદ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. એક પદ્યોપમની તેમની સ્થિતિ છે. એ કારણથી આ પર્વતનું નામ શંખાવાસ પર્વત એ પ્રમાણે થયેલ છે. એજ તમામ કથન ઉત્તર રૂપે 'બહુઓ खुड्डा खुड्डियाओ जाव बहुइं उप्पलाइं संखवण्णाइं संखे एत्थ देवे महिड्ढिए जाव' આ સૂત્ર દ્વારા કરેલ છે. 'रायहाणी पच्चत्थिमेणं संखस्स आवासपच्चयस्स संखानामं रायहाणी तं चेव पमाणं' શંખ નામની રાજધાની શંખાવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યક અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કર્યા પછી આવતા બીજા લવણુ સમુદ્રમાં છે. અને તેનું વર્ણન વિજયા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે,

'कहि णं मंते ! मणोसिलस्स वेलंधरनागराजस्स उदगसीमाए णामं आवास पच्चए पण्णत्ते' હે ભગવન્ મન:શિલક વેલંધર નાગરાજનો દક્ષીમ નામનો આવાસ પર્વત કયાં સ્થાન પર આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે તે મંદર પર્વતની ઉત્તર દિશામાં લવણુ સમુદ્રને ડર બેંતાળીસ હજાર યોજન પાર કરીને આગતસ્થાનમાં મન:શિલક વેલંધરનાગરાજનો દક્ષીમ નામનો આવાસ પર્વત છે. આ પર્વતના વર્ણન સંબંધી કથન ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના કથન પ્રમાણે છે. 'તં ચેવ પમાણં ણવરં સવ્વફલિહામए अच्छे जाव अट्ठो' તથા ચ આ પર્વત દરમી સાડી બાસઠ યોજન ઉંચો છે. ૩૧૧ સવા એકત્રીસ યોજનની તેની લંબાઈ પહોળાઈ છે. અહીંયાં પ્રાસાદાવતંસક ઉલ્લોક વિગેરે તમામનું વર્ણન વિજયરાજધાનીમાં આવેલ તે બધાનું વર્ણન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું છે પ્રાસાદાવતંસકની અંદરનો ભૂમિભાગ બહુસમરભણીય છે, તેની વચમાં એક સર્વરત્નમયી મણિપીઠિકા છે, તેની લંબાઈ પહોળાઈ એક યોજનની છે, અને ઘેરાવો બે કોસનો છે. આ મણિપીઠિકાની ઉપર એક વિશાળ સિંહાસન છે. તેની ચારે બાજુ સામાનિક દેવોના તેમને યોગ્ય ભદ્રાસનો છે. હે ભગવન્ આ પર્વતનું નામ દગસીમ એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોયમા ! दगसीमंतेणं आवासपच्चए सीता सीतोदगणं महानदीणं तत्थ गतो साए पडिहम्मति' હે ગૌતમ ! આ દગસીમ નામના આવાસ પર્વતપર શીતા અને શીતોદા માહનદીયોનો જલ પ્રવાહ વહેતો

રહે છે. તેથી જલની સીમાનો તે કર્તા છે, તેથી તેનું નામ દગસીમ આવાસ પર્વત એ પ્રમાણે થયેલ છે. 'સે તેણદ્રેણં' આ કારણથી મેં આ પર્વતનું નામ દગસીમ પર્વત કહ્યું છે. અથવા હે ગૌતમ ! આ દકસીમ એ નામ અનાદિ કાળભાવી છે. તે પહેલાં ન હતું તેમ નથી, વર્તમાનમાં નથી તેમ પણ નથી, અને ભવિષ્યમાં એ નહીં રહે તેમ પણ નથી. એતો ત્રિકાલસ્થાયી છે. તેથી આ રીતનું નામ કરવામા કંઈ નિમિત્ત પણ નથી જ તેથી એ સ્થાયી ધ્રુવ નિયત, અવ્યય, યાવત્ નિત્ય છે. તથા 'મણોસિલે દેવે મહદ્દૃષ્ટિએ જાવ, આ પર્વત પર મહદ્દિક વિગેરે વિશેષણો વાળા મન:શિલક નામના દેવ રહે છે. 'સે ણં તથ ચત્તહં સામાણિય જાવ વિહરઈ' એ દેવ ત્યાં રહેતા થકા ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું, ચાર હજાર અગ્રમહિષિયોનું, સાત અનીકોનું, સાત અનીકાધિપતિયોનું તેમજ ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકા પોતાના સમયને સુખપૂર્વક વીતાવે છે.

'કહિ ણં મંતે ! મણોસિલકસ્સ વેલંધરનાગરાયસ્સ મણોસિલા નામ રાયહાણી પણ્ણત્તા' હે ભગવન્ ! મન:શિલક વેલંધર નાગરાજની મન:શિલા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! દગસીમસ્સ આવાસપવ્વયસ્સ ઉત્તરેણં તિરિં ૦ ૯ત્થણં મણોસિલયા નામ રાયહાણી પન્નત્તા તં ચેવ પમાણં જાવ મણોસિલે દેવે' હે ગૌતમ ! દકસીમ આવાસ પર્વતની ઉત્તર દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કરીને ત્યાં આવેલ ખીબ લવણુ સમુદ્રમાં ૧૨ ખાર હજાર યોજન પછી મન:શિલા નામની રાજધાની આવેલી છે. તેનું વર્ણુન વિન્યા રાજધાનીના વર્ણુન પ્રમાણે છે. આ રાજધાનીમાં મન:શિલક નામના દેવ રહે છે. એ દેવ મહદ્દિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને એક પદ્યની તેમની સ્થિતિ છે. 'કળગંકરયયફલિયમયા ચ વેલંધરાણં આવાસા' આ વેલંધર નાગરાજ્યોના આ આવાસ પર્વતો કમશ: કનકમય અંક રત્નમય, રજતમય, અને સ્ફટિકમય છે. આ પ્રમાણેનું કથન મૂલદલની વિશેષતા ને લઈને કરેલ છે. ખીજે પણ એજ પ્રમાણે કહ્યું છે.

'કળગંકરયયફલિયમયા ચ, વેલંધરાણમાવાસા ।

અણુવેલંધર રાઈણ પવ્વયા હોતિ રયણમયા ॥ ૧ ॥

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—ગોસ્તૂપ પર્વત કનકમય છે. દકભાસ અંક રત્નમય છે. શંખ રજતમય છે, અને દકસીમ સ્ફટિકમય છે. પરંતુ જે મહાવેલંધર દેવ છે એ દેવોના જે વેલંધર દેવ છે અને તેના જે આવાસ પર્વતો છે. તે રત્નમય છે. ॥ સૂ. ૮૬ ॥

અનુવેલંધર રાબઝ્યોના આવાસ પર્વતોનું કથન

‘કહિ ણં મંતે ! અણુવેલંધરણાગરાયાણો પન્નત્તા !

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ અનુવેલંધર રૂપ નાગ રાબ કેટલા કહેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ચત્તારિ અણુવેલંધરણાગરાયાણો પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! અનુવેલંધર નાગ રાબ ચાર કહેલા છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. કક્કોડણ, કહમણ, કેલાસે, અરુણપ્પમે, કર્કોટક, કર્દમ, કૈલાસ, અને અરુણપ્રભ ‘અણસિ ણં ચણ્ઠં અણુવેલંધરણાગરાયાણં કહ આવાસપવ્વયા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! આ ચાર અનુવેલંધર નાગરાબઝ્યોના કેટલા આવાસ પર્વતો કહેલાં છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ચત્તારિ આવાસપવ્વયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ચાર આવાસપર્વતો કહેલા છે. ‘તં જહા’ તેના નામે આ

પ્રમાણે છે.-‘કક્કોડણ, કહમણ, કહલાસે, અરુણપ્પમે’ કર્કોટક, કર્દમ, કૈલાસ અને અરુણપ્રભ કહિણં મંતે ! કક્કોડગસસ અણુવેલંધરણાગરાયસસ કક્કોડણ ણામ આવાસપવ્વણ’ હે ભગવન્ કર્કોટક અનુવેલંધર નાગરાબઝ્યોનો કર્કોટક નામનો આવાસપર્વત કયાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દીવે મંદરસસ પવ્વયસસ ઉત્તરપુરથિમેણં લવણ-સમુદ્દં બાયાલીસં જોયણસહસસાઈં ઓગાહિત્તા અથ્થ ણં કક્કોડગણાગરાયસસ કક્કો-ડણ ણામં આવાસપવ્વણ પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે, એ મંદર પર્વતની ઈશાન દિશામાં લવણસમુદ્રમાં ૪૨ એંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી કર્કોટક નાગરાબઝ્યોનો કર્કોટક નામનો આવાસ પર્વત કહેલ છે, ‘સત્તરસ ણ્કવીસાઈં જોયણસયાઈં તં ચેવ પમાણં જો ગોથૂમસસ ણવરં

સવ્વરયણામણ અચ્છે જાવ નિરવસેસં જાવ સપરિવારં અટ્ટો’ આ પર્વત ૧૭૨૧ સત્તરસો એકવીસ યોજન ઉચો છે. આ પ્રમાણેનું જેવું પરિમાણ વિગેરે ગોસ્તૂલ પર્વતનું કહેલ છે, એ જ પ્રમાણેનું આ કર્કોટક નામના પર્વતનું પરિમાણ વિગેરે પ્રકારનું કથન સપરિવાર સિંહાસન સુધી સમજી લેવું ગોસ્તૂપ પર્વત કરતાં આનું વિશેષપણું એ છે કે-આ સર્વ પ્રકારથી રતનમય છે. આ કર્કોટક આવાસ પર્વતનો ભૂમિભાગ બહુસમ અને રમણીય છે. તેમાં એક પ્રાસાદ છે. એ પ્રાસાદમાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર એક સિંહાસન છે. એ સિંહાસનની ચારે દિશામાં કમ પ્રમાણે સામાનિક વિગેરે દેવોના યથાયોગ્ય ભદ્રાસનો છે, ઈત્યાદિ પ્રકારથી જે પ્રમાણેનું વર્ણન ૭૫ પંચોતેરમાં સૂત્રમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું. અર્થ એજ છે. એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે, તેનું તાત્પર્ય એજ છે કે-જે પ્રમાણે ગોસ્તૂપ પર્વતનું નામકરણમાં કારણ બતાવવામાં આવેલ છે,

એજ પ્રમાણેનું કારણ અહીયાં પણ સમજી લેવું. તે આ રીતે આ કર્કોટક પર્વતપર નાની મોટી અનેક વાવો છે. યાવત્ બિલ પંક્તિયો છે, એ બધામાં અનેક ઉત્પલો યાવત્ લાખ દલવાળા કમળો છે. એ બધાનો આકાર કર્કોટકના જેવો છે, અને કર્કોટકના જેવોજ તેનો વર્ણ છે. એ કારણથી આ પર્વતનું નામ કર્કોટક એ પ્રમાણે કહેલ છે. તથા આ પર્વત પર કર્કોટક એ નામના એક દેવ પણ રહે છે જે મહર્દ્રિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. તેો આ દેવના સંબંધને લઈને પણ આ પર્વતનું નામ કર્કોટક એ પ્રમાણે થયેલ છે. 'ળવરં ક્રક્રકોઢગસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરપુરત્થિમેળં ંવં તં ચેવ સવ્વં' કર્કોટક અનુવેલંધર નાગરાજની કર્કોટક નામની રાજધાની કર્કોટક પર્વતની ઇશાન દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કરીને ત્યાં આવેલ અન્ય લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હબ્બર યોજન પ્રમાણુ આગળ જવાથી આવે છે. તેનું વર્ણન વિન્ધ્યા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણુ છે. 'કહમસ્સ વિ સોચેવ ગમઓ અપરિસેસો' કર્કમક અનુવેલંધર નાગરાજના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણુનું તમામ કથન કરી લેવું. તથાચ-ન્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ કર્કમક અનુવેલંધર નાગરાજનો કર્કમક નામનો આવાસ પર્વત કયાં આવેલ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી એ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે, તેની આગ્નેય દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં ૪૨ ઝંતાળીસ હબ્બર યોજન આગળ જવાથી કર્કમક અનુવેલંધર નાગરાજનો કર્કમક નામનો આવાસ પર્વત છે. તેનું એ પ્રમાણુનું નામ થવાનું કારણુ ત્યાંની નાની નાની વાવો વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્પલો વિગેરેની આલા અને તેનો વર્ણુ કર્કમ જેવો હોય છે. આ કર્કમક આવાસ પર્વત પર વિદ્યુ-ત્પલ નામના દેવ રહે છે. યાવત્ તેની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. એ સ્વલાવથી જ યક્ષકર્કમ-કેશર વિગેરે છે, પ્રિય જેને એવા છે. કુંકુમ, અશુર, કપૂર, કસ્તૂરી અને ચંદનની મેળવણીથી જે ધૂપ તૈયાર થાય છે, તેનું નામ યક્ષ કર્કમ છે. બીજે આ પ્રમાણુ કહ્યું છે.

'કુઢ્કુમાગુરુકપૂરં કસ્તૂરિ ચન્દનનિ ચ મહાસુગન્ધમિત્યુક્તં, નામતો યક્ષકર્કમમ્ ॥૧૧॥

યક્ષ કર્કમમાં અહિં પૂર્વ પદ જે યક્ષ છે તેનો લોપ સત્યભામા પદમાં સત્યપદના લોપની જેમ થયેલ છે. તેથી યક્ષ કર્કમ એ પ્રમાણુ ન કહેતાં કેવળ કર્કમ એજ પ્રમાણુ કહેલ છે. ગોસ્તૂપાવાસ પર્વતની જેમજ અહીયા કર્કમની રાજધાનીનું અને તેનું એ પ્રકારનું નામ થવાનું કારણુ આ બધું વર્ણુન સમજી લેવું. 'કઈલાસે વિ ંવં ચેવ ળવરં ઢાહિળપચ્ચત્થિમેળં કહિલાસાવિ રાય હાળી ંવં ચેવ ઢિસાણ' કૈલાસના સંબંધમાં પણ આજ પ્રમાણુનું વર્ણુન સમજવું પરંતુ તેનો આવાસપર્વત નૈઋત્ય ખૂણામાં છે, તેમ કહેવું અને તેની રાજધાની એજ દિશામાં છે. તેમ સમજવું આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-હે ભગવન

કૈલાસ નામનો આવાસપર્વત ક્યાં આવેલ છે ? શ્રીગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હૈ ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે એ મંદર પર્વતની નૈઋત્ય દિશામાં લવણુ સમુદ્રમાં ૪૨ ઊંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી કૈલાસ અનુવેલંધર નાગરાજનો કૈલાસ એનામનો આવાસપર્વત છે. તેની ઉપર મહુદ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળો કૈલાસ નામનો દેવ રહે છે. તેની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. કૈલાસ પર્વતની નૈઋત્ય દિશામાં કૈલાસ નામની રાજધાની છે આ રાજધાનીનું વર્ણન વિન્ય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. ‘અરુણપ્પમે વિ ઉત્તરપુરત્થિમેણં રાયહાણી વિ તાપે ચેવ દિસાણ’ અરુણપ્રભના સંબંધમાં પણ એ જ પ્રમાણેનું કથન સમજી લેવું, અહીયાં આવાસ પર્વતનું કથન વાયવ્ય દિશામાં કહેવું જોઈએ. તથા એ જ દિશામાં અરુણપ્રભ નામની તેની રાજધાની છે. ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના વર્ણન પ્રમાણે જ અરુણ પ્રભ આવાસ પર્વતનું વર્ણન છે. અરુણપ્રભ આવાસપર્વત પર અરુણ પ્રભ નામના દેવ રહે છે. આ આવાસ પર્વત જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની વાયવ્ય દિશામાં લવણુસમુદ્રમાં ૪૨ ઊંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવે છે. તેની ઉંચાઈ ૧૭૨૧ સત્તરસો એકવીસ યોજનની છે, ૪૩૦૧ ચાર સો સવા ત્રીસ યોજન એ જમીનની અંદર પ્રવેશેલ છે, વિગેરે પ્રકારથી તેનું તમામ વર્ણન ગોસ્તૂપ પર્વતના વર્ણન પ્રમાણે છે, આ પર્વતનું આ પ્રમાણે નામ થવાનું કારણ ત્યાંની નાની નાની વાવડીયોમાં ઉત્પન્ન થતા ઉત્પલો વિગેરેની પ્રભા અરુણપ્રભાની જેવી છે, એજ છે. આ પર્વતની ઉપર એ નામના દેવ નિવાસ કરે છે. આ દેવ મહુદ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળો છે, અને તેની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે, આ દેવની રાજધાનીનું નામ પણ અરુણપ્રભા છે, આ રાજધાની લવણુસમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પ્રવેશ કર્યા બાદ આવે છે. આ રાજધાની સંબંધી સઘળું વર્ણન વિન્યારાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. ‘ચત્તારિ વિ ઇગ્ગપ્પમાણા સઠ્ઠવરચણામચાય’ એ ચારે આવાસ પર્વતો એક સરખા પ્રમાણવાળા અને સર્વાત્મના રત્નમય છે. આ રીતે ગોસ્તૂપ પર્વતના કથન પ્રમાણે તમામ કથન આ અરુણપ્રભ આવાસપર્વતનું છે. ॥ સૂ. ૮૭ ॥

ગૌતમદ્વીપ કે અધિપતિ સુસ્થિત કે ગૌતમદ્વીપ કા નિરુપણ

‘કહિ ણં મંતે ! સુદ્વિયસ્સ લવણાહિવહ્સસ્સ ગોયમદીવે ણામં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ લવણુસમુદ્રના અધિપતિ સુસ્થિત દેવનો ગૌતમ દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !’ જંબુદ્વીવેણં દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ પચ્ચસ્થિમેણં લવણસમુદ્દં વારસ જોયણાઈં ઓગાહિત્તા ઇત્થ ણં સુત્થિયસ્સ લવણાહિવહ્સસ્સ ગોયમદીવે ણામં દીવે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ આર યોજન પર્યન્તની લવણુસમુદ્રમાં જવાથી જે સ્થાન આવે છે. ત્યાં આગળ લવણુધિપતિ સુસ્થિત દેવનો ગૌતમ નામનો દ્વીપ છે, આ દ્વીપ ‘વારસ જોયણસહસ્સાઈં આયામવિક્ખંભેણં સત્તકોસં જોયણસહસ્સાઈં નવ ય અડયાલે જોયણસે કિંચિ વિસેસોણે પરિક્ખેવેણં’ આ સૂત્રપાઠના કથન પ્રમાણે આર યોજન પર્યન્ત લાંબો પહોળો છે. અને કંઈક કમ ૩૭૯૪૨ સાડત્રીસ હજાર નવસો એંતા-લીસ યોજનનો તેનો પરિક્ષેપ છે. ‘જંબુદ્વીવં તેણં અદ્દેકોણણણે જોયણાઈં ચ્ચત્તાલીસં પંચણહ્હ ભાગે જોયણસ્સ જલંતાઓ ડસિણ’ આ જંબુદ્વીપની દિશામાં જંબુદ્વીપના અંતમાં ૮૮૧ સાડી અઠ્યાસી યોજન અને એક યોજનના ૯૫ પંચાણુમા ભાગમા આળીસ ભાગ પ્રમાણુ પાણીથી ઉપર નીકળેલ છે. ‘લવણસમુદ્દં તેણં દો કોસે ડસિણે જલંતાઓ’ તથા લવણુ સમુદ્રની દિશામાં લવણુસમુદ્રના અંતમા પાણીથી એ કોસ ઉચ્ચું નીકળેલ છે. ‘સે ણં ઇગાણે પડમવરવેઈયાણે ઇણેણં વણસંઢેણં સવ્વઓ સમંતા તહેવ વણ્ણઓ દોણ્ણ વિ’ આ ગૌતમદ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. આ બન્નેનું વર્ણન પહેલાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણે છે. ‘ગોયમ

દીવસ્સ ણં અંતો જાવ વહુસમરમણિજ્જે મૂમિભાગે પણ્ણત્તે’ ગૌતમ દ્વીપની અંદરનો ભૂમિભાગ યાવત્ બહુ સમરમણીય છે. ‘સે જહાણામણે આલિંગં જાવ આસ-ચંત્તિ’ ૩ ની માળાઓથી ઘંટાન્નળોથી મુક્તા ફળોથી, સુવર્ણુ નળથી યાવત્ મણિન્નળોથી તથા સર્વ રત્નમય એક પદ્મવર વેદિકાથી ચારે બાજુએ વીંટળા-યેલ છે. આ સુવર્ણુ વિગેરેની માળાઓ તથા ઘંટાન્નળ વિગેરે લાલ સોનાના ઝૂમખાઓથી યુક્ત છે. સોનાના તેના દોરા છે. તે તમામ સમુદાયો અનેક પ્રકારના હારો અને અર્ધહારોથી શોભાયમાન છે. તેના આ સમુદાયો પરસ્પર એક બીજા સમુદાયથી કંઈક કંઈક દૂર આવેલા છે. તથા પૂર્વ પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાએથી આવેલ મંદમંદ પવનથી તે તમામ માળાઓ ધીરે ધીરે હલતી રહે છે. કંપાયમાન થાય છે. સુશોભિત રહે છે. સ્પંદિત થાય

છે. પરસ્પર ઘટ્ટિત રહે છે, અને એવી જાણાય છે કે જાણે એ પરસ્પરમાં મળીને વાતચીત કરતી હોય. ઉદાર, મનોહાર, અને જ્ઞાન અને મનને આનંદ પમાડવાવાળા શબ્દોથી ચારે બાજુથી ભરેલી રહે છે. તેની શોભા ઘણાજ જુદા પ્રકારની જાણાય છે, એ વેદિકાની આજુ બાજુ સ્થળે સ્થળે ઘોડાના યુગલો, હાથીઓના યુગલો, નરયુગલો કિંનરોના યુગલો કિંપુરુષોના યુગલો, મહોરગોના યુગલો, ગંધર્વોના યુગલો અને બળદોના યુગલો છે. એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ પદ્મવર વેદિકાની આજુબાજુ અનેક ઘોડાઓની પંક્તિઓ છે. હાથિઓની પંક્તિઓ છે. યાવત્ તે પ્રતિરૂપ છે. તથા પદ્મ, નાગ, અશોક અંપક-વસંત, વાસન્તિકા અતિમુક્ત કુંદ અને શ્યામલતાઓ પણ એ પદ્મવર વેદિકાઓની આજુબાજુ છે. એ બધી લતાઓ સદા કુસુમિત રહે છે. સ્તબ્ધિત રહે છે. ગુચ્છિત રહે છે. તથા અલગ અલગ પિંડાકારથી રહેલ મંજરી રૂપ અવતંસક અર્થાત્ કર્ણાભરણને એ ધારણ કરીને રહે છે. આ બધી લતાઓ સર્વાત્મના રત્નમય અને અચ્છ છે. તથા પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોથી યુક્ત છે. આ પદ્મવર વેદિકામાં સ્થળે સ્થળે ચોખાના બનેલા તથા કેઈ વખત નાશ ન પામે તેવા સ્વસ્તિકો છે. તે બધા સર્વાત્મના રત્નમય યાવત્પ્રતિરૂપ છે.

હે ભગવન્ આ વેદિકાનું નામ પદ્મવર વેદિકા એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ પદ્મવર વેદિકાના સ્થાન રૂપ વેદિકાની આસપાસ વેદિકાના પાટિયાઓની ઉપર વેદિકાના પુટાન્તરમાં દ્વેદિકાના સ્તંભોમાં સ્તંભોની આજુ બાજુ વિગેરે બધાજ સ્થાનોમાં પદ્મ યાવત્ લાખ પાંખડીયો વાળા પુષ્પો રહેલા છે, એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય અને અચ્છ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ વેદિકાનું આ રીતનું નામ કહેલ છે વળી આ પદ્મવરવેદિકા એ પ્રમાણેનું નામ શાશ્વત છે. તે પહેલા ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં નથી તેમ પણ નથી અને ભવિષ્યમાં નહીં હોય તેમ પણ નથી. પરંતુ એવું આ નામ પહેલાં હતું. વર્તમાનમાં પણ છે. અને

ભવિષ્યમાં પણ રહેશે, આ પદ્મવરવેદિકા દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી નિત્ય ધ્રુવ, અક્ષય, અને શાશ્વતી છે. જગતીની ઉપર અને પદ્મવર વેદિકાની બહાર એક એક મહાન વનખંડ છે. આ વનખંડ બે યોજનના ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાથી છે. તેનો પરિક્ષેપ જગતીની બરોબર છે, તે કૃષ્ણ અને કૃષ્ણાવલાસ વાળું છે. યાવત્ તેમાં અનેક ગાડાઓ, રથો, અને યાન વાહનો ઉભા રહે છે. તે સુરમ્ય વિગેરે પ્રાસાદિક છે. શ્લક્ષ્ણ અને અચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. વિગેરે પ્રકારથી પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન છે. આ બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગ એવો જણાય છે કે-જેમ મુરજ અથવા મૃદંગનો તલભાગ સમતલ હોય છે, યાવત્ તેમાં અનેક દેવો અને દેવિયો ઉઠે બેસે છે, અહીંયાં આ ભૂમિભાગનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે-‘આલિંગ્નપુષ્કરમિતિવા, મૃદ્ગમિતિવા, સર-સ્તલમિતિ વા કરતલમિતિવા, આદર્શમણ્ડલમિતિવા, ચન્દ્રમણ્ડલમિતિવા સૂર્યમણ્ડલ-

મિતિવા, સરન્નચર્મૈતિવા’ આ બધાજ પદોની વ્યાખ્યા પાછળ કરવામાં આવી ગયેલ છે. આ ભૂમિભાગના વર્ણનમાં પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ તમામ પાઠ કલ્યાણકર્મણાં ફલવિશેષં પ્રત્યનુભવન્તો યયાસુસં વિહરન્તિ’ આ કથન પર્યન્તનો ગ્રહણ થયેલ છે. ‘તસ્સ ણં બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિભાગસ્સ બહુમજ્જદેસમાગે દ્વિત્થ ણં સુદ્વિત્થસ્સ લવ્વણાહિવહ્સસ્સ દ્વિત્થ મહં અદ્વિક્કલાવાસે નામ ભોમેજ્જવિહારે પ્ણત્તે’ આ બહુસમરમણીય ભૂમિ ભાગની બરોબર મધ્યભાગમાં લવણુસમુદ્રાધિપતિ સુસ્થિત નામના દેવનું એક વિશાળ આકીડાવાસ નામનો ભૌમેય વિહાર કહેવામાં આવેલ છે. આ વિહાર ‘વાવટ્ઠિં જોયણાઈં અદ્વજોયણં ઉદ્દહમુચ્ચત્તેણં દ્વિત્તીસં જોયણાઈં કોસં ચ વિક્કલંભેણં અણેગસંભસતસન્નિવિટ્ઠે ભવણવણ્ણઓ ભાણિયવ્વો’ ૬૨૧ સાડી

બાસઠ યોજનનો ઉંચો છે. ૩૧૧ સવા એકત્રીસ યોજનનો તેનો વિષ્કંભ અર્થાત્ પહોળાઈ છે. એ સેંકડો સ્તંભોની ઉપર ઉભો રહેલ છે. ‘અભ્યુદ્ગતસુકતવજ્ર-વેદિકાતોરણવરરચિતશાલમજ્જિકઃસુશ્લિષ્ટવિશિષ્ટલષ્ટસંસ્થિતઃ’ ઇત્યાદિ પ્રકારથી આ વિહારના વર્ણનમાં પહેલાં જે વિશેષણો કહેવામાં આવેલા છે, તે વિશેષણોથી પણ આનું વર્ણન કરી લેવું. આ વર્ણનમાં જ ઉદલોકનું વર્ણન પણ આવી બીય છે. ‘અદ્વિક્કલાવાસસ્સ ણં ભોમેજ્જવિહારસ્સ અંતો બહુસમરમણિજ્જે ભૂમિમાગે પ્ણત્તે જાવ મણીણં ફાસો’ આ કીડાવાસ ભૌમેય વિહારની અંદરનો ભૂમિભાગ

બહુસમરમણીય છે. આ ભૂમિભાગના વર્ણનમાં પણ ‘આલિંગપુસ્કરેઙ્વા’ વિગેરે પૂર્વોક્ત પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ વર્ણન ‘યાવન્મળીનાં તૃણાનાં સ્પર્શાઃ’ આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનો અહીંયાં ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. ‘તસ્સ બહુસમરમણિ-જ્જસ ભૂમિભાગસસ બહુમજ્જદેસમાપ પથ્થ ણ્ણા મણિપેદિયા પ્ણત્તા’ આ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગની બરોબર મધ્યમભાગમાં એક મણિપીડિકા કહેલ છે. ‘સા ણં મણિપેદિયા દો જોયણાં આયામવિક્કલ્લેણં જોયણવાહલ્લેણં સવ્વમણિમયી અચ્છા જાવ પહિરૂવા’ આ મણિપીડિકાની લંબાઈ પહોળાઈ બે યોજનની છે. અને તેના ઘેરાવો એક યોજનનો છે. એ સર્વ પ્રકારથી મણિયોથી બનેલ છે. આકાશ અને સ્કટિક મણિના જેવી તે સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી શ્લક્ષણ વિગેરે પદો ગ્રહણ થયેલ છે. ‘તીસે ણં મણિપેદિયાણ્ણ સ્વરિણ્ણ દેવસયણિજ્જે પ્ણત્તે’ આ મણિ પીડિકાની ઉપર એક દેવશય્યા છે. તેનું વર્ણન જે પ્રમાણે ‘ણાણામણિમયા પહિરૂવા’ વિગેરે પદો દ્વારા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ કરી લેવું બેઠએ. ‘સે કેણટ્ટુણં મંતે ! एवं पुच्चइ गोयमदीवेणं दीवे’ હે ભગવન્ ! આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે આ ગૌતમ ક્ષીપ છે. અર્થાત્ આ ક્ષીપનું નામ ગૌતમ ક્ષીપ એવું શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘તત્થ તત્થ તહિંં બહૂહિંં ઉપ્પલાંં જાવ ગોમયપ્પમાંં સે ણ્ણદ્દેણં ગોયમા જાવ ણિચ્ચે’ હે ગૌતમ ! એ ગૌતમક્ષીપમાં જે નાની ભોટી વાવો વિગેરે જલ પ્રદેશો છે. તેમાં જે ઉત્પલો, પક્ષો, કુમુદો યાવત્ લક્ષપત્રોવાળા પુષ્પો વિગેરે છે. તે બધાની પ્રભા ગોમેઢ રતનના જેવી છે. તે કારણથી તથા ત્યાં મહદ્વિક આદિ વિશેષણોવાળા અને એક પટ્યની સ્થિતિવાળા ગૌતમ દેવ રહે છે. તે કારણથી આ ક્ષીપનું નામ ગૌતમક્ષીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે. એ દેવ ત્યાં રહીને ચાર હબ્બર સામાનિક દેવોનું, ચાર અગ્રમહિષિયોનું, જેમ પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સાત અનીકોનું તથા સાત અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવોનું તથા ત્યાં રહેવાવાળા બીજા પણ અનેક વાનવ્યંતર વિગેરે દેવોનું અધિપતિપણું કરે છે. પોતાની રાજધાનીનું અધિપતિપણું, કરે છે. એ બધાની રક્ષા અને તેનું પાલન કરે છે, અને સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવે છે. આ ક્ષીપનું નામ આ કારણથી છે તેમ નથી. એતો અનાદિ કાલભાવી છે. તે પહેલા હતો, વર્તમાનમાં છે, અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. તેથી દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી તે નિત્ય છે. તથા વર્ણુ પર્યાય વિગેરેની દૃષ્ટિથી તે અનિત્ય છે. ‘કહિંણં મંતે ! સુટ્ટિયસ્સ લ્લવ્ણાહિવ્વહ્મસ્સ સુટ્ટિયા ણામં રાયહાણી પ્ણત્તા’ હે ભગવન્ લવણુ સમુદ્રના અધિપતિ સુસ્થિત દેવની સુસ્થિતા નામની રાજધાની કયાં

આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમદીવસ્સ પચ્ચત્થિ-મેળં તિરિયમસંખેઝ્જે જાવ અણ્ણમિ લવણસમુદ્દે બારસ જોયણ સહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા એવં તહેવ સવ્વં ણેયવ્વં જાવ સુથિણ દેવે’ હે ગૌતમ ! ગૌતમદ્વીપની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યક્ર અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને ખીબ્બ લવણુ-સમુદ્રમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી સુસ્થિત દેવની સુસ્થિતા નામની રાજધાની છે. આ રાજધાનીનું વર્ણન ગોસ્તૂપ પર્વતાવાસની ગોસ્તૂપા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. ॥ સૂ. ૮૮ ॥

જંબૂદ્વીપ મેં કહે ગયે દો ચન્દ્ર કે ચંદ્રદ્વીપ કા નિરુપાણ

જંબૂદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર દ્વીપનું વર્ણન

‘કહિણં મંતે ! જંબૂદ્વીવગાણં ચંદાણં ચંદ દીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન ! જંબૂદ્વીપમાં આવેલ બે ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્રદ્વીપો કયાં આવેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જંબૂદ્વીવે દ્વીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ પુરત્થિમેળં લવણસમુદ્દં બારસજોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા એત્થ ણં જંબુદ્વીવગાણ ચંદાણ ચંદદીવા ણામં દીવા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપનાં મેઙ્ગ પર્વતથી પૂર્વદિશામાં લવણુ સમુદ્રમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી જંબૂદ્વીપને પ્રકાશિત કરવાવાળા બન્ને ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્ર દ્વીપો છે. ‘જંબુ-દ્વીવંતેણં અદ્દેકોણણહ્હજોયણાઈ ચત્તાલીસં પંચાણ્ણતિ માગે જોયણસ્સ હ્હસિયા જલંતાઓ લવણસમુદ્દંતેણં દોકોસે ઋસિતા જલંતાઓ બારસ જોયણસહસ્સાઈ આયામવિક્કલંભેણં, સેસં તં ચેવ જહા ગોયમદીવસ્સ પરિક્કલેવો’ આ દ્વીપ જંબૂ-દ્વીપની દિશામાં ૮૮૧ સાડી અઠ્યાસી યોજન અને એક યોજનના ૯૫ પંચાણુ ભાગોમાંથી ૪૦ ચાળીસ ભાગ જેટલો પાણીથી ઉપર નીકળેલ છે. તથા લવણુ સમુદ્રની બાબુ લવણુ સમુદ્રની દિશામાં બે ગાઉ જેટલો પાણીથી ઉપર નીકળેલ છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૨ ખાર હબ્બર યોજનની છે. આ સિવાય બાકીનું તમામ વર્ણન ગૌતમ દ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ કંઈક ઓછો ૩૭ સાડત્રીસ હબ્બર ૯ નવસો ૪૮ અડતાલીસ યોજનનો છે. ‘પહમવરવેઙ્ગયા પત્તેયં પત્તેયં વણસંદે પરિક્કલિત્તા’ દરેક ચંદ્રદ્વીપને પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડે ઘેરેલા છે. ‘દોણ્ણ વિ વણ્ણઓ’ અહીંયા પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન કરી લેવું. ‘બહુસમરમણિઙ્ગા ભૂમિભાગા જાવ જોહ્હસિયા દેવા આસયંતિ’ વનખંડોની અરોબર મધ્ય ભાગમાં બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ છે.

અહીંયાં ‘આર્લિંગપુષ્કરમિતિવા’ વિગેરે પહેલાં કહેવામાં આવેલ પદો દ્વારા આ ભૂમિભાગનું વર્ણન કરી લેવું. અનેક ભૈતિષિક દેવો અને દેવિયો પહેલા કરેલ પોતાના પુણ્ય કર્મના ફલ વિશેષને ભોગવતા થકા સુખ પૂર્વક રહે છે. અહીંયાં ‘ત્વક્પરિવર્તયન્તિ’ યાવત્ શબ્દથી ‘નિષીદન્તિ, તિષ્ઠન્તિ, ત્વક્પરિવર્તયન્તિ, શેરતે મનઃસુખં યથા વિહરન્તિ’ આ ક્રિયાપદોનો સંગ્રહ થયેલ છે, ‘તેસિંઘં બહુસમ-રમણિજ્ઞે ભૂમિભાગે પાસાયવડેંસગા બાવદ્દિ જોયણાંઈ’ એ વનખંડોના બહુસમ-રમણીય ભૂમિભાગોની મધ્યમાં પ્રાસાદાવતંસક કહેલ છે. અહિંયાં જે બહુ-વચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. તે બે ચંદ્ર દ્વીપોના બે વનખંડોના ભૂમિ-ભાગોને લઈને કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે એક એક બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગમાં એક એક પ્રાસાદાવતંસક છે. એક એક પ્રાસાદાવતંસકની લંબાઈ પહોળાઈ ૬૨ બાસક યોજનની છે, અહીંયાં પહેલાની જેમ આ પ્રાસાદાવતંસકનું વર્ણન કરી લેવું. ‘બહુમજ્ઞં મણિપેઢિયાઓ દો જોયણાંઈ જાવ સીહાસણા સપ-રિવારા માણિયઝ્વા તદેવ અટ્ટો’ એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની વચમાં રહેલા પ્રાસાદાવતંસકની બરોબર મધ્યભાગમાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ બે યોજનની છે. તેના પર એક સિંહાસન છે. તેની ચારે બાજુ સામાનિક દેવોને યોગ્ય ભદ્રાસનો છે. અહીંયાં ચાર અગ્રમહિષિયોના, સાત અનીકાધિપતિયોના અને ૧૬ સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવોના ભદ્રાસનોનું વર્ણન પણ કરી લેવું. આ ચંદ્ર દ્વીપોનું આ નામ અનાદિકાલીન છે. આ સંબંધમાં જેવું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું. હે ભગવન્ આ દ્વીપોનું નામ ચંદ્ર દ્વીપ એ પ્રમા-ણેનું કેમ કહેલ છે ? તો તેનું કારણ પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને એ રીતે કહેલ છે કે-હે ગૌતમ ! ‘બહુસુ ખુદ્દાસુ ખુદ્દિયાસુ બહુઈં ઉપ્પલાઈં ચંદવળ્લામાઈં ચંદા પ્થ દેવા મહિઢિયા જાવ પલિઓવમટ્ટિંયા પરિવસંતિ’ આ દ્વીપમાં નાની મોટી જે વાવો છે તેમાં અનેક ઉત્પલો વિગેરે ચંદ્રના વર્ણના જેવા છે. ચંદ્રની આલા જેવી આલાવાળા છે, તથા અહીંયાં ચંદ્ર નામના દેવ કે જે મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ જેમની સ્થિતિ એક પડ્યોપમની છે. તે રહે છે. ‘તેણં તત્થ પત્તેયં પત્તેયં ચણ્ઠં સામાણિયસાહસીણં જાવ ચંદ દ્વીવાણં ચંદાણય રાયહાણીણં અન્નેસિં ચ બહૂણં જોતિસિયાણં દેવાણં દેવીણય આહેવચ્ચં જાવ વિહરંતિ’ એ દરેક ચંદ્ર દેવ ત્યાં રહેતા થકા ચાર હબ્બર સામાનિક દેવોનું, યાવત્ ચંદ્ર દ્વીપોનું તથા ચંદ્રારાજધાનીનું તથા ત્યાંના બીજા જ્યોતિ-ષ્ક દેવોનું અને દેવિયોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકા યાવત્ સુખપૂર્વક પોતાનો સમય વીતાવે છે. ‘સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! ચંદ દ્વીવા જાવ ણિચ્ચા’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વીપોનું નામ ચંદ્રદ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે. તથા આ દ્વીપો અનાદિ કાલિન છે. કેમકે એ પહેલા ક્યારેય ન હતા તેમ નથી.

વર્તમાન કાળમાં પણ નથી તેમ નથી તથા ભવિષ્યમાં પણ નહીં હોય તેમ નથી. તેથી તે ત્રણે કાળમાં રહેવાવાળા છે તેમ સમજવું. એ જ કહ્યું છે કે

‘નાસીત્ પુરા નાસ્તિ વા ભવિષ્યત્યેષા ન શંક્યા કિમુ વચ્ચિમ તત્ર આસીત્ પુરાસ્તે પરતો ભવિષ્યત્યેવં ન યદ્વચેતિ તદસ્તિ નામ, કહિણં મંતે ! જંબુદ્વીવગાણ ચંદણિ ચંદાઓ નામ રાયહાણીઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવન્ જંબુદ્વીપના ચંદ્રમાઓની ચંદ્રા નામની રાજધાનીયો કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ચંદ્રદીવાણં પુરત્થિમેણં તિરિય જાવ અણ્ણમિ જંબુદ્વીવે દીવે વારસ જોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા તં ચેવ પમાણં જાવ ઇ મહિહ્હિયા ચંદા દેવા દેવા’ જંબુદ્વીપથી પૂર્વમાં તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગીને આગળ જવાથી ત્યાં આવતા બીજા જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમા ૧૨ બાર હબ્બર યોજન પર બે ચંદ્ર દેવોની અલગ અલગ બે ચન્દ્રા નામની રાજધાનીયો છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૨ બાર હબ્બર યોજનની છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ ૩૭૬૪ સાડત્રીસસો ચોરાણુ યોજનથી કંઈક વધારે છે. એ દરેક રાજધાનીયો ચારે બાજુથી એક વિશાળ કોટથી ઘેરાયેલ છે. કોટની ઉંચાઈ ૩૭ સાડત્રીસ યોજનની છે. મૂળમાં ૧૨૦૦ સાડા બાર યોજનની તેની પહોળાઈ છે, મધ્યમાં તેની પહોળાઈ ૬૦ સવા છ યોજનની છે. એ રીતે આ કોટ મૂળમાં વિસ્તાર વાળો મધ્યમાં સંકોચવાળો અને ઉપરના ભાગમાં પાતળો છે. તેથી તેનો આકાર ગાયના પુંછડાના જેવો જણાય છે. બહારના ભાગમાં તે વૃત્ત-ગોળ છે. અને અંદરના ભાગમાં તે ચોખ્ખણિયો છે. તે સર્વ પ્રકારે કનકમય છે. તેમજ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવો તે બિલકુલ સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ કોટ કાંગરાઓથી તથા અનેક વર્ણના કૃષ્ણ યાવત્ સફેદવર્ણના મણિયોથી સુશોભિત છે. એ કાંગરાઓની લંબાઈ એક ગાઉની છે અને તેની પહોળાઈ

૫૦૦ પાંચસો ધનુષની છે, તથા તેની ઉંચાઈ કંઈક ઓછી અર્ધા ગાઉની છે; આ કાંગરાઓ સર્વાત્મના મણિમય છે, યાવત્ સ્વચ્છ અને પ્રતિરૂપ છે, અહીંયા એક વિશાળ વનખંડ છે. તેમાં એક ઘણી મોટી એવી મણિપીઠિકા છે, તેનો મધ્યભાગ બહુસમ રમણીય છે. તેમાં સપરિવાર સિંહાસન છે. અહીંયા મહદ્ધિક વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત અને એક પદ્યોપમની સ્થિતિવાળા બે ચંદ્ર દેવ પોતાની રાજધાનીમાં રહે છે વિગેરે કમથી વિભ્યારાજધાનીની જેમ ચંદ્રા રાજધાનીનું વર્ણન પણ કરી લેવું. એજ અભિપ્રાયને લઈને સૂત્રકારે ‘તં ચેવ પમાણં જાવ મહિહ્હિયા ચંદા દેવા’ આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે.

સૂર્યદેવ સંબંધી વક્તવ્યતા.

‘કહિણં મંતે ! જંબુદ્વીવગાણં સૂરાણં સૂરદીવા ણામં દીવા’ હે ભગવન્ જંબુદ્વીપના બે સૂર્યોના બે સૂર્યદ્વીપો કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દીવે મંદરસ પદ્વયરસ પચ્ચત્થિમેણં લવણસમુદ્દં વારસ જોયણ-

સહસ્તાઈ ઓગાહિત્તા તં ચેવ ઉચ્ચતં આયામવિક્ષ્વંભેગં પરિક્ષેવો વેદ્યા વળસંઢા' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના મેઝ પર્વતથી પશ્ચિમમાં લવણુસમુદ્રમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી સૂર્ય દ્વીપ આવે છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ વિગેરે તમામ વર્ણુન ચંદ્રદ્વીપના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. અહીંયા પણ વેદિકા વનખંડ અને ભૂમિભાગ ચંદ્રદ્વીપના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. યાવતુ અહીંયા સૂર્ય દેવ રહે છે. તેમાં એક પ્રાસાદાવતંસક છે. આ પ્રાસાદાવતંસકનું પ્રમાણુ પણ પહેલાના પ્રમાણુ જેટલું જ છે. આ પ્રાસાદાવતંસકમાં એક મણિપીઠિકા સપરિવાર સિંહાસન વિગેરેનું વર્ણુન પણ પહેલા કહેલ ચંદ્રદ્વીપના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. તેનું નામ સૂર્ય દ્વીપ એ પ્રમાણે કેવી રીતે થયેલ છે ? તો તેના ઉત્તરમાં અહીંયાં એવું કહેવું જોઈએ કે એહીયાં નાની મોટી વાવો છે. તેમાં સૂર્યની કાંતી જે વા

ઉત્પલો વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. તથા સૂર્ય નામના જ્યોતિષિક ઇન્દ્ર ત્યાં રહે છે. તેની સૂર્યા રાજધાની લવણુ સમુદ્રના સૂર્યદ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં બીબ્બ જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી આવે છે. આ શિવાય બાકીનું બીજુ તમામ આ સંબંધી કથન વિજ્યા રાજધાનીના કથન પ્રમાણે છે.

લવણુસમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્ર સૂર્ય દ્વીપનું કથન

‘કહિ ણં મંતે ! અદ્ભિમંત્તરલાવગાણં ચંદાણં ચંદદીવા ણામં દીવા પળ્ણજા’ લવણુ સમુદ્રમાં રહીને જંબૂદ્વીપની દિશામાં ફરવાવાળા-શિખાની પહેલા પહેલા ફરવાવાળા બે ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્રદ્વીપો કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ !

શ્રવતે હિ પુરાવિદાં તુ મુલ્લતઃ પ્રાચ્યાં તુ મેરોર્દિશિ,

ક્ષારોદં દશનેત્ર યોજનશતં સંગુળ્યસદ્ધિઃ શતૈઃ ॥

અભ્યન્તશ્ચરત્તોસ્તુ લાવણિકયોઃ સંવિદ્ય ચન્દ્રૌ સ્થિતૌ,

દ્વીપૌ ચન્દ્રમસૌ પુમાન્ ક્વ નુ નરઃ સિદ્ધિં વિના દર્શયેત્ ॥ ૧ ॥

જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં રહેલ મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન પર્યન્ત લવણુ સમુદ્રને અવગાહિત કરીને ત્યાં આવેલ બરેબર એજ સ્થાન પર આભ્યન્તર લવણુસમુદ્રમાં બે ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્ર-દ્વીપો છે, ‘જહા જંબુદીવગા ચંદા તહા માણિયલ્લા’ જે પ્રમાણે આ સૂત્રમાં ચંદ્રદ્વીપને લઈને જંબૂદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રદ્વીપનું કથન કરેલ છે. એ જ

તમામ કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું. 'ળવર' રાયહાળીઓ અળ્ળામિ લવળે સે સં તં ચેવ' અહીંયાં વિશેષતા કેવળ એજ છે કે-તેની રાજધાની અન્ય લવળ સમુદ્રમાં છે, ચંદ્રદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રારાજધાની અન્ય જંબૂદ્વીપમાં છે. પરંતુ લવળ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાએની રાજધાની અન્ય લવળ સમુદ્રમાં છે. અર્થાત્ પોતપોતાના દ્વીપની પૂર્વ દિશામાં અન્ય લવળ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હબર યોજન આગળ જવાથી આવે છે. 'એવં અદિમંતરલાવળગાળં સૂરાળ વિ લવળસમુદ્ધં બારસ જોયળસહસ્સાઈ તહેવ સર્વં જાવ રાયહાળીઓ' આભ્યંતર લવળસમુદ્રના ચંદ્ર દ્વીપોની જેમ લવળ સમુદ્રમા બાર હબર યોજન પર આભ્યંતર લવળ સમુદ્રના જે સૂર્યોના જે સૂર્ય દ્વીપો કહેલા છે. આ કથનતું તાત્પર્ય એવું છે કે-ન્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ આભ્યંતર લવળ સમુદ્ર સંબંધી જે સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ નામના જે દ્વીપો કયાં આવેલા છે? ત્યારે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ તેઓને એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપની પશ્ચિમ દિશામાં લવળ સમુદ્રને ૧૨ બાર હબર યોજન પ્રમાણ પાર કરવાથી ત્યાં આવેલ સ્થાન પર આભ્યંતર લવળ સમુદ્ર સંબંધી જે સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપ નામના જે દ્વીપો આવેલા છે.

બાહ્ય લવળ સમુદ્રસંબંધી ચંદ્ર સૂર્યતું કથન

'કહિ ણં મંતે ! બાહિરિલાવળગાળં ચંદાળં ચંદદીવા ણામં દીવા પન્નત્તા ગોયમા લવળસમુદ્ધસ પુરત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ લવળસમુદ્ધં પચ્ચત્થિમેળં બારસ જોયળ સહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ઇત્થળં બાહિરલાવળગાળં ચંદદીવા નામ દીવા પળ્ળત્તા' હે ભગવન્ બહારના લવળ સમુદ્રના જે ચંદ્રમાએના ચંદ્ર દ્વીપ નામના દ્વીપ કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! લવળ સમુદ્રની પૂર્વ દિશામાં આવેલ ચરમાન્ત વેદિકાન્તથી લવળ સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર હબર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલ સ્થાનમાં બાહ્ય લવળ સમુદ્ર સંબંધી જે ચંદ્રોના ચંદ્રદ્વીપ નામના જે દ્વીપો આવેલ છે. 'ઘાયહ્સંઘં દીવંતેળં અદ્વેકોળવતિ જોયળાઈ ચત્તાલીસં ચ પંચળ્ણત્તિભાગે જોયળસ્સ ડ્ઠ્ઠિત્તા જલંતાઓ લવળસમુદ્ધં તેળં દો કોસે ડ્ઠ્ઠિત્તા બારસ જોયળસહસ્સાઈ આયા-મવિક્સંમેળં પઝમવરવેહ્યા વળસંઘા બહુસમરમળિજ્જા ભૂમિભાગા મળિપેઠ્ઠિયા સીહા સળા સપરિવારા સો ચેવ અટ્ઠો' આ ચંદ્ર દ્વીપ ઘાતકીખંડની દિશામાં ૮૮૧૧ સાડી અઠ્યાસી યોજન અને એક યોજનના ૯૫ પંચાણુ ભાગમાં ૪૦ આળીસ ભાગ પ્રમાણ પાણીની ઉપર નીકળેલ છે, અને લવળસમુદ્રની દિશામાં જે કોસ ઉપર નીકળેલ છે, બાર હબર યોજનની તેની લંબાઈ પહોળાઈ છે, તે પ્રયે-કમાં પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડ છે. તેની અંદરનો ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે, અને મણિપીઠિકાઓ છે, તથા પરિવાર સહિત સિંહાસન છે. આ બધાનું વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં એ બધાનું વર્ણન કરવામાં આવી ગયેલ છે. તે પ્રમાણે

કરી લેવું. આ દ્વીપોના નામ જે ચંદ્ર દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે, તેનું કારણ ત્યાંની વાવો વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થનારા કમળો વિગેરેની આલા ચંદ્રના જેવી છે એ છે. અથવા આ દ્વીપ એ પ્રમાણેના નામથી અનાદિ કાલથી પ્રખ્યાત થતા આવ્યા છે. તેથી તે ત્રિકાલલાવી હોવાથી એ રીતનું નામહોવામાં કોઈ નિમિત્ત કારણ નથી. કહ્યું પણ છે.

‘નાસીત્ પુરા નાસ્તિ ન વા ભવિષ્યત્યેવા ન શક્તા કિમુવચ્ચિમ તત્ર ।

આસીત્ પુરાઽઽસ્તે પરતો ભવિષ્યત્યેવં ન યદ્વેતિ તદસ્ય નામ ॥ ૧ ॥

અલક્ષ્મીવિદા વિદ્વન્ વિદુષાઽવેદિતં ચ યત્ ।

વેદિતવ્યં તુ વિદ્વદ્ધિર્વર્ણનાન્ત મેષ્યતિ ॥ ૨ ॥

તેથી આ દ્વીપો પહેલા ન હતા, હમણા નથી, અને ભવિષ્યમાં પણ નહીં હોય તેમ નથી. પરંતુ એ તો ત્રણ કાળમાં રહેવાવાળા છે. તેમ સમજવું

‘રાયહાણીઓ સગાળ દીવાળં પુરત્થિમેળં તિરિયમસં અણ્ણમિ લવણસમુદ્દં તહેવ સવ્વં’ તેમની બે રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપની પૂર્વદિશામાં તિર્થક અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને બીજા લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી આવતા બરોબર એજ સ્થાન પર ચંદ્રા નામની છે. આ સંબંધમાં બીજું તમામ વર્ણન જંબૂદ્વીપમાં આવેલ રાજધાનીયોના વર્ણન પ્રમાણે છે. તેમ સમજવું.

‘કહિ ણં મંતે! બાહિરલાવણગાણં સૂરાણં સૂરદીવા ણામં દીવા પન્નત્તા? ગોયમા! લવણસમુદ્દ પ્ચત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ લવણસમુદ્દં પુરત્થિમેળં બારસ જોયણ સહસ્સાઈ ધાયઈસંહદીવં તેણં અદ્દેકૂળણઈતિ જોયણાઈ’ હે ભગવન્ બહારના લવણસમુદ્રના બે સૂર્યોના અર્થાત્ લવણસમુદ્રની શિખાથી બહાર ભ્રમણ કરવાવાળા બે સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ નામના બે દ્વીપો કયાં આવેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ લવણ સમુદ્રની પશ્ચિમની વેદિકાના અંતથી લવણ સમુદ્રમાં પશ્ચિમ તરફ ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી બે સૂર્યદ્વીપો કહેલા છે, એ ધાતકી ખંડની તરફ ૮૮૧ સાડી અઠ્યાસી યોજન અને એક યોજનના ૯૫ પંચાણુ ભાગમાંથી ૪૦ ચાળીસ ભાગ પ્રમાણે ઉંચો છે; તથા તે લવણ સમુદ્રમાં પાણીથી બે ગાઉ ઊંચા છે. ‘સેસં તહેવ જાવ રાયહાણીઓ સગાળં દીવાળં પ્ચત્થિમેળં તિરિયમસંસ્વેજ્જે લવણે ચેવ બારસ જોયણા તહેવ સવ્વં માણિયવ્વં’ આ દ્વીપોના એ પ્રમાણેના નામો કેમ થયેલ છે; એ સંબંધમાં તમામ વિચાર પહેલાના જેમજ છે, અહીંયા રાજધાનીયોનું કથન પોતપોતાના દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને બીજા લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન બાદ આવેલા છે, તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૮૯ ॥

ઘાતકીખન્ડ એવં દે વદ્વીપ મેં કહે હુવે ચન્દ્ર સૂર્ય કા નિરુપાગ

ઘાતકીખન્ડમાં સૂર્ય અને ચન્દ્રનું વર્ણન.

‘કહિળં મંતે ! ધાયહ્સન્ડદીવગાળં ચંદાળં ચંદદીવા ગામં દીવા પળ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ઘાતકીખન્ડ દ્વીપના ૧૨ ખાર ચન્દ્રમાઓના ચન્દ્રદ્વીપ નામના દ્વીપો કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગોચમા ! ધાયહ્સન્ડસ્સ દીવસ્સ પુરત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ કાલોયં ણં સમુદ્ધં વારસ જોયળસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ણ્થ ણં ધાયહ્સન્ડદીવાળં ચંદાળં ચંદદીવા ગામં દીવા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ઘાતકીખન્ડ દ્વીપની પૂર્વની દિગ્વેદિકાના ચરમાન્તથી કાલોદ સમુદ્રમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જ્વાથી ત્યાં આવતા એ સ્થાન પર ઘાતકીખન્ડમાં ચન્દ્રમાઓના ચન્દ્રદ્વીપ નામના દ્વીપ આવેલ છે. ‘સવ્વઓ સમંતા દો કોસા ઝસિયા જલંતાઓ વારસ જોયળ સહસ્સાઈ તહેવ વિક્ખંભપરિક્કલેવેણ’ એ ચારે ખાળુ દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં ફેલાયેલ છે. પાણીથી બે ગાઉ ઉંચા છે, તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૨ ખાર હબ્બર યોજનની છે. તે દરેકનો પરિક્ષેપ ૩૭૯૪૮ સાડ ત્રીસ હબ્બર નવસો અડતાળીસ યોજનથી કંઈક વધારે છે, આ બધાનું બાકીનું વર્ણન વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે છે. એ બધામાં એક એક પદ્મવરવેદિકા અને તેની ચારે ખાળુ વનખન્ડ છે, આ દ્વીપોની અંદરનો ભૂમિભાગ બહુ સમરમણીય છે, આ કથનથી લઈને યાવત અનેક જ્યોતિષક દેવો અને દેવિયો ત્યાં ઉઠે બેસે છે, શયન કરે છે, આ કથન સુધી પહેલા કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે અહીંયાં કહી લેવું, આ ભૂમિભાગના બહુમધ્ય દેશભાગમા એક પ્રાસાદાવતંસક છે, તેમાં મણિપીઠિકા છે, અને મણિપીઠિકાની ઉપર સપરિવાર સિંહાસનો છે. આ સંબંધમાં અહીંયાં આ પ્રમાણે વર્ણન કરવું જોઈએ.-ભૂમિભાગના બહુમધ્ય ભાગમાં આકીડાવાસ નામનો લૌભેય વિહાર છે. તે ૬૨૧૧ સાડી બાસઠ યોજન ઊંચો છે, અને ૩૧૧ સવા એકત્રીસ યોજન પહોળો છે. તે અનેક સેંકડો સ્તંભોથી યુક્ત છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી યથાક્રમ તેનું વર્ણન કરી લેવું આ લૌભેય વિહારનો મધ્ય ભાગ પણ રમણીય છે. તે મણિયો અને તૃણોથી સુશોભિત છે અહિયાં મણિયો અને તૃણોનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે તેમ કરી લેવું. પ્રાસાદાવતંસકની બરોબર મધ્ય ભાગમાં એક મણિપીઠિકા છે. તે યાવત પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં સપરિવાર સિંહાસન છે. આ સપરિવાર સિંહાસન એ સિંહાસનોની ચારે ખાળુએ છે. આ પરિવાર ભૂત સિંહાસન સામાનિક વગેરે દેવોના છે. ‘અદ્દઠો તહેવ’ હે ભગવન્ આ દ્વીપોનું નામ ‘ચન્દ્રદ્વીપ’ એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ચન્દ્રદ્વીપમાં જે નાની મોટી વાવો વિગેરે રૂપ જલ પ્રદેશો છે તેમાં અનેક ઉત્પલ વિગેરે છે. એ બધાનો વર્ણ ચન્દ્રમાના જેવો છે. તેથી એ નિમિત્તને

લધને આ દ્વીપોતું નામ 'ચન્દ્રદ્વીપ' એવું થયેલ છે. ખીજી વાત એ છે કે- આ દ્વીપોમાં મહદ્દિશક વિગેરે વિશેષણો વાળા ચંદ્ર દેવ નિવાસ કરે છે. તેનું આયુષ્ય એક પલ્લેપમનું છે. આ ચંદ્રદેવ પોતપોતાનાં સામાનિક વિગેરે દેવોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકાત્યાં સુખપૂર્વક રહે છે. ત્રીજી વાત એ છે કે- આવા પ્રકારનું નામ થવાનું આ જે કારણ બતાવવામાં આવ્યું છે, તે એકજ કારણ નથી કેમકે-એ પ્રમાણેનું એનું નામ તેઓનું અનાદિ કાળથી જ ચાલતું આવે છે. તે ભૂતકાળમાં ન હતું, વર્તમાનમાં નથી અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે નહીં એમ નથી. કેમકે એ તો ભૂતકાળમાં હતું વર્તમાન કાળમાં છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં રહેશે જ. 'રાયહાળીઓ સગાળં દીવાળં પુરત્થિમેળં અણ્ણંમિ ધાયઙ્સંઢે દીવે સેસં તં ચેવ' જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ આ ચંદ્રા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ! ધાતકીખંડ દ્વીપની પૂર્વ દિશામાં અનેક દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને આજ ધાતકીખંડમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી આવતા સ્થાનમાં ચંદ્રા નામની રાજધાની છે. તેનું વર્ણન જંખૂદ્વીપના અધિપતિ વિજયદેવની રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. 'એવં સૂર દીવાચિ' જે પ્રમાણે ધાતકીખંડ દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રમાઓના ચંદ્ર દ્વીપોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે આ સૂર્ય દ્વીપોનું વર્ણન કરી લેવું 'નવરં ધાયઙ્ સંઢસ્સ દીવસ્સ પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ કાલોયં ણં સમુદ્દં વારસ જોયણં તહેવ સવ્વં જાવ રાયહાળીઓ સૂરાણં દીવાણં પચ્ચત્થિમિલ્લેણં અણ્ણંમિ ધાયઙ્સંઢે દીવે તં ચેવ સવ્વં તહેવ' પરંતુ આ કથનમાં કેવળ એ જ વિશેષતા છે કે- ધાતકીખંડ દ્વીપની પશ્ચિમ દિશાના વેદિકાન્તથી કાલોદધિ સમુદ્રમાં ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી સૂર્ય દ્વીપ આવે છે. સૂર્ય દેવની રાજધાની સૂર્ય દ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં અન્ય ધાતકી ખંડ દ્વીપમાં છે.

કાલોદ દ્વીપ સંબંધી કથન

'કહિણં મંતે ! કાલોયગાળં ચંદાણં ચંદદીવા પળ્ણત્તા' હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાઓનો ચંદ્ર દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'ગોયમા ! કાલોયસમુદ્દસ્સ પુરત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ કાલોયણં પચ્ચત્થિમેળં વારસ જોયણ સહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા' હે ગૌતમ! કાલોદ સમુદ્રની પૂર્વ દિશાના વેદિકાન્તથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી એજ જગોએ આવતા સ્થાનમાં 'કાલોયચંદાણં ચંદ દીવા સવ્વઓ સમંતા દો કોસા' કાલોદ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપો ચારે બાજુએ પાણીથી બખ્ખે કોસ ઉંચા છે. તે શિવાય બાકીનું તમામ કથન ધાતકીખંડમાં આવેલ ચંદ્ર દ્વીપના કથન પ્રમાણે જ છે. 'જાવ રાયહાળીઓ

સગાળં દીવ૦ પુરત્થિમેળં અણ્ણમિ કાલોયગસમુદ્દે વારસ જોયણા તં ચેવ સવ્વં જાવ
 ચંદા દેવા ચંદા દેવા' પોતાના દ્વીપથી પૂર્વમાં બીજા કાલોદ સમુદ્રમાં બાર હબ્બર
 યોજન જવાથી ત્યાં ચંદ્ર દ્વીપ નામની રાજધાનીયો છે. તે શિવાય બાકીનું
 તમામ કથન વિજ્યા રાજધાનીના કથન પ્રમાણે જ છે. 'एवं सूरालं वि' આજ
 પ્રમાણેનું કથન સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. 'नवरं
 कालोदग पचत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोदसमुद्दे पुरत्थिमेणं वारस जोयण सह-
 स्साइं ओगाहिता तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पचत्थिमेणं अण्णमि कालोय
 समुद्दे तहेव सव्वं' પરંતુ કાલોદ સમુદ્રની પશ્ચિમ વેદિકાના અંતથી પૂર્વ
 દિશામાં ૧૨ બાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી બરોબર એ જ સ્થાન પર
 સૂર્યોના દ્વીપ છે. અને એજ પ્રમાણેની રાજધાનીયો છે. પરંતુ એ પોતપોતાના
 દ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં જવાથી બીજા કાલોદ સમુદ્રમાં બાર હબ્બર યોજન દૂર
 છે. 'एवं पुक्खवरगाणं चंदाणं पुक्खवररस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ
 पुक्खवरसमुद्दं वारसजोयणसहस्साइं ओगाहिता चंददीवा' એ જ પ્રમાણે જ્યારે
 ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીએ એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ પુષ્કર દ્વીપમાં
 આવેલ ચંદ્રોનો પુષ્કરવર દ્વીપ નામનો દ્વીપ કયાં આવેલ છે ? ત્યારે પ્રભુશ્રી
 એ તેના ઉત્તરમાં ગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપના પૌર-
 સ્થ વેદિકાન્તથી પુષ્કરવર સમુદ્રમાં બાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી ચંદ્ર
 દ્વીપ આવેલ છે. 'अण्णमि पुक्खवरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव' તથા અન્ય
 પુષ્કર દ્વીપમાં તેની રાજધાનીયો છે. આ રાજધાનીયો હોવાના સંબંધમાં
 પહેલાના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું. 'एवं सूरालं वि दिवा पुक्खवरदीवस्स
 पचत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरोदं समुद्दं वारस जोयणसहस्साइं ओगाहिता
 तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं समुद्दे चेव एगाण
 अब्भितरपासे एगाण बाहिरिया पासे रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवेषु समुद्दगाणं
 समुद्देषु सरिसणामएसु' એ પ્રમાણે પુષ્કર દ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના દ્વીપો પુષ્કર
 દ્વીપની પશ્ચિમ દિશાની વેદિકાના અંતથી પુષ્કરવર સમુદ્રને ૧૨ બાર હબ્બર
 યોજન પાર કરીને પુષ્કરોદધિ સમુદ્રમાં છે. રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપોની
 પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યક અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને બીજા પુષ્કર
 દ્વીપમાં બાર હબ્બર યોજન દૂર આવેલ છે. પુષ્કરવર દ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના
 દ્વીપો પુષ્કરવર દ્વીપના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાન્તથી પુષ્કરવર સમુદ્રને ૧૨ બાર હબ્બર
 યોજન પાર કરવાથી આવે છે. આપણા દ્વીપોની પશ્ચિમદિશામાં રાજધાનીયો
 તિર્યક અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઝાળંગીને બીજા પુષ્કરવર દ્વીપમાં ૧૨
 બાર હબ્બર યોજન દૂર છે. પુષ્કરવર સમુદ્રમાં આવેલ સૂર્યસંબંધી સૂર્ય
 દ્વીપ પુષ્કરવર સમુદ્રની પૂર્વ વેદિકાન્તથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર

હબર યોજન આગળ જવાથી આવે છે. તેની રાજધાનીયો આપણા દ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં તિર્યક અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને અન્ય પુષ્કરવર સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હબર યોજન પર આવે છે. પુષ્કરવર સમુદ્રમાં આવેલ સૂર્ય સંબંધી સૂર્ય દ્વીપ પુષ્કર સમુદ્રના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાના અંતભાગથી પૂર્વ બાજુએ ૧૨ બાર હબર ૧૨ બાર હબર યોજન પછી આવે છે. તેની રાજધાનીયો આપણા દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને બીજા પુષ્કરવર સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હબર યોજન પછી છે. આવી રીતે બીજા બાકીના દ્વીપોમાં આવેલ ચંદ્રમાઓની રાજધાનીયો ચંદ્ર દ્વીપમાં આવેલ પૂર્વ વેદિકાન્તની લગોલગ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હબર યોજન પર છે તેમ સમજવું જોઈ એ. સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપ પોતપોતાના દ્વીપોમાં પશ્ચિમાન્ત વેદિકાન્ત ભાગથી લગોલગ સમુદ્રમાં છે. ચંદ્રોની રાજધાનીયો પોતપોતાના ચંદ્ર દ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં બીજા પોતાના જેવા નામોવાળા દ્વીપોમાં છે. સૂર્યોની પણ રાજધાનીયો પોતપોતાના સૂર્ય દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં બીજા પોતાના સરખા નામ વાળા દ્વીપમાં બાર હબર યોજન પછી છે. બાકીના સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રોના ચંદ્ર દ્વીપો પોતપોતાના સમુદ્રની પૂર્વ વેદિકાન્તથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર હબર યોજન પછી છે. સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપો પોત-પોતાના સમુદ્રના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાના અંત પછી પૂર્વ દિશામાં ૧૨ બાર હબર યોજન પછી છે. ચંદ્રોની રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં બીજા પોતાના જેવા નામવાળા સમુદ્રમાં છે. સૂર્યોની રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં છે. ‘इमे णामा अणुगंतव्वा’ અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોમાંના કેટલાક દ્વીપો અને સમુદ્રોના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘जंबुह्रिबे, लवणे, धायइ, कालोद, पुक्खरे, वरुणे, खीर, धय, इक्खुवरोयण्दी अरुणवरे, कुंडले रुयणे’ જંબુદ્વીપ, લવણ સમુદ્ર, ધાતકીખંડ દ્વીપ, કાલોદ સમુદ્ર, પુષ્ક-

રવર દ્વીપ, પુષ્કરવરસમુદ્ર, ઘૃતવર દ્વીપ ઘૃતવર સમુદ્ર, ઇક્ષુવર દ્વીપ, ઇક્ષુવર-સમુદ્ર નંદીશ્વરદ્વીપ નંદીશ્વર સમુદ્ર, અરુણુવર દ્વીપ અરુણુવર સમુદ્ર, કુંડલવર દ્વીપ કુંડલવર સમુદ્ર, રૂચક દ્વીપ રૂચક સમુદ્ર'

આભરણ વત્થ ગંધે ઉપ્પલતિલેય ય પુદ્ધવી ણિહિરયણે ।

વાસહર દ્ધ નેઈઓ વિજયા વક્ષાર કર્પિદા ॥ ૧ ॥

પુર મંદરમાવાસા કૂડા નક્ષત્ત ચંદ સૂરાય । એવં ભાણિયઠ્ઠવં' આભરણુ દ્વીપ, આભરણુ સમુદ્ર, વસ્ત્રદ્વીપ, વસ્ત્ર સમુદ્ર, ગંધ દ્વીપ, ગંધ સમુદ્ર, ઉત્પલ દ્વીપ, ઉત્પલ સમુદ્ર, તિલક દ્વીપ, તિલકસમુદ્ર, પૃથિવીદ્વીપ, પૃથ્વીસમુદ્ર, નિધિ દ્વીપ નિધિસમુદ્ર, રત્નદ્વીપ, રત્નસમુદ્ર,, વર્ષધરદ્વીપ, વર્ષધર સમુદ્ર, દ્રહદ્વીપ દ્રહ સમુદ્ર, નંદીદ્વીપ, નંદીસમુદ્ર, વિન્યદ્વીપ, વિન્યસમુદ્ર, વક્ષસ્કારદ્વીપ, વક્ષ સ્કારસમુદ્ર, કપિદ્વીપ, કપિસમુદ્ર, ઇંદ્રદ્વીપ, ઇંદ્રસમુદ્ર, પુરદ્વીપ પુરસમુદ્ર, મંદર દ્વીપ મંદરસમુદ્ર, આવાસદ્વીપ, આવાસસમુદ્ર, કૂટદ્વીપ કૂટસમુદ્ર, નક્ષત્રદ્વીપ; નક્ષત્રસમુદ્ર, ચંદ્રદ્વીપ, ચંદ્રસમુદ્ર, સૂર્યદ્વીપ, સૂર્યસમુદ્ર વિગેરે અનેક નામોવાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. ॥ સૂ. ૬૮ ॥

‘કહિણં મંતે ! દેવદીવગાણં ચંદાણં ચંદ દીવા ણામં દીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ટીકાર્થ-હે ભગવન્ દેવદ્વીપના ચંદ્રમાએનો ચંદ્રદ્વીપ કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! દેવ દીવસ્સ દેવોદ સમુદ્દં વારસ જોયણસહસ્સાઈં ઓગાહિત્તા તેણેવ કમેણ પુરત્થિમિત્લાઓ વેદ્ધયં ત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! દેવદ્વીપની પૂર્વ દિશાના અંતભાગથી દેવોદ સમુદ્રમાં ૧૨ વાર હળર યોજન સુધી આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનપર દેવદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રોનો ચંદ્રદ્વીપ આવે છે. વિગેરે પ્રકારથી પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં કહી લેવું જોઈએ. તેની રાજ-ધાનીયો પોતાના ચંદ્રદ્વીપોની પશ્ચિમદિશામાં એ જ દેવદ્વીપને તથા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પારકરવાથી એ સ્થાનપર દેવદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રોની ચંદ્રા નામની

રાજધાનીયો છે. આ બધી રાજધાનીયોનું વર્ણન વિભ્યારાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. એજ વાત 'જાવ રાયહાણીઓ સગાણં દીવાણં પુરત્થિમેણં દેવદીવં સમુદં અસંખેજ્જાઈં જોયણસહસ્સાઈં ઓગાહિત્તા એથ ણં દેવદીવયાણં ચંદાણં ચંદાઓ ણામં રાયહાણીઓ પ્ણત્તાઓ સેસં તં ચેવ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. અહીંયાં દેવદ્વીપ નામના દેવ રહે છે. 'એવં સૂરાણ વિ' એ જ પ્રમાણે સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. જેમકે—હે ભગવન્ દેવદ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ ક્યાં આવેલ છે? ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે આ પ્રમાણે પ્રભુશ્રીને પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુશ્રીએ તેમને ઉત્તર આપતા કહ્યું કે—'ળવરં પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ પચ્ચત્થિમેણં ચ માણિયત્વા તં ચેવ સમુદે' હે ગૌતમ! દેવદ્વીપની પશ્ચિમાન્ત વેદિકાંતથી દેવોદકસમુદ્રને પશ્ચિમમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન પારકરીને જવાથી ત્યાં આવેલ એજ સ્થાનપર સૂર્યદ્વીપ છે. આ સૂર્યદ્વીપો પૂર્વદિશામાં એજ દેવદ્વીપને અસંખ્યાત હબ્બર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલા સ્થાનપર તેમની રાજધાનીયો છે. 'કહિણં મંતે! દેવસમુદ્દગાણં ચંદાણં ચંદદીવા ણામં દીવા પ્ણત્તા' હે ભગવન્ દેવસમુદ્રમાં ચંદ્રોના ચંદ્રદ્વીપો ક્યાં આવેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા! દેવોદગસ્સ સમુદ્દસ્સ પુરત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ દેવોદગં સમુદં પચ્ચત્થિમેણં વારસ જોયણ સહસ્સાઈં તેણેવ કમેણં જાવ રાયહાણીઓ સગાણં દીવાણં પચ્ચત્થિમેણં દેવોદગં સમુદં અસંખેજ્જાઈં જોયણસહસ્સાઈં ઓગાહિત્તા એથ ણં દેવોદગાણં ચંદાણં ચંદાઓ ણામં રાયહાણીઓ પ્ણત્તાઓ' હે ગૌતમ! દેવોદક સમુદ્રની પૂર્વદિશાની વેદિકાના અંતલાગથી દેવોદકસમુદ્રને પશ્ચિમમાં ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન પાર કરવાથી આગળ જતાં ત્યાં આવેલા સ્થાનપર દેવોદક સમુદ્રના ચંદ્રોના ચંદ્રદ્વીપ આવે છે. તેનું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે છે. તેમની રાજધાનીયો પોતપોતાના ચંદ્રદ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં દેવોદક સમુદ્રને અસંખ્યાત હબ્બર યોજન પાર કરીને આવેલ સ્થાનમાં ચંદ્રા નામની રાજધાની છે. એજ પ્રમાણે 'સૂરાણ વિ' દેવોદકદ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ દેવોદકસમુદ્રના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાના અંતલાગથી દેવોદક સમુદ્રની પૂર્વ દિશાના તરફ ૧૨ ખાર હબ્બર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલ એ જ સ્થાનપર 'રાયહાણીઓ સગાણં દીવાણં પુરત્થિમેણં દેવોદગં સમુદં અસંખેજ્જાઈં જોયણસહસ્સાઈં' તેમની રાજધાનીયો પોત પોતાના સૂર્યદ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં દેવોદક સમુદ્રને પાર કરીને અસંખ્યાત હબ્બર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલા સ્થાનમાં છે. 'એવં નાગે જક્ખે મૂતે-

વિ ચણ્ઠં દીવ સમુદ્રાણં' આજ પ્રમાણે નાગદ્વીપ, નાગસમુદ્ર, યક્ષદ્વીપ, યક્ષ-સમુદ્ર, ભૂતદ્વીપ અને ભૂતસમુદ્ર આ ચાર દ્વીપ સમુદ્રોના અને સૂર્યોના દ્વીપોના સંબંધમાં પણ કથન કરી લેવું. અર્થાત્ એ દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર અને સૂર્યોના ચંદ્ર દ્વીપ અને સૂર્યદ્વીપ અનંતર સમુદ્રમાં છે. તથા સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્ર અને સૂર્યના દ્વીપો પોતાના જ સમુદ્રમાં આવેલ છે, એ દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર સૂર્યોની રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપમાં છે. સમુદ્રગત ચંદ્ર અને સૂર્યની રાજધાનીયો પોતપોતાના સમુદ્રોમાં છે. મૂળ ટીકાકારે પણ એજ કહ્યું છે. 'एवं शेष द्वीपगत चन्द्रादित्यानामपि द्वीपा अनन्तरसमुद्रे स्ववगन्तव्याः राजधान्य-स्तेषां पूर्वापरतो असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् गत्वा ततोऽन्यस्मिन् सदृशानान्ति भवन्ति अन्त्यानिमान् पंचद्वीपान् मुक्त्वा देवनागयक्षभूतस्वयंभूरमणाख्यान्' ઇત્યાદિ

'કહિળં મંતે ! સયંભૂરમણદીવગાણં ચંદ્રાણં ચંદ્રદીવા ગામં દીવા પળ્ણત્તા' હે ભગવન્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાએના ચંદ્રદ્વીપ નામના દ્વીપો કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ 'સયંભૂરમ-ણસ્સ દીવસ્સ પુરત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ સયંભૂરમણાદગસમુદ્દં વારસ જોયળ-સહસ્સાઈં તહેવ રાયહાણીઓ સગાણં સગાણં દીવાણં પુરત્થિમેળં સયંભૂરમણોદગં સમુદ્દં પુરત્થિમેળં અસંખેજ્જાઈં જોયળં તં ચેવં' સ્વયંભૂરમણુ દ્વીપની પૂર્વ વેદિકાના અંતભાગથી સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હબાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં ચંદ્રમાએના ચંદ્રદ્વીપો છે. અને દ્વીપની પૂર્વ દિશામાં સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં અસંખ્યાત હબાર યોજન આગળ જવાથી આવતા સ્થાનમાં તેઓની રાજધાનીયો છે. આ રીતે પૂર્વોક્ત સઘળું કથન અહીંયાં કહી લેવું જોઈએ. 'एवं सुराण वि' આ કથન પ્રમાણેનુંજ કથન સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપો હોવામાં સમજવું. 'સયંભૂરમણસ્સ પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતા-તાઓ રાયહાણીયો સકાણં સકાણં દીવાણં પચ્ચત્થિમિલ્લાણં સયંભૂરમણોદગં સમુદ્દં અસંખેજ્જાઈં સેસં તં ચેવં' પરંતુ અહીંયાં સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રની પશ્ચિમની વેદિકાના અંતથી પોતપોતાના દ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રને અસંખ્યાત યોજન પાર કરીને આવતા સ્થાનમાં છે. 'કહિળં મંતે ! સયંભૂરમણ-સમુદ્રગાણં ચંદ્રાણં ચંદ્રદીવા ગામં દીવા પળ્ણત્તા' હે ભગવન્ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાએના ચંદ્રદ્વીપો કયાં આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सयंभूरमणस्स समुद्रस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंतायो सयंभूरमणं समुद्वं पच्चत्थिमेणं वारस जोयणसहस्साईं ओगाहित्ता सेसं तं चेव'

હે ગૌતમ ! સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રની પૂર્વ વેદિકાના અંતથી સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ ખાર હબર યોજન સુધી આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં વસનારા ચંદ્રમાએના ચંદ્રદ્વીપો આવેલા છે. 'હવં સૂરાણ વિ' એ જ પ્રમાણે સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં રહેવાવાળા સૂર્યોના સૂર્યો દ્વીપોના સંબંધમાં કથન સમજી લેવું. 'સચંભૂરમણસ પચ્ચાત્યમિલ્લાઓ સચંભૂરમણોદં પુરત્થિમેણં વારસજોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા રાયહાણીઓ સગાણં દીવાણં પુરત્થિમિલ્લેણં સચંભૂરમણં સમુદં અસંખેજ્જાઈ જોયણ સહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ત્થ ણં સચંભૂરમણ જાવ સૂરા દેવા' પરંતુ અહીંયા સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશાની વેદિકાના અંતભાગથી સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રની પૂર્વ દિશા તરફ ૧૨ ખાર હબર યોજન પર્યન્ત આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં સ્વયંભૂરમણુમાં આવેલ સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપો છે. અને તેમની રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપોની પૂર્વ દિશાની તરફ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં અસંખ્યાત હબર યોજન આગળ જવાથી આવે છે.

'અત્થિ ણં મંતે ! લવણસમુદે વેલંધરાતિવા નાગરાયાઙ્ગવા સ્વન્નાતિ વા અઘાતિવા સીહાતિવા વિજાતિવા હાસવાટ્ટીતિવા' હે ભગવન્ લવણુસમુદ્રમાં વેલંધર છે ? નાગરાજ છે ? ખત્રા છે ? અઘા છે ? સીહા છે ? વિન્નતિ છે ? અઘા, ખત્રા વિગેરે મત્સ્ય વિશેષ તથા કચ્છપ વિશેષના નામો છે. ચૂર્ણિકારે એજ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—'અઘા, સ્વન્ના સીહા વિજાઈં ઇતિ મચ્છ કચ્છમા' આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'હંતા અત્થિ' હા ગૌતમ ! એ બધા ત્યાં છે. 'જહાણં મંતે ! લવણસમુદે અત્થિ વેલંધરાઙ્ગવા નાગરાયાતિવા અઘા સીહાતિવા વિજાતીતિવા હાસવાટ્ટીતિવા' હે ભગવન્ જે પ્રમાણે લવણુ સમુદ્રમાં વેલંધર છે, નાગરાજ છે, અઘા છે, સીહા છે, વિન્નતિ છે. જલનો હાસ અને વૃદ્ધિ છે. 'તહા ણં વાહિરંતેસુ વિ સમુદેસુ અત્થિ વેલંધરાઙ્ગવા નાગરાયાતિવા અઘાતિવા સીહાતિવા વિજાતીતિવા હાસવટ્ટીતિવા' એજ પ્રમાણે શું બહારના સમુદ્રોમાં પણ વેલંધર છે ? અઘા છે ? સીહા છે ? વિન્નતી છે ? તથા પાણીનો હાસ અને વૃદ્ધિ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'નો ઇણદ્ઠે સમદ્ઠે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. 'લવણેણં મંતે ! સમુદે કિં ઉસિતોદગે કિં પત્થહોદગે કિં સુમિયજલે કિં અસુમિયજલે ?' હે ભગવન્ લવણુ સમુદ્રમાં ઉચું ઉછળવાવાળું પાણી છે ? અથવા સ્થિર રહેવાવાળું પાણી છે ? કે સમસ્થિતિવાળું પાણી છે ? અથવા શ્લેષ ન પામે તેવું પાણી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા ! લવણેણં સમુદે ઉસિયોદગે નો પત્થહોદગે સુમિય જલે નો અસુમિયજલે' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રમાં ઉચું ઉછળવાવાળું પાણી છે. સ્થિર રહેવાવાળું પાણી નથી, શ્લેષ પામનારું પાણી છે, શ્લેષ ન પરમનારું પાણી નથી. 'જહા ણં મંતે ! લવણે સમુદે ઉસિતોદગે

નો પત્યહોદગો સુમિયજલે નો અક્સુમિયજલે તહાણં બાહિરગા સમુદ્દા કિં ડસિતો
 દગા પત્યહોદગા સુમિયજલા અક્સુમિયજલા' હે ભગવન્ જે પ્રમાણે લવણ સમુદ્રમાં
 ઉંચું ઉછળવાવાળું પાણી છે, સ્થિર રહેવાવાળું પાણી નથી. ક્ષોભ થવાવાળું
 પાણી છે અક્ષુભિત પાણી નથી એજ પ્રમાણે હે ભગવન્ બહારના જે સમુદ્રો
 છે તેમાં ઉપર ઉછળવાવાળું પાણી છે? અથવા સ્થિર રહેવાવાળું પાણી છે?
 ક્ષોભ પામવાવાળું પાણી છે કે ક્ષોભ ન પામે તેવું પાણી છે? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! બાહિરગા સમુદ્દા નો ડસિઓદગા, પત્યહો
 દગા નો સુમિયજલ! અક્સુમિયજલા' હે ગૌતમ ! બહારના સમુદ્રો ઉંચે ઉછળ-
 વાવાળા પાણીવાળા નથી. પરંતુ સ્થિર પાણીવાળા છે. ક્ષુભિત જલવાળા નથી.
 પરંતુ અક્ષુભિત જલવાળા છે. કેમકે-ક્ષોભના કારણે રૂપ પાતાલ કલશોનો
 તેમાં અભાવ છે. 'પુણ્ણા પુણ્ણપ્પમાણા વોલટ્ટમાણા વોસટ્ટમાણા સમમ્મરઘડ્ડત્તાપ
 ચિટ્ટંતિ' એ પરિપૂર્ણ છે. અને જેટલું પાણી તેમાં હોવું જોઈએ એટલું
 પાણી તેમાં ભરેલ છે. જેમ પાણીથી પૂર્ણ રીતે ઘડો ભરેલો રહે છે એજ
 પ્રમાણે બહારથી આ બધા સમુદ્રો પાણીથી પૂરેપૂરા ભરેલા છે. 'અત્થિ ણં મંતે !
 લવણસમુદ્દે બહવો ઓરલા બલાહકા સંસેયંતિ, સંમુચ્છંતિ વા વાસં વાસંતિ વા'
 હે ભગવન્ ! લવણ સમુદ્રમાં અનેક ઉદાર મેઘો સંમૂર્છનાની સમીપવર્તિ
 હોય છે? સંમૂર્છન જન્મવાળા હોય છે? અને તે પછી તે તેમાં વરસે છે?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'હંતા
 અત્થિ' હા લવણ સમુદ્રમાં અનેક પ્રકારના ઉદાર મેઘો સંમૂર્છનાની નજીક
 હોય છે. સંમૂર્છન જન્મવાળા હોય છે. અને તે પછી તેઓ તેમાં વરસે છે.
 'જહા ણં મંતે ! લવણસમુદ્દે બહવે ડરાલા બલાહકા સંસેયંતિ સંમુચ્છંતિ વાસં વાસંતિ વા
 તહાણં બાહિરણ્ણુ વિ સમુદ્દેસુ બહવે ઓરલા બલાહકા સંસેયંતિ સંમુચ્છંતિ વાસં
 વાસંતિ' હે ભગવન્ ! જે પ્રમાણે લવણ સમુદ્રમાં અનેક મેઘો સંમૂર્છનને
 યોગ્ય હોય છે. સંમૂર્છન જન્મવાળા હોય છે, અને ત્યાં વરસે છે. 'તહાણં
 બાહિરણ્ણુ વિ સમુદ્દેસુ બહવે ઓરલા બલાહકા સંસેયંતિ સંમુચ્છંતિ વાસં વાસંતિ'
 એજ પ્રમાણે બહારના સમુદ્રોમાં અનેક ઉદાર મેઘો સંમૂર્છનના સમીપવર્તિ
 હોય છે? સંમૂર્છન જન્મવાળા હોય છે? અને તેઓ ત્યાં વરસે છે શું?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'ણો ણ્ણુદ્દે સમદ્દે' આ
 અર્થ બરોબર નથી. 'સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચહિ બાહિરગાણં સમુદ્દા પુણ્ણા
 પુણ્ણપ્પમાણા વોલટ્ટમાણા વોસટ્ટમાણા સમમ્મરઘડ્ડત્તાપ ચિટ્ટંતિ' હે ભગવન્ ! આપ એવું
 શા કારણથી કહો છો? કે બહારના સમુદ્રો પાણીથી ભરેલા છે. જેટલું પાણી
 તેમાં ભરેલું રહેવું જોઈએ એટલું પાણી પૂર્ણ રીતે તેઓમાં ભરેલું રહે છે.
 જેમકે પાણીથી પૂરેપૂરે ભરેલ ઘડો હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

કહે છે કે-‘ગોયમા બાહિરણુ ણં સમુદ્દેસુ બહ્વે ઉદગજોણિયા જીવા ચ પોગ્ગલા ચ ઉદગતાણ વક્કમંતિ વિઁકકમંતિ ચયંતિ ઉવચયંતિ સે તેણદ્રટેણં एवं વુચ્ચઈ બાહિરગા સમુદ્દા પુણ્ણા જાવ સમભરઘડતાણ ચિદ્રઠંતિ’ હે ગૌતમ ! બહારના સમુદ્રોમાં અનેક ઉદક યોનિક જીવો અને પુદ્ગલો મેઘ વૃષ્ટિવિના ત્યાં જાય છે. અને કેટલાક ત્યાં ઉત્પન્ન થતા રહે છે. અર્થાત્ કેટલાક જલકાયિક જીવો ત્યાં જાય છે. અને કેટલાક જલકાયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તથા કેટલાક પુદ્ગલોનો ત્યાં ચય થાય છે. અને ઉપચય થાય છે. સૂત્રમાં જે ‘અપકામન્તિ, વ્યુત્કામન્તિ’ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તે જળકાયિક જીવોની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. અને ‘ચયંતિ ઉપચયંતિ’ એ પ્રમાણે જે કહેલ છે તે પુદ્ગલોની અપેક્ષાને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે તેમાંજ ચય અને ઉપચય થાય છે. એ જ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહેલ છે. કે-બહારના સમુદ્રો પાણીથી ભરેલા છે. યાવત્ પાણીથી પૂરેપૂરા ભરેલા ઘડા જેવા છે. ॥ સૂ. ૯૧ ॥

લવાણસમુદ્ર કે ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ એવં ગોતીર્ય કા નિરુપાણ

ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિનું કથન

‘લવણેણં સમુદ્દે કેવઈયં ઉવ્વેહપરિવુદ્ધીણ પન્નત્તે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે ‘લવણેણં મંતે ! સમુદ્દે કેવઈયં ઉવ્વેહપરિવુદ્ધીણ પન્નત્તે’ હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્ર ઉદ્દેધની પરિવૃદ્ધિથી કેટલા યોજનનો કહેવામાં આવેલ છે ? અર્થાત્ જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતભાગ થી લઈને તથા લવણ સમુદ્રની વેદિકાના અંતભાગ સુધી લવણસમુદ્રની બંને બાજુ કેટલા યોજનની ઉદ્દેધની ઉંડાઈ છે. અર્થાત્ ભરતી થતી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! લવણસ્સ ણં સમુદ્દ-સ્સ ઉમઓ પાસિ પંચાણઁત્તિ પંચાણઁત્તિ પદેસં ગંતા પદેસં ઉવ્વેહપરિવુદ્ધીણ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રની બંને તરફ ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ પ્રદેશ જવાથી અર્થાત્ જંબૂદ્વીપના વેદિકાન્તથી અને લવણસમુદ્રના વેદિકાન્તથી બંને બાજુએ ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ પ્રદેશ ૩૫ સ્થાન પર જવાથી ત્યાં એક પ્રદેશ ૩૫ જે સ્થાન આવે છે. તે ઉદ્દેધ અને પરિવૃદ્ધિની અપેક્ષાએ ત્રસ રેણુ વિગેરે ૩૫ કહેવામાં આવેલ છે. ‘પંચાણઁત્તિ પંચાણઁત્તિ

વાલગ્માં ગંતા વાલગ્મં ઉવ્વેહપરિવુદ્દીય પળ્ણત્તે' ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ
 વાલાગ્મરૂપ સ્થાનપર જ્વાથી એક વાલાગ્મની ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ અર્થાત્ ઉંડાઈની
 વૃદ્ધિ થાય છે. 'પંચાણુર્તિ પંચાણુર્તિ લિક્સ્વાઓ ગંતા લિક્સ્વા ઉવ્વેહ પરિવુદ્દીય
 પળ્ણત્તે' ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ લીક્ષા પ્રમાણુ સ્થાનપર જ્વાથી એક લીક્ષા
 પ્રમાણુ ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. 'પંચાણુઙ્જ જ્વાઓ જ્વમઙ્જે અંગુલવિહસ્થિ
 રચળી કુચ્છી ધણુગાઉય જોયળ જોયળસતજોયળસહસ્સાઈ ગંતા જોયળસહસ્સં
 ઉવ્વેહપરિવુદ્દીય' એજ પ્રમાણુ ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ યૂકા પ્રમાણુવાળા સ્થાન
 પર જ્વાથી એક યૂકા પ્રમાણુ ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ
 યવમધ્ય પ્રમાણુવાળા સ્થાન પર જ્વાથી એક યવમધ્ય પ્રમાણુ ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ
 થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ આંગળ પ્રમાણુવાળા સ્થાન પર જ્વાથી
 એક આંગળ પ્રમાણુ ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ વિતસ્તિ
 પ્રમાણુવાળા સ્થાન પર જ્વાથી એકવિતસ્તિ પ્રમાણુ રૂપ ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ થાય
 છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ રત્નિ પ્રમાણુ રૂપ સ્થાનપર જ્વાથી એક રત્નિ
 હાથ પ્રમાણુ ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ કુક્ષિ પ્રમાણુ
 વાળા સ્થાન પર જ્વાથી એક કુક્ષિ પ્રમાણુ ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫
 પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ ધનુષ પ્રમાણુ રૂપ સ્થાન પર જ્વાથી એક ધનુષ પ્રમાણુ
 ઉદ્દેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. એ જ પ્રમાણુ ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ ગચ્ચૂત ૯૫
 પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ યોજન ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ સેંકડો યોજન ૯૫
 પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ સહસ્ર યોજન જ્વાથી એટલા પ્રમાણુ યોજનની પરિવૃદ્ધિ
 થાય છે. અહીયાં આ યોજન વિગેરેમાં આ પ્રમાણુ ત્રૈશિક ભાવના કરવી
 જોઈએ-જેમકે ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન પર જ્વાથી એક હજાર યોજનનો
 અવગાહ થાય છે. અર્થાત્ એટલી ઉંડાઈ છે, તો ૯૫ પંચાણુ યોજન સુધીમાં
 કેટલી ઉંડાઈ થશે ? તો એની સ્થાપના આ રીતે કરવી જોઈએ. ૯૫૦૦૦/
 ૧૦૦૦/ ૯૫/ અહીયાં પહેલી રાશીમાંથી અને વચલી રાશીમાંથી પણ શૂન્ય
 કહાડી નાખવાથી ૯૫-૧-૯૫ એ પ્રમાણુની રાશી આવે છે હવે વચલી રાશી
 રૂપ ૧ એકની સાથે છેલ્લી રાશી જે ૯૫ પંચાણુ છે તેની સાથે ગુણાકાર

કરવાથી ૯૫ પંચાણુ આવે છે. આ પંચાણુમાં પહેલીરાશી જે ૯૫ પંચાણુ છે તેનાથી ભાગવાથી જે ૧ એક આવે છે. તે ૧ એક યોજન તેની ઉંડાઈ થાય છે. તે ખતાવે છે. આનાથી એ વાત જાણી શકાય છે કે-૯૫૦૦૦ પંચાણુ હજાર યોજન જવાથી જ્યારે એક હજાર યોજનની ઉંડાઈ છે. તે પંચાણુ યોજનમાં એક યોજનની ઉંડાઈ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે-

‘પંચાણુસહસ્રે ગંતૂળં જોયણાણિ ઝમઓ વિ ।

જોયણ સહસ્રમેગં, લવણે ઓગાહઓ હોઈ ॥ ૧ ॥

પંચાણુસહસ્રમેગં લવણે ગંતૂળં જોયણાણિ ઝમઓ વિ ।

જોયણમેગં લવણે ઓગાહેણં મુણેયઞ્વા ॥ ૨ ॥

એ જ પ્રમાણે ત્રૈરાશિક વિધિ પ્રમાણે એવું પણ સમજી લેવું જોઈએ કે જ્યારે ૯૫ પંચાણુ યોજન પર્યન્તના ક્ષેત્રમાં ૯ નવ યોજનની ઉંડાઈ આવે છે, તે ૯૫ પંચાણુ ગચ્ચૂત પર્યન્તના ક્ષેત્રમાં કેટલી ઉંડાઈ આવશે? તે તેના ઉત્તર પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે એ જ છે કે-એક ગચ્ચૂત જેટલી તેની ઉંડાઈ થશે. અને ૯૫ પંચાણુ ધનુષ પર્યન્તના ક્ષેત્રમાં ૧ એક ધનુષની ઉંડાઈ આવશે. વિગેરે પ્રકારથી સમજી લેવું.

‘લવણેણં મંતે ! સમુદ્દે કેવતિયં ઝસેહપરિવુઙ્ઘીણ પળ્ણત્તે’ હે ભગવન્ લવણ સમુદ્ર ઉત્સેધની પરિવૃદ્ધિની અપેક્ષાથી કેટલો છે? અર્થાત્ જંબૂકીપની વેદિકાના અંતથી તથા લવણ સમુદ્રની વેદિકાના અંતથી લઈને બંને બાજુની લવણ સમુદ્રની શિખાની કેટલી કેટલી માત્રામા કેટલા યોજન પર્યન્ત પરિવૃદ્ધિ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! લવણ-સ્સળં સમુદ્દસ ઝમઓ પાસિં પંચાણુસહસ્ર પદેસે ગંતા સોલસપણે ઝસેહપરિવુઙ્ઘીણ પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રની બંને બાજુથી ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ પ્રદેશ સુધી જવાથી ૧૬ સોળ પ્રદેશ પ્રમાણે ઉત્સેધની શિખાની વૃદ્ધિ થાય છે. ‘ગોયમા ! લવણસ્સળં સમુદ્દસ ણણેવ કમેણં જાવ પંચાણુસહસ્ર પંચાણુસહસ્ર પંચાણુસહસ્રાઈં ગંતા સોલસ જોયણસહસ્રાઈં ઝસેહપરિવુઙ્ઘીણ પળ્ણત્તે’ આજ ક્રમથી હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની અંદર ૯૫ પંચાણુ, ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન આવવાથી ૧૬ સોળ હજાર યોજન ઉંચી શિખા થઈ જાય છે. આ કથનને આશય એ છે કે-જંબૂકીપની વેદિકાના અંતથી અને લવણસમુદ્રની વેદિકાના અંતથી બંને બાજુની જે સમતલ ભૂમિભાગ છે. તેમાં જે સૌથી પહેલી જલવૃદ્ધિ થાય છે. તે આંગળના અસંખ્યાત ભાગ રૂપ છે. હવે આજ સમતલ ભૂભાગથી લઈને પ્રદેશવૃદ્ધિ અનુસાર જલવૃદ્ધિ, ક્રમશઃ થતાં થતાં ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ યોજન પર્યન્તના દેશભાગમાં સાતસો પ્રદેશ પ્રમાણે જલવૃદ્ધિ થાય છે. તે પછી મધ્યદેશભાગમાં દસ હજાર યોજનના વિસ્તારમાં ૧૬ સોળ હજાર પ્રદેશ પ્રમાણે થાય છે. પરંતુ અહીંયા ૧૬ સોળ હજાર યોજન પ્રમાણેવાળી

શિખાની ઉપર અને બન્ને વેદિકાન્તના મૂળમાં દવરિકા આપવાથી અપાન્તરા-
લમાં જે જલ સહિત કંઈ પણ આકાશ છે. તે પણ કરણુગતિ અનુસાર ત્રૈરા-
શિકુને બતવવાવાળા સૂત્રના કથન પ્રમાણે તે સમયે તે રૂપે ભાબ્ય થાય છે.
અર્થાત્ તે જલસહિત વિવક્ષાના અધિકારવાળા થઈ જાય છે. તેથી લવણુસમુદ્રની
અંદર જંબૂદ્વીપના વેદિકાન્તથી ૯૫ પંચાણુ પ્રદેશ જવાથી સોળ પ્રદેશ પ્રમાણુ
ઉત્સેધ પરિવૃદ્ધિ નીકળી આવે છે. આ ઉત્સેધ પરિવૃદ્ધિ આ રીતે તેની નીકળે
છે. કે ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્રમાં જવાથી સોળ હજાર પ્રદેશ
પ્રમાણુ ઉત્સેધ પરિવૃદ્ધિ કહેવામાં આવેલ છે. તો અહીંયાં તેની કહાડવાની રીત
આ પ્રમાણુ છે. ૯૫૦૦૦/ પંચાણુ હજાર ૧૬૦૦૦/ સોળ હજાર ૯૫ પંચાણુ
તેમાંથી પહેલી રાશીની ત્રણુ શૂન્ય અને મધ્ય રાશીની ત્રણુ શૂન્ય કહાડી
નાખવાથી ૯૫/ પંચાણુ ૧૬/ સોળ ૯૫/ પંચાણુ એ પ્રમાણુની રાશી બની
જાય છે. હવે વચલી રાશીજ ૧૬ સોળ છે તેના છેલ્લી રાશીના ૯૫/ પંચાણુ
સાથે ગુણાકાર કરવાથી ૧૫૨૦/ પંદરસો વીસ થઈ જાય છે. તેમાં પહેલી
રાશીનો ભાગાકાર કરવાથી ૧૬ સોળ આવી જાય છે. એ ૧૬ સોળજ ૧૬
સોળ યોજન છે તેમ સમજવું. કહ્યું પણ છે કે—

પંચાણુસહસ્રે ગંતૂળં જોયણાણિ ઉમઓ વિ ।

અસ્સેહેણં લવણો સોલસસાહસ્સિઓ મણિઓ ॥ ૧ ॥

પંચાણુસહ લવણે ગંતૂળં જોયણાણિ ઉમઓ વિ ।

અસ્સેહેણં લવણો સોલસ કિલ જોયણે હોઈ ॥ ૨ ॥

જ્યારે ૯૫ પંચાણુ યોજન પર્યાન્તમાં સોળ હજાર યોજનનો અવગાહ
ઉંડાઈ છે. તો અર્થાત્ એ વાત સ્પષ્ટ જણાય છે કે ૯૫ પંચાણુ કેસ પર્યાન્ત
માં ૧૬ સોળ કેસ અને ૯૫ પંચાણુ ધનુષ પર્યાન્તમાં ૧૬ સોળ ધનુષની
ઉંડાઈ છે. એ જ પ્રમાણુ ઉત્સેધની વૃદ્ધિમાં પણ એ જ ક્રમ સમજી લેવો.
તેમ કહેલ છે. ॥ સૂ. ૬૨ ॥

ગોતીર્થનું કથન—

‘લવણસ ગં મંતે ! સમુદ્સસ કે મહાલણ ગોતિથે પળ્ણત્તે’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે—હે ભગવન્ લવણુ
સમુદ્રનું જે ગોતીર્થ છે, તે કેટલું મોટું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! લવણસ્સ ણં સમુદ્દસ્સ ઝમઓ પાર્સિં પંચાણઝતિ જોયણ સહસ્સાઈં ગોતિત્થં પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રનું જે ગોતીર્થ છે, તે બન્ને બામુથી જ બૂદ્ધીપની વેદિકાના અંતથી લઈને બંને તરફ ૯૫ પંચાણુ. ૯૫ પંચાણુ હબર યોજનનું છે, કહ્યું પણુ છે કે-‘પંચાણઝડ્ડસહસ્સે ગોતિત્થં ઝમ-યતો વિ લવણસ્સ’ લવણુ સમુદ્રનો કમથી જે નીચે નીચેનો પ્રવેશ માર્ગ છે. અર્થાત્ પાણીનો જે ઉતાર અને ચઢાવો છે. તેને ગોતીર્થ કહે છે. આ પ્રમાણે પહેલા કહેવામાં આવી જ ગયેલ છે. ‘લવણસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્દસ્સ કે મહાલણ ગોતિત્થવિરહિતે સ્સેત્તે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ લવણુસમુદ્રનો કેટલો પ્રદેશ એવો છે કે જ્યાં ગોતીર્થ આવેલ નથી. અર્થાત્ સમ માત્રાથી પાણી રહેલ છે. પાણીનો ઉતાર ચઢાવ ત્યાં થતો નથી આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- ‘ગોયમા ! લવણસ્સ ણં સમુદ્દસ્સ દસ જોયણસહસ્સાઈં ગોતિત્થવિરહિતે સ્સેત્તે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રનું દસ હબર યોજન પર્યાન્તનું ક્ષેત્ર ગોતીર્થ વિનાનું કહેવામાં આવેલ છે. ‘લવણસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્દસ્સ કે મહાલણ ઝદ્ગમાલે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! લવણુસમુદ્રની જે ઉદકમાલા છે, તે કેટલી વિશાળ કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! દસ જોયણસહસ્સાઈં ઝદ્ગમાલે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રમાં જે જલની પંકિત રૂપ ઉદકમાલા છે તે દસ હબર યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૯૩ ॥

લવણુસમુદ્ર કે સંસ્થાન કા નિરુપાણ

‘લવણેણં મંતે ! સમુદ્દે કિં સંઠિણ પણ્ણત્તે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ! લવણુ સમુદ્રનું સંસ્થાન કેવું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! ગોતિત્થ સંઠિણ નાવા સંઠાણસંઠિણ સિપ્પિસંપુડસંઠિણ આસલ્લંધસંઠિણ વલ્લમિસંઠિણ વટ્ટે વલ્લયાગારસંઠાણસંઠિણ પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! લવણુસમુદ્રનું સંસ્થાન ગોતીર્થનું

જેવું સંસ્થાન છે એવું કહેલ છે. નાવનું જેવું સંસ્થાન છે તેવું કહેલ છે, શુક્રિત-સીપનું જેવું સંસ્થાન-આકાર હોય છે તેવું કહેવામાં આવેલ છે. અથ્થ સ્કંધનું જેવું સંસ્થાન હોય છે તેવું તેનું સંસ્થાન છે. વલભીગૃહનું જેવું સંસ્થાન હોય છે તેવું તેનું સંસ્થાન છે. ગોળ સંસ્થાન વાળો લવણ સમુદ્ર કહેલ છે. તથા વલયનું જેવું સંસ્થાન હોય છે તેવું તેનું સંસ્થાન કહેવામાં આવેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-અહીંયાં લવણ સમુદ્રના સંસ્થાનને ગોતીર્થના સંસ્થાન જેવું જે કહેવામાં આવેલ છે. તે નીચે નીચેની ઉંડાઈને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. નૌકાના સંસ્થાન જેવું જે તેનું સંસ્થાન હોવાનું કહેલ છે તે યન્નેની યાત્રુની સમતલ ભૂમિભાગને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે આ ભૂમિભાગ પછીજ કમથી જલની વૃદ્ધિ થવાથી તેનો આકાર ઉંચો થઈ જાય છે. સીપના સંપુટના જેવો જે તેનો આકાર કહેવામાં આવેલ છે તે ઉદ્દેધ-ઉંડાઈના જલને તથા જલવૃદ્ધિના જલને એક સ્થળે મેળવવાના વિચારથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે એ સ્થિતિમાં તેનો આકાર સીપના જેવો થઈ જાય છે. ઘોડાની ધાંધના જેવો જે તેનો આકાર કહ્યો છે તે શિખાના દ્વય પંચાણુ હુન્નર યોજન પર્યન્તના પ્રદેશમાં ઉંચો રહેવાથી અને ૧૬ સોળ હુન્નર યોજન પ્રદેશમાં ઉંચો રહેવાથી કહેવામાં આવેલ છે. વલભીગૃહના જેવા સંસ્થાન વાળો જે તેનો આકાર રહેવામાં આવેલ છે તે ૧૦ દસ હુન્નર યોજન પ્રમાણુ વિસ્તારવાળી શિખાનો આકાર વલભીગૃહના આકાર જેવો પ્રતિભાસિત થવાના કારણથી કહેવામાં આવેલ છે. આ લવણ સમુદ્રે જંબૂદ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરેલો છે. તેથી તેનો આકાર ગોળ કહેવામાં આવેલ છે. અને આ ગોળ આકાર જેવું ગોળ વલય હોય છે એ પ્રમાણેનો છે. ‘લવણેણં મંતે! સમુદ્રે કેવઙ્ચ ચક્કવાલવિક્લંભેણં કેવઙ્ચ પરિક્લેવેણં, કેવઙ્ચ ઉચ્ચેણં, કેવઙ્ચ ઉચ્ચેણં કેવઙ્ચ સઙ્ગમોણં પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્! લવણ-સમુદ્ર ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ કેટલો છે? ઉત્સેધની અપેક્ષાથી કેટલો છે? પરિધિની અપેક્ષાથી કેટલો છે? ઉદ્દેધની અપેક્ષાથી કેટલો છે? છે? તથા ઉત્સેધ અને ઉદ્દેધના પરિણામની સમગ્રતાથી કેટલો છે? આ પ્રશ્નના

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! લવણેણં સમુદ્દે દો જોયણ સયસહસ્સાઈં ચક્કવાલવિક્કલેભેણં પળ્લરસજોયણસયસહસ્સાઈં ણકાસીતિં ચ સહ- સ્સાઈં સતં ચ ઙ્ગુયાલં કિંચિ વિસેસૂળે પરિક્કલેવેણં’ હે ગૌતમ ! ચક્રવાલ વિષ્ક- ભની અપેક્ષાએ લવણુ સમુદ્ર કંઠક ઓછો ૧૫ પંદર લાખ એકાસી હજાર એકસો અડતાલીસ યોજનનો છે. ‘ઘં જોયણસહસ્સં ઉવ્વેહેણં’ ઉંડાઈની અપે- ક્ષાથી લવણુ સમુદ્ર એક હજાર યોજનનો છે. ‘સોલસ જોયણસહસ્સાઈં ઉસ્સે- હેણં, સત્તરસજોયણસહસ્સાઈં સવ્વગ્ગેણં પળ્લત્તે’ ઉંચાઈની અપેક્ષાથી લવણુ સમુદ્ર ૧૬ સોળ હજાર યોજનનો છે. ઉત્સેધ અને ઉદ્દેધના પરિમાણને મેળ- વવાની અપેક્ષાએ લવણુ સમુદ્ર ૧૭ સત્તર હજાર યોજનનો છે. અહીયાં પૂર્વા ચાર્યોએ લવણુ સમુદ્રની જે ધન પ્રતરની લાવના કરી છે. તેને શિષ્ય જનો પરના અનુગ્રહ માટે હું પ્રગટ કરું છું. પ્રતરને લાવવા માટે આ કરણ સૂત્ર છે.-લવણુ સમુદ્રનો જે વિસ્તાર પરિમાણ ૨ બે લાખ યોજનનું કહ્યું છે, તેમાંથી ૧૦ દસ હજાર યોજનને શોધિત કરવાથી-ઘટાડવાથી શેષ જે ૧૯૦૦૦૦ એક લાખ નેવું હજાર વધે છે તેને અર્ધા કરવાથી ૯૫૦૦૦/ પંચાણુ હજાર આવે છે. તેમાં એ પંચાણુ હજારમાં શોધિત કરવામાં આવેલ ૧૦૦૦૦/ દસ હજાર મેળવવાથી ૧૦૫૦૦૦ એક લાખને પાંચ હજાર થઈ જાય છે. તેને કરોડથી વ્યવહાર કરવામાં આવેલ છે. એ કેટિથી લવણુ સમુદ્રની મધ્યભાગ વર્તિ પરિધિનું પ્રમાણ જે ૯૪૮૬૮૩ નવ લાખ અડતાલીસ હજાર છસો ત્રાસી યોજન પ્રમાણનું છે, તેનો ગુણાકાર કરવાથી પ્રતરનું પરિમાણ થઈ જાય છે. આ પ્રતરનું પરિમાણ ૯૯૬૧૧૭૧૫૦૦૦ નવાણુ અબજ એકસઠ કરોડ સત્તર લાખ પંદર હજાર થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે-

વિત્થારાઓ સોહિય દસસહસ્સાઈં સેસ અદ્દંમિ ।

તં ચેવ પરિક્કલવિત્તા લવણસમુદ્દસસ સા કોહી ॥ ૧ ॥

લક્કલ પંચસહસ્સા કોહીએ તીએ સંગુણે ઝુળં ।

લવણસસ મઙ્ગ પરિહી તાહે પયરં ઇમં હોહ ॥ ૨ ॥

નવ નડહ કોહિસયા ણગટ્ટિ કોહિ લક્કલ સત્તરસા ।

પન્નરસ સહસ્સાણિ ય પયરં લવણસસ ણિહિટ્ટં ॥ ૩ ॥

ધન ગણિતની લાવના આ પ્રમાણે છે.-લવણુ સમુદ્રની શિખા ૧૬ સોળ હજાર યોજનની છે. તેનો ઉદ્દેધ ૧ એક હજાર યોજનનો છે. અર્થાત્ એટલી ઉંડાઈ છે. બધાનું પરિમાણ ૧૭ સત્તર હજાર યોજનનું છે. તેનાથી પહેલાના પ્રતરનો ગુણાકાર કરવાથી ધન ગુણિત થાય છે. તેનું પરિમાણ ૧૬૬૩૩૯૬- ૧૫૫૦૦૦૦૦૦ આટલા યોજનનું થાય છે. કહ્યું પણ છે કે-

જોયણસહસ્સ સોલસલવણસિહા અહોગયા સહસ્સેગં ।

પયરં સત્તરસહસ્સ સંગુણં લવણઘણગણિયં ॥ ૧ ॥

સોલસકોડાકોડી તે ણર્હી કોહિસયસહસ્સાઓ ।

ઝણ્યાલીસસહસ્સા નવકોહિસયાય પન્નરસા ॥ ૨ ॥

પન્નાસસયસહસ્સા જોયણાણં ભવે અણૂણાઈં ।

લવણસ્સેયં જોયણ સંસ્વાણ ઘણગણિયં ॥ ૩ ॥

શંકા-લવણ સમુદ્રનું ધનગણિત રૂપ પ્રમાણુ એટલું કેવી રીતે થાય છે? કેમકે-બધેજ તેની ઉંચાઈ ૧૭ સત્તર હજાર યોજન પ્રમાણુ નથી, પરંતુ

મધ્ય ભાગમાં તો ૧૦ દસ હજાર પ્રમાણુ વિસ્તાર છે. તો પછી ઉપર કહ્યા પ્રમાણુનું ધન ગણિત કેવી રીતે બને છે ?

ઉત્તર-તમારી શંકા બરોબર છે. પરંતુ વિચાર કરતાં આ ધનગણિત રૂપ પ્રમાણુ બરોબર બેસી જાય છે. તે એવી રીતે કે-બ્યારે લવણ સમુદ્રની શિખાની ઉપર અને બન્ને વેદિકાન્તોની ઉપર એકાન્તઋણુ રૂપ દવરિકા આપવામાં આવે છે. તે સમયે જે અપાન્તરાલમાં જલ વિનાનું ક્ષેત્ર બચે છે તે પણ કરણુ ગતિ અનુસાર જલયુક્તમાની લેવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં મંદર પર્વત દૃષ્ટાંત રૂપ છે. બધેજ મંદર પર્વતની હાની એકાદશ-અગીયાર ભાગ રૂપ વર્ણુવવામાં આવેલ છે. પરંતુ તેવી આ હાની બધેજ નથી. ક્યાંક ક્યાંક કેટલીક કેટલીક છે. કેવળ મૂળથી લઈને શિખર પર્યન્ત દવરિકા દેવાથી અપાન્તરાલમાં જે આ અગિયારના ભાગ રૂપ હાનીથી રહિત જે કંઈ આકાશ છે, તેને કરણુગતિ પ્રમાણુ મેરૂ રૂપ માનીને ગણિતવિદોએ બધેજ અગિયાર ભાગ રૂપ હાનીનું વર્ણુન કરેલ છે. આ કથન હું મારી પોતાની કલ્પનાથી કહેતો નથી. પરંતુ

જનભદ્ર ગણીક્ષમા શ્રમણુ વિશેષણુવૃત્તીમાં આ વિચારના સંબંધમાં આ પ્રમાણુ કહ્યું છે.-‘एवं उभयवेदयन्ताओ सोलससहस्सुस्सेहस्स कन्नगईए जं लवणसमुद्दा भव्वं जल-सुन्नंपि खेत्तं तस्स गणियं-जहा मंदरपव्वयस्स एकारसभागपरिहाणी कण्णगईए आगा-सस्स तदा भवन्ति काउं भणिया तथा लवणसमुद्दस्स वि’ આ પ્રમાણુ કરવાથી પૂર્વોક્ત ધનગણિત રૂપ પ્રમાણુ બની જાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘जइणं भंते ! लवणसमुद्दे दो जोयणसहस्साइं एगासीति सहस्साइं सतं इगुयालं किंचि विसेसूणं परिकखेवेणं’ ઇત્યાદિ હે ભગવન્ આપે કહેલ છે કે-લવણુ સમુદ્ર ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ બે લાખ યોજનનો છે. પરિધિની અપેક્ષાથી તે કંઈક ઓછો પંદર લાખ એકાસી હજાર એક સો અડતાલીસ યોજનનો છે. ઉંચાઈની અપેક્ષાથી તે

સોળ હજાર યોજનનો છે. અને ઉત્સેધ અને ઉદ્દેધના પરિમાણને મેળવવાની અપેક્ષાથી તે લવણ સમુદ્ર ૧૭ સત્તર હજાર યોજનનો છે. તો પછી આ પરિસ્થિતિમાં તે 'કમ્હાણં મંતે ! લવણસમુદ્દે જંબુદ્વીવં દીવં ન ઝવીલેતિ ન ઝપીલેતિ ણો ચેવણં ઇગોદકં કરેતિ' લવણસમુદ્ર જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને શા કારણથી પાણીથી વહેરાવી દેતો નથી ? તેને અત્યંત રીતે ખાધા કેમ પહોંચાડતો નથી ? તેમજ તેને જલમય કેમ બનાવી દેતો નથી ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા ! જંબુદ્વીવેણં દીવે ભરહેરવણ્ણુ વાસેણુ અરહંત ચક્કવટ્ટી બલદેવા વાસુદેવા ચારણા વિજ્ઞાધરા સમણા સમણીઓ સાવયા સાવિયાઓ મણુયા પગ્ગમહયા' હે ગૌતમ ! આ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે ભરતક્ષેત્ર અને ઐરવત ક્ષેત્ર છે, તેમાં અરહન્ત ભગવાન ચક્રવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ, જંઘાચારી મુનિજન, વિદ્યાધર, શ્રમણુ, શ્રમણિયો શ્રાવક શ્રાવિકાઓ ભદ્રપ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો 'પગ્ગવિણીયા, પગ્ગુવ્વસંતા, પગ્ગુકોહ માણમાયાલોમા મિત્તમહવસંપન્ના અલ્લીણા મહ્ગા વિણીતા' પ્રકૃતિથી વિનીત પુરુષ પ્રકૃતિથી ઉપશાન્ત પુરુષ, મૃદુમાર્દવ સંપન્ન પુરુષ, આલીન પુરુષ, વૈરાગ્યવાન પુરુષ અથવા સંસરમાં અલિપ્ત પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે. તો તેઓના સંબંધને લઈને 'તેસિણં પાણિહાતે લવણે સમુદ્દે જંબુદ્વીવં દીવં તો' તેઓના પ્રભાવને લઈને લવણ સમુદ્ર જંબુદ્વીપને કોઈ પણ રીતે પીડા પહોંચાડતો નથી. તેને ખાધા કરતો નથી. તેને જલમય બનાવતો નથી. પ્રકૃતિભદ્ર વિગેરે પહોંની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. અહીંત, ચક્રવર્તિ, બલદેવ જંઘાચરણુમુનિ વિગેરેની ઉત્પત્તિ થવાની જે વાત કહેવામાં આવી છે. તે સુષમ દુષમ વિગેરે ત્રણ આરાઓને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે અહીંન્ત વિગેરેની ઉત્પત્તી યથાયોગ્ય એજ કાળમાં થાય છે. પ્રકૃતિભદ્રક વિગેરે મનુષ્યોની ઉત્પત્તી થવાની જે વાત કહેવામાં આવી છે. તે સુષમ દુષમ વિગેરે આરાઓને લઈને કહે-

વામાં આવેલ છે. દુષ્પમ દુષ્પમ વિગેરે કાળમાં જે લવણ સમુદ્ર જંબૂદ્વીપને પીડિત વિગેરે કરતો નથી. તે ભરત વૈતાઢય વિગેરેના અધિપતિ દેવોના પ્રભાવથી તેમ કરતો નથી. તથા ક્ષુદ્ધ લિમવત્ અને શિખરિ વર્ષધર પર્વત એ બન્નેની ઉપર મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા દેવો રહે છે. તેઓના પ્રભાવથી લવણ સમુદ્ર જંબૂદ્વીપને દુઃખી કરતો નથી. તથા હૈમવત અને હૈરણ્યવતના મનુષ્યો પ્રકૃતિભદ્રક યાવત્ વિનીત હોય છે. તેથી તેમના પ્રભાવથી જંબૂદ્વીપને લવણ સમુદ્ર દુઃખી કરતો નથી. વિગેરે કારણોનું કથન જેમ અન્ય સિદ્ધાંત ગ્રંથોમાં કરવામાં આવેલ છે. તે જ કારણને હવે અહિંયાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે.—‘ગંગા સિંધુરત્તારત્તવદ્સુ સલિલાસુ દેવયામહદ્વિદ્યાઓ જાવ પલિઓવમદ્વિદ્યા પરિવસંતિ’ ગંગા સિંધુ, રક્તા, રક્તવતી, આ નદીઓમાં તેના અધિષ્ઠાયક—નિયામક જે દેવ રહે છે. તેઓ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. તેથી ‘તેસિંઙં પણિહાણ લવણસમુદ્દે જાવ ણો ચેવ ણં ંગોદ્ગં કરેદ્’ તેના પ્રભાવથી લવણ સમુદ્ર જંબૂદ્વીપને પીડિત વિગેરે કરતો નથી. ‘ચુલ્લહિમવંત સિહરેસુ વાસહરપવ્વણસુ દેવા મહિદ્વિદ્યા તેસિંઙં પણિહાણં હેમવણ્ણવણસુ વાસેસુ મણુયા પગ્ગમહ્દયા જાવં’ આ બે સૂત્રોનો અર્થ ઉપર ભાવ રૂપે કહેવામાં આવેલ છે. ‘રોહિતંસ સુવણ્ણકૂલરૂપકૂલાસુ સલિલાસુ દેવયાઓ મહિદ્વિદ્યાઓ તાસિ પણિં’ રોહિતંસા, સુવર્ણકૂલા તથા રૂપ્ય કૂલા આ નદીઓમાં જે મહદ્વિક વિગેરે દેવ રહે છે. તેના પ્રભાવથી ‘સદાવાતિ વિયડાવાતિ વટ્ટવેયદ્ધ પવ્વતેસુ દેવા મહિદ્વિદ્યા જાવ પલિઓવમદ્વિદ્યા પરિવસંતિ’ શબ્દાપાતિ, વિકટાપાતિ, વૃત્તવૈતાઢય પર્વતો પર મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા જે દેવો રહે છે, તેઓના પ્રભાવથી ‘મહાહિમવંતરૂપિસુ વાસહરપવ્વણસુ દેવા મહદ્વિદ્યા જાવ પલિઓવમદ્વિદ્યા’ મહાહિમવાન અને રૂપી પર્વતોની ઉપર મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા જે દેવ રહે છે, તેઓના પ્રભાવથી ‘હરિવાસરમ્મવાસેસુ મણુયા પગ્ગમહ્દયા, ગંધાપાતિ માલવંત પરિતાણસુ વટ્ટવેયદ્ધ પવ્વણસુ દેવા મહિદ્વિદ્યા’ હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષ યુગલિક ક્ષેત્રમાં મનુષ્યો પ્રકૃતિભદ્રક હોય છે. યાવત્ વિનીત હોય છે. તેથી તેઓના પ્રભાવથી તથા ગંધાપાતિ, અને માલ્યવંત જે વૃત્તવૈતાઢય પર્વત કે જે પચીસ યોજન ઉંચો છે, તેની ઉપર મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા વાનવ્યન્તરદેવો રહે છે. તેઓના પ્રભાવથી ‘નિસદ્ધ નીલવંતેસુ વાસહરપવ્વણસુ દેવા મહિદ્વિદ્યાં સવ્વઓ દહદેવયાઓ માણિયવ્વા’ એજ પ્રમાણે નિષધ, નીલવર્ષધર પર્વતોની ઉપર મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવો રહે છે. સઘળા હ્રદોમાં પણ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળી દેવિયો રહે છે. તો તે બધાના પ્રભાવથી ‘પમ્મહ્દહિતિગિચ્છકેસરિદ્દહાવસાણેસુ દેવા મહિદ્વિદ્યાઓ તાસિં પણિહાણં’ પદ્મદ્રહ, તિગિચ્છદ્રહ, અને કેશરીદ્રહ, વિગેરે દ્રહોમાં

મહદ્વિંક વિગેરે વિશેષણો વાળા જે દેવો રહે છે. તેઓના પ્રભાવથી, પુલ્લ વિદેહાવરવિદેહેસુ વાસેસુ અરહંત ચક્કવટ્ટિ બલદેવવાસુદેવા ચારણા વિજ્ઞાહરા સમણા સમણીઓ સાવયા સાવિયાઓ મળુયા પગતિં તેસિં પળિહાણ લવણં' તથા પૂર્વ વિદેહહ અને અપર વિદેહોમાં જે અરહંત, ચકવતિં, બલદેવ, વાસુદેવ, ચારણુ ઋદ્ધિધારી મુનિ વિદ્યાધર, શ્રમણુ શ્રમણિયો શ્રાવક શ્રાવિકાઓ પ્રકૃતિભદ્રક વિગેરે પ્રકારના જે મનુષ્યો રહે છે, તેઓના પ્રભાવથી લવણુસમુદ્ર જંબૂદ્વીપને પીડા વિગેરે કરતા નથી. એજ પ્રમાણે 'સીયા સીતોદગાસુ સલિલાસુ દેવતા મહિ-હ્વિયાં દેવકુરુ ઉત્તરકુરુસુ મળુયા પગતિમદ્દગાં મંદરે પલ્લવ દેવતા મહિહ્વિયા જંબૂય મુદંસણાણ જંબૂદ્વીવાહિવતી અણાદિણ ણામં દેવે મહિહ્વિયાણ જાવ પલિઓવમ દ્વિદેણ પરિવસંતિ તસ પળિહાણ લવણસમુદ્દે ણો ઊવીલેંતિ નો ઊપ્પીલેંતિ નો ચેવ ણં ણ્ણોદ્દગં કરેંતિ' સીતા સીતોદા વિગેરે મહા નદીઓમાં મહદ્વિંક વિગેરે વિશેષણોવાળી જે દેવીયો રહે છે, તેમના પ્રભાવથી દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુમાં જે પ્રકૃતિભદ્ર વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા મનુષ્યો રહે છે, તેઓના પ્રભાવથી, મન્દર પર્વત પર જે મહદ્વિંક વિગેરે વિશેષણોવાળા દેવો રહે છે. તેઓના પ્રભા-વથી તથા સુદર્શનાપર નામવાળા જંબૂ વૃક્ષ પર મહદ્વિંક વિગેરે વિશેષણો-વાળા જે દેવો રહે છે. તેઓના પ્રભાવથી તથા જંબૂદ્વીપના અધિપતિ મહદ્વિંક વિગેરે વિશેષણો વાળા અનાદૃત નામના દેવ કે જેઓની સ્થિતિ યાવત્ એક પલ્લોપમની છે. તેમના પ્રભાવથી લવણુસમુદ્ર જંબૂદ્વીપને પીડા કરતો નથી. ઉત્પીડિત કરતો નથી. જલમગ્ન કરતો નથી અર્થાત્ પાણીમાં ડુબાડી દેતો નથી. પરંતુ તે પોતાની મર્યાદામાં જ રહે છે. 'અદુત્તરં ચ ણં ગોચમા ! લોગટ્ટિતિ લોગાનુભાવે જળણં લવણસમુદ્દે જંબુ દીવં દીવં નો ઊવીલેંતિ નો ઊપ્પીલેંતિ નો ચેવ ણં ણ્ણોદ્દગં કરેંતિ' અથવા હે ગૌતમ ! આ લોકની જ એવી સ્થિતિ-મર્યાદા છે. તેનું જ એવું ભાગ્ય છે. જે બળવાનની પડખે રહેલ દુર્જન રાષ્ટ્રની જેમ લવણુસમુદ્ર મૃદુ મનોહારી રાષ્ટ્ર જેવા આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને પીડા કરતો નથી. તથા જલમય કરતો નથી અર્થાત્ ડુબાડતો પણ નથી. ॥ સૂ. ૯૪ ॥

ધાતકીખંડ કા એવં કાલોદધિસમુદ્ર કા નિરુપણ

ધાતકી ખંડનું વર્ણન—

‘લવણસમુદ્ધં ધાયઙ્ઙંદે નામં દીવે’

ટીકાર્થ—લવણ સમુદ્રને ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ કે જે ગોળ અને વલયાકાર વાળો છે તે ચારે બાજુથી ઘેરીને રહેલ છે. ‘ધાયઙ્ઙંદેણં મંતે દીવે કિં સમચક્કવાલ સંઠિણ વિસમચક્કવાલસંઠિણ’ હે ભગવાન્ આ ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ શું સમચક્રવાલ વાળો છે? અથવા વિષમ ચક્રવાળ વાળો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! સમચક્કવાલસંઠાણસંઠિણ નો વિસમચક્કવાલસંઠાણસંઠિણ’ હે ગૌતમ ! આ ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ સમચક્રવાલવાળો છે. વિષમ ચક્રવાલવાળો નથી ‘ધાયઙ્ઙંદેણં મંતે ! દીવે કેવલીયં ચક્કવાલ-વિક્કલ્લેણં કેવલ્લયં પરિક્કલ્લેણં પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ ચક્રવાલ વિષ્કલ્લની અપેક્ષાથી કેટલો છે? અને પરીક્ષેપની અપેક્ષાથી કેવડો છે? ‘ગોયમા ! ચત્તારિ જોવણસયસહસ્સાઈં ણવ ઇગટ્ટે જોયણસતે કિંચિવિસેસૂણે પરિક્કલ્લેણં પણ્ણત્તે’ ધાતકીખંડદ્વીપ ચક્રવાલ વિષ્કલ્લની અપેક્ષાએ ૪ ચાર લાખ યોજનનો છે. કેમકે જંબૂદ્વીપથી લવણસમુદ્રનો વિસ્તાર અમણો છે. અને લવણ સમુદ્રથી ધાતકીખંડનો અમણો વિસ્તાર છે. તથા પરીક્ષેપની અપેક્ષાથી એ ૪૧ એકતાળીસ લાખ દસ હજાર નવસો એકસઠ યોજનથી કંઈક ઓછો છે. કહ્યું પણ છે—

‘ણ્યાલીસં લક્ખા દસ ય સહસ્સાણિ જોયણાણં તુ

નવ ય સયા ઇગટ્ટા કિંચૂણે પરિરો ડો સ્સ’

‘સે ણં ઇગાણ પડમવરવેદિયાણ ણેણં વણસંઘેણં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્કલ્લત્તે ડોણ્હ વિ વણ્ણઓ’ આ ધાતકીખંડ ચારે બાજુએ એક વનખંડ અને એક પદ્મવર વેદિકાથી ઘેરાયેલ છે. એ વનખંડ અને પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન અહીંયાં પહેલાં જેમ તેમનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે કરી લેવું. ‘દીવસમિયા પરિક્કલ્લેણં’ એ બંનેનો પરીક્ષેપ દ્વીપ પ્રમાણુની જેમજ છે. ‘ધાયઙ્ઙંદેણં મંતે ! દીવસ્સ કહ દારા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ધાતકીખંડ દ્વીપના કેટલા દ્વારો કહ્યા છે? ‘ગોયમા ! ચત્તારિ દારા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ધાતકીખંડ દ્વીપના ચાર દ્વારો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણુ છે. ‘વિજણ, વેજયંતે, જયંતે, અપરાજિણ’ વિજય વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજિણ ‘કહિ ણં મંતે ! ધાયઙ્ઙંદેણં દીવસ્સ વિજણ ણામં દારે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ધાતકીખંડ દ્વીપનું વિજય નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે? ‘ગોયમા ! ધાયઙ્ઙંદેણં પુરત્થિમપેરંતે’ હે ગૌતમ ! ધાતકીખંડ

ની પૂર્વદિશાના અંતમાં ‘કાલોદસમુદ્દં પુરથિમદ્વસ્સ પચ્ચથિમેણં સીયાણ મહા-
 ણઈણ ઉપ્પિં ઇથ્થણં ધાઈયસંહસ્સ દીવસ્સ વિજણે ણામં દારે પણ્ણત્તે’ કાલોદ સમુદ્રને
 જે પૂર્વાર્ધ છે, તેની પશ્ચિમ દિશામાં સીતા મહા નદીની ઉપર ધાતકીખંડનું
 વિજય નામનું દ્વાર છે. ‘તં ચેવ પમાણં’ જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વિજય દ્વારના
 વર્ણન પ્રમાણે આ વિજય દ્વારનું વર્ણન સમજી લેવું. વૈજયન્ત વિગેરે ત્રણ
 દ્વારોનું વર્ણન જેમ જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વૈજયન્ત વિગેરે દ્વારોનું વર્ણન કરવામાં
 આવેલ છે, એજ પ્રમાણે તે બધાનું વર્ણન છે. હે ભગવન્ વિજયદેવની વિજયા
 નામની રાજધાની કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એવું કહેવું જોઈએ
 કે-વિજયદેવની વિજયા રાજધાની વિજય દ્વારની પૂર્વદિશામાં તિર્યકૂ અસંખ્યાત
 દ્વીપમાં ૧૨ બાર યોજન આગળ જવાથી વિજયા નામની રાજધાની આવે છે.

તેનું વર્ણન સંપૂર્ણ પણેથી જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વિજયા રાજધાનીના વર્ણન
 પ્રમાણે જ છે. ‘દીવસ્સ વત્તવ્વયા માણિયવ્વા’ ધાતકીખંડ દ્વીપનું સમગ્ર વર્ણન
 જંબૂદ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે છે. અહીંયાં વિસ્તાર થવાના ભયથી તેને અહીં વર્ણવી
 બતાવેલ નથી. તો તે ત્યાંના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું. ‘एवं चत्तारि वि
 दारा माणियव्वा’ જંબૂદ્વીપના વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અને અપરાજીત એ
 ચારે દ્વારોનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરેલ છે, બરોબર એજ પ્રમાણેનું વર્ણન
 ધાતકીખંડ દ્વીપના આ વિજય, વૈજયન્ત વિગેરે ચારે દ્વારોનું પણ કરી લેવું
 ‘ઘાયહસંહસ્સ ણં મંતે ! દીવસ્સ દારસ્સ ચર ઇસણં કેવઈયં અવાહાણ અંતરે પણ્ણત્તે’
 હે ભગવન્ ! ધાતકીખંડ દ્વીપના દરેક દ્વારોનું પરસ્પરમાં એક બીજાનું કેટલું
 અંતર કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે
 છે કે-‘ગોયમા ! દસ જોયણસયસહસ્સાઈં સત્તાવીસં જોયણસહસ્સાઈં સત્તપણ્ણતીસે
 જોયણસણ તિન્નિય કોસે દારસ્સ ચર અવાહાણ અંતરે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! ધાતકી
 ખંડ દ્વીપના દરેક દ્વારનું પરસ્પરમાં અંતર દસ લાખ સત્યાવીસ હજાર સાત
 સો પાંત્રીસ યોજન અને ત્રણ કોસનું કહેવામાં આવેલ છે. ‘ઘાયહસંહસ્સ ણં મંતે !
 દીવસ્સ પણ્ણસા કાલોદગં સમુદ્દમં પુટ્ટા’ હે ભગવન્ ધાતકીખંડ દ્વીપના પ્રદેશો
 કાલોદક સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે ? કે કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપના
 પ્રદેશોને સ્પર્શેલા છે ? આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન અહીંયાં જે પ્રમાણે પહેલાં પ્રશ્ન
 કરેલ એ જ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરી લેવો. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે
 કે-‘હંતા પુટ્ટા’ હા ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપના પ્રદેશોને
 સ્પર્શેલા છે. અને ધાતકીખંડના પ્રદેશો કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશોને સ્પર્શેલા છે.
 ‘તેણં મંતે ! કિં ઘાયહસંહે દીવે કાલોણ સમુદે’ તો એ પ્રદેશો કાલોદ સમુદ્રના

કહેવાશે ? અથવા ધાતકીખંડના કહેવાશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘તે ધાયઙ્સંઢે નો ખલુ તે કાલોયસમુદ્દે’ હે ગૌતમ ! તે પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપના જ કહેવાશે કાલોદ સમુદ્રના કહેવાશે નહીં ‘એવં કાલોયસસ વિ’ એજ પ્રમાણે કાલોદ સમુદ્રના જે પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપને સ્પર્શેલા છે, તે કાલોદ સમુદ્રના જ કહેવાશે. ધાતકીખંડ દ્વીપના કહેવાશે નહીં ‘ધાયઙ્સંઢે દીવે જીવા ઉદ્દાહ્ત્તા કાલોય સમુદ્દે પચ્ચાયંતિ’ હે ભગવન્ ! ધાતકીખંડના જીવો ત્યાંથી મરીને કાલોદ સમુદ્રમાં જન્મ ધારણુ કરે છે કે અન્યય ? ‘ગોયમા ! અત્યેગઙ્ગયા પચ્ચાયંતિ અત્યેગઙ્ગયા નો પચ્ચાયંતિ’ હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવો કે જેઓ ધાતકીખંડમાં મર્યા હોય તેઓ ધાતકીખંડ સમુદ્રમાં જન્મ ધારણુ કરે છે. અને કેટલાક જીવો ત્યાં જન્મ લેતાં નથી. પરંતુ તે શિવાયના કાલોદસમુદ્ર વિગેરેમાં જન્મ ધારણુ કરે છે. કેમકે-જીવો પોતપોતાના કર્મોને આધીન છે. તેથી તેઓ પોતાની ઇચ્છાથી કંઈ પણ કરી શકતા નથી. ‘એવં કાલોય વિ અત્યેગઙ્ગયા પચ્ચાયંતિ અત્યે ગઙ્ગયા નો પચ્ચાયંતિ’ એ જ પ્રમાણે કાલોદ સમુદ્રમાં મરેલા કેટલાક જીવો કાલોદક સમુદ્રમાં જ જન્મ લે છે. અને કેટલાક જીવો ત્યાં જન્મ લેતાં નથી. તે શિવાયના બીજા જ કોઈ પ્રદેશમાં જેવાકે ધાતકીખંડ વિગેરેમાં જન્મ ધારણુ કરે છે. એ જ કહ્યું છે કે

સ્વ સ્વ કર્મવશગા જીવા સન્ત્યેકે યે મૃતાઃ ક્વચિત્ ।

પૌનઃ પુણ્યાત્ સમાયાન્તિ તન્નાઙ્ન્યત્રાપિ કેચન ॥ ૧ ॥

‘સે કેળટ્ટેણં મંતે એવં વુચ્ચઙ્ ધાયઙ્સંઢે ધાયઙ્સંઢે’ હે ભગવન્ ! એવું આપ શા કારણથી કહો છો કે-આ દ્વીપ ધાતકીખંડ દ્વીપ છે ? અર્થાત્ ધાતકીખંડ દ્વીપનું ‘ધાતકીખંડ દ્વીપ’ એવું નામ શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ધાયઙ્સંઢેણં દીવે તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં પપ્પે ધાયઙ્ઠ્ઠ્થા ધાયઙ્વણ્ણા ધાયઙ્સંઢા ણિચ્ચં કુસુમિયા જાવ જ્વસોમ્મે માણા ચિટ્ઠંતિ’ હે ગૌતમ ! ધાતકીખંડ દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે ધાતકી એ નામના વૃક્ષો અર્થાત્ આંબળાનાવૃક્ષો, ધાતકીના વનો અને ધાતકીના વનપંડો સદા કુસુમિત રહે છે. યાવત્ સૌથી વધારે સુંદર લાગે છે. અર્થાત્ તે ત્રણે ઉપમાને યોગ્ય બનેલ છે. એ કારણથી આ દ્વીપનું નામ ધાતકીખંડ દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે. તથા ‘ધાયઙ્ મહાધાયઙ્ ઠ્ઠ્થેસુ સુવંસણા, પિયવંસણા દુવે દેવા મહ્હદિયા જાવ પલ્લિઓવમટ્ઠિયા પરિવસંતિ’ આ ધાતકીખંડના પૂર્વાર્દ્ધમાં ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રમાં નીલગિરીની પાસે ધાતકી નામનું વૃક્ષ છે. તથા ધાતકીખંડના પશ્ચિમાર્દ્ધમાં ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રમાં નીલમહાગિરિની પાસે મહાધાતકી વૃક્ષ છે. આ બન્નેનું પ્રમાણુ જંબૂ વૃક્ષની ખરોખર છે. એ બેઉ વૃક્ષો સૌથી વધારે સુંદર છે. તેની ઉપર કમશઃ સુદર્શન અને પ્રિયદર્શન એ નામના મહદ્દિક વિગેરે

વિશેષણો વાળા બે દેવો ત્યાં રહે છે. એ દેવોની સ્થિતિ એક એક પદ્યની છે. 'સે તેણદ્રેણં ગોયમા !' આ કારણથી પણ હે ગૌતમ ! આ દ્વીપનું નામ ધાતક્રીખંડ દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે 'અદુત્તરં ચ ણં' અથવા હે ગૌતમ ! 'જાવ જિત્ત્વે' આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ હોવાનું કહ્યું તે શિવાય એક એ પણ કારણ છે કે આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ અનાદિ કાળથી જ ચાલ્યું આવે છે. કેમકે-આ દ્વીપ પહેલાં એ નામ વાળો ન હતો તેમ નથી. વર્તમાનમાં પણ તે એવા નામ વાળો નથી તેમ પણ નથી. તથા લવિષ્યકાળમાં એ આવા નામ વાળો રહેશે નહીં તેમ પણ નથી. એ તો એવા નામવાળો પહેલાં હતો અને વર્તમાનમાં છે તથા લવિષ્યમાં પણ એજ નામ વાળો રહેશે જ તેથી તે નિત્ય યાવત્ શાશ્વત છે. 'ધાયઙ્ગં મંતે ! દીવે કઙ્ગં ચંદા પમાસિસુ વા ૩' હે ભગવન્ ! ધાતક્રીખંડ દ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો છે ? વર્તમાનમાં પણ ત્યાં કેટલા ચંદ્રમાઓ પ્રકાશ આપે છે ? અને લવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રમાઓ ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? એજ પ્રમાણે 'કઙ્ગ સૂરિયા તવિસુ વા ૩' કેટલા સૂર્યોએ ત્યાં પોતાનો પ્રકાશ આપ્યો છે ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા સૂર્યો તાપ આપે છે ? અને લવિષ્યમાં પણ ત્યાં કેટલા સૂર્યો પ્રકાશ આપશે ? 'કઙ્ગ મહગ્ગા, ચારંચરિ સુવા' એ જ પ્રમાણે ત્યાં કેટલા મહાગ્રહોએ પોતાની ચાલ ચાલી છે ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલે છે ? અને લવિષ્યમાં પણ ત્યાં કેટલા મહાગ્રહો પોતાની ચાલ ચાલશે ? 'કઙ્ગ નક્ષત્તા જોગં જોઙ્ગસુવા ૩' એજ પ્રમાણે કેટલા નક્ષત્રોનો ત્યાં યોગ થયેલ છે ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા નક્ષત્રોનો યોગ થાય છે ? અને લવિષ્યમાં પણ ત્યાં કેટલા નક્ષત્રોનો યોગ થશે ? 'કઙ્ગ તારાગ્ગ-કોઢાકોઢીઓ સોમેંસુ વા ૩' એજ પ્રમાણે ત્યાં કેટલા કોડાકોડી તારા ગણો શોભેલા છે ? વર્તમાનમાં પણ કેટલા તારાગણો ત્યાં શોભે છે ? અને લવિષ્ય કાળમાં પણ ત્યાં કેટલા કોડાકોડી તારાગણો શોભિત થશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! વારસ ચંદા પમાસિસુ વા ૩' હે ગૌતમ ! ધાતક્રીખંડમાં ૧૨ બાર ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ આપેલ છે. વર્તમાનમાં પણ તે બાર ચંદ્રમાઓ જ પ્રકાશ આપે છે. અને લવિષ્ય કાળમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. 'એવં ચઙ્ગીસં સસિરવિણો' એજ પ્રમાણે ત્યાં ૧૨ બાર સૂર્યો પહેલાં તપ્યા હતા. એટલા જ સૂર્યો ત્યાં વર્તમાનમાં પણ તપે છે. અને લવિષ્યમાં પણ એટલા જ સૂર્યો ત્યાં તપશે, એ રીતે ચંદ્રો અને સૂર્યો મળીને ત્યાં ૨૪ ચોવીસ થાય છે. કહ્યું પણ છે-'વારસચંદાસૂરા નક્ષત્ત સતાય તિન્નિ છત્તીસા એગંચ મહસહસ્સં છપ્પન્નં ધાયઙ્ગંસંઢે' ત્રણસો છત્રીસ ૩૩૬ નક્ષત્રો ૧૦૫૬ એક હજાર અને છપ્પન ગ્રહો 'અદ્રેવ સયસહસ્સા તિન્નિ સહસ્સાય સત્તય સયાડ' તથા આઠ લાખ ત્રણ હજાર સાતસો કોડાકોડી તારાઓ ત્યાં પહેલાં શોભેલા છે ? વર્તમાનમાં શોભે છે. અને શોભિત થશે. એક એક ચંદ્રમાનાં પરિવારમાં ૨૮ અઠ્યાવીસ ૨૮ અઠ્યાવીસ નક્ષત્રો હોય છે. તેથી નક્ષત્રોની

સંખ્યા ૩૩૬ ત્રણસો છત્રીસ કહેલી છે. એક એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૮૮-
અઠ્યાસી મહાગ્રહો હોય છે. તેથી એક હબ્બર અને છાપ્પન મહાગ્રહો કહેલા
છે. એક ચંદ્રનો તારા પરિવાર ૧૨ બાર ગણો કરીને કહેવો જોઈએ. ॥ સૂ. ૯૫ ॥

કાલોદ સમુદ્રનું વર્ણન

ટીકાર્થ—‘ધાયદ્સંદં ણં દીવં કાલોદે ણામં સમુદ્દે વદ્ટે વલયાગારસંઠાણસંઠિઠે
સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તાણં ચિદ્દુદ્ધં ધાતકીખંડ દ્વીપને ચારે બાબ્બુએથી
ઘેરીને કાલોદ સમુદ્ર રહે છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને તેનો આકાર ગોળ
વલયના આકાર જેવો છે. ‘કાલોદેણં સમુદ્દે કિં સમચક્કવાલસંઠાણસંઠિઠે વિસમ-
ચક્કવાલસંઠાણસંઠિઠે’ હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનો આકાર શું સમચકવાલવાળો છે ?
કે વિષમ ચકવાળ વાળો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે
છે કે—‘ગોયમા ! સમચક્કવાલ સંઠાણ સંઠિઠે ણો વિસમચક્કવાલ સંઠાણ સંઠિઠે’
હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રનો આકાર સમચકવાલ વાળો છે, વિષમ ચકવાલવાળો
નથી. ‘કાલોદેણં મંતે ! સમુદ્દે કેવતિયં ચક્કવાલ વિક્ખંભેણં કેવતિયં પરિક્ખેવેણં
પણ્ણત્તે, હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનો ચકવાલ વિષકંભ કેવડો છે ? અને તેની
પરિધિનું પ્રમાણ કેટલું છે ? ‘ગોયમા ! અદ્દુ જોયણસયસહસ્સાઈં ચક્કવાલ-
વિક્ખંભેણં ઇકાણવતિ જોયણસયસહસ્સાઈં સત્તરિસહસ્સાઈં છચ્ચ પંચુત્તરે જોયણ
સઘે કિંચિવિસેસાહિઠે પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તે’ ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે
ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રનો ચકવાલ વિષકંભ આઠ લાખ યોજનનો છે. અને તેની
પરિધિનું પ્રમાણ ૯૧ એકાણુ લાખ સત્તર હબ્બર છસો પંચોતેર યોજનથી
કંઈક વધારે છે. ‘સે ણં ઇગાઇ પડમવરવેદ્ધિયાઇ ઇગેણં વણસંઠેણં દોણ્હ વિ વણ્ણઓ’
આ કાલોદ સમુદ્ર ચારે બાબ્બુથી એક પક્કવર વેદ્ધિકાથી અને એક વનખંડથી
ઘેરાયેલ છે. અહીયાં એ બન્નેનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. આ પક્કવર વેદ્ધિકા
આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળી છે. અને તેજગતીની ઉપર રહેલ છે. કાલોદ સમુદ્રનો
ચકવાલ વિષકંભ અને પરિક્ષેપના વિસ્તારના પ્રમાણમાં આ બે ગાથાઓ કહી છે.

‘અદ્દેવ સયસહસ્સા કાલોઓ ચક્કવાલઓ રંદો ।

જોયણ સહસ્સમેગં ઓગાહેણં મુણેયવ્વો ॥ ૧ ॥

ઇગનવ્વહિ સયસહસ્સા હવંતિ તહ સત્તરિ સહસ્સા ।

છચ્ચસયા પંચહિયા કાલોય પરિરઓ ઇસો ॥ ૨ ॥

‘કાલોયસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્દસ્સ કહ્ દારા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! કાલોદ

સમુદ્રના કેટલા દારો કહેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ દારા પળ્લત્તા’ કાલોદ સમુદ્રના ચાર દારો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેના નામે આ પ્રમાણે છે-‘વિજય, વેજયંતે, જયંતે, અપરાજિય’ વિજય; વૈજ્યન્ત, જ્યન્ત અને અપરાજિત ‘કહિ ણં મંતે ! કાલોદસ્સ સમુદ્દસ્સ વિજય ણામં દારે પળ્લત્તે’ હે ભગવન્ ! કાલોદ સમુદ્રનું વિજય નામનું દાર કયાં આવેલ છે. ‘ગોયમા ! કાલોદે સમુદ્દે પુરત્થિમપેરંતે પુક્કરવર દીવ પુરત્થિમદ્દસ્સ પચ્ચત્થિમેળં સીતોદાણ મહાણદીણ ઉપ્પિંણં કાલોદસ્સ સમુદ્દસ્સ વિજયણામં દારે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રના પૂર્વાન્ત ભાગમાં જે પુષ્કરવર દ્વીપ છે. તેના પૂર્વાર્ધથી પશ્ચિમમાં સીતોદા મહાનદીની ઉપર કાલોદ સમુદ્રનું વિજય નામનું દાર છે. ‘અટ્ટેવ જોયણાં તં ચેવ પમાણં’ એ આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળું છે. વિગેરે રીતે તેના સંબંધી કથન જંબૂદ્વીપના વિજય દારના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું. ‘જાવ રાયહાણીઓ’ યાવત રાજધાની સુધીનું કથન અહીંયા કરી લેવું જોઈએ. ગ્રંથ વિસ્તારના લયથી તે કથન ફરીથી અહીંયાં કહેલ નથી. ‘કહિણં મંતે ! કાલોયસ્સ સમુદ્દસ્સ વેજયંતે દારે પળ્લત્તે’ હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનું વૈજ્યન્ત નામનું દાર કયાં કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! કાલોદ સમુદ્દસ્સ દક્ષિણપેરંતે પુક્કરવર દીવસ્સ ઉત્તરેણં ઇત્થણં કાલોય સમુદ્દસ્સ વેજયંતે દારે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રની દક્ષિણ દિશાના અંતમાં પુષ્કરવર દ્વીપના દક્ષિણાર્ધની ઉત્તરમાં કાલોદ સમુદ્રનું વૈજ્યન્તદાર કહેવામાં આવેલ છે. ‘કહિણં મંતે ! કાલોય સમુદ્દસ્સ જયંતે ણામં દારે પળ્લત્તે’ હે ભગવન્ ! કાલોદ સમુદ્રનું જે જ્યન્ત નામનું દાર છે તે કયાં આગળ આવેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! કાલોયસમુદ્દસ્સ પચ્ચત્થિમપેરંતે પુક્કરવરદીવસ્સ પચ્ચત્થિમદ્દસ્સ પુરત્થિમેળં સીયાણ મહાણદીણ ઉપ્પિંણં જયંતે ણામં દારે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રના પશ્ચિમાન્તમાં પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના પશ્ચિમાર્ધના પૂર્વભાગમાં સીતા મહા નદીની ઉપર જ્યન્ત નામનું દાર આવેલ છે. ‘કહિણં મંતે ! અપરાજિય ણામં દારે પળ્લત્તે’ હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનું અપરાજિત નામનું દાર કયાં આવેલ છે ? ‘ગોયમા ! કાલોદસમુદ્દસ્સ ઉત્તરપેરંતે પુક્કરવરદીવોત્તરદ્દસ્સ દાહિણઓ ઇત્થણં કાલોદ-સમુદ્દસ્સ અપરાજિય ણામં દારે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રની ઉત્તરના અંતમાં પુષ્કરવર દ્વીપની ઉત્તરાર્ધથી દક્ષિણમાં કાલોદ સમુદ્રનું અપરાજિત નામનું દાર આવેલ છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આકીનું બીજું તમામ કથન જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વિજયાદિ દારોના કથન પ્રમાણે જ છે. આ અધા દારોની ઉંચાઈ આઠ યોજનની છે.

દ્રારોના પરસ્પરના અંતરનુ કથન

‘કાલોદસ ગં મંતે ! સમુદ્રસ દારસય રણ્ણં કેવતિયં કેવતિયં અબાહાણ અંતરે પળ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! કાલોદ સમુદ્રના દરેક દારનું પરસ્પર અંતર કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! બાવીસ સયસહસ્સા બાળજતિ સ્વલુ ભવે સહસ્સાઈ છચ્ચ સયા બાયાલા દારંતરં તિન્નિ કોસાય ॥ ૧ ॥ દારસ્સ ય દારસ્સ ય અબાહાણ અંતરે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! બાવીસ લાખ બાણુ હબ્બર છસો છેંતાલીસ યોજન અને ત્રણ કોસનું અંતર એક દારથી બીજા દાર સુધીનું કહેવામાં આવેલ છે. તે આ રીતે થાય છે. ચારે દારોની જડાઈ મેળવવાથી ૧૮ અઠાર યોજન થાય છે. આ ૧૮ અઠાર યોજનને કાલોદ સમુદ્રની પરિઘિના ૯૧૭૦૬૦૫ એકાણુ લાખ સિત્તેર હબ્બર છસોને પાંચ યોજન ૩૫ પરિમાણુમાંથી ઘટાડવાથી ૯૧૭૦૫૮૭ એકાણુ લાખ સિત્તેર હબ્બર પાંચ સો ને સત્યાસી યોજન બચે છે, તેમાંથી ૪ ચારનો ભાગ કરવાથી એક એક દારનું અંતર ૨૨૯૨૬૪૬ બાવીસ લાખ બાણુ હબ્બર છસો છેંતાલીસ યોજન અને ત્રણ કોસ-ગાઉનું નીકળી આવે છે. ‘ઉક્તંચ

છાયાલા છચ્ચ સયા બાળજડ સહસ્સ સ્વસ્વ બાવીસં

કોસાય તિન્નિ દારંતરંતુ કાલોયહિસ્સ ભવે ॥ ૧ ॥

‘કાલોદસ ગં મંતે ! સમુદ્રસ પણ્ણા પુક્કરવર દીવં તહેવ’

હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશો પુષ્કરવર દ્વીપનો સ્પર્શ કરી રહેલા છે શું ? ઈત્યાદિ પ્રકારથી પહેલાં જેમ પ્રશ્ન કરવામાં આવેલ છે, તે પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરી લેવો. જોઈએ અને તેનો ઉત્તર પણ પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એ જ પ્રમાણે અહીંયાં પણ કહી લેવો. ‘એવં પુક્કરવરદીવસ્સ વિ જીવા ઉદ્દાહત્તા ઉદ્દાહત્તા તહેવ માણિયચ્વં’ એ જ પ્રમાણે પુષ્કરવર દ્વીપના જીવો પુષ્કરવર દ્વીપમાં મરીને કેટલાક કાલોદ સમુદ્રમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને કેટલાક ત્યાં ઉત્પન્ન ન થતાં કોઈ બીજે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એ પ્રમાણેનું આ કથન પર્યાન્તનું કથન અહીંયાં કરી લેવું જોઈએ. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે કાલોદ સમુદ્રમાં મરેલા આ જીવો શું પુષ્કરવર દ્વીપમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તેમાં ઉત્પન્ન થતા નથી ? તો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! ત્યાં એવા કેટલાક જીવો છે, જેઓ પોતાના કર્મોની વિચિત્રતાના કારણે ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને કેટલાક જીવો બીજે જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આજ પ્રમાણેનું કથન પુષ્કર દ્વીપના સંબંધમાં પણ કરી લેવું. ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ કાલોણ સમુદ્દે કાલોણ સમુદ્દે’ હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનું નામ કાલોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણેનું શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! કાલોયસ્સ ગં સમુદ્દસ ઉદ્દકે આસલે માસલે પેસલે કાલણ માસરાસિ વળ્ણામે પગઈણ ઉદ્દગરસેણં પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ કાલોદ સમુદ્રનું જલ સ્વાદવાળું છે. શુરૂ હોવાથી પુષ્ટિકર

છે. આસ્વાદમાં મનને આનંદ આપનારું હોવાથી પેશલ છે. કાળું છે. તથા ઉદક સમૂહનો જેવો વર્ણુ-રંગ હોય છે, એવા વર્ણુવાળું છે. તે જ કહ્યું છે કે-‘પર્ગર્ણ ઉદગરસં કાલોર્ણ ઉદગમાસરાસિનિમં । કાલમહાકાલા ઈથ દુવે દેવે મહિઙ્ઙિયા જાવ પલિઓવમટ્ઙ્ઙિયા પરિવસંતિ સે તેણદ્રેણં ગોયમા ! જાવ ણિચ્ચે અદુત્તરંચં’ અહીંયાં કાળ અને મહાકાલ નામના જે દેવો કે જેઓ મહદ્દિઙ્ક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ જેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તેઓ રહે છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ સમુદ્રનું નામ કલોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. અથવા હે ગૌતમ ! જે આ પૂર્વોક્ત કારણ કલોદ સમુદ્રનું નામ થવા સંબંધમાં કહ્યું છે, તે વાત એકાન્ત રીતે નથી જ કેમકે તેનું આ પ્રમાણેનું નામ અનાદિ કાળથી જ આલ્યું આવે છે. પહેલાં આ પ્રમાણેનું તેનું નામ ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં તેનું એ નામ નથી તેમ પણ નથી જ અને લવિષ્યમાં પણ તેનું તેનું નામ રહેશે નહીં તેમ પણ નથી. પરંતુ પહેલાં ભૂતકાળમાં પણ અપ્રમાણે જ તેનું નામ હતું. વર્તમાનમાં પણ એવું જ નામ છે. અને લવિષ્યમાં તેનું એજ નામ રહેશે. કેમકે-આ શાશ્વત નિત્ય છે. ઈત્યાદિ બધુંજ તેના સંબંધી કથન જેમ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે કહી લેવું જોઈએ. ‘કાલોર્ણ ણં મંતે ! કતિ ચંદા પમાસિંસુ પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! કલોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ આપ્યો છે. કલોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. અને લવિષ્ય કાળમાં પણ કેટલા ચંદ્રમા ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? એ જ પ્રમાણે ત્યાં કેટલા સૂર્યો તપેલા છે. કેટલા સૂર્યો વર્તમાનમાં તપે છે, અને લવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો તપશે ? વિગેરે પ્રકારથી અહીંયાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે. જે પુચ્છા શબ્દથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગોયમા ! કાલોર્ણં સમુદે બયાલીસં ચંદા પમાસેંસુ વા ૩’ હે ગૌતમ ! કલોદ સમુદ્રમાં ૪૨ ખેંતાલીસ ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. અને લવિષ્યમાં પણ એટલા જ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. ‘કાલોર્ણં સમુદે બયાલીસં ચ દિળચરા દિત્તા’ એ જ પ્રમાણે એ કલોદ સમુદ્રમાં ૪૨ ખેંતાલીસ સૂર્યો તપ્યા છે. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ ત્યાં તપે છે. અને લવિષ્યમાં પણ એટલા જ સૂર્યો ત્યાં તપશે. ‘કાલોદધિમ્મિ એતે ચરંતિ સંબદ્ધલેસ્સાગા’ આ રીતે કલોદધિ સમુદ્રમાં સંબદ્ધ લેશ્યાવાળા ૪૨ ખેંતાલીસ ચંદ્રો અને ૪૨ ખેંતાલીસ સૂર્યો છે. તથા એ કલોદધિ સમુદ્રમાં અટ્ટાવીસં કાલોદધિમ્મિ ચ બારસસયસહસ્સાઈ નવ ચ સયા તારાગણ કોઢિકોઢીણં સોમેસુ વા ૩’ ૨૮૧૨૬૫૦ અઠ્યાવીસ લાખ બાર હજાર નવસો પચાસ કોડા કોડી તારાગણો શોભિત થયા છે. વર્તમાનમાં એટલાજ ત્યાં શોભે છે. અને લવિષ્યમાં પણ

એટલાજ તારાગણો ત્યાં શોભશે. કહ્યું પણ છે કે—‘નક્ષત્રાણ સહસ્તા સયં ચ
 બાવત્તરં મુણેયઘ્વં છુચ્ચ સયા છન્નઝયા ગહાણ તિન્નેવ સયસહસ્તા અટ્ટાવીસં કાલોય-
 હિમ્મિ બારસય સયસહસ્તાઈં નવયસયા પન્નાસા તારાગણ કોઢિકોઢીણં’ ૧૧૭૨
 અગીયાર સો ઊંતેર નક્ષત્રોએ ત્યાં ભૂતકાળમાં યોગ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ
 તેઓ એટલાજ યોગ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ
 કરશે. ૩૬૬૬ છત્રીસસો છન્તુ ગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી છે. વર્તમાનમાં પણ
 એટલા જ ગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ગ્રહો ત્યાં
 ચાલ ચાલશે. તારાગણોનું પ્રમાણ ઉપર બતાવી જ દીધું છે. ॥સૂ. ૬૬॥

પુષ્કરદ્વીપ એવં મનુષ્યક્ષેત્ર કા નિરુપણ

‘કાલોયં ણં સમુદ્દં પુક્કવરવરેણામં દીવે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—કાલોદધી સમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને રહેલ પુષ્કરવર દ્વીપ
 નામનો દ્વીપ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે. તેનો આકાર વલયનો જેવો આકાર હોય
 છે તેવો છે. ‘તહેવ જાવ સમચ્ચકવાલસંઠાણસંઠિતે નો વિસમચ્ચકવાલસંઠાણ-
 સંઠિતે’ આ સંબંધમાં જે પ્રમાણે દ્વીપોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ
 પ્રમાણે આ દ્વીપ પણ સમચ્ચકવાલ સંસ્થાનવાળો છે. વિષામચ્ચકવાલ સંસ્થાનવાળો
 નથી. ‘પુક્કવરવરેણં મંતે ! દીવે કેવહ્યં ચ્ચકવાલવિકલ્લંભેણં કેવહ્યં પરિકલ્લેવેણં
 પ્પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ પુષ્કરદ્વીપનો ચ્ચકવાલ વિષ્કંભ કેટલા વિસ્તાર વાળો છે ? અને
 તેનો પરિક્ષેપ-પરિધિ કેટલો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે
 છે કે—‘ગોયમા ! સોલસ જોયણસયસહસ્તાઈં ચ્ચકવાલવિકલ્લંભેણં ઇગા જોયણકોઢી
 વણ્ણત્તિં સ્વલુ ભવે સયસહસ્તા અઝણાઝત્તિં અટ્ટસયા ચઝણઝયા ચ પરિરઓ પુક્કવર-
 વરસ્સ’ હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપનો ચ્ચકવાલ વિષ્કંભ ૧૬ સોળ લાખ યોજનનો
 છે. અને તેની પરિધિ ૧૬૨૮૬૮૬૪ એક કરોડ બાણુ લાખ નેવાસી હબર
 આડંસો ચોરાણુ યોજનથી કંઈક વધારે છે. ‘સે ણં ઇગાણ પઝમવરવેહ્યાણ ઇણેણ ચ
 વણ્ણસંઠેણ સંપરિકલ્લિત્તે દોણ્ણ વિ વણ્ણઓ’ પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકાથી
 અને એક વનપંડથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. આ બન્નેનું વર્ણન જંબૂદ્વીપ
 વિગેરેના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેનું વર્ણન પદ્મવર વેદિકા અને વનપંડનું કરવામાં
 આવ્યું છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં સમજી લેવું. ‘પુક્કવરવરસ્સ ણં મંતે !
 કત્તિ દારા પ્પણ્ણત્ત’ હે ભગવન્ આ પુષ્કરાર્ધદ્વીપના કેટલા દારો કહેવામાં
 આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા !
 ચત્તારિ દારા પ્પણ્ણત્ત’ હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપના ચાર દરવાજાઓ કહેવામાં

આવેલા છે. ‘તં જહા’ તેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘વિજય, વેજયંતે, જયંતે અપરાજિણ’ વિજય, વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજિત ‘કહિણં મંતે પુક્કવર-સ્સ દીવસ્સ વિજય ણામં દારે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ પુષ્કરવર દ્વીપનું જે વિજય નામનું દાર છે, તે કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! પુક્કવરવરદીવપુરચ્છિમપેરંતે પુક્કવરોદસમુહપુરથિમદ્ધસ્સ પચ્ચત્થિ-મેણં ણ્ણણં પુક્કવરવર દીવસ્સ વિજય ણામં દારે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપની પૂર્વાર્ધના અંતમાં પુષ્કરવર સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશામાં પુષ્કરવર દ્વીપનું વિજય નામનું દાર આવેલ છે. આ દાર આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળું છે. વિગેરે પ્રકારથી જંબૂદ્વીપના વિજય દારનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન આ વિજય દારનું પણ કરી લેવું. ‘એવં ચત્તારિ વિ દારા’ એજ પ્રમાણે પોતપોતાના સ્થાનમાં એ વૈજયન્ત વિગેરે બાકીના

ત્રણે દારોનું કથન પોતપોતાના પ્રમાણ અનુસાર કરી લેવું. પરંતુ રાજધાનીના વર્ણનમાં ‘બીજા પુષ્કરવર દ્વીપમાં રાજધાની છે તેમ કહેવું જોઈએ. ‘જવરં સીયા સીઓદા ણત્થિ માણિયવ્વા’ તથા સીતા અને સીતોદા એ બે મહાનદિયોનો સદ્ભાવ અહીં કહેવો ન જોઈએ. ‘પુક્કવરવરસ્સ ણં મંતે ! દીવસ્સ દારસ્સ ય દારસ્સ ય ણં કેવત્થિયં અવાહાણ અંતરે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ પુષ્કરવર દ્વીપના દારોનું પરસ્પરમાં એક બીજાથી કેટલું અંતરે કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! અડ્યાલસયસહસ્સા બાવીસં સ્સલ્લુ ભવે સહસ્સાઈં અણુત્તરાય ચરો દારંતરપુક્કવરવરસ્સ’ પુષ્કરવર દ્વીપના પ્રત્યેક દારોનું પરસ્પરમાં ૪૮૨૨૪૬૯ અડતાલીસ લાખ બાવીસ હજાર ચારસો એગણુ સીત્તેર યોજનનું અંતર કહેવામાં આવેલ છે. તેનું આ અંતર આ રીતે કહેવાવવું જોઈએ. ચારે દારોની

જાડાઈને એકઠી કરવાથી ૧૮ અઠાર યોજનની થાય છે. આ ૧૮ અઠાર યોજનનો પુષ્કરવર દ્વીપના ૧૯૨૮૯૮૯૪ એક કરોડ બાણુ લાખ નેવાસી હજાર આઠસો ચોરાણુ યોજન પરિમાણુમાંથી એાછું કરવું જોઈએ. તે ઘટાડવાથી ૧૯૨૮૯૭૬ એક કરોડ બાણુ લાખ નેવાસી હજાર આઠસો છોંતેર યોજન પ્રમાણુ ખચે છે. તેને પાછા ચારથી ભગાવાથી ૪૮૨૨૪૬૯ અડતાલીસ લાખ બાવીસ હજાર ચારસો એાગણુ સીત્તેર યોજનનું અંતર દરેક દ્વારનું પરસ્પરનું નીકળી આવે છે. ‘પપ્સા દોળહ વિ પુટ્ટા જીવા દોસુ માણિયવ્વા’ હે ભગવન્ ! પુષ્કર દ્વીપના તે પ્રદેશો કે જે પ્રદેશો પુષ્કરવર સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે. તે પ્રદેશો પુષ્કરવર દ્વીપના કહેવાશે કે પુષ્કરવર સમુદ્રના કહેવાશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! તે પ્રદેશો પુષ્કરવર દ્વીપનાજ કહેવાશે. પુષ્કરવર સમુદ્રના કહેવાશે નહીં એજ રીતે જે પ્રદેશો પુષ્કરવર સમુદ્રના છે, કે જે પુષ્કરવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે, તે પ્રદેશો પુષ્કરવર સમુદ્રના જ કહેવાશે. પુષ્કરવર દ્વીપના કહેવાશે નહીં કેમકે લોકનો વ્યવહાર એવોજ ચાલ્યો આવે છે. એજ પ્રમાણુ જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હે ભગવન્ ! પુષ્કર દ્વીપમાં મરેલા જીવો ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ત્યાં ઉત્પન્ન ન થતાં કોઈ બીજેજ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ? અર્થાત્ પુષ્કરવર સમુદ્રમાં મરેલા જીવો પુષ્કરવર સમુદ્રમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તે શિવાયના બીજા સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે કે જેઓ ત્યાં મરીને ફરી ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને કેટલાક ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પણ બીજેજ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. કેમકે જીવ કર્મને આધીન છે. તેથી કર્મના ઉદય પ્રમાણુ જે જીવે જેવી ગતિ વિગેરેનો અંધ કરેલ હોય છે. તે તેવીજ ગતિ આદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ पुक्खरवरदीवे दीवे’ હે ભગવન્ આ પુષ્કરવર દ્વીપનું નામ ‘પુષ્કરવરદ્વીપ’ એ પ્રમાણુ શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! પુક્ખરવરેણં દીવે તહિં તહિં બહવે પડમ-

રુક્ષા પડમવળસંઢા ણિચ્ચં કુસુમિયા જાવ ચિટ્ટંતિ' હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપમાં તે તે સ્થાનોપર અનેક પદ્મવૃક્ષ પદ્મવન ખંડ સર્વદા કુસુમિત પલ્લવિત અને સ્તબ્ધકિત તથા ક્ષોના ભારથી નમેલા રહે છે. તથા 'પડમમહા પડમ-રુક્ષે' અહીંયા પદ્મ અને મહાપદ્મ નામના જે એ વૃક્ષો છે તેના પર 'પડમ-પુંડરીયા દુવે દેવા મહિઙ્ઢિયા જાવ પલ્લિઓવમટ્ટિઙ્ઢયા પરિવસંતિ પદ્મ અને પુંડ-રીક નામના એ દેવો કે જેઓ મહદ્વિંક વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા છે, અને જેમની સ્થિતિ એક પલ્લોપમની છે. તેઓ રહે છે. એજ કહ્યું છે કે

‘પડમેય મહાપડમે રુક્ષા ઉત્તર કુરુસુ જંબૂસમા ।

एएसु वसंति सुरा पडमे तह पुंडरीए य ॥ १ ॥

‘સે તેળટ્ટેણં ગોચમા ! એવં વુચ્ચતિ પુક્કરવરદીવે દીવે’

તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વીપનું નામ પુષ્કરવર દ્વીપ એ પ્રમાણે

કહેવામાં આવેલ છે. અથવા ‘જાવ ણિચ્ચે’ યાવત્ આ દ્વીપનું એ નામ નિત્ય છે. કેમકે પહેલા પણ તે એમજ હતું. વર્તમાનમાં પણ એ જ પ્રમાણે છે. અને ભવિષ્ય એજ પ્રમાણે રહેશે. ‘પુક્કરવરેણં મંતે ! દીવે કેવઙ્ઢયા ચંદા પમાસિસુ વા ૩ એવં પુચ્છા’ હે લગવન્ આ પુષ્કરવર દ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ આપેલ છે ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે તથા કેટલા સૂર્યોએ ત્યાં પોતાનો તાપ આપેલ છે ? તથા વર્તમાનમાં કેટલા સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ-પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ આપશે ? એજ પ્રમાણે કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમક્યાં છે ? વર્તમાનમાં કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકશે ? કેટલા ગ્રહોએ ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલી છે ? વર્તમાનમાં કેટલા ગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલે છે ? અને ભવિષ્યમાં ત્યાં કેટલા ગ્રહો ચાલ ચાલશે ? તથા કેટલા તારા-

ગણુની કેટિ કેટિયો ત્યાં શોભિત થઇ હતી ? વર્તમાનમાં કેટલી કેટિ કેટિયો શોભિત થાય છે ? અને ભવિષ્યમાં ત્યાં કેટલી શોભિત થશે ? આ પ્રમાણેના આ તમામ પ્રશ્નો પૃચ્છાપદ્ધતી ગ્રહણ કરેલા છે. આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—

‘ગોચમા ! ચોચાલં ચંદસચં ચોચાલં ચેવ સૂરિયાણસચં ।

પુક્કરવરમ્મિ દીવે ચરંતિ એ પગાસિતા ॥ ૧ ॥

ચત્તારિ સહસ્સાઈં બત્તીસં ચેવ હોંતિ ણક્કચત્તા ।

છચ્ચ સયા વાવત્તર મહ્ગગહા વારહ સહસ્સા ॥ ૨ ॥

છ્ણણઝડ્ડ સચસહસ્સા ચત્તાલીસં ભવે સહસ્સાઈં,

ચત્તારિ સયા પુક્કરવર તારાગણ કોઢિ કોઢીઓ’

હું ગૌતમ ! એકસો ચુંમાળીસ ચંદ્રમાઓએ પહેલાં ત્યાં પ્રકાશ કર્યો છે. વર્તમાનમાં એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. તથા ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ કરશે. એજ પ્રમાણે ૧૪૪ એકસો ચુંમાળીસ સૂર્યો ત્યાં તપ્યા છે. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં તપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ સૂર્યો ત્યાં તપશે. ૪૦૩૨ ચાર હજાર બત્રીસ નક્ષત્રોનો ત્યાં યોગ થયો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ નક્ષત્રોનો ત્યાં યોગ થાય છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રોનો યોગ ત્યાં થશે. ૧૨-૬૭૨ બાર હજાર છસો ઘોંતેર મહાગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી હતી વર્તમાનમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે. એટલાજ મહાગ્રહો ભવિષ્યમાં ત્યાં ચાલ ચાલશે. ૯૬૪૪૪૦૦ છન્નુ લાખ ચુંમાળીસ હજાર ને ચારસો કેડાકેડિ તારાઓ ત્યાં શોભિત થયા હતા. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ તારાઓ ત્યાં શોભે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ તારાઓ ત્યાં શોભશે.

માનુષોત્તર પર્વતનું કથન

‘પુક્કરવર દીવસ્સ ણં બહુમજ્જદેસમાએ એથ ણં માણુસુત્તરે નામં પવ્વએ પ્ણણત્તે’ પુષ્કરવર દ્વીપના બહુમધ્યદેશ ભાગમાં—વચમાં માનુષોત્તર નામનો પર્વત છે. આ પર્વત ‘વદ્દે’ ગોળ છે. અને એથી જ ‘વલયાગારસંઠાણસંઠિએ’ તેનો આકાર વલયના જેવો ગોળ છે. ‘જેણં પુક્કરવરં દીવં દુહા વિભયમાણે

વિભયમાણે ચિદ્વૃત્તિ' આ પર્વત પુષ્કરવર દ્વીપની બરોબર મધ્યમાં આવેલ છે. તેજ કારણથી પુષ્કરવર દ્વીપના બે ભાગ પડિગયેલ છે. 'તં જહા' તે ખંડોના નામ આ પ્રમાણે છે.—'અર્ધિમતર પુસ્કરદ્વં ચ બાહિર પુસ્કરદ્વં ચ' એક આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધ અને બીજુ બાહ્ય પુષ્કરાર્ધ 'અર્ધિમતર પુસ્કરદ્વેણં મંતે ! કેવતિયં ચક્કવાલેણં પરિક્ષેવેણં પળ્ણત્તે' હે ભગવન્ ! આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધના ચક્રવાલની પહોળાઈ કેટલી છે ? અને તેની પરિધિ કેટલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! અદ્વ જોયણસયસહસ્સાઈં ચક્કવાલવિક્કલંભેણં, કોઢી બાયાલીસા તીસં દોણિહય સયા અગુણવન્ના પુસ્કર અદ્ધ પરિરઓ एवं ચ મણુસ્સ સેત્તસ્સ' હે ગૌતમ ! આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધના ચક્રવાલ આઠ હજાર યોજનનો છે. અને તેની પરિધિ એક કરોડ એંતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો યોગણુ પચાસ યોજનની છે. એજ પરિધિ મનુષ્ય ક્ષેત્રની છે. 'સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ અર્ધિમતર પુસ્કરદ્વેય અર્ધિમતરપુસ્કરદ્વેય' હે ભગવન્ આ પર્વતનું નામ આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધ એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! અર્ધિમતર પુસ્કરદ્વેણં માણુસુત્તરેણં પવ્વત્તેણં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ષત્તે સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! અર્ધિમતર પુસ્કરદ્વેય અર્ધિમતર પુસ્કરદ્વેય' હે ગૌતમ ! આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધની ચારે બાજુ માનુષોતર પર્વત છે. તે કારણથી તેનું નામ પુષ્કરાર્ધ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. 'અદુત્તરં ચ જાવ ણિચ્ચે' બીજી વાત એ છે કે—આ નામ યાવત્ નિત્ય છે. તેનું એ પ્રમાણેનું નામ પહેલાં પણ હતું વર્તમાનમાં પણ એજ નામ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એજ નામ રહેશે. એ પહેલાં ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં નથી. એમ પણ નથી. અને ભવિષ્યમાં નહીં રહે તેમ પણ નથી. એ પ્રમાણે ત્રણે કાળમાં એજ પ્રમાણેનું નામ રહેવાથી આ નિત્ય છે. 'અર્ધિમતરપુસ્કરદ્વેણં મંતે ! કેવઈયા ચંદા પમાસિંસુ વા ૩' હે ભગવન્ ! આ આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધને કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? આ પ્રમાણે પહેલાંની જેમ 'સા ચેવ પુચ્છા' અહીંયાં પ્રશ્નો કરી લેવા જોઈએ. તે આ પ્રમાણે જેમકે—હે ભગવન્ પુષ્કરાર્ધવર દ્વીપમાં કેટલા સૂર્યો તપ્યા હતા ? કેટલા સૂર્યો તપે છે ? અને તપશે ? કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમક્યા હતા ? વર્તમાનમાં ચમકે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા નક્ષત્રો ચમકશે ? કેટલા મહાગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી છે ? વર્તમાનમાં કેટલા મહાગ્રહ ત્યાં ચાલ ચાલે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલશે ? તથા કેટલા તારા ગણુની કોટા કોટી ત્યાં શોભેલી છે ? વર્તમાનમાં કેટલી કોટા કોટી શોભે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા કોટી કોટી તારાગણુ શોભશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા !

‘વાવત્તરી ચ ચંદા વાવત્તરિ મેવ વિણકરા દિત્તા ।
 પુક્કવરવરદીવઙ્ગદે ચરંતિ એતે પમાસેંતા ॥ ૧ ॥
 તિન્નિ સયા છત્તીસા છચ્ચ સહસ્સા મહમ્મહાણંતુ ।
 ણક્કલ્લાણં તુ ભવે સોલાહિ દુવે સહસ્સાઈ ॥ ૨ ॥
 અહયાલસયસહસ્સા વાવીસં ચલ્લુ ભવે સહસ્સાઈ ।
 દોન્નિ સયા પુક્કવરદ્દે તારાગણ કોહિકોહીણં ॥ ૩ ॥

હે ગૌતમ ! પુષ્કરાર્ધમાં ૭૨ ઊંતેર ચંદ્રમાએ ત્યાં પ્રકાશ આપ્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. એજ પ્રમાણે ૭૨ ઊંતેર સૂર્યો ત્યાં તપેલા હતા વર્તમાનમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં તપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં તપતા રહેશે. ૬૩૩૬/ છ હજાર ત્રણસો છત્રીસ મહા ગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી છે. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલતા રહેશે. બે હજાર અને સોળ નક્ષત્રોએ ત્યાં ચંદ્રો વિગેરેની સાથે યોગ કર્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરતા રહેશે. તથા અડતાળીસ લાખ બાવીસ હજાર બસો તારાઓની કોટા કોટી ત્યાં શોભિત થયેલ છે. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ કોટા કોટી શોભિત થાય છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલીજ કોટા કોટી ત્યાં શોભિત રહેશે. ॥ સૂ. ૬૭ ॥

મનુષ્ય ક્ષેત્રનું નિરૂપણ

‘સમય લેત્તેણં મંતે ! કેવતીયં આયામવિક્કલંભેણં’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! સમય ક્ષેત્ર-મનુષ્ય ક્ષેત્રની લંબાઈ અને પહોળાઈ કેટલી છે ? અને તેની પરિધિ કેટલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોચમા ! પળયાલીસં જોયણસયસહસ્સાઈ આયામવિક્કલંભેણં, एगज जोयण कोडी जाव अर्द्धितर-पुक्कवरद्धं परिरओ से भाणियव्वो जाव अउणपन्ने’ હે ગૌતમ ! મનુષ્ય ક્ષેત્રની લંબાઈ પહોળાઈ ૪૫ પિસ્તાલીસ લાખ યોજનની છે. અને આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધની જેટલી પરિધિ છે એટલીજ તેની પરિધિ છે. આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધની પરિધિ ૧૪૨૩૦૨૪૬ એક કરોડ બેતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો ઓગણ પચાસ યોજનની છે. એજ પ્રમાણે મનુષ્યક્ષેત્રની પરિધિનું છે. ‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं बुच्चइ माणुसखेत्ते माणुसखेत्ते’ હે ભગવન્ ! આ ક્ષેત્રનું નામ ‘માનુષ્ય ક્ષેત્ર’ એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? ‘ગોચમા ! માણુસલેત્તેણં તિવિધા મણુસ્સા પરિવસંતિ’ હે ગૌતમ ! મનુષ્યક્ષેત્રમાં ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો રહે છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે. ‘કમ્મભૂમગા અકમ્મભૂમગા અંતરદીવગા’ કર્મ-ભૂમક ૧ અકર્મભૂમક ૨ અને અંતર દ્વીપક ૩ ‘સે તેણદ્દેણં’ एवं बुच्चइ

माणુસલ્લેષે માણુસલ્લેષે' આ કારણથી હે ગૌતમ ! મનુષ્યક્ષેત્રનું નામ 'મનુષ્ય ક્ષેત્ર' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તથા મનુષ્યોનો જન્મ અને મરણ આજ ક્ષેત્રમાં થાય છે. આ ક્ષેત્રથી બહાર થતો નથી. મનુષ્ય જન્મની અપેક્ષાથી મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર થયો નથી. થતો નથી અને થશે પણ નહીં તથા જો કોઈ દેવ અથવા દાનવ અથવા વિદ્યાધર તેની સાથે પોતાના પૂર્વભવના આંધેલા વૈરને લગાડવા માટે અર્થાત્ બદલો લેવા માટે એવી યુદ્ધિ કરે કે હું આ મનુષ્યને આ સ્થાનેથી ઉઠાવીને મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર મૂકી આવું. અથવા કહાડી મુકું, કે જેનાથી એ ઉભો ઉભો સૂકાઈ જાય અથવા તો મરી જાય. તો પણ તેની તેવી યુદ્ધિ લોકના પ્રભાવથી જ ફરી એવી બદલાય જાય છે કે—જે કારણથી તેને કંઈ પણ કરી શકતા નથી. જો તે એ મનુષ્યનું સંહરણુ પણ કરીલે તો તે ફરીથી તેને ત્યાંજ પાછો લાવીને મૂકી દે છે. આ રીતે સંહરણુની અપેક્ષાથી પણ મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર કોઈ મનુષ્ય ક્યારેય મર્યા નથી. તેમજ મરતા નથી અને મરશે પણ નહીં તથા જેઓ જંઘાચારી અને વિદ્યાચારી મુનિજન નન્દીશ્વર વિગેરે દ્વીપ પર્યન્ત જાય છે. તેઓ પણ ત્યાં મરણુને શરણુ પણ થતા નથી. પરંતુ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાંજ આવીને તેઓ મરણુ પામે છે. આજ કારણથી માનુષોત્તર પર્વત છે. સીમા જેની એવું જે મનુષ્યોનું ક્ષેત્ર છે. એજ મનુષ્ય ક્ષેત્ર છે.

મનુષ્ય ક્ષેત્ર સંબંધી ચન્દ્રાદિતુ કથન

'મનુસલ્લેષેણ મંતે ! કતિ ચંદા પમાસિસુ ૩' હે ભગવન્ મનુષ્યક્ષેત્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રો પ્રકાશ આપશે ? એજ પ્રમાણે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં કેટલા સૂર્યોએ પોતાનો તાપ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા સૂર્યો તાપ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો તાપ આપશે ? કેટલા મહાગ્રહોએ મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચાલ ચાલી છે ? કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં વર્તમાનમાં ચાલ ચાલે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલશે ? કેટલા નક્ષત્રો મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચમક્યા હતા ? વર્તમાન કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકશે ? કેટલા તારાગણોની કોટિ કોટિ એ

મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં શોભિત થઈ હતિ ? વર્તમાનમાં કેટલી કોટિ કોટિ શોભિત થાય છે અને લવિષ્યમાં પણ કેટલી કોટિ કોટિ ત્યાં શોભા પામશે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા બત્તીસં ચંદસયં બત્તીસં ચેવ સૂરિયાણ સયં સયલં મણુસ્સલોયં ચરેંતિ એ પમાસેંતા’ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં ૧૩૨ એકસો બત્તીસ ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ચંદ્રમાઓ પ્રકાશ આપે છે. અને લવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રમાઓ પ્રકાશ દેતા રહેશે. એજ પ્રમાણે ૧૩૨/ એકસો બત્તીસ સૂર્યોએ ત્યાં પોતાનો તાપ આપ્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ દરરોજ આપે છે. અને લવિષ્યમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ દરરોજ આપતા રહેશે. તે ચંદ્ર સૂર્યોની ૧૩૨ એકસો બત્તીસની સંખ્યા આ રીતે થાય છે. જેમ કે જ્ઞાંત્રીપના ૨ બે સૂર્યો અને બે ચંદ્રો લવણ સમુદ્રના ૪ ચાર સૂર્યો અને ૪ ચાર ચંદ્રો ધાતકીખંડના ૧૨ બાર સૂર્યો અને ૧૨ બાર ચંદ્રો કાલોદ સમુદ્રના ૪૨ બેંતાળીસ સૂર્યો અને ૪૨ બેંતાળીસ ચંદ્રો પુષ્કરાર્ધના ૭૨ બેંતેર સૂર્યો અને ૭૨ બેંતેર ચંદ્રો આ રીતે બધા મળીને ૧૩૨/ એકસો બત્તીસની સંખ્યા થઈ જાય છે. ‘એકારસ ચ સહસ્સા છપ્પિયસોલા મહમ્મહાણં તુ છચ્ચ સયા છણ્ણ-વયા ણક્ખત્તા તિણ્ણ ચ સહસ્સા સોમં સોમ્હેંસુવારં’ અગિયાર હજાર છસો સોળ મહાગ્રહોએ ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલી હતી. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલતા રહે છે. અને લવિષ્યમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલતા રહેશે. ત્રણ હજાર છસો છન્તુ નક્ષત્રોએ ત્યાં ચંદ્ર વિગેરેની સાથે યોગ કર્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરતા રહે છે. અને લવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરતા રહેશે.

‘અડસીઙ્ગ સયસહસ્સા ચત્તાલીસસહસ્સા મણુય લોયંમિ
સત્તય સયા અણૂણા તારાગણ કોઙ્ગિ કોઙ્ગીણં ॥ ૧ ॥

તથા ૮૮૪૦૭૦૦ અઠ્યાસી લાખ ચાળીસ હજાર અને સાતસો તારા ગણોની કોટા કોટિ ત્યાં સુશોભિત થઈ હતી. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ તારાગણોની કોટા કોટિ ત્યાં સુશોભિત થઈ રહી છે. અને લવિષ્યમાં પણ

એટલાજ તારાગણોની કોટા કોટી ત્યાં શોભિત થશે.

‘एसो तारापिंडो सव्वसमासेण मणुयलयंमि

बहिया पुण ताराआ जिणेहिं भणिया असंखेज्जा ॥ १ ॥

આટલા તારાપિંડ તીર્થકરોએ આ મનુષ્ય લોકમાં કહેલ છે. પરંતુ લોકથી બહાર જે અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રો છે, તેમાં તારા પિંડ અસંખ્યાત કહેલા છે.

‘एवइयं तारगं जं माणुसंमि लोगंमि ।

चारं कलंबुयापुष्पसंठियं जोइसं चरइ ॥ २ ॥

આ રીતે તીર્થકરોએ આ મનુષ્ય લોકમાં એટલા તારાગણોનું પરિમાણ કહેલ છે. એ બધા જ્યોતિષક દેવોના વિમાન રૂપ છે. અને તેઓનું સંસ્થાન કદમ્બના પુષ્પ જેવું છે.

रवि ससि गह नक्खत्ता एवइया आहिया मणुयलोए ।

जेसिं नामागोयं न पागया पन्नवेहिं ति ॥ ३ ॥

રવિ, રાશિ, ગ્રહ નક્ષત્ર અને ઉપલક્ષથી તારાગણ એ બધા જે આટલી સંખ્યામાં તીર્થકરોએ કહ્યા છે તેનો જેઓ પ્રકૃત મનુષ્યો—અર્થાત્ મૂર્ખ મનુષ્યો છે તેઓ વિશ્વાસ કરશે નહિં પ્રભુશ્રીનું આ કથન સત્ય છે, એવું તેઓ માનશે નહીં પરંતુ સમ્યક્દષ્ટિ વાળા જીવોને આ લગવાને જ કહ્યું છે. તેથી આપણે તે કથન પર શ્રદ્ધા કરવી જોઈએ. એમ સમજીને તે કથનને માનવું જોઈએ.

छावट्टी पिटगाइं चंदाइच्चा मणुयलोगम्मि ।

दो चंदा दो सूरा होंति एक्केकए पिडए ॥ ४ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં ચંદ્ર અને સૂર્યના ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ પિટકો છે. એક એક પિટકમાં બે ચંદ્રો અને બે સૂર્યો હોય છે. તેમાં જંબૂદ્વીપમાં

૧ એક પિટક છે. લવણ સમુદ્રમાં ૨ બે પિટકો છે. ધાતકી ખંડમાં ૬ છ પિટકો છે. કલોદ સમુદ્રમાં ૨૧ એકવીસ પિટકો છે. અને આભ્યન્તર પુષ્ક-રાધમાં ૩૬ છત્રીસ પિટકો છે આ રીતે આ ૬૬ છાસઠ પિટકો આ મનુષ્ય લોકમાં છે.

‘છાવટ્ટી પિડગાઈં નક્ષત્તાણં તુ મણુયલોગંમિ ।

છપ્પન્નં નક્ષત્તા ય હોતિ એકેક્કણ પિડણ ॥ ૫ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં નક્ષત્રોના ૬૬ છાસઠ પિટકો છે. અને એક એક પિટકમાં ૫૬ છપ્પન ૫૬ છપ્પન નક્ષત્રો છે.

છાવટ્ટી પિડગાઈં મહાગહાણં તુ મણુયલોગંમિ ।

છાવત્તરં ગહસયં ચ હોતિ એકેક્કણ પિડણ ॥ ૬ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં મહાગ્રહોના ૬૬ છાસઠ પિટકો છે. અહીં એક એક પિટકમાં ૧૭૬ એકસો છોતેર ૧૭૬ એકસો છોતેર મહાગ્રહો હોય છે. તેમ તીર્થકરોએ કહેલ છે.

ચત્તારિય પંતીઓ ચંદાઈચ્ચાણ મણુયલોગંમિ ।

છાવટ્ટિય છાવટ્ટિય હવઈય એકેક્કયા પંતી ॥ ૭ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં ચંદ્ર અને સૂર્યોની ચાર ચાર પંક્તિયો છે. અને એક એક પંક્તિમાં ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ ચંદ્રો અને સૂર્યો છે.

છપ્પન્નં પંતીઓ નક્ષત્તાણં તુ મણુયલોગંમિ ।

છાવટ્ટી છાવટ્ટી હવઈય એકેક્કયા પંતી ॥ ૮ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં નક્ષત્રોની ૫૬ છપ્પન પંક્તિયો છે. અને એક એક પંક્તિમાં ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ નક્ષત્રો છે.

છાવત્તરં ગહાણં પંતિસયં હોઈ મણુયલોગંમિ ।

છાવટ્ટી છાવટ્ટી ય હોતિ એકેક્કયા પંતી ॥ ૯ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં અંગાર-મંગળ વિગેરે ગ્રહોની ૧૭૬/ એકસો છોતેર પંક્તિયો છે. અને દરેક પંક્તિમાં ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ ગ્રહો છે.

‘તં મેરુ પડિયડંતા પયાહિણાવત્ત મંડલા સવ્વે ।

અણવટ્ટિય જોમેહિં ચંદા સૂરા ગહગણાય ॥ ૧૦ ॥

આ બધા જ્યોતિષમંડલ સુમેરૂ પર્વતની ચારે બાજુ પ્રદક્ષિણા કરે છે. કેમકે-પ્રદક્ષિણા કરવાનો તેઓનો સ્વભાવ છે. એ ૧૧૨૧ અગીયારસો એકવીસ હજાર સુમેરૂઓને છોડીને જ તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે. એનાથીજ કાળ વિભાગ થાય છે. સઘળી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં ફરતા એવા ચંદ્ર વિગેરેની દક્ષિણ દિશામાંજ મેરૂ હોય છે. તેથી તેને 'પ્રદક્ષિણાવર્ત મંડલ' એ વિશેષણથી યુક્ત કહેલ છે. આનાથી એ સમજવું જોઈએ કે મનુષ્યલોકમાં આવેલ સઘળા સૂર્યો વિગેરે પ્રદક્ષિણાવર્ત ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. આ ચંદ્રાદિક ગ્રહોનું મંડળ અનવસ્થિત છે. કેમકે યથાયોગ્ય પણાથી બીજા બીજા મંડલપર એ પરિભ્રમણ કરતા રહે છે. નક્ષત્રો અને તારાઓના મંડળ અવસ્થિતજ હોય છે. એજવાત 'નક્ષત્રતારાગણં અવદ્વિયા મંડલા મુણેયઞ્વા' આ વાક્ય દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. તે પછુ એ 'તે વિચપયાહિણાવત્તમેવ મેરૂં અણુચરંતિ' આ કથન પ્રમાણે નક્ષત્રો અને તારાઓ પછુ પ્રદક્ષિણાવર્તમંડળ થઈનેજ મેરૂની પ્રદક્ષિણા કરે છે. તેથી એ ગતિહીન નથી. પરંતુ ગતિવાળાજ છે. તારા અને નક્ષત્રોને જે અવસ્થિત મંડળ કહ્યા છે તેનું તાત્પર્ય પ્રતિનિયત કાળ સુધી તેમનું એક એક મંડળ રહે છે આ કથનથી છે.

રચણિયર દિણયરાણં ઉદ્દેવ અહેવ સંકમો નત્થિ ।

મંડલસંકમણ પુણ અભિંતર બાહિરંતિરિણ ॥ ૧ ॥

ચંદ્ર અથવા સૂર્યનું ઉપર અથવા નીચે સંક્રમણ થતું નથી. કેમકે-જગતનો સ્વભાવજ એવો હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-સર્વાલ્ક્યન્તર મંડળની આગળના મંડળોમાં ત્યાં સુધીજ તેમનું સંક્રમણ થાય છે, કે જ્યાં સુધી તે સર્વ બાહ્ય મંડળમાં આવી શકતા નથી.

‘રચણિયર દિણયરાણં નવસ્વત્તાણં મહમ્ગહાણં ચ ।

ચાર વિસેસેણ મવે સુહદુહવિહી મણુસ્સાણં ॥ ૨ ॥

ચંદ્ર અને સૂર્ય, નક્ષત્ર અને મહાગ્રહ તેઓની ચાલ વિશેષજ મનુષ્યોના સુખદુઃખના વિધાન રૂપ હોય છે. મનુષ્યોના કર્મ જે પ્રકારના હોય છે. એક શુભવેદ્ય અને બીજા અશુભવેદ્ય તેના સામાન્ય રીતે વિપાકના કારણે દ્રવ્ય; ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ, અને ભવના ભેદો પાંચ માનવામાં આવ્યા છે. કહ્યું પછુ છે.

‘ઉદયક્લયસ્વઓવસમોવસગા જં ચ કમ્મુણો મણિયા ।

દઠ્ઠં ચેત્તં કાલં ભાવં ભવં ચ સંપપ્પ ॥ ૩ ॥

શુભ વેદ્ય કર્મોના વિપાકના કારણે શુભદ્રવ્ય, શુભક્ષેત્ર, વિગેરે હોય છે.

તેથી જેમના જન્મ નક્ષત્ર વિગેરેને અનૂકૂલ ચંદ્ર વિગેરેની ચાલ હોય ત્યારે તેઓને પ્રાયઃ જે શુભવેદ્ય કર્મ છે, તે તેવા પ્રકારની વિપાકની સામગ્રીને પ્રાપ્ત કરીને જ્યારે વિપાકમાં આવે છે, ત્યારે તે જીવ શરીરમાં નિરોગીપણું, ધન વૃદ્ધિ, વેરની શાંતી આપ્તસંયોગ વિગેરે નિમિત્તોથી સુખી થાય છે. એજ કારણથી જેઓ પરમ વિવેકીજનો હોય છે તેઓ થોડું પણ પોતાનું પ્રયોજન શુભતિથિ, શુભનક્ષત્ર, વિગેરેમાં પ્રારંભ કરે છે. તે વિના આરંભ કરતા નથી. જીનેન્દ્ર ભગવંતોની પણ એજ આજ્ઞા છે કે-શુભક્ષેત્રમાં શુભદિશાને લક્ષકરીને શુભતિથિ શુભનક્ષત્ર વિગેરે રૂપ મુહૂર્તમાં દીક્ષાગ્રહણ, વૃતારોપણ વિગેરે શુભકાર્ય કરવા જોઈએ. અકાળે કરવા ન જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે-

‘एसा जिणाणमाणा खेत्ताइयाय कम्मणो भणिया ।

उदयाइ कारणं जं तम्हा सच्चत्थ जइयच्चं ॥ १ ॥

આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-કર્મોના ઉદય વિગેરેના ક્ષેત્રાદિક કારણ પણ કહેવામાં આવેલ છે. તેથી શુભ ક્ષેત્ર વિગેરેમાં અને શુભનક્ષત્ર વિગેરેના યોગમાં છન્નસ્થોએ શુભકાર્ય કરવું જોઈએ એ પ્રમાણેની જીનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞા છે. જેઓ અતિશયશાલી ભગવંત છે તેઓને શુભતિથિ મુહૂર્ત વિગેરેની અપેક્ષા રહેતી નથી. કેમકે તેઓતો પોતાના અતિશયના બળથીજ બધુંજ કરીલે છે. ‘तेसिणं पविसंताणं तावक्खेत्तं तु वड्ढए नियमा, तेणेव कमेण पुणो निक्खमंताणं परिहायइ’ સર્વ બાહ્યમંડળથી આભ્યન્તરમંડળમાં પ્રવેશ કરતા થકા સૂર્ય અને ચંદ્રમાઓનું તાપ ક્ષેત્ર દરરોજ ક્રમશઃ નિયમ પૂર્વક આયામની અપેક્ષાથી વધતું જાય છે. અને જે ક્રમથી તે વધે છે, એજ ક્રમથી સર્વાભ્યન્તર મંડળની બહાર નીકળવાવાળા સૂર્ય અને ચંદ્રમાઓનું તાપક્ષેત્ર દરરોજ ક્રમશઃ ઘટતું જાય છે. આ વિષયને જો વિસ્તાર પૂર્વક સમજવો હોય

તો સૂર્ય પ્રગ્નિમાં તે જોઈ જાણી લેવો. ‘तेसिं कलंबुया पुष्कसंठिया होइ ताव-खेत्तपहा । अंतोय संकुया बाहि वित्थडा चंदमूरगणा’ સૂર્ય વિગેરેના તાપ ક્ષેત્રનો માર્ગ કદંબવૃક્ષના પુષ્પના આકાર જેવો છે. તે મેરૂની દિશામાં સંકોચ વાળો છે. અને લવણુસમુદ્રની દિશામાં વિસ્તાર વાળો છે. આ તમામ વસ્તુ સૂર્યપ્રગ્નિમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે. તેથી તે વિષય ત્યાંથીજ સમજી લેવો. ‘केणं वड्ढति चंदो, परिहाणी केण होइ चंदस्स, कालो वा जोणहा वा केणाऽणुभा-वेण चंदस्स’ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! ચંદ્રમા શુકલપક્ષમાં શા કારણથી વધે છે ? અને કૃષ્ણ પક્ષમાં ચંદ્ર શા કારણથી ઘટે છે ? તથા શા કારણથી ચંદ્રમાનો એક પક્ષ કૃષ્ણ હોય છે ? અને એક પક્ષ શુકલ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘किण्हं

રાહુ વિમાણં નિચ્ચં ચંદ્રેણ હોઝ અવિરહિયં । ચરંગુલમપ્પત્તં હિટ્ટા ચંદસ્સ તં ચરહ્
હુ ગૌતમ ! કૃષ્ણ રાહુ વિમાન ચંદ્રમાની સાથે સદા-સર્વાકાળ ચંદ્રમાના વિમા-
નની નીચે ચાર આંગળ દૂર રહીને ચાલે છે, આવી રીતે ચાલતું એવું તે
વિમાન શુકલપક્ષમાં ધીરે ધીરે તેને ઢાંકી લે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય અહીંયાં
એવું નીકળે છે કે-રાહુ બે પ્રકારના હોય છે. એક પર્વરાહુ અને બીજા નિત્ય
રાહુ બે કોઈક જ સમયે અકસ્માત્ આવીને પોતાના વિમાનથી ચંદ્ર વિમાનને
કે સૂર્ય વિમાનને ઢાંકીલે છે, તે પર્વરાહુ કહેવાય છે. અને એ પર્વરાહુનેજ
લોકમાં ગ્રહણ કહેવામાં આવે છે. અહીંયાં તે પર્વરાહુને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ
નથી. અહીંયા તો નિત્ય રાહુનેજ ગ્રહણ કરેલ છે. આ નિત્ય રાહુનું વિમાન
કાળું હોય છે. અને તે ચંદ્ર વિમાનની નીચે ચાર આંગળ દૂર રહીને તેની
સાથે કાયમ ચાલતું રહે છે. જ્યારે તે એના વિમાનને ઢાંકીલે છે, ત્યારે કૃષ્ણ
પક્ષ કહેવાય છે. અને જ્યારે તે ચંદ્ર વિમાનને ઢાંકતું નથી, ત્યારે શુકલપક્ષ
કહેવાય છે. શુકલપક્ષમાં ધીરે ધીરે ચંદ્રનું વિમાન તેના આવરણ વિનાનું
હાય છે. અને કૃષ્ણપક્ષમાં ધીરે ધીરે તે તેના આવરણથી યુક્ત થાય છે. કહ્યું
પણુ છે કે-

‘વાવટ્ટિં વાવટ્ટિં દિવસે દિવસે ઉ સુક્કપક્કલ્લસ્સ ।

જં પરિવહ્હદ્દઈ ચંદો સ્વવેહ તં ચેવ કાલેણં ॥ ૧ ॥

ચંદ્ર વિમાનના ૬૨ આસઠ ભાગો કરી લેવા જોઈએ તેમાંથી ચંદ્ર વિમાનના
બે ઉપરિતમભાગ સદા અનીવાર્ય સ્વભાવ હોવાથી તેને છોડી દેવા જોઈએ
આક્રીના વધેલા ૬૦ સાઈઠ ભાગોને ૧૫ પંદરથી ભાગવા જોઈએ આ રીતે બે
ચાર ભાગ આવે છે તે અહીંયા ભવમાં સમુદાયના ઉપચારથી ૬૨ આસઠ
શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. શુકલપક્ષમાં ચંદ્રમા દરરોજ ૬૨ આસઠ ભાગ
સુધી વધે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે તે ૪ ચાર ૪ ચાર ભાગ સુધી
વધે છે. એ રીતે એ કૃષ્ણપક્ષમાં ૪ ચાર ભાગ સુધી ઘટે છે. કહ્યું છે કે

પન્નરસહ્ ભાગેણ ચ પુણો ચંદં પન્નરસમેષ તં વરહ્ ।

પન્નરસહ્ ભાગેણ ચ પુણો વિ તં ચેવ તિક્કમહ્ ॥ ૨ ॥

આ કથન પ્રમાણે ચંદ્ર વિમાનના ૧૫ પંદરમા ભાગને કૃષ્ણપક્ષમાં દરરોજ રાહુ વિમાન પોતાના ૧૫ પંદરમા ભાગથી ઢાંકીલે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—આ પક્ષમાં ચંદ્ર વિમાનના ૧૫ પંદર ભાગ કરી લેવા જોઈએ. અને રાહુ વિમાનના પણ ૧૫ પંદર ભાગ કરી લેવા જોઈએ. આ રીતે કૃષ્ણપક્ષમાં રાહુ વિમાન ચંદ્ર વિમાનના એક એક ભાગને ઢાંકી દે છે. અને શુકલ પક્ષમાં એજ ૧૫ પંદરમા ભાગને પોતાના ૧૫મા ભાગથી છોડી દે છે. અર્થાત્ શુકલપક્ષમાં પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે એ ચંદ્ર વિમાનના એક એક ભાગને ખુલ્લા કરી દે છે. તેથી કૃષ્ણપક્ષમાં ઢાંકતા જવાના કારણે અમાસ સુધીમાં તેના બધાજ ભાગો ઢંકાઈ જાય છે. અને શુકલપક્ષમાં પુનઃ સુધીમાં એક એક ભાગ ખુલ્લો થતા થતાં બધાજ ભાગો ખુલ્લા થઈ જાય છે. આ વિષયને વિશેષ રૂપે જાણવા માટે ચંદ્રપ્રસન્નિ જોઈ લેવી જોઈએ. ‘एवं बद्ध्वा चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स कालोवा जोण्हावा तेणाणुभावेण चंदस्स’ આ કારણથી હે ગૌતમ! શુકલ પક્ષમાં ચંદ્રમા વધે છે. અને કૃષ્ણ પક્ષમાં ઘટે છે. અને એ કારણથી કૃષ્ણપક્ષ અને શુકલપક્ષ થાય છે.

अंतो मणुस्सखेते हवंति चारोवगाय उववणा ।

पंचविहा जोइसिया चंदसूरा गहगणाय ॥ २१ ॥

આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા એ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષકો કહેલા છે. અને તેઓ ચાલે છે.

‘तेण परं जे सेसा चंदाइच्चा गहतारणक्खत्ता ।

नत्थि गई न वि चारो अवट्टिया ते सुणेयव्वा ॥ २२ ॥

અઢાઈ ક્ષીપની બહાર જે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષી અર્થાત્ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, તારા, અને નક્ષત્રો છે, તે બધા ગતિ વિનાના છે. અર્થાત્ પોતાના સ્થાનેથી ચાલતા નથી. અને મંડળ ગતિથી પરિભ્રમણ પણ કરતા નથી પરંતુ અવસ્થિત છે.

दो चंदा इह दीवे चत्तारिय सागरे लवणतोए ।

धायइसंडे दीवे बारस चंदाय सूराय ॥ २३ ॥

આ જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્રો અને બે સૂર્યો છે. લવણસમુદ્રમાં ચાર ચંદ્રો અને ૪ ચાર સૂર્યો છે. ધાતકીખંડમાં ૧૨ ખાર ચંદ્રમા અને ૧૨ ખાર સૂર્યો છે.

‘दी दो जम्बूदीवे ससि सूरा दुगुणिया भवे लवणे ।

लावणिगाय ति गुणिया ससि सूरा धायई संडे ॥ २४ ॥

જાંબૂદ્રીપમાં બે ચંદ્રો અને બે સૂર્યો છે. તેનાથી બમણા લવણસમુદ્રમાં છે. અને લવણ સમુદ્રના ચંદ્રો અને સૂર્યોથી ત્રણગણા ચંદ્ર સૂર્યો ધાતકીખંડમાં છે.

ધાયઙ્ સંહૃત્ત્વમિદં ઉદિત્ત્વ તિગુણિયા ભવે ચંદા ।

આહ્લ્લ ચંદ સહિયા અર્ણતાર્ણતરે સ્વેતે ॥ ૨૫ ॥

ધાતકીખંડની આગળના સમુદ્ર અને સૂર્યોત્તુ પ્રમાણુ-પહેલા દ્વીપ અને સમુદ્રોના ચંદ્ર અને સૂર્યોના પ્રમાણથી ત્રણ ગણું કરીને કહેવું જોઈએ. અને એ પ્રમાણમાં પહેલા પહેલાના કહેલા દ્વીપો અને સમુદ્રના ચંદ્ર અને સૂર્યોત્તુ પ્રમાણ મેળવી દેવું જોઈએ. એ રીતે આગળ આગળના સમુદ્રો અને દ્વીપોના ચંદ્રો અને સૂર્યોત્તુ પ્રમાણ નીકળે છે. જેમ ધાતકીખંડ દ્વીપમાં ૧૨ બાર ચંદ્ર અને બાર સૂર્યો કહેલા છે. તો કાલોદધિ સમુદ્રમાં કેટલા હશે ? તો તે પ્રમાણ આ પ્રમાણે કહાડવું જોઈએ.-ધાતકીખંડના ચંદ્રો અને સૂર્યોને ત્રણ ગણા કરવાથી એ ૩૬ છત્રીસ થાય છે. અને પહેલાના જાંબૂદ્રીપના બે લવણસમુદ્રના ૪ ચાર મળીને કુલ એ છ થાય છે. એ છ ને ૩૬ છત્રીસમાં મેળવવાથી એ કુલ ૪૨ બેંતાળીસ થઈ જાય છે. આ ૪૨ બેંતાળીસ ચંદ્ર અને સૂર્યો કાલોદ સમુદ્રમાં છે. આ રીતનું તેમનું પ્રમાણ નીકળે છે. એજ રીતે કાલોદ સમુદ્રની પછી જે પુષ્કરવર દ્વીપ છે. તેમાં પણ તેમનું પ્રમાણ કહાડી લેવું જોઈએ. જેમ કાલોદ સમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાળીસ ચંદ્ર અને સૂર્યો હોવાનું કહેલ છે. એ બેંતાળીસને ત્રણ ગણા કરવાથી ૧૨૬/ એકસો છઠ્ઠીસ થઈ જાય છે. તેમાં ૨-૪-૧૨ ચંદ્ર અને સૂર્યોત્તુ મેળવેળ પ્રમાણ ૧૮ અઠાર મેળવવાથી ૧૪૪ એકસો ચુંમાળીસ ચંદ્રો અને સૂર્યોત્તુ પ્રમાણ પુષ્કર દ્વીપમાં નીકળે છે. એજ પ્રમાણે આગળના સમુદ્રો અને દ્વીપોમાં પણ તેમનું પ્રમાણ કહી દેવું જોઈએ.

રિક્ષગ્ગહ તારગ્ગં દીવસમુદ્દે જહિચ્છસે નાડં ।

તસ્સ સસીહિ ગુણિયં રિક્ષગ્ગહ તારગાળં તુ ॥ ૨૬ ॥

જે દ્વીપો અને સમુદ્રોમાં નક્ષત્રો ગ્રહો અને તારાઓના પ્રમાણને જાણવાની ઈચ્છા હોય તો એ દ્વીપ અને સમુદ્રોના ચંદ્ર અને સૂર્યની સાથે તેના એક એક ચંદ્ર સૂર્યના પરિવારનો ગુણાકાર કરવો જોઈએ. જેમકે-લવણ સમુદ્રમાં કેટલા નક્ષત્રો છે ? એ જાણવાની ઈચ્છા થાય તો તે સમજવા લવણ સમુદ્રના ચાર ચંદ્રમાઓની સાથે એક ચંદ્રના પરિવાર ૩૫ અઠ્યાવીસ નક્ષત્રોનો ગુણાકાર કરવાથી ૧૧૨ એકસો બાર થઈ જાય છે. એજ ૧૧૨ એકસો બાર નક્ષત્રો છે. એ રીતનું એનું પ્રમાણ નીકળી આવે છે. આજ પ્રમાણે ગ્રહ પરિમાણ અને તારા પરિમાણ પણ કાઠી લેવું જોઈએ. જેમકે-લવણસમુદ્રમાં ગ્રહપરિમાણ મળે છે. તો તે માટે પણ જેજ પ્રમાણે રીત કરી લેવી જોઈએ. અહિયાં એક ચંદ્રમાના

પરિવારમાં ૮૮ અઠ્યાસી ગ્રહો છે તે ૮૮/ અઠ્યાસીને ૪ ચારથી ગુણવાથી ૩૫૨
 ત્રણસો બાવન થાય છે. એ ૩૫૨/ ત્રણસો બાવન ૪ ગ્રહોનું પ્રમાણ છે. એજ
 રીતે એક ચંદ્રમાના પરિવારમાં છાસઠ હજાર નવસો પંચોતેર કોડા કોડી તારા-
 ગણો છે. તેમાં ચારનો ગુણાકાર કરવાથી. ૨૬૭૯૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ આટલું
 પ્રમાણ થઈ જાય છે. અને એજ પ્રમાણ લવણસમુદ્રમાં તારાગણની કોટિ કોટીનું છે.

ચંદાતો સૂરસય સૂરા ચંદસ અંતરં હોઈ ।

પન્નાસ સહસ્રાઈં તુ જોયણાણં અણૂણાઈં ॥ ૨૭ ॥

મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર જે ચંદ્ર અને સૂર્ય છે. તેનું અંતર પચાસ પચાસ
 હજાર યોજનનું છે. આ અંતર ચંદ્રથી સૂર્યનું અને સૂર્યથી ચંદ્રનું છે. એ
 તે પહેલાં કહેવામાં આવી ગયું છે કે-મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર ચંદ્ર અને સૂર્ય
 વિગેરે જ્યોતિષક વિમાન રહેલા છે. તેથી મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જેવો તેમનો યોગ
 નક્ષત્રોની સાથે થાય છે, એવો ત્યાં થતો નથી. ત્યાં ચંદ્ર અભિજીત નક્ષત્રની
 સાથે કાયમ રહે છે. અને સૂર્ય પુખ્ત નક્ષત્રની સાથે યુક્ત રહે છે.

સૂરસ ચ સૂરસય સસિણો સસિણો ચ અંતરં હોઈ ।

જોયણાણં સય સહસ્રં બાહિયાઓ મણુસસ નગસસ ॥ ૨૮ ॥

મનુષ્ય લોકની બહાર ચંદ્રનું ચંદ્રથી અંતર અને સૂર્યનું સૂર્યથી અંતર
 એક લાખ યોજનનું છે. ચંદ્રથી ઠંકાયેલ સૂર્ય અને સૂર્યથી ઠંકાયેલ ચંદ્ર
 બહાર વ્યવસ્થિત છે. ચંદ્ર અને સૂર્યનું અંતર ૫૦૦૦૦/ પચાસ હજાર યોજનનું
 પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે આ અંતર તેમનું એક લાખ યોજનનું
 થઈ જાય છે. સૂર્ય શ્રેણીની અપેક્ષાથી તેનું આ અંતર કહેવામાં આવ્યું છે.
 તેમ સમજી લેવું. વલયાકાર શ્રેણીની અપેક્ષાથી નહીં

સૂરંતરિયા ચંદા ચંદંતરિયા ચ દિણયરા દિત્તા ।

ચિત્તંતર લેસાગા મુહલેસા મંદલેસા ચ ॥ ૨૯ ॥

મનુષ્યલોકની બહાર પંક્તી રૂપે અવસ્થિત સૂર્યથી અંતરિત ચંદ્ર અને
 ચંદ્રથી અંતરિત સૂર્ય પોતપોના તેજઃ પુંજથી પ્રકાશિત થાય છે. તેનું અંતર
 અને પ્રકાશ રૂપ લેશ્યા વિચિત્ર પ્રકારની હોય છે. એનું અંતર વિચિત્ર
 એ માટે છે કે-ચંદ્ર સૂર્યાન્તરિત છે, અને સૂર્ય ચંદ્રમાઓથી અંતરિત છે.
 લેશ્યા વિચિત્ર એ કારણે છે કે-ચંદ્રમા શીત રશ્મિ કિરણો વાળો છે. અને
 સૂર્ય ઉષ્ણરશ્મિ કિરણો વાળો છે. ગ્રીષ્મઋતુમાં જે પ્રમાણે સૂર્ય મનુષ્યલોકમાં
 અત્યંત ઉષ્ણ લેશ્યાવાળો થઈ જાય છે, અને શિશિર ઋતુમાં ચંદ્ર જે પ્રમાણે
 અત્યંત શીતલ લેશ્યાવાળો હોય છે; એવા એ અહીં હોતા નથી પરંતુ એક
 સરખા સ્વભાવવાળા રહે છે. અર્થાત્ ગ્રીષ્મઋતુને છોડીને સૂર્ય અને શિશિર

ઋતુને છોડીને ચંદ્ર મનુષ્યલોકમાં મંદલેશ્યાવાળા શુભલેશ્યાવાળા થઈ જાય છે. એવા એ અહીં હોતા નથી. તેઓ અહીંયાં એકાંત પણાથી અત્યંત ઠંડા અને અત્યંત ઉષ્ણ રશિમવાળા હોતા નથી.

અટ્ટાસીઈંચ ગહા અટ્ટાવીસંચ હોંતિ નક્ષત્તા ।

एगससी परिवारो एत्तो ताराण वोच्छामि ॥ ૩૦ ॥

એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૮૮ અઠ્યાસી ગ્રહો અને ૨૮ નક્ષત્રો હોય છે. તથા તારાગણે કેટલા હોય છે એ વાત હવે હું નીચે કહેવામાં આવનાર આર્યા દ્વારા પ્રગટ કરું છું.

छावट्टि सहस्साईं नवचेव सयाईं पंचसयाईं ।

एगससी परिवारो तारागणकोडिकोडीणं ॥ ૩૧ ॥

એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૬૬ છાસઠ હજાર નવસો પંચોતેર કોડા કોડી તારાઓ છે.

बाहियाओ मणुसनगस्स चंदसूराणऽवट्टिया जोगा ।

चंदा अभिइजुत्ता सूरा पुण होंति पुस्सेहिं ॥ ૩૨ ॥

મનુષ્યક્ષેત્રની બહારના ચંદ્ર અને સૂર્ય અવસ્થિત યોગવાળા છે. ચંદ્ર અભિજીત નક્ષત્રથી અને સૂર્ય પુષ્ય નક્ષત્રથી યુક્ત રહે છે. મનુષ્યલોકમાં જે પ્રમાણે સૂર્ય ગ્રીષ્મ ઋતુમાં અત્યંત ઉષ્ણ લેશ્યાવાળો બની જાય છે. અને શિશિર ઋતુમાં ચંદ્ર અત્યંત શીત રશિમવાળો થઈ જાય છે. એવી રીતે તેઓ ત્યાં થતા નથી. પરંતુ એક સરખા સ્વભાવવાળા રહે છે ॥ સૂ. ૬૮ ॥

માનુષોત્તર પર્વત કા નિરુપણ

માનુષોત્તર પર્વતનો પરિચય

‘माणुसुत्तरेणं भंते ! पव्वण केवइयं उइढं उच्चत्तेणं’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ માનુષોત્તર પર્વત કેટલો ઉંચો છે? જમીનની અંદર કેટલો ઉંડો ઉતરેલ છે. મૂળભાગમાં

કેટલો પહોળો છે. મધ્ય ભાગમાં કેટલો પહોળો છે? અને ઉપરના ભાગમાં કેટલો પહોળો છે? અંદર તેની પરિધિ કેટલી છે? બહાર કેટલી પરિધિ છે. વચમાં કેટલી પરિધિ છે, અને ઉપર કેટલી પરિધિ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! માણુસુત્તરેણ પઢ્વતે સત્તરસ ઇક વીસાઈ જોયણસયાઈ ઉઢ્ઢં ઉચ્ચત્તેણ’ હે ગૌતમ ! માનુષોત્તર પર્વત ૧૭૨૧ સત્તરસો એકવીસ યોજન પૃથ્વીથી ઉંચો છે. ‘ચત્તારિ તીસે જોયણસણ કોસં-ચ ઉઢ્ઢેહેણ’ ૪૩૦/ ચારસો ત્રીસ યોજન અને એક કોસ-ગાઉ જમીનની અંદર ઉંડો ઉતરેલ છે. ‘મૂલં દસવાવીસે જોયણસણ વિક્કલ્લભેણ’ મૂળમાં ૧૦૨૨ દસસો બાવીસ યોજન પહોળો છે. ‘મજ્ઞે સત્તતેવીસે જોયણસણ વિક્કલ્લભેણ’ વચમાં ૭૨૩/ સાતસો તેવીસ યોજન પહોળો છે. ‘ઉવરિ ચત્તારિ ચઢ્ઢીસે જોયણસણ વિક્કલ્લભેણ’ ઉપરની બાબુ ૪૨૪/ ચારસો ચોવીસ યોજન પહોળો છે. ‘ગિરિપરિરણં ઇગા જોયણ કોડી બાયાલીસંચ સયસહસ્સાઈ તીસંચ સહસ્સાઈ દોણ્ણિય અઝ્ઞાવન્ને જોયણસણ કિંચિવિસેસાહિણે પરિક્કલ્લેવેણ’ જમીનની અંદરની તેની પરિધિ ૧૪૨૩૦૨૪૯/ એક કરોડ એંતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો એગણુ પચાસ યોજનથી કંઈક વધારે છે. ‘બાહિરગિરિપરિરણં ઇગા જોયણ-કોડી બાયાલીસંચ સત્તસહસ્સાઈ છત્તીસંચ સહસ્સાઈ સત્ત ચોદ્ધસોત્તરે જોયણસણ પરિક્કલ્લેવેણ’ બહારની બાબુ નીચેની પરિધિ ૧૪૨૩૬૭૧૪/ એક કરોડ એંતાળીસ લાખ છત્રીસ હજાર સાતસો ને ચૌદ યોજનની છે. ‘ઉવરિગિરિ પરિરણં ઇગા જોયણકોડી બાયાલીસંચ સયસહસ્સાઈ નવવ બત્તીસે જોયણસણ પરિક્કલ્લેવેણ’ તેની ઉપરની પરિધિ એક કરોડ એંતાળીસ લાખ બત્રીસ હજાર નવસો બત્રીસ યોજનની છે. ‘મૂલે વિચ્છિન્ને મજ્ઞે સંચિત્તે ઉપ્પિ તણુણ અંતો સળ્હે મજ્ઞે ઉદ્દમો’ આ પર્વત આ રીતે મૂળમાં વિસ્તારવાળો મધ્યમાં સંક્ષિપ્ત થયેલ અને ઉપરના ભાગમાં સંકોચાયેલ છે. આ અંદરના ભાગમાં શ્લેક્ષ્ણ-ચીકણો છે. મધ્યમાં ઉંચો છે. ‘બાહિં દરિસણિઝ્જે’ બહારના ભાગમાં દર્શનીય છે. ‘ઈસિં સંણિણસળ્ણે સીહ્ણીસાઈ અબદ્ધ જવરાસિ સંઠાણસંઠિતે સઢ્ઢવ જંબૂળયામણ અચ્છે સળ્હે જાવ પહિરૂવે’ આ પર્વત એવો જણાય છે કે જેમ સિંહ આગળના એ પગોને લાંબા કરીને અને પાછળા એ પગોને સંકોડીને એકેલ હોય, તેથી તેનું સંસ્થાન અર્ધાયવની રાશી-ઢગલા જેવું થઈ ગયેલ છે. આ પર્વત પૂર્ણ રીતે બંધૂનદમય છે. સ્વચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિક મણિ જેવો નિર્મળ છે. શ્લેક્ષ્ણ

ચિકાસવાળો છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘ઉમઓ પાસિં દોહિં પઝમવરવેદિયાહિં દોહિં
 વળસંદેહિં સવ્વઓ સંમંતા સંપરિવિસ્વત્તે’ તેની અન્ને તરફ એ પદ્મવર વેદિકાઓ
 અને વનપંડ વર્તુલાકારથી રહેલ છે. ‘વળ્ણઓ દોળ્હ વિ’ આ પદ્મવર વેદિકા
 અને વનપંડ એ અન્નેનું અહિયાં વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. ‘સે કેળ્લટ્ટેળં મંતે !
 એવં વુચ્ચદ્, માળ્ણુસુત્તરે પવ્વણ માળ્ણુસુત્તરે પવ્વણ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા
 કારણથી કહેા છે કે આ માનુષોત્તર પર્વતનું નામ ‘માનુષોત્તર’ પર્વત એ
 પ્રમાણેનું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા !
 માળ્ણુસુત્તરસ્સ ણં પવ્વયસ્સ અંતો મળ્ણયા ઉપ્પિ સુવળ્ણા વાહિં દેવા અદુત્તરં ણં
 ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! આ પર્વતનું નામ માનુષોત્તર પર્વત એ પ્રમાણે થવાનું
 કારણ એ છે કે—આ માનુષોત્તર પર્વતની અંદર મનુષ્યો રહે છે, ઉપર સુપર્ણ
 કુમાર રહે છે. અને બહાર દેવો રહે છે. અથવા હે ગૌતમ ! આ પર્વતનું એ
 પ્રમાણે નામ થવાનું એ પણ કારણ છે—કે—‘માળ્ણુસુત્તરપવ્વતં મળ્ણયા ણ કયાદ્
 વિત્તિવહ્સુ વા વિત્તિવયંતિ વા, વિત્તિવહ્સંતિ વા’ આ માનુષોત્તર પર્વતની ઉપર
 અથવા આ માનુષોત્તર પર્વતની બહાર મનુષ્યો પોતાની શક્તિથી ક્યારેય ગયા
 નથી. જતા પણ નથી. અને જશે પણ નહીં. ‘ળળ્ણત્થ ચારણેહિં વા વિજ્જાહરેહિં
 વા દેવ કમ્મુણાવા વિ’ જે જંધાયરણ મુનિ હોય છે, અથવા વિદ્યાચારણ મુનિ
 હોય છે, તેઓ અથવા જેમને દેવો હરણ કરીને લઇ જાય છે, એવા મનુષ્યોજ
 આ માનુષોત્તર પર્વતની બહાર જાય છે, ‘સે તેળ્લટ્ટેળં ગોયમા !’ એજ કારણથી
 હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે—આનું નામ માનુષોત્તર પર્વત છે. ‘અદુત્તરં
 ચ ણં જાવ ણિચ્ચે’ અથવા માનુષોત્તર એ પ્રમાણેનું આ નામ તેનું નિમિત્ત
 વિનાનું છે, કેમકે એ નિત્ય છે. તેનું આ નામ પહેલા ન હતું તેમ નથી.
 વર્તમાનમાં પણ નથી તેમ પણ નથી, અને ભવિષ્યમાં પણ તે રહેશે નહીં
 તેમ પણ નથી. તેથી એ પહેલાં પણ એ નામ વાળો હતો વર્તમાનમાં પણ
 એજ પ્રમાણે તેનું નામ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એજ નામ વાળો રહેશે.

તેથીજ તેને નિત્ય અર્થાત્ શાશ્વત કહેલ છે. ‘જાવં ચ ણં માણુસુત્તરે પવ્વતે તાવં ચ ણં અસ્સિલોણતિ પવુચ્ચંતિ’ ન્યાં સુધી આ માનુષોત્તર પર્વત છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. તે પછી મનુષ્યલોક નથી. ‘જાવં ચ ણં વાસાતિં વા વાસધરાતિં વા તાવં ચ ણં અસ્સિ લોણતિ પવુચ્ચતિ’ ન્યાં સુધી ભરત વિગેરે ક્ષેત્ર છે, વર્ષધર પર્વત છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. ‘જાવં ચ ણં ગેહાઙ્ગવા ગેહાવયણાતિવા તાવં ચ ણં અસ્સિ લોણતિ પવુચ્ચતિ’ ન્યાં સુધી ધર છે, ધરેમાં આવે બંધ છે, ત્યાં સુધી મનુષ્યલોક છે, ‘જાવં ચ ણં ગામાતિ વા જાવ રાયહાણીતિ વા તાવં ચ ણં અસ્સિ લોણતિ પવુચ્ચતિ’ ન્યાં સુધી ગામ છે, યાવત્ રાજધાનીયો છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી ખેટ, કબાંટ મડાંબ વિગેરેનું ગ્રહણ થયેલ છે. ‘જાવં ચ ણં અરહંત ચક્કવટ્ટિ બલદેવા, વાસુદેવા પહિવાસુદેવા ચારણા વિજ્ઞાહરા સમણા સમણીયો સાવિયા સાવિયાઓ મણુયા પગ્ગમહયા વિણીતા તાવ ચ ણં અસ્સિ લોણતિ પવુચ્ચતિ’ ન્યાં સુધી અરહંત ચકવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ ચારણુ ઋદ્ધિધારી મનુષ્ય, વિદ્યાચાણુર મુનિ, શ્રમણુ, શ્રમણિયો શ્રાવક શ્રવિકા અને ભદ્ર પ્રકૃતિવાળા મનુષ્ય છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. ‘જાવં ચ ણં સમયાતિ વા આવલિયાતિ વા આણાપા ણૂંતિ વા થોબાઙ્ગવા લવાઙ્ગ વા મુહુત્તાઙ્ગવા દિવસાઙ્ગવા અહોરત્તાતિ વા પક્ખાતિ વા, માસાતિવા, ઉઙ્ગતિવા, અયણાતિવા, સંવચ્છસતિવા, જુગાતિવા, વાસસતાતિવા, વાસસહસ્સાતિવા, વાસસયસહસ્સાતિવા, પુવ્વંગાતિવા, પુવ્વાતિવા’ ન્યાં સુધી સમય છે, આવલિકા છે, શ્વાસોચ્છવાસ છે, સ્તોક, લવ, મુહૂર્ત, દિવસ; અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન, સંવત્સર, યુગ; વર્ષશત, વર્ષ સવસ્ર, વર્ષશત સહસ્ર, પૂર્વાંગ, પૂર્વ, ‘તુહિયંગાતિવા, ત્રુટિતાંગ ‘एवं पुव्वे, તુહિય, અહ્હે, અવવે, હુહુ-કણ, ઉપ્પલે, પડમે, નલિણે, અચ્છણિરે, અરે, ણરે, મરે, ચૂલિયા, સીસ પહેલિયા’ એજ પ્રમાણે પૂર્વ, ત્રુટિત, અડડ, અવવ, હુહુક, ઉત્પલ, પદ્મ, નલિન, અર્થ નિકર, અયુત, નયુત, મયુત, ચૂલિકા, શીર્ષ પ્રહલિકા ‘જાવ ચ સીસ

પહેલિયંગેતિ વા સીસપહેલિયાતિ વા પલિઓવમેતિ વા સાગરોવમેતિ વા, ઊવસ-
 પ્પિળીતિ વા ઓસપ્પિળીતિ વા તાવં ચ ણં અર્સિસ લોગે વુચ્ચત્તિ' શીર્ષપ્રહેલિ
 કાંગ, શીર્ષપ્રહેલિકા, પત્થોપમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી, એ બધા
 છે, ત્યાં સુધી મનુષ્યલોક છે. કાલનો જે સૌથી સૂક્ષ્મ અંશ છે, કે જેનો
 ફરિથી વિભાગ થઈ શકતો નથી. તેનું નામ સમય છે, આનું પહેલું ઉદાહરણ
 તરૂણ બળવાન વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત દરજ્જાના છોકરા દ્વારા એક મોટી સાડી
 લઇને એકદમ જલ્દિ ફાડવા રૂપ કાર્ય છે. અર્થાત્ જેમ કેઈ તરૂણ બળવાન
 વિગેરે વિશેષણોવાળો દર્જાનો છોકરો એક ઘણી મોટી સાડીને જ્યારે ફાડે છે,
 તો તે ઘણોજ જલ્દિ તે ફાડી નાખે છે, જોવા વાળાને એમજ જણાય છે કે—
 આણે આ સાડીને ઘણીજ જલ્દિ ફાડી નાખી છે. પરંતુ એ સાડી ખરી રીતે તો
 અનેક સમયમાં ફાડી છે. તે એક સમયમાં ફાટેલ નથી. પહેલાં તેનો ઉપરનો
 તાંતણો ફાટેલ છે, તે પછી બીજો તાંતણો ફાટેલ છે, વિગેરે ક્રમથી એ સાડીને
 ફાડવામાં અનેક સમય લાગી ચૂકેલ છે. પરંતુ જોનારને એક સમય જેવુંજ
 લાગે છે. તેથી કાળનો સૌથી સૂક્ષ્મ કે જેનો ફરીથી વિભાગ થઈ શકતો નથી.
 એ જ સમય છે. જઘન્ય સંખ્યાત સમયોનો જે સમુદાય છે, તેનું નામ એક
 આવલિકા છે. એક આવલિકા અસંખ્યાત સમયોની થાય છે. સંખ્યાત આવ-
 લિકાઓનો એક ઉચ્છવાસ કાળ હોય છે. અને સંખ્યાત આવલિકાઓનો એક
 નિશ્વાસ કાળ હોય છે. હુટ અને નિરોગી પુરૂષોનો શ્રમ અને ભૂખ વિનાની
 અવસ્થામાં જે સ્વભાવિક શ્વાસોચ્છવાસ આવે જાય છે. એ કાળનું નામ આન-
 પ્રાણ કાળ છે. કહ્યું પણ છે

હટ્ટસ્સ અણવકલ્લસ્સ નિરુવકિટ્ટસ્સ જંતુણો, ।

એ ઝસાસ નિસાસે एस पाणुत्ति वुच्चइ ॥

શ્વાસોચ્છવાસનું નામ પ્રાણ પણ છે. સાત પ્રાણોનો એક સ્તોક થાય છે,
 સાત સ્તોકોનો એક લવ હોય છે. ૭૭ સત્યોતેર લવોનું એક મુહૂર્ત થાય છે.
 કહ્યું પણ છે કે

सत्त पाणूणि से थोवे, सत्तथोवाणि से लवे ।

लवाणसत्तहत्तरिए एस मुहुत्ते वियाहिए ॥

એક મુહૂર્તની આવલિકાઓનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે—

एगाकोडि सत्तट्टि लक्खा सत्ततरा सहस्साय ।

दोय सया सोलहिया आबलियाणं मुहुत्तंमि ॥

આ કથન પ્રમાણે ૧ એક કરોડ ૬૭ સડસઠ લાખ ૭૭ સત્યોતેર હજાર
 બસો સોળ થાય છે. એક મુહૂર્તમાં ઉચ્છવાસોનું પ્રમાણ—

तिन्नि सहस्सा सत्त य सयाई तेयत्तरिय ऊसासा ।

एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहिं अणंतणाणीहिं ॥

આ કથન પ્રમાણે ૩ ત્રણ હજાર ૭ સાતસો ૭૩ તોંતેર થાય છે. ત્રીસ મુહૂર્તની એક અહોરાત્ર થાય છે. પંદર દિવસ રાતનો એક પક્ષ થાય છે. બે પખવાડિયાનો એક માસ થાય છે. બે મહિનાની એક ઋતુ થાય છે. એ ઋતુઓ છ હોય છે. તેમાં અષાઢ અને શ્રાવણ એ પ્રાવૃદ્ ઋતુની અંતર્ગત આવે છે. ભાદરવો અને આસો એ બે માસ વર્ષાઋતુની અંતર્ગત આવે છે. કાર્તિક અને માગશર એ બે માસ શરદ્ઋતુની અંતર્ગત આવે છે. પોષ અને માઘ એ બે માસ હેમંતઋતુની અંતર્ગત આવે છે. ચૈત્ર અને ફાગણ એ બે માસ વસંતઋતુની અંતર્ગત આવે છે. જ્યેષ્ઠ અને વૈશાખ એ બે માસ ગ્રીષ્મ ઋતુની અંતર્ગત આવે છે. પ્રાવૃદ્, વર્ષા-રાત્ર, શરદ્, હેમંત, વસંત અને ગ્રીષ્મ એ છ ઋતુઓ છે. ત્રણ ઋતુઓનું એક અયન થાય છે, બે અયનોનું એક સંવત્સર થાય છે. પાંચ સંવત્સરનો એક યુગ થાય છે. વીસ યુગોનું એક વર્ષશત થાય છે. દિવસ રાતમાં, માસમાં, વર્ષમાં, અને વર્ષશતમાં, ઉચ્છવાસનું પ્રમાણ પૂર્વાચાર્યોએ આ રીતે સંકલિત કરેલ છે.

एगंच सयसहस्रं ऊसासाणं तु तेरस सहस्सा ।

नउय सएणं अहिया, दिवसा निसिं होंति विन्नेया ॥ १ ॥

मासे विय उस्सासा लक्खा तिच्चीसहरस पणनउई ।

सत्तसयाइं जाणसु कहियाइं पुव्वसूरीहिं ॥ २ ॥

चत्तारिय कोडीओ लक्खा सत्तेव होंति नायव्वा ।

अडयालीस सहस्सा चारसया होंति वरिसेणं ॥ ३ ॥

એક દિવસ રાતમાં ૧૧૩૯૦૦/ એક લાખ તેર હજાર ને નવસો ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ થાય છે. એક મહીનામાં ૩૩૯૫૭૦૦ તેત્રીસ લાખ પંચાણું હજાર ને સાતસો થાય છે. એક વર્ષમાં ૪૦૭૪૮૪૦૦ ચાર કરોડ સાત લાખ અડ-તાળીસ હજારને ચારસો થાય છે. દસસો વર્ષના એક હજાર વર્ષ થાય છે. ૧૦૦ સો હજાર વર્ષના એક લાખ વર્ષ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ વર્ષનું પૂર્વાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પૂર્વાંગનું એક પૂર્વ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પૂર્વાંગનું એક ત્રુટિતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ત્રુટિતાંગોનું એક ત્રુટિત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ત્રુટિતોનું એક અડડાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અડડોનું એક અવવાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અવવોનું એક અવવ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અવવોનું એક હુહુકાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ હુહુકાંગનું એક હુહુક થાય છે. ચોર્યાસી લાખ હુહુકનું એક ઉત્પલાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ઉત્પલાંગોનું એક પક્ષાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ

પન્નાંગોનું એક પદ્મ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પન્નોનું એક નલિનાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નલિનાંગનું એક નલિન થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નલિનોનું એક અર્થ નિકુરાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અર્થ નિકુરાંગનું એક અર્થ નિકુર થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અર્થ નિકુરોનું એક અચુતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અચુતાંગનું એક અચુત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અચુ-તનું એક પ્રચુતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પ્રચુતાંગનું એક પ્રચુત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પ્રચુતોનું એક નચુતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નચુતાંગોનું એક નચુત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નચુતોનું એક ચૂલિકાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ચૂલિકાંગોની એક ચૂલિકા થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ચૂલિકાએની એક શીર્ષપ્રહેલિકાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ શીર્ષપ્રહેલિકાંગની એક શીર્ષ પ્રહેલિકા થાય છે. આટલા સુધીજ ગણિતનો વિષય છે. આના પછી ઉપમા દ્વારા કાળનું પરિમાણ બતાવવામાં આવે છે. પલ્થોપમનું સ્વરૂપ સંગ્રહણી ગાથાની ટીકા વગેરેમાંથી જાણી શકાય છે. અનાવશ્યક હોવાથી તે અહીંયાં બતાવવામાં આવેલ નથી. ૧૦ દસ પલ્થોપમનો એક સાગર થાય છે. ૧૦ દસ કોડા કોડી સાગરોપમની એક અવસર્પિણી થાય છે. અને ૧૦ દસ કોડા કોડીજ સાગરોપમનો એક ઉત્સર્પિણી કાળ થાય છે. ‘જાવં ણં વાયરે, વિઙ્ગુકારે, વાયરે યણિયસદ્દે તાવં ચ ણં અસ્સિં લોએ’ ન્યાં સુધી ખાદર વિદ્યુત્ અને ખાદર સ્તનિત-મેધોના શબ્દો છે ત્યાં સુધી આ લોક છે. ‘જાવં ચ ણં બહવે ઓરાલા, બલાહકા સંસંયંતિ સમુચ્છંતિ, વાસં વાસંતિ તાવં ચ ણં અસ્સિં લોએ’ ન્યાં સુધી અનેક ઉદાર મેધો ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ સંમૂર્છન જન્મવાળા હોય છે. વરસાદ વરસાવે છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. ‘જાવં ચ ણં વાયરે તેઝકાણ તાવં ચ ણં અસ્સિં લોએ’ ન્યાં સુધી ખાદર તેજસ્કાયિક છે ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. ‘જાવં ચ ણં આગરાતિવા નદીઙ્ગ ઉદ્દહી વા ણિહીતિવા તાવં ચ ણં અસ્સિં લોગત્તિ પવુચ્ચતિ’ ન્યાં સુધી આગર, નદી; અને નિધિ છે ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે તેમ કહેલ છે. ‘જાવં ચ ણં અગઙ્ગાતિ વા ણદીતિ વા તાવં ચ ણં અસ્સિં લોએ, જાવં ચ ણં ચંદોવરાગાતિ વા, સૂરોવરાગાતિ વા ચંદપરિણસાતિવા, પહિચંદાતિવા, પહિસૂરાતિવા, ઇંદધણુઙ્ગવા, હદગમચ્છેઙ્ગવા, કાપહસિણાણિ વા તાવં ચ ણં અસ્સિં લોગેતિ પવુચ્ચઈ’ ન્યાં સુધી અગડ, નદી વિગેરે છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે, ન્યાં સુધી ચંદ્રોપરાગ સૂર્યોપરાગ, ચંદ્રપરિવેષ, સૂર્યપરિવેષ, પ્રતિચંદ્ર, પ્રતિસૂર્ય, ઇન્દ્ર ધનુષ ઉદક મત્સ્ય, અને કપિહસિત છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. ‘જાવં ચ ણં ચંદિમ સૂરિયગહગણણક્વત્તારારૂવાણં અભિગમણિગમ વુદ્ધિણિબુદ્ધિઅણવદ્ધિય સંઠાણસંઠિની આઘવિજ્જતિ તાવં ચ ણં અસ્સિં લોએતિ પવુચ્ચતિ’ ન્યાં સુધી ચંદ્ર, સૂર્ય; શ્રુ, નક્ષત્ર, અને તારાઓનું ગમના ગમન થાય છે, તેમની વધ ઘટ થાય છે, તેમનું

અનવસ્થિત પણું છે, સંસ્થાનની સ્થિતિ છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્ય લોક છે. તે પછી મનુષ્ય લોક નથી. કેમકે-જેટલી આ તમામ વાતો ઉપર બતાવવામાં આવી છે, તે બધાનો સદ્ભાવ આ મનુષ્ય લોકમાં જ છે, તે શિવાય બીજે નથી. ॥ સૂ. ૯૯ ॥

મનુષ્યક્ષેત્રગત જ્યોતિષકદેવ કે ઉપપાત એવં પુષ્કરોદ સમુદ્ર કા નિરુપાગ

‘અંતોળં મંતે ! મણુસ્સલેત્તસ્સ જે ચંદિમ સૂરિયગહગણ નક્ષત્ત તારાહ્વા’ ઈં
 ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે લગવન્ મનુષ્ય ક્ષેત્રના અર્થાત્ માનુષોત્તર પર્વતના જે ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારાઓ છે, તે જ્યોતિષકદેવ છે, તો તે જ્યોતિષક દેવો ‘ઉદ્દોવવવ્ણગા, કપ્પોવવન્નમા, વિમાણોવવવ્ણગા, ચારોવવવ્ણગા ચાર દ્વિતીયાગતિરતિયા, ગતિસમાવવ્ણગા?’ ઉર્ધ્વોપપન્ન છે? સૌધર્મ વિગેરે ૧૨ આર કલ્પોથી ઉપરના સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે? અથવા સૌધર્મ વિગેરે કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે? સામાન્ય વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે? અથવા મંડળ પરિભ્રમણને પ્રાપ્ત થયેલા છે? અથવા ચાર-સ્થિતિના અભાવવાળા છે? સ્થિર છે? અથવા ગતિમાં રતિવાળા છે? અથવા ગતિ યુક્ત છે? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! તેણં દેવા ણો ઉદ્દોવવવ્ણગા, ણો કપ્પોવવવ્ણગા, વિમાણોવવવ્ણગા, ચારોવવવ્ણગા ણો ચારદ્વિતીયા ગતિરતિયા, ગતિસમાવવ્ણગા’ હે ગૌતમ ! એ દેવો ઉર્ધ્વોપપન્ન હોતા નથી. તેમજ કલ્પોપપન્ન પણ હોતા નથી. પરંતુ વિમાનોપપન્ન છે. ચાર સહિત છે, મંડલાકાર ગતિવાળા છે. ગતિના અભાવ વાળા નથી. સ્વભાવથીજ તેઓ ગતિરતિક છે, અને સાક્ષાત્ ગતિથી યુક્ત છે. ‘ઉદ્દમુહકલંબુયપુષ્કસંઠાણસંઠિઈહિં જોયણસાહિસિઈહિં તાવક્લેતેહિં સાહસ્સિયાહિં બાહિરિયાહિં વેઽવિયાહિં પરિસાહિં’ ઉંચા મુખવાળા કદમ્બના પુષ્પોના જેવા આકારવાળા અનેક યોજન સહસ્રપ્રમાણથી યુક્ત ક્ષેત્રોમાં એ ભ્રમણ કરે છે, તેમજ તેની સાથે બહારના વિકુર્વિત પરિષદાના દેવ રહે છે. ‘મહયાહય નટ્ટગીતવાદિત તંતીતલતાલતુલિયવ્ણમુદ્દંગપદ્મવાદિતરવેણં’ ધણાજ ઠાઠમાંથી નાચ કરતા એવા, ગીતગાતા એવા, વાજીંત્ર તંત્રી તલ તાલ ત્રુટિત વિગેરે વાજીંત્રો વગાડતા એવા એ વાજીંત્રોના શબ્દોથીબાણે ‘અક્કિદ્દુસીહ્ણાયબોલકલકલ સહેણ’ તેઓ સિંહના જેવી બાણે કે ગર્જનાઓ ન કરતા હોય ? એવી રીતે શબ્દો કરતા થકા તથા સીટી વગાડી વગાડીને ધન ઘેર શબ્દો કરતા કરતાં ‘દિવ્વાઈ મોગમોગાઈ મુંજમાણા’ તથા દિવ્ય એવા ભોગ ભોગવતા થકા ‘અચ્છય

પવ્વચરાયં પદાહિયા વત્તમંડલયાઈં મેરું અણુપરિચંડંતિ' એ સ્વસ્થ, નિર્મલ, પર્વાત
 રાજ મેરૂની મંડલાકારથી પ્રદક્ષિણા કરતા રહે છે. 'તેસિંણં મંતે ! દેવાણં ઈંદે
 ચવતિ કહમિયાણિં પકરેંતિ' હે ભગવન્ ! જ્યારે તેઓનો ઇંદ્ર ચલે છે, ત્યારે
 એ જ્યોતિષક દેવો શું કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને
 કહે છે કે- 'ગોયમા ! તાહે ચત્તારિ પચ સામાણિયા દેવા તં ઠાણં ઉવસંપજ્જિત્તાણં
 વિહરંતિ' હે ગૌતમ ! જ્યાં સુધી ત્યાં બીજો ઇંદ્ર ઉત્પન્ન થતો નથી ત્યાં સુધીમાં
 તેઓ ત્યાંના ૪-૫ ચાર પાંચ સામાનિક દેવો એ ઇંદ્રના સ્થાન પર રહે છે.
 'જાવ તત્થ અન્ને ઈંદે ઉવવણે ભવતિ' અને જ્યારે ત્યાં બીજો ઇંદ્ર ઉત્પન્ન થઈ જાય
 છે, ત્યારે એ સામાનિક દેવો તે સ્થાનને છોડીદે છે. 'ઈંદ્રાણેણં મંતે ! કેવતિયં
 ક્કાલં વિરહિતે ઉવવાતેણં' હે ભગવન્ એ ઇંદ્રનું સ્થાન ઇંદ્ર શિવાય કેટલા
 સમય સુધી રહે છે ? 'ગોયમા ! જહણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા' હે
 ગૌતમ ! એ સ્થાન ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે
 છ માસ સુધી ઇંદ્રથી રહિત બનેલ રહે છે. 'બાહિયાણં મંતે ! મણુસ્સલ્લેક્કસ્સ જં
 ચંદિમસૂરિયા ણક્કલ્લ તારારૂવા તેણં મંતે ! દેવા કિં ઉડ્ઢોવવણ્ણગા કપ્પોવવણ્ણગા
 વિમાણોવવણ્ણગા ચારોવવણ્ણગા ચારટ્ટિત્તિયા ગતિરતિયા ગતિસમાવણ્ણગા' હે ભગવન્
 મનુષ્યક્ષેત્રની અહારના સૂર્ય, ચંદ્ર, શુક્ર, નક્ષત્ર, અને તારાઓ આ બધા દેવો
 શું ઉર્ધ્વોપપન્નક હોય છે ? અથવા ક્ષ્વોપપન્નક હોય છે ? કે વિમાનોપપન્નક
 હોય છે ? અથવા ચારોપપન્નક હોય છે ? કે ગતિ વિનાના હોય છે ? કે ગતિ
 રતિવાળા હોય છે ? અથવા ગતિ સમાપન્નક હોય છે ? આ પહેલો અર્થ પહેલાં
 લખવામાં આવિગયેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે
 કે- 'ગોયમા ! તેણં દેવા ણો ઉડ્ઢોવવણ્ણગા નો કપ્પોવવણ્ણગા વિમાણોવવણ્ણગા ણો
 ચારોવવણ્ણગા, ચારટ્ટિત્તિયા, ણો ગતિરતિયા, ગતિસમાવણ્ણગા, એ દેવો ઉર્ધ્વોપપન્નક
 હોતા નથી. તેમજ ક્ષ્વોપપન્નક પણ હોતા નથી. પરંતુ તેઓ વિમાનોપપન્નક હોય
 છે ? ચારોપપન્નક હોતા નથી. સ્થિર ગતિવાળા હોય છે. 'પક્કિટ્ટગ સંઠાણસંઠિતેહિં
 જોયણસત્સાહસિસેહિં તાવક્કલ્લેત્તેહિં સોહસિસિયાહિં ય વાહિરાહિં વેચ્ચિવિયાહિં પરિસાહિં
 મહતાહતનટ્ટગીતવાહિયરવેણં દિવ્વાઈં ભોગભોગાઈં મુંજમાણા' પાકેલી ઇંટના જેવા
 આકારવાળા એવા લાખો યોજન સુધીનું તેમનું તાપ ક્ષેત્ર છે. એ અનેક હબારની
 સંખ્યાવાળા બાહ્ય પરિષદના દેવાની સાથે સાથે ઘણાજ જ્ઞેરથી વગાડવામાં આવેલ
 વાહુત્રેના શબ્દોથી નૃત્યના શબ્દોથી અને ગીતના શબ્દોથી જાણે સમુદ્રને વાચા-
 વાળો કરતા ન હોય તેમ કરીને દિવ્ય એવા ભોગ ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

સુહલેસ્સા, સીયલેસ્સા, મંદલેસ્સા ચિતંતરલેસાગા કૂંડાઈવ ઠાળવૃત્તા' ચંદ્રની અપેક્ષાએ તેઓ શુભલેશ્યાવાળા છે. શીત લેશ્યાવાળા છે. મંદલેશ્યાવાળા છે. ચિત્રાંતર લેશ્યાવાળા છે. અર્થાત્ ચિત્ર જેમા ચિત્રેલ છે તેવા અને ચિત્ર વિચિત્ર લેશ્યાવાળા હોય છે. કૂટની માફક તેઓ એકજ સ્થાન પર રહે છે. 'અણ્ણાણ સમોગાઢાહિં લેસાહિં તે પદેસે સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેંતિ ઉજ્જોવેંતિ તવંતિ પમાસેંતિ' પરસ્પરમાં એક બીજાના તેજની સાથે જેઓને તેજ મળેલ છે, એવા પ્રકારની લેશ્યાઓથી તેઓ એ પ્રદેશોને ચારે આબુઓથી ચમકાવે છે. ઉદ્યોતિત કરે છે; તપાવે છે. પ્રકાશિત કરે છે. 'જયાણં મંતે ! તેસિં દેવાણં ઈંદે ચચતિ સે કહમિદાણિં પકરેંતિ' હે ભગવન્ ! જ્યારે તેઓનેા ઇંદ્ર ચવે છે. ત્યારે તેના શિવાય તેઓ શું કરે છે. 'ગોયમા ! ચત્તારિ પંચ સામાણિયા તં ઠાણં ઉવસંપ-જ્જિત્તાણં વિહરંતિ' હે ગૌતમ ! યાવત્ જ્યાં સુધી ત્યાં બીજો ઇંદ્ર ઉત્પન્ન થતો નથી. ત્યાં સુધી ચાર કે પાંચ સામાનિક દેવોએ સ્થાન પર ઇંદ્રના જે ઇંન્ચાજ્ઞ બનીને તેમની સંભાળ રાખે છે. 'ઈંદ્રુણેણં મંતે ! કેવતિયં કાલં વિરહો ઉવવા-તેણં' હે ભગવન્ ! તેમના ઇંદ્રનું એ સ્થાન ક્યાં સુધી ખાલી રહે છે ? 'ગોયમા ! જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા' હે ગૌતમ ! તેમના ઇંદ્રનું એ સ્થાન ઓછામાં ઓછું એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ૬ છ મહિના સુધી ઇંદ્ર વિનાનું ખાલી રહે છે. ॥ સૂ. ૧૦૦ ॥

'પુક્કલરોદેણં દીવં પુક્કલરોદે ણામં સમુદ્દે વટ્ટે વલયાગાર સંઠાણ સંઠિતે' ઇત્યાદિ ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ પુષ્કરવર દ્રીપને પુષ્કરવરોદ નામના સમુદ્રે ચારે આબુથી ઘેરેલ છે અને એ સમુદ્ર ગોળ છે. તથા વલયનેા જેવો ગોળ આકાર હોય છે તેવા આકારવાળા સંસ્થાન વાળો છે. તેા 'પુક્કલરોદેણં મંતે ! સમુદ્દે કેવતિયં ચક્કવાલવિક્કલમેણં પણ્ણત્તે' હે ભગવન્ આ પુષ્કરવરોદ સમુદ્રનેા ચક્રવાલ વિષ્કંભ કેટલો છે ? અને તેનેા પરિક્ષેપ કેટલો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! સંલેજ્જાઈં જોયણસય-સહસ્સાઈં ચક્કવાલ વિક્કલમેણં સંલેજ્જાઈં જોયણસયસહસ્સાઈં પરિક્કલેવેણં' હે ગૌતમ ! તેનેા ચક્રવાલ વિષ્કંભ સંખ્યાત લાખ યોજનનેા છે. અને તેનેા વિષ્કંભ પણ સંખ્યાત લાખ યોજનનેા છે. 'પુક્કલરોદસ્સ ણં સમુદ્દસ્સ કતિ દારા પણ્ણત્તા' હે ભગવન્ ! આ પુષ્કરોદ સમુદ્રના કેટલા દારો કહ્યા છે ? 'ગોયમા ! ચત્તારિ દારા પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રના ચાર દારો કહેવામાં આવેલા છે. 'તદેવ સવ્વં પુક્કલરોદસમુદ્દ પુરથિમપેરંતે વરુણવર દીવ પુરથિમદ્દસ્સ પચ્ચથિ-મેણં ણ્ણં પુક્કલરોદસ્સ વિજ્ઞે નામં દારે પણ્ણત્તે' આ વિષય સંબંધનું વિશેષ કથન પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તે અહીંયાં પણ સમજ

લેવું. જેમકે એ દ્વારોના નામો આ પ્રમાણે છે.—વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજીત તેમાં જે પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વિજય દ્વાર છે, તે પુષ્કરોદધિના પૂર્વાર્ધ ના અંતમાં વરુણવર દ્વીપની પૂર્વાર્ધની પશ્ચિમ દિશામાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વિજય નામનું દ્વાર આવેલ છે. આ દ્વાર સંબંધી આકીનું બીજું તમામ વર્ણન જંબૂદ્વીપના વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. એજ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીએ જ્યારે એવું પૂછ્યું કે—હે ભગવન્ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે—પુષ્કરોદ સમુદ્રના દક્ષિણાન્તમાં અરુણવર દ્વીપના દક્ષિણાર્ધની ઉત્તરમાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર આવેલ છે. હે ભગવન્ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રનું જયન્ત નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રની પશ્ચિમાન્તમાં અરુણવર દ્વીપમાં પશ્ચિમાર્ધની પૂર્વાર્ધમાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું જયન્ત નામનું દ્વાર આવેલ છે. તેની રાજધાની બીજા પુષ્કરોદ સમુદ્રમાં છે. પુષ્કરોદ સમુદ્રનું અપરાજીત નામનું દ્વાર પુષ્કરોદ સમુદ્રની ઉત્તરના અંતમાં અરુણવર દ્વીપની દક્ષિણ દિશામાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું અપરાજીત દ્વાર આવેલ છે. આ બધાજ દ્વારોનું સઘળું કથન જંબૂદ્વીપના વર્ણનમાં વર્ણવેલ વૈજયન્ત વિગેરે દ્વારોના કથન પ્રમાણે છે. આ બધાની રાજધાનીયો અન્ય પુષ્કરોદ સમુદ્રમાં છે. ‘દારંતરંમિ સંલેજ્જાઈં જોયણસયસહસ્સાઈં અબાહાણ અંતરે પળ્લત્તે’ આ બધા દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર સંખ્યાત લાખ યોજનનું થાય છે. પુષ્કરવર સમુદ્રના પ્રદેશ અરુણવર દ્વીપને સ્પર્શેલા હોવા છતાં પણ પુષ્કવર સમુદ્રનાજ કહ્યા છે. ત્યાં મરેલાં જીવો ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બીજે પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવો કોઈ નિયમ નથી કે ત્યાં મરેલ ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય ‘સે કેળટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ पुक्खरोदे समुद्दे समुद्दे र’ હે ભગવન્ ! આ સમુદ્રનું નામ પુષ્કરોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેલ છે? ‘ગોયમા ! પુકરોદસ્સ ણં સમુદ્દસ્સ ઉદ્દો, અચ્છે, પત્થે, જચ્ચે, તણુણ, ફલિહવણ્ણામે પગતીણ ઉદ્દગરસેણં’ હે ગૌતમ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રનું પાણી સ્વચ્છ છે. પથ્ય છે. બલિવંત છે. હલકું છે. અને સ્વભાવથીજ તે સ્ફટિક રત્નના જેવું નિર્મળ અને પ્રકૃતિથીજ તે મધુર રસવાળું છે. અહીંયા ‘સિરિ ઘર સિરિપમાય દો દેવા જાવ મહિદ્ધિયા જાવ પલિઓવમટ્ઠિતયા પરિવસંતિ સે તેણ્ટ્ટે ણં જાવ ણિચ્ચે’ શ્રીધર અને શ્રી પ્રભ નામના બે દેવો કે જેઓ મહદ્ધિક વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા છે, અને એક પદ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે તેઓ રહે છે. તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે ત્યાં રહેવાથી એ દેવો દ્વારા ગ્રહ નક્ષત્ર વિગેરે પરિવારવાળા ચંદ્ર અને સૂર્યથી આકાશની માફક તેનું પાણી સુશોભિત રહે છે. ‘સે તેણટ્ટેણં ણિચ્ચે’ એજ કારણથી હે ગૌતમ ! તેનું નામ પુષ્કરોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. યાવત્ એ નિત્ય છે, તેની વ્યાખ્યા જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘પુસ્કરોદેગં મંતે ! સમુદ્દે કેવતિયં ચંદા પમાસિંસુ ૩’ હે ભગવન્ પુષ્કરોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રમાઓ ત્યાં પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રમાઓ ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— ‘સંલેજ્જા ચંદા પમાસેંસુ વા ૩’ હે ગૌતમ ! ત્યાં સંખ્યાત ચંદ્રમાઓએ પહેલા પ્રકાશ આપ્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. ‘જાવ તારાગણ કોડી કોડી સોમંસુ વા ૩’ યાવત્ સંખ્યાત કોડા કોડી તારાગણો પહેલાં ત્યાં સુશોભિત થયાહતા ? વર્તમાનમાં પણ એટલાજ કોડા કોડી તારાઓ ત્યાં સુશોભિત થાય છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ તારાગણો ત્યાં સુશોભિત થશે. ‘પુસ્કરોદેગં સમુદ્દે વરુણવરેણં દીવેગં સંપરિં વટ્ટે વલયાગારે જાવ ચિટ્ટુ’ પુષ્કરોદ સમુદ્રની ચારે બાજુ વરુણવર દ્વીપ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે. અને વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. ‘તદેવ સમચક્કવાલ સંઠિતો’ વરુણવર દ્વીપ સમચક્રવાલ વાળો છે. ‘કેવતિયં સમચક્કવાલ વિં કેવઈયં પરિક્લેવેગં’ હે ભગવન્ તેનો સમચક્રવાલ પહોળાઈમાં કેટલો છે ? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો છે ? ‘ગોયમા ! સંલેજ્જાઈં જોયણસયસહસ્સાઈં ચક્કવાલવિકલંભેગં સંલેજ્જાઈં જોયણસયસહસ્સાઈં પરિક્લેવેગં પણ્ણત્તે’ તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કંભ પહોળાઈમાં સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે. અને પરિક્ષેપ પણ તેનો સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે. ‘પમવરવેડ્યા વણસંઢ વણ્ણઓ દારંતરપદેસા જીવા તદેવ સલ્લં’ તેની ચારે બાજુ પદ્મવર વેદિકા અને પદ્મવર વેદિકાની ચારે તરફ એક વનખંડ છે. તેનું વર્ણુન પહેલાના વર્ણુન પ્રમાણે અહીંયા સમજી લેવું. તે આ પ્રમાણે—હે ભગવન્ આ દ્વીપના પ્રદેશો વરુણવર સમુદ્રને સ્પર્શે છે. અને વરુણવર સમુદ્રનો પ્રદેશ આ દ્વીપનો સ્પર્શ કરે છે. તો તે પ્રદેશો કોના કહેવાશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એજ કહેવું જોઈએ કે—વરુણદ્વીપના જે પ્રદેશો વરુણવર સમુદ્રને સ્પર્શે છે તે વરુણ દ્વીપના કહેવાશે. અને જે વરુણ સમુદ્રના પ્રદેશો અરુણદ્વીપને સ્પર્શેલા છે તે વરુણ સમુદ્રના જ કહેવાશે. એજ પ્રમાણે વરુણવર દ્વીપમાં મરેલા જીવો ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને અન્યત્ર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતનું પહેલાં જે પ્રમાણે કથન કરેલ છે આ પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું ‘સે કેણટ્ટેગં મંતે ! एवं वुच्चइ वरुणवरे दीवे दीवे’ હે ભગવન્ ! આ દ્વીપનું નામ વરુણવર એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવે છે ? ‘ગોયમા ! વરુણવરેણં દીવે તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં बहुओ खुड्ढा खुड्ढाओ जाव विलपंतियाओ अच्छाओ’ હે ગૌતમ ! તેનું એ પ્રમાણેનું નામ એ કારણથી થયેલ છે કે—અહીંયાં નાની મોટી અનેક વાવો સ્થળે સ્થળે આવેલ છે, યાવત્ બિલ પંકિતયો છે એ બધી આકાશ અને સ્ફટિકના જેવી સ્વચ્છ છે. તથા એ દરેક બિલપંકિતયો પદ્મવર

વેદિકાઓથી અને વનપંડોથી ઘેરાયેલ છે. એ પદ્મવર વેદિકાઓ મદિરાના જેવા પાણીથી ભરેલ છે. એ પ્રસાદીય છે, દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે અને પ્રતિ રૂપ 'તાસુળં સુહૃદા સુહૃદ્યાસુ જાવ વિલપંતિયાસુ બહવે ઉપાયપવ્વયા જાવ સ્વહહગા સવ્વ ફલિહામયા અચ્છા તદેવ વરુણવરુણપ્પમા ય એથ દો દેવા મહદ્વિદ્યા પરિ-વસંતિ' આ નાની મોટી વાવોમાં યાવત્ બિલપંક્તિયોમાં અનેક ઉત્પાત પવંતો છે. યાવત્ ખડગ ખડગ છે. એ બધા સ્ફટિકમય છે. અચ્છ-સ્વચ્છ છે. આ દ્વીપમાં વરુણ અને વરુણ પ્રભ નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ મહદ્વિદ્યક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. 'સે તેણ દ્વેળં' આ કારણથી હે ગૌતમ ! તેનું નામ વરુણવર એ પ્રમાણે કહેવાયેલ છે. અથવા યાવત્ તે નિત્ય છે. 'જોતિસં સવ્વં સંલેજ્જગેળં જાવ તારાગણ કોઢિ કોઢીઓ' અહિંયા જ્યોતિષકોનું પ્રમાણ સંખ્યાત ગણું છે. અને તારાઓનું પ્રમાણ કોઠા કોઠીનું છે. 'વરુણવરુણં દીવં વરુણોદે ગામં સમુદે વટ્ટે વલયાં જાવ ચિટ્ટંતિ સમચક્કવાલં વિસમચક્કં વિં' વરુણવર દ્વીપની ચારે તરફ વરુણોદધિ સમુદ્ર છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને વલયના આકાર જેવો છે. હે ભગવન્ એ સમચકક-વાલ વિષ્કંભ વાળો છે. કે વિષમચકકવાલ વિષ્કંભ વાળો છે ? હે ગૌતમ ! આ દ્વીપ સમચકકવાલ વિષ્કંભ વાળો છે. વિષમચકકવાળ વિષ્કંભવાળો નથી. વિગેરે પહેલાના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું જોઈએ. 'વિક્સંભ પરિં સંલેજ્જાઈ' તેનો વિષ્કંભ અને પરિક્ષેપ સંખ્યાત હનર યોજનનો છે. 'દારંતરં ચ પલમવરં વળ-સંઢે પણ્સા જીવા' તેના ચારે દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર સંખ્યાત હનર યોજનનું છે. તેની ચારે બાજુ એક પદ્મવર વેદિકા અને પદ્મવર વેદિકાની ચારે તરફ એક વનપંડ છે. વરુણવર સમુદ્રના જે પ્રદેશો વરુણવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે, તે પ્રદેશો વરુણવર સમુદ્રનાજ કહેવાશે. વરુણવર દ્વીપના કહેવાશે નહીં અહીંથી જીવ મરીને-અહીંના જીવો મરીને આ દ્વીપમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અન્યત્ર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એવો કોઈ નિયમથી કે અહીંયાં મરેલા જીવો અહીંજ ઉત્પન્ન થાય બીજે ઉત્પન્ન ન થઈ શકે કે-હે ભગવન્ આ સમુદ્રનું નામ વરુણીવર સમુદ્ર એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે ? 'ગોચમા ! વારુણોદસ્સ ણં સમુદ્દસ્સ ઉદ્દ સે જહા નામણ ચંદપ્પમાહ્વા મણિસીલાગાહ્વા વર સીધુવર વારુણીહ્વા' હે ગૌતમ ! વરુણોદ સમુદ્રનું જલ લોક પ્રસિદ્ધ ચંદ્રપ્રભા નામની સુરા જેવી હોય છે, મણિ શલાકાના જેવી મણિશલાકા નામની સુરા

જેવી હોય છે, વરવાણી જેવી હોય છે. પત્રાસવ જેવો હોય છે. પુષ્પોના રસથી બનેલ જેવો પુષ્પાસવ હોય છે, ફળોના રસથી બનેલ ફળાસવ જેવો હોય છે. ગંધ દ્રવ્યના સારથી બનેલ સોયાસવ જેવો હોય છે, મધ, ગોળ અને મહુડાને મેળવીને બનાવેલ આસવ (મદિરા) જેવો હોય છે, મેરક નામની શરાબ (દારૂ) જેવી હોય છે, બદ્ધના પુષ્પની સુગંધવાળી જેવો બતી મેર શરાબ હોય છે, બતિ પ્રસન્ના નામની સુરા જેવી હોય છે, ખનુરના રસથી બનેલ ખનુર સાર જેવો હોય છે, દ્રાક્ષના રસથી બનેલ મૃદ્વીકાસાર જેવો હોય છે. કાપિ શાયન જેવું હોય છે. સારી રીતે પકવવામાં આવેલ શેરડીના રસના જેવો સારી રીતે પકાવેલ શ્લેષ્મ રસ જેવો હોય છે, અનેક પ્રકારના સંભાર રસથી વ્યાપ્ત પોષમાસમાં સેંકડો વૈદ્યો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ નિરૂપહત એવા અનેક ઉપચારોથી તૈયાર કરવામાં આવેલ વારંવાર ધોઈને બનાવેલ તથા ઉત્તમ મદને ઉત્પન્ન કરવાવાળી વિગેરે વિશેષણોથી લઈને વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ પર્યન્તના વિશેષણોથી યુક્ત સુરા-શરાબ-દારૂ જેવો હોય છે. એજ પ્રમાણે મિઠાશ વિગેરેથી યુક્ત તે સમુદ્રનું જળ હોય છે. તેથી આ મીઠાશ વિગેરે નિમિત્તને લઈને આનું નામ વાણીપર સમુદ્ર એવું કહેવાયું છે. પ્રભુના આ પ્રમાણે કહેવાથી ફરીથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-‘મને એવા રૂવે સિયા’ હે ભગવન્ વાણીદક સમુદ્રનું જળ આવા પ્રકારના વર્ણુવાળું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે ‘જો ઇન્દ્રે સમદ્રટે’ હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. ‘વારુણસ્ત જં સમુદ્રસ્ત ઉદદ્દ એત્તો ઇદ્રતરે જાવ ઉદદ્દ’ કેમકે વર્ણુ સમુદ્રનું જળતો સ્વાદમાં આ સુરા વગેરેના સમૂહથી વિશેષ ઈષ્ટ તર છે. કાન્તતર છે, પ્રિયતર છે. મનોહરતર છે. અને મન આમતર છે. ‘સે ઇણ્ણ દ્દટેણં એવં વુચ્ચતિ’ આ કારણથી હે ગૌતમ! આ સમુદ્રનું નામ વર્ણુ-વર સમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવાયેલ છે. ‘તત્થ જં વારુણિવારુણકંતા દેવા જાવ મહ-હ્દિયા જાવ પરિવસંતિ’ એ વર્ણુવર સમુદ્રમાં વર્ણુ અને વર્ણુકાંત એ નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ પરિવાર અને વિમાન વિગેરે પ્રકારની મોટી ઋદ્ધિવાળા છે. ‘સે ઇણ્ણદ્દટેણં જાવ ણિચ્ચે’ તેથી આ દેવોનો ત્યાં સદ્ભાવ હોવાના કારણથી આ સમુદ્રનું નામ એ પ્રમાણે થયેલ છે. તથા આ સમુદ્રનું નામ યાવત્ નિત્ય છે, ત્રણે કાળમાં એ આ નામવાળો જ હોતો. અર્થાત્ ભૂતકાળમાં એ નામવાળો હોતો, વર્તમાનમાં એ નામવાળો છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એ નામવાળો રહેશે. ‘સવ્વં જોહ્સંસંઘિજ્જે કેણ ણાયવ્વં’ અહીંયાં સઘળા જ્યોતિષક દેવો સંજ્યાત જ છે. તેમ સમજી લેવું ‘વારુણવરેણં દીવે કહ્વં ચંદા પમાસિંસુ વાર્’ વર્ણુવર સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હોતો? વર્તમાનમાં તેઓ ત્યાં કેટલી સંજ્યામાં રહીને પ્રકાશ આપે છે? તથા ભવિષ્યમાં તેઓ કેટલીસંજ્યા વાળા થઈને પ્રકાશ આપશે? કેટલા સૂર્યો ત્યાં તપ્યા હતા? કેટલા સૂર્યો વર્તમાનમાં તપે છે, અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો તપતા રહેશે? વિગેરે પ્રશ્નોનો ઉત્તર ત્યાં સંજ્યાત જ્યોતિષિક દેવો છે. તેનાથી જ સમજી લેવો. ॥ સૂ. ૯૬ ॥

વરુણવરદ્વીપ એવં ક્ષીરોદાદિદ્વીપ કા નિરુપાણ

‘વારુણવરણં સમુદ્રં સ્ત્રીરવરે નામં દીવે વદ્વે જાવ ચિદ્વતિ’ ઇત્યાદિ
ટીકાર્થ-વારુણવર સમુદ્રને ક્ષીરવર નામનો દ્વીપ ચારે બાજુએથી ઘેરીને
રહેલ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે, અને ગોળ વલયના આકારવાળો છે. ‘સર્વં
સંસ્થિજ્જગં વિક્ષંભેય પરિક્ષેવો ય જોવ અદ્વૈ’ તેથી એને સમચક્રવાલ સંસ્થાન
વાળો કહેવામાં આવેલ છે. વિષમચક્રવાલ વાળો કહ્યો નથી. હે ભગવન્ તેનો
સમચક્રવાલ વિષ્કંભ કેટલો કહેલ છે? અને પરિક્ષેપ કેટલો કહેવામાં આવેલ
છે? હે ગૌતમ! તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કંભ એક લાખ ચોળનનો કહેવામાં
આવેલ છે, અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ કહેલ છે. હે ભગવન્ ક્ષીરવર
દ્વીપના જેટલા પ્રદેશો ક્ષીર સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે. તે પ્રદેશો ક્ષીરવર દ્વીપના
કહેવામાં આવશે? કે ક્ષીરવર સમુદ્રના કહેવાશે? હે ગૌતમ! એ પ્રદેશો ક્ષીરવર
દ્વીપનાજ કહેવામાં આવશે. ક્ષીરવર સમુદ્રના કહેવાશે નહીં. એજ પ્રમાણે
ક્ષીરવર સમુદ્રના જે પ્રદેશો ક્ષીરવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે તે એ સમુદ્રનાજ કહેવાશે
ક્ષીરવરદ્વીપના કહેવાશે નહીં. હે ભગવન્ ક્ષીરવર દ્વીપના જીવો જ્યારે મરે છે તો
મરીને તેઓ શું ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા તે શિવાયના કોઈ બીજાજ
સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે? હે ગૌતમ! એવો કોઈ નિયમ નથી કે ત્યાં મરેલા
જીવો ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય બીજે ઉત્પન્ન થાય નહીં કહ્યું પણ છે કે

કર્મણો ગતિ વૈચિત્ર્યાત્ તત્રાન્યત્રાપિ વા પુનઃ ।

આયાન્ત્યેવ ન ચાયાન્તિ મૃતાઃ કેચન કેચન ॥ ૧ ॥

‘સે કેણદ્વૈ જં મંતે!’ હે ભગવન્ ક્ષીરવર દ્વીપ એ પ્રમાણેનું આ દ્વીપનું
નામ શા કારણથી થયેલ છે? ‘ગોયમા! દેસે દેસે વહુઓ સુઝો વાવીઓ જાવ
વિલપંતિયાઓ સ્વોદોદગ પહિહત્યાઓ ઉપ્પાયપવ્વગા સર્વ વહરામયા અચ્છા જાવ
પહિરૂવા’ હે ગૌતમ! ક્ષીરવર દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક નાની મોટી વાવો

છે. યાવત્ બિલપંકિતયો છે. તેમાં દૂધના જેવું પાણી ભરેલું છે. તેમાં ઉત્પાદ પર્વતો છે. આ ઉત્પાદ પર્વતો સર્વાત્મના વજ્રમય છે. સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. તથા ગ્રહોમાં પર્વતોની ઉપર આસન છે. તથા ગૃહોમાં આસન છે. મંડપો છે. મંડપોમાં પૃથ્વીશિલાપટ્ટકો છે. આ શિલાપટ્ટકો સર્વાત્મના રત્નમય છે. સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ત્યાં આગળ અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો ઉઠે છે, બેસે છે. સુવે છે. યાવત્ સુખ પૂર્વક વિહાર કરે છે ‘પુંડરીક પુસ્કવર વંતા ણ્ય દો દેવા મહદ્દિયા જાવ પરિવસંતિ’ અહીંયાં પુંડરીક અને પુષ્પદંત એ નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ મહદ્દિક્ક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. તેમજ એક પદ્યોપમની સ્થિતિ વાળા છે. ‘સે તેણદ્રેઠેઠં જાવ ણિચ્ચે’ આ કહેવામાં આવેલ કારણ શિવાય પણ એક કારણ એવું કહ્યું છે કે—આ દ્વીપ આ નામ વાળો અનાદિ કાળથીજ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. પહેલાં આ નામથી એ પ્રસિદ્ધ ન હતો તેમ નથી પરંતુ એ પહેલાં પણ એજ નામથી પ્રસિદ્ધ હતો વર્તમાનમાં પણ એ એજ નામથી પ્રસિદ્ધ નથી તેમ નથી પણ એજ નામથી વર્તમાનમાં પ્રસિદ્ધ છે. તથા ભવિષ્ય કાળમાં પણ એ આ નામથી પ્રસિદ્ધ રહેશે નહીં તેમ નથી. પણ ભવિષ્યમાં પણ એ આજ નામથી પ્રસિદ્ધ રહેશે. ‘જોતિસં સઠ્ઠં સંલેજ્જં’ અહીંયાં પણ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા એ બધા અહીંયાં સંખ્યાતજ છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘ચન્દ્રાગ્રહાસ્તથા સૂરા નક્ષત્રાણિ ચ તારકા ।

આસન્ સન્તિ, ભવિષ્યન્તિ, સ્વ સ્વ ચાર વશંવદાઃ ॥

‘સ્ત્રીચ્ચરણં દીવં સ્ત્રીરોપ નામં સમુદે વટ્ટે વલયાગારસંઠાણસંઠિતે ‘જાવ પરિક્લેવેવેણં ચિદ્વૃતિ’ આ ક્ષીરવર સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને ક્ષીરોદ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને વલયનો જેવો આકાર હોય છે. તે રીતના આકાર વાળો છે. ‘સમચક્કવાલ સંઠિતે નો વિસમચક્કવાલ સંઠિતે’ સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી ‘સંલેજ્જાઈં જોયણસં વિક્કલંપરિક્લેવો તહેવ સઠ્ઠં જાવ અટ્ટો’ એ સંખ્યાત હબર યોજનના વિસ્તાર વાળો છે. અને સંખ્યાત યોજનનીજ તેની પરિધિ છે. હે ભગવન્ ક્ષીરોદ સમુદ્રના પ્રદેશો ધૃતવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે ? કે નથી સ્પર્શેલા ? હા ગૌતમ સ્પર્શેલા છે. જો સ્પર્શેલા છે તે એ પ્રદેશો ધૃતવર દ્વીપના કહેવાશે ? કે ક્ષીરોદ સમુદ્રના કહેવાશે ? હે ગૌતમ ! તે ક્ષીરોદ સમુદ્રનાજ કહેવાશે. એજ પ્રમાણે ધૃતવર દ્વીપના જે પ્રદેશો ક્ષીરોદ સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે. તે ધૃતવર દ્વીપનાજ પ્રદેશો કહેવાશે. કેમકે લોકમાં એજ પ્રમાણેનો વ્યવહાર જોવામાં આવે છે. હે ભગવાન્ ક્ષીરોદ સમુદ્રમાં મરેલા જીવો ફરીથી ક્ષીરોદ સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કે બીજે જ ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ ધૃતવર દ્વીપમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? હે

ગૌતમ ! કેટલાક જીવો ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને કેટલાક જીવો અન્યત્ર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે દરેક જીવો પોતપોતાના કર્મો દ્વારા બદ્ધ રહે છે. હે ભગવન્ આ સમુદ્રનું નામ 'ક્ષીરોદ્ધ સમુદ્ર એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! સ્ત્રીરોદ્ધસ પં સમુદ્ધસ ઉદગં' હે ગૌતમ ! ક્ષીરોદ્ધ સમુદ્રનું જલ 'સંહ ગુહમચ્છંદિતોવવેતે રણ્ણો ચારરંત ચક્કવટ્ઠિસ્સ ઉવટ્ઠિતે આસાયણિજ્જે વિસ્સાયણિજ્જે પીણણિજ્જે જાવ સંવ્વિદિયગાત પલ્હાયણિજ્જે જાવ વણ્ણે પં ઉવચિતે જાવ ફાસેણં' ખાંડ ગોળ અને સાકર મેળવીને ચાતુરંત ચકવર્તિ માટે ધીમી એવી અગ્નિ પર ઉકાળવામાં આવેલ દૂધનો જેવો સ્વાદ હોય છે, તેવો તેનો સ્વાદ છે ? અથવા વિશેષ પ્રકારના સ્વાદ વાળો છે દીપનીય છે સમસ્ત ઇન્દ્રિયો શરીર અને મનને આનંદ આપનાર થાય છે, વિશેષ પ્રકારના વર્ણુથી, રસથી અને સુકોમળ સ્પર્શ વિગેરેથી યુક્ત છે તેથી તેનું એ પ્રમાણેનું નામ કહેવામાં આવેલ છે.

આ સંબંધમાં ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—'મ્મવે ણ્યારૂવે સિયા' હે ભગવન્ ક્ષીરસમુદ્રનું જલ ચકવર્તિ માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ દૂધનાજ એવું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'ણો ણ્ણદ્ધે સમદ્ધે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ ખરેખર નથી. કેમકે—'સ્ત્રીરોદ્ધસ પં સે ઉદ્દે ણ્ણો ણ્ણદ્ધે ચેવ જાવ આસાણં પણ્ણતે' ક્ષીરોદ્ધ સમુદ્રનું જળ તેના આ દૂધથી પણ વધારે ઇષ્ટતર ચાવત આસ્વાદનીય કહેવામાં આવેલ છે. 'વિમલ વિમલપ્પમા ણ્ણથ દો દેવા મહિદ્ધદ્ધિયા જાવ પરિવસંતિ' અહિયાં વિમલ અને વિમલપ્રલ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. 'સે તેણદ્ધેણં' આ કારણથી આ સમુદ્રનું નામ 'ક્ષીરોદ્ધસમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવાયેલ છે. 'સંસેજ્જં ચંદા જાવ તારા' અહિયાં ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરે પાંચે પ્રકારના ન્યેતિષ્કદેવો સંખ્યાત છે. આ સંબંધી પ્રશ્ન જેમ પહેલા કરવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણેના પ્રશ્નોત્તરો અહિયાં પણ કરી લેવા જોઈએ. ॥ સ્. ૧૦૦ ॥

'સ્ત્રીરોદ્ધેણં સમુદ્ધં ધયવરે ણામં દીવે વટ્ટે વલયાગારસંઠાણસંઠિણે' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ક્ષીર સમુદ્રને ચારે બાજુએ વીંટળાઈને ધૃતવર નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપનો આકાર ગોળ છે. અને વલયનો જેવો આકાર હોય છે. તેના જેવો ગોળ આકારવાળો ધૃતવરદ્વીપ છે. 'સમચક્કવાલ નો વિસમ ચક્કવાલ' આ ધૃતવરદ્વીપ સમચક્રવાલ વિષ્કંભથી યુક્ત છે. વિષમચક્રવાળથી યુક્ત નથી. ચક્રવાલ સંસ્થાન સમ અને વિષમ બન્ને પ્રકારનું હોય છે. તેથી અહિયાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે—આ સમચક્રવાલ વિષ્કંભ વાળો છે. વિષમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો નથી. 'સંસેજ્જવિક્કસંભપરિક્કેવેણં પદેસા જાવ અટ્ટો' હે ભગવન્ એનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ કેટલો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી એ કહ્યું કે—તેનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ સંખ્યાત હજાર થોજનનો છે. અને તેની

પરિધિ ત્રણ ગણુથી બનેરી છે. હે ભગવન્ ક્ષીરસમુદ્રના જે પ્રદેશેઁ ઘૃતવરદ્વીપને સ્પર્શેલા છે એ પ્રદેશેઁ ક્ષીરસાગરના કહેવામાં આવશે ? કે ઘૃતવરદ્વીપના કહેવામાં આવશે ? તથા ઘૃતવરદ્વીપના જે પ્રદેશેઁ ક્ષીરસાગરને સ્પર્શેલા છે. તે ઘૃતવરદ્વીપના કહેવાશે કે ક્ષીરસાગરના કહેવાશે ? એના ઉત્તરમાં ક્ષીરસાગરના પ્રદેશેઁ જે છે તે તેના જ કહેવાશે અને ઘૃતવર દ્વીપના પ્રદેશેઁ છે તે દ્વીપનાજ કહેવાશે. લૌકિક-વ્યવહારની દૃષ્ટિથી તે જે-તે પ્રદેશનાજ કહેવાશે બીબના નહીં કહ્યું પણ છે કે-

પ્રદેશા યસ્ય યે આસન્ , તસ્ય સ્યુઃ સન્તિ તે પુનઃ ।

લૌકિકો વ્યવહારો હિ યં યં સ્પૃષ્ટા ન તસ્ય તે ॥ ૧ ॥

અહીંના જે જીવો મરે છે, તે અહીંજ ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજે પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી પૂર્વોક્ત સઘળું કથન અહીંયાં પણ સમજવું. તેથી તે તમામ કથન અહીંયા કરી લેવું. એજ વાત જાવ અટ્ટો આ પદ્ધતી સૂચિત કરવામાં આવેલ છે. હે ભગવન્ આ દ્વીપનુ નામ ‘ઘૃતવર’ એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે- છે કે-‘ગોયમા ! ઘયવરેણં દીવે તત્થ તત્થ વહવે સુહ્હા સુહ્હીઓ બાવીઓ જાવ ઘયોદગપહિહ્થાઓ’ હે ગૌતમ ! આ ઘૃતવર દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક નાની મોટી વાવો છે યાવત્ તે બધી વાવો ઘૃતના જેવા પાણીથી ભરેલ છે. તેમાં ‘જપ્પાયપવ્વયા જાવ સહ્હહ’ ઉત્પાત પર્વતથી લઈને ખડ હડ સુધીના પર્વતો છે. ‘સવ્વકંચળમયા અચ્છા જાવ પહિરૂવા’ આ સઘળા પર્વતો સર્વાત્મના અચ્છ-સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘કળય કળયપ્પમા एत्થ દો દેવા મહિ-હ્હિયા ચંદા સંસ્વેજ્જા’ કનક અને કનકપ્રભ નામના બે દેવો અહીં રહે છે. તેમનું આયુષ્ય એક પદ્ધોપમનું છે. તેઓ મહદ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે.

ત્યાં ચંદ્ર વિગેરે જ્યોતિષક દેવો સંખ્યાત છે. ‘ઘયવરણં ચ દીવં ચ ઘયોદે જામં સમુદ્દે વટ્ટે વલયાગારસંઠાણસંઠિઠે જાવ ચિટ્ટંતિ’ આ ઘૃતવર દ્વીપને ચારે બાજુથી ઘેરીને ઘૃતોદક નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવા આકારવાળો છે. ‘સમચક્કવાલં’ તેનો ચક્રવાલ સમ છે વિષમ નથી. ‘તહેવ દાર પદેસા જીવાય અટ્ટો’ દ્વાર પ્રદેશ અને જીવોના સંબંધનું કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેજ છે. હે ભગવન્ આ સમુદ્રનું નામ ‘ઘૃતોદકસમુદ્ર’ એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગોયમા ! ઘયોદરસ ણં સમુદ્દસ્સ ઉદ્દે સે જહા નામં પફુલ્લ સલ્લહ વિમુક્કકળિ-

ચાર સરસવસુવિવદ્ધ કોરેંટદામ પિડિંતતરસ્સ ણિદ્વગુણતેય દીવિય નિરુવહ્યવિ
 સિદ્ધ સુંદરતરસ્સ-સુજાય દહિમહિયતદિવસગહિય નવળીયપહુવળાવિય સુવકહ્વિય
 હ્વાસજ્જવીસંદિયસ્સ અહિયં પીવરસુરહિગંધમળહરમહુરપરિણામદરિસણિજ્જસ્સ
 પત્થણિમ્મલસુહાવભોગસ્સ સરયકાલંમિ હોજ્જ ગોધનવરસ્સ મંહણ' હે ગૌતમ !
 ધૂતોદક સમુદ્રનું જલ એવું છે કે-જેવું શરદ્ કાળનું ગોઘૂતમંડ હોય છે.
 આ ગોઘૂત મંડ શલ્લકી વિમુક્ત અને કુલેલા કરેણુના પુષ્પો જેવું કંઈક
 કંઈક પીળું હોય છે. તથા સરસવના કુલ જેવુ તથા કોરંટની માળા જેવુ
 પીળા વર્ણુનું હોય છે. આ મંડ સ્નિગ્ધતા વાળું હોય છે. તે સમચક્રવાલ
 વાળું હોય છે. એ ત્યારેજ અને કે જ્યારે સારી રીતે જમાવેલા દહીને સુંદર રીતે
 મંથન કરવામાં અર્થાત્ વલોવવામાં આવેલ હોય છે. કેમકે માખણથીજ ઘી બને
 છે. દહીં પણ ૨ ઝે અથવા ૩ ત્રણ દિવસનું હોય તે એવા ઘીનું મંડ બનતું
 નથી પરંતુ જે દિવસે દૂધ કહાડયું હોય એજ વખતે તેને ગરમ કરીને
 જમાવ્યું હોય તો એવા દહીંના મંથન કરવાથી વલોવવાથી. તૈયાર થયેલ
 નવનીત-માખણથી જ એવું મંડ બને છે. નવનીત-માખણને જો એજ સમયે
 અર્થાત્ માખણ કહાડે તે સમયે ગરમ કરવામાં ન આવે તો પણ એવું મંડ
 તૈયાર થઈ શકતું નથી. તેથી એવા તાબ દહીંમાંથી માખણ કહાડીને એજ
 સમયે તે ગરમ કરવામાં આવેલ હોય તો તેનું એવા પ્રકારનું મંડ બને છે.
 એવા મંડની જે ગંધ હોય છે. તે ઘણીજ મધુર અને મનોહારી હોય છે.
 હૃદય એવં શરીરને આનંદ અને સંતોષ આપનાર હોય છે. એ મંડ પથ્થ
 અને હિતકારક હોય છે. ઘીને તાબ્યા પછી તેના પર જે તર જેવું પડબની
 બન્ય છે. તેનું નામ મંડ કહેવામાં આવે છે. તે વર્ણુ રસ વિગેરેમાં ઘણું જ
 વધારે આકર્ષણીય હોય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે-‘મંવેયા
 રૂવે સિયા’ હે ભગવન્ તો શું ધૂતોદક સમુદ્રનું જળ આવા પ્રકારનું હોય છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘જો ઇણદ્ઠે સમદ્ઠે’ હે ગૌતમ ! આ
 અર્થ સમર્થિત નથી. કેમકે-‘ગોચમા ! ઘઓદસ્સ સમુદ્દસ્સ एत्तो इदुतरं जाव
 अस्साएणं पणत्ते’ હે ગૌતમ ! ધૂતોદકનું જલતો તમોએ કહેલા પ્રકારથી પણ
 વધારે ઈષ્ટ હોય છે. અને અધિકતર આસ્વાદ્ય હોય છે. ‘કંત સુકંતા एथ दो
 देवा महिइद्धिया जाव परिवसंति सेसं तं चेव जाव तारागण कोडी कोडीओ’
 આ દ્વીપમાં કાંત અને સુકાંત એ નામના ઝે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ
 મહદ્દિંક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને તેઓની સ્થિતિ એક પલ્લની છે.
 એ કારણથી આ સમુદ્રનું નામ ધૂતોદક એ પ્રમાણે થયેલ છે. અથવા તો
 આ સમુદ્ર આ નામથી અત્યાર સુધી પ્રખ્યાત થયેલ છે. કેમકે આ તેનું
 નામ નિત્ય છે. વિગેરે પૂર્વોક્ત તમામ કથન અહીંયાં ઘટાવી લેવું જોઈએ.
 અહીંયાં તારાગણ સુધીના જ્યોતિષક દેવો અસંખ્યાત છે. ‘ઘઓદણં સમુદં

खोदवरे णामं दीवे वट्टे तत्थ तत्थ देसे तर्हि २ खुड्डा वावीओ जाव खोदोदग पडि
 हत्थाओ उप्पातपव्वता सव्व वेहलियामया जाव पडिह्वा' आ धृतो-
 दक समुद्रने धक्षुरस नामनेा द्वीप यारे आणुअे घेरीने रडेल छे. आ द्वीप
 गोण छे तेथी तेने वलयना जेवा गोण आकरवाणो कडेवामां आवेल छे. 'तहेव
 जाव अट्टो' आ द्वीपना वणुंनमां जेम भील द्वीपानुं' पडेला वणुंन करवामां
 आवी गयेल छे. जेज प्रमाणेनुं कथन करी लेवुं जेधअे. अर्थात् तेना चक-
 वाल विष्कंल, परिक्षेप, पञ्चवर वेदिका वनषंड, द्वारेनुं परस्परनुं अंतर
 प्रदेश अने ज्ञवोपपात आ तमाम विषय अहीया पणु पडेलां कह्या
 प्रमाणे ज कडेवामां आवेल छे. तेम वणुंवी लेवा. आ द्वीपमां स्थणे स्थणे
 नानी मोटी वायो आवेली छे. ते यावत् शेरडीना रस जेवा जलथी लरेल
 छे. तेनी अंदर उत्पात पवती छे. ते अथा वैदूर्यभय छे. यावत् प्रति ३प छे
 'सुप्पम महप्पमाय दो देवा महिड्डिया जाव परिवसंति' त्यां सुप्रल अने मडा-
 प्रल अे नामना जे देवो मडद्विडि विगेरे विशेषणे वाणा रडे छे. तेज्यानी
 स्थिति अेक पद्योपमनी छे. 'से तेणद्रटेणं गोयमा । एवं वुच्चइ खोदवरदीवे
 खोदवरदीवे' आ कारणुथी हे गौतम ! आ द्वीपनुं नाम 'क्षोदोदक द्वीप'
 अर्थात् धक्षु रस द्वीप अे प्रमाणे कडेवामां आवेल छे. 'सव्वं जोतिसं तं चेव
 जाव तारा०' अहीयां अंद्रथी लधने तारा ३प पर्यन्तना जेटला ज्योतिषिड
 देवो छे, ते अथा धृतोदक समुद्रमां कह्या प्रमाणे संख्यात ज छे. 'खोदवर
 णं दीवं खोदोदे नाम समुद्रे वट्टे वलया० जाव संखेज्जाइं जोयणसत परिक्खे-
 वेणं जाव अट्टो' खोदवर द्वीपने यारे आणुअेथी क्षोदोदक नामना समुद्रे घेरेल
 छे. जे गोण छे. अने तेना आकार वलयना जेवो छे. जे समचकवाल विष्कंल
 वाणो छे. विषमचकवाल विष्कंलवाणो नथी. तेना समचकवाल विष्कंल संख्यात
 हुनर योजन प्रमाणेनो छे. अने अेटलाज प्रमाणे वाणी तेनी परिधि छे.
 विगेरे प्रकारथी ज्ञवनी उत्पत्तिना कथन पर्यन्त सधणुं कथन पडेलां कडेवामां
 आया प्रमाणे अही कही लेवुं जेधअे हे लगवन् ! आ समुद्रनुं अे प्रमाणेनुं
 नाम थवानुं शुं कारणु छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलुथी कडे छे के- 'गोयमा !
 खोदोदस्स णं समुदस्स उदए जहा से० आसले मासले पसत्थ वीसंत निद्ध
 सुकुमाल भूमिभागे सुच्छिन्ने सुकट्टलट्टुविसिट्टु-निरुवह्या-बीजनावितेसु निउणपरिकम्म
 अनुपालिय सुवुड्ढिवुट्टाणं सुजाताणं लवणतण दोसवज्जियाणं णयाय परिवड्-
 ढियाणं निम्मातसुंदराणं रसेणं परिणय मउपीर पोरभंगुरसुजायमहुररसपुप्फविरिह्या
 णं उवह्वविवज्जियाणं सीयपरिवासियाणं अभिणवमग्गियाणं अभिलित्ताणं
 तिभागणिच्छोडिय वाडिगाणं अवणीयमूलाणं गंधपरिसोहियाणं कुसलणरकप्पियाणं
 उच्छ्रद्धाणं पोंडउपाणं चपलगणर जतजुत्तपरिगलितमेत्ताणं खोयरसे होज्ज वच्छ;

परिपूए चाउज्जातगसुवासिते अहिय पत्थलहुके वण्णोववेते तहेव' डे गौतम !
 જેમકે—મનોહર પ્રશસ્ત વિશ્રાન્ત સિન્ધ અને સુકુમાર ભૂમિભાગ જ્યાંનો હોય
 છે, એવા દેશમાં નિપુણ કૃશિકાર—ખેડુત દ્વારા કાબટના લબટ—મજબૂત
 અને વિશેષ પ્રકારના હળથી ખેડેલી ભૂમિમાં જે શેરડીને વાવવામાં આવી હોય
 અને બુદ્ધિશાળી પુરૂષ દ્વારા જેતું સંરક્ષણ કરવામાં આવ્યું હોય ઘાસ વગરની
 જમીનમાં જે વધેલ હોય, અને એજ કારણથી જે નિર્મળ અને પાકીને વિશેષ
 પ્રકારથી વધી ગયેલ હોય તેમજ મીઠા રસથી જે યુક્ત હોય તથા શીતકાળના
 જંતુઓના ઉપદ્રવ વિનાની બની હોય એવી શેરડીનો ઉપરનો અને નીચેનો
 મૂળનો ભાગ કાઠીને તથા તેની ગાંઠોને પણ અલગ કરીને બળવાન બળદો
 દ્વારા ચન્નથી પીલીને કાઠવામાં આવેલ રસ કે જે કપડાથી ગાળેલો હોય
 અને તે પછી સુગંધ વાળા પદાર્થો નાખીને સુવાસિત બનાવવામાં આવેલ હોય
 તે જેવો પથ્યકારક હલકો સારા વર્ણુવાળો યાવત્ આસ્વાદ કરવાને યોગ્ય
 બની જાય છે. એવુંજ ક્ષોદવર સમુદ્રતું જળ છે. 'ભવેણ્યારૂવે સિયા' હે
 ભગવન્ તેા શું ક્ષોદવર સમુદ્રતું જળ એવા પ્રકારતું હોય છે? 'જો ઇન્દ્રઠે
 સમદ્રઠે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. કેમકે 'સ્વોયરસસ્સ સમુદસ્સ
 ઉદદ દ્વેત્તો ઇદ્દતરદ્દ ચેવ જાવ આસાણં પણ્ણત્તે' ક્ષોદ રસ સમુદ્રતું પાણી આ
 વર્ણુવેલ પ્રકારથી પણવધારે ઈષ્ટ યાવત્ સ્વાદ લાયક હોય છે. 'પુણ્ણમહમણિ-
 મહાય દ્વેવ દેવા જાવ પરિવસંતિ' અહીંયાં પૂર્ણ લદ્ર અને મણિલદ્ર એ
 નામના ખે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે.
 અને એક એક પદ્યોપમની તેઓની સ્થિતિ છે. 'જોઈસં સંલેજ્જા ચંદા' અહીંયાં
 ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ યાવત્ નક્ષત્ર તારાગણુ કોટિ કોટિ સંખ્યાત છે.॥ સૂ. ૧૦૨॥

ક્ષોદોદાદિદ્વીપ એવં અરુણાદિ દ્વીપોં કા નિરુપાણ

'સ્વોદોદં ણં સમુદ્દં ણંદીસરવરેણામં દીવે વદ્દે વલયાગાર સંઠિતે' ઈત્યાદિ
 ટીકાર્થ—ક્ષોદોદક સમુદ્રને નંદીશ્વર નામનો દ્વીપ ચારે બાજુએથી ઘેરીને
 રહે છે. તે ગોળ છે. અને તેથી તે ગોળ વલયના આકાર જેવો છે. આ નંદી-
 શ્વર દ્વીપ યાવત્ સમચક્રવાલ વિષ્કંલથી યુક્ત છે. વિષમ ચક્રવાલ વિષ્કંલથી
 યુક્ત નથી. ઈત્યાદિ પ્રકારના કથનથી લઈને જીવના ઉત્પાદ સૂત્ર પર્યન્ત પહેલાં
 કહેલ કથન અનુસાર તમામ કથન અહીંયાં સમજી લેવું. વધારે વિસ્તાર
 થવાના કારણે તે અહીંયાં ફરીથી કહી બતાવેલ નથી. 'સે કેણ્ણદ્દેણં મંતે !'

હે ભગવન્ એ દ્વીપનું નામ 'નંદીશ્વર દ્વીપ' એ પ્રમાણેનું શા કાર-
ણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-
ગોયમા! દેસે દેસે બહુઓ खुड्डा वावीओ जाव बिलपंतियाओ' હે ગૌતમ!
નંદીશ્વર દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક નાની મોટી વાવો આવેલી છે. યાવત્
ખિલ પંક્તિયો, વિવર પંક્તિયો છિદ્ર-છિદ્રો છે. અહીયાં યાવત્પદથી 'પુष्क-
रिण्यः, सरः सरः सरो' આ પદો ગ્રહણ કરાયેલ છે. 'खोदोदगपडिह्थाओ'
એ બધી વાવો વિગેરે જળાશયો શેરડીના રસ જેવા પાણીથી ભરેલા છે.
'उप्यायपव्वगा सव्ववइरामया अच्छा जाव पडिह्वा' તેમાં અનેક ઉત્પાદક
પર્વતો છે. એ બધા વજ્રમય છે. આકાશ અને સ્ફટિકના જેવા સ્વચ્છ યાવત્
પ્રતિરૂપ છે. અહીયાં યાવત્પદથી શ્વહણુ, ધૂષ્ટ, મુષ્ટ, વિગેરે પદોનો સંગ્રહ
થયેલ છે. આ પર્વતો પૈકી દરેક પર્વત પર આસન છે. ગૃહોમાં આસન છે.
મંડપ છે. મંડપોમાં શિલા પટ્ટકો છે. તે સર્વાત્મના વજ્રમય છે. અહીયાં
અનેક વ્યન્તર દેવો અને દેવિયો ઉઠે એસે છે. સુવે છે. યાવત્ તેઓ પહેલા
સંપાદન કરેલ પુણ્ય કર્મના ફલ વિશેષને ભોગવે છે. અથવા 'अदुत्तरं च णं
गोयमा! णंदीसर दीव चकवालविकखंभ बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं चउद्दिसिं
चत्तारि अंजणपव्वया पण्णत्ता' હે ગૌતમ! નંદીશ્વર દ્વીપના ચક્રવાલ વિક્ષંભ
બહુ મધ્ય દેશ ભાગમાં ચારે દિશાઓમાં ચાર અંજનગિરિ નામના પર્વતો છે.
'तेणं अंजणपव्वयगा चतुरसीति जोयणसहस्साइं उड्डं उच्चत्तेणं एगमेगं जोयण
सहस्सं उव्वेहेणं मूले साइरेगाइं दस जोयणसहस्साइं धरणियले दस जोयणसह-
स्साइं आयामविकखंभेणं' આ અંજનગિરિ નામના દરેક પર્વતો ૮૪ ચોર્યાસી
હબ્બર યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. તે દરેકનો ઉદ્દેશ એક હબ્બર યોજનનો છે.
મૂળમાં ૧૦ દશ હબ્બર યોજનની જ લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. જમીનની
ઉપર પણ તે દરેક ૧૦ દસ હબ્બર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે.
'ताओऽणंतरं च णं मायाए मायाए पएसपरिहाणीए परिहायमाणा परिहाय-
माणा उवरिं एगमेगं जोयणसहस्सं आयाविकखंभेणं मूले एकत्तीसं जोयणसहस्साइं
छच तेवीसे जोयणसए देसूणे परिकखेवेणं सिहरतले तिण्णि जोयणसहस्साइं एकं
च जोयणसतं किंचि विसेसाहियं परिकखेवेणं पण्णत्ता' તે પછી એક એક પ્રદેશ
ક્રમ થતાં થતાં ઉપર એક હબ્બર યોજન લાંબા પહોળા થઈ ગયા છે. મૂળમાં
તેની પરિધિ ૩૧ એક ત્રીસ હબ્બર છસો તેવીસ યોજનથી કંઈક વધારે છે.
જમીન પરની તેની પરિધિ ૩૧ એકત્રીસ હબ્બર છસો તેવીસ યોજનમાં કંઈક
ક્રમ છે. એ મૂળમાં વિસ્તાર વાળા છે. મધ્ય ભાગમાં સંકુચિત છે. અને ઉપર
તરફ પાતળા થયેલ છે. તેથી તેમનું સંસ્થાન ગાયના પુંછ જેવું કહેવામાં

આવેલ છે. એજ વિષય ‘મૂલે વિચ્છિન્ના મજ્ઞે સંખિત્તા ડર્પિ તળુયા ગોપુચ્છ
 સંઠાણસંઠિયા’ આ પદો દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે. ‘સર્વજ્ઞામયા અચ્છા
 જાવ પત્તેયં પત્તેયં પડમવરવેદિયા પરિં પત્તેયં પત્તેયં વણસંઠેણં પરિચ્છિત્તા વણ્ણઓ’
 આ બધા અંજનગિરિ પર્વતો સર્વાત્મના અંજનમય છે. અને અચ્છ વિગેરે
 વિશેષણો વાળા છે. આ દરેક પર્વતો પદ્મવર વેદિકાથી અને વનખંડથી ચારે
 બાજુએથી ઘેરાયેલ છે. અહીંયાં પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન કરી
 લેવું જોઈએ. ‘તેસિણં અંજણપવ્વયાણં ઉવરિ પત્તેયં પત્તેયં बहुसमरमणिज्जा
 भूमिभागा पण्णत्ता से जहा णामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव सयंति’ આ
 બધા અંજન પર્વતોમાંથી દરેક અંજન પર્વતની ઉપરનો ભૂમિભાગ બહુસમ-
 રમણીય છે. તે જેમ આલિંગ પુષ્કર (વાઘ વિશેષ) નું તલ સમ હોય છે,
 એજ પ્રમાણે તે બિલકુલ સાફ અને સમ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી અંદ્રમંડલ
 વિગેરે ઉપરના વાચક પૂર્વોક્ત સઘળા પદોનો સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. આ
 ભૂમિભાગોનું વર્ણન જંબૂદ્વીપની જગતીના ઉપરના વર્ણન ભાગ જેવુંજ છે.
 આ ભૂમિભાગોની ઉપર અનેક વાનવ્યંતર દેવો યાવત્ સુખ પૂર્વક વિહાર
 કરે છે. ‘તેસિણં बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसमाए पत्तેयं पत्तેयं
 सिद्धायतणा एगमेणं जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विकखंभेणं, वावत्तरि
 जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं अणेगखंभसय संनिविट्ठा वण्णओ’ આ બહુસમરમણીય
 ભૂમિભાગોના બહુમધ્ય દેશભાગમાં અલગ અલગ સિદ્ધાયતન (યક્ષગૃહ) છે.
 એક એક સિદ્ધાયતન-યક્ષગૃહ એક એક સો યોજનની લંબાઈવાળા છે. અને
 પચાસ પચાસ યોજનની પહોળાઈ વાળા છે. અને ૭૨ ખેતરે યોજનની ઉંચાઈ
 વાળા છે. તે દરેકમાં એકઠો સ્તંભો લાગેલા છે. આ કમથી સુધર્માસલાની
 માફક દરેક સિદ્ધાયતન-યક્ષગૃહનું વર્ણન છે. ‘તેસિણં सिद्धायतणाणं पत्तેयं पत्तેयं
 चउर्दिसिं चत्तारि दारा’ દરેક સિદ્ધાયતન-યક્ષગૃહની ચારે દિશાએ ચાર દરવાજાઓ
 છે. તેમાંથી એક દરવાજાનું નામ ‘દેવદારે અસુરદારે, ણાગદારે સુવણ્ણદારે’
 દેવ દાર છે. બીજા દરવાજાનું નામ અસુર દાર છે. ત્રીજા દરવાજાનું નામ
 નાગ દાર છે. અને ચોથા દરવાજાનું નામ સુવર્ણ દાર છે. ‘તથ ણં
 चत्तारि देवा महिइदिद्या जाव पलिओवमट्टिइया परिवसंति’ આ દરેક દરવાજા-
 ઓની ઉપર એક એક દેવના હિસાબથી ચાર દેવો કે જેઓ મહર્દિક વિગેરે
 વિશેષણો વાળા અને એક પદ્યની સ્થિતિવાળા રહે છે. ‘તં જહા’ તેના
 નામો આ પ્રમાણે છે.—‘દેવે, અસુરે, નાગે, સુવણ્ણે’ દેવ, અસુર, નાગ અને
 સુવર્ણ દેવ દારની ઉપર દેવ અસુર દારની ઉપર અસુર નાગ દાર પર
 નાગ અને સુવર્ણ દાર પર પર સુવર્ણ દેવ રહે છે. ‘તેણં દારા સોલસ
 जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं अट्ट जोयणाइं विकखंभेणं तावतिथं चैव पवेसेणं सेता-
 वर कणग० वण्णओ जाव वणमाला’ એ દરેક દારો સોળ સોળ યોજનની

ઉંચાઈ વાળા છે. આઠ યોજનની તેની પહોળાઈ છે. અને તેનો પ્રવેશ પણ આઠ જ યોજનનો છે. આ સઘળા દ્વારો સફેદ છે. કનકમય તેની ઉપરના શિખરો છે. તેના સંખંધી વર્ણુન ‘ઇહામૃગ, ઋષભ, તુરગ, મકર વિહુગ, વ્યાલ, કિન્નર, રૂર, સરભ, ચમર કુંજર, વનલતા અને પદ્મલતા એ બધાના ચિત્રો દરેક દ્વારની ઉપર ચિત્રેલા છે. તેના સ્તંભોમાં વજ્ર વેદિકાઓ કેાતરેલી છે. ઈત્યાદિ પ્રકારથી વનમાલાના કથન પર્યન્તનું સઘળું વર્ણુન વિજયદ્વારના વર્ણુન પ્રમાણેજ છે. તેથી તેને ત્યાંથીજ સમજી લેવું જોઈએ. ‘તેસિણં દારાણં ચઝહિસિં ચત્તારિ મુહમંડવા પ્ણત્તા’ એ દ્વારોની ચારે દિશાઓમાં ચાર મુખ મંડપો છે. ‘તેણં મુહમંડવા ઇમેગં જોયણસતં આયામેણં પંચાસં જોયણાઈં વિક્ખંભેણં’ આ મુખમંડપો એક એક સો યોજનના લાંબા છે. અને પચાસ પચાસ યોજન પહોળા છે. ‘સાહરેગાઈં સોલસ જોયણાઈં ઉદ્દઠં ઉચ્ચત્તેણં વણ્ણઓ’ અને કુંઈક વધારે સોળ યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. તેમાં અનેક સેંકડો થાભલાઓ લાગેલા છે. તેનું વર્ણુન વિજયદ્વારના વર્ણુન પ્રમાણેજ છે. ‘ણ્ણં પેચ્છાઘરમંડવા વિ તં ચેવ પમાણં જં મુહમંડવાણં દારા વિ તહેવ’ એજ પ્રમાણે પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોનો સદ્ભાવ અને તેના પ્રમાણનું વર્ણુન પણ કરવામાં આવેલ છે. મુખમંડપોના દ્વારો જે પ્રમાણે કહ્યા છે એજ પ્રમાણે પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોના દ્વારો પણ કહેવામાં આવેલ છે. ‘જવરં’ પરંતુ ‘વહુમજ્જ દેસે પેચ્છાઘરમંડવાણં અક્ખાડગા મણિપેદિયાઓ અદ્ધ જોયણપમાણાઓ સીહાસણા અપરિવારા જાવ દામા થુમાઈં ચઝહિસિં’ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોની બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં અખાડા છે એ અખાડા વજ્રમય છે. અચ્છ છે યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. અક્ષ પાટકોની સમક્ષ-દરેક અક્ષપાટકો-અખાડાની સામે અલગ અલગ મણિપીઠિકાઓ છે. એ મણિપીઠિકાઓ આઠ આઠ યોજનની લાંબાઈ વાળી છે. તથા ચાર કોસ-ગાઉની જડાઈ વાળી છે. એ સર્વ પ્રકારથી મણિમય છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. તેની ઉપર સિંહાસનો છે. પરંતુ એ સિંહાસનો પોતાના પરિવાર ભૂત સિંહાસનો વિનાના છે. અહીંયાં એ સિંહાસનોનું વિજયદ્વચનું અંકુશનું અને દામ માળાઓનું વર્ણુન પહેલા વર્ણુવ્યા પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ. દરેક પ્રેક્ષાગૃહની સામે આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્યો છે. યાવત્ શત પત્રોવાળા પુષ્પો છે. દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર સ્તૂપ-ચમુતરા છે. તેની લાંબાઈ અને પહોળાઈ ૧૬૦૦૦ સોળ હજાર યોજનની છે. અને તેની ઉંચાઈ ૧૬૦૦૦ સોળ હજાર યોજનથી કુંઈક વધારે છે. એ સ્તૂપ શંખ, અંક રત્ન, કુંદ, ઉદક અને અમૃત ને વલોવવાથી તેની ઉપર આવેલા ક્ષીણના ઢગલા જેવા સફેદ છે. યાવત્

પ્રતિરૂપ છે. એ સ્તૂપોની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. કાળા રંગની ચમર ધબ્બો છે. પતાકાઓ છે. યાવત્ શતપત્રો વાળા અને સહસ્ર પત્રો વાળા પુષ્પો છે. આ સ્તૂપોની ચારે દિશાઓમાં ચાર મણિપીઠિકાઓ છે. અર્થાત્ એક એક દિશામાં એક એક મણિપીઠિકા છે. ‘ળવર’ સોલસ જોયળ પ્પમાળા સાતિરેગાઈ સોલસજોયળાઈ ઉચ્ચા’ તહેવ જાવ જિળપદિમા’ એ મણિ. પીઠિકાઓ આઠ યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. અને ચાર યોજનની બડાઈ વાળી છે. એ સર્વાત્મના મણિમય યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ મણિપીઠિકાઓની ઉપર અર્થાત્ એક એક મણિપીઠિકાની ઉપર એક એક જન પ્રતિમા અર્થાત્ કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. એ રીતે ૪ ચાર જન પ્રતિમા—કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. તેના ઉત્સેધનું પ્રમાણ પાંચસો ધનુષનું છે. એ સર્વાત્મના રતન મય છે. અને અને પદ્માસનથી સુશોભિત છે. સ્તૂપની તરફ બધાનું મુખ છે. પૂર્વ દિશામાં ઋષભની પ્રતિમા છે. દક્ષિણ દિશામાં વર્ધમાનની પશ્ચિમ દિશામાં ચન્દ્રાનનની અને ઉત્તર દિશામાં વારિષેણુની પ્રતિમા છે. આ ચૈત્ય સ્તૂપોની સામે—દરેક સ્તૂપની સામે એક એક મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકાઓની લંબાઈ પહોળાઈ સોળ યોજનની છે. અને તેની મોટાઈ આઠ યોજનની છે. આ સર્વાત્મના મણિમય અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ મણિપીઠિકાઓમાંથી દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર એક એક ચૈત્ય વૃક્ષ જે આ ચૈત્યવૃક્ષ આઠ આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. તેનો ઉદ્દેધ અર્ધા યોજનનો છે. તેના સ્કંધની ઉંચાઈ બે યોજનની છે. અને તેનો વિષ્કંલ અર્ધા યોજનનો છે. વિગેરે કમથી આ ચૈત્ય વૃક્ષનું વર્ણન વિજય રાજધાનીમાં આવેલ ચૈત્ય વૃક્ષના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું. અહીંયાં યાવત્ લતાઓના કથન સુધીનું વર્ણન કરી લેવું ન્નેઈએ. એ ચૈત્ય વૃક્ષોની ઉપર આઠ આઠ મંગળ દ્રવ્યો છે. તેના પર અનેક કૃષ્ણ વર્ણમય ધબ્બો છે. યાવત્ સહસ્ર પત્ર વાળા પુષ્પો છે. એ સર્વાત્મના રતનમય છે. સ્વચ્છ છે. અને યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. વિગેરે પ્રકારથી ચૈત્ય વૃક્ષ

સંબંધી સઘળું વર્ણુન પહેલાના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. ‘માર્હિદ્જ્ઞયા ચસદ્ધિ જોયણુચ્ચા જોયણોવ્વેધા જોયણવિક્ખંભા સેસં તં ચેવ’ મણિપીઠિકાઓની ઉપર અલગ અલગ મહેન્દ્ર ધળઓ છે. તે ૬૪ ચોસઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળી છે. તે પ્રત્યેકનો ઉદ્દેશ એક યોજનનો છે. તે દરેકનો વિષકંલ પણ એક યોજનનો છે. તે બધી વજ્રમય છે. તેનું વર્ણુન વિજયરાજધાનીની મહેન્દ્ર ધળની જેમજ છે. ‘એવં ચઞ્ઞિસિં ચત્તારિ ણંદાપુક્કલ્લરિણીઓ ણવરં સ્વોયરસપહ્લિપુણ્ણાઓ જોયણસતં આયામેણં પળ્ણાસં જોયણાઈં વિક્ખંભેણં પળ્ણાસં જોયણાઈં ઉવ્વેહેણં સેસં તં ચેવ’ મહેન્દ્ર ધળઓની આગળ ચાર દિશાઓમાં ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. તેમાં શેરડીના રસ જેવું પાણી લરેલું છે. દરેક નંદા પુષ્કરિણી ૧૦૦ સો ૧૦૦ સો યોજન લાંબી છે. અને ૫૦ પચાસ ૫૦ પચાસ યોજન પહોળી છે. તેમજ દસ યોજનની ઉંડાઈ વાળી છે. આ તમામ વાવો આકાશ અને સ્ફટિકના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્પ્રતિરૂપ છે. તેના તટો રજતમય છે. આ સઘળી પુષ્કરિણીયો પદ્મવર વેદિકાઓથી ઘેરાયેલ છે. તેમજ તેની ચારે બાજુ વનખંડો છે. ‘મળ્ણુગુલિયાણં ગોમાણસીણાય અહયાલીસં અહયાલીસં સહસ્સાઈં પુરથ્થિમેણં વિ સોલસ પચ્છિમેણ વિ સોલસ દાહિણેણ વિ અટ્ટ ઉત્તરેણ વિ અટ્ટ સાહસ્સીઓ’ એ સિદ્ધાયતનોમાં દરેક દિશાઓમાં અર્થાત્ પૂર્વ દિશામાં ૧૬ હજાર પશ્ચિમ દિશામાં ૧૬ સોળ હજાર તથા દક્ષિણ દિશામાં આઠ હજાર અને ઉત્તર દિશામાં પણ આઠ હજાર આ રીતે કુલ ૪૮ અડતાલીસ હજાર મનોગુલિકાઓ-પીઠિકા વિશેષ છે. મનોગુલિકાની અપેક્ષા જે નાની હોય તે ગુલિકા કહેવાય છે એટલાજ પ્રમાણમાં ત્યાં એ કારની ગોમાનસિકાઓ છે. ‘તદેવ સેસં ઉલ્લોયા ભૂમિભાગા જાવ બહુમજ્જદેસમાગે મળિપેદિયા સોલસ જોયણા આયામવિક્ખંભેણં અટ્ટજોયણાઈં બાહલ્લેણં’ એજ પ્રમાણે ત્યાં બાકીનું કથન જેમકે- ઉલ્લૌક-ચંદરવાઓનું અને ભૂમિભાગનું વર્ણુન છે. સિદ્ધાયતનોની મધ્યભાગમાં જે મણિપીઠિકાઓ છે, તે સોળ યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. અને આઠ યોજનના વિસ્તારવાળી છે. એ સર્વ રીતે રત્નમય યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. ‘તારિસં મળિપેદિયાણં ઉપ્પિ દેવચ્છંદગા સોલસ જોયણાઈં આયામવિક્ખંભેણં સાહરેગાઈં સોલસ જોયણાઈં ઉહ્હં ઉચ્ચત્તેણં સવ્વરયણા મયા’ આ મણિપીઠિકાઓની ઉપર દેવચ્છંદક છે. અને તે સર્વ રીતે રત્નમય છે. ‘અટ્ટસયં જિળ્પહ્લિમાણં સવ્વો સો ચેવ ગમો જહેવ વેમાણિય સિદ્ધાયતણસ્સ’ આ દરેક દેવચ્છંદકોમાં ૧૦૮ એકસો આઠ જીન પ્રતિમાઓ-કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. તે પોતપોતાના શરીરના પ્રમાણની બરોબર છે. આ બધાનું સઘળું કથન વૈમાનિકની વિજય

રાજધાનીમાં રહેલા સિદ્ધાયતનના કથન અનુસાર છે. અહીંયા ૧૦૮ એકસો આઠ ધૂપ કડુચ્છકા-ધૂપ દાનીયો છે. દરેક સિદ્ધાયતનોની ઉપર સ્વસ્તિક વિગેરે ૮-આઠ ૮ આઠ મંગળ દ્રવ્યો છે. શુકલ વિગેરે વર્ણવાળી અનેક ચામર ધબચો છે. શતપત્રો અને સહસ્રપત્રોવાળા પુષ્પો છે. એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય છે. તથા તે બધીઆકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘તત્થ ણં જે સે પુરત્થિમિલ્લે અંજણપવ્વતે તસ્સણં ચડહિસિં ચત્તારિ ણંદાઓ પુક્કલરિણીઓ પળ્ણત્તાઓ’ આ બધા અંજન પર્વતોમાં જે પૂર્વ દિશાનો અંજન પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં ચાર નંદા પુષ્કરણિયો છે. ‘તં જહા’ તેના નામો આ પ્રમાણે છે.-‘ઘંદુત્તરાણંદા આણંદાણંદિવદ્ધણા’ નંદોતરા, નંદા, આનંદા, અને નંદિવર્ધના ‘ણંદિસેણા અમોઘાય ગોથૂમાય સુદંસણા’ નંદિસેના, અમોઘા, ગોસ્તૂપા અને સુદર્શના આ પ્રમાણેના તેના નામો કેટલેક સ્થળે બતાવેલા છે. ‘તાઓ ણંદા પુક્કલરિણીઓ ઇમમેણં જોયણસતસહસ્સં આયામવિક્કલ્લેખેણં દસજોયણાં ઉવ્વેહેણં અચ્છાઓ પત્તેયં પત્તેયં પડમવરવેદિયાં પત્તેયં પત્તેયં વળસંહપરિક્કલ્લત્તા’ આ દરેક નંદા પુષ્કરિણીયો એક એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહોળાઈવાળી છે. તેનો ઉદ્દેધ દસ યોજનનો છે. તેની પરિધિનું પ્રમાણુ ૩ ત્રણ લાખ ૧૬ સોળ હબ્બર ૨ બસો ૨૭ સત્યાવીસ યોજનથી કંઈક વધારે તથા ૩ ત્રણ કોસ ગાઉ તથા ૨૮૦૦ અઠંયાવીસસો ધનુષ અને સાડાતેર આંગળથી કંઈક વધારે છે. એ બધી પૂર્વોક્ત અચ્છ શ્લદ્ધણુ, વિગેરે વિશેષણો વાળી છે. તે દરેક પુષ્કરિણીયો પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડથી ચારે બાજુએથી ઘેરાયેલ છે. ‘તત્થ તત્થ જાવ પડિરૂવગા તોરણા’ દરેક નંદાપુષ્કરિણીયોમાં ત્રિસોપન પંકિતયો છે. તોરણો છે. ‘ત સિણં પુક્કલરિણીણં બહુમજ્જદેસમાપ્પે પત્તેયં પત્તેયં દહિમુહપવ્વા ચડસદ્ધિ જોયણસહસ્સાં ઉડ્ડં ઉચ્ચત્તેણં ઇમં જોયણસહસ્સં ઉવ્વેહેણં સવ્વત્થસમા પલ્લગસંઠાણસંઠિતા દસ જોયણસહસ્સાં વિક્કલ્લેખેણં ઇક્કતીસં જોયણસહસ્સાં છચ્ચ તેવીસે જોયણસપ્પે પરિક્કલ્લેવેણં પળ્ણત્તા સવ્વરચણામયા અચ્છા જાવ પડિરૂવા’ આ દરેક પુષ્કરણિયોના બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં અલગ અલગ દ્વિધિમુખ પર્વત છે. એની લંબાઈ ૬૪ ચોસઠ હબ્બર યોજનની છે. જમીનમાં તેનો ઉદ્દેધ એક હબ્બર યોજનનો છે. એ બધેજ સમાન છે. અને પલાંગના આકાર જેવો છે. તેની પહોળાઈ ૧૦ દસ હબ્બર યોજનની છે. ૩૧ એકત્રીસ હબ્બર ૬ છસો ૨૩ તેવીસ યોજનનો પરિક્ષેપ છે. એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘તહા પત્તેયં પત્તેયં પડમવરવેદિયા વળસંહ વળ્ણઓ’ દરેક અંજન પર્વતની ચારે બાજુ પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડ છે. ‘બહુ સમ જાવ આસયંતિ સયંતિ’ તેમાં બહુસમરમણીય ભૂમિભાગ છે. યાવત્ તેમાં અનેક વ્યન્તર દેવ અને દેવિયો ઉઠે બેસે છે. સુવે છે. આરામ કરે છે. અને પોતાના પુણ્યના

ક્રળને આનંદની સાથે ભોગવે છે. ‘સિદ્ધાયતળં તં ચેવ પમાળં અંજળપવ્વણુ સુચ્ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસં ઢાણિયવ્વં’ સિદ્ધાયતનું પ્રમાણુ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે. તેમ સમજવું. તેમાં ૧૦૮ એક સો આઠ જીન પ્રતિમાઓ છે. ઇલાદિ તમામ વર્ણુન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે કહી લેવું જોઈએ. અહીંયાં આઠ મંગલ દ્રવ્યોનું અને ધૂપ કટાહોનું વર્ણુન કરી લેવું જોઈએ. આ રીતે પૂર્વ દિશામાં આવેલ અંજન પર્વતનું કથન કરી લેવું જોઈએ. એ કથન કરીને દક્ષિણુ દિશાની તરફ રહેલ અંજન પર્વતનું કથન સૂત્રકાર કરે છે. ‘તત્થ ણં જે સે દાહિણિલ્લે અંજળપવ્વતે તસ્સ ણં ચઝહિસિ ચત્તારિ ણંદા પુક્કલરિણો પળ્ણ-ત્તાઓ’ દક્ષિણુ દિશાના જે અંજન પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. ‘તં જહા’ તેના નામે આ પ્રમાણે છે. ‘મહાય વિસાલાય,

કુમુયા, પુંઢારણિણી’ ભદ્રા ૧ વિશાલા ૨ કુમુદા ૩ અને પુંડરિક્કિણી ૪ કોઈ ખીજે સ્થળે તેમના નામે આ પ્રમાણે કહ્યા છે. જેમકે—‘નંદુત્તરાય નંદા આનંદા નંદિ-વહ્હળા’ નંદુત્તરા ૧ નંદા ૨ આનંદા ૩ અને નંદિવર્ધના ૪ તેમાંથી પૂર્વ દિશામાં ભદ્રા-નંદેત્તરા નામની પુષ્કરિણી છે. એજ પ્રમાણે બાકીની બીજી ત્રણે પુષ્કરિણીયો બાકીની ત્રણુ દિશામાં છે. ‘તં ચેવ દહિમુહપવ્વયા, તં ચેવ પમાળં જાવ સિદ્ધાયતળા’ આ બધાનું વર્ણુન પહેલાં કહેવામાં આવી ગયા પ્રમાણેજ છે. અહીંયાં પણુ દધિમુખોનું અને સિદ્ધાયતનોનું કથન કરી લેવું જોઈએ. અને જે પ્રમાણેનું વર્ણુન આ સંબંધમાં પહેલા કર્યું છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણુન અહીંયાં પણુ કરી લેવું ‘તત્થ ણં જે સે પચ્ચલ્લિમિલ્લે અંજળ પવ્વણુ તરસ ણં ચઝહિસિ ચત્તારિ ણંદાપુક્કલરિણીઓ પળ્ણત્તાઓ’ પશ્ચિમ દિશા તરફ જે અંજન પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં પણુ ચાર નંદા પુષ્કરિ-ણીયો છે. ‘તં જહા’ તેના નામે આ પ્રમાણે છે. ‘ણંદિસેણા અમોહાય ગોથૂ-માય સુદંસળા (મહાય વિસાલાય કુમુદા પુંઢરિક્કિણી) નંદિસેણા ૧ અમોદા ૨ ગોસ્તૂપ ૩ અને સુદર્શના ૪ (ભદ્રા ૧ વિશાલા ૨ કુમુદા ૩ અને પુંડરિક્કિણી ૪ ‘તં ચેવ સવ્વં ઢાણિયવ્વં જાવ સિદ્ધાયયળા’ સિદ્ધાયતનોના કથન સુધી તમામ કથન પહેલાં જેમ કહેવામાં આવી ગયેલ છે એ જ પ્રમાણે છે. દધિમુખોનું વર્ણુન અને તેના અંગ પ્રત્યંગોનું વર્ણુન પણુ પહેલાની જેમજ છે. ‘તત્થ ણં જે સે ઉત્તરિલ્લે અંજળપવ્વણુ તરસ ણં ચઝહિસિ ચત્તારિ ણંદા પુક્કલરિણીઓ પળ્ણત્તાઓ’ ઉત્તર દિશામાં જે અંજન પર્વત છે તેની ચારે દિશામાં પણુ ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. ‘તં જહા’ તેના નામે આ પ્રમાણે છે—‘વિજયા વેજયંતી જયંતી અપરા જિયા’ વિજયા ૧ નામની પુષ્કરિણી પૂર્વદિશામાં દક્ષિણુદિશામાં વૈજયન્તી ૨ પશ્ચિમદિશામાં જયન્તી ૩ અને ઉત્તર દિશામાં અપરાજીત નામની પુષ્કરિણી છે. આ અંજન પર્વતના સંબંધનું અને સિદ્ધાયતન સુધિનું તમામ

કથન પૂર્વ દિશામાં આવેલ અંજન પર્વતના વર્ણન પ્રમાણે અને ત્યાંના સિદ્ધા-
યતનોના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. દરેક સિદ્ધાયતનોમાં ૧૦૮ એક સો આઠ ધૂપ
કુડુચ્છુકો અર્થાત્ ધૂપદાનીયો છે. 'તત્થ ણં બહુવે ભવણવદ્દુ બાણમંતર જોડ્ડસિય
વેમાણિય દેવા ચાઝમાસિયા પઢિવણ્ણુ સંવચ્છરિણ્ણુ અણ્ણેણુ બહુણુ જિણ્ણજમ્મણ
ણિક્કલ્લમણ ણાણ્ણુપ્પત્તિ પરિણિવ્વાણ માદિણ્ણુ ય દેવકજ્જેણુ' અહીંયાં અનેક
ભવનપતિ વાનવ્યન્તર ન્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો ચોમાસાની પ્રતિપદા
વિગેરે પર્વ દિવસોમાં વાર્ષિક ઉત્સવના દિવસોમાં તેમજ બીજા પણ અનેક
પ્રકારના જેમકે જેમના જન્મ કલ્યાણના દીક્ષા કલ્યાણના જ્ઞાન કલ્યાણના
નિર્વાણ કલ્યાણના વિગેરે દિવસોમાં દેવકાર્યોમાં દેવ સમૂહોમાં દેવગોઠિયોમાં
દેવસમવાયમાં તથા દેવોના જીવ વ્યવહાર સંબંધી કાર્યમાં દેવ સમૂહોમાં દેવ
ગોઠિયોમાં દેવ સમવાયમાં આવે છે. અહીંયાં આવીને આનંદ કીડા કરતા થકા
મહા મહિમાવાળા અષ્ટાહ્નિક પર્વની આરાધના કરે છે. અને સુખ પૂર્વક
પોતાનો સમય પસાર કરે છે. આના ઉત્તર રૂપ બીજા પાઠ કેઈ કેઈ ગ્રંથોમાં
છે. બધે નથી. જે આ પ્રમાણે છે.—નન્દીશ્વરવર દ્વીપમાં ચક્રવાલ વિષ્કંભ
વાળા બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં ચાર દિશાઓમાં એક એક વિદિશાઓમાં ચાર
રતિકર પર્વતો આવેલા છે. એક પૂર્વ દિશામાં બીજા દક્ષિણ પૂર્વ દિશામાં
ત્રીજા દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશામાં અને ચોથા પશ્ચિમ ઉત્તર વિદિશામાં આ દરેક
રતિકર પર્વત ઉંચાઈમાં દસ દસ હજાર યોજનના છે. તેનો ઉદ્દેશ એક હજાર
યોજનનો છે, આ પર્વતો બધેજ સમ છે. તેનું સંસ્થાન—આકાર બાહર
જેવું હોય એવા પ્રકારનું છે. તેની પહોળાઈ દસ યોજનની છે. ૩૧૬૬૨
એક ત્રીસ હજાર છસો બાસઠ યોજનનો તે દરેકનો પરિણેપ છે. એ બધા
રતનમય છે. અચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ઇશાન ખૂણામાં જે રતિકર પર્વત

છે તેની એક એક દિશામાં અર્થાત્ બધી દિશામાં એક એક રાજધાની છે. એ રીતે ચારે દિશાની મળીને ચાર રાજધાનીયો છે. આ ચાર રાજધાનીયો દેવરાજ ઈશાન દેવેન્દ્રની ચાર અગ્રમહિષિયોની છે. આ રાજધાનીયોનું નામ નંદોત્તરા; નંદા, ઉત્તર કુરા, અને દેવકુરા એ પ્રમાણે છે. પહેલી અગ્રમહિષી જે કૃષ્ણા નામની છે તેની રાજધાનીનું નામ નંદોત્તરા છે. બીજી જે કૃષ્ણરાજી નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ નંદા છે. ત્રીજી જે રામા નામના અગ્રમહિષી છે તેની રાજધાનીનું નામ ઉત્તરકુરા છે. અને ચોથી રામરક્ષિતા નામની અગ્રમહિષીની નીરાજાધાનીનું નામ દેવકુરા એ પ્રમાણે છે. પહેલો જે રતિકર પર્વત છે તેની ચારે દિશાઓમાં દેવેન્દ્રની ચાર અગ્રમહિષીયોની જમ્બૂદ્વીપના પ્રમાણુવાળી ચાર રાજધાનીયો છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે—પૂર્વ દિશામાં સુમના નામની રાજધાની છે. ૧ દક્ષિણ દિશામાં આવેલ રાજધાનીનું નામ સૌમનસા એ પ્રમાણે છે. ૨ પશ્ચિમ દિશામાં આવેલ રાજધાનીનું નામ અર્ચિમાળી એ પ્રમાણે છે. ૩ અને ઉત્તર દિશામાં આવેલ રાજધાનીનું નામ મનોરમા એ પ્રમાણે છે. ૪ તેમાં પહેલી અગ્રમહિષીની સુમના નામની રાજધાની છે. શિવાનામની બીજી અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ સૌમનસા છે. શચી નામની અગ્રમહિષીની રાજધાન્યધાનીનું નામ અર્ચિમાલી છે. અને અંબુકા નામની અગ્રમહિષીની મનોરમા નામની રાજધાની છે. દક્ષિણ અને પશ્ચિમના ખૂણાનો જે રતિકર પર્વત છે તેમી ચાર દિશાઓમાં શકની ચાર અગ્રમહિષીયોની જમ્બૂદ્વીપના પ્રમાણુવાળી ચાર રાજધાનીયો છે. તે આ પ્રમાણે—પૂર્વ દિશામાં ભૂતા એ નામની રાજધાની છે. દક્ષિણ દિશામાં ભૂતાવતંસા નામની રાજધાની છે. પશ્ચિમ દિશામાં ગોસ્તૂપા નામની રાજધાની છે. અને ઉત્તર દિશામાં સુદર્શના નામની રાજધાની છે. તેમાં અમલા નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ ભૂતા છે, અપ્સરા નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ ભૂતાવતંસા છે. નવમિકા નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ ગોસ્તૂપા છે. અને રોહિણી નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ સુદર્શના છે. ઉત્તર પશ્ચિમ ખૂણામાં જે રતિકર પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં રતના ૧ રત્નોચ્ચયા ૨ સર્વરતના ૩ અને રતનસંચયા ૪ એ પ્રમાણેના નામ વાળી ચાર રાજધાનીયો છે. તેમાં યથાક્રમ—વસુમતીની રાજધાની રતના છે. વસુપ્રભાની રાજધાની રત્નોચ્ચયા છે.

સુમિત્રાની રાજધાની સર્વરત્ના છે. અને વસુન્ધરા નામની અથમહિષીની રાજધાનીનું નામ રત્નસંચયા છે. બીજું પણ ‘કહ્લાસ હરિવાહણાય તત્થ દુવે દેવા મહિઙ્ગદિયા જાવ પલિઓવમદ્વિઙ્ગયા પરિવસંતિ’ આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં કૈલાસ અને હરિવાહન નામના મહદ્ધ્વિક વિગેરે વિશેષણ વાળા અને પદ્મ્યોપમની સ્થિતિવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. ‘સે તેણદ્રટેણં ગોયમા ! જાવ ણિચ્ચા જોતિસં સંઘેજ્જા’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વીપનું નામ નંદીશ્વર દ્વીપ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. અથવા આ દ્વીપ આ પ્રમાણેના નામથી અનાદિ કાળથી ખ્યાતી પામેલ છે. આ સંબંધમાં વિશેષ કથન પહેલા જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ તેનું એ પ્રમાણેનું નામ પહેલા ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં પણ તેનું એ પ્રમાણે નામ નથી એમ પણ નથી. અને ભવિષ્યમાં પણ તેનું એ પ્રમાણેનું નામ રહેશે નહીં એમ પણ નથી. પહેલાં પણ એનું એજ પ્રમાણેનું નામ હતું. વર્તમાનમાં પણ એજ નામ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એજ પ્રમાણેનું તેનું નામ રહેશે. તેથી જ તેને શાશ્વત અર્થાત્ નિત્ય કહેવામાં આવેલ છે. અહીંયાં તારાગણ પર્યન્તના સઘળા જ્યોતિષિક દેવો સંખ્યાત છે. આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં જ્યોતિષક દેવોના સંબંધમાં પ્રશ્નોત્તર ૩૫ સૂત્રપાઠ સ્વયં ઉદ્ભવિત કરીને સમજી લેવો. અર્થાત્ તે તે પ્રશ્નો અને ઉત્તર સમજી લેવા. ॥સૂ. ૧૦૩ ॥

‘નંદિસ્સરવરં ણં દીવં નંદીસરોદે ણામં સમુદ્દે વટ્ટે વલયાગારસંઠાણસંઠિષ’ ઇં ઠીકાર્થ-નંદીશ્વર દ્વીપને નંદીશ્વર નામના સમુદ્રે ચારે બાજુએથી ઘેરેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવા આકારવાળો છે. ‘જાવ સત્ત્વં તહેવ’ આ સંબંધમાં સઘળું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. તો તે પ્રમાણે વર્ણન કરી લેવું. તે આ પ્રમાણે-હે ભગવન્ આ નંદીશ્વર સમુદ્ર શું સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે? કે વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે? હે ગૌતમ ! આ નંદીશ્વર સમુદ્ર સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું કથન અહીંયાં ક્ષોદોદ-ઇંક્ષુ સમુદ્રના કથન પ્રમાણે કથન કરી લેવું જોઈએ અહિંયાં વિસ્તાર વધી જવાના ભયથી ફરી કહેલ નથી. એજ વાત ‘અટ્ટો જો સ્વોદોદગસ્સ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પુષ્ટ કરવામાં આવેલ છે. ઇંક્ષુરસ સમુદ્રના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેના નામો હોવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે એ સઘળા નામો અહીંયાં પણ કહી લેવા. પરંતુ એ પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં કેવળ એજ વિશેષતા છે કે અહીંયાં ‘સુમણસ સોમણસ મહા ઇત્થ દો દેવા મહિઙ્ગદિયા જાવ પરિવસંતિ’ સુમનસ અને સૌમનસ ભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. આ

દેવો મહદ્વિદ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા અને એક પદ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'સેસં તહેવ જાવ તરમ્મં બાકીનું બીજું તમામ કથન તારાણુના કથન સુધીનું પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે. અર્થાત્ જ્યોતિષિક દેવો અહીંયાં સંખ્યાત પ્રમાણમાં છે. ॥ સૂ. ૧૦૪ ॥

નંદીશ્વર સમુદ્ર સુધીનું આ પર્વતનું પહેલું પ્રત્યવતાર પ્રકરણ કહ્યું હવે અરુણ વિગેરેનું બીજું પ્રત્યવતાર પ્રકરણ કહેવામાં આવે છે. તેનું પ્રથમ સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

‘નંદીસરોદં સમુદ્ધં અરુણે નામં દીવે વદ્ટે વલયાગારસંઠાણસંઠિઈ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—નંદીશ્વર સમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને અરુણ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે. અને તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવો છે. ‘અરુણે-ણં મંતે ! દીવે કિં સમચક્રવાલસંઠિઈ વિસમચક્રવાલસંઠિઈ’ હે ભગવાન્ અરુણ દ્વીપ શું સમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો અથવા વિષમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે ? છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! સમચક્રવાલ સંઠાણસંઠિઈ નો વિસમચક્રવાલસંઠાણસંઠિઈ’ હે ગૌતમ ! અરુણદ્વીપ સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી. ‘કેવદ્વયં ચક્રવાલ વિં’ હે ભગવન્ આ સમચક્રવાલ સંસ્થાનનો વિસ્તાર કેટલો છે ? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘સંલેજ્જાઈ જોયણસયસહસ્સાઈ ચક્રવાલવિક્લંભેણં તહા પરિક્લેવેણં’ હે ગૌતમ ! તેના સમચક્રવાલ સંસ્થાનનું પરિમાણ સંખ્યાત લાખ યોજનનું છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. ‘પડમવર વણસંહ દારા’ આ અરુણ દ્વીપ ચારે બાજુએ પદ્મવર વેદિકાથી અને વનષંડથી વીંટળાયેલ છે. તેની ચારે દિશાઓમાં વિજય વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજીત એ નામોવાળા ચાર દરવાજાઓ છે. એ દરવાજાઓનું પરસ્પરનું અંતર ‘તહેવ જોયણસહસ્સાઈ’ ક્ષોદ્દોદક સમુદ્રના દારોના અંતર પ્રમાણે સંખ્યાત લાખ યોજનનું છે. ‘જાવ અટ્ટો’ આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ એ કારણથી થયેલ છે કે અહીંયાં ‘બાવીઓ સ્વોદોદગપહિહ્થાઓ’ ત્યાં સ્થળે સ્થળે જેટલી નાની મોટી વાવો વિગેરે જલાશયો છે, સ્થળે સ્થળે છે. તે બધામાં શેરડીના રસ જેવું પાણી ભરેલ છે. તેમાં ઉત્પાત પર્વતો છે. આ બધા ઉત્પાત પર્વતો વજ્રમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ છે યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ કારણથી તથા ‘અસોગવીતસોગોય ઇત્થ દો દેવા મહિદ્ધિયા જાવ પરિવસંતિ’ અશોક અને વીતશોક એ નામના બે દેવો અહીંયાં નિવાસ કરે છે. તેઓ મહદ્વિદ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે, અને તેઓની સ્થિતિ યાવત્ એક પદ્યોપમની છે. એ કારણથી ‘સે તેણદ્દેણં જાવ સંલેજ્જા

સર્વં' આ દ્વીપનું નામ અરુણવર દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે; તથા એ દ્વીપનું
 એ પ્રમાણેનું નામ થવામાં કેઈ કારણ નથી કેમકે તેનું એ પ્રમાણેનું આ
 નામ શાશ્વત અર્થાત્ નિત્ય છે, તથા ચંદ્રાદિક જ્યોતિષક દેવ અહીંયાં સંખ્યાત
 ના પ્રમાણમાં છે. 'અરુણં ણં દીવં અરુણોદં નામં' સમુદ્રે તસ્સ વિ તહેવ પરિક્ષેવો'
 અરુણવર દ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરીને અરુણોદ નામનો સમુદ્ર રહેલ છે.
 એ સમુદ્ર ગોળાકાર છે, અને ગોળ વલયના જેવો તેનો આકાર છે. તેના પશુ
 સમચક્રવાલનો વિસ્તાર એક લાખ યોજનનો છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પશુ
 એટલો જ છે. હે લગવન્ તેનું નામ એ પ્રમાણે થવાનું શું કારણ છે? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગૌતમ ! તેમાં જે જળ ભરેલું છે શેરડીના
 રસ જેવું મીઠું વિગેરે વિશેષણોવાળું છે. વિગેરે પ્રકારથી કથન ક્ષોદ્દોદ સમુદ્રના
 વર્ણનમાં કહેલ છે એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં પશુ આના સંબંધમાં કહી લેવું
 ભેદ્ય. 'ળવરં સુમદ સુમળમદા દુવે દેવા મહિઙ્ઙિઙ્ઙિયા સેસં તં ચેવ' અહીંના
 કથનમાં વિશેષતા એ છે કે-અહીંયાં સુભદ્ર અને સુમનભદ્ર નામન બે દેવો
 નિવાસ કરે છે. તેઓ મહદ્દિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓ એક
 પલ્થોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'સે તેણદ્રેણં' આ કારણથી તેમજ હે ગૌતમ !
 આ સમુદ્રનું નામ અરુણવર દ્વીપનો પરિક્ષેપી હોવાથી અથવા આલૂપણ વિગેરેની
 કાન્તીથી જેનું જલ અરુણ (લાલ) હોવાથી અરુણોદ એ પ્રમાણે કહેવાયું
 છે. 'અરુણોદગં સમુદ્રં અરુણવરે ણામં દીવે વદ્ટે વલયાગારસંઠાણં તહેવ સંચેજ્જગં
 સર્વં જાવ અટ્ટો ચ્ચોદગ પહિહ્થાઓ ઉપ્પાયપવ્વતયા સર્વ વઙ્ગરામયા
 અચ્છા' આ અરુણવર સમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને રહેલો અરુણવર નામનો
 દ્વીપ પશુ ગોળ અને ગોળ વલયના આકાર જેવા આકારવાળો છે. અને એ
 સમચક્રવાલ વાળો છે. વિષમચક્રવાલ વાળો નથી. હે લગવન્ ! એ દ્વીપનું એ
 એ પ્રમાણે નામ થવાનું કારણ શું છે? તો એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે-હે
 ગૌતમ ! ત્યાં જે વાવો વિગેરે જળાશયો છે તેમાં શેરડીના રસ જેવું જલ
 ભરેલ છે. તેમાં ઉત્પાદ પર્વતો છે. એ પર્વત સર્વાત્મના વજ્રમય છે. અર્ચ

શ્વક્ષુ વિગેરે વિશેષણો વાળો છે. યાવત્પ્રતિરૂપ છે. આ દ્વીપમાં 'અરુણવર મહ અરુણવર મહામહા एत्य दो देवा महिइदिया०' અરુણવર ભદ્ર અને અરુણવર મહાભદ્ર નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વીપનું એ પ્રમાણે નામ થયેલ છે. અહીંયાં ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે ન્યોતિષ્કદેવો સંબંધી કથન ક્ષીરોદ સમુદ્રના પ્રકરણ પ્રમાણે જ છે. 'एवं अरुणवरोदे वि समुद्रे जाव देवा अरुणवरं अरुणमहावराय एत्य दो देवा सेसं तहेव' એજ પ્રમાણે અરુણવર દ્વીપને અરુણવર નામનો સમુદ્ર ચારે તરફથી ઘેરીને રહેલ છે. આ સંબંધમાં જે કથન છે તે ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે છે. ત્યાં મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા યાવત્ એક પદ્યોપમની સ્થિતિવાળા બે દેવો કે જેઓનું નામ અરુણ વર અને અરુણ મહાવર છે તેઓ રહે છે. 'अरुणव-रोदणं समुद्रं अरुणवरावभासे णामं दीवेवदटे जाव देवा अरुणवरावभास महारुणवराव-भास महामहा एत्य दो देवा महिइदिया, अरुणवર સમુદ્રને અરુણવરાવભાસ નામના દ્વીપે ચારે બાજુથી ઘેરેલ છે. આ દ્વીપ પણ ગોળ અને ગોળ વલયના જેલા આકાર વાળો છે. આ દ્વીપ પણ સમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે. વિષમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી. વિગેરે પ્રકારથી ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે છે અર્થાત્ ક્ષોદોદકસમુદ્રના પ્રકરણમાં તેનું જે રીતે વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રકારથી એ તમામ પ્રકરણ અહીંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ પરંતુ ત્યાં દેવોના નામો આ પ્રમાણે છે—અરુણવર ભદ્ર અને અરુણવર મહાભદ્ર તેમના પરિવાર વિગેરે તથા સ્થિતિ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે જ છે. તથા આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ થવામાં શું કારણ છે ? એ સંબંધમાં પણ સઘળું કથન પોતાની બુદ્ધી પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ. આ દ્વીપમાં ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે ન્યોતિષ્ક દેવો સંબંધાત છે. એજ પ્રમાણે અરુણ દ્વીપ અને અરુણસમુદ્ર અરુણવર દ્વીપ અને અરુણવર સમુદ્ર ૨ અરુણવરાવભાસ દ્વીપ અને અરુણવરાભાસ સમુદ્ર ૩ એજ રીતે ત્રણ પ્રત્યવતાર વાળા કુંડળ દ્વીપ પણ છે. 'कुंडले दीवे कुंडलमह महा म्हा दो देवा महिइदिया' અરુણવરાવભાસ સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને રહેલ કુંડલ નામનો દ્વીપ છે આ દ્વીપ પણ વૃત્ત—અર્થાત્ ગોળ છે અને તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવો છે, વિગેરે પ્રકારથી તમામ વર્ણન ક્ષોદોદક સમુદ્રના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ અહીંયાં કહી લેવું અહીંયાં જે કાંઈ અંતર છે તો તે દેવોના સંબંધમાં છે, કેમકે અહીંયાં કુંડલ ભદ્ર અને કુંડલ મહાભદ્ર આ નામો વાળા દેવો રહે છે. એ દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ એક પદ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. આ શિવાય બાકીનું બીજું તમામ કથન

ક્ષોદોદક સમુદ્રના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ‘ચક્ષુ સુમચક્ષુ કંતા एथ दो देवा महिङ्गदिया’ કુંડલોદ સમુદ્રમાં ચક્ષુકાંત અને શુભ ચક્ષુકાંત આ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ કારણથી આદ્રીપતું નામ કુંડલોદ દ્વીપ એ પ્રમાણે કહેવાયુ છે. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું કથન ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષક દેવોના કથન પર્યન્ત પહેલાના કથન પર્યન્ત કહીલેવું જોઈએ એજ પ્રમાણે ‘કુંડલવરે દીવે કુંડલવરમદ કુંડલવર મહામદા एथ दो देवा महिङ्गदिया’ કુંડલોદ સમુદ્રની ચારે બાજુ કુંડલવર દ્વીપ આવેલો છે. આના સંબંધી કથન પણ ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે જ છે. તેથી આ દ્વીપમાં કુંડલવર ભદ્ર અને કુંડલવર મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. તેથી આ દ્વીપતું નામ કુંડલવર દ્વીપ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. કુંડલવર દ્વીપની ચારે બાજુએ કુંડલવર નામનો સમુદ્ર છે. અહીંયાં કુંડલવર અને કુંડલવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આ બધા દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. ‘કુંડલવરાવભાસે દીવે કુંડલવારાવભાસમદ કુંડલવારાવભાસમહામદા एथ दो देवा महिङ्गदिया’ કુંડલ સમુદ્રની ચારે બાજુએ કુંડલવરાવભાસ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં કુંડલવરાવભાસ ભદ્ર અને કુંડલવરાવભાસ મહાભદ્ર આ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. ‘કુંડલવરોભાસોદે સમુદે કુંડલવરો ભાસ વર કુંડલવરોભાસમહાવરા एथ दो देवा महिङ्गदिया जाव पलिओवमद्वितिया परि वसंति’ કુંડલવર ભાસોદ સમુદ્ર કુંડલવર ભાસ દ્વીપની ચારે બાજુ આવેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. વિગેરે પ્રકારતું તમામ વર્ણુન આ સમુદ્ર સંબંધી ક્ષોદોદક સમુદ્રના વર્ણુન પ્રમાણે જ સમજી લેવું જોઈએ. આ સમુદ્રમાં કુંડલવરાવભાસ અને કુંડલાવભાસ મહાવર એ નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તેમાં એક પૂર્વાર્ધાધિપતી છે- અને બીજો અપરાર્ધાધિપતિ છે. અહીંયાં ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષક દેવોનું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. અહીંયાં બધે ઠેકાણે દ્વીપ અને સમુદ્રોના તે તે નામો હોવાનું જે કથન પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. તે તથા તેમના નામો નિત્ય છે. એમ જે કહેલ છે. એ તમામ કનથ પોતપોતાના દ્વીપો અને સમુદ્રોના નામના કથનમાં બધેજ કહેવું જોઈએ એ રીતે આ કુંડલ દ્વીપ ત્રણ પ્રત્યવતાર વાળો કહેલ છે જેમકે-અણુવરાવ ભાસ સમુદ્ર પરિક્ષેપવાળો કુંડલદ્વીપ ૧ કુંડલ દ્વીપના પરિક્ષેપવાળો કુંડલસમુદ્ર ૨ કુંડલ સમુદ્રના પરિક્ષેપ વાળો કુંડલવર દ્વીપ, કુંડલવર દ્વીપના પરિક્ષેપ વાળો કુંડલવર સમુદ્ર, કુંડલવર સમુદ્રના પરિક્ષેપવાળો કુંડલવરાવભાસ દ્વીપ; કુંડલવરાવભાસ દ્વીપના પરિક્ષેપવાળો કુંડલવરાવભાસ સમુદ્ર, આ બધાનું વર્ણુન

અધે ઠેકાણે દ્વીપના વર્ણનમાં ક્ષોદવર દ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે છે. પરંતુ દેવોના નામોમાં ભ્રુદા પણું છે. જેમકે—કુંડલ નામના દ્વીપમાં કુંડલભદ્ર અને કુંડલ મહાભદ્ર એ બે દેવો હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે. કુંડલ સમુદ્રમાં કુંડલચક્રુ અને શુભચક્રુકાંત એ બે દેવો કહેલા છે. કુંડલવર દ્વીપમાં કુંડલવર ભદ્ર અને કુંડલવર મહાભદ્ર એ બે દેવો કહેવામાં આવેલા છે. કુંડલવર સમુદ્રમાં કુંડલવર ભદ્ર અને કુંડલવર મહાભદ્ર એ બે દેવો કહેવામાં આવેલા છે. તથા—કુંડલવરાવલાસ નામના દ્વીપમાં કુંડલવરાવલાસ ભદ્ર અને કુંડલરાવલાસ મહાભદ્ર એ બે દેવો કહેલા છે. તથા કુંડલવરાવલાસ સમુદ્રમાં કુંડલવરાવલાસવર અને વરકુંડલવરાવલાસ મહાવર એ નામના બે દેવો કહેવામાં આવ્યા છે. ‘કુંડલવરો ભાસં ણં સમુદ્દં હ્યગે જામં દીવે વદ્ટે વલયાગારસંઠાણસંઠિતે જાવ ચિદ્વૃતિ કિં સમચક્રં વિસમ ચક્રવાલં’ કુંડલવરાવલાસ સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને રૂચક નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપ પણ વૃત્ત—ગોળ અને વલયના જેવા આકારવાળો છે. હે ભગવન્ આ દ્વીપ સમચક્રવાલવાળો છે કે વિષમ ચક્રવાલ વાળો છે ? આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે—‘ગોયમા ! સમચક્રવાલં નો વિસમ ચક્રવાલં સંઠિતે’ હે ગૌતમ ! આ દ્વીપ સમચક્રવાલ વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલવાળો નથી. ‘કેવતિયં ચક્રવાલં પળ્લત્તે’ હે ભગવન્ તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કમ્ભ કેટલો કહેલ છે ? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કમ્ભ સંખ્યાત લાભ યોજનનો છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. ‘સવ્વટ્ટમતોરમા ણ્થ વો દેવા સેસં તહેવ’ સર્વાર્થ અને મનોરમ નામના બે દેવો ત્યાં નિવાસ કરે છે. તે પૈકી એક પૂર્વાર્ધનો અધિપતિ છે, બીજો અપરાર્ધનો અધિપતિ છે. આ બન્ને દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ એક પલ્થોપમની સ્થિતિ વાળા છે. ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક

દેવેના કથન પર્યન્ત ક્ષોદોદવર સમુદ્રના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું. 'રુચગોદે ગામ' સમુદ્રે જહા યોદોદે સમુદ્રે સંલેજ્જાઈં જોયણસતસહસ્સાઈં ચક્ક-વાલ વિ૦ સંલેજ્જાઈં જોયણસતસહસ્સાઈં પરિક્લેવેળં દારા દારંતરં પિ સંલેજ્જાઈં જોતિસંપિ સવ્વે સંલેજ્જં ભાણિયવ્વં' રૂચક દ્વીપને ચારે ખાલુથી ઘેરીને રૂચકોદ નામનો સમુદ્ર છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે, અને વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. આના સંખંધનું કથન ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે જ છે. હે ભગવન! આ રૂચકોદ સમુદ્ર કેટલા ચકવાલ વિષ્કંભવાળો છે? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ! તેનો સમચકવાલ વિષ્કંભ સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે, અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે, તેને પૂર્વ વિગેરે ચારે દિશામાં ચાર દરવાજા છે. તે દરવાજાઓનું પરસ્પરનું અંતર ૧ એક લાખ યોજનનું છે, અહીંયાં ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષક દેવો સંખ્યાત છે. 'અટ્ટો વિ તહેવ જહેવ યોદોદગસ્સ નવરં સુમણસ સૌમણસા एत्थ दो देवा महइद्धिया' આ પ્રમાણેનું જે આનું નામ થયેલ છે, તેનું કારણ જેમ ક્ષોદોદક સમુદ્રના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણેનું સઘળું કથન સમજી લેવું. આ રૂચક સમુદ્રમાં સુમન અને સૌમનસ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે અને તેઓ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્લોપમની છે, 'રુચગાઓ આદત્તં અસંલેજ્જં વિક્લંભ પરિક્લેવો, દારા, દારંતરં ચ જોઈસં ચ સવ્વં અસંલેજ્જં ભાણિયવ્વં' રૂચક દ્વીપથી લઈને ખીજા બધા દ્વીપોમાં અને સમુદ્રોમાં ચકવાલ વિષ્કંભ અસંખ્યાત યોજનનો છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. બધા દ્વીપોમાં વિભ્યાદિ દ્વારો છે, અને દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર અસંખ્યાત યોજનનું છે. 'રુચગોયણં સમુદ્દં રુચગવરં ણં દીવે વટ્ટે' રૂચકોદક સમુદ્રને રૂચક વર નામના દ્વીપે ચારે ખાલુથી ઘેરેલ છે, આ દ્વીપ ગોળ છે. તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવો છે. વિગેરે તમામ કથન ક્ષોદોદક દ્વીપના કથન પ્રમાણેજ છે. 'રુચગવરમદ્દ રુચગવરમહામદ્દા एत्थ दो देवा' અહીંયાં રૂચકવર ભદ્ર અને રૂચકવર મહાભદ્ર એ નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. એવં યાવત્ એક પલ્લોપમની સ્થિતિવળા છે. તેમાં એક પૂર્વાર્ધના અધિપતિ છે, અને ખીજા અપરાર્ધના અધિપતિ છે. 'રુચગવરોદે રુચગવર રુચગમહાવરા एत्थ दो देवा महइद्धिया' રૂચકવર સમુદ્રને ચારે ખાલુએથી ઘેરીને રૂચકવર એ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. એ દ્વીપ ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવો તેનો આકાર છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ કથન કરીને આ રૂચકવરોદ સમુદ્રમાં રૂચકવર અને રૂચક મહાવર એ નામોવાળા બે દેવો રહે છે. તે દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. એવં યાવત્ એક પલ્લોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'રુચગવરાવભાસે દીવે રુચગવરાવભાસમહરુચગ

વરાવભાસમહામહા એથ દો દેવા મહિઙ્ઙિયા' ડ્યકવરોઢ સમુદ્રને ચારે બાબુથી ઘેરીને ડ્યકવરાવલાસ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપ વૃત્ત-નામ ગોળ છે, અને તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવા સંસ્થાન વાળો છે. વિગેરે વિષયતું કરીને આ દ્વીપમાં ડ્યકવરાવલાસ ભદ્ર અને ડ્યકવરાવલાસ મહા ભદ્ર નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે, તે દેવો મહિઙ્ઙિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે, અને યાવત્ તેઓ એક પલ્થોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'હ્યગવરાવભાસં દીવં હ્યગવરાવભાસે સમુદ્રે' ડ્યકવરાવલાસ દ્વીપને ચારે બાબુથી વીંટીને રહેલ ડ્યકવરાવલાસ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે, અને ગોળવલયનો જેવો આકાર હોય છે તેવા આકારવાળો છે. આ સમુદ્ર સંબંધી તમામ વર્ણન ક્ષોદોઢક સમુદ્રના વર્ણન પ્રમાણે છે. આ સમુદ્રમાં 'હ્યગવરાવભાસવર હ્યગવરાવભાસ મહાવરા એથ દો દેવા મહિઙ્ઙિયા' ડ્યકવરાવલાસવર અને ડ્યકવરાવલાસ મહાવર એ નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ દેવો મહિઙ્ઙિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે, અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્થોપમની છે. આ કથન સુધીતું તમામ પ્રકરણ અન્યત્ર ગાથા દ્વારા સંગ્રહીત કરીને આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.

‘જંબૂ દીવે, લવણે ધાવઙ્, કાલોય, પુસ્કરે વરુણે ० ।

સ્ત્રીર ઘયસ્ત્રોયનંદી અરુણવરે કુંડલે હ્યગે ॥ ૧ ॥

આતું તાત્પર્ય એજ છે કે-પહેલો જંબૂદ્વીપ છે, તેને ઘેરીને લવણ સમુદ્ર આવેલ છે, લવણ સમુદ્રને ચારે બાબુથી ઘેરીને ધાતકીખંડ આવેલ છે. ધાતકીખંડને ચારે બાબુએ ઘેરીને કાલોઢ સમુદ્ર આવેલ છે. કાલોઢ સમુદ્રને ચારે બાબુથી ઘેરીને પુષ્કરવર નામનો દ્વીપ આવેલ છે, પુષ્કરવર દ્વીપને ચારે બાબુથી ઘેરીને વરુણસમુદ્ર આવેલ છે. વરુણસમુદ્રને ઘેરીને ક્ષીરવર દ્વીપ આવેલ છે. ક્ષીરવર દ્વીપને ઘેરીને ઘૃતોઢધિ સમુદ્ર આવેલ છે. ઘૃતોઢધિસમુદ્રને ઘેરીને ક્ષોદોઢક દ્વીપ આવેલ છે. ક્ષોદોઢક દ્વીપને ઘેરીને નંદીશ્વર દ્વીપ આવેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી ડ્યક દ્વીપ સુધીઆ કથન કહી લેવું જોઈ એ. અરુણ સમુદ્રથી લઈને ત્રિપ્રત્યવતાર થયેલ છે. આ સઘળા દ્વીપ અને સમુદ્રોના પછી લોકમાં જે શંખ, ધ્વજ, કલશ; શ્રીવત્સ, વિગેરે શુભ નામો છે. એ નામોવાળા દ્વીપો

અને સમુદ્રો આવેલા છે. આ બધા દ્વીપો અને સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યતાર વાળા છે. તેના અપાન્તરાલમાં ભુજગવર કુશવર અને કૌંચવર છે. તથા જે કોઈ હાર અર્ધહાર વિગેરે શુભ નામ વાળા આભૂષણોના નામો છે. અજીન વિગેરે જે કોઈ વસ્તુના નામો છે. કોષ્ટ વિગેરે જેટલા ગંધ દ્રવ્યોના નામો છે. જલરૂહ, ચંદ્રોદ્યોત વિગેરે પ્રકારના જેટલા ક્રમણોના નામો છે, તિલક વિગેરે જેટલા વૃક્ષોનાનામો છે. પૃથિવી, શર્કરા, વાલુકા, ઉપલ, શિલા, લોણુંસ, વિગેરે પ્રકારથી ૩૬ છત્રીસ પૃથ્વીના નામો છે. તથા નવ નિધિયોના અને ચૌદ રત્નોના ક્ષુલ્લહિમવંત વિગેરે વર્ષધર પર્વતોના પદ્મ, મહાપદ્મ, વિગેરે હૃદોના ગંગા સિંધુ વિગેરે મહા નદીયોના તથા તેની અંતર નદિયોના ૩૨ બત્રીસ પ્રકારના કચ્છ વિગેરે વિજયોના માલ્યવાન્ વિગેરે વક્ષસ્કાર પર્વતોના, સૌધર્મ વિગેરે ૧૨ કુળોના શક વિગેરે ૧૦ ઈન્દ્રોના દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂના, સુમેરૂપર્વતના શક વિગેરે સંબંધી આવાસ પર્વતોના, મેરૂ પ્રત્યાસન્ન લવનપતિ વિગેરેના કૂટોના ક્ષુલ્લ હિમવંત વિગેરે સંબંધી કૂટોના કૃત્તિકા વિગેરે ૨૮ અઘ્યાવીસ નક્ષત્રોના ચંદ્રોના અને સૂર્યોના જેટલા નામો છે. એ નામો વાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. એ બધા દ્વીપો અને સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યવતાર વાળા છે. એજ વાત હવે સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે બતાવે છે.-હાર નામનો દ્વીપ અને હારોદસમુદ્ર, હારવર દ્વીપ અને હારવર નામનો સમુદ્ર. હારવરાવલાસ એ નામનો દ્વીપ અને હારવરાવલાસ એ નામનો સમુદ્ર આ પ્રત્યવતારોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ રચકવરાવલાસ સમુદ્રને ચારે તરફથી ઘેરી હાર નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ હાર દ્વીપમાં 'હારમહ હારમહામહા एत्य दो देवा महिद्धिया' હારભદ્ર અને હાર મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. એ દેવો પહેલા કહયા પ્રમાણે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ એક પલ્થો-પમની તેઓની સ્થિતિ છે. હારદ્વીપને ચારે બાજુથી ઘેરીને હારોદ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે આ સંબંધી કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે. આ હારોદસમુદ્રમાં 'હારવર હારવર મહાવરા एत्य दो देवा महिद्धिया' હારવર અને

હારવર મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. તેમની સ્થિતિ એક પલ્થોપમની છે. અને એ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. હારેદસમુદ્રને ઘેરીને હારવર એ નામ વાળો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં હારવરભદ્ર અને હારવર મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. હારવરદ્વીપને ઘેરીને હારવર નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. તેમાં હારવરઅને હારવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. 'મહિઙ્ગિયા' એ દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્થોપમની છે. હારવરસમુદ્રને ઘેરીને હારવરાવલાસ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં હારવરાવલાસ ભદ્ર અને હારવરાવલાસ મહાભદ્ર એ નામો વાળા બે દેવો રહે છે. તેઓ પણ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. હારવરાવલાસદ્વીપને ચારે બાજુઓથી ઘેરીને હારવરાવલાસ એ નામ વાળો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં હારવરાવલાસવર અને હારવરાવલાસ

મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે, 'एवं सर्वे वि तिषडोयारा णेयव्वा जाव सूरवरोभासोए समुद्रे दीवेषु भदनामा वरनामा होंति उदहीसु' એજ પ્રમાણે સઘળા દ્વીપો અને સઘળા સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યવતાર વાળા સમજવા જોઈએ યાવત્ સૂર્યવરાવલાસસમુદ્ર પર્યન્ત સમજવું. આલૂષણોના નામથી દ્વીપો અને સમુદ્રો આ પ્રમાણે છે. જેમ કે—અર્ધહારદ્વીપ અને અર્ધહારસમુદ્ર, અર્ધહારવરદ્વીપ અને અર્ધહારવરસમુદ્ર, અર્ધહારવરાવલાસદ્વીપ અને અર્ધહારવરાવલાસસમુદ્ર કનકાવલીદ્વીપ અને કનકાવલી સમુદ્ર કનકાવલીવરદ્વીપ અને કનકાવલીવરસમુદ્ર. કનકાવલીવરાવલાસદ્વીપ અને કનકાવલીવરાવલાસ સમુદ્ર. મુક્તાવલીદ્વીપ અને મુક્તાવલીસમુદ્ર, મુક્તાવલીવરદ્વીપ, મુક્તાવલીવરસમુદ્ર, મુક્તાવલીવરાવલાસદ્વીપ, અને મુક્તાવલીવરાવલાસસમુદ્ર વસ્તુઓના નામથી દ્વીપ અને સમુદ્રોના નામો આ પ્રમાણે છે.—આજીન દ્વીપ અને આજીન સમુદ્ર, આજીનવર દ્વીપ અને આજીનવર સમુદ્ર, આજીનવરાવલાસ દ્વીપ અને આજીનવરાવલાસ સમુદ્ર વિગેરે અર્ધહારદ્વીપમાં અર્ધહારભદ્ર અને અર્ધહારમહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. અર્ધહાર સમુદ્રમાં અર્ધહારવર અને અર્ધહાર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. અર્ધહારવર દ્વીપમાં અર્ધહારવર ભદ્ર અને અર્ધહાર મહાવર ભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. અર્ધહારવર સમુદ્રમાં અર્ધહારવર અને અર્ધહાર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. અર્ધહારાવલાસ નામના દ્વીપમાં અર્ધહારાવલાસ ભદ્ર અને અર્ધહારાવલાસ મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે, અર્ધહારાવલાસ નામના સમુદ્રમાં અર્ધહારાવલાસવર અને અર્ધહારાવલાસ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. કનકાવલી દ્વીપમાં કનકાવલી ભદ્ર અને કનકાવલી મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. કનકાવલી સમુદ્રમાં કનકાવલીવર અને કનકાવલિ મહાવર એ બે દેવો રહે છે.

કનકાવલિવર દ્વીપમાં કનકાવલિભદ્ર અને કનકાવલિ મહાભદ્ર એ નામનાં બે દેવો રહે છે, કનકાવલિવર સમુદ્રમાં કનકાવલિવર અને કનકાવલિવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. કનકાવલિવરાવભાસ દ્વીપમાં કનકાવલિ-વરાવભાસ ભદ્ર અને કનકાવલિવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. કનકાવલિવરાવભાસ સમુદ્રમાં કનકાવલિવરાવભાસવર અને કન-કાવલિવરાવભાસ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિ દ્વીપમાં રત્નાવલિ ભદ્ર અને રત્નાવલિ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિ સમુદ્રમાં રત્નાવલિવર અને રત્નાવલિ મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિવર દ્વીપમાં રત્નાવલિવર ભદ્ર અને રત્નાવલિવર મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિવર સમુદ્રમાં રત્નાવલિવરવર અને રત્નાવલિવર મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે, રત્નાવલિવરાવભાસ દ્વીપમાં રત્નાવલિ-વરાવભાસ ભદ્ર અને રત્નાવલિવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે, રત્નાવલિવરાવભાસ સમુદ્રમાં રત્નાવલિવરાવભાસવર અને રત્નાવલિવરાવભાસ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવળી નામના દ્વીપનાં મુક્તાવલિ ભદ્ર અને મુક્તાવલિ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિ સમુદ્રમાં મુક્તાવલિવર અને મુક્તાવલિ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિ વરદ્વીપમાં મુક્તાવલિવર ભદ્ર અને મુક્તાવલિવર મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિ સમુદ્રમાં મુક્તાવલિવર અને મુક્તાવલિ મહાવર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે મુક્તાવલિવર દ્વીપમાં મુક્તાવલિવર ભદ્ર અને મુક્તા-વલિ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે મુક્તાવલિવર સમુદ્રમાં મુક્તાવલિ-વરવર અને મુક્તાવલિવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે મુક્તાવલિ-વરાવભાસ દ્વીપમાં મુક્તાવલિવરાવભાસ ભદ્ર અને મુક્તાવલિવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિવરાવભાસ સમુદ્રમાં મુક્તાવલિવરાવભાસ વર અને મુક્તાવલિવરાવભાસ મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આજીન નામના દ્વીપમાં આજીન ભદ્ર અને આજીન મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. આજીન નામના સમુદ્રમાં આજીનવર અને આજીન મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. આજીનવર દ્વીપમાં આજીનવર ભદ્ર અને

આજીનવર મહાલદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આજીનવર સમુદ્રમાં અજીનવર અને આજીનમહાવર એ નામ વાળા બે દેવનિવાસ કરે છે. આજીનવરાવલાસ દ્વીપમાં આજીનવરાવલાસ લદ્ર અને અજીનવરાવલાસ મહાલદ્ર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. આજીનવરાવલાસ સમુદ્રમાં અજીનવરાવલાસવર અને અજીનવરાવલાસ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. આ રીતે બધે ઠેકાણે ત્રિપ્રત્યવતાર અને દેવોના નામો સમજી લેવા જોઈએ દ્વીપોના નામોની સાથે લદ્ર અને મહાલદ્ર એ શબ્દો જોડવાથી અને સમુદ્રોના નામની સાથે વર અને મહાવર શબ્દલગાવવાથી એ દ્વીપો અને સમુદ્રોના નામો દેવોના નામો બની જાય છે. યાવત્ સૂર્ય નામનો જે દ્વીપ છે. અને સૂર્ય નામનો જે સમુદ્ર છે. તથા સૂર્યવર નામનો જે દ્વીપ છે અને સૂર્યવર નામનો સમુદ્ર છે. સૂર્યવરાવલાસ નામનો જે દ્વીપ છે અને સૂર્યવરાવલાસ એ નામનો જે સમુદ્ર છે. તેમાં કમપૂર્વક સૂર્યદ્વીપમાં સૂર્ય લદ્ર અને સૂર્ય મહાલદ્ર આ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. સૂર્ય સમુદ્રમાં સૂર્યવર અને સૂર્યમહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. સૂર્યવર દ્વીપમાં સૂર્યવર લદ્ર અને સૂર્યવરમહાલદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. સૂર્યવર સમુદ્રમાં સૂર્યવર અને સૂર્યવર મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. સૂર્યવરાવલાસ નામના દ્વીપમાં સૂર્યવરાવલાસ લદ્ર અને સૂર્યવરાવલાસ મહાલદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. સૂર્યવરાવલાસ સમુદ્રમાં સૂર્યવરાવલાસવર અને સૂર્યવરાવલાસ મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. 'જાવ પચ્છિમભાવં ચ ખોદવરાદિસુ સયંભૂરમણપજ્જંતેસુ વાવીઓ ખોઓદગપહિત્યાઓ પઞ્ચકાય સઘ્વ વજ્જરામયા' ક્ષોદવર દ્વીપથી લઈને સ્વયંભૂરમણ પર્યંતના દ્વીપ અને સમુદ્રોમાં વાવો આવેલી છે યાવત્ બિલપંકિતયો ક્ષોદોદક અર્થાત્ શેરડીના રસ જેવા જલથી ભરેલી છે. અને આ જેટલા અહીયાં પર્વતો છે એ બધા સર્વરીતે વજ્રમય છે. 'દેવદીવે દીવે દો દેવા મહિહ્વિદિયા દેવમહ દેવમહામહા ઇત્યં ।' સૂર્યવરાવલાસ સમુદ્રની આગળ જે દ્વીપો અને સમુદ્રો છે તેના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે—'સૂરવરાવભાસં ણં સમુદ્દં

દેવો નામં દીવે વદ્દટેઁ' સૂર્યવરાવલાસ સમુદ્રને ચારે બાબુથી ઘેરીને દેવ એ નામ વાળો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે. અને ગોળ વલય ના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. આ દ્વીપ પણ સમચક્રવાલ વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ વાળો નથી. તેનો સમચક્રવાલનો વિષકંલ અસંખ્યાત લાખ યોજનનો છે. અને તેની પરિધિ ત્રણ ગણી વધારે છે. આ શિવાય બાકીતું તમામ કથન આ વિષય સંબંધી પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનું છે. આ દ્વીપમાં દેવભદ્ર અને દેવ મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આ બંને દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે, દ્વીપને દેવોદક એ નામવાળા સમુદ્રે ચારે બાબુથી ઘેરેલ છે. આ સમુદ્ર પણ વૃત્ત-ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવા આકારવાળો છે. આ વિષય સંબંધી બાકીતું તમામ વર્ણન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનું છે અહીંયાં 'દેવોદે સમુદ્દે દેવવર દેવ મહાવરા દો દેવા ણ્યઁ' આ સૂત્રના કથન પ્રમાણે દેવવર અને દેવ મહાવર નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. આ બંને દેવો મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. 'જાવ સયંભૂરમણે દીવે સયંભૂરમણમહ સયંભૂરમણમહામહ ણ્ય દો દેવા મહદ્વિક્યા' યાવત્ દેવોદક સમુદ્રને નાગદ્વીપે ઘેરેલ છે. આ દ્વીપ પણ ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવો આકારવાળો છે. આ દ્વીપમાં નાગભદ્ર અને નાગમહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આ નાગ દ્વીપને ચારે બાબુએથી ઘેરીને નાગ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં નાગવર અને નાગમહાવર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. અને તેઓ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. તેઓની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. નાગસમુદ્રને ચારે બાબુએથી ઘેરીને યક્ષદ્વીપ આવેલો છે. આ યક્ષદ્વીપમાં યક્ષભદ્ર અને યક્ષમહાભદ્ર નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. યક્ષદ્વીપને ચારે બાબુએથી ઘેરીને ભૂત નામનો દ્વીપ છે. આ દ્વીપમાં ભૂતભદ્ર અને ભૂતમહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ

કરે છે. ભૂતદ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરીને ભૂત એ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં ભૂતવર અને ભૂતમહાવર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ દેવો મહદ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. અને યાવત્ તેઓ એક પદ્યો-પમની સ્થિતિ વાળા છે. ભૂતસમુદ્રને ઘેરીને સ્વયંભૂરમણુ દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં સ્વયંભૂરમણુ ભદ્ર અને સ્વયંભૂરમણુ મહા ભદ્ર નામના બે દેવો રહે છે. સ્વયંભૂરમણુ દ્વીપને સ્વયંભૂરમણુ નામના સમુદ્રે ચારે બાજુએથી ઘેરેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. આ સ્વંભૂરમણુ સમુદ્ર અસંખ્યાત લાખ યોજનના વિસ્તાર વાળો છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. હે ભગવન્ ‘સ્વયંભૂરમણુ એ પ્રમાણેનું નામ શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ વાતને ‘જાવ અટ્ટો’ આ પદ્યથી સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! સયંભૂરમણોદય ઉદય અચ્છે પથે જચ્ચે, તણુણ, ફલિહવણ્ણામે પગતીણ ઉદગરસેણં પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! સ્વયંભૂ-રમણુ સમુદ્રનું પાણી અચ્ચ-આકાશ અને સ્ફટિકમણીના જેવું નિર્મળ છે. પથ્ય છે. જાત્ય-અનાવિલ છે. અર્થાત્ મલિનતા વગરનું છે. તનુક-હલકું છે. ભારે નથી. સ્ફટિક મણિની કાંતી જેવી કાંતી વાળું છે. અને સ્વભાવથી જ જલના રસથી પરિપૂર્ણ છે. આ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં સ્વયંભૂરમણુવર અને સ્વયંભૂરમણુ મહાવર નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓની સ્થિતિ ૧ એક ૧ એક પદ્યોપમની છે. એજ કારણથી હે ગૌતમ આ સમુદ્રનું નામ ‘સ્વયંભૂરમણુ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષક દેવો અસંખ્યાત છે. દેવના કથનથી લઈને ‘સ્વયંભૂરમણુ’ સમુદ્રના કથન પર્યન્ત જે ત્રિપ્રકાર પણ કહેવામાં આવેલ નથી તે ‘દેવે નાગે જક્ષ્ણે મૂણ્ય સયંભૂરમણે ય’ આ કથન પ્રમાણે કહેલ નથી. ॥ સૂ. ૧૦૫ ॥

જમ્બૂદ્વીપાદિ દ્વીપોં કે નામ નિર્દેશ

‘કેવહ્યા ણં મંતે ! જંબુદ્વીવા દીવા નામધેજ્જેહિં પન્નત્તા’ ઇત્યાદિ
 ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જંબુદ્વીપ વિગેરે નામ વાળા કેટલા દ્વીપો આવેલા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! અસંખેજ્જા જંબુદ્વીવા દીવા નામધેજ્જેહિં પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! જંબુદ્વીપ એ નામ વાળા અસંખ્યાત દ્વીપો કહેવામાં આવેલા છે. ‘કેવતિયા ણં મંતે ! લવણસમુદ્દા સમુદ્દા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ લવણુ સમુદ્ર એ નામથી કેટલા સમુદ્રો કહ્યા છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા અસંખેજ્જા લવણસમુદ્દા નામધેજ્જેહિં પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્ર આ નામથી અસંખ્યાત સમુદ્રો કહેવામાં આવેલા છે. ‘એવં ધાયહસંઢા ત્વિ’ એજ પ્રમાણે ધાતક્રીખંડ એ નામવાળા દ્વીપો પણ અસંખ્યાત છે, ‘એવં જાવ અસંખેજ્જા સૂરદ્વીવા નામધેજ્જેહિં પણ્ણત્તા’ એજ પ્રમાણે યાવત્ અસંખ્યાત દ્વીપો સૂર્યવરાવ

ભાસ દ્વીપ એ નામવાળા કહેવામાં આવેલા છે. પરંતુ ‘એ દેવે દીવે પળત્તે
 એ દેવોદે સમુદે પળત્તે એવં ણાગે, જક્ષ્ણે, મૂતે જાવ એ સયંભૂરમણે દીવે એ
 સયંભૂરમણસમુદે નામધેજ્જેણં પળત્તે!’ હે ગૌતમ ! દેવ દ્વીપ એક જ કહેલો
 છે. દેવોદ સમુદ્ર પણ એક જ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે નાગસમુદ્ર,
 યક્ષ દ્વીપ યક્ષસમુદ્ર ભૂતસમુદ્ર અને સ્વયંભૂરમણુ દ્વીપ અને સ્વયંભૂરમણુ
 સમુદ્ર એ બધા એક એક જ કહેવામાં આવેલા છે.

‘લવણસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્ધસ્સ ઉદણ કેરિસણ અસ્સાણં પળત્તે’ હે ભગવન્
 લવણુ સમુદ્રનું જળ આસ્વાદમાં કેવું કહેવામાં આવેલ છે ? ‘ગોયમા ! લવણસ્સ
 ઉદણ આણ્ણે રણ્ણે લિંદે લવણે કહુણ અપ્પેજ્જે, બહૂણ દુપય ચડપ્પયમિગપસુપક્કિ
 સરિસવાણં ણળ્ણત્થ તજ્જોણિયાણં સત્તાણં’ હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રનું જળ
 આવિલ-મળચુક્ટ છે. રજથી વ્યાપ્ત છે. લિંદ-સેવાળ વિગેરે વિનાનું છે.
 ઘણા સમયથી સંગ્રહ થયેલ જલના જેવું છે, ખાડું છે, કડવું છે, તેથી જ
 તેમાં રહેનારા ઘણા દ્વિપદ ચતુષ્પદ, મૃગ, પશુ પક્ષી એવં સરીસૃપો-સર્પો
 ને પીવા લાયક તે જલ હોતું નથી. પરંતુ એજ જલમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો
 માટે તેમાંજ રહેવાવાળા જીવો માટે અને તેમાંજ વધેલા-પોષાયેલા જીવો
 માટે અપેય નથી. તેમને તો એ જલ પીવા લાયક છે. ‘કાલોદસ્સ ણં મંતે
 સમુદ્ધસ્સ ઉદણ કેવણ અસ્સાણં પળત્તે’ હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનું જલ
 સ્વાદમાં કેવું છે ? ‘ગોયમા આસલે પેસલે માંસલે કાલણ માસરાસિ વળ્ણામે પગત્તીણ
 ઉદગરસેણં પળત્તે’ હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રનું જલ પોતાના સ્વાભાવિક અર્થાત્
 અકૃત્રિમ રસથી આસ્વાદ્ય છે. પેશલ છે. મનોરૂ છે. પરિપુષ્ટ છે. કૃષ્ણનામ
 કાળું છે. અને ઉદક રાશીની કાંતી જેવી કાળી હોય છે. એવી કાળી કાંતી
 વાળું તે છે. ‘પુક્કરોદસ્સ ણં મંતે ! સમુદ્ધસ્સ ઉદણ કેરિસણ પળત્તે’ હે ભગવન્
 પુષ્કરવર સમુદ્રનું જળ કેવા સ્વાદ વાળું છે ? ‘ગોયમા ! અચ્છે, જચ્ચે, તણુણ
 ફલિયવળ્ણામે પગત્તીણ ઉદગરસેણં પળત્તે’ હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર સમુદ્રનું
 જલ પોતાના અકૃત્રિત-સ્વાભાવિક રસથી અરૂચ છે. પરમ નિર્મળ છે. ઉત્તમમાં
 ઉત્તમ છે. નતિવાળું છે. તનુક-હલકું છે. અર્થાત્ પાચન ક્રિયા દ્વારા તે ઘણું
 જ જલિદ પચી જાય છે. તેમજ તે સ્ફટિક મણિની કાંતી જેવું કાંતિવાળું છે.
 ‘વારુણોદસ્સ ણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! વરુણોદ સમુદ્રનું જળ કેવા સ્વાદ વાળું
 છે ? ‘ગોયમા ! સે જહા નામણ પત્તાસવેતિ વા, ચોયાસવેતિ વા, સ્વજ્જૂરસારેતિ
 વા, સુપિટ્ટુઓદરસેતિ વા, મેરણતિ વા, કાવિસાયણેણ વા, ચંદપ્પમાઈ વા, મળોસિ-
 લ્લાણતિ વા, વરસીધૂતિ વા, વરવારુણીઈ વા, અટ્ટ પિટ્ટુ પરિણિટ્ટિતાતિ વા,
 જંબૂફલકાલિયા વરપ્પસન્ના ઉક્કોસમદપત્તા ઈસી ઉટ્ટાવલંબિણી ઈસિતંબચ્છ

કરણી આસલા, માંસલા પેસલા વળ્ણેણં ઉવવેતા જાવ ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! વરૂણ્ણેહ સમુદ્દનું જલ પત્રાસવ જેવું હોય છે, ચોયાસવ જેવું હોય છે, ખબ્બુરાસવ જેવું હોય છે. સુપિષ્ટ ક્ષોદરસ-સારી રીતે પીસેલ શેરડીના રસ જેવો હોય છે. મેરક-એક જાતનો દાડ જેવો હોય છે. આઠ વાર પીસીને તૈયાર કરવામાં આવેલ શરાબ-દાડ જેવો હોય છે. જાંબૂનો રસ મેળવેલ શરાબ-જેવો હોય છે. ઉત્તમ-મદ નશાને ઉત્પન્ન કરવાવાળો શરાબ જેવો હોય છે. હોઠ પર લગાવતાંજ આનંદ આપવાવાળો શરાબ જેવો હોય છે. જેને પીવાથી બન્ને આંખો કંઈક કંઈક લાલ બની જાય છે. એવો શરાબ હોય છે. થોડો થોડો નશો કરનાર શરાબ જેવો હોય છે. આસ્વાદ લેવા યોગ્ય જેવો શરાબ હોય છે. પુષ્ટ કરવાવાળો જેવો શરાબ હોય છે. યાવત્ વર્ણુ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ દ્વારા જે શરાબ વર્ણુનાતીત હોય છે. અને એજ કારણથી જે સર્વથી ઉત્તમ હોય છે. એવી રીતનું એ વરૂણ્ણેહ સમુદ્દનું જલ હોય છે. અર્થાત્-પૂર્વોક્ત આસ્વાદો અને શરાબોનો જેવો સ્વાદ હોય છે, એવા જ સ્વાદ વાળું વરૂણ્ણેહ સમુદ્દનું જળ છે. પરંતુ એ રીતનો આ અર્થ અહીંયાં સમર્થિત થતો નથી. આ તો કેવળ ઉપમા દ્વારા વર્ણુન માત્રજ છે કેમકે- 'વારુણોદય ઇત્તો ઇદ્દુતરણ ચેવ જાવ આસ્સાણં પળ્ણત્તે' વરૂણ્ણેહ સમુદ્દનું જલ સ્વાદમાં આ ઉપર વર્ણુવવામાં આવેલ બધાજ પ્રકારના આસ્વાદોના રસથી પણ વધારે ઈષ્ટ છે. 'સ્વીરોદસ્સ ણં મંતે ! ઉદય કેરિસણ અસ્સાણં પળ્ણત્તે' હે ભગવન્ ક્ષીરોદ સમુદ્દનું જલ કેવા સ્વાદ વાળું હોય છે ? 'ગોયમા ! સે જહા નામણ રન્નો ચાઝરંત ચક્કવટ્ઠિસ્સ ચાઝરક્કે ગોસ્વીરે પજ્જત્તિ મંદમ્મિ સુકલ્લહિત્તે આઝત્તરલંહ મચ્છંહિતોવવેતે વળ્ણેણં ઉવવેતે જાવ ફાસેણ ઉવવે' હે ગૌતમ ! આતુરન્ત ચક્કવર્ત્તિ રાજ માટે ચાર સ્થાનોથી પરિણુત થયેલ દૂધ કે જે ધીમા અગ્નિની ઉપર ઉકાળવામાં આવે છે. "યાવત્ તે સ્પર્શ દ્વારા વિશેષ પ્રકારનું બની જાય છે. એ પ્રમાણે ઉકાળેલ અને જેમાં ગોળ, ખાંડ, સાકર વિગેરે મેળવાથી તે દૂધ જેવા સ્વાદ વાળું બની જાય છે. એવા પ્રકારના સ્વાદવાળું આ ક્ષીરોદ સમુદ્દનું જળ હોય છે, એજ અર્થ અહીંયાં સમર્થિત થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'જો ણ્ણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! એ અર્થ અહીંયાં સમર્થિત થયેલ નથી. કેમકે 'સ્વીરોયસ્સં ઇત્તો ઇદ્દુ જાવ અસ્સાણં પળ્ણત્તે' ક્ષીરોદસમુદ્દનું જળતો તેનાથી પણ વિશેષ પ્રકારના સ્વાદવાળું હોય છે. 'ચઓદસ્સ ણં મંતે !' હે ભગવન્ ધૃતોદક સમુદ્દનું જળ સ્વાદમાં કેવું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'સે જહા નામણ સારત્તિક્કલ્લસ્સ ગોઘયવરસ્સ મંહે સલ્લહ કળ્ણિયાર પુપ્ફવળ્ણામે સુકલ્લહિત ઉદારસજ્જવી સંદિતે વળ્ણેણં ઉવવેતે જાવ ફાસેણય ઉવવે' હે ગૌતમ ! જેમ શદલકી અથવા કરેણુના કુલના વર્ણુ જેવો શરદ્દ ઋતુના ગાયના ધીનું મંડ-તર જે ગાયના સ્તનોમાંથી નીકળતાંજ દૂધને ગરમ કરવાથી દૂધની ઉપર આવી જાય છે. વર્ણુ વિગેરેથી વિશિષ્ટ બનેલ સ્વાદવાળું બને છે. એજ

પ્રમાણે ગોઘૃતવર સમુદ્રનું જલ હોય છે. 'ભવે ણ્યારૂવે સિયા' તો હે ભગવન્
 આવા પ્રકારના સ્વાદવાળું ગોઘૃત સમુદ્રનું જળ છે? 'ળો ણ્ણટ્ટે સમટ્ટે' હે
 ગૌતમ! એ અર્થ સમર્થિત નથી. કેમકે 'ઇત્તો ઇટ્ટયરાં' ગોઘૃતવર સમુદ્રનું
 જલ તો તેથી પણ વધારે સ્વાદ વાળું છે. 'સોઝોદસ્સં' હે ભગવન્ ક્ષોદોદ
 સમુદ્રનું જલ કેવા સ્વાદ વાળું છે? 'સે જહા નામણ્ણ ઉચ્છૂણ જચ્ચ પુંડકાણ
 હરિયાલ પિંડરાણં મેરુંહલ્લણાણવા કાલપોરાણં તિમાગ નિવ્વાહિયવાહગાણં વલયગ-
 ણરજંત પરિગાલિય મિત્તાણં જે ય રસે હોજ્જા વત્થપરિપૂણ ચાહજ્જાતગ સુવાસિણ
 અહિયપથે લહુણ વણ્ણેણં ઉવ્વેણ' હે ગૌતમ! મેરૂંડ દેશમાં ભતિવંત
 ગન્ના-શેરડીની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને તે પાકે ત્યારે હરિતાલની જેમ પીળી
 થઈ જાય છે. એ શેરડીના ઉપરનો અને નીચેના ભાગને કાપીને કહાડી
 નાખીને સારા બળવાન બળદો દ્વારા ચલાવવામાં આવેલ ચન્નમાંથી
 રસ નીકળે છે, અને તે રસને કપડાથી ગાળી લેવો જોઈએ કે જેથી તૃણાદિ
 વિનાનો બની જાય. અને તે પછી તેમાં દાલચિની, ઇલાયચી, કેસર, કપૂર
 વિગેરે સુગંધવાળા દ્રવ્યો મેળવીને તેને સુવાસિત બનાવી લેવો જોઈએ તેમ
 બનાવવાથી તે અત્યંત પથ્યકારી, નિરોગી, હલકો બની જાય છે. અને વર્ણુ
 વિગેરેથી વિશેષ પ્રકારનો બની જાય છે. 'જાવ ભવેચારૂવે સિયા' તો શું?
 એવા પ્રકારના સ્વાદવાળું ક્ષોદોદ સમુદ્રનું જળ છે? અર્થાત્ જેવી રીતે આ
 રસનો સ્વાદ હોય છે એવા પ્રકારનું આ સમુદ્રનું જળ હોય છે? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'એત્તો ઇટ્ટયરાણ' હે ગૌતમ! ક્ષોદોદક સમુદ્રનું
 જલ એનાથી પણ વધારે સ્વાદવાળું હોય છે. 'એવં સેસગાણ વિં સમુદ્દાણં
 મેદો જાવ સયંભૂરમણસ્સ' આજ પ્રમાણે બાકીના સમુદ્રોના જલના સ્વાદના
 લેદ સંબંધી કથન પણ યાવત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના જલના સ્વાદ વર્ણુન
 પર્યન્ત કહી લેવું. અર્થાત્ આ બધા સમુદ્રોનું જલ શેરડીના રસ જેવું જ

છે. ‘ળવરં’ પરંતુ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રતું પાણી શેરડીના રસના સ્વાદ જેવું નથી કેમકે—‘અચ્છે જચ્છે પત્થે જહા પુક્કરોદસ્સ’ એતો પુષ્કરોદધિના જલ જેવું સ્વચ્છ જલિવંત નિર્મળ અને પથ્ય છે.

હવે સૂત્રકાર કયા કયા સમુદ્રો કયા કયા સમુદ્રની સરખા પાણી વાળા છે અને કોણ કોની સરખા નથી એ બતાવે છે.

‘કહ્ પં મંતે ! સમુદ્દા પત્તેગરસા પળ્ળત્તા’ હે ભગવન્ કેટલા સમુદ્રો પ્રત્યેક રસવાળા છે? અર્થાત્ બીજા સમુદ્રોની સાથે જેવું પાણી મળતું નથી. એવા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! ચત્તારિ સમુદ્દા પત્તેગરસા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! ચાર સમુદ્રો પ્રત્યેક રસવાળા કહેવામાં આવેલા છે. તે નામો આ પ્રમાણે છે. ‘લવળે વરુળોદે સ્વીરોદે ઘયોદેં લવણુ સમુદ્ર, વરુણોદ સમુદ્ર, ક્ષીરોદ સમુદ્ર અને ધૃતોદ સમુદ્ર ‘કતિ પં મંતે ! સમુદ્દા પગતીણ ઉદગરસેળં પળ્ળત્તા’ હે ભગવન્ કેટલા સમુદ્રો કે જેવું પાણી પરસ્પરમાં સરખું હોય એવા છે? ‘ગોયમા ! તઓ સમુદ્દા પગતીણ ઉદગરસેળં પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! ત્રણ સમુદ્રોજ એવા છે કે જેવું પાણી પરસ્પર સરખું છે. ‘તં જહા’ તેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘કાલોણ, પુક્કરોણ સયંમૂરમણે’ કાલોદ સમુદ્ર, પુષ્કરોદ સમુદ્ર; અને સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર ‘અવસેસા સમુદ્દા ઉસ્સળં સ્વોતરસા પળ્ળત્તા સમળાઉસો !’ બાકીના જે સમુદ્રો છે; એ બધાનું જલ હે શ્રમણુ આયુષ્મન્ પ્રાયઃ ક્ષોદ—શેરડીનો રસ જેવો હોય છે, એવા સ્વાદવાળા કહ્યા છે. ॥ સૂ. ૧૦૬ ॥

બહુમત્સ્ય કચ્છપાકીર્ણ સમુદ્રો કી સંખ્યા કા કથન

‘કહ્ પં મંતે ! સમુદ્દા બહુમચ્છ કચ્છમાહ્ણળા પળ્ળત્તા ! ઈત્યાહિ ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે—હે ભગવન્ ! કેટલા સમુદ્રો એવા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે કે જે ઘણા માછલાઓ, અને કચ્છપો—કાચબાઓથી વ્યાપ્ત છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા તઓ સમુદ્દા બહુમચ્છકચ્છમાહ્ણળા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! ત્રણ જ સમુદ્રો એવા કહ્યા છે કે જેઓ ઘણા માછલાઓ અને કાચબાઓ થી વ્યાપ્ત છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘લવળે કાલોણ સયંમૂરમણે’ લવણુ સમુદ્ર, કાલોદ સમુદ્ર, અને

સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર, 'અવસેસા સમુદ્ધા અપ્પમચ્છકચ્છમાઙ્ગણા પ્ણત્તા' ખાડીના જે સમુદ્રો છે. તે બધા હે શ્રમણુ આયુષ્મન્ થોડા માછલા અને કાચબાઓથી યુક્ત છે. 'લવણે ણં મંતે ! સમુદ્ધે કઙ્મચ્છ જાતિ કુલ જોણીપમુહસયસહસ્સા પન્નત્તા' હે ભગવન્ લવણુ સમુદ્રમાં માછલાઓની કેટલા લાખ ભતિ પ્રધાન કુલકોટિયોની યોનિઓ કહેવામાં આવેલ છે ? એક જ યોનિમાં અનેક કુળો હોય છે.-જેમકે-છાણુ રૂપ યોનિમાં અર્થાત્ ઉત્પત્તિસ્થાનમાં કૃમિયો ઉત્પન્ન થાય છે. વીંછી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે આ વાતને ધ્યાનમાં લઈને આવા પ્રકારનો આ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! સત્ત મચ્છ જાતિકુલ કોડી જોણીપમુહ સત્તસહસ્સા પ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રમાં મચ્છ ભતવાળા જીવોની ભતિ પ્રધાન કુલ કોટિયોની યોનિઓ સાત લાખ કહેવામાં આવેલ છે. 'કાલોણ ણં મંતે ! સમુદ્ધે કઙ્મચ્છજાતિ પ્ણત્તા' હે ભગવન કાલોદ સમુદ્રમાં મચ્છોની ભતિ પ્રધાન

કુલોની કોટિયોની યોનિયો કેટલા લાખ કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! નવમચ્છજાતિ કુલકોડી' હે ગૌતમ ! કલોદસમુદ્રમાં મચ્છ ભતિના જીવોની કુલ કોટિયોની યોનિયો નવ લાખ કહેવામાં આવેલ છે. 'સયંભૂરમણે ણં મંતે ! સમુદ્ધે અદ્ધતેરસ મચ્છજાતિકુલકોડી જોણીપમુહસત્ત સહસ્સા પ્ણત્તા' હે ભગવન્ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં મત્સ્યો-માછલાઓની કેટલા લાખ ભતિ પ્રધાન કુલકોટિયોની યોનિયો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'અદ્ધતેરસમચ્છજાતિ કુલકોડી જોણીપમુહ સત્તસહસ્સા પ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં મચ્છ ભતીના જીવોની કુલકોટિની યોનિયો ૧૨૧૧ સાડા બાર લાખ કહેવામાં આવેલ છે. 'લવણે ણં મંતે ! સમુદ્ધે મચ્છાણં કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણત્તા' હે ભગવન્ લવણુ સમુદ્રમાં જે માછલાઓ છે. તેના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે.-'ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જ તિભાગં ઉક્કોસેણં પંચ જોયણસયાઈ' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રમાં માછલાઓના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી તે આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુની કહેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસો યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. 'એવં કાલોણ ઉક્કોસેણં સત્ત જોયણસયાઈ' એજ પ્રમાણુ કલોદ સમુદ્રમાં પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી માછલાઓની શરીરની અવગાહના કહેલ છે. અર્થાત્ કલોદ સમુદ્રમાં જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦૦ યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. 'સયં ભૂરમણે જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જતિં ઉક્કોસેણં દસ જોયણસયાઈ' એજ પ્રમાણુ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં મત્સ્યોના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૦૭ ॥

‘કેવડ્યા ણં મંતે ! દીવસમુદ્દા નામધેજ્જેહિં પળ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ દ્વીપો અને સમુદ્રો કેટલા નામો વાળા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—ગોયમા ! જાવડ્યા લોગે સુમા ણામા સુમા વળ્ણા જાવ સુમા ફાસા ઇવડ્યા દીવસમુદ્દા નામધેહિં પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! લોકમાં જેટલા શુભ નામો છે. શુભવર્ણુ, શુભગન્ધ શુભ સ્પર્શ છે. એટલાજ નામવાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. શંખ, ચક્ર, સ્વસ્તિક એ બધા શુભ નામ છે. નીલ વિગેરે શુભ વર્ણુ છે. મધુર વિગેરે શુભ રસ છે. સુગંધ રૂપ શુભ ગંધ છે. મૃદુ વિગેરે શુભ સ્પર્શ છે. કેવડ્યાણં મંતે ! દીવસમુદ્દા ઉદ્ધારસમણ્ણં પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ઉદ્ધાર પદ્યોપમ સાગરોપણુ પ્રમાણુથી કેટલા દ્વીપ સમુદ્રો કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—ગોયમા ! જાવડ્યા અદ્દાહ્જ્જાણં સાગરોવમાણં ઉદ્ધારસમયા ઇવડ્યા દીવસમુદ્દા ઉદ્ધાર સમણ્ણં પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! અઠાઇ ઉદ્ધાર સાગરોપમના જેટલા ઉદ્ધાર સમય હોય છે એક એક સૂક્ષ્મ વાલોને કાઠવાનો સમય હોય છે. એટલા ઉદ્ધાર સમય પ્રમાણુના દ્વીપો અને સમુદ્રો કહેલા છે. કહ્યું પણ છે કે

ઉદ્ધારસાગરાણં અદ્દાહ્જ્જાણ જત્તિયા સમયો ।

દુગુણા દુગુણપવિત્થર દીવોદ્દહિ રજ્જુ ઇવડ્યા ॥૧॥

‘દીવસમુદ્દાણં મંતે ! કિં પુદ્ધવિપરિણામા જીવ પરિણામા પુગ્ગલપરિણામા’ હે ભગવન્ દ્વીપ સમુદ્રો શું પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે ? અથવા અપ્કાયના પરિણામ રૂપ છે ? અથવા જીવના પરિણામ રૂપ છે ? અથવા પુદ્ગલોના પરિણામ રૂપ છે ? ‘ગોયમા ! પુદ્ધવીપરિણામા વિ, આડપરિણામા વિ જીવ પરિણામા વિ પુગ્ગલપરિણામા વિ’ હે ગૌતમ ! દ્વીપ સમુદ્રો પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ પણ છે અપ્કાયના પરિણામ રૂપ પણ છે. જીવ પરિણામ રૂપ પણ છે. અને પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ છે. ‘દીવસમુદ્દેસુ ણં મંતે ! સઠ્ઠ વાણા સઠ્ઠભૂયા, સઠ્ઠવજીવા સઠ્ઠવસત્તા પુદ્ધવિકાઇયત્તા ઇ જાવ તસકાઇયત્તા ઇ વવળ્ણપુઠ્ઠ્ઠા’ હે ભગવન્ દ્વીપ સમુદ્રોમાં શું સઘળા પ્રાણી, સઘળાભૂતો, સઘળા જીવો, અને સઘળા સત્ત્વો પૃથ્વીકાયિક પણાથી યાવત્ ત્રસકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘હંતા ગોયમા ! અસહ અદુવા અણંત સુત્તો’ હા ગૌતમ ! દ્વીપ સમુદ્રોમાં સઘળા પ્રાણી સઘળા ભૂતો સઘળા જીવો, અને સઘળા સત્ત્વો અનેકવાર અથવા અનંતાવર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલ છે. કેમકે—વ્યાવહારિક રાશિની અંદર જીવોની ઉત્પત્તિ પ્રાયઃબધાજ સ્થાનોમાં થઈ ગયેલ છે તેમ કહેલ છે. ॥ સૂ. ૧૦૮ ॥

ઈન્દ્રિય પુદ્ગલ કે પરિણામ કા એવં દેવ શક્તિ કા નિરુપણ

આ પ્રમાણે દ્વીપ અને સમુદ્રોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ઈન્દ્રિયોના વિષય અને પુદ્ગલ પરિણામનું કથન કરે છે.

‘કઙ્ઙવિહેણં ઈંદિયવિસણ પોગ્ગલપરિણામે પળ્ણત્તે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું હે ભગવન્ ! ઈન્દ્રિયોના વિષયભૂત જે પુદ્ગલ પરિણામ છે, તે કેટલા પ્રકારના કહેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહે ઈંદિયવિસણ પોગ્ગલપરિણામે પળ્ણત્તે’ ઈન્દ્રિયોના વિષયભૂત થયેલા પુદ્ગલોના પરિણામ પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘સોઈંદિય વિસણ જાવ ફાસેંંદિયવિસણ’ શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ ‘સોઈંદિયવિસણં મંતે ! પોગ્ગલપરિણામે કઙ્ઙવિહે પળ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયભૂત જે પુદ્ગલ પરિણામ છે; તે કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ? ‘ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયભૂત જે પુદ્ગલ પરિણામો છે, તે બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘સુભ્મિસહપરિણામેય દુભ્મિસહપરિણામેય’ એક સુરભિશબ્દ પરિણામ અને બીજું દુરભિ શબ્દ પરિણામ ‘एवं चर्क्खिदिय विसयादिणहि वि सुरूव परिणामे’ એજ પ્રમાણે ચક્ષુ ઈંદ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામો પણ શુભ પરિણામ અને અશુભ રૂપ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના છે. નાસિકા ઈંદ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ પણ સુરભિગંધ પરિણામ અને દુરભિ ગંધ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના થાય છે. ચક્ષુ ઈંદ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ સુરભિ પરિણામ અને દુરભિ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે. એજ પ્રમાણે રસન ઈન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ પણ સુરસ પરિણામ અને દુરસપરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના છે. એજ પ્રમાણે સ્પર્શન ઈન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ પણ સુસ્પર્શ

પરિણામ અને દુસ્પર્શ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના થાય છે. 'સે
 જૂનું મંતે ! ઉચ્ચાવણુ સહપરિણામેસુ ઉચ્ચાવણુ રૂવપરિણામેસુ एवं ગંધ પરિણા-
 નામેસુ રસ પરિણામેસુ ફાસપરિણામેસુ, પરિણમમાણા પોગ્ગલા પરિણમંતિ इति
 वक्तव्वं सिया' હે ભગવન્ ! બે પુદ્ગલ પરિણામ જૂદિ જૂદિ ધંદ્રિયોના વિષય
 પણાથી ઉત્તમ અને અધમ અવસ્થામાં પરિણુમિત થયેલ છે. એજ પુદ્ગલ
 પરિણામ શું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર વિગેરે સામગ્રીની સહાયતાથી અન્ય રૂપમાં-ઉત્તમ
 અધમપણામાં અને અધમ ઉત્તમપણામાં પરિણુમી શકે છે? આ કથનનું
 તાત્પર્ય એજ છે કે-દ્રવ્યક્ષેત્રાદિરૂપ સામગ્રી વશાત્ બે પુદ્ગલોમાં જૂદા જૂદા
 રૂપની અવસ્થાઓ થઈ જાય છે, તેનું જ નામ પરિણામ છે. તથાચ બે ચક્ષુ
 ધંન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ પહેલાં શુભ રૂપથી પરિણામને પ્રાપ્ત
 થયેલ હોય અથવા અશુભરૂપથી પરિણામને પ્રાપ્ત થયેલ હોય એજ શુભરૂપ
 પરિણામ દ્રવ્યાદિ સામગ્રીની સહાયતાથી શું અશુભ પરિણામને પ્રાપ્ત થઈ
 શકે છે? અને બે અશુભ રૂપ પરિણામથી પરિણુમિત થયેલ હોય એજ શું ?
 શુભ રૂપ પરિણામથી પરિણુમિત થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી
 કહે છે કે-‘હંતા ગોયમા ! ઉચ્ચાવણુ સહપરિણામેસુ પરિણમમાણા પોગ્ગલા
 પરિણમંતીતિ वक्तव्वं सिया' હા ગૌતમ ! બેમ તમે પૂછેલ છે, એજ પ્રમાણે
 થાય છે. એ રીતે ઉત્તમ અને અધમ પણાથી શબ્દ રૂપ પરિણામમાં પરિણુ
 મેલ પુદ્ગલ લાષા વર્ગણાઓ ઉત્તમ અવસ્થાથી અધમ અવસ્થામાં અને અધમ
 અવસ્થાથી ઉત્તમ અવસ્થામાં બદલાઈ જાય છે. 'સે જૂનું મંતે ! સુબ્ધિસદ્દા
 પોગ્ગલા દુબ્ધિસદ્દાપરિણમંતિ દુબ્ધિ સદ્દા પોગ્ગલા સુબ્ધિસદ્દાપરિણમંતિ'
 હે ભગવન્ તો શું આ કથન અનુસાર સુરભિ શબ્દ રૂપ પુદ્ગલ દુરભિશબ્દ
 પણાથી પરિણુમી જાય છે? અને દુરભિ શબ્દ રૂપ પુદ્ગલ સુરભિશબ્દ પણાથી
 પરિણુમી જાય છે? 'હંતા ! ગોયમા ! સુબ્ધિ સદ્દા દુબ્ધિસદ્દાપરિણમંતિ
 દુબ્ધિસદ્દા સુબ્ધિસદ્દાપરિણમંતિ' હા ગૌતમ ! સુરભિ શબ્દ દુરભિ શબ્દ
 પણાથી અને દુરભિ શબ્દ સુરભિ શબ્દ પણાથી પરિણુમી જાય છે. 'સે જૂનું
 મંતે ! સુરૂવા પુગ્ગલા દુરૂવત્તાપરિણમંતિ દુરૂવા પોગ્ગલા સુરૂવત્તાપરિણમંતિ'
 હે ભગવન્ ! તો શું ? સારા રૂપવાળા પુદ્ગલો ખરાબ રૂપ પણાથી પરિણુમી જાય છે ?
 અને ખરાબ પુદ્ગલો સારા રૂપ પણાથી પરિણુમી જાય છે? 'હંતા ગોયમા !'
 હા ગૌતમ ! સુરૂપ વાળા પુદ્ગલો દુરૂપ પુદ્ગલ પણાથી અને દુરૂપ પુદ્ગલો
 સુરૂપ પણાથી પરિણુમી જાય છે. 'एवं सुब्धिगंधा पोग्गला दुब्धिगंधत्ताए
 परिणमंति' એજ પ્રમાણે હે ભગવન્ સુગંધરૂપ પુદ્ગલ દુર્ગંધ પણામાં અને
 દુર્ગંધ રૂપ પુદ્ગલો સુગંધ પણાથી પરિણુમી જાય છે? 'હંતા ગોયમા !' હા
 ગૌતમ ! સુગંધ રૂપ પુદ્ગલ દુર્ગંધપણાથી અને દુર્ગંધ રૂપ પુદ્ગલ સુગંધ
 પણાથી પરિણુમી જાય છે. 'एवं सुफासा दुफासत्ताए०' એજ પ્રમાણે શું
 સારા સ્પર્શપણાથી પરિણુત થયેલ પુદ્ગલો દુઃસ્પર્શ પણાથી પરિણુત થઈ જાય

છે ? અને દુસ્પર્શ પણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલો શું સુસ્પર્શ પણાથી પરિ-
ણત થઈ જાય છે ? હા ગૌતમ ! સુસ્પર્શ પણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલો
દુસ્પર્શ પણાથી અને દુસ્પર્શ પણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલો સુસ્પર્શ પણાથી
પરિણત થયેલ પુદ્ગલોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. ॥ સૂ. ૧૦૬ ॥

‘દેવેણં મંતે ! મહિઙ્ઘિદિ જાવ મહાણુભાગે પુઠ્ઠામેવ પોગ્ગલં સ્વિત્તા’ ઇત્યાદિ
ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે—‘દેવેણં મંતે ! મહિઙ્ઘ-

દિદિ જાવ મહાણુભાગે પુઠ્ઠામેવ પોગ્ગલં સ્વિત્તા’ હે ભગવન્ મહદ્દિઙ્ક, યાવત્
મહાદ્યુતિક, મહાસુખી, એવં મહા પ્રભાવશાલી કોઈ દેવ પ્રદક્ષિણા કરતાં પહેલાં
પત્થર વિગેરે પુદ્ગલોને પોતાના સ્થાન પરથી ફેંકીને ‘પમૂ તમેવ અણુપરિ
વટ્ઠિત્તાવં ગિણ્હિત્તણં’ તે પછી જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા કરે અને પ્રદક્ષિણા
કરતી વખતે જો તે ઇચ્છે તો એ જમીન સુધી ન પહોંચેલા પત્થરને વચમાંજ
શું પકડી લઈ શકે છે ? અર્થાત્ પકડવામાં સમર્થ થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘હંતા પમૂ’ હા ગૌતમ ! એ દેવ એ
સમયે એ ફેંકેલા પત્થરને વચમાંથી જ પકડી લેવામાં સમર્થ થઈ શકે છે.
‘સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચંતિ દેવેણં મહિઙ્ઘિદિ જાવ ગિણ્હિત્તણં’ હે ભગવન્ !
આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે—એ મહદ્દિઙ્ક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવ
ફેંકવામાં આવેલ પત્થરને જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે વચમાંથી જ
પકડી લેવા સમર્થ થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—
‘ગોયમા ! પોગ્ગલે સ્વિત્તે સમાણે પુઠ્ઠામેવ સિગ્ગગતિ ભવિત્તા ત્તઓ પચ્છા મંદ-
ગતિ ભવઈ’ હે ગૌતમ ! જ્યારે પુદ્ગલ ફેંકવામાં આવે છે, ત્યારે તો તેની
ગતિ ઘણીજ તીવ્ર હોય છે. પછીથી તેની ગતિ ધીમી થઈ જાય છે. ‘દેવેણં
મહિઙ્ઘિદિ જાવ મહાણુભાગે પુઠ્ઠંપિ પચ્છા વિ સીહે સીહગઈ તુરિણં તુરિયગઈ સે
તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ જાવ એવં અણુપરિવટ્ઠિત્તાણં ગેણ્હિત્તણં’ પરંતુ જે
મહદ્દિઙ્ક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવ હોય છે, તે શીઘ્ર ગતિ વાળા હોય છે.
તેથી તેના ઉત્સાહ વિગેરેના કારણે પહેલાં પણ તેની ગતિ તીવ્ર હોય છે, અને
પાછળથી પણ તેની ગતિ તીવ્રજ હોય છે. તેથી પહેલાં અને પછીથી પણ
શીઘ્ર ગતિ વાળા હોવાથી તથા ત્વરાશાલી અને ત્વરિતગતિ વાળા હોવાથી એ
ફેંકવામાં આવેલ પત્થરને જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા કરીને આવવા છતાં પણ
જમીન પર પહોંચતા પહેલાંજ વચમાંજ તે પુદ્ગલને ગ્રહણ કરી લેવામાં

સમર્થ થઈ શકે છે. 'દેવેણં મહિઙ્ઘિણિ વાહિરણ પોગ્ગલે અપરિયાહિત્તા પુવ્વામેવ વાલં અચ્છિત્તા અમેત્તા પમૂ ગંઠિત્તણ' હે ભગવન્ મહદ્ધિઙ્ક વિગેરે વિશેષણોવાળા દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ ન કરીને પહેલાના બાલ-શરીરને છેદન કર્યા વિના અને ભેદન કર્યા વિના શું તેને દ્રવ્ય બંધનથી બાંધવાને સમર્થ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! અર્થ સમર્થ નથી. કેમકે-બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના એ દેવ એ શરીરને જરા પણ વિક્રિયા કર્યા વિના દ્રઢ બંધનથી બાંધવામાં સમર્થ નથી આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે-ચાહે કેટલીય શક્તિવાળા દેવ કેમ ન હોય પણ તેઓ પણ કારણ વગર ક્રિયા કરતા નથી. 'દેવેણં મંતે ! મહિઙ્ઘિણિ વાહિરણ પોગ્ગલે અપરિયાહિત્તા પુવ્વામેવ વાલં છિત્તા મિત્તા પમૂ ગંઠિત્તણ' હે ભગવન્ મહદ્ધિઙ્ક વિગેરે વિશેષણો વાળા કોઈ દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન કરીને શું તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવામાં સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ પણ સમર્થ નથી. કેમકે ઉભય કારણ જન્ય કાર્ય એક કારણના અભાવમાં થઈ શકતું નથી 'દેવેણં મંતે ! મહિઙ્ઘિણિ વાહિરણ પોગ્ગલે પરિયાહિત્તા પુવ્વામેવ વાલં અચ્છિત્તા અમેત્તા પમૂ ગંઠિત્તણ' હે ભગવન્ મહદ્ધિઙ્ક વિગેરે વિશેષણોવાળા કોઈ દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તેમજ પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કરીને તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવાને સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. 'દેવેણં મંતે ! મહિઙ્ઘિણિ વાહિરણ પોગ્ગલે પરિયાહિત્તા પુવ્વામેવ વાલં છેત્તા મેત્તા પમૂ ગંઠિત્તણ' હે ભગવન્ મહદ્ધિઙ્ક યાવત્ મહાપ્રભાવશાલી કોઈ દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અને પહેલાં ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કરીને શું તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'હંતા, પમૂ, તં ચેવ ણં ગંઠિં છુમ્મત્થે ણ જાણહિ' હા ગૌતમ ! મહદ્ધિઙ્ક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અને પહેલાં ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કરીને તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવા માટે સમર્થ થાય છે. એ અનિથને છન્નસ્થો બાણુતા નથી કેવળ સર્વજ્ઞ જ તેને બાણુ છે. 'જા પાસંતિ' અને છન્નસ્થો તેની આંખોથી તેને દેખતા પણ નથી. કેવળ સર્વજ્ઞ જ તેને દેખે છે. 'એવં સુહુમં ચ ણં ગંઠિયા' એવી સૂક્ષ્મ તે ગનિથ છે. 'દેવેણં મંતે ! મહિઙ્ઘિણિ પુવ્વામેવ વાલં અચ્છેત્તા પમૂ વીહી કરિત્તણ વા હસી કરિત્તણ' હે ભગવન્ ! કોઈ દેવ કે મહદ્ધિઙ્ક વિગેરે વિશે-

પણો વાળા છે. પૂર્વ ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કર્યા વિના શું તેને મોટું કરવા માટે અથવા નાનું બનાવવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘જો ણો ણદ્રે સમદ્રે’ હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. ‘एवं चत्तारि वि गमा’ એજ પ્રમાણે બાકીના ત્રણે ગમે પણ સમજી લેવા. જેમ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા કોઈ દેવ હે ભગવન્! બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના પહેલાં ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન કરીને શું તેને મોટું કરવા માટે અથવા નાનું બનાવવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘જો ણો ણદ્રે સમદ્રે’ હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. હે ભગવન્ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા કોઈ દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે પણ પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન ન કરે તો શું તે દેવ તેને મોટું બનાવવા અથવા નાનું બનાવવા સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-જો ણો ણદ્રે સમદ્રે’ આ અર્થ સમર્થ નથી. હે ભગવન્ કોઈ મહદ્વિક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું પણ છેદન ભેદન કરીને જે પોતાના શરીરને નાનું કે મોટું કરવા આહે તો શું તે એ પ્રમાણે કરવાને સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! એ દેવ એ પ્રમાણે કરવા માટે વૈકિયશરીર દ્વારા સમર્થ થઈ શકે છે. પદમવિદ્યમંગેસુ અપરિયાહતા અચ્છેતા અમેત્તા સેસં તહેવ’ અહીંયાં પહેલા અને બીજા લંગામાં બાહ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કહેલ નથી. અને પહેલાં લંગમાં બાહ્ય શરીરનું છેદન ભેદન પણ નથી. તથા બીજા લંગમાં પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન પણ નથી. તથા ત્રીજા લંગમાં બહારના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કહેલ છે. અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન કરવાનું નથી. અને ચોથા લંગમાં બાહ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ પણ છે. અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન પણ છે. ‘तं चेव सिद्धिं छुत्तमथे ण जाणति ण पासति एवं सुहुमं च णं दीही करेज्ज वा हस्सी करेज्ज वा’ શરીરને નાનું મોટું કરવા રૂપ આ સિદ્ધિને છન્નસ્થજન બ્બણતા નથી. અને તે તેને દેખી પણ શકતા નથી. એવી આ શરીરને નાનું મોટું કરવાની સિદ્ધિ ઘણી જ સૂક્ષ્મ છે. ॥ સૂ. ૧૧૦ ॥

સૂર્ય ચન્દ્ર કે પરિવારાદિ કા કથન એવં જ્યોતિષકદેવ કી ચારગતિ કા નિરુપાણ

દેવ સામર્થ્યની પ્રત્યાસત્તિથી હવે સૂત્રકાર જ્યોતિષક ચન્દ્ર અને સૂર્ય સંબંધી કથન કરે છે.—‘અથિ ણં મંતે ! ચંદિમસૂરિયાણં હિદ્દિં પિ તારારૂવા અણુપિ તુલ્લા વિ સમંપિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ ચન્દ્ર અને સૂર્યોના ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી નીચે જે તારા—રૂપ—તારા રૂપ વિમાનના અધિષ્ઠાતા દેવ છે. તેઓ શું દ્યુતિ વિભવ, લેશ્યા વિગેરેની અપેક્ષાથી હીન છે ? અથવા ધરાધર છે ? તથા ચંદ્ર અને સૂર્યના વિમાનોની સાથે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સમશ્રેણીમાં વ્યવસ્થિત જે તારા રૂપ દેવ છે, તેઓ શું ચંદ્ર સૂર્ય દેવોની દ્યુતિની અપેક્ષાએ તેઓના વિભવ વિગેરેની અપેક્ષાથી હીન છે ? અથવા ધરાધર છે ? ‘ઉપિં પિ તારારૂવા અણું પિ તુલ્લા વિ’ તથા જે તારારૂપ દેવ ચન્દ્ર અને સૂર્ય દેવોની ઉપર રહેલા છે તેઓ શું તેમની અપેક્ષાએ હીન છે ? અથવા ધરાધર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘હંતા અથિ’ હા એજ પ્રમાણે છે. ‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ અથિણં ચંદિમ સૂરાણં જાવ ઉપિં પિ તારારૂવા અણુપિ તુલ્લા વિ’ હે ભગવન્ આપશ્રી એવું શા કારણથી કહો છો, કે યાવત્ ચંદ્ર અને સૂર્યોની ઉપર જે તારા રૂપ દેવ રહેલા છે તેઓ હીન પણ છે, અને ધરાધર પણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહા જહાણં તેસિં દેવાણં તવ નિયમબમ્બચેરવાસાઈં (उक्कडाईं) भवन्ति तहा तहाणं तेसिं देवा णं एवं पणायति अणुत्तेवा तुल्लत्तेवा’ હે ગૌતમ ! જેમ જેમ એ તારા રૂપ વિમાનના અધિષ્ઠાતા દેવોના પૂર્વ ભવમાં તપ અને અનુષ્ઠાન, નિયમ, અને બ્રહ્મચર્ય વિગેરેનું પાલન વિગેરે ઉત્તમ કાર્ય ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, અથવા અનુ-ત્કૃષ્ટ હોય છે. એ એ પ્રકારથી તે તે દેવોના એ તારા રૂપ વિમાનના અધિ-ષ્ઠાતાના ભવમાં આણુ પણું તુલ્ય પણુ હોય છે, ‘સે એણદ્દેણં ગોયમા !’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં આ પૂર્વોક્ત કથન કરેલ છે. કે—‘અથિણં ચંદિમ સૂરિયાણં ઉપિં વિ તારા રૂપા અણુપિ તુલ્લા વિ’ યાવત્ ચંદ્ર અને સૂર્યોની ઉપરના તારા રૂપ વિમાનના અધિષ્ઠાતા દેવ કાન્તિ વિગેરે ગુણોથી હીન અથવા ધરાધર હોય છે. કહ્યું પણુ છે કે

‘ગતિં ગતા યે સ્વલુ તારકાસુ હીનાઃ સમાઃ કાર્યં વશાદ્વિશિષ્ટાઃ ।

ચન્દ્રાદિપૂર્વં તદ્ધઃ સમાને દેવાણુમન્તઃ, પ્રતિમાન્તિ યાન્તિ ॥ ૧

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘એગમેગરસ ણં ચંદિમસૂરિ-

યસ્સ' હે ભગવન્ એક ચન્દ્રનો અને એક સૂર્યનો નક્ષત્ર પરિવાર મહાગ્રહ પરિવાર અને તારાઓનો પરિવાર કેટલો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે

અદ્રાસીર્તિ ચ ગહા અદ્રાવીસં ચ નક્ષત્તા ।

એગ સસી પરિવારો એત્તો તારાણ વોચ્છામિ ॥ ૧ ॥

છાવટ્ટિ સહસ્સાઈ ગવ ચેવ સયાઈ પંચસચરાઈ !

એગ સસી પરિવારો તારાગણ કોઢિ કોઢીણં ॥ ૨

હે ગૌતમ ! એક ચન્દ્રનો અને એક સૂર્યનો નક્ષત્ર પરિવાર ૨૮ અઠ્યા વીસ છે. ગ્રહ પરિવાર ૮૮ અઠ્યાસી છે. તથા ૬૬ છાસકં હજાર ૯ નવસો પંચોતેર કોડા કોડી તારાઓનો પરિવાર છે. ॥સૂ૦ ૧૧૧॥

ટીકાર્થ—‘જંબુહીવેણં મંતે ! દીવે મંદરસસ પવ્વચસસ પુરથિમિલ્લાઓ ચરિ-મંતાઓ કેવહ્યં અબાધાએ જોતિસં ચારં ચરંતિ’ હે ભગવન્ ! જંબુદ્વીપમાં મેરૂ પર્વતના પૂર્વ ચરમાન્તથી ન્યોતિષ્ક દેવો કેટલા દૂર રહીને તેની પ્રદક્ષિણુકરે છે? આ પ્રશ્ન ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા । એકારસર્હિ એકવીસેર્હિ જોયણસર્હિ અબાધાએ જોતિસં ચારં ચરંતિ’ હે ગૌતમ ! જંબુદ્વીપમાં ન્યોતિષ્ક દેવો ૧૧૩૧ અગીયારસો એકવીસ યોજન સુમેરૂ પર્વતને છોડીને તેની પ્રદક્ષિણુ કરે છે. ‘એવ દક્ષિણિલ્લાઆ પચ્ચથિમિલ્લાઓં ઉત્તરિલ્લાઓ એકારસર્હિ એકવીસેર્હિ જોયણસર્હિ જાવ ચારં ચરંતિ’ એજ પ્રમાણે સુમેરૂની દક્ષિણ દિશાના ચરમાન્તથી પશ્ચિમ દિશાના ચરમાન્તથી. અને ઉત્તર દિશાના ચરમાન્તથી ૧૧૨૧ અગીયારસો એકવીસ યોજન દૂર રહીને ન્યોતિષ્ક દેવો તેની પ્રદક્ષિણુ કર્યા કરે છે. ‘લોગંતાઓ મંતે ! કેવહ્યં અબાધાએ જોતિસે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ લોકાન્તથી કેટલે દૂરના લોકમાં ન્યોતિષ્ક દેવો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! એકારસર્હિ એકારેર્હિ જોયણસર્હિ અબાધાએ જોતિસે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! લોકાન્તથી ૧૧૧૧ અગીયાર સો અગીયાર યોજન દૂર પર લોકમાં ન્યોતિષ્ક દેવ છે અર્થાત્ આ લોકમાં જે ન્યોતિષ્ક દેવ છે, તેઓ લોકાન્તથી ૧૧૧૧ અગીયારસો અગીયાર યોજન દૂર છે. ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ વહુસમરમણિજ્જાઓ ભૂમિ-

भागाओ केवइयं अवाहाए सव्वहेट्टिल्ले तारारूवे चारं चरति' डे भगवान् ! आ
 रत्नप्रला पृथ्वीना षडुसमरमणीय भूमिभागथी डेट्ते दूर सौथी नीयेना
 तारा इपो मंडल गतिथी भ्रमणु करे छे ? 'केवतियं अवाहाए चंदविमाणं चारं चरति'
 अने डेट्ते दूर उपर यंद्र विमान मंडल गतिथी परिभ्रमणु करे छे ?
 'केवतियं अवाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरति' तथा डेट्तेक दूर उपर
 सौथो उपरना तारा इप मंडलगतिथी परिभ्रमणु करे छे ? आ तमाम प्रश्नोना
 उत्तरमां प्रभुश्री कडे छे ते- 'गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणि
 ज्जाओ सत्तहिं णउएहिं जोयणसएहिं अवाहाए जोतिसे सव्वहेट्टिल्ले तारारूपे चारं
 चरति' डे गौतम ! आ रत्नप्रला पृथ्वीना षडुसमरमणीय भूमिभागमांथी
 ७६० सातसो नेवुं योजन दूर उपर तरक सौथी नीयेना जे तारा इप न्योतिष्क
 देवो छे. ते मंडल गतिथी परिभ्रमणु करे छे. 'अट्टहिं जोयणसएहिं अवा-
 धाए सूरविमाणे चारं चरति' देवोथी देवोथी १० दस योजन दूर अर्थात् ८००
 आठ सो योजन दूर सूर्यनुं विमान मंडल गतिथी परिभ्रमणु करे छे.
 'अट्टहिं असीएहिं अवाधाए चंदविमाणे चारं चरति' सूर्य विमानथी ६० नेवुं
 योजन दूर अर्थात् ८८० आठसो अेसी योजन दूर पर यंद्रमानुं विमान
 मंडल गतिथी परिभ्रमणु करे छे. 'नवहिं जोयणसएहिं अवाहाए सव्व उवरिल्ले
 तारारूवे चारं चरति' यंद्र विमानथी १० दस योजन दूर अर्थात् ६००
 नवसो योजन उंचे उपरना तारा इपोनुं विमान मंडलगतिथी परिभ्रमणु
 करे छे. 'सव्वहेट्टिमिल्लाओ णं भंते ! तारारूवाओ केवतियं अवाहाए सूरविमाणे
 चारं चरइ' डे भगवान् सौथी नीये जे तारा इप न्योतिष्क देव छे, तेनाथी
 डेट्ला उपर सूर्यनुं विमान मंडल गतिथी परिभ्रमणु करे छे ? 'केवइयं अवा-
 हाए चंदविमाणे चारं चरइ केवइयं अवाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं
 चरइ' डेट्ते दूर यंद्रमानुं विमान मंडल गतिथी परिभ्रमणु करे छे ? अने
 डेट्ते दूर पर सौथी उपरना जे तारा इप न्योतिष्क देवो छे. तेमनुं विमान
 यादे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कडे छे डे- 'गोयमा ! सव्वहेट्टिल्लाओणं
 दसहिं सूरविमाणे चारं चरइ' डे गौतम ! सौथी नीयेनुं जे तारा इप
 विमान छे, तेनाथी १० दस योजन उपर सूर्यनुं विमान यादे छे. 'णउए
 हिं जोयणेहिं अवाधाए चंदविमाणे चारं चरइ' ६० नेवुं योजन उपर यंद्रनुं
 विमान यादे छे. 'दमुत्तरजोयणसए अवाधाए सव्वोपरिल्ले तारारूवे चारं चरइ'
 अने ११० अेक सो दस योजन उंचे उपरना तारा इप विमान यादे छे.

‘સૂરવિમાણાઓ ણં મંતે ! કેવતિયં અવાહાણ ચંદવિમાણે ચારં ચરઈ’ હે ભગવન્ ! સૂર્ય વિમાનથી ચંદ્ર વિમાન કેટલે દૂર રહીને મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? ‘કેવતિયં સવ્વ ઉવરિલ્લે તારારૂવે ચારં ચરઈ’ અને કેટલે દૂર રહીને ઉપરના તારા રૂપ વિમાન મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સૂરવિમાણાઓ ણં અસીણ જોયણેહિં ચંદ વિમાણે ચારં ચરઈ’ હે ગૌતમ ! સૂર્યના વિમાનથી ચંદ્રનું વિમાન ઉપરમાં ૮૦ એંસી યોજન દૂર આવેલ છે. અર્થાત્ સૂર્યના વિમાનથી ૮૦ એંસી યોજન ઉપરમાં દૂર રહેલ ચંદ્ર વિમાન પોતાની મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. અને ‘જોયણ સય અવાધાણ સવ્વોપરિલ્લે તારારૂવે ચારં ચરઈ’ ૧૦૦/ એકસો યોજન ઉપર ઉપરના તારા રૂપ વિમાન પોતાની મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. ‘ચંદવિમાણાઓ ણં મંતે ! કેવઈયં અવાહાણ સવ્વ ઉવરિલ્લે તારારૂવે ચારં ચરઈ’ હે ભગવન્ ચંદ્ર વિમાનથી કેટલે દૂર રહીને સૌથી ઉપરના તારા રૂપ વિમાન મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? ‘ગોયમા ! ચંદ વિમાણાઓ ણં વીસાણ જોયણેહિં અવાધાણ સવ્વ ઉવરિલ્લે તારારૂવે ચારં ચરઈ’ હે ગૌતમ ! ચંદ્રના વિમાનથી ૨૦ વીસ યોજન દૂર રહીને સૌથી ઉપરનું તારા રૂપ વિમાન મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. ‘ઘવામેવ સપુવ્વાવરેણં દસુત્તરસય જોયણવાહલ્લે તિરિયમસંઘેજ્જે જોતિસવિસણ પ્ણત્તે’ આ રીતે બધા મળીને ૧૧૦ એક સો દસ યોજનના બાહ્યમાં અને તિર્છા અસંખ્યાત યોજનમા બ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનો કહેવામાં આવેલ છે. ‘જંબુદીવેણં મંતે ! કયરે નક્ષત્તે સવ્વઞ્મંતરિલ્લં ચારં ચરઈ’ હે ભગવન્ જંબુદીપમાં કયુ’ નક્ષત્ર બધા નક્ષત્રોની અર્થાત્ પોતાનાથી અન્ય નક્ષત્રોની અંદર મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? ‘કયરે નક્ષત્તે સવ્વ બાહિરિલ્લં ચારં ચરઈ’ કયુ’ નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની બહાર મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? ‘કયરે નક્ષત્તે સવ્વહિટ્ઠિલ્લં ચારં ચરત્તિ’ કયુ’ નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની નીચે મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જંબુદીવેણં દીવે અમીઈ નક્ષત્તે સવ્વઞ્મંતરિલ્લં ચારં ચરત્તિ મૂલે નક્ષત્તે સવ્વ બાહિરિલ્લં ચારં ચરઈ સાતી ણ ક્ષત્તે સવ્વોવરિલ્લં ચારં ચરત્તિ ભરણી ણક્ષત્તે સવ્વહેટ્ઠિલ્લં ચારં ચરઈ’ હે ગૌતમ ! જંબુદીપ નામના આ દ્વીપમાં અભિશ્ચત્ નામનું નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની અંદર રહીને મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. મૂલ નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની બહાર રહીને મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. સ્વાતિ નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની ઉપર મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. અને ભરણી નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની નીચે મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. કહ્યું પણ છે કે-

સઞ્મંતરાઽમીઈ, મૂલો પુણ સવ્વ બાહિરો હોઈ ।

સવ્વોવરિં તુ સાઈ ભરણી પુણ સવ્વ હેટ્ઠિલિયા ॥ સૂ. ૧૧૨ ॥

ચન્દ્રાદિ દેવોં કે વિમાનોં કે સંસ્થાન આદિ કા કથન
એવં ચન્દ્રાદિ વિમાનવાહક દેવોં કી સંખ્યા કા કથન

‘ચંદ્રવિમાણં મંતે ! કિં સંઠિષે વણ્ણત્તે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે હે ભગવન્ ચંદ્રમાનું વિમાન કેવા સંસ્થાન વાળું કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! અદ્ધ કવિદ્ધ સંઠાણસંઠિષે સવ્વ ફાલિતામણ અમ્મુગતમૂસિતપહસિતે વણ્ણઓ’ હે ગૌતમ ! અર્ધા કોંઠાના ફળને આકાર જેવો હોય છે એજ પ્રમાણેના ચન્દ્રમાના વિમાનનો આકાર છે, આ ચન્દ્ર વિમાન સર્વ રીતે સ્ફટિક મણિનું છે. આના સંબંધમાં એ અભ્યુદ્ધ ગતિ કાન્તિ વાળું છે વિગેરે પ્રકારનું તમામ વર્ણન પહેલાના જેમજ સમજી લેવું. જોઈએ.

શંકા—જો ચંદ્ર વિમાનનો આકાર અર્ધા કોંઠાના જેવો છે તો પછી તે ઉદય સમયે અથવા અસ્ત થવાના સમયે અથવા પુનમના સમયે જ્યારે તે તિરસ્કુ ગમન કરે છે, ત્યારે તે એવા પ્રકારના આકારવાળો કેમ દેખવામાં આવતો નથી ?

ઉત્તર—અહીંયાં રહેવાવાળા પુરૂષો દ્વારા અર્ધા કોંઠાના આકાર વાળા ચંદ્ર વિમાનનો ગોળ ભાગ કેવળ પાછળનો ભાગજ જોવામાં આવે છે. તેથી તેમ દેખાય છે. કેમકે હાથમાં રહેલ આમળાની માફક તેનો સમતલ ભાગ જોવામાં આવતો નથી. એ પીઠની ઉપર જ્યોતિષ્ક રાજ ચંદ્ર દેવનો એક વિશાળ પ્રાસાદ (મહેલ) છે. એ મહાન પ્રાસાદ ઘણે દૂર રહેવાના કારણે ચર્મ ચક્ષુઓ વાળાઓ દ્વારા ખિલકુલ સાફ સાફ દેખવામાં આવતો નથી. કહ્યું પણ છે કે—

‘અદ્ધ કવિદ્ધાગારા ઉદયત્થમણંમિ કહં ન દીસંતિ

સસિ સૂરાણવિમાણા તિરિક્કલેતે દ્વિયાણં ચ ॥ ૧ ॥

ઉત્તાણદ્ધકવિદ્ધાગારં પીઠં તદુવરિંચ પાસાઓ ।

વદ્ધાલેક્ષેણ તતો સમવદ્ધં દૂર ભાવાઓ ॥ ૨ ॥

આ ચંદ્ર વિમાન એવું છે કે-તેની પ્રભા સંપૂર્ણ પશુથી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં ચારે તરફ ફેલાય છે. તેથી એ શ્વેત દેખાય છે. અને એવું જણાય છે કે-જાણે તે ખીજા નક્ષત્રોની મશ્કરીજ કરી રહેલ હોય. 'વળ્ણઓ' એ પદ આ વિશેષણોનું સંગ્રાહક છે. 'વિવિહમણિરયણમત્તિચિત્તે, વાહ્ધૂયવિજયવેજયંતી પડાગલ્લત્તાતિછત્તકલિણ, તુંગે ગગણતલમણુલિહંતસિહરે, જાલંતરરયણ પંજરોમ્મીલિયમણિકણગથૂમિયાગે, વિયસિય સયવત્ત પુંડરીય તિલગ-રોયણદ્વચંદ્ચિત્તે અંતો બહિં ચ સળ્હે તવણિજ્જવાલુયા પથ્થઢે, સુહ્ફાસે સસ્સિરીય-રૂવે, પાસાઈણ દરિસણિજ્જે, અમિરૂવે, પઢિરૂવે' આ સઘળા પદોનો અર્થ સુગમ છે. અને પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી ત્યાંથી સમજી લેવો.

‘એવં સૂરવિમાણે વિ, નક્કલ્લવિમાણે વિ, તારા વિમાણે વિ અદ્ધ કવિદ્ધ-સંઠાણસંઠિતે’ સૂર્ય વિમાન, નક્ષત્ર વિમાન; અને તારાણુ વિમાન પણ આજ રીતે અર્ધા કોંઠાના આકાર જેવા આકારવાળા છે, ‘ચંદ વિમાણે ણં મંતે ! કેવહ્મયં આયામવિક્કલંભેણં કેવહ્મયં પરિકલ્લેવેણં’ હે ભગવન્ ! ચંદ્રમાનું વિમાન લંબાઈ અને પહોળાઈમાં કેવડું છે? અને તેનો વિસ્તાર કેટલો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! છપ્પન્ને ઇગસદ્ધિમાગે જોયણસ્સ આયામવિક્કલંભેણં તં તિગુણં સવિસેસં પરિકલ્લેવેણં અદ્ધાવીસં ઇગસદ્ધિમાગે જોયણ-સ્સ વાહલ્લેણં પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! ચંદ્રમાનું વિમાન એક યોજનના ૬૧ એક સઠમા ભાગમાંથી ૫૬ છપ્પન ભાગ પ્રમાણુ લાંબું પહોળું છે. અને લંબાઈ પહોળાઈથી કંઈક વધારે ત્રણ ગણી તેની પરિધિ છે. તથા તેની જડાઈ એક યોજનના ૬૧ એકસઠમાં ભાગમાંથી ૨૮ અઠચાવીસ ભાગ પ્રમાણુની છે. ‘સૂરવિમાણસ વિ સચ્ચેવ પુચ્છા’ સૂર્ય વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ પરિધિ અને જડાઈ હે ભગવન્ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા અહ્મયાલીસં ઇગસદ્ધિમાગે જોયણસ્સ આયામવિક્કલં-ભેણં તં તિગુણં સવિસેસં પરિકલ્લેવેણં ચઙ્ગીસં ઇગસદ્ધિ માગે જોયણસ્સ વાહલ્લેણં પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! એક યોજનના ૬૧ એકસઠ ભાગોમાંથી ૪૮ અડતાલીસ ભાગ પ્રમાણુ સૂર્ય વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ છે. આ પ્રમાણુમાંથી કંઈક વધારે ત્રણ ગણી સૂર્ય વિમાનની પરિધિ છે. તથા એક યોજનના ૬૧ એકસઠ ભાગોમાંથી ૨૮ અઠચાવીસ ભાગ પ્રમાણુ સૂર્ય વિમાનની જોટાઈ (જડાઈ) છે. ‘એવં ગહ્મવિમાણે વિ અદ્ધજોયણં આયામવિક્કલંભેણં સવિસેસં પરિં કોસં વાહ-લ્લેણં’ ગ્રહ વિમાન પણ અર્ધાયોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળું છે. અને તેની પરિધિ કંઈક વધારે અર્ધા ગાઉની છે. અને એક ગાઉની તેની જડાઈ છે. ‘નક્કલ્લવિમાણેણં કોસં આયામવિક્કલંભેણં તં તિગુણં સવિસેસં વાહલ્લેણં

અદ્વકોસં બાહલ્લેણં પળ્ણત્તે' નક્ષત્ર વિમાનિ એક ગાઉની લંબાઈ પહોળાઈ વાળું છે. અને ક'ઈક વધારે તેની પરિધિ છે. તથા અર્ધા ગાઉની તેની જડાઈ છે. 'તારા વિમાણે અદ્વકોસં આયામવિક્ષંભેણં તં તિગુણં સવિસેસં પરિક્ષેવેણં પંચ ઘણુસયાઈ બાહલ્લેણં પળ્ણત્તે' તારા વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ અર્ધા ગાઉની છે. ક'ઈક વધારે ત્રણ ગણી તેની પરિધિ છે. અને પાંચસો ધનુષની જડાઈ છે. એવું જે આ તારા વિમાનનું પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા તારા દેવના વિમાનનું કહેલ છે. તેમ સમજવું. કેમકે-જઘન્ય સ્થિતિવાળા જે તારા દેવ છે, તેમના વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ ૫૦૦/પાંચ સો ધનુષની કહેવામાં આવેલ છે. અને ૨૫૦/ અઢિસો ધનુષની તેની જડાઈ કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૧૧૩ ॥

‘ચંદ વિમાણે ણં મંતે ! કઙ્ઘ દેવસાહસીઓ પરિવહંતિ’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ચંદ્ર વિમાનને કેટલા હજાર દેવો ઉઠાવે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સોલસ દેવ સાહસીઓ પરિવહંતિ’ હે ગૌતમ ! ચંદ્ર વિમાનને ૧૬ સોળ હજાર દેવો ઉપાડે છે. તે પૈકી ૪ ચાર હજાર દેવો પૂર્વ દિશામાં સિંહનું ૩૫ ધારણ કરીને ઉઠાવે છે. તેમનું જ આ વર્ણુન કરવામાં આવે છે.-‘ચંદ વિમાણસ ણં પુરચ્છિમેણં સેયાણં સુમગાણં પ્પમાણં સંસ્વતલવિમલનિમ્મલદ્ધિઘણગોસ્વીરફેણરયયણિગરપ્પગાસાણં (મહુગુલિય પિંગલક્ષ્વાણં) ધિરલદ્ધ (પસદ્દઠ) વદ્ધ પીવરસુસિલિદ્દઠ તિક્ષ્વદાદાવિંડંબિતમુહાણં’ એ સિંહો સફેદ રંગના હોય છે. સુભગ હોય છે. જન્મેલા દહીંનો, ગાયના દૂધના કીણુનો, અને ચાંદીનો સમૂહ, જેમ શંખ તલના જેવો નિર્મળ અને વિમલ હોય છે, અને તેનો જેવો પ્રકાશ હોય છે એવોજ પ્રકાશ આ સિંહોનો હોય છે. તેમની આંખો મધની ગોળી જેવી પીળા વર્ણુની હોય છે. તેઓનું મુખ સ્થિર અનેકાંત એવા પ્રકોષ્ઠ વાળું અને પરસ્પર જોડાયેલ તીણી એવી દાઢોથી કે જે ઘણીજ મજબૂત હોય છે. તેનાથી યુક્ત હોય છે. ‘રત્તુપ્પલ પત્તમઝયસુકુમાલતાલુજીહાણં પસંતસંતવેરહલિ-યામિસંતકક્કડનહાણં’ તેમની જીભ અને તાલુ લાલ કમળના જેવી સુકુમાર અને ચિક્ષુણી હોય છે, તેઓના નખો કઠોર હોય છે. અને પ્રશસ્ત મણિયોના જેવા ચમકદાર હોય છે. ‘વિલાસપીવરોરુપરિપુણ્ણવિઝલ્લંઘાણં, મિઝવિસય પસત્થસુહુમલક્ષણવિચ્છિણ્ણકેસરસઙ્ગોપસોમિતાણં’ તેમની બંને જંઘાઓ વિશાળ અને પુષ્ટ હોય છે. તેમના સ્કંધો ભરાવદાર અને વિપુલ હોય છે. તેમની કેસર છટા મૃદુ, વિશદ, પ્રશસ્ત, સૂક્ષ્મ અને લક્ષણ યુક્ત હોય છે. અને વિસ્તૃત હોય છે. ‘ચંકમિતલલિયપુલિતધવલગઠ્ઠિવતગતીણં’ તેઓની ગતિ ચંકમિત-ઉછાળા વાળી હોય છે. જોવામાં તે ઘણીજ સુંદર જણાય છે. પ્હુત-કુદકા મારવા જેવી લાગે છે. તે એમની ગતિ જેમ દોડતા એવા હૃદયો ઉછળતા હોય તેવી અને ધવલ-સાફ હોય છે. આડી અવળી હોતી નથી.

ગર્વ ભરેલ હોય છે. મસ્તચાલ વાળી હોય છે. ‘ઝસ્સિય સુનિમ્મિય સુજાય અપ્પોહિયંગ્ગૂલાણં વઙ્ગરામયણલાણં’ તેઓના પૂંછ ઉંચા કરેલા હોય છે. તેની અનાવટ ઘણીજ સુંદર હોય છે. તે દેખવામાં એવી લાગે છે કે-જેમ પ્રતિ સ્પર્ધિ સિંહોથી સ્પર્ધા કરવાજ નાણે તૈયાર થયેલા હોય, તેમના નખો એટલા બધા કઠોર હોય છે, કે નાણે તે વજ્ર રત્નથી અનેલા જેવા હોય છે. ‘વઙ્ગરામયદંતાણં’ તેમના દાંત પણ કઠોર હોય છે. કે જેવા વજ્ર રત્નથી અનાવેલા હોય છે. ‘વઙ્ગરામયદાઢાણં’ વજ્રમય તેઓની દાઢા હોય છે. ‘તવણિ-જ્જજીહાણં’ તેમની જીભ એટલી બધી લાલ હોય છે કે નાણે તે તપનીય સોનાથીજ અનેલ હોય ‘તવણિજ્જજાલુયાણં’ તેમનું તાલુ પણ એટલું બધું લાલ હોય છે કે નાણે તપેલા સો ટચના સોનાથી જ અનાવેલ હોય ‘તવણિજ્જ જોત્તમસુજોતિતાણં કામગમાણં પીતિગમાણં મણોગમાણં મણોરમાણં અમિ-ચગતીણં’ તપનીય સોનાની અનાવેલ જોતર-મુખની દોરીથી તેઓના મુખ સદા યુક્ત રહે છે. તેઓ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલે છે. ગમનમાં તેમની ઘણી પ્રીતિ હોય છે. તેઓ મનમાં રૂચે તેવું કામ કરે છે. મનમાં આવે તેવી ચાલ તેઓ ચાલે છે. તેઓ ઘણાજ સુંદર લાગે છે. તેમની ચાલ અમિત હોય છે. તેઓ ચાલતા ચાલતા કઢી થાકતા નથી. ‘અમિયબલવીરિય પુરિસ-કારપરકમ્માણં’ તેઓનું બળ અને વીર્ય, પુરૂષકાર અને પરાક્રમ, અમિત હોય છે. ‘મહતા અપ્પોહિય સીહનાદ બોલકલયરવેણં મહુરેણ મણહરેણ ચ પૂરિંતા અંબરં, ચત્તારિ દેવસાહસ્સીઓ સીહરૂવધારીણં દેવાણં પુરચ્છિમિલ્લં બાહં પરિવહંતિ’ એવી રીતે વર્ણિત થયેલ એ સિંહ રૂપ ધારી દેવો જોર જોરથી મનોહર સિંહનાદો કરતા કરતા દિશાઓને શોભાયમાન કરતા ચાલતા રહે છે. અને એ મનોહર સિંહનાદોથી આકાશ અને દિશાઓને વાચાલિત અનાવે છે. તેઓની સંખ્યા ચાર હજારની હોય છે. આ રીતે આ પૂર્વ દિશામાં આવેલ સિંહ રૂપ ધારણ કરવાવાળા દેવોનું વર્ણન છે.

‘ચંદ્રવિમાણસ્સ પં દક્ષિણેણં સેયાણં સુમગાણં સુપ્પમાણં’ ઇત્યાદિ દક્ષિણ દિશામાં ચાર હબર દેવો હાથીનું રૂપ ધારણ કરીને ચંદ્રના વિમાનને ઉપાડે છે. તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. એ બધા સફેદ હોય છે, સુભગ હોય છે, અને સુંદર કાંતિવાળા પ્રભાચુક્ર હોય છે. ‘સંસ્વતલવિમલનિમ્મલદ્વિઘ્નગોલીરફેણરય-ચણિગરપ્પકાસાણં’ જમાવેલું દહીં ગાયના રૂઢના ક્ષીણ અને ચાંદીના ઢગલો જેમ શંખના તલ ભાગ જેવો સફેદ હોય છે, અને જેવો તેના પ્રકાશ હોય છે, એજ પ્રમાણે એ સફેદ રંગના હોય છે, અને ધવલ પ્રકાશ વાળા હોય છે. ‘વહ્નિરામચકુમ્બજુલસુદ્ધિતપીવરવરવહ્નિસોંઢવદ્વિચદિત્તસુરત્તપડમપ્પકાસાણં’ તેના બન્ને કુંભસ્થળ વજ્રના બનેલા હોય છે. શુંડાદંડ તેમનો એ કુંભસ્થળની નીચે રહેલ હોય છે, પુષ્ટ હોય છે. તેની ઉપર ક્રીડા કરવા માટે પદ્મના પ્રકાશ જેવા નાના નાના લાલ લાલ બીંદુઓ લગાડેલા રહે છે. એ પ્રમાણે કયાંક કયાંક દેખવામાં આવે છે. કે-બ્યારે હાથીઓ યુવાવસ્થામાં હોય છે ત્યારે તેમના કુંભ સ્થળથી લઈને શુંડાદંડ પર્યન્ત આપો આપ જ પદ્મના પ્રકાશ જેવા બિન્દુઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એજ વાત અહીંયાં બતાવવામાં આવેલ છે. ‘અન્મુણ્ણયમુહાણં’ તેઓના મુખ ઘણાજ ઉંચા હોય છે. ‘તવણિજ્જ વિસાલ-ચંચલચલંત ચવલ કણ્ણ વિમલુજ્જલાણં’ તપનીય સેનાના પટ્ટા જેવા ચંચળ અને આમ તેમ હલતા એવા બન્ને કાનોથી જેઓની શોભા વધારે વધેલ છે એવા કાનો વાળા એઓ હોય છે. ‘મધુવણ્ણમિસંતણિદ્ધ પિંણલપત્તલતિવણ્ણમણિરયણ્ણલોચણાણં’ તેમના બન્ને નેત્રો મધના જેવા પીળા અને સ્નિગ્ધ હોય છે. પદ્મચુક્ર હોય છે. મણિ રત્નના જેવા ત્રણ વર્ણુવાળા અટલે કે-કાળા, પીળા, અને ધોળા વર્ણુના હોય છે. ‘અન્મુગય મહલમ-લ્લિયાણં’ તેથીજ તે અભ્યુદ્ગત-ઉન્નત મૃદુલ-કેમળ મલિકાની કળીના જેવા જણાય છે. ‘ધવલસરિસસંઠિતણિવ્વાણદઢકસિણ્ણાલિયામયસુજ્ઞાયદંતમુસલો-વસોમિતાણં’ તેમના દાંત અત્યંત સફેદ હોય છે. સંસ્થિત-ખૂબજ મજ-ખૂત હોય છે. અર્થાત્ દઢ બંધનવાળા હોય છે. ઓછા હોતા નથી પણ જેટલા હોવા ભેદએ એટલીજ સંખ્યામાં હોય છે. તેથીજ તે પોતાની શ્વેતતા ના કારણે એવા જણાય છે કે-જાણે તે સ્ફટિક રત્નના જ બનેલા છે, એ દાંતો નાના નથી પણ સાંખેલા જેવા લાંબા લાંબા હોય છે, તેથી એ હાથીઓ ઘણાજ સુંદર જણાય છે. ‘કંચણકોસીપવિટ્ઠવંતમ્મવિમલમણિરયણ્ણરુદ્ધ-પેરંતચિત્તરુવગવિરાયિતાણં’ તેઓના દાંતોના આગળના ભાગમાં સેનાના વલય પહેરાવેલા છે. તેથી જ એ દાંતો એવા જણાય છે કે-જેમ વિમલ મણિયોમાં ચાંદિને ઢગલો કરેલ હોય. ‘તવણિજ્જ વિસાલ તિલ્લપમુહપરિમંહિતાણં’ તેઓના મસ્તકોની ઉપર તપનીય સેનાના તિલક વિગેરે લગાડવામાં આવેલ છે. ‘ણાણામણિરયણ્ણમુદ્ધગેવેજ્જબદ્ધગલયવરમ્મૂસણાણં’ નાના અનેક પ્રકારના મણિયોથી

બનાવેલ ઐવેયક દ્વારા તેમના ગળાઓમાં પહેરાવેલ આભૂષણો બાંધવામાં આવેલ છે. 'વેરુલિયવિચિત્તદંડણિમ્મલવૈરામયતિક્કલ્લટ્ટાંકુસકુંમ્મજુયલંતરોદિયાણં' તેઓના ગંડસ્થળોપર માવતો દ્વારા વૈરુર્યા મણિથી ચિત્રવિચિત્ર દંડાઓવાળા નિર્મલ વજ્રમય અંકુશ કે જે ઘણા જ સુંદર હોય છે. તે રાખવામાં આવેલ છે. 'તવણિજ્જસુબદ્ધકચ્છ દપ્પિય વલુદ્ધરાણં' તપનીય સોનાની દોરીથી પીઠનું આસ્તરણ—પાથરણ અર્થાત્ ઝુલો ઘણીજ સારી રીતે સજાવીને કસીને બાંધવામાં આવેલ છે. તેથીજ તે દર્પવાળા અને બળથી ઉદ્ભવેલ બનેલા છે. 'જંવૂણયવિમલઘણમંડલવૈરામયલાલાલિયતાલનાનામણિરયણઘંટપાસગરયતામયરજ્જુબદ્ધલંવિતઘંટાજુગલમહુરસરમણહરાણં' એ હાથીયોની આબુ બાબુ બન્ને તરફ ઝુલોની સાથે જે ઘંટાઓ લટકી રહેલ છે. એ ઘંટાઓ જંબૂનદસોના ના બનાવેલ છે. તેને વગાડવાના જે દંડાઓ છે. તે વજ્રના બનેલા છે. એ ઘંટાઓની સાથે નાની નાની બીજી પણ ઘંટડિયો છે. આ બન્ને મોટા ઘંટો રત્નના બનેલ છે. અને હાથિયો પર રાખેલ તિર્છિ એક દોરી તેમાં બાંધેલા લટકી રહે છે. તેના મધુર અને મનોહર શબ્દથી એ હાથિયો ઘણા જ સુંદર દેખાય છે. 'અલ્લીણપમાણજુત્તવદ્વિયસુજાતલક્કવણપસથ તવણિજ્જ વાલમાત્તપરિપુચ્છણાણં' તેઓના પૂંછો પગ સુધી લટકતા હોય છે. તે ગોળ છે. તેમાં જે વાળ છે. તે લક્ષણોથી પ્રશસ્ત છે. અને તેથી જ તે રમણીય છે. એવા પૂંછડાઓથી તેઓ પોતાના શરીરને લૂછતા રહે છે. 'ઝવચિયપહિપુણકુમ્મચલ્લણલહુવિક્કમાણં અંકામયણક્કવાણં તવણિજ્જતાલુયાણં તવણિજ્જજીહાણં તવણિજ્જજાત્તગસુજોતિયાણં કામગમાણં પીત્તિગમાણં મણોગમાણં મનોરમાણં મનોહરાણં' જે પગોથી તેઓ ચાલે છે. તે એમના પગ ઉપચિત માંસલ અવયવો વાળા છે. અને કાચબાઓના પગો જેવા છે. તેથી તેઓની ગતિ ઘણી જ ત્વરા વાળી હોય છે. એ પગો ના નખ સોનાના બનેલા છે. તેમના તાલુ તપનીય સોનાના જેવા લાલ છે. તેમની જીભ પણ તપનીય સોનાના જેવી લાલ છે. તપનીય સોનાના બનેલ જોતરથી એ યુક્ત છે. તેઓ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ગમન કરવાવાળા છે. તેઓનું એ ગમન પ્રીતિકર છે. મનને અનુકૂળ છે. અને મનોહર છે. 'અમિયગતીણં અમિયલ્લવીરિયપુરિસક્કાર પરક્કમાણં મહયા ગંભીર ગુલગુલાઇયરવેણં મણહરેણં પૂરેંત્તા અંબરં દિસાઓ ય સોમ્યંતિ ચત્તારિ દેવસાહસ્સીઓ ગયલ્લધારીણં દેવાણં દલ્લિલ્લિલ્લં વાહં પરિવહંતિ' તેઓની ગતિ અમિત છે. અમિત બળ અને વીર્યથી પુરૂષકાર અને પરાક્રમથી યુક્ત છે. જોર જોરથી મધુર, મનોહર, ગંભીર, શુભ શુભાયિત શબ્દોથી આકાશને ભરતા થકા અને દિશાઓને સુશોભિત કરતા કરતા એ હાથીના

અને પ્રમાણમાં ઉન્નત છે તેમજ સાથે સાથે કંઈક કંઈક તે નીચેની તરફ નમેલા છે. ‘ચંકમિતલલિતપુલિયચક્કવાલચવલગવ્વિતગતીળં’ તેઓની જે ગતિ છે— ચાલ છે, તે ચંકમિત છે, લલિત છે, કુટિલ છે. વિલાસ યુક્ત છે. પુલિત અર્થાત્ જાણે તેઓ આકાશમાં ઉડવા ઇચ્છે છે, એવી છે. અને ગર્વથી ભરેલી જેવી છે. જે પ્રમાણે ભમરાની ગતિ હોય છે એવી તેમની ગતિ ચપલતા વિગેરે વિશેષણો વાળી હોય છે. ‘પીવરોરુવદ્વિયસુસંઠિતકડીળં’ તેમનો કમ્મરનો ભાગ પીવર છે, પુષ્ટ છે. અને જાંઘનો જેવો ગોળ આકાર હોય છે તેવા આકાર વાળો હોય છે. ‘ઓલંબપલંબલક્ષણપમાણ જુત્તપસત્થ રમણિજ્જવાલગંડાળં’ તેમના કપોલ ભાગો પર જે વાળ છે, રોમરાજી, છે. તે એક સરખી કતાર બદ્ધ છે. નાની મોટી નથી. પોતાના પ્રમાણમાં એક સરખા છે તેથી તે ઘણાજ સુંદર લાગે છે. ‘સમસુરવાલધારીળં’ તેમની ખરિયો એક સરખી છે. નાની મોટી નથી. તથા તેમના પૂંજ પણ શરીરના આકારના પ્રમાણ અનુસાર જેટલી લંબાઈ વિગેરે હોવી જોઈએ એટલી છે. નાની કે મોટી નથી. ‘સમલિહિતતિક્કમ્મસિંગાળં’ તેમના શીંગડાના જે અગ્રભાગો છે તે એવા છે કે જાણે ઘસીને જ ચીકણા અને તીક્ષ્ણ બનાવવામાં આવેલા હોય, ‘તણુ સુદ્દમ સુજાતણિદ્વલોમચ્છવિધરાળં’ તેઓના શરીરની ઉપર જે રોમ પંક્તિ છે, ઇવિ-કાન્તિ યુક્ત છે. તનુ પાતળી છે. અને સૂક્ષ્મ-નાની નાની છે. ‘ઉવચિયમંસલવિસાલપડિ પુણ્ણકંઘપ્પસસુંદરાળં’ તેમના જે સ્કંધ પ્રદેશો છે તે ઉપચિત છે. પરિપુષ્ટ છે, માંસલ છે. અર્થાત્ માંસથી ભરેલા છે. અને સુખત છે. તેનાથી તેઓની સુંદરતા વધારે વધી ગયેલ જણાય છે. ‘વેરહલિયમિસંતકડકલ્લસુણિરિક્કલ્લણાળં’ તેમના જે ચિત્વનો છે તે વૈરૂય મણિના જેવા ચમકીલા કટાક્ષોથી યુક્ત છે. ‘જુત્તપમાણપ્પઘાણલક્ષણપસત્થરમણિજ્જમ્મરગલસોમિતાળં’ તેઓના ગળામાં સુંદર આકારના અનેલા હોવાના કારણે રમણીય એવા ગર્ગરોથી અર્થાત્ આભૂષણુ વિશેષથી શોભાનો વધારો થઈ રહેલ છે. ‘ઘઘરસુવદ્ધકંઠ- પરિમંહિયાળં’ ગર્ગલ નામના આભૂષણોની સાથે તેમના ગળામાં ઘર્ધર નામનું

રૂપને ધારણુ કરવાવળા ચાર હજાર દેવો દક્ષિણ દિશાની ચંદ્રની સ્વારીને ચંદ્રના વિમાનને ઉઠાવે છે. ‘ચંદવિમાણસ ણં પચ્ચત્થિમેળં સેયાળં સુમગાળં સુપ્પમાળં ચંકમિયલ્લિયપુલિતચલચવલકકુદસાલીળં સળ્ણયપાસાળં સંગયપાસાળં સુજાયપાસાળં મિયમાઙ્ગયપીણરઙ્ગયપાસાળં ઙ્ગસવિહ્ગસુજાતકુચ્છીળં’ ચંદ્રના વિમાનને જે પશ્ચિમ દિશામાં દેવો ઉઠાવે છે, તેઓ બળદના રૂપ ધારણુ કરીને તેને ઉઠાવે છે. એનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. એ બળદના રૂપ ધારણુ કરવાવાળા દેવો સફેદ હોય છે. સુભગ હોય છે. તેની પ્રભા ઘણી જ સુંદર હોય છે. તેની જે ખાંધો છે તે કંઈક નમેલી છે. લલિત વિલાસવાળી છે. પુલિત અને પરિપુષ્ટ છે. તથા ચલ ચપલ-આમતેમ ખુલતી છે. તેનાથી એ ઘણાજ સોહામણુ દેખાય છે. તેના બન્ને પડખાના ભાગો છે તે સુખત

છે, શ્રેષ્ઠ છે, જેટલું શરીર રૂપે તેનું પ્રમાણ હોવું જોઈએ એટલા પ્રમાણ
 વાળા છે. થોડી માત્રામાંજ એ જાડા અને પુષ્ટ છે. તેથી તે એવા જણાય
 છે કે—એ ઘણાજ સુંદર ઢંગથી બનેલ છે. પક્ષી અને માછલીની કૂક્ષિ-પેટ
 જેવી પાતળી હોય છે એવી જ પાતળી તેઓની કુક્ષિ છે. ‘પસત્ય ગિદ્ધમધુગુલિત-
 મિસંતર્પિંગલક્ષણં’ તેમની આંખો પ્રશસ્ત છે. સ્નિગ્ધ છે. અને મધની ગોળી જેવી
 ચમકીલિ પીળી છે. ‘વિસાલપીવરોરુપહિપુણવિપુલસ્વંધાણં’ તેઓની જે જાંઘાઓ
 છે તે વિશાલ અને પીવર છે. પુષ્ટ છે. માંસલ છે. અને તેમની જે ખાંધો છે, તે
 પશુ ગોળાકારથી પરિપૂર્ણ છે તેમજ વિપુલ અને વિસ્તૃત છે. ‘વટ્ટપહિપુણવિપુલ-
 કવોલ્કલિતાણં’ તેઓનું જે કપોલ મંડલ છે તે પશુ ગોળ અને વિપુલ છે. ‘ઘણિ-
 ચિત્તસુવદ્ધલક્ષણુણતર્કસિઆણવસમોટ્ટાણં’ તેઓના જે ઓઠ છે. તે ઘણુ જેવા છે
 લોખંડને કૂટવામાં જે આધારભૂત એક બીજી જે લોખંડની એરણુ હોય છે કે
 જેના પર લોહુ ટીપવામાં આવે છે. તેનું નામ એરણુ છે. તે ઘણીજ મજબૂત
 હોય છે. એવા જ મજબૂત તેમના બન્ને ઓઠ હોય છે. નિચિત છે. માંસથી ભરેલા
 છે. સુબદ્ધ છે. જડબાએથી સારી રીતે સંબંધિત છે. તથા લક્ષણોપેત અને
 એક એક આભૂષણુ પહેરાવવામાં આવેલ છે. તેથી તેનાથી એ ઘણાજ પરિ-
 મંડિત થયેલ સોહામણુ જણાય છે. ‘નાનામણિક્કણગરયણઘંટવેચ્છગસુકય
 રતિયમાલિયાણં’ અનેક મણિયો અનેક પ્રકારના સુવર્ણો, અને અનેક રત્નોથી
 બનાવેલ નાની નાની ઘંટડિયોની વૈકલ્પિક-તિર્છાંરૂપમાં ઉરઃસ્થાપિત માળાઓ
 તેઓના ઉપર સજવવામાં આવેલ છે. ‘વર ઘંટાગલગલિયસોમંત સ્મિસરીયાણં’
 તેમના ગળામાં જે સુંદર સુંદર નાની નાની ઘંટડિયોની માળાઓ પહેરાવવામાં
 આવેલ છે. તેમાંથી જે કાંતિ નીકળે છે. એ કાંતિથી એમની શ્રીવૃદ્ધિમાં ચાર
 આંદ લાગી ગયેલ છે. ‘પડમુપ્પલસગલસુરભિમાલાવિભૂસિયાણં વરસ્વુણાણં વિ-
 વિધલુરાણં, ફાલિયમલદંતાણં, તવણિજ્જજીહાણં, તવણિજ્જતાલુયાણં, તવણિજ્જજોત્તગ
 સુજોયિતાણં, કામગમાણં, પીત્તિગમાણં, મળોગમાણં, મળોરમાણં, મળોહરાણં, અમિ-
 યર્ગઈણં અમિયલ્લીરીયપુરિસકારપરક્કમાણં’ દિવસ અને રાત વિકસિત રહેવા વાળા

પક્ષ અને ઉત્પલોની પરિપૂર્ણ સુગંધ જેવી સુગંધથી બધી તરફથી સુવાસિત થઈ રહેલ છે. તેમની ખરીયો અનેક પ્રકારની છે. અને અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતા તેમની ખરીયોમાં છે. તેમના દાંત એવા સફેદ છે કે-બાણે સ્ક્રટિક મણિયોથી જ અનેલા હોય. તેમની જીભ એટલી બધી લાલાશથી યુક્ત છે કે-બાણે તે તપનીય સોનાને ઢાળીને તેમાં તે ચોંટાડી દીધેલ હોય છે. તેમનો તાળુ ભાગપણુ એટલો બધો લાલ છે. તપનીય સોનાની બનેલ ભેતરોથી લગામ વિગેરેથી નિયોજીત કરેલા છે. ઈચ્છાનુસાર તેમનું ગમન છે. પ્રીતિકારક તેમની સુંદર ચાલ છે. મનને ગમે તેવી તેમની ગતિ છે. તેથી એ બધા ઘણાજ મનોરમ છે. ઘણાજ મનોહર છે. તેમની ગતિ અપરિમિત છે. ન બાણે એ થોડા સરખા સમયમાં કેટલે બધે દૂર સુધી ચાલ્યા બધા તેવી તેમની ગતિ છે. તેનું કંઈ પ્રમાણુ નથી. તેમનું બળ અને વીર્ય પુરૂષકાર અને પરાક્રમ એમના અપરિમિત છે. ‘મહ્યા ગંભીર ગજ્જિયરવેળં મહુરેળં પૂરેંતા અંબરં દિસાઓ સોમયંતા, ચત્તારિ દેવસાહસ્સીઓ વસમરૂવધારિણં દેવાળં પચ્ચલ્થિમિલ્લં વાહં પરિવહંતિ’ આ સઘળા પદોનો અર્થ પહેલાં જે પ્રમાણે કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ સમજી લેવો. ‘ચંદ્ર વિમાણસ્સ ણં ઉત્તરેળં’ ચંદ્ર વિમાનની ઉત્તર દિશામાં આવેલ દેવો કે જેઓ ચંદ્રના વિમાનને ઉત્તર દિશાની તરફથી ઉપાડે છે. તેઓ તેને ઘોડાના રૂપ ધારણુ કરીને ઉઠાવે છે. હવે સૂત્રકાર તે બાબતનું વર્ણન કરે છે.—‘ચંદ્રવિમાણસ્સળં ઉત્તરેળં-સેયાળં, સુમગાળં સુપ્પમાળં’ આ પદોની વ્યાખ્યા જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની છે. ‘જચ્ચાળંતરમલ્હિહાયણાળં’ અહીંયાં ‘તર’ શબ્દ વેગ અથવા બળ એ અર્થમાં વપરાયેલ છે. અને ‘મલ્હિ’ શબ્દ ધારણુ અર્થમાં વપરાયેલ છે. એ રીતે એનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે. કે-જેમના વર્ષ વેગ વિગેરેનો ધારક છે. અર્થાત્ એ એટલા વર્ષના હતા કે જેટલા વર્ષમાં પૂરે-પૂરા વેગ વિગેરે ધારણુ કરવાનું પ્રગટ થાય જે. તેથી સૂત્રકારે તેમને તરણુ અવસ્થાવાળા બતાવેલ છે. ‘હરિમેલા મહલ મલ્લિયચ્છાળં’ હરિમેલક નામનું એક બનનું વૃક્ષ થાય છે. તેથી આ ઘોડાઓની જેમ જે આંખો છે તે હરિમેલક વૃક્ષની કોમળ કળીના જેવી છે. અર્થાત્ તેવી શ્વેત છે. ‘ઘણણિચિત્ત સુબદ્ધ લક્ખણુણ્ણત ચંચુચિચ્ચલ્લિય પુલિય ચલ્ચલ્લચંચલ્લગતીણં’ લોખંડના ઘણાની જેવા દૃઢ કરેલ, સુબદ્ધ લક્ષણોથી ઉન્નત પુલિત અને અત્યંત ચંચલ તેમની ગતિ છે. ‘લંઘણવમ્મધાવળધારણતિવજ્જઈણસિલ્લિચ્ચત્તર્ગઈણં સળ્ણતપાસાળં’ ઓળંગવું—અર્થાત્ કોઈ ખાડા વિગેરેને ઓળંગીને પાર કરવું. વલ્ગન-ગમન કરતી વખતે જલ્દિ જલ્દિ ચાલવું. ધાવન-ઢોડવું. ધારણુ પોતાના માલિકને પોતાની ઉપરથી પડતીવખતે સંભાળી લેવા અને તેને પડવા ન દેવા. તથા ત્રિપદી-લગામના ચલાવવાના ઈસારા પ્રમાણે ચાલ ચાલવી આ તમામ બાબતોની શિક્ષા પ્રમાણે જ તેમની ગતિ હોય છે. તેમના બન્ને પડખાઓ નમેલા છે. ‘લલંતલામગલાયરવરમૂસણાળં સળ્ણયપાસાળં સંગતપાસાળં સુજાયપાસાળં’ તેઓ સારી રીતે નત-નમ્ર છે. સંગત

અને સુબલ છે. 'મિયમાચિતપીળરઙ્ગપાસાણં' એના એ પાર્શ્વભાગ મિત છે. પોત પોતાની માત્રાને અનુરૂપ છે. અને યુષ્ટ છે. 'જ્ઞસવિહગસુજાતકુચ્છીણં' તેમનું જે પેટ છે. તે માછલી અને પક્ષિના જેવું પાતણું છે. 'પીળપીવર વદ્ધિતસુસંઠિતકઢીણં' તેમનો જે કટિ ભાગ છે. તે યુષ્ટ છે. વિસ્તૃત છે. સ્થૂલ છે. ગોળ છે. અને સુંદર આકારવાળો છે. 'ઓલંબપલંબલક્ષણપમાણજુત્તપસત્થ રમ્પિજ્જવાલગંઢાણં' જેમના બન્ને કપોલોના વાળ ઉપરથી નીચે સુધી સારી રીતે લટકતા રહેલ છે. લક્ષણ અને પ્રમાણથી યુક્ત છે. પ્રશસ્ત છે અને રમણીય છે. 'તણુસુહુમસુજાયણિદ્ધલોમચ્છવિધરાણં' તનુ-સૂક્ષ્મ, સ્નિગ્ધ એવા વાળોને એ ઘોડાએ ધારણ કરેલ છે. 'મિઝવિસયપસત્થસુહુમલક્ષણ વિક્કિણ્ણકેસરવાલિધરાણં' તેમના ગળામાં અર્થાત્ ગર્દન ઉપર જે વાળ છે તે કોમળ છે, વિશદ છે. પ્રશસ્ત છે. સૂક્ષ્મ છે, સુલક્ષણોપેત છે. તથા સુલ ઝેલા છે. ઉલઝેલા નથી. 'લલંતથાસગલલાઢવરમૂસણાણં' દર્પણના જેવા આભૂષણો વિશેષથી યુક્ત તેમના માથાના આભૂષણો છે. 'મુહમંઢગોચૂલચમર-થાસકપરિમંઢિયકઢીણં' મુખ-મંડપ એ નામનું આભૂષણ વિશેષ અવચૂલ, લાંબાં લાંબાં ગુચ્છા ચામર અને થાસક-દર્પણના આકાર જેવા આભરણ વિશેષ એ બધા જેના પર યોગ્ય સ્થાને સબવેલ છે. 'તવણિજ્જચુરાણં' સોનાની તેમની ખરિયો છે. 'તવણિજ્જજીહાણં' તપેલા સોનાની તેઓની જીભ બનેલ છે. 'તવણિજ્જતાલુયાણં' તેમના તાલુ તપનીય સોના જેવા બનેલા છે. 'તવણિજ્જ જોત્તગજોતિયાણં' તપનીય સોનાની બનેલ લગામથી યુક્ત છે. 'કામગમાણં પાતિગમાણં, મણોગમાણં, મણોરમાણં, મણોહરાણં, અમિતગતીણં અમિયબલવીરિય પુરિસકારપરકમાણં' આ સઘળા પદોની વ્યાખ્યા પહેલા કરવામાં આવેલ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જ છે. 'મહયાહયહેસિયકિલકિલાહ્યરવેણં મહુરેણં મળહરેણ ચ પૂરેંતા અંબરં દિસાઓય સોમયંતા ચત્તારિ દેવસાહ્સીઓ હ્યરૂવધારીણં ઉત્તરિ-લ્લં બાહં પરિવહંતિ' આવા પ્રકારની અવસ્થા યુક્ત થયેલ ચાર હબર ઘોડાના રૂપ ધારણ કરવાવાળા દેવો મધુર અને મનોહર હણુહણુટ કરીને આકાશ અને દિશાઓને ચારે તરફથી શબ્દાયમાન કરીને વાચ્યાલિત બનાવીને પૂર્વ કર્મના ઉદય પ્રમાણે ચંદ્રમાના વિમાનને ઉપાડે છે. અહીંયાં એવું સમજવું બેઠંએ કે-ચંદ્રાદિકોના વિમાન તેવા પ્રકારના જગતના સ્વભાવ પ્રમાણે નિરા-લમ્બજ રહે છે. પરંતુ જે આભિયોગિક જાતના દેવો હોય છે. તેઓ તથા વિદ્ય નામકર્મોના ઉદયવશવર્તિ હોવાથી સમાન જાતીના દેવોના અથવા હીન જાતવાળા દેવોના વિમાનોને પોતાની ભક્તિ વિશેષ બતાવવા માટે તેમના વિમાનોને પોતાનું અહોભાગ્ય સમજીને ઘણાજ આનંદ પૂર્વક ઉઠાવે છે. તે પૈકી કેટલાક આભિયોગિક દેવ સિંહના રૂપ ધારણ કરીને કેટલાક આભિયો-ગિક દેવો હાથીના રૂપ ધારણ કરીને, કેટલાક આભિયોગિક દેવો બળદના રૂપ ધારણ કરીને અને કેટલાક આભિયોગિક દેવો ઘોડાના રૂપો ધારણ કરીને

તે વિમાનને ઉઠાવે છે. ‘एवं सूरविमाणस वि पुच्छा’ હે ભગવન્ આજ પ્રમાણે સૂર્યના વિમાનને ઉઠાવવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન છે. અર્થાત્ સૂર્યના વિમાનને કેટલા હબર દેવો ઉઠાવે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘गोयमा ! सोलस देवसाहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं’ હે ગૌતમ ! સૂર્યના વિમાનને પૂર્વ દિશા વિગેરે દિશાના ક્રમથી ૧૬ સોળ હબર દેવો ઉઠાવે છે. તેના સંબંધનું તમામ કથન જ્યેમ ચંદ્ર વિમાન ઉપાડવાના સંબંધમાં કહેલ છે. એજ પ્રમાણે છે. ‘एवं गहविमाणस वि पुच्छा हे भगवन् ! अडोना विमानोने केटला हन्नर देवो उपाडे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के ‘गोयमा ! अट्ट देव साहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं’ હે ગૌતમ ! અહના વિમાનને આઠ હબર દેવો પૂર્વ દિશાઓના ક્રમથી ઉઠાવે છે. ‘दो देवाणं साहस्सीओ पुरत्थिमिल्लं बाहं वारिवहंति दो देवाणं साहस्सीओ दक्खिणिल्लं, दो देवाणं साहस्सीओ पच्चत्थिमिल्लं, दो देव साहस्सी हयरूवधारीणं उत्तरिल्लं बाहं परिवहंति’ તેમાં અહ વિમાનની પૂર્વ દિશાના બે હબર દેવો તેને પૂર્વ દિશાની બાબુથી ઉઠાવે છે. અહ વિમાનની દક્ષિણ દિશાના બે હબર દેવો તેને દક્ષિણ દિશાની તરફ ઉઠાવે છે. અહ વિમાનની પશ્ચિમ દિશાના બે હબર દેવો તેને પશ્ચિમ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. અને અહ વિમાનની ઉત્તર દિશાના બે હબર દેવો તેને ઘોડાના રૂપ ધારણ કરીને ઉત્તર દિશાની તરફથી ઉઠાવે છે. ‘एवं णक्खत्त विमाणस वि पुच्छा’ એજ પ્રમાણે નક્ષત્રોના વિમાનને ઉઠાવવા સંબંધી પ્રશ્નના સમાધાનમાં પણ આજ પ્રમાણેનું કથન કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ નક્ષત્રોના વિમાનને કેટલા હબર દેવો પૂર્વ દિશા વિગેરે ક્રમથી ઉઠાવે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘चत्तारि देव साहस्सीओ परिवहंति’ હે ગૌતમ ! નક્ષત્રના વિમાનને પૂર્વ દિશા વિગેરે ક્રમથી બધા મળીને ૪ ચાર હબર દેવો ઉઠાવે છે. તેમાં એક હબર દેવો સિંહનું રૂપ ધારણ કરીને તેને પૂર્વ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. એક હબર દેવો હાથીના રૂપ ધારણ કરીને તેને દક્ષિણ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. એક હબર દેવો બળદના રૂપ ધારણ કરીને તેને પશ્ચિમ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. અને એક હબર દેવો ઘોડાના રૂપ ધારણ કરીને તેને ઉત્તર દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. ‘एवं तारागणं पि णवरं दो देवसाहस्सीओ परिवहंति’ એજ પ્રમાણે તારાઓના વિમાનોને પણ પૂર્વ દિશાના ક્રમથી દેવો ઉઠાવે છે. તેમ સમજવું. પરંતુ તેમના વિમાનોને કેવળ બે હબર દેવોજ ઉઠાવે છે. ૫૦૦/ પાંચસો દેવો સિંહના રૂપ ધારણ કરીને તેને પૂર્વ દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. ૫૦૦/ પાંચસો દેવો હાથીના રૂપ ધારણ કરીને તેને દક્ષિણ દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. ૫૦૦/ પાંચસો દેવો બળદના રૂપ ધારણ કરીને પશ્ચિમ દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. અને ૫૦૦/ પાંચસો દેવો ઘોડાના રૂપ ધારણ કરીને તેને ઉત્તર દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. ‘एवं चउहिसि’ એજ પ્રમાણે આ કથન ન્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનો દેવો દ્વારા ચારે દિશાઓમાં ઉઠાવવાના સંબંધમાં પણ કરી લેવું ॥ સૂ. ૧૧૪ ॥

ચન્દ્રસૂર્યાદિ કી ગતિ કા વ જમ્બૂદ્વીપસ્થ તારારુપ કે અન્તર આદિ કા નિરુપાગ

‘एषिणं भंते ! चंदिमसूरियगहणक्वत्त तारारूवाणं’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ આ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા રૂપ જ્યોતિષક દેવોમાં ‘કયરે કયરે હિંતો સિંધગતી વા મંદગતી વા’ કોણુ કોના કરતા શીઘ્ર ગતિવાળા છે. અને કોણુ કોના કરતા મંદ ગતિવાળા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ચંદેહિંતો સૂરા સિંધ ગતી સૂરેહિંતો ગહા સિંધગતી ગહેહિંતો ણક્વત્તા સિંધગતી. ણક્વત્તેહિંતો તારા સિંધ ગતી, સવ્વ-પ્પગતી ચંદા સવ્વસિંધગતીઓ તારારૂવે’ હે ગૌતમ ! ચંદ્રમા કરતાં સૂર્ય શીઘ્રગતિ વાળા છે. સૂર્ય કરતાં ગ્રહો શીઘ્ર ગતિવાળા છે. ગ્રહો કરતાં નક્ષત્રો શીઘ્ર ગતિવાળા છે. નક્ષત્રો કરતાં તારાઓ શીઘ્ર ગતિવાળા છે. સૌથી અલ્પ ગતિવાળા ચંદ્ર દેવ છે. અને સૌથી શીઘ્ર ગતિવાળા તારા રૂપ છે. ‘एषिणं भंते ! चंदिम जाव तारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पइडिया वा महइडिया वा’ હે ભગવન્ આ ચંદ્ર યાવત્ તારા રૂપ જ્યોતિષક દેવોમાં કોણુ કોના કરતાં અલ્પ ઋદ્ધિ વાળા છે? અને કોણુ કોના કરતાં મહાઋદ્ધિ વાળા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘गोयमा ! तारारूवेहिंतो ! णक्वत्ता महइडिया’ હે ગૌતમ ! તારા રૂપ જ્યોતિષક દેવો કરતાં નક્ષત્રો ઘણીજ મોટિઋદ્ધિવાળા છે. ‘णक्वत्तेहिंतो गहा महइडिया’ નક્ષત્રો કરતાં ગ્રહો મોટિ ઋદ્ધિવાળા છે. ‘गहेहिंतो सूरामहइडिया’ ગ્રહો કરતાં સૂર્ય મોટિ ઋદ્ધિવાળા છે. ‘सूरेहिंतो ! चंदा महइडिया’ સૂર્યના કરતાં ચન્દ્ર મોટી ઋદ્ધિવાળા છે. ‘सव्वप्पइडिया तारारूवा सव्वमहइडिया चंदा’ આ પ્રમાણે સૌથી થોડી ઋદ્ધિવાળા તારા રૂપ છે. અને સૌથી મહાઋદ્ધિવાળા ચંદ્ર દેવ છે. ॥ સૂ. ૧૧૦ ॥

‘जंबुद्वीवेणं भंते ! दीवे तारारूवस्स तारारूवस्स एस णं केवइयं अवाहाए अंतरे पणत्ते’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જમ્બૂ-

દ્રીપમાં આવેલ એક તારાના બીજા તારા રૂપની સાથે કેટલું અંતર કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોચમા ! દુવિદ્દે અંતરે પળ્લત્તે’ હુ ગૌતમ ! અંતર બે પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે. ‘વાધાઙ્ગમે ય નિઘ્વાધાઙ્ગમેય’ એક વ્યાધાતને લઈને અને બીજું નિઘ્વા ધાતને લઈને ‘તત્થ ણં જે સે વાધાઙ્ગમે સે જહળ્લેણં દોળ્લિય ય છાવઢ્ઢે જોયળ સળ ડ્કોસેળં વારસ જોયળસહસસાઙ્ગં દોળ્લિય વાચાલે જોયળસળ તારારૂવસસ અવાહાળ અંતરે પળ્લત્તે’ વ્યાધાતને લઈને તારા રૂપોનું પરસ્પરમાં જે અંતર કહેવામાં આવેલ છે. તે જઘન્યથી ૨૬૬ અસો છાસઠ યોજનનું કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨૨૪૨ બાર હજાર અસો બેંતાલીસ યોજનનું કહેવામાં આવેલ છે. જઘન્ય અંતર નિષધ કૂટ વિગેરેની અપેક્ષાથી કહેલ છે. કેમકે—નિષધ પર્વત અને નીલવંત પર્વત ૪૦૦/ ચાર સો યોજન ઉંચા છે. તથા તેની ઉપર જે કૂટ છે. તે ૫૦૦ પાંચસો યોજનનું ઉંચું છે. તે મૂળમાં ૫૦૦ પાંચ સો યોજનનું લાંબુ પહોળું છે. મધ્યમાં ૩૭૫ પોણા ચાર સો યોજન ઉપરની તરફ ૨૫૦ અઢીસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ છે. કૂટની બન્ને તરફ આઠ આઠ યોજનને છોડીને તારા મંડલ ચાલે છે. તેનાથી ૨૫૦ અઢીસો યોજનમાં ૧૬ સોળ મેળવી દેવાથી ૨૬૬ અસો છાસઠ યોજનનું અંતર જઘન્યથી નીકળી આવે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર આ પ્રમાણે નીકળે છે. કે—સુમેરૂ પર્વતની પહોળાઈ ૧૦ દસ હજાર યોજનની છે. બન્ને બાબુના ૧૧૨૧ અગીયારસો એકવીસ યોજન પ્રદેશને છોડીને તારા મંડળ ચાલે છે. એ રીતે દસ હજાર યોજનમાં ૨૨૪૨ બાવીસસો બેંતાળીસ મેળવવાથી આ ઉત્કૃષ્ટ અંતર આવી બંધ છે. ‘તત્થ ણં જે સે ણિઘ્વાધાઙ્ગમે સે જહળ્લેણં પંચધળ્લુયસયાઙ્ગં ડ્કોસેળં દો ગાહયાઙ્ગં તારારૂવ જાવ અંતરે પળ્લત્તે’ તથા નિઘ્વાધાતનેા આશ્રય કરીને જે અંતર થાય છે, તે જઘન્યની અપેક્ષાએ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી બે ગાઉનું છે. એ જ

પ્રમાણેનું અંતરનું કથન યાવત્ એક તારા રૂપથી ખીજ તારા રૂપ સુધીમાં સમજી લેવું 'ચંદ્રસ્સ ણં મંતે ! જોતિસિંદસ્સ જોતિસરન્નો કતિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ હે ભગવન્ ન્યોતિષેન્દ્ર ન્યોતિષ રાજ ચંદ્રની અગ્રમહિષિયો કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? 'ગોયમા ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પન્નત્તાઓ હે ગૌતમ ! ન્યોતિષેન્દ્ર ન્યોતિષ રાજ ચંદ્રની અગ્રમહિષિયો કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? 'ગોયમા ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પન્નત્તાઓ હે ગૌતમ ! ન્યોતિષેન્દ્ર ન્યોતિષિ-રાજ ચંદ્રની અગ્રમહિષિયો ચાર કહેવામાં આવેલ છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'ચંદ્વપ્પમા, જોસિણામા અચ્ચિમાલી, પમંકરા' ચંદ્રપ્રભા, ન્યોત્સ્નાભા, અચિ-માલી, અને પ્રભંકરા. 'તત્થ ણં ઇમમેગાણ દેવીણ ચત્તારિ ચત્તારિ દેવિસાહસ્સીઓ પરિવારેય' તેમાં એક એક દેવિનો પરિવાર ચાર ચાર હબ્બર દેવિયોનો છે. આનાથી એ જાણવામાં આવે છે કે-એકજ પદ્મરાણી જરૂર પડેતો ચાર હબ્બર દેવિયો રૂપ પરિવારની વિકુર્વાણા કરી શકવામાં સમર્થ છે. 'પમૂણં તઓ ઇમમેગા દેવી અણ્ણાઈ ચત્તારિ ૨ દેવિસહસ્સાઈ પરિવારં વિઝવિત્તે' કેમકે એક એક દેવી ખીજી ચાર હબ્બર દેવીયો રૂપ પરિવાર રૂપ વિકુર્વાણા કરવાને શક્તિશાળી છે. તેથી 'એવા મેવ સપુવ્વાવરેણં સોલસ દેવ સાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ' આ રીતે બધી મળીને એટલે કે ચાર અગ્રમહિષિયોનો કુલ દેવિયોનો પરિવાર ૪-૪ ચાર ચાર હબ્બરના હિસાબ પ્રમાણે ૧૬ સોળ હબ્બર થાય છે. 'સેત્તં તુહિણ' આ પ્રમાણે આ ચંદ્ર દેવના અંત:પુર (રણવાસ) નું કથન કરવામાં આવેલ છે. 'તુટિક્ક' એ શબ્દનો અર્થ અંત:પુર એ પ્રમાણે છે. 'પમૂણં મંતે ! જોતિસિંદે જોતિસરાયા ચંદવહિંસણ વિમાણે સમાણ સુહમ્માણ ચંદંસિ સીહાસણંસિ તુહિણ સહિં દિવ્વાઈ મોગમોગાઈ મુંજમાણે વિહરિત્તે' હે ભગવન્ ! ન્યોતિષેન્દ્ર ન્યોતિષરાજ ચંદ્રા વતંસક વિમાનમાં, સુધર્મા સભામાં ચંદ્ર સિંહાસનની ઉપર પોતાના અંત:

પુરના દિવ્ય એવા ભોગોપભોગોને ભોગવવા માટે શું સમર્થ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. 'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ નો પમૂ ચંદે જોતિસરાયા ચંદવહિંસણ વિમાણે સમાણ સુહમ્માણ ચંદંસિ સીહાસણંસિ તુહિણ સહિં દિવ્વાઈ મોગમોગાઈ મુંજમાણે વિહરિત્તે' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહોછો કે-ન્યોતિષરાજ ચંદ્ર ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં સુધર્મા સભામાં ચંદ્ર સિંહાસનની ઉપર પોતાના અંત:પુરની સાથે દિવ્ય એવા ભોગોપભોગોને ભોગવવા માટે સમર્થ નથી ? 'ગોયમા ! ચંદ્રસ્સ જ્યોતિસિંદસ્સ જ્યોતિસરન્નો ચંદવહિંસણ વિમાણે સમાણ સુહમ્માણ માણવગંસિ ચેતિયસ્ખંભંસિ વહિરામણસુ ગોલવટ્ટસમુગણસુ જિણસકહાઓ સન્નિચિત્તાઓ ચિટ્ઠંતિ' હે ગૌતમ ! ન્યોતિષેન્દ્ર ન્યોતિષરાજ ચંદ્રના ચંદ્રા વતંસક વિમાનમાં સુધર્માસભામાં માણવક ચૈત્યસ્તંભમાં વજ્રમય ગોલવર્ત

સમુદ્ગકોમાં અનેક જીનેન્દ્ર દેવોના હાડકાઓ રાખવામાં આવેલ છે. ‘જાઓ
 ણં ચંદ્રસ્સ જોતિસિદ્ધસ્સ જોતિસરન્નો અન્નેસિંચ બહૂણં જોતિસિયાણં દેવાણય
 દેવીણય અચ્ચણિજ્જાઓ જાવ પજ્જુવાસણિજ્જાઓ’ આ સઘળા હાડકા જ્યોતિ-
 પેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચંદ્રને તથા ખીબ્બ પણુ અનેક જ્યોતિષક દેવોને અને તેમની
 દેવીઓને અર્ચનીય છે. યાવત્ પર્યુપાસનીય છે. ‘તાસિ પણિહાણ નો પમૂ ચંદે
 જોતિસરાયા ચંદવડિંસણ જાવ ચંદંસિ સીહાસણંસિ જાવ મુંજમાણે વિહરિત્તણ’
 તેથીજ તેમની સમીપતાને લઈને જ્યોતિષરાજ જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્રાવતંસક
 વિમાનમાં યાવત્ ચંદ્ર સિંહાસનની ઉપર યાવત્ ભોગોપભોગોને ભોગવવાને
 સમર્થ થતા નથી. ‘સે ણણ ટ્ઠેણં ગોયમા ! નો પમૂ ચંદે જોહસરાયા ચંદવડિંસણ
 વિમાણે સમાણ સુહમ્માણ ચંદંસિ સીહાસણંસિ તુહિણ સદ્ધિં દિવ્વાઈ મોગ-
 મોગાઈ મુંજમાણે વિહરિત્તણ’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! જ્યોતિષરાજ ચંદ્ર
 ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં અને સુધર્મા સલાના ચંદ્ર સિંહાસન પર ખેસી ને વાબ્બ
 ઓના મધુર શબ્દોના નાદ ના શ્રવણુ પૂર્વક દિવ્ય એવા ભોગોપભોગ ભોગ-
 વવાને સમર્થ નથી ‘અદુત્તરંચ ણં ગોયમા ! પમૂ ચંદે જોતિસિંદે જોતિસરાયા
 ચંદમડિંસણ વિમાણે સમાણ સુહમ્માણ ચંદંસિ સીહાસણંસિ ચચહિં સામાણિય
 સાહસીહિં જાવ સોલસહિં આયરક્કલદેવાણં સાહસીહિં અન્નેહિં બહૂહિં જોતિ-
 સિણહિં દેવેહિં દેવીહિં ચ સદ્ધિં સંપરિવુડે’ પરંતુ હે ગૌતમ ! એ જ્યોતિષેન્દ્ર
 જ્યોતિષરાજ ચંદ્ર ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં અને સુધર્માસલામાં ચંદ્ર સિંહા-
 સનની ઉપર ચાર હબ્બર સામાનિક દેવોથી યાવત્ સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક
 દેવોથી તથા ખીબ્બ પણુ અનેક જ્યોતિષક દેવોથી અને દેવિયોથી ઘેરાયેલ
 થઈને ‘મહયાહયણદ્દુગ્ગીઙ્ગાઈવાઈયતંતીતલતાલતુહિયઘણમુઙ્ગપહુપ્પવાઈયરવેણં દિવ્વાઈ
 મોગમોગાઈ મુંજમાણે વિહરિત્તણ’ જેર જેરથી વગાડવામાં આવેલ નૃત્યમાં
 ગીતમાં વાજીત્રોના તંત્રીના તલના તાલમાં ત્રુટિતને ઘનનો અને મૃદંગને
 ચતુર વગાડવા વાળાઓ દ્વારા ઉત્થિત શબ્દોથી દિવ્ય એવા ભોગોપભોગોને
 ભોગવવા માટે સમર્થ છે. ‘પમૂ’ શબ્દનો સંબંધ અહીયાં કરવામાં આવેલ છે

‘કેવલં પરિચાર તુહિણ સદ્ધિં ભોગભોગાઈં બુદ્ધીણ નો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં’ ભોગોપભોગોને ભોગવવાનું કેવળ પોતાના અંતઃપુરના પરિવારની સાથે જ મનમાં વિચાર કરવા માત્રથી જ તે કરી શકે છે. સાક્ષાત્ મૈથુન સેવન કરવાના રૂપમાં તે ભોગોપભોગોને ભોગવી શકતા નથી.

‘સૂરસ્સ ણં મંતે ! જોતિસિંદસ્સ જોતિસરન્નો કહ્ અગ્ગમહિસીઓ પન્નત્તાઓ’ હે લગવન્ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની અગ્રમહિષિયો કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? ‘ગોયમા ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની ચાર અગ્રમહિષિયો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા સૂરપ્પમા, આયવપ્પમા અચ્ચિમાલી, પમંકરા’ તેમના નામો આ પ્રમાણે છે. સૂર્ય પ્રલા, આતપપ્રલા, અર્ચિમાલી અને પ્રલંકરા. ‘એવં અવસેસં જહા ચંદસ્સ ણવરં સૂરવહિંસણ વિમાણે સૂરંસિ સીહાસણંસિ તહેવ સવ્વંસિ પિ ગહાર્ણિણં ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓં તં જહા વિજયા વેજયંતી જયંતી, અપરાહ્યા તેસિં પિ તહેવ’ આની પછીનું બાકીનું તમામ કથન ચંદ્રના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. પરંતુ ચંદ્રના પ્રકરણ કરતાં આ સૂર્યના પ્રકરણમાં એજ વિશેષતા છે કે—અહિંયાં સૂર્યાવતંસક વિમાન છે. સૂર્ય નામવાળું સિંહાસન છે. તથા ગ્રહાદિ જે બીજા જ્યોતિષિક દેવો છે તે બધાની દરેકની ચાર ચાર અગ્રમહિષિયો છે. તેમના નામો આ પ્રમાણે છે. —વિજયા, વૈજયન્તી, જયન્તી અને અપરાણતા. આ બધાનું વર્ણન પણ પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. ॥ સૂ. ૧૧૬ ॥

ચન્દ્રવિમાનસ્થ દેવોં કી સ્થિતિ કા નિરુપણ

‘ચંદ વિમાણેણં મંતે ! દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ટીકાર્થ—હે લગવન્ ! ચંદ્ર વિમાનમાં જે દેવો રહે છે. તેઓની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘એવં જહા ઠિઈંપણ તહા માણિયવ્વા જાવ તારાણં’ હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થિતિ પદમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તમામ કથન અહીંયાં કરીલેવું જોઈએ. આ રીતે ચંદ્ર વિમાનમાં ચંદ્રમાંની અને તેમના સામાનિક દેવોની તથા આત્મરક્ષક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પદ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણની તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક હબર વર્ષથી વધારે એક પદ્યોપમ

ની છે. અહીંયાં દેવિયોની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્થોપમના ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચસો વર્ષ અધિક અર્ધાપલ્થોપમની છે. એજ પ્રમાણુ સૂર્યાદિ સંબંધી સ્થિતિ પણ સમજી લેવું જોઈએ. સૂર્યવિમાનમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્થોપમના ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક હજાર વર્ષથી વધારે એક પલ્થોપમની છે. અહીંયાં દેવિયોની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્થોપમની ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચસો વર્ષથી વધારે અર્ધા પલ્થોપમની છે. ગ્રહ વિમાનમાં રહેલ દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્થોપમના ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્થોપમની છે. દેવિયોની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્થોપમના ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અર્ધા પલ્થોપમની છે. નક્ષત્ર વિમાનમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્થોપમના ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્થોપમની છે. દેવિયોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્થોપમના ચોથાલાગ પ્રમાણુની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઈક વધારે પલ્થોપમના ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે. તારા વિમાન દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્થોપમના આઠમા લાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પલ્થોપમના ૨ યે ચોથા લાગ પ્રમાણુની છે. દેવિયોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્થોપમના આઠમા લાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઈક વધારે પલ્થોપમના આઠમા લાગ પ્રમાણુ છે.

અલ્પ બહુત્વનું કથન

‘एणसि णं भंते ! चंदिम सूरियगहनकखत्तारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा’ હે ભગવન્ આ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા મંડલ તેમની અંદર કોણુ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે ? કોણુ કોના કરતાં વધારે છે ? અને કોણુ કોની ધરાધર છે ? તથા કોણુ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा ! चंदिमसूरिया एणं दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा’ હે ગૌતમ ! ચંદ્રમાં અને સૂર્ય અને પરસ્પર તુલ્ય છે. અને સૌથી કમ છે. કેમકે—દરેક દ્વીપમાં અને દરેક સમુદ્રમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય સમાન સંખ્યાવાળા કહ્યા છે. તથા એ ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારાઓ અલ્પ છે. ‘संखेज्जगुणा णकखत्ता’ નક્ષત્રો ચંદ્ર અને સૂર્ય કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે કહ્યા છે. કેમકે—તે અઠ્યાવીસ ગણા વધારે છે. ‘संखेज्जगुणा गहा’ નક્ષત્રો કરતાં ગ્રહો સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે તેઓ કંઈક વધારે ત્રણ ગણા કહેલ છે. ‘संखेज्जगुणाओ तारग्गाओ’ ગ્રહોના કરતાં તારાઓ સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—તેઓને પ્રભૂત કોટી કોટિ ગણા કહ્યા છે. ॥ સૂ. ૧૧૨ ॥

વૈમાનિક દેવોં કે વિમાનોં કે સ્થલ તથા શકાદિ દેવોં કી પરિષદા આદિ કા નિરુપાણ

વૈમાનિક દેવોની વક્તવ્યતા

‘કહિ ણં મંતે ! વૈમાણિયાણં દેવાણં વિમાણા પ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હો ભગવન ! વૈમાનિક દેવોના વિમાન કયાં આવેલા છે ? અને વૈમાનિક દેવ કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘જહા ઠાણપદે તહા સવ્વં માણિયવ્વ’ હો ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થાન પદમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે એ સઘળું કથન આના સંબંધમાં અહીંયા પણ કહી લેવું જોઈએ. આ રીતે આ રત્નપ્રલા પૃથ્વીના રૂચકોપલક્ષિત બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની ઉપર ઉંચા-ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ નક્ષત્ર તારાઓની પણ ઉપર અનેક યોજન અનેક યોજન શત, અનેક યોજન સહસ્ર અનેક યોજન શત સહસ્ર અનેક યોજન કોટિ કોટી સુધી જવાથી અર્થાત્ ‘સોહમ્મિ દિવઙ્ઘા અઙ્ઘા ઙ્ઙાય રજ્જુમાહિદે વંમંમિ અદ્ધપંચમ છ અચ્ચુણ સત્ત લોગંતે’ આ ગાથામાં કહેલ કથન પ્રમાણે રત્નપ્રલા પૃથ્વીથી ૧૧૧ હોઠ રજ્જુ પ્રમાણે ઉપર જવાથી ઇષ્ટપ્રાણ્ણારા પૃથ્વીથી પહેલા બરોબર એજ સ્થાન પર સૌધર્મ, ઇશાન સનત્કુમાર, માહિન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક; શુક સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ, અચ્ચુત ઐવેચક અને અનુત્તર આ દેવલોકમાં વૈમાનિકોના ૮૪૯૭૦૨૩/ ચોર્યાશી લાખ સત્તાણું હજાર ને તેવીસ વિમાનો છે. આ સંખ્યા ‘વત્તીસ અટ્ટવીસા બારસ અટ્ટ ચરો-સયસહસ્સા’ ઇત્યાદિ સંખ્યાના સંયોગથી આવે છે. આ વિમાનો સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છ, શ્લક્ષણ, લષ્ટ, મૃષ્ટ, ઘૃષ્ટ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. તેમાં અનેક વૈમાનિક દેવો રહે છે. ત્યાં રહેવાને કારણે તેમના નામો એ સ્થાનના જેવાજ થયેલ છે, જેમકે-સૌધર્મ, ઇશાન, યાવત્ ઐવેચક અનુત્તર વ્યવહારમાં અહીંયાં પણ એવું જ જોવામાં આવે છે. જેમકે-પંચાલ દેશમાં રહેવાવાળાને ‘પાંચાલ’ એવા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સૌધર્મથી લઈને

અચ્યુત દેવલોક સુધીના એ સૌધર્માદિક દેવો ક્રમશઃ મૃગ, મહિષ, વરાહ, સિંહ છગલ, દર્દુર; હય, ગજપતિ, ભુજગ ખંગ, વૃષભાંક અને વિડિમ આ ચિહ્નો જેમના પ્રગટ થાય છે, એવા હોય છે. સૌધર્મ દેવોના મુગુટોમાં મૃગના રૂપનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. ઈશાન દેવોના મુગુટોમાં મહિષનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. સનતકુમાર દેવોના મુગુટોમાં વરાહનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. મહેન્દ્ર દેવોના મુગુટોમાં સિંહનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે, પ્રહલલોક દેવોના મુગુટોમાં; છગલ-સસલાનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. લાન્તક દેવોના મુગુટોમાં દેડકાનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. શુકલોકના દેવોના મુગુટોમાં ઘોડાનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. સહસ્રાર દેવોના મુગુટોમાં ગજપતિનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. આનત કલ્પના દેવોના મુગુટોમાં સર્પનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. ‘ખંગ’ એ પદ્ધતી અહીંયાં ચોપગા વિશેષ ગેંડા-હાથી લેવામાં આવેલ છે. આરણ્ય કલ્પના દેવોના મુગુટોમાં બળદનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. અને અચ્યુત કલ્પના દેવોના મુગુટોમાં વિડિમનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. આ બધા દેવોના મુખ-શ્રેષ્ઠ કુંડળોથી પ્રકાશિત હોય છે. શ્રેષ્ઠ કુંડળોથી સદા ચમકતા રહે છે. તેમના મસ્તકો આ મુગુટોની હીમિથી ઉદ્દીપિત રહે છે. તેનો વર્ણ પન્નપત્રના જેવો ગૌર હોય છે. એ કલ્યાણના પાત્ર હોય છે. અર્થાત્ પરમ પ્રશસ્ત હોય છે. તેનો વર્ણ, ગંધ અને સ્પર્શ શુભ હોય છે. તેની વિક્રિયા પણ શુભ હોય છે. વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો અને માળાઓને ધારણ કરવાવાળા હોય છે. પરિવાર વિમાન વિગેરે મોટી ઋદ્ધિઓના તેઓ અધિપતિ હોય છે. શરીર આભરણ વિગેરે પ્રકારની મોટી પ્રભાવાળા હોય છે. મહાયશસ્વી હોય છે. મહાન્ બળવાળા હોય છે. મહાન્ પ્રભાવશાલી હોય છે. મહાસુખી હોય છે, તેમનું વક્ષસ્થળ પહેરેલા હારોની ચમકથી સદા ચમચમાટ વાળું રહે છે. પહેરેલા કુંડળોથી તેઓની કપોલ પાલી ઘસાતી રહે છે. વિચિત્ર પ્રકારના હાથના આભૂષણોથી તેમના બન્ને હાથો સુશોભિત થતા રહે છે. તેમના મુકુટોની વિચિત્ર-અનેક પ્રકારની માલાઓ સન્જીત રહે છે, એ દેવો પોતે સુંદરથી પણ સુંદર અને આનંદ દાયક માળાઓ પહેરેલા રહે છે. અને તેમના શરીરોની

ઉપર ખુશખોદાર ઉપટન લગાડેલા રહેલ છે. તેમના શરીર, સદા ચમકતા રહે છે. લાંબી લાંબી વનમાળાઓથી તે સુશોભિત રહે છે. તે પોતાના શારીરિક દિવ્ય વર્ણુથી, દિવ્ય ગંધથી, દિવ્ય સ્પર્શથી તથા દિવ્ય સંહનન અને દિવ્ય સંસ્થાનથી દિવ્ય દેવર્ધિથી, દિવ્યદ્યુતિથી, દિવ્ય પ્રભાથી દિવ્ય છાયાથી દિવ્ય જ્વાલાથી દિવ્ય તેજથી અને દિવ્ય લેશ્યાથી દસે દિશાઓને અવલાસિત કરતા થકા ઘોતિત કરતા થકા યાવત્ પ્રકાશિત કરતા થકા આનંદ કરતા રહે છે. અચ્યુત સુધિના વૈમાનિક શકાદિ દેવો પોતપોતાના કલ્પમાં લાખો વિમાન વાસી દેવોના જેવા સામાનિક દેવોના લોકપાલોના, પોતાના પરિવાર સહિતની પોતાની અગ્રમહિષિયોનું પરિષદાના દેવોનું અનીકોની અનીકાધિપતિયોનું તથા સેંકડો આત્મરક્ષક દેવોના તથા બીજા પણ અનેક દેવો અને દેવિયોનું અધિ-પતિપણું કરતા થકા તેઓનું પાલન કરતા થકા તથા વિશાલ નૃત્ય વિગેરે રૂપ દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા થકા સુખ પૂર્વક પોતાનો સમય વીતાવતા રહે છે. સૌધર્મ દેવોના વિમાનો કયાં આવેલા છે ? એ વાત બતાવવામાં આવે છે. જંબૂદ્વીપમાં આવેલ મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં રતનપ્રભા પૃથ્વીની ઉપર ન્યોતિષ મંડલના ઉપરના આકાશ ભાગમાં સાધર્મજૂ (દોઢરાજી) પલક્ષિત ક્ષેત્રમાં અત્યંત વિશાળ સૌધર્મ કલ્પ આવેલ છે. એ પ્રાચીપ્રતીચીનાયત વિગેરે વિશેષણો વાળો અને અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ સુધિના વિશેષણોવાળો છે. સૌધર્મકલ્પોમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. આ બધા વિમાનાવાસો અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ હોય છે. વિમાનોની બહુમધ્યમાં પાંચ વિમાનાવતંસક છે. જે આ પ્રમાણે છે.—પૂર્વ દિશામાં અશોકાવતંસક છે. દક્ષિણ દિશામાં સમ-પર્ણાવતંસક છે. પશ્ચિમ દિશામાં ચંપકાવતંસક છે. ઉત્તર દિશામાં આમ્રા-વતંસક છે. અને એ બધાની મધ્યમાં સૌધર્માવતંસક છે. આ બધા વિમાના વતંસકો અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. આ ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનોમાં સૌધર્મ દેવ રહે છે. એ બધા ‘મહિદ્વિયા જાવ દસ દિસાઓ ઉજ્જોવેમાણા’ મહર્દિક હોય છે. દસે દિશાઓને ઉઘોતિત કરતા થકા આનંદ પૂર્વક પોતાના સમયને વિતાવતા રહે છે. અને પોતપોતાના સામાનિક વિગેરે દેવોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકા સુખ પૂર્વક રહે છે. ॥ સૂ. ૧૧૮ ॥

‘सकस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो’ धत्थादि

टीकार्थ—गौतमस्वामीએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની કેટલી પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! તઓ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! ત્રણ પરિષદાઓ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની કહેલ છે. ‘તં જહા’ તેનું નામ આ પ્રમાણે કહેલ છે. ‘સમિયા ચંડા, જાયા’ સમિતા ચંડા અને જાતા તેમાં ‘અઢ્ઢિંતરિયા સમિયા, મજ્જમિયા ચંડા બાહિરિયા જાયા’ જે આભ્યન્તર પરિષદા છે તેનું નામ સમિતા છે. મધ્યમાં જે પરિષદા છે તેનું નામ ચંડા એ પ્રમાણેનું છે. એને બહારની જે પરિષદા છે. તેનું નામ જાતા એ પ્રમાણે છે. ‘સકસ્સણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો અઢ્ઢિંતરિયાએ પરિસાએ કત્તિ દેવસાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની આભ્યન્તર પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહેવામાં આવેલા છે ? ‘મજ્જિમાએ પરિસાએ તહેવ બાહિરિયાએ પુચ્છા’ મધ્યમ પરિષદામાં અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમાં ! સકસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો અઢ્ઢિંતરિયાએ પરિસાએ બારસ દેવસાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૧૨ બાર હજાર દેવો છે. ‘મજ્જિમિયાએ પરિસાએ ચઙ્ગસ દેવ સાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ’ મધ્યમા પરિષદામાં ૧૪ ચૌદ હજાર દેવો છે. ‘બાહિરિયાએ પરિસાએ સોલસ દેવ સાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ’ બાહ્ય પરિષદામાં ૧૬ સોળ હજાર દેવો કહ્યા છે. ‘તહા અઢ્ઢિંતરિયાએ પરિસાએ સત્ત દેવી સયાણિ, મજ્જિમિયાએ છ્ચ્ચ દેવી સયાણિ ‘બાહિરિયાએ પંચ દેવી સયાઈ પન્નત્તાઈ’ તથા આભ્યન્તર પરિષદામાં સાતસો દેવિયો છે. મધ્યમા પરિષદામાં છસો દેવિયો છે, અને બાહ્ય પરિષદામાં પાંચસો દેવિયો છે. ‘સકસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો અઢ્ઢિંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેલ્લઙ્ગ્યં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે. ‘એવં મજ્જિમિયાએ બાહિરિયાએ વિ’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! સકસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો અઢ્ઢિંતરિયાએ પરિસાએ પંચ પલ્લિઓવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્લિઓવમાની કહેવામાં આવેલ છે. ‘મજ્જિમાએ પરિસાએ ચત્તારિ પલ્લિઓવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્લિઓવમાની કહેવામાં આવેલ છે. ‘બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા’ બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્લિઓવમાની

છે, 'દેવીણં ઠિઈ' દેવિયોની સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે—'અભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા' આભ્યંતર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની છે. 'મઙ્ગિમિયાણ દુન્નિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા' મધ્યમ પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ બે પદ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'બાહિરિયાણ પરિસાણ ઇણં પલિઓવમં ઠિઈ પણ્ણત્તા' બાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની છે. 'અદ્દો સો ચેવ જહા ભવણવાસીણં' ભવન પતિયોના કથન પ્રમાણે જ આકીનું તમામ કથન અહીંયાં કહી લેવું જોઈએ. 'કહિણં મંતે ! ઈસાણકાણં દેવાણં વિમાણા પણ્ણત્તા' હે ભગવન્ ! ઇશાન દેવોના વિમાનો કયાં કહેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'તહેવ સવ્વં જાવ ઈસાણે ઇથ દેવિંદે દેવરાયા જાવ વિહરઈ' હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં સઘળું કથન સૌધર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. પરંતુ અહીંયાં એ કથન કરતાં એટલું જ અંતર છે. કે—રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રચક થી ઉપલક્ષિત બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની ઉપર ઉંચે ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરેને ઓળંગીને મેરૂની ઉત્તર દિશામાં ઇશાન દેવોના ૨૮ અકયાવીસ લાખ વિમાનાવાસો કહેવામાં આવેલા છે. તથા પાંચ વિમાનાવતંસક કહેલા છે. તે પૈકી અંકાવતંસક પૂર્વ દિશામાં છે. સ્ફટિકાવતંસક દક્ષિણ દિશામાં રજતાવતંસક પશ્ચિમ દિશામાં જાત રૂપાવતંસક ઉત્તર દિશામાં તથા મધ્યમાં ઇશાનાવતંસક છે. એ બધા વિમાનો સર્વાત્મના રત્નમય છે, યાવત્પ્રતિરૂપ છે. તેમાં ઇશાન દેવ રહે છે. તેમનું મુખ મંડલ કુંડળોની કાંતિથી સદા ઉદ્યોતિત રહે છે. યાવત્ આ દિવ્ય વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી દસે દિશાઓને ઉદ્યોતિત કરતા થકા પોત પોતાના સામાનિક દેવો અને દેવિયોનું અધિપતિ પાણું ભર્તૃત્વ કરતા થકા દિવ્ય એવા ભોગોપ-ભોગોને ભોગવતા રહે છે. આ શિવાય આકીનું તમામ કથન આના સંબંધનું સૌધર્મ પ્રકરણના કથન પ્રમાણે જ છે. 'ઈસાણસ્સ ણં મંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો કત્તિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ' હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની કેટલી પરિ-ષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોચમા ! તઓ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ' હે ગૌતમ ! ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. 'તં જહા' જે આ પ્રમાણે છે.—'સમિતા, ચંડા જાતા તહેવ સવ્વં' સમિતા ચંડા અને જાતા આ સંબંધી વિશેષ કથન શકેન્દ્રના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે છે, તેજ પ્રમાણેનું તે કથન અહિંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ. આભ્યંતર પરિષદાનું નામ સમિતા છે. 'તહેવ સવ્વે' ઇત્યાદિ સઘળું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે 'જવરં અભિંતરિયાણ પરિસાણ દસ દેવ સાહસીઓ પણ્ણત્તાઓ' આભ્યંતર પરિ-ષદામાં અહીંયાં દસ હજાર દેવો કહેવામાં આવેલ છે. 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ બારસ દેવસાહસીઓ' મધ્ય પરિષદામાં ૧૨ બાર હજાર દેવો કહેલા છે.

‘बाहिरियाए चउइस्स देव साहस्सीओ’ आह्य परिषदाभां १४ यौद उजर हेवो
 કહેલા છે. ‘દેવીણં પુચ્છા’ હે લગવન્! આ આભ્યંતર, મધ્ય અને આહ્ય
 પરિષદાભાં કેટલી દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે? ‘અઙ્ઙિમંતરિયાए णव देवीसया
 पण्णत्ता’ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! આભ્યંતર પરિ-
 ષદાભાં ૯૦૦ નવસો દેવિયો કહેલ છે. ‘મઙ્ગિમિયાए परिसाए अट्ट देवी सया
 पण्णत्ता’ મધ્યમ પરિષદામાં આઠસો દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે. ‘बाहिरियाए
 परिसाए सत्त देवीसया पण्णत्ता’ આહ્ય પરિષદમાં ૭૦૦ સાતસો દેવિયો કહે-
 વામાં આવેલ છે. ‘देवाणं ठिती पण्णत्ता’ હે લગવન્! આ પરિષદાઓમાના
 દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે
 છે કે-હે ગૌતમ! ‘अङ्गिंमंतरियाए परिसाए देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिती
 पण्णत्ता’ ઇશાન દેવની આભ્યંતર પરિષદામાંના દેવોની સ્થિતિ સાત પદ્યો-
 પમની કહેવામાં આવેલ છે. ‘मङ्गिमियाए छ पलिओवमाइं बाहिरियाए पंच
 पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ છ પદ્યોપમની
 કહેવામાં આવેલ છે. અને આહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પદ્યોપમની
 કહેલ છે. ‘देवीणं पुच्छा’ હે લગવન્! ઇશાન દેવેન્દ્રના વિમાનમાં દેવિયોની
 સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 ‘अङ्गिंमंतरियाए साइरेगाइं पंच पलिओवमाइं मङ्गिमियाए परिसाए चत्तारि पलि-
 ओवमाइं ठिती पण्णत्ता बाहिरियाए परिसाए तिण्णि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता’
 હે ગૌતમ! આભ્યંતર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ પાંચ પદ્યોપમની કહે-
 વામાં આવેલ છે. મધ્યમ પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ચાર પદ્યોપમની કહે-
 વામાં આવેલ છે. અને આહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની
 કહેવામાં આવેલ છે. ‘अट्टो तहेव भाणियच्चो’ આ શિવાયનું આકીનું સઘળું
 કથન સૌધર્મ પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ સમજી લેવું. ‘सणकुमारणं
 पुच्छा’ હે લગવન્ સનતકુમારોના વિમાનો કયાં આવેલા છે? અને એ સન-
 તકુમાર દેવ કયાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘तहेव ठाण
 पद्दगमेणं जाव सणकुमारस्स तओ परिसाओ समिताइ तहेव’ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
 ઝીજી સ્થાન પદમાં લવનવાસી દેવોના ગમના કથન પ્રમાણે સનતકુમારોના
 સંબંધમાંનું કથન સમજી લેવું. તે આ પ્રમાણે-સૌધર્મ કલ્પની ઉપર સપક્ષ
 સપ્રતિ દિશાઓમાં-પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં
 યાવત્ અનેક કોડા કોડી યોજન સુધી દૂર જવાથી પૂર્વ પશ્ચિમ સુધી
 લાંબુ અને ઉત્તર દક્ષિણ સુધી પહોળું વિગેરે વિશેષણોવાળું સનતકુમાર
 નામનું એક કલ્પ છે. તેમાં સનતકુમાર દેવોના ૧૨ આર લાખ વિમાનો છે.

તેમાં પાંચ વિમાનાવતંસક છે. તે આ પ્રમાણે સમજવા જેમકે—પૂર્વ દિશામાં અંકાવતંસક છે. દક્ષિણ દિશામાં સ્ફટિકાવતંસક છે. પશ્ચિમ દિશામાં રજતાવતંસક છે. અને ઉત્તર દિશામાં જ્વલતાવતંસક છે. અને વચમાં સનત્કુમારાવતંસક છે. આ સનત્કુમાર કલ્પમાં અગ્રમહિષિયોનું કથન કહેવામાં આવેલ નથી કેમકે—અહીંયાં પરિચ્છીત દેવિયોનો અસદ્ભાવ છે. સનત્કુમાર કલ્પમાં સનત્કુમારાવતંસક વિમાનમાં સુધર્મા સલામાં સનત્કુમાર નામના સિંહાસનની ઉપર બિરાજેલા એ સનત્કુમાર દેવ ૧૨ બાર લાખ વિમાનાવાસોનું ૧૨ બાર હજાર સામાનિક દેવો વિગેરેનું અધિપતિ પશુ અને પૌરપત્ય કરતા થકા યાવત્ પોતાના સમયને વીતાવતા રહે છે. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું કથક શકના પ્રકરણના કથન પ્રમાણે અહીંયાં પણ તેઓની ત્રણ પરિષદાઓ છે. અને તેના નામો પણ સમિતા, ચંડા અને જ્વલતા એ પ્રમાણે છે. ‘જ્વરં અદ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવસાહસ્સીઓ પળ્લણ્ણત્તાસો’ અહીંની આભ્યન્તર પરિષદાના જે દેવો છે તેમની સંખ્યા આઠ હજારની છે. ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દસ દેવ સાહસ્સીઓ પળ્લણ્ણત્તાઓ’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સંખ્યા દસ હજારની છે. ‘બાહિરિયાણ પરિસાણ બારસ દેવ સાહસ્સીઓ પળ્લણ્ણત્તાઓ’ બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સંખ્યા ૧૨ બાર હજારની છે. ‘અદ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં ઠિત્તી અદ્ધ પંચમાઈ સાગરોવમાઈં ચત્તારિ પલ્લિઓવમાઈં પળ્લણ્ણત્તાઈં’ આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪૥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને પાંચ પદ્યોપમની છે, ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ અદ્ધ પંચમાઈં સાગરોવમાઈં ચત્તારિ પલ્લિઓવમાઈં ઠિત્તી પળ્લણ્ણત્તા’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪૥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને ચાર પદ્યોપમની છે, ‘બાહિરિયાણ પરિસાણ અદ્ધપંચમાઈં સાગરોવમાઈં તિણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈં ઠિત્તી પળ્લણ્ણત્તા’ બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪૥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને ત્રણ પદ્યોપમની કહેલ છે. ‘અદ્ધો સો ચેવ’ આ બધાનું કાર્ય પહેલાના કથન પ્રમાણ સમજવું ‘એવં માર્હિંદસ્સ વિ તહેવ તઓ પરિસાઓ જ્વરં અદ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ છ દેવસાહસ્સીઓ પળ્લણ્ણત્તાઓ’ એજ પ્રમાણે માર્હેન્દ્ર દેવેન્દ્રના સંબંધમાં પણ કથન સમજ લેવું, અહીંયાં પણ પૂર્વોક્ત નામો વાળી ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. આભ્યન્તર પરિષદામાં ‘છ દેવ સાહસ્સીઓ પળ્લણ્ણત્તાઓ’ છ હજાર દેવો છે. ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ અદ્ધ દેવસાહસ્સીઓ પળ્લણ્ણત્તાઓ’ મધ્યમાં પરિષદામાં આઠ હજાર દેવો છે. અને ‘બાહિરિયાણ દસ દેવસાહસ્સીઓ પળ્લણ્ણત્તાઓ’ બાહ્ય પરિષદામાં ૧૦ દસ હજાર દેવો છે. ‘ઠિઈ દેવાણં અદ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ અદ્ધ પંચમાઈં સાગરોવમાઈં સત્ત પલ્લિઓવમાઈં’ આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪૥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને સાત પદ્યોપમની છે. ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ પંચ સાગરોવમાઈં છચ્ચ પલ્લિઓવમાઈં’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમ અને છ પદ્યોપમની છે. ‘બાહિરિયાણ પરિસાણ અદ્ધ પંચમાઈં

સાગરોવમાઈ' પંચ પલિઓવમાઈ' બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪૥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને પાંચ પદ્યોપમની છે. 'તહેવ સવ્વેસિં હંદાણં ઠાણપયગમેણં' સનત્કુમાર વિગેરેની જેમ સ્થાન પદ ગમથી સઘળા ઇંદ્રોના વિમાનોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર દરેક ઇંદ્રોની પરિષદાના વિમાનોનું કથન કરે છે. તે આ પ્રમાણે—'બંમસ્સ વિ તઓ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ' હે ભગવન્ બ્રહ્મલોકના દેવોના વિમાનો કયાં આવેલા છે? અને બ્રહ્મલોકના દેવો કયાં નિવાસ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! સનત્કુમાર કલ્પ અને માહિન્દ્ર કલ્પની ઉપરની દિશાઓમાં અને પ્રતિદિશાઓમાં ઘણે દૂર સુધી ઉપર જવાથી આવતા બરોબર એજ સ્થાન પર બ્રહ્મલોક નામનું કલ્પ છે. તે કલ્પ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબુ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી પહોળું છે. પ્રતિ પૂર્ણ ચંદ્રમાના જેવું તેમનું સંસ્થાન છે અંગારાની પ્રદીપ થયેલ અગ્નિના જેવી તેની પ્રભા છે. વિગેરે પ્રકારના વિશેષણો પહેલા કલ્પોના કથન પ્રમાણે આનું વર્ણન પણ કરી લેવું. આ કલ્પમાં ચાર લાખ વિમાનો છે. અને ચાર વિમાનાવતંસકો છે. તે વિમાનાવતંસકોના નામે અશોકાવતંસક સમપણ્ણાવતંસક, ચંપકાવતંસક, અને આઆવતંસક છે. આ અવતંસકોની વચમાં બ્રહ્મલોકાવતંસક છે. આમાં પહેલા કહેવામાં આવેલ નામોવાળી ત્રણ પરિષદાઓ છે. તે પૈકી આભ્યન્તર પરિષદામાં ચાર હબ્બર દેવો છે. મધ્યમાં પરિષદામાં ૬ છ હબ્બર દેવો છે. બાહ્ય પરિષદામાં ૮ આઠ હબ્બર દેવો છે. 'દેવાણં ઠિત્તી' દેવોની સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે.—'અબ્બિત્તરિયાણ અદ્ધણવમાઈ' સાગરોવમાઈ' પંચય પલિઓવમાઈ' મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ અદ્ધ નવમાઈ' ચત્તારિ પલિઓવમાઈ' બાહિરિયાણ અદ્ધણવમાઈ' સાગરોવમાઈ' તિણ્ણિય પલિઓવમાઈ' આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૮૥ સાડા આઠ સાગરોપમ અને પાંચ પદ્યોપમની છે. મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૮૥ સાડા આઠ સાગરોપમ અને ચાર પદ્યોપમની છે. તથા બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૮૥ સાડા આઠ સાગરોપમ અને ત્રણ પદ્યોપમની છે. આ શિવાય આક્રીનું બીજું તમામ કથન 'અટ્ટો સો ચેવ' એ વચનના કથન પ્રમાણે સનત્કુમારના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ કથન પ્રમાણે સમજવું. 'લંગત્તસ્સ વિ જાવ તઓ પરિસાઓ' લાન્તક દેવની પણ યાવત ત્રણ પરિષદાઓ છે. 'અબ્બિત્તરિયાણ પરિસાણ દો દેવ સાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ' આભ્યન્તર પરિષદામાં બે હબ્બર દેવો છે. 'મજ્ઞિમિયાણ ચત્તારિ દેવ સાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ' મધ્યમા પરિષદામાં ચાર હબ્બર દેવો છે. 'બાહિરિયાણ છ દેવ સાહસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ' બાહ્ય પરિષદામાં છ હબ્બર દેવો છે. લાન્તક કલ્પ બ્રહ્મલોક કલ્પની ઉપર યાવત તેનાથી અનેક યોજન દૂર છે. આ કલ્પમાં ૫૦ પચાસ હબ્બર વિમાનો છે. ઇશાન કલ્પના કથન

પ્રમાણે આ કલ્પમાં અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રજતાવતંસક, અને જાત
 રૂપાવતંસક આ ચાર અવતંસક વિમાનો છે. અને તેની વચમાં લાન્તકાવતંસક
 વિમાન છે. આલ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૨ સાગરોપમ અને ૭
 પલ્થોપમની છે. મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૨ બાર સાગરોપમ અને
 ૬ છ પલ્થોપમની છે. અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૨ બાર સાગરો-
 પમ અને પાંચ પલ્થોપમની છે. ‘કહિળં મંતે ! મહાસુક્કા દેવાળં વિમાણા પળ્ણત્તા ?
 કહિળં મંતે ! મહાસુક્કા દેવા પરિવસંતિ’ હે ભગવન્ મહાશુક નામના દેવોના વિમાનો
 કયાં આવેલા છે ? અને મહાશુકકલ્પના દેવો કયાં નિવાસ કરે છે ? ‘ગોયમા !
 લંતગકપ્પસ્સ જ્વરિં’ હે ગૌતમ ! લાન્તક કલ્પની ઉપર પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમાં
 ઘણા યોજનો સુધી યાવત્ દૂર જવાથી આવેલ સ્થાનમાં મહાશુક નામનો કલ્પ
 છે. આ કલ્પ પૂર્વથી પશ્ચિમ લાંબુ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનું પહોળું છે.
 વિગેરે પ્રકારનું તમામ કથન બ્રહ્મલોકની જેમ સમજવું. આ કલ્પમાં ૪૦ ચાળીસ
 હજાર વિમાનો છે. ચાર અવતંસકો છે. જેના નામો અશોકાવતંસક, સપ્તપર્ણા-
 વતંસક, અમ્પકાવતંસક, અને આમ્પાવતંસક એ પ્રમાણે છે. વચમાં શુકાવતંસક
 છે. અહીંયાં પણ પહેલા કહેવામાં આવેલ નામો વાળી ત્રણ પરિષદાઓ છે.
 આલ્યન્તર પરિષદામાં ૧ એક હજાર દેવો છે. મધ્યમ પરિષદામાં ૨ બે હજાર
 દેવો રહે છે. બાહ્ય પરિષદામાં ૪ ચાર હજાર દેવો છે. આલ્યન્તર પરિષદાના
 દેવોની સ્થિતિ ૧૫૫ સાડા પંદર સાગરોપમની અને ૫ પાંચ પલ્થોપમની
 છે. મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૬ સાડા સાગરોપમ અને ૪ ચાર
 પલ્થોપમની છે. બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડા પંદર સાગરોપમ અને
 ત્રણ પલ્થોપમની છે. આ શિવાયનું બાકીનું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે
 સમજવું. ‘કહિળં મંતે ! સહસ્સારદેવાળં વિમાણા પળ્ણત્તા ? કહિળં મંતે ! સહ
 સ્સાર દેવા પરિવસંતિ’ હે ભગવન્ સહસ્સાર દેવોના વિમાનો કયાં આવેલા છે ?
 અને સહસ્સાર દેવો કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-
 ‘ગોયમા ! મહાસુક્કસ્સ કપ્પસ્સ ઉર્પિં સપક્કલં સપહિદિસંં બહુઈં જોયણાઈં જાવ
 ઉપ્પહત્તા ઇથ ણં સહસ્સારે નામં કપ્પે પળ્ણત્તે, પાઈંણપહીણાયણ ઉદીણ દાહિણ
 વિચ્છિન્ને પહિપુળ્ણચંદસંઠાણસંઠિણ’ હે ગૌતમ ! મહાશુક કલ્પની ઉપર
 દિશા વિદિશાઓમાં અનેક યોજન યાવત્ દૂર જવાથી આવતા એજ સ્થાનપર
 સહસ્સાર નામનું કલ્પ છે. આ કલ્પ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબો અને ઉત્તરથી
 દક્ષિણ સુધી પહોળો છે. પરિપૂર્ણ ચંદ્રના જેવું તેનું સંસ્થાન છે. વિગેરે
 પ્રકારનું સઘળું કથન બ્રહ્મલોકના કથન પ્રમાણે સમજ લેવું. આ કલ્પમાં ૬
 છ હજાર વિમાનાવાસ છે. અંકાવતંસક સ્ફટિકાવતંસક, રજતાવતંસક, અને
 જાતરૂપાવતંસક, એ ચાર અવતંસક વિમાન તેની ચારે દિશાઓમાં છે. અને
 તેની વચમાં સહસ્સાવતંસક નામનું વિમાનાવતંસક છે. અહીંયાં પણ પહેલાના

કથન પ્રમાણે ત્રણ પરિષદાઓ છે. આભ્યન્તર પરિષદામાં ૫૦૦ પાંચસો દેવો છે. મધ્યપરિષદામાં ૧૦૦૦ એક હજાર દેવો છે. અને બાહ્ય પરિષદામાં એક હજાર દેવો છે. આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૭૫૫ સાડા સત્તર સાગરોપમની અને ૭ સાત પદ્યોપમની છે. મધ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૮ અઠાર સાગરોપમ અને ૬ છ પદ્યોપમની છે. બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૭૫૫ સાડા સત્તર સાગરોપમ અને ૫ પાંચ પદ્યોપમની છે. આ શિવાયનું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે છે.

‘કહિળં મંતે ! આણયપાણયગામે દુવે કપ્પે પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! આનત પ્રાણુત નામના બે કદ્વો કયાં આવેલા છે ? તથા ‘કહિળં મંતે ! આણયપાણયગા દેવા પરિવસંતિ’ આનતપ્રાણુત દેવો કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! સહસ્સારકપ્પસ્સ ઊર્પિં સપક્કલં સપહિદિસિંં વહૂંં જોયણાંં

જાવ ઉપ્પાહ્ત્તા આણયપાણય નામ દુવે કપ્પા પળ્ણત્તા પાહીળપહીળાયયા ઉદીળ દાહીળ વિચ્છિળ્ણા અદ્ધચંદંસંઠાળસંઠિયા અચ્ચિમાલી ઈંગાલ્લાસિપ્પમા’ હે ગૌતમ ! સહસ્સાર કદ્વની ઉપર દિશા અને વિદિશાઓમાં અનેક યોજન આગળ જવાથી આવતા સ્થાનમાં આનત પ્રાણુત નામના બે કદ્વો આવેલા છે. આ બંને કદ્વો પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીનું લાંબા અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનું પહોળા છે. તેનું સંસ્થાન અર્ધ ચંદ્રના આકાર જેવું છે. અગ્નિની જ્વાલાના જેવી તેની પ્રભા છે. અહીંયાં આનત પ્રાણુત દેવોના ૪૦૦ ચાર સો વિમાનાવાસો છે, પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમાં કમશઃ અશોકાવતંસક, સપ્પણ્ણાવતંસક, ચંપકાવતંસક, અને આમ્રાવતંસક છે. અને તેની મધ્યમાં પ્રાણુતાવતંસક છે. આ કદ્વમાં પણ પહેલાના જેવા ત્રણ પરિષદાઓ છે. તેની પહેલી આભ્યન્તર પરિષદાના ૨૫૦ અઠસો દેવો છે. મધ્યપરિષદામાં ૫૦૦ પાંચસો દેવો છે. અને બાહ્ય પરિષદામાં ૧ એક હજાર દેવો છે. આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૮૫૫ સાડા અઠાર સાગરોપમ અને પાંચ પદ્યોપમની

છે. મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડા અઠાર સાગરોપમ અને ૪ ચાર પદ્થોપમની છે. અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૮૧૧ સાડા અઠાર સાગરોપમ અને ત્રણ પદ્થોપમની છે. બાકીનું બીજું તમામ કથન પહેલાના જેવું છે. ‘કહિળં મંતે ! આરણ અચ્ચુયા નામં દુવે કપ્પા પળ્ળત્તા’ હે ભગવન્ ? આરણ અને અચ્ચુત નામના બે દેવો કયાં આવેલા છે ? ‘કહિળં મંતે ! આરણ અચ્ચુયાગા દેવા પરિવસંતિ’ અને આરણ અચ્ચુતક દેવો કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે.—‘ગોચમા ! આળયપાળયાળં કપ્પાળં ડવરિં સપર્વિસ્સ સપહિદિસિં બહૂઈં જોયળાઈં જાવ ઉપ્પહ્ત્તા ઇત્થ ણં આરણ અચ્ચુયા ણામં દુવે કપ્પા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! આનત પ્રાણુત કલ્પોની ઉપર વિદિશાઓમાં અનેક યોજનો સુધી યાવત્ જવાથી ત્યાં યાવતા સ્થાનમાં આરણ અચ્ચુત નામના બે કલ્પો છે. ‘પાર્ણ પહીળાયયા ડદીળ દાહિળ વિચ્છિળ્ળા અદ્ધ સંઠાળ સંઠિયા અચ્ચિમાલી ઇંગાલરાસિવળ્ળામા’ ઇત્યાદિ આ બેઉ કલ્પો પૂર્વથી લઈને પશ્ચિમ સુધી લાંબાં અને ઉત્તરથી લઈને દક્ષિણ સુધી પહેળા છે. તેનું સંસ્થાનઅર્ધ ચંદ્રાકાર જેવું કહ્યું છે. તે એક એક કલ્પનું કહેલ છે. પણ બન્ને કલ્પોના સંસ્થાનો મળીએ પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું બની નય છે. આમાં ત્રણસો વિમાનાવાસો છે. અશોકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રજતાવતંસક, અને નતરૂપાવતંસક આ રીતે ચાર વિમાનાવતંસકો પૂર્વ દિશાઓમાં ક્રમશઃ આવેલા છે. તેની વચ્ચમાં અચ્ચુતાવતંસક છે. આ ૩૦૦ ત્રણ સો વિમાનોના અધિપતિ પણે હબ્બર સામાનિક દેવો છે. તેમજ ૪૦ ચાળીસ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવો છે. આ બધા જ વિમાનાવાસોનો સંગ્રહ કરીને બતાવવા વાળી આ બે ગાથાઓ છે.

‘૧ બત્તીસદ્દા ૨ વીસા બારસ ૩ અદ્દ ૪ ચડરો સય સહસ્સા ૫,
પળ્ળા ૬ ચત્તાલીસા ૭ છચ્ચ સહસ્સા સહસ્સારે ૮ ॥ ૧ ॥

આળયપાળયકપ્પે ચત્તારિ સયા ૧૧ રળ્ણચ્ચુપ્પ તિન્નિ ।

સત્તવિમાળસયાઈં ચડસુ વિ ઇણસુ કપ્પેસુ ॥ ૨ ॥

આ ગાથાઓનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. સૌધર્મ દેવ લોકમાં ૩૨ બત્તીસ લાખ વિમાનાવાસ છે. ૨૮ અઠ્યાવીસ લાખ વિમાનાવાસ ઇશાન કલ્પમાં છે. ૧૨ બાર લાખ વિમાનાવાસ પ્રહ્લલોક કલ્પમાં છે. ૫૦ પચાસ હબ્બર વિમાનાવાસ લાન્તક કલ્પમાં છે. ૪૦ ચાળીસ હબ્બર વિમાનાવાળ મહાશુકકલ્પમાં છે. ૬૭ હબ્બર વિમાનાવાસ સહસ્ત્રાર કલ્પમાં છે. ૪ ચાર સો વિમાનાવાસ આનત પ્રાણુત કલ્પમાં છે. એક સાથે બન્ને કલ્પોને ગણાવવાનું કારણ તે બન્ને કલ્પોના એક ઇન્દ્ર છે. તે છે. તથા આરણ અચ્ચુતમાં ૩ ત્રણસો વિમાનાવાસ છે. સામાનિક દેવોના સંગ્રહ કરીને બતાવવા વાળી આ ગાથા છે.—

‘ચડરાસીઈ અસીઈં બાવત્તરિ સત્તરિય સદ્દીય ।

પળ્ળા ચત્તાલીસા તીસા વીસા દસ સહસ્સા ॥ ૧ ॥

આ ગાથાનો ભાવ આ પ્રમાણે છે. કે-પહેલા કલ્પમાં ૮૪ચોર્યાસી હજાર સામાનિક દેવો છે, બીજા કલ્પમાં ૮૦ એંસી હજાર સામાનિક દેવો છે. ત્રીજા કલ્પમાં ૭૨ એંસી હજાર સામાનિક દેવો છે. ચોથા કલ્પમાં ૭૦ સિત્તેર હજાર સામાનિક દેવો છે. પાંચમા કલ્પમાં ૬૦ સાર્ધક હજાર સામાનિક દેવો છે. છઠ્ઠા કલ્પમાં ૫૦ પચાસ હજાર સામાનિક દેવો છે. સાતમા કલ્પમાં ૪૦ આળીસ હજાર સામાનિક દેવો છે. ૮ આઠમા કલ્પમાં ૩૦ ત્રીસ હજાર સામાનિક દેવો છે. નવમા અને દસમા કલ્પમાં ૨૦ વીસ હજાર સામાનિક દેવો છે. ૧૧ અગીયારમા અને બારમા કલ્પમાં ૧૦ દસ હજાર સામાનિક દેવો છે. ૧૧ અગીયારમા અને ૧૨ બારમા કલ્પની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૧૨૫ સવાસો દેવો છે. મધ્યમા પરિષદામાં ૨૫૦ બસો પચાસ દેવો છે. અને બાહ્ય પરિષદામાં ૫૦૦/ પાંચસો દેવો છે. તેમાં જે આભ્યન્તર પરિષદાના દેવો છે, તેમની સ્થિતિ ૨૧ એકવીસ સાગરોપમ અને સાત પદ્યોપમની છે. મધ્યમા પરિષદાના જે દેવો છે. તેમની સ્થિતિ ૧ એક સાગરોપમ અને છ પદ્યોપમની છે. અને બાહ્ય પરિષદાના જે દેવો છે. તેમની સ્થિતિ ૨૧ એકવીસ સાગરોપમ અને પાંચ પદ્યોપમની છે. આ શિવાય બાકીનું બીજું તમામ કથન સહસ્રાર દેવલોકના કથન પ્રમાણે છે. 'કહિ ણં મંતે ! હેટ્ટિમગેવેજ્જગાણં દેવાણં વિમાણા પણ્ણત્તા' કહિ ણં મંતે ! હેટ્ટિમગેવેજ્જગા દેવા પરિવસંતિ' હે ભગવન્ ! અધસ્તન ગ્રૈવેયક દેવોના વિમાન કયાં આવેલા છે ? અને ગ્રૈવેયક દેવો કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'જહેવ ઠાણપણ તહેવ' હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં જે પ્રમાણેનું કથન સ્થાનપદમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ. તે આ પ્રમાણે- આગય અચ્ચુયાણં કપ્પાણં ઉવરિં સપક્કલં સપહિદિસિં બહુઈં જોયણાઈં જાવ ઉદ્ધટં દૂરં ઉપ્પહિત્તાણં સ્થ ગં હેટ્ટિમગેવેજ્જમાણા પણ્ણત્તા પાર્ણપહીણાયયા ઉદીણદાહિણવિચ્છિન્ના પહિપુણ્ણ ચંદસંઠાણસંઠિયા અચ્ચિમાલી ભસરાસિવણ્ણામા અસંખેજ્જાઓ જોયણકોઢાકોઢીઓ આયામવિકલ્લંભેણં અસંખેજ્જાઓ' ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! આરણ્ય અચ્ચુત કલ્પોની

ઉપર દિશા અને વિદિશામાં ઘણા વધારે યોજનો સુધી ઉંચે જવાથી આવતા સ્થાન પર અધોઐવેયકોના ત્રણ વિમાનો છે. એ વિમાનો પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબાં અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીના પહોળા છે. પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું તેમનું સંસ્થાન છે. તેમની આલા ભાસરાશીના જેવી છે. તેમની લંબાઈ પહોળાઈ અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનોની છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનોનો છે. એ બધા સર્વાત્મના રજતમય છે. અઘ યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. તેમાં અધોઐવેયક નામના દેવો રહે છે. આ બધા દેવો એક સરખી ઋદ્ધિવાળા હોય છે અને સમાન ઘુતિવાળા હોય છે. સમાન બળવાળા હોય છે. સમાન યશ વાળા હોય છે. સમાન પ્રભાવાળા હોય છે, અને સરખી રીતે સુખી હોય છે. તેમના અધિપતિ કોઈ બીજા ઈન્દ્ર હોતો નથી. તેથી તેઓને અનિન્દ્ર (તેને બીજા ઈન્દ્ર નથી) આવા કહેવામાં આવે છે. તેઓ અપ્રેષ્ય હોય છે. અને અપુરોહિત હોય છે. અર્થાત્ અશાન્તિના અભાવથી તેમનું શાન્તિકર્મ કરાવનાર કોઈ હોતું નથી. આ દેવો પોતેજ અહમિન્દ્ર હોય છે. એજ વાત ‘અહમિંદા તે દેવા પળ્ણત્તા સમણાસો’ આ સૂત્ર દ્વારા સમન્વવવામાં આવેલ છે. ‘एवं मज्झिमगेवेज्जगा उवरिमगेवेज्जगा, अधस्तन ऐवेयकेना कथन प्रमाणे मध्यम ऐवेयक અને ઉપરિતન ઐવેયકનું કથન પણ સમજી લેવું. તેમના વિમાનો સંબંધી ગાથા આ પ્રમાણે છે.

‘एकासुत्तरं हिट्टिमेसु सत्तुत्तरं च मज्झिमए ।

સયમેગં ઉવરિમए પંચેવ અણુત્તર વિમાણા ॥ ૧ ॥

અધસ્તન ઐવેયકોમાં ૧૧૧ એકસોને અગીયાર વિમાનો છે. મધ્યમ ઐવેયકોમાં ૧૦૭ એકસોને સાત વિમાનો છે. અને ઉપરિતન ઐવેયકોમાં ૧૦૦ એક સો વિમાનો છે. હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે ‘કહિળં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યાણં દેવાણં વિમાણા પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો કયાં આવેલા છે ? ‘કહિળં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા પરિવસંતિ’ અને અનુત્તરોપપાતિક દેવો કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम-
 णिज्जाओ भूमिभागाओ उद्धं चंदिमसूरिमगहगणनक्खत्तताराख्खाणं बहूणि जोयणाइं
 बहूणि जोयणसयाणि जाव बहूईओ जोयण कोडा काडीओ उद्धं दूरं उप्पइत्ता
 सोहम्मीसाणसणकुमारमाहिंदे बंभलोगलंतगसुक्कसहरसार आणयपाणयअच्चुयकप्पे
 तिन्नि अट्टारसुत्तरे गेवेज्जगविमाणावास वीइवइत्ता’ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના
 ખહુસમ રમણીય ભૂમિભાગની ઉપર અંદ્ર સૂર્ય ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારાઓ
 તેનાથી પણ યાવત્ ઘણા કોડા કોડી ચોજનો સુધી આગળ દૂર જવાથી
 તથા સૌધર્મ ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર પ્રદ્મ, લાન્તક, શુક સહસ્રાર, આનત,
 પ્રાણુત, અને આરણુ અચ્યુત તથા ૧૧૮ એકસો અઠાર ઐવેયક વિમાનોને
 પાર કરીને પણ તેણ પરં દૂરં ગયા નીરયા નિમ્મલા, વિતિમિરા, વિસુદ્ધા, પંચ-
 દિસિ, પંચ અણુત્તરા, મહામહાલયા, વિમાણા પણ્ણત્તા’ તેનાથી પણ આગળ
 ઘણેજ દૂર ઘણુ વિશાલ અનુત્તરોપપાતિક નામનું દેવોનું વિમાન છે. એ વિમાન
 નિર્મલ, નીરજસ્ક છે. અંધકાર રહિત છે. વિશુદ્ધ છે. અને પાંચ દિશાઓમાં
 છે, તેના નામે વિજ્ય, વૈજ્યન્ત, જ્યન્ત, અપરાણુત, અને સર્વાર્થ સિદ્ધ છે.
 પૂર્વ દક્ષિણ, પશ્ચિમ. ઉત્તર અને મધ્ય એ પાંચ દિશાઓ છે તે પૈકી પૂર્વ દિશામાં
 વિજ્ય દક્ષિણ દિશામાં વૈજ્યન્ત પશ્ચિમ દિશામાં જ્યન્ત ઉત્તર દિશામાં અપરાણુત
 અને મધ્યમાં સર્વાર્થસિદ્ધ છે. તેમાં સ્વાભાવિક મળનો અભાવ છે. તેથી તેને
 નિર્મળ કહેવામાં આવેલ છે. આગંતુક રજરહિત હોવાથી તે નીરજસ્ક કહેલા
 છે. રત્નોની પ્રભાના વિતાન વાળા હોવાથી તેમાં કયાંય અંધકારનું નામ પણ
 રહેતું નથી તેથી તેને વિતિમિર કહેવામાં આવેલ છે. કલંકના લેશનો
 પણ અહિંયાં અસંભવ હોવાથી તેને વિશુદ્ધ કહેવામાં આવેલ છે. એ રીતે
 આ પ્રથમ વૈમાનિક નામનો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ સૂ. ૧૧૬ ॥

ઉર્ધ્વલોક કે દેવોં કે વિમાનોં કી સ્થિતિ એવં દેવ વિમાન પૃથિવી કે વિસ્તારાદિકા કથન

‘સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિં પइट्टिया’ ઇત્યાદિ
 ટીકાર્થ—હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન !
 સૌધર્મ અને ઇશાન એ કલ્પોના વિમાનો કોના આધાર પર રહેલ કહેવામાં
 આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! घणोइहि पइट्टिया’
 હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોના વિમાનો ધનોદધિના આધાર પર રહેલા
 છે. ‘સણંકુમારમાહિંદેસુ કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિં પइट्टिया પण્ણત્તા’ સનત્કુમાર અને
 માહેન્દ્ર કલ્પની વિમાન પૃથિવી કોના આધાર પર હોય છે ? ‘ગોયમા ! घनवात्
 पइट्टिया’ હે ગૌતમ ! સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના વિમાનો ધનવાતના આધાર

પર રહેલા છે. ‘બંમલોણં મંતે ! કપ્પે વિમાણપુઢવીણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ બ્રહ્મલોક નામના કલ્પમાં વિમાન પૃથિવી કેના આધાર પર રહેલ છે ? ‘ઘણવાયપઈટ્ટિયા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! બ્રહ્મલોક નામના કલ્પમાં વિમાન ઘનવાતના આધાર પર છે. ‘લંતણં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! લાન્તક કલ્પમાં વિમાનો કેના આધાર પર છે ? ‘ગોયમા ! તદુભયપઈટ્ટિયા’ હે ગૌતમ ! લાન્તક કલ્પના વિમાનો ઘનોદ્ધિ અને ઘનવાતના આધાર પર છે. ‘મહાસુક્કસહસારેસુ વિ તદુભયપઈટ્ટિયા’ એજ પ્રમાણે મહાશુક અને સહસ્રાર કલ્પોમાં પણ એ યેના આધાર પર વિમાનો રહેલા છે, ‘આણય જાવ અચ્ચુણ્ણં મંતે ! કપ્પેસુ પુચ્છા’ હે ભગવન્ આનત પ્રાણુત આરણુ અચ્ચુત આ ચારે કલ્પોમાં વિમાનો કેના આધાર પર રહેલા છે ? ‘ઓવાસંતરપઈટ્ટિયા’ હે ગૌતમ ! આ કલ્પોમાં રહેલા વિમાનો આકાશના આધાર પર રહેલા છે. ‘મેવિજ્જવિમાણપુઢવીણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! ઐવેયક વિમાન કેના આધાર પર રહેલ છે ? ‘ગોયમા ! ઓવાસંતરપઈટ્ટિયા’ હે ગૌતમ ! ઐવેયક વિમાન અવકાશના આધાર પર રહેલા છે. ‘અણુત્તરોવવાઈય પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક વિમાન કેના આધાર પર રહેલ છે ? ‘ઓવાસંતર પઈટ્ટિયા’ હે ગૌતમ ! અનુત્તરોપપાતિક વિમાન આકાશના આધાર પર રહેલ છે. કહું પણ છે કે—

‘ઘણોદ્ધિ પઈટ્ટાણા સુરભવણા દોસુ હોતિ કપ્પેસુ ।

તિસુ વાયપઈટ્ટાણા તદુભયપઈટ્ટિયા તિસુ ॥ ૧ ॥

તેણ પરં ઉવરિમગા આગાસંતરપઈટ્ટિયા સત્ત્વે ।

પસ પઈટ્ટાણવિહી ઉડ્ઢં લોણ વિમાણાણં ॥ ૨ ॥ ॥ સૂ. ૧૨૦ ॥

‘સોહમ્મીસાણકપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કેવઈયં વાહલ્લેણં પુચ્છા’ ઇત્યાદિ ટીકાર્થ—હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન એ કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે ? ‘ગોયમા ! સત્તાવીસં જોયણસયાઈં વાહલ્લેણં પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન એ યે કલ્પોના વિમાન પૃથ્વીની મોટાઈ ૨૭ સત્યાવીસ સો યોજન ની છે. ‘એવં પુચ્છા’ આજ પ્રમાણે સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર વિગેરે કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે ? આ રીતનો પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પૂછવાથી તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહું કે હે ગૌતમ ! ‘સણંકુમાર માર્હિદેસુ છઠ્ઠીસં જોયણસયાઈં’ સનત્કુમાર માહેન્દ્ર નામના કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી ૨૬ છન્વીસ સો યોજનની મોટી કહેવામાં આવેલ છે. ‘બંમલંતણ પંચ વીસં’ બ્રહ્મ કલ્પ અને લાન્તક નામના કલ્પમાં વિમાન પૃથ્વી ૫૨ચીસસો યોજનની

મોટી કહેવામાં આવેલ છે. ‘મહાસુક્કસહસારેસુ ચઢવીસં’ મહાશુક અને સહસાર કલ્પોમાં વિમાન પૃથિવી ચોવીસ સો યોજનની કહેલ છે, ‘આણયપાણચરણાચ્ચુણ્ણસુ તેવીસં સયાઈ’ આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્ચુત એ કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી ૨૩ તેવીસ સો યોજનની મોટી કહેવામાં આવેલ છે. ‘ગેવિજ્જવિમાણપુઢવી બાવીસં’ ત્રૈવેયક વિમાનોની પૃથ્વી ૨૨ બાવીસસો યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. ‘અણુત્તરવિમાણપુઢવી એકવીસં જોપણસયાઈ બાહલ્લેણં’ પાંચ અનુત્તર વિમાનોની પૃથ્વી ૨૧ એકવીસસો યોજનની મોટાઈ વાળી કહેવામાં આવેલ છે. ‘સોહમ્મોસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કેવઈયં ઉદ્દઠં ઉચ્ચત્તેણં’ હે ભગવન્ સૌધમ્ અને ઈશાન એ બે કલ્પોમાં આવેલ વિમાનો ટલી ઉંચાઈવાળા કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! પંચ જોયણસયાઈ ઉદ્દઠં ઉચ્ચત્તેણં’ હે ગૌતમ ! સૌધમ્ અને ઈશાન નામના એ બે કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઈ પાંચસો યોજનની કહેલ છે. ‘સણંકુમારમાહિં-દેસુ છ જોયણસયાઈ’ સનત્કુમાર અને માહિન્દ્ર કલ્પમાં વિમાનોની ઉંચાઈ ૬૦૦ છસો યોજનની છે. ‘બંમલ્લંતણ્ણ સત્ત’ પ્રહ્લ અને લાન્તક કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઈ સાતસો યોજનની છે. ‘મહાસુક્કસહસારેસુ અઠ્ઠં’ મહાશુક અને સહસાર નામના કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઈ આઠસો યોજનની છે. ‘આણયપાણ્ણસુ ૪’ આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્ચુત આ ચાર કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઈ ૯૦૦ નવ સો યોજનની છે. ‘નવ ગેવેજ્જવિમાણાણં મંતે ! કેવઈયં ઉદ્દઠં ઉચ્ચત્તેણં’ હે ભગવન્ ! નવ ત્રૈવેયક નામના વિમાનોની ઉંચાઈ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? ‘દસુ જોયણસયાઈ’ હે ગૌતમ ! નવ ત્રૈવેયક વિમાનોની ઉંચાઈ ૧૦ દસ યોજનની કહેલ છે. ‘અણુત્તરવિમાણાણં એકારસ જોયણસયાઈ ઉદ્દઠં ઉચ્ચત્તેણં’ અનુત્તર વિમાનોની ઉંચાઈ ૧૧ અગીયારસો યોજનની છે. આ રીતે બધે બાહલ્ય અને ઉચ્ચત્વને મેળવવાથી ૩૦૦ ત્રણસો યોજન થાય છે. કેમકે—ઉપરમાં જેમ જેમ મોટાઈની ન્યૂનતા થતી ગઈ છે. એ એ પ્રમાણે ત્યાં ઉંચાઈનો વધારો થયેલ છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘સત્તાવીસસયાઈ’ આદિમકપ્પેસુ પુઢવી બાહલ્લં ।

એકેકકહાણિ સેસં દુદુગે ય દુગે ચઢકકેય ॥ ૧ ॥

પંચ સ ઉચ્ચત્તેણં આદિ કપ્પેસુ હોંતિ ય વિમાણા ।

એકેકક વુઢ્ઢિ સેસે દુ દુગેય દુગે ચઢકકે ય ॥ ૨ ॥

ગેવેજ્જણુત્તરેસુ એસેવ કમો ડ હાણિ વુઢ્ઢીણ ।

એકેકકમિ વિમાણા દોન્નિ વિ મિલિયાઢ વત્તીસં ॥ ૩ ॥

આ ત્રણે ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ છે.

વિમાનોના સંસ્થાનનું કથન—‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કિં સંઠિયા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં જે વિમાન છે તેનું સંસ્થાન કેવું છે ? ‘ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! એ પ્રકારનું કહેલ છે. ‘તં જહા’ આવલિયાપવિટ્ટા બાહિરિયાય’ તે આ પ્રમાણે છે. એક આવલિકા, પ્રવિષ્ટ અને બીજી બાહ્ય ‘તત્થળં જે તે આવલિયા પવિટ્ટા તે તિવિહા પણ્ણત્તા’ તેમાં આવલિકા પ્રવિષ્ટ જે વિમાન છે. તે ત્રણ પ્રકારના છે. ‘તં જહા’ જેમકે ‘વટ્ટા, તંસા, ચરરંસા’ વૃત્ત, ત્ર્યસ અને ચતુરસ પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં જે શ્રેણી રૂપથી અવસ્થિત હોય છે, તે આવલિકા પ્રવિષ્ટ-શ્રેણિ બદ્ધ વિમાન છે. અને એ શ્રેણિ બદ્ધ વિમાનોના પ્રાંગણોમાં જે પૂર્વ દિશાને છોડીને ત્રણ દિશાઓમાં પુષ્પ પ્રકરની જેમ આમતેમ ફેલાયેલા રહે છે તે બાહ્ય-પ્રકીર્ણકી વિમાન છે. તેનું બીજી નામ આવલિકા બાહ્ય પણ છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘પુપ્ફાવકિણ્ણગા પુણ દાહિણતો પચ્છિમેણ ઉત્તરતો ।

પુવ્વેણ વિમાણેંદસ્સ નત્થિ પુપ્ફાવકિણ્ણા ઝ ॥ ૧ ॥

‘તત્થ ણં જે તે આવલિયા પવિટ્ટા તે તિવિહા પણ્ણત્તા’ આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાન વિમાનેન્દ્રકની આરે દિશાઓમાં શ્રેણિ રૂપ અવસ્થિત હોય છે. જેટલા વિમાનેન્દ્રકો છે તે બધા વૃત્ત ગોળ હોય છે, વિમાનેન્દ્રકની પાસે આગુ બાજુની દિશામાં જે વિમાન હોય છે, તે બધા ત્ર્યસ હોય છે. તેની પાછળ ના ભાગમાં વિમાન હોય છે. તે બધા ચતુરસ હોય છે, એ વિમાનોની પાછળ જે વિમાન હોય છે. તે બધા ગોળ આકારના હોય છે. તેની પાછળના ત્ર્યસ હોય છે. અને પછી ચતુરસ હોય છે. એ રીતે જ્યાં સુધી તેની આવલિકા હોય છે, તે આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાન વૃત્ત ત્ર્યસ અને ચતુરસ થઈને ચાલ્યા જાય છે. આ રીતે જે આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાન હોય છે. તે એ ત્રણે પ્રકારના હોય છે. તથા જે આવલિકા બાહ્ય વિમાન હોય છે. તેનો કોઈ નિયત આકાર હોતો નથી. કેમકે એ અનેક આકાર વાળા હોય છે. તેમાં કેટલાક નંધાવર્તના આકારના હોય છે. કેટલાક સ્વસ્તિકના જેવા આકારના હોય છે. કેટલાક તલવારના આકાર જેવા હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘આવલિયાસુ વિમાણા વટ્ટા તંસા તહેવ ચરરંસા ।

પુપ્ફાવકિણ્ણગા પુણ અણેગવિહરૂવસંઠાણા ॥ ૧ ॥

‘एवं गेवेज्ज विमाणा’ એજ પ્રમાણે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, પ્રહલોક, લાન્તક,

પ્રાણુત. આરણુ, અન્યુત, આ બધા કલ્પોમાં પણ વિમાનો બધ્ધે પ્રકારના હોય છે. અને આ બધાનું વર્ણન જેમ પહેલા તેના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે છે. પરંતુ ‘અણુત્તરોવવાઙ્ગવિમાણા દુવિહા પણ્ણત્તા’ અનુત્તરોપ-પાતિક દેવોના જે વિમાનો છે તે બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તેઓ પ્રમાણે છે. ‘અંગપવિદ્વાય આવલિયાપવિદ્વાય’ અંગ પ્રવિષ્ટ અને આવલિકા પ્રવિષ્ટ ‘તત્થ ણં જે સે આવલિયા પવિદ્વા તે દુવિહા પણ્ણત્તા’ તેમાં જે આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાન છે. તે વિમાન બે પ્રકારના છે. ‘વટ્ટેય તંસાય’ એક વૃત્ત અને બીજા ત્ર્યસ્ર તેમાં જે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન છે તેતો વૃત્ત-ગોળ છે. અને બાકીના ચાર ત્ર્યસ્ર છે. કહ્યું પણ છે કે-‘એગં વટ્ટં તંસા ચડરોય અણુત્તર વિમાણા’ હવે આયામ વિષ્કંભ અને પરિમાણુતું કથન કરવામાં આવે છે.

‘સોહ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કણ્ણેસુ વિમાણા કેવઙ્ગયં આયામવિક્ખંભેણં પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં વિમાનો કેટલા લાંબાં અને પહોળા છે ? અને ‘કેવઙ્ગયં પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તા’ કેટલા પરિક્ષેપવાળા કહેવામાં આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં વિમાનો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે.-‘સંઘેજ્જવિત્થહાય અસંઘેજ્જવિત્થહાય’ એક સંખ્યાત વિસ્તારવાળા અને બીજા અસંખ્યાત વિસ્તારવાળા ‘જહા ણરગા તહા જાવ અણુત્તરોવવાઙ્ગયા સંઘેજ્જવિત્થહાય અસંઘેજ્જવિત્થહાય’ આ સંબંધમાં નારકોના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેતું કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેતું કથન યાવત્ અનુત્તરોપપાતિક વિમાન સંખ્યાત વિસ્તારવાળા અને અસંખ્યાત વિસ્તારવાળા હોય છે. ઓટલા સુધીતું કથન કહી લેવું જોઈએ. ‘તત્થ ણં જે સે સંઘેજ્જવિત્થહે સે જંબુદીવપ્પમાણે, અસંઘેજ્જવિત્થહા અસંઘેજ્જાઈં જોયણાઈં જાવ પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તા’ તેમાં જે વિમાન સંખ્યાત વિસ્તારવાળા છે અર્થાત્ સંખ્યાત હબ્બર યોજનના વિસ્તારવાળા છે.-તે જંબુદીપની બરોબર છે. અને તેની પરિધિ અસંખ્યાત હબ્બર યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. અને જે વિમાન અસંખ્યાત વિસ્તારવાળા છે; અર્થાત્ અસંખ્યાત હબ્બર યોજનના વિસ્તારવાળા છે. તેની પરિધિ પણ અસંખ્યાત હબ્બર યોજનની છે. આ કથનતું તાર્પર્ય એ છે કે-જે વિમાનો સંખ્યાત હબ્બર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે, તેની પરિધિ અસંખ્યાત હબ્બર યોજનની છે. અને જે વિમાન અસંખ્યાત હબ્બર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે તેની પરિધિ પણ અસંખ્યાત હબ્બર યોજનની છે. આ પ્રમાણેતું આ કથન નવત્રૈવેયક વિમાના સુધીજ કહી લેવું જોઈએ. તે પછીના વિમાનો સુધી નહીં કેમકે-અનુત્તર વિમાનોમાં સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન સંખ્યાત હબ્બર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ

વાળું છે. અને ખાકીના ચાર વિમાન અસંખ્યાત હબર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. અહીંયાં સંખ્યાત હબર યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાન એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. અને તેનો પરિક્ષેપ ત્રણ લાખ સોળ હબર ખસો સત્યાવીસ યોજન તથા ૨૮ એકચાવીસ ધનુષ ૧૩૫ સાડા તેર આંગળનો છે. અને જે અસંખ્યાત હબર યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાન છે. તેનો પરિક્ષેપ પણ અસંખ્યાત હબર યોજનનો જ છે. ‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે! વિમાણા કતિવણ્ણા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં જે વિમાનો છે. તે કેટલા વર્ણુવાળા કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા! પંચવણ્ણા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ! સૌધર્મ ઈશાનના વિમાન પાંચ વર્ણુ વાળા કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘કિણ્ણહા’ કૃષ્ણ વર્ણુવાળા પણ કહેવામાં આવેલ છે. નીલ વર્ણુવાળા પણ કહેવામાં આવેલ છે. લાલવર્ણુના પણ કહેવામાં આવેલ છે. હારિદ્ર—પીળા વર્ણુના પણ કહેવામાં આવેલા છે. અને શ્વેત વર્ણુના પણ કહેવામાં આવેલ છે. ‘સળંકુમાર માહિં-દેસુ ચત્તવણ્ણા’ સનત્કુમાર અને માહિન્દ્ર કલ્પના વિમાનો ચાર વર્ણુવાળા કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે નીલવર્ણુ વાળા પણ હોય છે. યાવત્ શુકલવર્ણુ વાળા પણ હોય છે. અહીંયાં કૃષ્ણ વર્ણુ વાળા વિમાનો હોતા નથી. ‘બંમલોચલંતણ્ણુ વિ તિવણ્ણા’ બ્રહ્મલોક અને લાન્તક એ કલ્પોમાં વિમાનો ‘તિવણ્ણા’ ત્રણ વર્ણુ વાળા કહેવામાં આવેલા છે, અને એ ‘લોહિયા જાવ સુક્કિલ્લા’ લાલ વર્ણુથી લઈને સફેદ વર્ણુ સુધીના વર્ણુ વાળા હોય છે. ‘મહાસુક્ક સહસ્સારેસુ દુવણ્ણા’ મહા શુક અને સહસાર કલ્પના વિમાન હારિદ્ર—પીળા અને સફેદ આ બે વર્ણુવાળા હોય છે. ‘આણયપાણયારણચ્ચુણ્ણુ સુક્કિલ્લા’ આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત આ કલ્પોમાંના વિમાન કેવળ એક સફેદ વર્ણુવાળા જ હોય છે. ‘નેવેજ્જવિમાણા’ ત્રૈવેચકોના વિમાનો સફેદ વર્ણુ વાળાજ હોય છે. ‘અણુત્તરોવવાહય વિમાણા પરમસુક્કિલ્લા વણ્ણેણં પણ્ણત્તા’ અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો પરમ શુકલ વર્ણુ વાળા હોય છે. કહું પણ છે.

‘સોહમ્મિ પંચ વણ્ણા એકગહીણા ઉ જા સહસ્સારે ।

દો દો તુલ્લા કપ્પા તેણ પરં પુંડરીયાણં ॥ ૧ ॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનો છે. અહીંયાં પુંડરીક શબ્દનો અર્થ શુકલ અને પરમ શુકલ એ પ્રમાણે છે.

વિમાનોની પ્રભાનું કથન

‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે! કલ્પેસુ વિમાણા કેરિસયા પમાણ પણ્ણત્તા’ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્! સૌધર્મ અને ઈશાન નામના કલ્પોમાં જે વિમાનો છે. તેની પ્રભા કેવી કહેલ છે? આ પ્રશ્નના

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! ણિચ્ચાલોયા ણિચ્ચુજ્જોયા, સયં પમાણ પ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં જે વિમાનો છે. તેઓ પોતાની પ્રમાથી સર્વદા પ્રકાશમાન રહે છે. તથા દ્યુતિવાળા રહે છે. રાત દિવસ ચમકતા રહે છે. આ રીતની તેમની આ ચમકાહટ સૂર્યના કિરણોના સંપર્કથી તારાના સ્ફટિક કણોના ચમકાટની જેમ પરાપેક્ષ નથી. જે પ્રમાણે આ વર્ણુન સૌધર્મ ઇશાનના વિમાનોની પ્રભાનું કરવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણેનું વર્ણુન સનત્કુમારથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક વિમાનોની પ્રભાનું પણ એજ પ્રમાણેનું વર્ણુન છે તેમ સમજવું. અર્થાત્ આ બધા દેવલોકોના વિમાનોની પ્રભા એજ પ્રમાણે હોય છે. કે જેથી એ બધા વિમાન પોતાની જ પ્રભાથી સૂર્યની પ્રભાની જેમ રાત દિવસ આલોકિત રહે છે, ઉદ્યોતિત રહે છે. કાન્તિ યુક્ત રહે છે. અને હીમિ યુક્ત બન્યા રહે છે.

વિમાનોના ગંધનું કથન—

‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કેરિસયા ગંધેણં પ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં જે વિમાનો છે, તેનો ગંધ કેવો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! સે જહા નામણ કોટ્ટુ પુહાણવા જાવ ગંધેણં પ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! જેવો ગંધ કોષ્ટપુટ-ગંધદ્રવ્ય વિશેષ વિગેરે પદાર્થોના હોય છે, તે ગંધથી પણ વધારે વિશેષ ગંધ અહીંના વિમાનોનો છે. ‘एवं जाव एतो इट्टयरगा चेव जाव अणुत्तरविमाणा’ એજ વાત આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે. કે હે ગૌતમ ! અહીંના વિમાનોના ગંધની પ્રશંસા કરવામાં આવે તો દુનિયામાં જેટલા ઉંચામાં ઉંચા ગન્ધ દ્રવ્ય છે તેનાથી પણ વધારે ઉંચા પ્રકારનો ગંધ આ વિમાનોનો છે. આના ગંધથી વધારે બીજા કોઈ પણ ગંધ પદાર્થોની ગંધ નથી. એજ વાત—‘कोट्टुपुहाण वा चंपकपुहाण वा दमणगपुहाण वा, कुंकुमपुहाण वा’ વિગેરે પદો દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની ઘણી વધારે ઉંચી ગન્ધવાળા સનત્કુમારોના વિમાનોથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના વિમાનો છે.

વિમાનોના સ્પર્શનું કથન—

‘સોહમ્મીસાણેસુ વિમાણા કેરિસયા ફાસેણં પ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોના વિમાનોનો સ્પર્શ કેવો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા’ સે જહા ણામણ અહ્ણેતિવા, સ્તેતિવા, સઠ્ઠ્વો ફાસો માણિ-યઠ્ઠ્વો જાવ અણુત્તરોવવાતિય વિમાણા’ હે ગૌતમ ! ઈર્ષણુનો જેવો સ્પર્શ હોય છે, ૩-તુલનો જેવો સ્પર્શ હોય છે. ‘बुरेइवा णवणीपइवा’ ઈત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ મૃગચર્મ-નવનીત-માખણુ વિગેરે પદાર્થોનાં જેવો સ્પર્શ હોય છે. એ બધા પદાર્થોના સ્પર્શથી પણ વધારે ઉંચો સ્પર્શ ત્યાંના વિમાનોનો છે. એજ પ્રમાણેનું કથન સનત્કુમારથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના વિમાનોના સ્પર્શના સંબંધમાં પણ કહી લેવું જોઈએ.

વિમાનોની મહત્તાનું કથન-

‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કે મહાલિયા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં જે વિમાનો છે. તે કેટલા મહાન વિશાળ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! અયણ્ણં જંબુ-દીવે દીવે સવ્વદીવસમુદ્દાણં સો ચેવ ગમો-જાવ છમ્માસે વીહ્વણ્ણજ્જા જાવ અત્થેગણ્ણયા વિમાણાવાસા નો વીહ્વણ્ણજ્જા’ હે ગૌતમ ! એ વિમાનો એટલા મોટા છે. કે કોઈ દેવ કે જે ચપટી વગાડતા વગાડતામાં આ ૧ એક લાખ યોજન લાંબા પહોળા અને ૩ ત્રણ લાખ ૧૬ સોળ હજાર ૨ બસો ૨૭ સત્યાવીસ યોજનની અને ૩ ત્રણ ગાઉ ૨૮ અઠ્યાવીસ ધનુષ ૧૩૫ સાડા તેર આંગળ અધિકની પરિધિ વાળા આ જંબુદ્વીપની ૨૧ એકવીસ વાર પ્રદક્ષિણા કરી આવે એવા એ દેવ જે પોતાની શીઘ્રતા વિગેરે વિશેષણો વાળી ગતિથી નિરંતર ૬ છ મહીના સુધી ચાલતા રહે ત્યારે તે કેટલાક વિમાનોની પાસે પહોંચી શકે છે અને કેટલાક વિમાનોની પાસે પહોંચી શકતા નથી અર્થાત્ કેટલાક વિમાનોને ઓળંગી શકે છે. અને કેટલાક વિમાનોને નથી પણ ઓળંગી શકતા. આ બધુંજ પૂર્વોક્ત વિમાનોનું વર્ણન અહીંયા કરવામાં આવેલ છે. એ એનું પૂર્વોક્ત વર્ણન આ પ્રમાણે છે.-‘સવ્વ દીવસમુદ્દાણં સવ્વબ્બંતરાણ સવ્વ સુહ્હુહાણ વદ્દે પુક્કલ્લકણિયાસંઠાણસંઠિણ વદ્દે પહ્હિપુણ્ણ સંઠાણ-સંઠિણ એક્કં જોયણસયસહસ્સં આયામવિક્કલંભેણં તિન્નિય ય જોયણસહસ્સા સોલસ-સહસ્સા દોય સયા સત્તાવીસા તિન્નિય કોસે અદ્દાવીસં ધણુસયં અંગુલાઈં અદ્દંગુલં કિંચિવિસેસાહિણે પરિક્કલેવેણં પણ્ણત્તે’ જે પ્રમાણે એ કથન સૌધર્મ અને ઇશાનના વિમાનોની વિશાળતા હોવાના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું આ તમામ કથન યાવત્ સનત્કુમારકલ્પના વિમાનોથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના વિમાનોની વિશાળતાના સંબંધમાં પણ કરવામાં આવેલ છે તેમ સમજવું એજ વાત ‘જાવ અણુત્તરોવવાહ્ણયા વિમાણા અત્થેગણ્ણયં વિમાણં ચિત્તિવ-ણ્ણજ્જા અત્થેગણ્ણયે નો વીહ્વણ્ણજ્જા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

ઉપર પ્રમાણે વિમાનોની મહત્તા પ્રગટ કરીને હવે સૂત્રકાર એ વિમાન શેના બનેલા છે તે બતાવે છે.-

‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! વિમાણા કિમયા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાનમાં જે વિમાનો છે, તે શેના બનેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સવ્વરયણા મયા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! દેવલોકના જેટલા વિમાનો છે, તે બધા સર્વાત્મના રત્નોના બનેલા છે. ‘તત્થ ણં બહ્વે જીવાય પોગ્ગલાય વક્કમંતિ, વિહ્વલ્લમંતિ, ચયંતિ ઉવચયંતિ સાસયાણં તે વિમાણા દ્વવ્વટ્ટયાણ જાવ ફાસપજ્જવેહિં અસાસયા જાવ અણુત્તરોવવાહ્ણયા વિમાણા’ ત્યાં આગળ અનેક જીવો અને પુદ્ગલો આવે છે, ઉત્પન્ન થાય છે, ચયને પ્રાપ્ત થાય છે. અને વર્ણપર્યાયથી યાવત્ સ્પર્શપર્યાયથી અશાશ્વત છે. આજ પ્રમા-

ભ્રુનું કથન યાવત અનુત્તરોપપાતિક વિમાન પર્યન્ત સમજી લેવું. ‘ચયને પ્રાપ્ત થાય છે, ઉપચયને પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણેનું જે કથન છે, તે પુદ્ગલની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું. ‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં દેવા કઓ-હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં જીવ કઈ ગતિ-માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ઉવ-વાઓ નેયવ્વો જહા વક્કંતીએ તિરિયમણુણુસુ પંચેદિણુસુ સંમુચ્છિમવજ્જિણુસુ ઉવ-વાઆ વક્કંતીગમેણં જાવ અણુત્તરો’ હે ગૌતમ! સંમૂચ્છિમ જીવોને છોડીને આક્રીના પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાંથી અને મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં દેવોની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છદ્ધા વ્યુત્કાંતી પદમાં જે પ્રમાણે ઉત્પાદ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનો ઉત્પાત અહીંયા પણ સમજી લેવો. ત્યાં એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવેલ છે કે-હે ભગવાન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં દેવની પર્યાયથી જે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓમાં તિર્યચગતિથી આવેલા જીવો ત્યાં દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દેવગતિથી આવેલા જીવો ત્યાં દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ત્યાં એવું જ કહ્યું છે કે-આ સંબંધમાં બધું કથન સહસ્રાર દેવલોકના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું તે પછીના કલ્પોમાં દેવલોકમાં કેવળ મનુષ્ય ગતિથી આવેલા જીવોજ દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણેનું કથન અનુત્તરોપપાતિક દેવલોક સુધી કરી લેવું જોઈએ. ‘સોહમ્મીસાણેસુ દેવા એગસમણં કેવડયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં એક સમયમાં કેટલા દેવો ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા! જહણ્ણેણં એવકો વા દોવા તિન્નિ વા, ઉવકોસેણં સંસેવ્વજ્જા વા અસંસેવ્વજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ! જઘ-ન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત દેવ અથવા અસંખ્યાત દેવ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘એવં જાવ સહસસારે

આણતાઙ્ગે ગેવેજ્જા અણુત્તરાય એકકોવા દો વા તિન્નિ વા, ઉવ્કોસેણં સંલેજ્જા વા
 ઉવવજ્જંતિ' આ પ્રમાણેનું કથન સહસ્રાર દેવલોક સુધીજ સમજવું. કેમકે—
 આનત વિગેરે દેવલોકથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક દેવલોક સુધી જ્ઞાન્યથી એક
 અથવા બે અથવા ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન
 થાય છે. અસંખ્યાત નહીં 'સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે! દેવા સમણ સમણ અવહીર-
 માણા અવહીરમાણા કેવહ્યા કાલેણ અવહિયા સિયા' હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને
 ઇશાન આ બે દેવલોકમાંથી બે પ્રત્યેક સમયમાં ૧ એક ૧ એક દેવ ખાલી
 કરવામાં આવે અર્થાત્ ત્યાંથી બહાર કહાડવામાં આવે તો કેટલા કાળમાં તે
 સ્થાન દેવોથી ખાલી થઈ શકે ? અર્થાત્ દેવ રહિત બની શકે ? 'ગોયમા ! તેણં
 અસંલેજ્જા સમણ સમણ અવહીરમાણા અવહીરમાણા અસંલેજ્જાહિં ઉસપ્પિણીહિં અવ-
 હીરંતિ ણો ચેવ ણં અવહિયા સિયા જાવ સહસ્રારો આણતાદિગેસુ ચડસુ વિ ગેવેજ્જેસુ
 અણુત્તરેસુ ય સમણ સમણ જાવ કેવહણં કાલેણં અવહિયા સિયા' હે ગૌતમ ! તેઓ

ત્યાંથી એક એક સમયમાં એક એકના પ્રમાણમાં પણ કહાડવામાં આવે તો પણ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાલ પણ ભલે ખાલી થઈ જાય પરંતુ તેઓ ત્યાંથી પૂરેપૂરા કહાડીને ખાલી કરી શકાય નહીં જો કે આ પ્રમાણે અત્યાર સુધી થયેલ નથી. આ પ્રમાણેનું આ કથન સહસ્રાર દેવલોક સુધી જ કરવામાં આવે છે. તેમ સમજવું. હે ભગવન્ આનત વિગેરે ચાર કલ્પોમાંથી તથા નવ ત્રૈવેયકોમાંથી તથા અનુત્તર વિમાનોમાંથી એક એક સમયમાં જો એક એક દેવ કાઢવામાં આવે તો કેટલા સમયમાં એ દેવો ત્યાંથી પૂરેપૂરા બહાર કહાડી શકાય? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘તેણં અસંલેજ્જા સમણ સમણ અવહીરમાણા પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્જા ભાગમેત્તેણં અવહીરંતિ’ હે ગૌતમ! જો તે દેવો ત્યાંથી એક એક સમયમાં એક એકના પ્રમાણથી કાઢવામાં આવે તો પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સમયમાં ત્યાંથી પૂરે પૂરા કહાડી શકાય છે. પરંતુ ‘ળો ચેવ ણં અવહિયા સિયા’ અત્યાર સુધી એ પ્રમાણે બનેલ નથી. પરંતુ આતો ત્યાં તેમની સંખ્યા બતાવવા માટે કહેવામાં આવેલ છે. ‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે! કપ્પેસુ દેવાળં કે મહાલયા સરીરો-ગાહ્ણા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં દેવોની અવગાહના કેવડી મોટી કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે—‘ગોયમા! દુવિહા સરીરા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ! દેવલોકમાં શરીર બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘ભવધારણિજ્જાય ઉત્તરવેઽવિચયાય’ એક ભવધારણીય શરીર અને બીજું ઉત્તર વૈકિય રૂપ શરીર ‘તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે સે જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જાભાગે ડક્કોસેણં સત્ત રચણીઓ’ તેમાં જે ભવધારણીય શરીર છે. તેની જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાત રતિન-હાથ પ્રમાણની હોય છે. ‘તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેઽવિચ સે જહ્ણેણં અંગુલસ્સ સંલેજ્જાભાગે’ ઉત્તર વૈકિય રૂપ શરીરની જે જઘન્ય અવગાહના છે તે આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી હોતી નથી. કેમકે—એવા પ્રકારના પ્રયત્નનો અભાવ રહે છે. અને ‘ડક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ‘જોયણ સયસહસ્સં’ એક લાખ યોજનપ્રમાણની હોય છે. એવં એકેકેકા ઓસારેત્તાણં જાવ અણુત્તરાણં એકકા રચણી મેવિજ્જણુત્તરાણં ણો ભવધારણિજ્જે સરીરે ઉત્તરવેઽવિચયા નત્થિ’ એ રીતે આગળ આગળના અર્થાત્ પછી પછીના કલ્પોમાંથી એક એક ઓછા કરતા કરતા યાવત્ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પોમાં ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીય શરીરની અવગાહના છ રતિન પ્રમાણની હોય છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીય શરીરની અવગાહના ૫ પાંચ રતિન પ્રમાણની થાય છે. મહાશુક અને સહસ્રાર નામના કલ્પોમાં ચાર રતિનપ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. તથા આનત પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત આ કલ્પોમાં

ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીયની અવગાહના ત્રણ રત્ન-હાથ પ્રમાણની છે. હે ભગવન્ ! ઐવેયક દેવોના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ઐવેયક દેવોને ભવધારણીય એક જ શરીર કહેવામાં આવેલ છે. તેમને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર કહેવામાં આવેલ નથી. જો કે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ધારણ કરવાની તેઓની શક્તિ છે. તેો પણ પ્રયોજનનો અભાવ હોવાથી તેઓ તેને ધારણ કરતા નથી. આ તેમનું ભવ ધારણીય શરીર જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાથી આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના જે રત્ન પ્રમાણની હોય છે. એજ પ્રમાણે અનુત્તરોપપાતિક દેવોની અવગાહનાના સંબંધમાં પણ કથન સમજી લેવું. પરંતુ અહીંયાં દેવોના શરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી એક રત્ન પ્રમાણની હોય છે. ‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં દેવાણં સરીરગા કિં સંઘયણી પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોના દેવોના શરીર કયા સંહનન વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! છળ્હં સંઘયણાણં અસંઘયણી પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સંહનન છ પ્રકારના હોય છે. દેવોના શરીરો તે પૈકી એક પણ સંહનનવાળા હોતા નથી. કેમકે-‘નેવટ્ટી, નેવ છિરા; નવિ ણ્હારૂ ણેવ સંઘયણમત્થિ’ તેને વૈક્રિય શરીર હોય છે. તેથી તેઓમાં હાડકા હોતા નથી. તેમજ શિરા ગ્રીવા ધમની હોતી નથી. તથા નસો પણ હોતી નથી સ્નાયુ બલ હોતા નથી. ‘જે પોગલા ઇટ્ઠા કંતા જાવ તેસિં સંઘાતત્તાણ પરિણમંતિ’ પરંતુ જે પુદ્ગલો ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોરૂ, અને મનઆમતર, હોય તેના સંઘાત પણાથી પરિણુમી બય છે. ‘જાવ અણુત્તરોવવાતિયા’ આજ પ્રમાણે સંહનનના અભાવ રૂપ આ કથન વાનવ્યન્તર દેવોથી લઇને અનુત્તરોપપાતિક દેવોના કથન સુધી સમજી લેવું.

આ પ્રમાણે દેવોમાં સંહનનનો અભાવ બતાવીને હવે દેવોને કયું સંસ્થાન હોય છે, એ બતાવવામાં આવે છે.-આ સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-‘સોહમ્મીસાણેસુ દેવાણં સરીરગા કિં સંઠિયા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના જે દેવો છે. તેઓના શરીરો કયા સંસ્થાનવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! દુવિહા સરીરા ભવધારણિજ્જા ય ઉત્તરવેઝવિચાય’ હે ગૌતમ ! દેવોના શરીરો ભવધારણીય શરીર અને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરના ભેદથી જે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તત્થ ણં જે તે ભવધારણિજ્જા તે સમચરરંસ સંઠાણસંઠિતા પણ્ણત્તા’ તેમાં જે ભવધારણીય શરીર હોય છે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાળું હોય છે. કેમકે-દેવોના ભવપ્રત્યયને લઇને શુભ નામ કર્મના ઉદયનો સદ્ભાવ રહે છે. તથા જે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર હોય છે. તેનું કોઈ નિયત સંસ્થાન હોતું નથી. કેમકે-તે અનેક સંસ્થાનોવાળું બનાવવામાં આવે

છે. કેમકે આ શરીર દેવ પોતાની ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન કરે છે. એજ પ્રમાણેનું આ સંસ્થાન સંબંધી કથન સનત્કુમાર દેવલોકથી લઈને અચ્યુત દેવલોકના દેવો સુધી કહી લેવું. અર્થાત્ આટલા સુધીના બન્ને પ્રકારના શરીરો હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે, અને તેનું સંસ્થાન ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાથી સમચતુરસ્ર અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અપેક્ષાથી અનિયત સંસ્થાન વાળા કહેલ છે, પરંતુ નવ ઐવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનોના જે દેવો હોય છે, તેને એક ભવધારણીય શરીર જ હોય છે. ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીર હોતું નથી. તેથી ત્યાં એક સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવામાં આવેલ છે. એજ વાત ‘જાવ અચ્યુઓ, અવેઝવિયા ગેવિજ્જણુત્તરા ભવધારણિજ્જા સમચરુસંસંઠાણસંઠિતા ઉત્તરવેઝવિયા નત્થિ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ‘સોહમ્મીસાણેસુ દેવા કેરિસયા વણ્ણેણં પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવોના વર્ણ કેવો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! કણગત્તય-

રત્તામા વણ્ણેણં પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! આ દેવોના શરીરનો વર્ણ તપાવવામાં આવેલ સોનાના રંગના જેવો હોય છે. ‘સણંકુમારામાહિંદેસુ ણં પઝમપહ્હા ગોરા વણ્ણેણં પણ્ણત્તા’ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવોના શરીરનો વર્ણ કમળના જેવો ગૌર હોય છે. અર્થાત્ પિશંગ કમળના કેસરના જેવા ગોરા વર્ણના તેમના શરીરો હોય છે. ‘બંમલોગેણં મંતે !’ હે ભગવન્ પ્રહ્લલોકના દેવોના શરીરનો વર્ણ કેવો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! અલ્લ મધુકગવણ્ણમા વણ્ણેણં પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! લીલા મહુડાનો જેવો વર્ણ હોય છે, એજ પ્રમાણેના વર્ણ પ્રહ્લલોકના દેવોના શરીરોનો હોય છે. ‘એવં જાવ ગેવેજ્જા’ શરીરનો આવા પ્રકારનો વર્ણ હોવા સંબંધીનું આ કથન ઐવેયક વિમાનોના દેવોના કથન પર્યંત સમજી લેવું. ‘અણુત્તરોવવાતિયા પરમસુક્કિલ્લા વણ્ણેણં પણ્ણત્તા’ પરંતુ અનુત્તર વિમાનવાસી જે દેવો છે, તેમના શરીરનો વર્ણ પરમ શુકલ હોય છે. ‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ દેવાણં સરીરગા કેરિસયા ગંધેણં પણ્ણત્તા’ હે

ભગવન્! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના જે દેવો છે. તેમના શરીરની ગંધ કેવી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા! સે જહા નામણ કોટ્ટપુડાણવા તદેવ સવ્વં જાવ મનામતરાચેવ ગંધેણં પણ્ણત્તા જાવ અણુ-ત્તરોવવાહ્યા’ જે પ્રમાણે યાવત્ મનોડમતર સુધીના વિશેષણો વાળી ગંધ કોષ્ટપુટ વિગેરે સુગંધવાળા પદાર્થોની હોય છે, એવા પ્રકારના ગંધથી પણ અધિક વિશિષ્ટ ગંધવાળા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના દેવોના શરીર, સનત્કુમાર વિગેરે દેવલોકના દેવોના શરીર અને નવ ત્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાન વાસી દેવોના શરીર હોય છે.

‘સોહમ્મીસાણેસુ દવાણં સરીરગા કેરિસયા ફાસેણં પણ્ણત્તા’ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોના શરીર કેવા પ્રકારના સ્પર્શ વાળા કહેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘થિરમત્તયા ણિદ્ધસુકુમાલચ્છવિ ફાસેણં પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ! આ સઘળા દેવોના શરીર મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળા સ્થિર, સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા અને સ્થિર કોમળ સ્પર્શવાળા કહેવામાં આવેલા છે. ‘એવં જાવ અણુત્તરોવવાહ્યા’ એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઈને અનુત્તરોપપાતિકના શરીર સ્થિર મૃદુ સ્પર્શ વાળા કહેવામાં આવેલ છે. મનુષ્યની જેમ વિનયદર સ્પર્શ વાળા કહેલ નથી. ‘સોહમ્મીસાણદેવાણં કેરિસયા પુગ્ગલા ઉસ્સાસત્તાણ પરિણ મંતિ’ હે ભગવન્! સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોના કેવા પુદ્ગલો ઉચ્છવાસ રૂપથી પરિણુમે છે? ‘ગોયમા! જે પોગ્ગલા ઇદ્ધા, કંતા, જાવ તે તેસિં ઉસ્સા-સત્તાણ પરિણમંતિ જાવ અણુત્તરોવવાહ્યા’ હે ગૌતમ! જે પુદ્ગલો ઈષ્ટ, કાન્ત, યાવત્ પ્રિયતર મનોહર અને મન આમ હોય છે. એ પુદ્ગલોજ એ દેવોના ઉચ્છવાસ રૂપે પરિણુમે છે. એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઈને અનુત્તરોપપાતિકના દેવોના પણ એવાજ પુદ્ગલો તેમના ઉચ્છવાસ રૂપથી પરિણુમે છે. તેમ સમ-જવુ’. ‘એવં આહારત્તાણ વિ જાવ અણુત્તરોવવાહ્યા’ એજ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો ઈષ્ટ, કાન્ત, વિગેરે વિશેષણો વાળા હોય છે. તે જ પુદ્ગલો સૌધર્મથી લઈને

અનુત્તરોપપાતિક દેવોના આહાર રૂપે પરિણુમે છે તેમ સમજવુ’. ‘સોહમ્મીસાણ દેવાણં કતિ લેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા! ણા તેવ્વલોસા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ! સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોને એક તેજ્જ-લેશ્યાજ હોય છે. ‘સણંકુમારમાહિંદેસુ ણા પમ્હ લેસ્સા’ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવોને એક પદ્મલેશ્યા જ હોય છે. ‘એવં વંમલોગે વિ પમ્હા સેસેસુ ણા સુક્ક-લેસ્સા અણુત્તરોવવાહ્યાણં ણા પરમસુક્કલેસ્સા’ પ્રદ્મલોકમાં પણ એક પદ્મ લેશ્યા જ હોય છે. તથા લાન્તક દેવલોકથી લઈને ત્રૈવેયક સુધીના દેવોમાં એક શુકલ લેશ્યા જ હોય છે. એને અનુત્તરોપપાતિક દેવોને એક પરમશુકલ લેશ્યા જ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે-

‘किण्हा, नीला, काउ तेउ लेस्साय भवणवंतरिया ।

जोइससोहम्मीसाण तेउ लेस्सा मुणेयच्चा ॥ १॥

कण्णे सणकुमारे माहिंदे चैव बंभलोएय ।

एणसु पम्हलेस्सा, तेण परं सुक्कलेस्सा य ॥ २॥

‘सोहम्मीसाण देवा किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी-?’

हे ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવો શુ સમ્યક્દષ્ટિ વાળા હોય છે ? અથવા મિથ્યાદષ્ટિ વાળા હોય છે ? અથવા સમ્યક્ મિથ્યાદષ્ટિ વાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે તે-હે ગૌતમ ! ‘તિણ્ણિ વિ’ તેઓ સમ્યક્ દષ્ટિ વાળા પણ હોય છે, મિથ્યાદષ્ટિ વાળા પણ હોય છે, સમ્યક્ મિથ્યા દષ્ટિ વાળા પણ હોય છે ‘જાવ અંતિમગેવેજ્ઞા દેવા સમ્મદિટ્ઠી વિ મિચ્છાદિટ્ઠી વિ સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ’ યાવત્ સનત્કુમારથી લઈને ત્રૈવેયક સુધીના દેવો પણ સમ્યક્દષ્ટિ વાળા પણ હોય છે. મિથ્યા દષ્ટિ વાળા પણ હોય છે, અને સમ્યક્ મિથ્યા દષ્ટિ વાળા પણ હોય છે. ‘અણુત્તરોવવાડ્યા દેવા સમ્મદિટ્ઠી ણો મિચ્છાદિટ્ઠી, ણો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ પરંતુ અનુત્તરો-પપાતિક દેવો સમ્યક્ દષ્ટિ વાળા હોય છે, તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ વાળા હોતા નથી. તેમજ સમ્યક્ મિથ્યા દષ્ટિ વાળા પણ હોતા નથી. કેમકે-તેમનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. ‘સોહમ્મીસાણા કિં ણાણી અણ્ણાણી’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના દેવો શુ જ્ઞાની હોય છે ? કે અજ્ઞાની હોય છે ? ‘ગોયમા ! દો વિ’ હે ગૌતમ ! તેઓ જ્ઞાની પણ હોય છે, અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેમાં જે જ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી મતિજ્ઞાન વાળા હોય છે. શ્રુત જ્ઞાન વાળા હોય છે. અને અવધિ-જ્ઞાન વાળા હોય છે. તથા તેઓમાં જેઓ અજ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની હોય છે. ‘જાવ ગેવેજ્ઞા’ આજ પ્રમાણે સનત્કુમાર દેવલોકથી લઈને ત્રૈવેયક સુધીના બધા દેવો જ્ઞાની પણ હોય છે. અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેઓમાં જેઓ જ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન વાળા હોય છે. અને જેઓ અજ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી પૂર્વોક્ત ત્રણ અજ્ઞાન વાળા હોય છે. ‘અણુત્તરોવવાડ્યા નાણી’ અનુત્તરોપપાતિક દેવો નિયમથી જ્ઞાની જ હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી. એજ વાત ‘નો અણ્ણા-ણી તિણ્ણિ ણાણા નિયમા, તિવિહે જોગે દુવિહે ઉવઓગે સવ્વેસિં જાવ અણુત્તરા’ યોગ-કાયયોગ, મનોયોગ અને વચનયોગ આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારનો હોય છે. અને ઉપયોગ બે પ્રકારના હોય છે. એક જ્ઞાનોપયોગ અને બીજો દર્શનોપ-યોગ આ ઉપયોગ એ બધા જ દેવોને હોય છે. સૌધર્મથી લઈને અનુત્તરો-પપાતિક દેવોને એ યોગ અને ઉપયોગ બન્ને હોય છે. તેના અસ્તિત્વમાં હીના ધિક્કતા હોતી નથી. ॥સૂ૦૧૨૧॥

અવધિક્ષેત્ર પરિમાણ તથા સૌધર્મ ઈશાન આદિ દેવો કે સપુદ્ધાત એવં વિભૂષા આદિ કા નિરુપાણ

અવધિક્ષેત્રનું પરિમાણ

‘સોહમ્મીસાણ દેવા ઓહિણા કેવહ્યં સ્વેતં જાણંતિ પાસંતિ’ હે ભગવન્ ઈશાનદેવ પોતાના અવધિજ્ઞાનથી અને અવધિ દર્શનથી કેટલા ક્ષેત્રને બાણું છે? અને કેટલા ક્ષેત્રને દેખે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા! જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહ્ણમાગં ઉક્કોસેણં અવહી જાવ રયણપ્પમા પુઠ્ઠવી ઉદ્દહં જાવ સાહં વિમાણાહં, તિરિયં જાવ અસંસેજ્જા દીવસમુદ્દા’ હે ગૌતમ! સૌધર્મ અને ઈશાન દેવ પોતાના અવધિજ્ઞાનથી અને અવધિ દર્શનથી ઓછામાં ઓછા આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્રને બાણું છે. અને દેખે છે. અને વધારેમાં વધારે તેમનાથી નીચેના લોકમાં યાવત્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી તેઓ બાણું છે. અને દેખે છે. તિર્યક્લોકમાં તેઓ તેમનાથી યાવત્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને બાણું છે અને દેખે છે. અને ઉર્ધ્વલોકમાં તેઓ પોતપોતાના વિમાનોના સ્તૂપ-ધ્વજા વિગેરે પર્યન્ત બાણું છે. અને દેખે છે. અહીંયાં એવી શંકા કરી શકાય છે કે અહીંયાં દેવોમાં જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન તો હોતું નથી. કેમકે—આંગળના અસંખ્યાત ભાગ માત્રથી પરિમિત જે અવધિજ્ઞાન થાય છે. તેનેજ જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન કહેવામાં આવેલ છે. એવું જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન મનુષ્ય અને તિર્યંચોમાં જ હોય છે. બાકીના જીવોમાં હોતું નથી. તેથી દેવોમાં મધ્યમ અવધિ જ્ઞાન હોય છે. તો પછી અહીંયાં દેવોમાં જ્ઞાન અવધિ જ્ઞાન કેવી રીતે કહેવામાં આવેલ છે? આ શંકાનો ઉત્તર એવો છે કે અહીંયાં દેવોમાં જે જ્ઞાન અવધિજ્ઞાનનો સદ્ભાવ કહેવામાં આવેલ છે, તે એ સૌધર્મ વિગેરેમાં ઉપાત કાળમાં પરભવ સંબંધી અવધિજ્ઞાનને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. તદ્ભવ અવધિજ્ઞાનને લઈને કહેલ નથી પ્રજાપના સૂત્રમાં ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું તે કથન અહીંયાં પણ ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનને લઈને કરવામાં આવેલ છે. પ્રજાપના પદમાં ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનના સંબંધમાં આ પ્રમાણેનો પાઠ કહેલ છે.—‘જાવ ઉક્કોસેણં અહે જાવ ઈમીસે રયણપ્પમાપ પુઠ્ઠવીપ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે તિરિયં જાવ અસંસેજ્જે દીવ સમુદ્દે ઉદ્દહં જાવ સગાહં વિમાણાહં, પવં સણંકુમારમાહિંદા વિ’ આજ પ્રમાણે સનત્કુમાર અને માહિન્દ્રદેવ પણ જ્ઞાનથી અવધિજ્ઞાન દ્વારા આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ ક્ષેત્રને બાણું છે અને દેખે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ઉપર જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એ પ્રમાણે બાણું

છે અને દેખે છે. પરંતુ ‘અહે જાવ દોચ્ચાણ સકરપ્પમાણ પુઢવીણ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે’ તેઓ અધોલોકની અપેક્ષાએ બીજી શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી જાણે છે અને દેખે છે. ‘એવં વંમલોગલંતકદેવા વિ’ એજ પ્રમાણે પ્રહ્લલોક અને લાન્તક કલ્પના દેવો પણ જાણે છે અને દેખે છે. પરંતુ અધો-લોકની અપેક્ષાથી તેઓ ‘તચ્ચાણ પંકપ્પમાણ પુઢવીણ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે’ ત્રીજી પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી જ જાણે છે અને દેખે છે. ‘મહાસુક્ક સહસ્સાર દેવા ચજ્જીણ પંકપ્પમાણ પુઢવીણ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે’ મહાશુક અને સહસ્રાર કલ્પના દેવો ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી જાણે છે અને દેખે છે. ‘આણયપાણય આરણચ્ચુયદેવા અહે જાવ પંચમીણ પુઢવીણ ધૂમપ્પમાણ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે’ આનત પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્ચુત કલ્પના દેવો પાંચમી પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત પર્યાન્ત જાણે છે અને દેખે છે. ‘હેટ્ઠિમ મજ્ઝિમગેવેજ્જા દેવા છટ્ઠીણ તમપ્પમાણ પુઢવીણ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે’ અધસ્તન ઐવેયક દેવ અને મધ્યમ ઐવેકના દેવ છઠી પૃથ્વીના ચરમાન્ત પર્યાન્ત જાણે છે. અને દેખે છે. ‘ઝવરિમગેવેજ્જગા દેવા અહે જાવ સત્તમાણ પુઢવીણ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે’ ઉપરિતન ઐવેયકના દેવો સાતમી પૃથ્વીના ચરમાન્ત સુધી જાણે છે. અને દેખે છે. ‘અણુત્તરોવવાહ્ય દેવાણં મંતે ! કેવહ્યં ચેવંતં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ’ હે ભગવન્ અનુત્તરોપપાતિક દેવો પોતાના અવધિજ્ઞાનથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે ? ‘ગોયમા ! સંભિન્નં લોગનાલિં’ અનુત્તરોપપાતિક દેવો પૂણુ-ચૌદ રાજુ પ્રમાણુ વાળા આ સમગ્ર લોકનાલીને જાણે છે. અને દેખે કહ્યું પણ છે કે-

સક્કીસાણા પઢમં દોચ્ચં ચ સણંકુમારમાહિંદા ।
તચ્ચં ચ વંમ લંતગ, સુક્કસહસ્સારગ ચજ્જી ॥ ૧ ॥

આણય પાણય કપ્પે દેવા પાસંતિ પંચમિં પુઢવિં ।
તં ચેવ આરણચ્ચુય ઓહિનાણેણં પાસંતિ ॥ ૨ ॥

છટ્ઠિં હેટ્ઠિમ મજ્ઝિમ ગેવેજ્જા સત્તમિં ચ ઝવરિલ્લા ।
સંભિન્ન લોગનાલિં પાસંતિ અણુત્તરા દેવા ॥ ૩ ॥ ॥ સૂ. ૧૨૨ ॥

‘સોહમ્મોસાણેસુ ણં મંતે ! દેવાણં કઙ્ઘ સમુઘાયા પ્પણત્તા’ ઇત્યાદિ ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોના કેટલા સમુદ્ઘાત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચ સમુઘાયા પ્પણત્તા’ હે ગૌતમ ! તેઓને પાંચ સમુદ્ઘાતો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘વેચણા સમુઘાણ, કસાયસમુઘાણ, મારણંતિય સમુઘાણ, વેડવ્વિયસમુઘાણ,

તેજસસમુગ્ધાઈ વેદના સમુદ્ધાત, ક્ષાય સમુદ્ધાત, મારણાંતિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને તૈજસ સમુદ્ધાત ‘એવં જાવ અચ્ચુઈ’ એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઈને અચ્યુતકલ્પ સુધીમાં પાંચ સમુદ્ધાતો હોય છે. ‘નેવિજ્જાણં આદિહ્ના તિણિણ સમુગ્ધાયા પળ્ણત્તા’ ઐવેયક વિમાનવાસી દેવોને આદિના ત્રણ સમુદ્ધાતો હોય છે પછીના વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને તૈજસ સમુદ્ધાત એ બે સમુદ્ધાતો હોતા નથી. જો કે અહીંયાં પાંચ સમુદ્ધાત શક્તિની અપેક્ષા થી છે પરંતુ કર્તવ્ય રૂપથી અહીંયાં આ ૩ ત્રણ જ સમુદ્ધાતો છે. તથા સૌધર્મથી લઈને અચ્યુત કલ્પ સુધી જે પાંચ સમુદ્ધાતો કહેવામાં આળ્યા છે અને બે સમુદ્ધાતો કહ્યા નથી. તો તે પાંચ સમુદ્ધાતો ત્યાં આગમ પ્રસિદ્ધ છે જ પરંતુ અહીંયાં આહાર લખિધ અને કેવલ્યાવસ્થાનો અભાવ રહે છે. તેથી છેલ્લા બે સમુદ્ધાતો અહીંયાં હોતા નથી. તથા ઐવેયક વિમાનોમાં જે વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને તૈજસ સમુદ્ધાતનો અભાવ કહેવામાં આવેલ છે, તે ‘નો ચેવ ણં ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા આગળ સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે. અનુત્તરોપપાતિક દેવોને પણ આજ ત્રણ સમુદ્ધાતો હોય છે. ‘સોહમ્મીસાણ દેવા કેરિસયં સુધ પિવાસં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો કેવા પ્રકારની ક્ષુધા-ભૂખ અને પિપાસા-તરસનો અનુભવ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! નત્થિ સુધા પિવાસં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ જાવ અણુત્તરોવરવ તિયા’ હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો ક્ષુધા અને પિપાસાનો અનુભવ કરતા નથી. એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના દેવો પણ ભૂખ તરસ રહિત હોય છે. અર્થાત્ તેઓને ભૂખ તરસ પીડા કરતી નથી. ‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે કળ્પેસુ દેવા ઇગતં પમૂ વિઝ્વિત્તઈ’ હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો એક રૂપની વિકુર્વાણા કરવાને સમર્થ હોય છે? અથવા અનેક રૂપની વિકુર્વાણા કરવાને સમર્થ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘હંતા પમૂ ઇગત્ત પુહુત્તં વિ’ હા ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો એક સમયમાં એક રૂપની પણ વિકુર્વાણા કરવાને સમર્થ છે અને અનેક રૂપોની વિકુર્વાણા કરવાને પણ સમર્થ છે. જ્યારે તેઓ ‘ઇગત્તં વિઝ્વેમાણા ઇગિંદિયરૂવં વા જાવ પંચિંદિયરૂવં વા’ એક સમયમાં એક જ રૂપની વિકુર્વાણા કરે તો તેઓ એકેન્દ્રિય જીવોના રૂપની વિકુર્વાણા કરે છે. યાવત્ પંચેન્દ્રિય જીવના રૂપની વિકુર્વાણા કરે છે. એક સમયમાં અનેક રૂપોની વિકુર્વાણા કરતા નથી. અને જ્યારે તેઓ ‘પુહુત્તં વિઝ્વેમાણા’ એક સમયમાં અનેક રૂપોની વિકુર્વાણા કરે છે તો ‘ઇગિંદિયરૂવાઈ વા જાવ પંચિંદિયરૂવાણિવા, તાઈં સંચેજ્જાઈ’ અસં-ચેજ્જાઈં પિ સરિસાઈં પિ અસરિસાઈં પિ અસંબદ્ધાઈં પિ સંબદ્ધાઈં પિ રૂવાઈં

વિઝ્વંતિ' એકેન્દ્રિય જીવના રૂપની પણ વિકુર્વાણી કરે છે. યાવત્ પાંચેન્દ્રિય જીવના રૂપની પણ વિકુર્વાણી કરે છે. એકેન્દ્રિય જીવની વિકુર્વાણીમાં તેઓ તેના સંખ્યાત રૂપોને પણ વિકુર્વિત કરે છે. અને અસંખ્યાત રૂપોને પણ વિકુર્વિત કરે છે સદશ રૂપને પણ વિકુર્વિત કરે છે. અને અસદશ રૂપમાં પણ વિકુર્વિત કરે છે. સંબંધિત રૂપની પણ વિકુર્વાણી કરે છે. અને અસંબંધિત રૂપની પણ વિકુર્વાણી કરે છે. પોતાનામાં ભળી જનારા રૂપોનું નામ સંબંધિત અને આત્મ પ્રદેશોથી જુદા થયેલા રૂપોનું નામ અસંબંધિત છે. જેમ ચૌદ પૂર્વને ધારણ કરવાવાળાં એક ઘડામાંથી હજારો ઘડાઓની વિકુર્વાણી કરે છે. એક એક વસ્ત્રમાંથી હજારો વસ્ત્રોની વિકુર્વાણી કરે છે. અને પછી તેનાથી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કાર્ય કરે છે એજ પ્રમાણે આ દેવો પણ કરે છે. વિકુર્વાણી શક્તિનો પ્રભાવ ઘણો મોટો છે. કહ્યું પણ છે કે-

‘પ્રભૂર્વુભૂષુઃ સતતં વિકુર્વિતું વહૂન્ યથૈકે સ યદા યથેચ્છેત્ ।

વિકુર્વણાશક્તિરહો ઉદારા કો વર્ણયેદસ્ય પ્રમોઃપ્રમુલ્લમ્ ॥

આજ વાત ‘વિઝ્વિત્તા અપ્પણો જહિચ્છિયં કરેતિ’ આ રીતે એક રૂપની અને અનેક રૂપોની વિકુર્વાણી કરવાનું આ કથન સનત્કુમારથી લઈને અચ્યુત કલ્પ સુધીના દેવોના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ. ‘ગેવિજ્જણુત્તરોવવાહ્યા દેવા કિં ઇગત્તં પમૂ વિઝ્વિત્તણ, પુહુત્તં પમૂ વિઝ્વિત્તણ’હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક દેવ એક રૂપની વિકુર્વાણી કરવાને શક્તિમાન છે? અથવા અનેક રૂપોની વિકુર્વાણી કરવાને શક્તિમાન છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઇગત્તં પિ પુહુત્તં પિ નો ચેવ ણં સંપત્તીણ વિઝ્વિવસુ વા વિઝ્વંતિ વા વિઝ્વિસંતિ વા’ હે ગૌતમ અનુત્તરોપપાતિક દેવ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી એક રૂપની પણ વિકુર્વાણી કરી શકે છે અને અનેક રૂપોની પણ વિકુર્વાણી કરી શકે છે. પરંતુ અત્યાર સુધી તેઓએ તેમ કયું નથી તથા વર્તમાનમાં તેમ કરતા નથી. અને એ રીતની શક્તિ હોવા છતાં પણ તેઓ પ્રયોજનનો અભાવ હોવાથી અને પ્રકૃતિથી ઉપ-

શાન્ત હોય છે. તેથી તેઓ તે પ્રમાણે કરતા નથી. તથા ભવિષ્યમાં તેમ કરશે નહીં તેમજ ભૂતકાળમાં પણ તેઓએ તે પ્રમાણે ક્યારેય કરેલ નથી. 'સોહમ્મીસાણ દેવા કેરિસયં સાયાસોવર્ણં પચ્ચણુઘ્મવમાણા વિહરંતિ' હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો કેવા પ્રકારની શાતા યુક્ત સુખનો ઉપ-ભોગ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! મણુણ્ણા સદ્દા જાવ મણુણ્ણા ફાસા જાવ ગેવિજ્જા અણુત્તરોવવાઙ્ગયા અણુત્તરા સદ્દા જાવ ફાસા' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો મનોઙ્ગ શબ્દ જન્ય યાવત્ મનોઙ્ગ સ્પર્શથી પ્રાપ્ત થયેલ સુખોનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રમાણેનો આ સુખાનુભવ ઐવેયક સુધીના દેવોને હોય છે. એને જે અનુત્તરોપપાતિક દેવો છે, તેઓ અનુત્તર શબ્દથી થવાવાળા એને એનુત્તર સ્પર્શથી થવાવાળા સુખનો અનુભવ કરે છે. 'સોહમ્મીસાણેસુ દેવાણં કેરિસગા ઇઙ્ઘી પણ્ણત્તા; ગોયમા ! મહિ-ઙ્ઘિયા મહ્જ્જુઙ્ગયા જાવ મહાણુભાગા ઇઙ્ઘીણ પણ્ણત્તા' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવોની ઋદ્ધિ કેવી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવોની ઋદ્ધિ ઘણી મોટી કહેવામાં આવેલ છે. તેથી તેઓ મહા ઋદ્ધિવાળા, મહાદુતિવાળા, યાવત્ મહાપ્રભાવવાળા હોય છે. 'જાવ અચ્ચુઓ' એજ પ્રમાણે મહા ઋદ્ધિ વિગેરે વિશેષણો વાળા સનત્કુમાર દેવોથી લઈને અચ્યુત કલ્પ સુધીના દેવો હોય છે. 'ગેવેજ્જણુત્તરાય સવ્વે મહિઙ્ઘિયા જાવ સવ્વે મહાણુભાગા અર્ણિદા જાવ અહમ્મિદાણમં તે દેવગણા પણ્ણત્તા સમણાહસો' ઐવેયક દેવોથી લઈને અનુત્તર વિમાનો સુધીના દેવો પણ મહદ્દિઠ્ઠ યાવત્ મહાપ્રભાવવાળા હોય છે. એને એ બધા ઇન્દ્ર વિનાના હોય છે. એને પોતેજ એક એકની સંખ્યામાં ઇન્દ્ર હોય છે. તેમનો બીજો કોઈ ઇન્દ્ર હોય અને તે તેમના પર શાસન કરે એવા તેઓ હોતા નથી. ॥ સૂ. ૧૨૩ ॥

‘સોહમ્મીસાણા દેવા કેરિસયા વિભૂસાણ પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ ! સૌ-ધર્મ અને ઇશાન દેવોના શરીર વિભૂષાથી કેવા લાગે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! તેમના શરીર જે પ્રકારના હોય છે. 'તં જહા' જેમકે 'વેઝવ્વિયસરીરાય અવેઝવ્વિયસરીરાય' એક વૈક્રિય શરીર અને બીજુ અવૈક્રિય શરીર 'તત્થ ણં જે તે વેઝવ્વિય સરીરા તે હારવિરાઙ્ગવચ્છા જાવ દસદિસાઓ ડ્ઙ્ગોવેમાણા પમાસેમાણા જાવ પહિરૂવા'

તેમાં જે વૈક્રિય શરીર હોય છે, તે હાર વિરાજીત છે. વક્ષસ્થળની જેમાં એવા હોય છે. અને તે પોતાની પ્રભાથી દશ દિશાને પ્રકાશિત કરતા થકા તેને ઉદ્યોતિત કરતા થકા યાવત્ પ્રતિ રૂપહોય છે. તેમના શરીરે સુંદર કુંડળોથી સુંદર ઉત્તમોત્તમ માળાઓથી અને સુંદર દિવ્ય એવા વસ્ત્રોથી તથા આભૂષણોથી સુસજ્જીત રહે છે. તેથી તે પ્રાસાદિક દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિ રૂપ હોય છે. અને જે અવૈક્રિય શરીર હોય છે તે આભૂષણો, વસ્ત્રો વિનાના હોય છે. અને પ્રકૃતિસ્થ હોય છે. તેથી તેની શોભા નૈસર્ગિકી-સ્વાભાવિકી હોય છે. વિભૂષાથી બનેલ શોભા તેમની હોતી નથી એજ વાત 'તત્થ ણં જે તે અવેઝવિવ્યસરીરા તેણં આમરણવસણરહિતા પગતિત્થા વિભૂસાણ પણ્ણત્તા' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. 'સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ દેવીઓ કેરિસિયાઓ વિભૂસાણ પણ્ણત્તાઓ' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં દેવિયો શબ્દગારથી કેવી લાગે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! દુવિહાઓ પણ્ણત્તાઓ' હે ગૌતમ ! તેમના શરીરે જે પ્રકારના હોય છે. અર્થાત્ તેઓ જે પ્રકારના શરીરે વાળીયો હોય છે. 'તં જહા' તેઓ શરીરે આ પ્રમાણે છે. 'વેઝવિવ્યસરીરાઓય અવેઝવિવ્યસરીરાઓય' એક વૈક્રિય શરીરવાળી અને બીજી અવૈક્રિય શરીરવાળી 'તત્થણં જાઓ વેઝવિવ્યસરીરાઓ તાઓ સુવણ્ણ સદ્દાલાઓ સુવણ્ણસદ્દાલાઈં વત્થાઈં પવરપરિહિ તાઓ ચંદ્દનાણ્ણાઓ ચંદ્દવિલાસિણીઓ ચંદ્દહ્મસમણિહાલાઓ સિંગારાગારચાહવેસાઓ જાવ પાસાહ્મયાઓ જાવ પહિરુવા' તેમાં જે વૈક્રિય શરીર વાળી દેવિયો છે. તેઓ સોના વિગેરેથી બનાવવામાં આવેલ નૂપુર વિગેરેના શબ્દોથી યુક્ત રહે છે. કિંકિણી-ધુધરિયો વિગેરેના શબ્દોથી વાચ્યા યુક્ત અને સુંદર સુંદર વસ્ત્રોને સુંદર ઢંગથી પહેરી રાખે છે. તેઓના મુખ મંડળો ચંદ્રના જેવા સોહામણા રહે છે. તેઓનો ભાલ પ્રદેશ આઠમના અર્ધ ચંદ્રના જેવા મનોહર હોય છે. તેમના વિલાસ ચંદ્રમાના જેવા હોય છે. તથા ચંદ્રમાના દર્શનથી પણ વધારે સૌમ્ય પ્રકારનું તેમનું દર્શન હોય છે. તેઓ વિજ્ઞાનીની જેમ સદા ચમકતી રહે છે. વિજ્ઞાનીના ગાઠા કિરણોના તેજથી અને પ્રકાશમાન સૂર્યના તેજથી

પણ વધારે તેમનું તેજ હોય છે. તેઓ સાક્ષાત્ શૃંગારની મૂર્તિયો જેવીજ હોય છે. તેમનો વેષ ઘણોજ ચિત્તાકર્ષક હોય છે. તેઓ પ્રાસાદિક, દર્શનીય, અલિરૂપ અને પ્રતિરૂપ હોય છે. ‘તત્ત્વણં જાઓ અવેઝવિવચસરીરાઓ તાઓ’ તેમાં જે દેવિયો અવૈક્રિય શરીરવાળી હોય છે, તેઓ ‘આમરણ વસણરહિયાઓ’ આભૂષણ અને વસ્ત્ર વિનાની હોય છે અર્થાત્ આભરણુ વિગેરેથી પોતાના શરીરોની શોભા બનાવતી નથી. પરંતુ તેમના શરીરની શોભા ‘પગતિત્થાઓ વિમૂસાણ પણ્ણ-ત્તાઓ’ સ્વાભાવિક પ્રકારની હોય છે. એજ તેઓના આભૂષણો છે. ‘સેસેસુ દેવા દેવીઓ ન્થિ જાવ અચ્ચુઓ’ સનતકુમાર કલ્પથી લઇને અચ્ચુત કલ્પ સુધીના દેવોનું વર્ણન આજ કથન પ્રમાણે બંને પ્રકારની વિભૂષાવાળું છે. અર્થાત્ અવૈક્રિય શરીરની શોભા સ્વાભાવિકી છે અને વૈક્રિય શરીરની શોભા આભૂષણુ અલંકાર વિગેરે દ્વારા કરવામાં આવેલ હોય છે. દેવિયોના શારીરિક શોભાનું સૂત્ર-કથન અહીંયાં કહેવાનું નથી. કેમકે-બીજા સ્વર્ગની આગળ દેવિયો ઉત્પન્ન થતી નથી. તેથીજ સનતકુમાર વિગેરે કલ્પોમાં દેવિયોના સંબંધમાં શારીરિક શોભાનુ વર્ણન કરવાવાળા સૂત્ર કહેવાનો નિષેધ કહેલ છે. ‘ગેવેજ્જગ દેવા કેરિસયા વિમૂસયા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ઐવેયક દેવો કેવા પ્રકારની વિભૂષાથી વિભૂષિત કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! તે દેવો ‘આમરણવસણ રહિયા’ પોતાના શરીરની શોભા આભૂષણો વિગેરે દ્વારા બનાવતા નથી કેમકે તેઓ આભરણુદિથી રહિત હોય છે. તેથી તેમના શરીરની શોભા સ્વાભાવિકીજ હોય છે. અહીંયાં તેમના શરીર એકજ ભવધારણીય જ હોય છે. ‘એવં દેવી ન્થિ માણિયવ્વં’ અહીંયાં પણ દેવિયોની શારીરિક શોભા સંબંધી સૂત્ર કહેવામાં આવેલ નથી. કેમકે ઐવેયક કલ્પમાં દેવિયો હોતી નથી. ‘એવં અણુત્તરોવવાહયા વિ’ અનુત્તર વિમાન વાસી દેવોને પણ એક ભવધારણીય શરીર જ હોય છે. તેથી તેઓ પણ ઐવેયક દેવોની જેમ પોતાના શરીરની શોભા આભૂષણુ વિગેરે દ્વારા કરતા નથી. પરંતુ તેમને એ શરીરોની શોભા સ્વાભાવિક જ હોય છે. અહીં પણ દેવિયો હોતી નથી. ‘સોહમ્મીસા ણેસુ દેવા કેરિસણ કામમોગે પચ્ચણુવ્મવમાણા વિ’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેવા પ્રકારના કામલોગોનો અર્થાત્ શબ્દાદિ વિષયોનો અનુભવ કહેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા! ઇટ્ઠા, સદા ઇટ્ઠા રૂવા જાવ ફાસા’ હે ગૌતમ! સૌધર્મ અને ઇશાનકલ્પના દેવો ઇષ્ટ શબ્દ, ઇષ્ટ રૂપ, ઇષ્ટ ગંધ; ઇષ્ટ રસ, અને ઇષ્ટ સ્પર્શોનો અનુભવ કરતાં રહે છે. ‘એવં જાવ ગેવેજ્જા’ એ રીતનું આ કામલોગ સંબંધી કથન ઐવેયક વાસી દેવોના કથન પર્યન્ત સમજ લેવું. ‘અણુત્તરોવવાહયાણં અણુત્તરરા સદા જાવ અણુત્તરા ફાસા’ અનુત્તરોપપાતિક જે દેવો છે તેઓ અનુત્તર શબ્દોનો યાવત્ અનુત્તર-સ્પર્શોના-સર્વથી વિશેષ પ્રકારના શબ્દાદિ વિષયોનો અનુભવ કરતા રહે છે.

‘ઠિઈ સવ્વેસિં માણિયવ્વા’ સઘળા દેવોની સ્થિતિના સંબંધમાં આ પ્રમાણેનું કથન કરવું જોઈએ. સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય અપેક્ષાએ એક પદ્યોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ બે સાગરોપમથી પણ કંઈક વધારે છે. પરંતુ ઇશાન દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક વધારે એક પદ્યોપમની છે. સનત્કુમાર કલ્પમાં જઘન્યની અપેક્ષાએ બે સાગરોપમની સ્થિતિ છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ સાત સાગરોપમની સ્થિતિ છે. માહિન્દ્રકલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક વધારે બે સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઈક વધારે સાત સાગરોપમની છે. બ્રહ્મલોક કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. લાન્તક કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦ દસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૪ ચૌદ સાગરોપમની છે. મહાશુક કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૪ ચૌદ સાગરોપમની છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૭ સત્તર સાગરોપમની છે. સહસ્રાર કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૭ સત્તર સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ અઠાર સાગરોપમની છે. આનત કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૮ અઠાર સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૯ ઓગણીસ સાગરોપમની છે. પ્રાણુત કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૯ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ વીસ સાગરોપમની છે. આરણુ કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૦ વીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૧ એક વીસ સાગરોપમની છે. અચ્યુત કલ્પનાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૧ એક વીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની છે. અધસ્તન ઐવેયકમા જઘન્ય સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૩ તેવીસ સાગરોપમની છે. અધસ્તન મધ્યમ ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૩ તેવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૪ ચોવીસ સાગરોપમની છે. અધસ્તન ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૪ ચોવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૫ પચીસ સાગરોપમની છે. મધ્યમ અધસ્તન ઐવેયકમાં

જઘન્ય સ્થિતિ ૨૫ પચીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૬ છઠ્વીસ સાગરોપમની છે. મધ્યમ મધ્યમ ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૬ છઠ્વીસ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૭ સત્યાવીસ સાગરોપમની છે. મધ્યમ ઉપરિતન ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૭ સત્યાવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૮ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની છે. ઉપરિતન અધસ્તન ઐવેયક માં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૮ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૯ ઓગણુ ત્રીસ સાગરોપમની છે. ઉપરિતન મધ્યમ ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૯ ઓગણુ ત્રીસ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ ત્રીસ સાગરોપમની છે. ઉપરિતન ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૩૦ ત્રીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૧ એકત્રીસ સાગરોપમની છે. વિજ્ય, વૈજ્યન્ત, જ્યન્ત અને અપરાજીત દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૩૧ એકત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. સર્વાર્થ સિદ્ધ મહા વિમાનમાં અજઘન્યોત્કર્ષ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

ઉદ્દર્તના દ્વારનું કથન

‘સોહમ્મગદેવાણં અણંતરં ચક્ષ્તા જહિં ગચ્છંતિ તં માણિયઠ્ઠવં’ હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો ચવીને સીધા ક્યાં જાય છે ? શું તેઓ નૈરયિકોમાં જાય છે ? અથવા યાવત્ દેવોમાં જાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોચમા ! હે ગૌતમ ! તેઓ નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ તેઓ દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિગેરે તમામ પ્રકારનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૬ છટ્ઠા વ્યુત્કાંતિપદમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તે તમામ કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ. તે એ રીતે છે—એ બાહર પર્યામક પૃથ્વીકાયિકોમાં, બાહર પર્યામક અપર્યામકોમાં, બાહર પર્યામક વનસ્પતિ કાયિકોમાં સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પર્યામક ગર્ભજ તિર્યંક પંચેન્દ્રિયોમાં અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રમાણે ઇશાન દેવ પણ સીધા અહીંયાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. સનત્કુમારથી લઈને સહસ્રાર સુધીના દેવો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પર્યામક ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એકેન્દ્રિયોમાં તેઓ ઉત્પન્ન થતા નથી. આનતથી લઈને યાવત્ અનુત્તરોપપાતિક દેવો તિર્યંક પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, પરંતુ તેઓ તો મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૨૪ ॥

સર્વ પ્રાણભૂત આદિ કે પૂર્વોત્પત્તિ કા નિરુપણ

‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ સત્ત્વપાણા સત્ત્વમૂયા જાવ ઇત્યાદિ
ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ !
સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં સઘળા પ્રાણુ, સઘળા ભૂતો યાવત્ સઘળા સત્ત્વો
પૃથ્વીકાયિક પણુથી યાવત્ વનસ્પતિકાયિકપણુથી. દેવ પણુથી દેવી પણુથી,
અશન, શયન, યાવત્ ભાંડોપકરણુ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલ છે ? બે ઈન્દ્રિય
તેઈન્દ્રિય અને ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોને પ્રાણુ શબ્દથી કહેલ છે. વૃક્ષોને ભૂત
શબ્દથી કહેલ છે. પંચેન્દ્રિયોને જીવ શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. અને તેના
શિવાય બાકીના જીવોને સત્ત્વ શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘હંતા ગોયમા ! અસઈં અદુવા
અણંતખુત્તો સેસેસુ કપ્પેસુ એવં ચેવ’ હા ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં સઘળા

પ્રાણો, સઘળા ભૂતો સઘળા જીવો, અને સઘળા સત્ત્વો, અનેકવાર અથવા
અનંતવાર પૃથ્વી કાયિક પણુથી દેવ રૂપથી, દેવી રૂપથી અશન, શયન,
યાવત્ ભાંડોપકરણુ રૂપથી ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલ છે. બાકીના કલ્પોમાં પણ તેઓ
આજ પ્રમાણે અનેક વાર અથવા અંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલા છે. ‘ળવરં
ળો ચેવ ણં દેવિત્તાણ જાવ ગેવેજ્જગા, અણુત્તરોવવાતિણુ વિ એવં, ણો ચેવ ણં
દેવિત્તાણ દેવિત્તાણ’ પરંતુ સનત્કુમાર થી લઈને યાવત્ ત્રૈવેયક સુધીના દેવોમાં
એ સઘળા પ્રાણુ, સઘળા ભૂત; સઘળા જીવ, અને સઘળા સત્ત્વો દેવી પણુ
થી ઉત્પન્ન થયા નથી કેમ કે-અહીંયાં તેનો ઉત્પાત થતો નથી. વિજ્ય,
વૈજ્યન્ત, જ્યન્ત અને અપરાજીતના દેવોમાં એ સઘળા પ્રાણુ, ભૂત વિગેરે દેવી
પણુ થી ઉત્પન્ન થતા નથી. અને અનંત વાર દેવ પણુ થી પણ ઉત્પન્ન
થતા નથી, કેમ કે અહીંયાં જીવો બે વાર થી વધારે વાર ઉત્પન્ન થતા
નથી એજ પ્રમાણે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનો માં પણ પ્રાણાદિક દેવી પણુ થી
ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ અનેક વાર દેવ રૂપથી પણ ઉત્પન્ન થતા નથી.
કેમ કે અહીંયાં એકજવાર ઉત્પાદ થાય છે. અને અહીંયાં થી ચલેલા જીવ નો
ઉત્પાદ મનુષ્ય ગતિમાં થઈને ત્યાંથી સીધા મોક્ષમાં ગમન કરે છે. ‘સેત્તં
દેવા’ આ રીતે આ દેવોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે.

હવે સૂત્રકાર ચારે પ્રકારના જીવોની સામાન્ય પ્રકારથી જીવ સ્થિતિ,
અને કાયસ્થિતિ નું પ્રતિપાદન કરે છે.-‘નૈરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવતિયં કાલં ઠિતી
પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ નૈરયિક જીવોની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ
છે ? આ પ્રશ્ન ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહ્ણેણં દસવાસ-
સહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોની સામાન્યથી
જઘન્ય સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે, “એવં સત્ત્વેસિં પુચ્છા” એજ

પ્રમાણે તિર્યંચોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દસ હબ્બર વર્ષની કહેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટ થી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. અને મનુષ્યોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. આ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તિર્યંચ અને મનુષ્યોની જે કહેવામાં આવેલ છે તે ભોગભૂમિ ના તિર્યંચ અને મનુષ્યોની અપેક્ષા લઈને કહેવામાં આવેલ છે. એજ વાત આ આગળના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ‘તિરિક્ષ્વજોણિયાણં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં एवं મણુસ્સાણ વિ, દેવાણં જહા પેરહ્યાણં દેવણેરહ્યાણં જા ચેવ ઠિઈં સચ્ચેવ સંચિટ્ટુણા’ દેવ અને નૈરયિકોની જે જીવ સ્થિતિ છે, તેજ તેની સંચિટ્ટુણા-કાયસ્થિતિ છે કેમ કે- નૈરયિક જીવો નો ઉત્પાત સીધો નૈરયિકોમાં થતો નથી. કેમ કે ‘નો નેરહ્યા નેરહ્યાસુ ઉવવજ્જઈ’ આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તનું કથન છે. એજ પ્રમાણે દેવ ચવીને સીધા દેવ પણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી ‘તિરિક્ષ્વજોણિયસ્સ જહ્ણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સહ્કાલો’ તિર્યંક ચોનિક જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ થી વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુની છે. ‘મણુસ્સેણં મંતે ! મણુસ્સેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ કેટલી છે, ‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુલ્લ-કોહિ પુહુત્તમ્મહિયાઈં’ હે ગૌતમ ! મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટ થી પૂર્વ-કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પદ્યોપમની છે, દેવ અને નારક જીવોમાં કાયસ્થિતિ હોતી નથી. ‘તિરિક્ષ્વજોણિયસ્સ અંતરં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોપમસયપુહુત્તસાહરેગં’ તિર્યંચોનિક જીવોનો અંતર કાળ અર્થાત્ વિરહ કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત નો છે. અને ઉત્કૃષ્ટ થી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ નો છે, ‘નેરહ્યામણુસ્સ દેવાણં અંતરં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સહ્કાલો’ નૈરયિક, મનુષ્ય, અને દેવ તેઓનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત નું છે અને ઉત્કૃષ્ટ થી

વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુનું છે. ‘एएसि णं भंते ! णेरइयाणं जाव देवाणय कयरे०’ હે ભગવન ! આ નૈરયિકો થી લઈને દેવો સુધી માં કોણુ કોના કરતા અલ્પ છે ? કોણુ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણુ કોની બરોબર છે ? અને કોણુ કોના થી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा तिरिया अणंतगुणा’ હે ગૌતમ ! મનુષ્યો સૌથી ઓછા છે. મનુષ્યો કરતાં નૈરયિકો અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. નૈરયિકોના કરતાં દેવો અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. અને દેવોના કરતાં તિર્યંચ અનંતગણા વધારે છે. આ રીતે આ ચાર પ્રકારના સંસારી જીવો કહેવામાં આવેલ છે એહીયાં કાયસ્થિતિનું તાત્પર્ય એ છે કે— જીવ જે પર્યાયથી મરીને ફરીથી એજ પર્યાયમાં સીધા જન્મ લે છે. તે એહીયાં તિર્યંચોની અને મનુષ્યોની જ કાયસ્થિતિ થાય છે. દેવ અને નારક જીવોની કાયસ્થિતિ થતી નથી તેનું કારણ એ છે કે—દેવ મરીને ફરીથી સીધા દેવ થતા નથી અને નારક મરીને ફરીથી સીધા નારક થતા નથી, તિર્યંચ જીવોની કાયસ્થિતિ જન્મન્યથી જે એક અન્તર્મુદૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે, તેનું કારણ એવું છે કે—તિર્યંચ મરીને ફરીને એક એક અન્તર્મુદૂર્ત સુધી તિર્યંચ પર્યાયમાં રહીને તે પછી બીજે મનુષ્ય વિગેરે ગતિમાં તેનો ઉત્પાદ થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુ એહીયાં કાયસ્થિતિ કહી છે. તે વનસ્પતિ-કાલ જેટલો બીજા શાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવેલ છે, એટલો કાલ લેવામાં આવેલ છે. એટલાકાળ સુધી તે તિર્યંચમાંથી મરીને ફરી ફરીને તિર્યંચ થઈ શકે છે. એટલા કાળમાં કાળની અપેક્ષાથી અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનન્ત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અનન્તલોક અને અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. એ પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુનો હોય છે. મનુષ્યની કાયસ્થિતિ જે જન્મન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. તે તેના પછી તિર્યંચ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તથા જે કાયસ્થિતિનો કાળ એહીયાં ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્લોપમનો કહેવામાં આવેલ છે. તે મહાવિદેહ વિગેરેમાં પૂર્વકોટિના આયુષ્ય વાળા સાત

મનુષ્ય જીવોને પ્રાપ્ત કરવા વાળાની અપેક્ષાથી અને આગળના ભવમાં દેવ-
 કુરૂ વિગેરેમાં જન્મ ધારણ કરવા વાળાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે.
 તથા અંતરકાળના કથનમાં નૈરયિક, મનુષ્ય, અને દેવોનો અંતરકાળ જ
 જઘન્યથી જે એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણુનો કહેવામાં આવેલ છે. તે નરકથી
 નીકળીને ફરીથી નરક પર્યાય પ્રાપ્ત થવાની પહેલાં ખીજે એક અંતર્મુહૂર્ત
 કાળ સુધી જન્મ ધારણ કરવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કોઈ
 જીવ નારક પર્યાયથી નીકળી જાય અને તેણે મનુષ્યભવ અથવા તિર્યચભવ
 એક અંતર્મુહૂર્ત માટે ધારણ કરેલ હોઈ, અને પછી ત્યાંથી મરીને ફરીથી
 એજ નરક પર્યાયમાં પહોચી જાય આ પ્રમાણુ અંતરકાળ જઘન્યથી એક
 અંતર્મુહૂર્તનો નીકળી આવે છે. મનુષ્યભવમાં આ એક અંતર્મુહૂર્ત કાળ
 સુધી આ પ્રમાણુ રહી શકે છે-જેમ કોઈ નારક જીવ નારકથી નીકળીને
 ગર્ભજ મનુષ્ય પશુથી ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયેલ હોય અને તે ત્યાં છએ
 પર્યાપ્ત પૂર્ણ થઈ જવાથી વિશેષ પ્રકારની સંજ્ઞા વાળો પશુ બની ગયો
 હોય, અને પૂર્વ ભવની અપેક્ષાથી વૈક્રિયલબ્ધિથી યુક્ત તે રાજ્ય વિગેરેની
 આહના વાળો થયો હોય અને જ્યારે પરચક વગેરેના ઉપદ્રવને સાંભળે છે.
 તો તે પોતાની શક્તિ ના પ્રભાવથી ત્યાંજ ચતુરંગિણી સેનાની વિકુર્વણા કરીને એ
 પરચકની સાથે સંગ્રામ-યુધ્ધ કરે છે. એ રીતે મહારૌદ્ર ધ્યાનમાં પડેલો તે
 જીવ ગર્ભમાં જ કાળ કરી જાય છે અને ફરીથી નરકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય
 છે. તો આ રીતે આ અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત કાળનું બની જાય
 છે. તથા જ્યારે તે નારક જીવ તિર્યચ ભવમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બને
 છે. તો તે તંદુલ મત્સ્યની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને ત્યાં મહારૌદ્ર
 ધ્યાનયુક્ત થઈ ને તે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જીવતો રહીને તે પછી ફરીને
 પાછો નરકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ રીતે તિર્યચ ભવની વ્યવધાનની
 અપેક્ષાથી આ જઘન્ય અંતર નૈરયિકથી પાછા નૈરયિક થવામાં સિદ્ધ થઈ
 જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી જે અનંતકાળનું અંતર કહેલ છે. તે
 પરમ્પરાથી વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે.
 તિર્યગ્યોનિકમાંથી નીકળીને ફરીથી તિર્યગ્યોનિકોમાં આવવાનો અંતરકાળ
 જઘન્યથી જે એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. તે તિર્યગ્યોનિકોમાંથી
 નીકળીને મનુષ્યભવમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જન્મ ધારણ કરવા વાળા
 તિર્યચ જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર કાળ
 એક સાગરોપમ શત પૃથક્તવનો જે કહેવામાં આવેલ છે. તે નિરંતર દેવ,
 નારક, અને મનુષ્ય ભવોમાં ભ્રમણ કરવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે.

મનુષ્યથી ફરીને મનુષ્યથવામાં જે અંતરકાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે, તે મનુષ્યલવમાં મરીને તિર્યંચ લવમાં એક અંતર્મુદૂર્ત સુધી રહેલા જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અંતરકાળ જે અનંતકાળનો કહેવામાં આવેલ છે. તે વનસ્પતિકાળની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. દેવથી ફરીને દેવ થવામાં અંતર એક અંતર્મુદૂર્તનું જઘન્યથી જ કહેવામાં આવેલ છે. તે દેવલવથી ચવીને મનુષ્યલવને પ્રાપ્ત કરીને ફરીથી દેવલવને પ્રાપ્ત કરવાવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે જેમ કે કોઈ દેવ જીવ દેવપર્યાયથી ચવીને તે ગર્ભજ મનુષ્યપણામાં મનુષ્યલવમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય તેની છએ પર્યામિયો ગર્ભમા જ પૂરી થઈ હોય તે પછી તે વિશિષ્ટ સંજ્ઞાશાળી બની ગયેલ હોય, એ સ્થિતિમાં તેને કોઈ શ્રમણ અથવા શ્રમણોપાસિકા પાસેથી ધાર્મિક ઓર્થ વચન સાંભળવામાં આવી ગયેલ હોય અને તેનાથી તે ધર્મધ્યાનથી યુક્ત થઈને ગર્ભમાંજ મરી ગયેલ હોય ફરીથી દેવ પર્યાય પ્રાપ્ત થયેલ હોય આ રીતે આ જઘન્ય અંતર એક અંતર્મુદૂર્તનું બની જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિ કાળની અપેક્ષાથી બની જાય છે. ‘સે ત્તં ચત્ત્વિહા સંસાર સમાવણગા જીવા પ્ણત્તા’ આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના સંસારસમાવણક જીવો કહ્યા છે. ॥સૂ૦ ૧૨૫॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ધાસીલાલ ત્રિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયઘોતિની ટીકાની ત્રીજી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૩ ॥

પાંચ પ્રકાર કે સંસારી જીવો કા નિરુપાણ

ચોથી પ્રતિપત્તીનો આરંભ—

આ રીતે ચાર પ્રકારના જીવોનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ત્રીજી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચ પ્રકારના જીવોનું પ્રતિપાદન કરવા વાળી ચોથી પ્રતિપત્તિનું કથન કરે છે.

‘ત્તથ ણં જે તે ઇવમાહંસુ ઈત્યાદિ’

ટીકાર્થ—‘ત્તથ ણં જે તે ઇવમાહંસુ પંચવિહા સંસારસમાવણગા જીવા પ્ણત્તા’ ઈત્યાદિ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે—હૈ ગૌતમ ! જેઓ એમ કહે છે કે—સંસારી જીવો પાંચ પ્રકારના છે તેમનું

આ સંબંધમાં એવું કથન છે કે- ‘તં જહા ઇગિંદિયા, વેઈંદિયા, તેઈંદિયા, ચરિંદિયા, પંચિંદિયા’ એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવો, બેઈન્દ્રિય વાળા જીવો, ત્રણ ઇન્દ્રિય વાળા જીવો ચારઈન્દ્રિય વાળા જીવો અને પાંચ ઇન્દ્રિય વાળા જીવો આ પ્રમાણે આ સંસારી જીવો પાંચ પ્રકારના છે. ‘સે કિં તે ઇગિંદિયા’ હે લગવન્ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવો કેટલા પ્રકારના છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઇગિંદિયા દુવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવો બે પ્રકારના કહયા છે. ‘તં જહા’ જેમ કે- ‘પજ્જત્તગા ચ અપજ્જત્તગા ચ’ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એકેઈન્દ્રિય ‘એવં જાવ પંચિંદિયા દુવિહા પળ્ણત્તા’ એજ પ્રમાણેનું બે પ્રકાર પણું બે ઇન્દ્રિય જીવથી લઈને પાંચ ઇન્દ્રિય વાળા જીવોના કથન સુધી સમજવું અર્થાત્ પર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિય, પર્યાપ્તક તેઈન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક તેઈન્દ્રિય, પર્યાપ્તક ચૌઈન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક ચૌઈન્દ્રિય, તથા પર્યાપ્તક પંચેઈન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક પંચેઈન્દ્રિય આમાં જેમને પર્યાપ્તિ નામકર્મનો ઉદય થાય છે.

તેઓ પર્યાપ્તક કહેવાય છે અને જેઓને અપર્યાપ્તક નામકર્મનો ઉદય હોય છે તેઓને અપર્યાપ્તક જીવો કહયા છે. ‘ઇગિંદિયસ્સ ણં મંતે ! કેવઈયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા’ હે લગવન્ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં’ હે ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. ‘વેઈંદિયં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં બારસસંવચ્છરાઈં’ હે લગવન્ ! બે ઇન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! બેઈન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. ‘એવં તેઈંદિયસ્સ ઇગ્ગણપળ્ણં રાઈં દિયાઈં’ એજ પ્રમાણે ત્રણ ઇન્દ્રિય

વાળા જીવની ૪૯ યોગણી પચાસ રાતદિવસની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. આ કથન ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી કહેલ છે તેમ સમજાવેલું તથા તેષ્ટ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. ‘ચરિદિયસ્સ છમ્માસા’ ચારષ્ટ્રિય વાળા જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬ છ માસની કહેલ છે. ‘પંચિદિયસ્સ જહ્ણેણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ’ તથા પાંચષ્ટ્રિય વાળા જીવની જઘન્યસ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. ‘અપજ્જત્તગ ઈગિદિયાણં કેવઈં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક એકેષ્ટ્રિય જીવની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક એક ઈષ્ટ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અપેક્ષાથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે, પરંતુ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે. તે જઘન્ય સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી કંઈક ભિન્ન પ્રકારનું છે. ‘એવં સવ્વેસિં’ આજ પ્રમાણેની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી ષેષ્ટ્રિય, તેષ્ટ્રિય, ચૌષ્ટ્રિય અને પંચેષ્ટ્રિય અપર્યાપ્તક જીવોની સ્થિતિ છે, ‘પજ્જત્તગ ઈગિદિયાણં જાવ પંચિદિયાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! પર્યાપ્તક એકેષ્ટ્રિયથી લઈને પર્યાપ્તક પંચેષ્ટ્રિય વાળા જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહાસાઈ’ હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત એકેષ્ટ્રિયોની જઘન્ય સ્થિતિ તો એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ૨૨ ખાવીસ હજાર વર્ષની છે. અહીંયાં જે આ હીનતા બતાવવામાં આવેલ છે, તે અપર્યાપ્તક કાળની એક અન્તર્મુહૂર્ત કાળની સ્થિતિ કાળને ઓછા કરીને બતાવવામાં આવેલ છે. ‘એવં ઉક્કોસિયા વિ ઠિઈં અંતોમુહુત્તોણા સવ્વેસિં પજ્જત્તાણં કાયઠ્ઠવા’ એજ

પ્રમાણે બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પહેલાં સામાન્ય પશુથી બતાવવામાં આવેલ છે. તેમાંથી એક એક પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું અંતર્મુદ્ધૂર્ત ક્રમ કરવું જોઈએ આ રીતે ક્રમ કરવાંથી બે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તક તે. ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તક, ચૌદ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્તક અને પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક જીવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઈ જાય છે.

કાયસ્થિતિનું કથન—

‘ર્ષિદિયાણં મંતે ! ઈર્ષિદિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ડક્કોસેણં વણસસહ્કાલો’ હે ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણની છે. ‘વેઈદિયસ્સ ણં મંતે ! વેઈદિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ડક્કોસેણં સંલેજ્જં કાલં જાવ ચરરિદિય સંલેજ્જં કાલં’ હે ગૌતમ ! બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કાલ પ્રમાણની છે. અર્થાત્ સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણની છે. કહ્યું પણ છે કે—‘વિગલિંદિયાણ વાસસહ્સા સંલેજ્જા’ આજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની પણ છે. ‘પંચિદિય ણં મંતે ! પંચિદિય ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલાકાળની કહેલ છે ? ‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ડક્કોસેણં સાગરોવમસહ્સં સાતિરેગં’ હે ગૌતમ ! પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે એક હજાર સાગરોપમની છે. આ ઉત્કૃષ્ટ

સ્થિતિ નૈરયિક, તિર્યક, પંચેન્દ્રિય, અને મનુષ્યલવ તથા દેવલવમાં ભ્રમણ કરવાથી બની બંધ છે. ‘एगिंदिएणं अपज्जत्तएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं हौंति’ હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે—‘गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तए’ હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. કેમકે અપર્યાપ્તક લખ્ધિનો કાળ એટલો જ હોય છે. આજ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક એ ઇન્દ્રિય. અપર્યાપ્તક તે ઇન્દ્રિય, અને અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય જીવોની કાય સ્થિતિનો કાળ પણ એટલો જ કહેલ છે. ‘पज्जत्तग एगिंदिएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होई’ હે ભગવન્ ! પર્યાપ્તક એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वास सहस्साइं’ હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત હબ્દર વર્ષોનો છે. તે આ પ્રમાણે છે—એક ઇન્દ્રિયવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ લવસ્થિતિ ૨૨ ખાવીસ હબ્દર વર્ષની છે. અપૃથ્વીકાયિકની ૭ સાત હબ્દર વર્ષની છે. તેજસ્કાયિકની ત્રણ રાત દિવસની છે. વાયુકાયિકની ત્રણ હબ્દર વર્ષની છે. અને વનસ્પતિકાયિક જીવની દસ હબ્દર વર્ષની છે. આ જીવોના નિરંતર કેટલાક પર્યાપ્ત ભવોની સંકલના—ગણનાથી સંખ્યાત હબ્દર વર્ષોનું પ્રમાણ મળી બંધ છે. ‘एवं वेइंदिए वि णवरं संखेज्जाइं वासाइं’ પર્યાપ્તક એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રમાણ પણ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષોનું છે. એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની લવસ્થિતિનું પ્રમાણ ૧૨ ખાર વર્ષનું છે. એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના બધાજ ભવોમાં આજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય એવો નિયમ બનિ શકતો નથી તેથી કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્તક જીવોની સંકલના—ગણનાથી પણ સંખ્યાત વર્ષજ લખ્ધ બને છે. સો વર્ષ અથવા હબ્દર વર્ષ લખ્ધ થતા નથી. ‘तेइंदिएणं भंते ! संखेज्जा राइंदिया’ પર્યાપ્તક ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ હે ભગવન્ ! કેટલા કાળની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે—‘हे गौतम ! पर्याप्तक ते इन्द्रिय जीवोनी कायस्थिति जघन्यथी एक अंतर्मुहूर्तनी છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત રાત દિવસની છે. કેમકે એમની ઉત્કૃષ્ટથી લવસ્થિતિ ૪૯ ઓગણ પચાસ દિવસની છે. તેથી કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્ત ભવોની સંકલના—ગણનામાં તે સંખ્યાત રાત દિવસના પ્રમાણમાં જ લખ્ધ થાય છે. ‘चउरिंदिएणं संखेज्जा मासा’ પર્યાપ્તક ચૌઇન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે સંખ્યાત માસોની છે. કેમકે ચૌઇન્દ્રિય જીવની લવસ્થિતિ

ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ પ્રમાણની કહેવામાં આવે છે. તેથી કેટલાક નિરન્તર પર્યાપ્ત ભવોની સંકલના-ગણનાથી તે સંખ્યાત મહીનાઓની થઈ જાય છે. 'પજ્જત્ત પંચિદિપ સાગરોવમસયપુહુત્તં સાતિરેગં' પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય જીવની કાયસ્થિતિ જ્ઞાન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્કૃતવની છે. અર્થાત્ દ્વિ સાગરોપમશતથી લઈને નવ સાગરોપમશત સુધીની છે. 'ઈન્દિયસ્સ ણં મંતે ! કેવતિયં કાલં અંતરં હોઈ' હે ભગવન્ એક ઈન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ થવામાં કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ? કેટલો વિરહ કાળ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈ' સંલેજ્જવાસમમ્મહિયાઈ' હે ગૌતમ ! એક ઈન્દ્રિયના પર્યાયને છોડીને ફરીથી એક ઈન્દ્રિય પર્યાયને પ્રાપ્ત કરવામાં જ્ઞાન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમનું થાય છે કેમકે-ત્રસકાયની કાયસ્થિતિનો જેટલો કાળ છે. એજ એકેન્દ્રિય જીવનો અંતર કાળ કહેલ છે. તે સૂત્રકાર સ્વયં આગળ કહે છે. 'તસકાઈણં મંતે ! તસકાયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ, ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈ' સંલેજ્જવાસમમ્મહિયાઈ; વેઈન્દિયસ્સ ણં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવના પર્યાયને છોડીને ફરીથી દ્વીન્દ્રિયપણુને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલા કાળનો અંતરકાળ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણ્ણસ્સકાલો' હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી દ્વીન્દ્રિય પર્યાયને પ્રાપ્ત કરવામાં અંતર કાળ જ્ઞાન્યથી તે એક અંતર્મુહૂર્તની થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું છે. 'એવં તેઈન્દિયસ્સ ચરુરિન્દિયસ્સ પંચિદિયસ્સ' આજ પ્રમાણે તે ઈન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં, ચૌઈન્દ્રિયના પર્યાયને છોડીને ફરીથી ચૌઈન્દ્રિય પણુને પ્રાપ્ત કરવામાં અને પંચેન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી પંચેન્દ્રિય પણુને પ્રાપ્ત કરવામાં અંતર કાળ હોય છે. અર્થાત્ જ્ઞાન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું અંતર થાય છે. 'અપજ્જત્તગાણં એવં ચેવ પજ્જત્તગાણ વી એવં ચેવ' હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલું અંતર થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક એક ઈન્દ્રિયના પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં જ્ઞાન્ય અંતર એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમનું થાય છે. બે ઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તકની પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલા કાળનું અંતર પડે છે ? હે ગૌતમ ! બે ઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના પર્યાયને છોડવાથી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં જ્ઞાન્ય

અંતર એક અંતમુહૂર્તનું છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુ અનંતકાળનું થાય છે. એજ પ્રમાણુ અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિયના પર્યાયને છોડવાથી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં તેનું અંતર સમજી લેવું. તેના આલાપનો પ્રકાર આ પ્રમાણુ છે.—‘एगिदिय अपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं संखेज्जवासमच्चमहि-याइं बेइंदिय अपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणतं कालं वणस्सइ कालो एवं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तस्स’ ॥ सू. १२० ॥

એકેન્દ્રિય જીવો કે અલ્પબહુત્વ કા કથન

અલ્પ બહુત્વનું કથન

‘एसिणं भंते ! एगिंदिय बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिय पंचिंदियाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! આ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, તે ઈન્દ્રિય, ચૌદ્વિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતા અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં ‘બહુયા વા’ વધારે છે ? કોણ કોના કરતાં ‘તુલ્લા વા’ બરાબર છે. અને કોણ કોના કરતાં ‘વિસેસાહિયા વા’ વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा ! सच्चत्थोवा पंचिंदिया’ હે ગૌતમ ! આ બધા જીવોમાં સૌથી ઓછા પંચેન્દ્રિય જીવ છે. ‘चउरिंदिया विसेसाहिया’ આ પંચેન્દ્રિય જીવો કરતાં ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. પંચેન્દ્રિય જીવોને જે સૌથી અલ્પ કહેવામાં આવેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે—આ પંચેન્દ્રિય જીવો સંખ્યાત યોજન કોટિકોટિ પ્રમાણુ વિષ્કંભ સૂચિથી પ્રતરનો જે અસંખ્યાતમો ભાગ છે. એ સંખ્યાતમા ભાગ વર્તિ અસંખ્યાત શ્રેણિગત જે આકાશ પ્રદેશ રાશિ છે, એ રાશિ પ્રમાણુના છે. તેના કરતાં જે ચતુરિન્દ્રિય જીવોને વિશેષાધિક કહ્યા છે તેનું કારણ એવું છે કે—એ જીવો સંખ્યાત યોજન કોટિકોટિ પ્રમાણુ વિષ્કંભસૂચિ છે. એ વિષ્ક-

મ્લસૂચિના જે ઘણા વધારે સંખ્યાત યોજન કોટિકોટિ છે. તેની બરોબર એનું પ્રમાણ છે. તેના કરતાં 'તેઈંદિયા વિસેસાહિયા' ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે-તેઓનું પ્રમાણ વિષ્કમ્લસૂચિનું જે પ્રભૂતતર સંખ્યાત કોટિ કોટી છે. તેની બરોબર છે. વેઈંદિયા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં બે ઈન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ વિષ્કમ્લસૂચીના જે પ્રભૂતતર સંખ્યાત યોજન છે તેની કોટી કોટીની બરોબર છે. 'એગિંદિયા અણંતગુણા' તેના કરતાં એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવો અનંતગણા છે. કેમકે-એકેન્દ્રિય જીવરાશિ વનસ્પતિકાયિક જીવોના કરતાં અનન્તાનન્ત પ્રમાણવાળી કહેવામાં આવેલ છે.

અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયાદિક જીવોના અદ્ય-

બહુત્વનું કથન

'એવં અપજ્જત્તગાણં સવ્વથોવા પંચિંદિયા, અપજ્જત્તગા ચરુરિંદિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' હે ભગવન્! અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયાદિ જીવોમાં કયા જીવો કોના કરતાં અદ્ય છે? કયા જીવો કયા જીવ કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવ છે. કેમકે-એક પ્રતરમાં જેટલા આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણના ખંડો છે. તેની બરોબર તેનું પ્રમાણ છે. તેના કરતાં ચાર ઈન્દ્રિય વાળા અપર્યાપ્ત જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે એક પ્રતરમાં જેટલા પ્રભૂત આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણખંડ છે તેની બરોબર તેનું પ્રમાણ છે. 'તેઈંદિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' વેઈંદિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' 'એગિંદિયા અપજ્જત્તગા અણંતગુણા' અપર્યાપ્ત ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા જીવોનું પ્રમાણ અપર્યાપ્ત ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોના કરતાં વિશેષાધિક છે. કેમકે એક પ્રતરમાં જેટલા પ્રભૂત તર આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ખંડો છે એટલા તે છે. અપર્યાપ્ત તે ઈન્દ્રિય જીવોના કરતાં અપર્યાપ્ત બે ઈન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે-એક પ્રતરમાં જેટલા પ્રભૂતતમ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ ખંડ છે તેની બરોબર તેનું પ્રમાણ છે. આ અપર્યાપ્ત બે ઈન્દ્રિયવાળા જીવોના કરતાં એક ઈન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવો અનંત ગણા છે. કેમકે-જે વનસ્પતિકાયિક જીવ છે, તે અનંતાનંત છે. 'સેઈંદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' સેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવો વિશેષાધિક છે.

પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય જીવોના અદ્ય બહુત્વનું કથન-

'સવ્વથોવા ચતુરિંદિયા પજ્જત્તગા, પંચિંદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા, વેઈંદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા, એગિંદિયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા, સેંદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને બ્યારે એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્!

પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેન્દ્રિય, પર્યાપ્ત ચૌદ્વિન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય એ જીવોમાં કયા જીવો કેના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની બરાબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ તેઓને એવું કહ્યું કે-હૈ ગૌતમ! પર્યાપ્ત ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો સૌથી ઓછા છે. કેમકે ચૌદ્વિન્દ્રિય જીવો અલ્પ-ઓછા આયુવાળા હોય છે. તેથી વધારે સમય સુધી તેમનું અવસ્થાન હોતું નથી. તથા પૃથ્થાના સમયે એ ઘણાજ થોડા મળે છે. તેમનું અલ્પત્વ પણ એક પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જેટલા ખંડ છે. તેની બરાબર છે. તેના કરતાં પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ તેમનું એક પ્રમાણ તેમનું એક પ્રતરમાં પ્રભૂતર આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જેટલા ખંડ છે તેની બરાબર છે. તેના કરતાં દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે કેમકે-તેઓ પ્રભૂતર પ્રતરાંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ જેટલા ખંડો છે. તેટલા પ્રમાણના છે. તેના કરતાં તેષ્ટ્રિય પર્યાપ્ત જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ સ્વભાવથી પ્રભૂતર આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ ખંડ પ્રમાણ છે. તેના કરતાં એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે પર્યાપ્ત વનસ્પતિ કાયિક જીવો અનંત છે. તથા સેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ વિશેષાધિક છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-एणसिणं मंते ! सइंदियाणं अपज्जत्तगाणं कयरे कयरे' હે ભગવન્! આ સેન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાં કેણુ જીવ કયા જીવ કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવ કયા જીવ કરતાં વધારે છે. કયા જીવો કયા જીવોની બરાબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘गोयमा ! सव्व थाया सइंदिया अपज्जत्तगा सइंदिया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' હે ગૌતમ! સાથી ઓછા સેન્દ્રિય અપર્યાપ્તો છે. અને તેના કરતાં સેન્દ્રિય પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણુ

વધારે છે. ‘एवं एगिंदिया वि’ એજ પ્રમાણે જે એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત છે, તે સૌથી ઓછા છે. એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત છે, તે તેના કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. એકેન્દ્રિય જીવોમાં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ ઘણા છે, કેમકે એ બધા લોકમાં ભરેલા છે. તેમાં પણ જે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત જીવ છે, તે બધાથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત જીવ છે, તેઓ સંખ્યાત ગણા છે. ‘एए सिणं मंते ! वेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगणं अप्पाबहुं’ હે ભગવાન! આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત છે. અને તેના કરતાં દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. પ્રતરમાં આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ માત્રમાં જેટલા ખંડ છે, એટલા ખંડ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત છે. તેના કરતાં પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-તેનું પ્રમાણ પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર જેટલા ખંડ છે, એટલા છે. એજ પ્રમાણે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા પર્યાપ્ત અને ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્ત, ચાર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને ચાર ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત, તથા પાંચ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને પાંચ ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત આ બધાના સંબંધમાં કથન સમજી લેવું. અર્થાત્ આ બધામાં પોત પોતાનામાં પર્યાપ્ત ઓછા છે. અને અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. ‘एएसिणं मंते ! एगिंदियाणं वेइंदियाणं, ते इंदियाणं; चउरिंदियाणं, पंचिंदियाणय पज्जत्तगणय अपज्जत्तगणय कयरे कयरें’ હે ભગવાન! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત, અને એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત, દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્ત, તે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત તે ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત, ચૌ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત. ચૌ ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત, પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત, પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત આ બધા જીવોમાં કોણ કોના કરતાં ઓછા છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘गोयमा ! सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा’ હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે. તેના કરતાં ‘पंचिंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया’ પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ‘ते इंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया’ પર્યાપ્ત તે ઇન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે. ‘पंचिंदिया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा’ તેના કરતાં પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया’ તેના કરતાં ચૌદ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવ વિશેષાધિક છે. ‘तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया’ તેના કરતાં તેદ્વીન્દ્રિય

અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'વેદંદ્રિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' બે ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. 'એગિંદ્રિય અપજ્જત્તગા અણંતગુણા' તેના કરતાં એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક અનંતગણા વધારે છે, તેના કરતાં 'સદંદ્રિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા એગિંદ્રિય પજ્જત્તા સંલેજ્જગુણા' સેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક બેવિશેષાધિક છે. તેના કરતાં એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તક બેવિશેષાધિક છે. 'સદંદ્રિય પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં સેન્દ્રિય પર્યાપ્તક બેવિશેષાધિક છે. અને તેનાથી વિશેષાધિક સેન્દ્રિય છે, આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારના સંસારી જીવોના સંબંધમાં આ નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૨૭ ॥

ચોથી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત

છઠ પ્રકાર કે સંસારી જીવો કા નિરૂપણ

પાંચમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ—

‘તત્થળં જે તે એવમાહંસુ છવ્વિહા સંસારસમાવળ્લગા જીવા તે એવમાહંસુ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જેમણે આ પાંચમી પ્રતિપત્તિમાં એવું કહ્યું છે, કે—સંસારી જીવો છ પ્રકારના છે. તેમણે આ સંબંધમાં એવું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. ‘તં જહા પુઢવિકાહયા, આહરકાહયા, તેહ, વાહ, વળ્લસસહકાહયા તસકાહયા’ પૃથિવી કાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, ત્રસકાયિક, આ રીતે આ છ સંસારી જીવો છે.

‘સે કિં તં પુઢવિકાહયા’ હે ભગવન પૃથ્વીકાયિક જીવોનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેનું લક્ષણ શું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! પુઢવિકાહયા દુવિહા પળ્લગા’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘સુહુમ પુઢવિકાહયા વાદર પુઢવિકાહયા’ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અને આદર પૃથ્વીકાયિક તેમાં ‘સુહુમપુઢવિકાહયા દુવિહા પળ્લગા’ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘પજ્જત્તગાય અપજ્જત્તગાય’ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયિક અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક ‘એવં વાદરપુઢવિકાહયા વિ’ એજ પ્રમાણે આદર પૃથ્વીકાયિક પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકારના કહેલ છે. ‘એવં ચહ્વકળ્લણં મેળળં આહ તેહ વાહ વળ્લસસહકાહયાળ્લં ચતુઠ્ઠ ણેયવ્વા’ એજ પ્રમાણે આ પ્રકારના ચાર ભેદોવાળા અપ્કાયિક પણ હોય છે. તેજસ્કાયિકના પણ એજ રીતના ચાર ભેદો છે. વાયુકાયિકના પણ એજ પ્રમાણેના ચાર ભેદો છે. અને વનસ્પતિકાયિક પણ એજ ભેદોવાળા હોય છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અને આદરના ભેદથી એ બધા બખ્ખે પ્રકારના હોય છે. તથા તેમના જે સૂક્ષ્મ અને આદર ભેદ છે. તે બધા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બખ્ખે ભેદોવાળા ફરીથી થઈ નય છે. આ રીતે સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અને આદર

તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, પર્યાપ્ત આદર તેજસ્કાયિક અને અપર્યાપ્તક આદરતેજસ્કાયિક, ઇત્યાદિ પ્રકારથી આ સઘળું કથન યાવત્ વનસ્પતિકાય સુધી સમજવું.

‘સે કિં તં તસકાઙ્યા’ હે ભગવન્ ! ત્રસકાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘તસકાઙ્યા દુવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ત્રસકાયિક જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તં જહા’ તે બે પ્રકાર આ રીતે છે. ‘પ્જ્જત્તગાય અપ્જ્જત્તગાય’ એક પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક અને બીજા અપર્યાપ્તક ત્રસકાયિક—અહીયાં એકેન્દ્રિય જીવોની જેમ સૂક્ષ્મ અને આદર એ બે ભેદો થતા નથી. ‘પુઠ્ઠવીકાઙ્યાસ્સ ણં મંતે ! કેવતિયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવની સ્થિતિ કેટલા કળાની કહેલ છે ? ‘ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહ્સાઙ્ઙં’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવની ભવસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. ‘એવં સઠ્ઠેસિં ઠિઈં પળ્ણત્તા’ એજ પ્રમાણે ત્યાં બધાની સ્થિતિના સંબંધ માં ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને પ્રશ્ન પૂછેલ છે, અને પ્રભુશ્રીએ તેનો ઉત્તર આપેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.—ન્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! અપ્કાયિક જીવની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? ત્યારે તેનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! અપ્કાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. હે ભગવન્ તેજસ્કાયિકની સ્થિતિ કેટલી કહી છે ? હે ગૌતમ તેજસ્કાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ રાત દિવસની છે. હે ભગવન્ વાયુકાયિકની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? હે ગૌતમ ! વાયુકાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. હે ભગવન્ વનસ્પતિકાયની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે. હે ગૌતમ વનસ્પતિકાયની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રમાણે સઘળા એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક વિગેરે સ્થાવરકાયિકની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતમુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જૂદી જૂદી કહેવામાં આવેલ છે. ‘તસકાઙ્યાસ્સ જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ તેત્તીસં સાગરોવમાઙ્ઙં’ ત્રસકાયિક જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતમુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. ‘અપ્પ પ્જ્જત્તગાણં સઠ્ઠેસિં જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં પ્જ્જત્તગાણં સઠ્ઠેસિં ઉક્કોસિયા ઠિઈં અંતોમુહુત્ત ઋણા કાયઠ્ઠવા’ અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આ બધાની અને અપર્યાપ્તક

ત્રસકાયિક જીવની જઘન્ય સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુદૂર્તની છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું જે અંતર્મુદૂર્ત છે તે જઘન્ય સ્થિતિવાળા અંતર્મુદૂર્ત કરતાં કંઈક મોટું છે. તેમ સમજવું. તથા પર્યાપ્તક અવસ્થામાં આ બધાની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેમાંથી અપર્યાપ્તક અવસ્થાનું એક અંતર્મુદૂર્ત ઓછું કરવું નોંધવું. આ રીતે આ બધાની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તે એક અંતર્મુદૂર્તથી હીન છે તેમ સમજવું. જેમકે-પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની છે. તે એમાંથી એક અંતર્મુદૂર્ત ઓછું કરવું નોંધવું તેમ કરવાથી એક અંતર્મુદૂર્ત કમ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૃથ્વીકાયિકની છે. તેમ સિદ્ધ થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અપકાયિક વિગેરે જીવોની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. તેમાંથી એક એક અંતર્મુદૂર્ત કમ કરવું નોંધવું. ‘પુઢવિકાઈણં મંતે ! પુઢવિકાઈયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ પૃથ્વીકાયિકની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં રક્કોસેણં અસંસેજ્જં કાલં જાવ અસંસેજ્જા લોયા’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળની છે. યાવત્ અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-પૃથ્વી કાયથી મરીને એ પૃથ્વીકાયિક જીવ એક અંતર્મુદૂર્ત સુધી બીજે રહીને તે પછી પૃથ્વીકાયિક પશુથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે અસંખ્યાત કાળની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-કાળની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો આ અસંખ્યાત કાળની સ્થિતિમાં સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી જે અસંખ્યાત લોક પ્રમાણની સ્થિતિ તેની કહેવામાં આવેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ આકાશ ખંડોમાંથી પ્રતિસમય એક એક પ્રદેશનો અપહાર કરવાથી જેટલા કાળમાં એ અસંખ્યાત લોકાકાશના ખંડો એ પ્રદેશોથી ખાલી થઈ જાય એટલા અસંખ્યાતકાળનો તેની કાય સ્થિતિનો કાળ છે. ‘एवं जाव आच, तेच, वाउक्काइयाणं वणस्सकाइयाणं अणंतं कालं आवलियाए

અસંખેજ્જહમગો' એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ, તેજસ્કાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ, અને વાયુકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કહ્યો છે. અને વનસ્પતિકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંતરૂપ છે. કાળ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી તેનું નિરૂપણ આ પ્રમાણે છે.—કાળની અપેક્ષાએ અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો તેમાં સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનંતાનંત લોકલોકાકાશોમાંથી પ્રતિ સમય એક એક પ્રદેશનો અપહાર કરવાથી અર્થાત્ અહાર કાઠવાથી જેટલા કાળમાં તે બધા લોકાકાશ ખંડ એ પ્રદેશોથી ખાલિ થઈ જાય છે એટલા અનંતકાળ સુધીની એ કાયસ્થિતિ છે. એજ અનંત કાળનું વર્ણન—તેમાં અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. એ રૂપે કરેલ છે. એ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં જે અસંખ્યાત પાણું છે, તે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી છે. અર્થાત્ એક આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલો સમય થાય છે એટલા એ પુદ્ગલ પરાવર્ત હોય છે. બીજે પણ આજ પ્રમાણેનું કથન સંક્ષેપથી કરવામાં આવેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.

‘અલંકોસપ્પિણી ઉસપ્પિણી ઈગિંદિયાણય ચરણહં ।

તા ચેવ ઝ અળંતા વણસસદ્દે ઉ બોદ્ધવ્વા ॥ ૧ ॥

‘તસકાદ્દેણં મંતે ! જહ્ણણેણં અંતોમુદ્દુત્તં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈ’ હે ભગવન્ ! ત્રસકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ત્રસકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનો છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક એ હજાર સાગરોપમનો છે. ‘અપ્પજ્જત્તગાણં છળ્હ વિ જહ્ણણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુદ્દુત્તં’ હે ભગવન્ ! છ એ અપર્યાપ્ત જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! છ એ અપર્યાપ્ત જીવોની ભવસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એકજ અંતર્મુદૂર્તની છે. પરંતુ જઘન્ય સ્થિતિના અંતર્મુદૂર્તથી આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું અંતર્મુદૂર્ત મોટું લેવામાં આવેલ છે. ‘પ્પજ્જત્તગાણં વાસસહસ્સા સંખા પુદ્ધવિદગાણિલ્લત્તરુણ પ્પજ્જત્તા તેઝ્ઝરાઈંદિ સંખા તસ સાગર સત્તપુહુત્તાઈં’ પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક, પર્યાપ્ત અપ્કાયિક, પર્યાપ્ત વાયુકાયિક, અને પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક આ બધાની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હજાર વર્ષની છે. તેજસ્કાયિકની સંખ્યાત રાત દિવસની છે. અને ત્રસકાયિકની કાયસ્થિતિ કંઈક વધારે શત સાગરોપમ પૃથક્ત્વની છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—પૃથ્વીકાયિકની ભવસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ આવીસ હજાર વર્ષની છે. તેમાં કેટલાક નિરન્તર, પર્યાપ્ત ભવોને મેળવી દેવાથી કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હજાર વર્ષોની થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક જીવની ભવસ્થિતિ

ઉત્કૃષ્ટથી ૭ હબર વર્ષની છે. તેમાં પણ કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્ત જીવોને મેળવ-
 વાથી અપકાયિકની કાય સ્થિતિ સંખ્યાત હબર વર્ષની થઈ જાય છે. તેજસ્કાયિકની
 ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ રાતદિવસની કહેવામાં આવેલ છે. તેમાં કેટલાક નિરંતર
 પર્યાપ્તક ભવોને મેળવી દેવાથી તેની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત રાત દિવસની થઈ
 જાય છે. વાયુકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટથી ભવસ્થિતિ ત્રણ હબર વર્ષની કહેવામાં
 આવેલ છે. તે તેમાં પણ પૃથ્વીકાયિકની જેમ કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્તભવોને
 મેળવી દેવાથી તેની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હબર વર્ષની થઈ જાય છે આજ
 પ્રમાણે વનસ્પતિકાયની ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ દસ હબર વર્ષની કહેવામાં
 આવેલ છે. તે તેમાં પણ કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્ત અવસ્થાના ભવોને મેળવી દેવાથી
 એની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હબર વર્ષની થઈ જાય છે. ‘પજ્જત્તગાણં સવ્વેસિ
 एवं’ પર્યાપ્તક ક્ષીન્દ્રય વિગેરેના સંબંધમાં આજ પ્રમાણે કાયસ્થિતિનું કથન
 કરી લેવું જોઈએ. પુઢવિકાઙ્કાયસર્ણં મંતે ! કેવતિયં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ !
 પૃથ્વીકાયિકનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વળસ્સઙ્કાલો’ હે ગૌતમ !
 પૃથ્વીકાયિકનો અંતરકાળ જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તનો છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી
 વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ છે. ‘एवं आउ तेज्जाउकाइयाणं वणस्सइकालो’ એજ પ્રમાણુ
 અપકાયિક તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, આ બધા જીવોનું અંતર પણ વન-
 સ્પતિકાળ પ્રમાણુનું સમજવું. ‘तसकाइया वि वणस्सइकाइयस्स पुढविका-
 इयकालो’ એજ પ્રમાણુ તસકાયિકનો અંતરકાળ પણ વનસ્પતિ કાળ
 પ્રમાણુનો સમજવો. વનસ્પતિકાયિકનો અંતરકાળ પૃથ્વીકાયિકના અંતર કાળ
 પ્રમાણુનો છે. ‘एवं अपज्जत्तगाणं वि वणस्सइ कालो, वणस्सईणं पुढविकालो
 पज्जत्तगाण वि एवं चेव वणस्सइकालो पज्जत्तवणस्सईणं पुढविकालो’ એજ પ્રમાણુ
 અપર્યાપ્તક જીવોનો અંતરકાળ પણ વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુનો છે. અપર્યાપ્તક
 વનસ્પતિકાયિકોનો અંતરકાળ પૃથ્વીકાયિકના અંતર કાળ પ્રમાણુ છે. પર્યાપ્તક
 જીવોનો અંતરકાળ પણ આજ પ્રમાણુ વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુનો છે. અને
 અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોનું અંતર પૃથ્વી કાલ પ્રમાણુનું છે. ॥ સૂ. ૧૨૮ ॥

પૃથ્વીકાયાદિ છહ પ્રકાર કે જીવોં કા એવં મુક્ષ- પૃથ્વીકાય આદિ જીવોં કા અલ્પબહુત્વ કા કથન

અલ્પ બહુત્વનું કથન

‘અપ્પાવહુયં સવ્વથોવા તસકાહ્યા તેઝકાહ્યા અસંખેઝ્જગુણા’ ઇત્યાદિ

ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક વિગેરે જીવોમાં. કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કોની બરાબર છે? અને કયા જીવો કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— હે ગૌતમ! સૌથી એછા ત્રસકાયિક જીવો છે. તેના કરતાં તેજસ્કાયિક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે, તેના કરતાં ‘પુઢવિકાહ્યા વિસેસાહ્યા’ પૃથ્વીકાયિક જીવો વિશેષાધિક છે. ‘આઝકાહ્યા વિસેસાહ્યા’ તેના કરતાં અપ્કાયિક જીવો વિશેષાધિક છે. ‘વાઝકાહ્યા વિસેસાહ્યા’ તેના કરતાં વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. ‘વળસ્સકાહ્યા અણંત ગુણા’ તેના કરતાં વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા છે. ‘એવં અવ્જ્જત્તગા વિ’ એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક પૃથ્વી કાયિક વિગેરે છએ નું અલ્પ બહુ પણું સમજવું

આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—એઈંદ્રિય વિગેરે જીવોજ ત્રસકાયમાં લીધેલા છે. તેથી શેષકાય કરતાં તેમાં સર્વથી અલ્પ પણુ કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં તેજસ્કાયિક જે અસંખ્યાત ગણા કહેલા છે તે અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. તેથી ત્રસકાયિકોના કરતાં તેને અસંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે તેના કરતાં પણુ પૃથ્વીકાયિકોને વિશેષાધિક કહેલા છે તેનું કારણ એવું છે કે—તેઓ પ્રભૂતર અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. આમતો એ શેષ કાયના કરતાં અલ્પજ છે. અપ્કાયિકોને જે તેજસ્કાયિકો કરતાં વિશેષાધિક કહેવામાં, આવેલ છે. તે તેઓના પ્રભૂતર જે અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુ લોકાકાશની પ્રદેશ રાશિ છે. એટલા પ્રમાણુની હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. અપ્કાયિકોના કરતાં વાયુકાયિકોને જે વિશેષાધિક કહ્યા

છે તે તેમના પ્રભૂતતમ અસંખ્ય લોકાકાશના પ્રદેશો છે એટલા પ્રમાણવાળા હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં પણ વનસ્પતિકાયિકોને જે અનંતગણા કહ્યા છે તે તેના અનંત લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે, એટલા પ્રમાણવાળા હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘एवं अपञ्जत्तगा वि’ એજ પ્રમાણે સૌથી ઓછા અપર્યાપ્તક ત્રસ કાયિકો છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પણ અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંત ગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. ‘एवं पञ्जत्तगा वि’ આજ પ્રમાણેનું કથન પર્યાપ્તકોના સંબંધમાં પણ કહી લેવું જોઈએ. તે આ પ્રમાણે—પર્યાપ્તક જે ત્રસકાયિકો છે. તે બધાથી ઓછા છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે તેજસ્કાયિક છે. તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે પૃથ્વીકાયિકો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે અપ્કાયિકો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે વાયુકાયિક છે તે વિશેષાધિક છે તેના કરતાં જે પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકો છે તે અનંતગણા વધારે છે. ‘एएसि णं भंते ! पुढविकायियाणं पञ्जत्तगाण अपञ्जत्तगाण कयरे कयरे हितो अप्पावा०’ હે ભગવન્ ! જે આ પર્યાપ્તક—અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક છે. પર્યાપ્તક અપ્કાયિક છે. પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક છે. પર્યાપ્તક વાયુકાયિક છે. પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક છે. અને પર્યાપ્તક ત્રસકાયિક છે. તો તે બધામાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણકોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा ! सच्चत्वोवा पुढविकाइया अपञ्जत्तगा’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક જીવ છે. અને ‘पुढविकाइया पञ्जत्तगा संखेज्जगुणा’ અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક કરતાં પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. પૃથ્વીકાયિકોમાં સૂક્ષ્મ અને બાહર એવા બે ભેદો થાય છે. અને એ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત હોય

છે. તેા જે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. તથા જે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ પર્યાપ્તક છે તે એના કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે બાદર અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોમાં અને બાદર પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોમાં સમજી લેવું. એજ પ્રમાણે ‘एणसिणं०’ અપ્કાયિકોમાં જે અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક જીવ છે તે તેા સૌથી ઓછા છે. અને જે પર્યાપ્તક અપ્કાયિક છે તે સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘जाव वणस्सइकाइया वि’ યાવત્ તેજસ્કાયિક જીવ છે તે સૌથી ઓછા છે. અને જે પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક છે તેઓ સંખ્યાત ગણા વધારે છે. વાયુકાયિકોમાં જે અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવ છે તે સૌથી ઓછા છે. અને જે પર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવ છે તેઓ સંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકોમાં જે અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તે સંખ્યાત ગણા વધારે છે. પરંતુ ત્રસકાયિકોમાં એ પ્રમાણે નથી. કેમકે—‘सव्वत्थोवा तस काइया पज्जत्तगा तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा’ આ સૂત્રપાઠના કથન પ્રમાણે પર્યાપ્તક જે ત્રસકાયિક જીવો છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને અપર્યાપ્તક જે ત્રસકાયિક જીવ છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. પર્યાપ્ત ત્રસોનું પ્રમાણ પ્રતરમાં રહેલ જેટલા આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ખંડ છે એટલા કહેલ છે. ‘एणसिणं भंते ! पुढविकाइयाणं जाव तसकाइयाणं पज्जत्तग अपज्जत्तगाण य कयरे कयरे हितो अप्पावा ४’ હે ભગવન્ આ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, અને ત્રસકાયિકોમાંથી કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરાબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘सव्वत्थोवा तसकाइया पज्जत्तगा, तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा’ પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક જીવ સૌની થોડા છે. અને અપર્યાપ્તક ત્રસ-

કાયિક જીવ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'તેત્કાઙ્યા અપ્જ્જત્તગા અસંખ્વેજ્જગુણા' તેના કરતાં જે અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક જીવ છે. તેઓ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'પુઢવિક્કાઙ્યા, આત્કાઙ્યા, વાત્કાઙ્યા અપ્જ્જત્તગા વિસેસાહિયા' જે અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવ છે. તે બધા વિશેષાધિક છે. 'તેત્કાઙ્યા પ્જ્જત્તગા સંગેજ્જગુણા, પુઢવિઆત્વાત્ પ્જ્જત્તગા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક સંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક જીવ અપ્કાયિક જીવ અને વાયુકાયિક જીવ છે તે બધા વિશેષાધિક છે. અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકોને અસંખ્યાતગણા વધારે બતાવવામાં આવેલ છે તેનું કારણ એવું છે કે—તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. અને અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, અને વાયુ-કાયિકોને જે વિશેષાધિક કહેવામાં આવેલ છે. તે ક્રમશઃ તેમની રાશિ પ્રભૂત પ્રભૂતતર અને પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશ રાશિની બરાબર કહેલ છે, તેથી તેમ કહેવામાં આવેલ છે. આ શિવાયનું કથન સ્પષ્ટ જ છે. 'વળ-સ્સઙ્કાઙ્યા અપ્જ્જત્તગા અણંતગુણા, સકાઙ્યા અપ્જ્જત્તગા વિસેસાહિયા' પર્યાપ્તક વાયુકાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ અનંતલોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર કહેવામાં આવેલ છે. અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક સકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં વનસ્પતિકાયિક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સકાયિક વિશેષાધિક છે.

સ્થિતિનું કથન—

‘સુહુમસ્સણં મંતે ! કેવઙ્ચં કાલં ઠિઈં પળ્લત્તા’ હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ જીવની કેટલાકાળની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા’ જહળ્લેણં અંત્તોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં’ હે ગૌતમા સૂક્ષ્મ જીવની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે તે જઘન્ય સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી માટું હોય છે. ‘એવં જાવ સુહુમણિઓયસ્સ’ એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને નિગોહ આ બધાની જઘન્ય સ્થિતિ પણ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એક એક અંતર્મુહૂર્તની છે. જે અહીંયાં એવી શંકા કરવામાં આવે કે—ન્યારે સૂક્ષ્મ જે વનસ્પતિકાયિક નિગોહ રૂપ જ છે. તો પછી તેના માટે સ્વતંત્ર સૂત્ર કહેવાની શી જરૂર છે? તો આ પ્રમાણેની શંકા બરાબર નથી. કેમકે—સૂક્ષ્મવનસ્પતિ જીવ પણાથી વિવક્ષિત કરવામાં આવેલ છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘ગોલાય અસંખ્વેજ્જા અસંખ્વનિગોદો ય ગોલઓમળિઓ ।

એક્કિક્કમિ નિગોપ અણંતજીવા મુણેયવ્વા ॥ ૧ ॥

અંતોમુદ્ધત્તમેત્તં ઠિઈં નિયોગાણ જંતિ નિહિદ્ધા ।

પલ્લટંતિ નિગોયા તમ્મા અંતોમુદ્ધત્તેણ ॥ ૨

एगो असंखेज्जभागो वट्टइ उच्चट्टणोववायंमि ।

एग निगोदे निच्चं एवं सेसेसु वि स एव ॥ ૩ ॥

આ ગાથાઓનું તાત્પર્ય એવું છે કે—સૂક્ષ્મ નિગોદોથી આ સંપૂર્ણલોક અંજનચૂર્ણ પૂર્ણ સમુદ્ગકની જેમ ચારે બાજુથી વ્યાપ્ત થઈ રહેલ છે. આ નિગોદોનું નામ બીજું ગોલક પણ છે એ અસંખ્યાત છે. અને તેનો આકાર ગોળ છે. અનંત જીવોના આધારભૂત જે એક શરીર છે. તેનુંજ નામ નિગોદ છે. ગોલક અસંખ્યાત એક એક ગોલકમાં અસંખ્યાત અસંખ્યાત નિગોદ એક એક નિગોદમાં અનંત અનંત જીવ છે. આ નિગોદોમાં જે અનંત જીવ છે, તેમાંથી એક અસંખ્યાતનો ભાગ પ્રતિ સમય નિકળતો રહે છે અર્થાત્ ત્યાંથી મૃત્યુને પ્રાપ્ત થતા રહે છે. અને બીજા જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થતા રહે છે. આ રીતે પ્રતિ સમય ત્યાં ઉદ્વર્તના અને ઉત્પાત થતો રહે છે. જે પ્રમાણે આ કથન એક નિગોદન સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન સઘળા અસંખ્યાત નિગોદોમાં કે જે સર્વલોક વ્યાપી છે. સમજી લેવું. સઘળા નિગોદોની અને નિગોદ જીવોની સ્થિતિ એક અંતર્મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણજ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહેવામાં આવેલ છે. નિગોદ જીવોમાં શૂન્ય એક સમય પણ રહેતું નથી. કેમકે તેમાં પ્રતિ સમય ઉદ્વર્તના અને ઉત્પાત થતા રહે છે. ‘एवं अपज्जत्तगाण वि पज्जत्तगाण वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुदुत्तं’ આ રીતે અપર્યાપ્ત સંબંધી સપ્ત સૂત્રી અને પર્યાપ્ત વિષયક સપ્ત સૂત્રી પણ કહીલેવી જોઈએ. આ બધામાં, પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અનંતર્મુદ્ધૂર્તની છે. ॥ સૂ. ૧૨૯ ॥

કાયસ્થિતિનું કથન

‘सुदुमाणं मंते ! सुदुमंति कालो केवच्चिइं होई’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મજીવ સૂક્ષ્મ જીવ છે. એ પ્રમાણે તે કેટલા કાળ પર્યન્ત કહી શકાય છે ? અર્થાત્ સૂક્ષ્મજીવની કાયસ્થિતિ કેટલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જં કાલં જાવ અસંલેજ્જા લોયા’ હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ અને અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ છે. આ અસંખ્યાતકાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો આવી જાય છે. તથા અસંખ્યાત લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે. એટલા પ્રદેશોમાંથી પ્રતિસમય એક એક પ્રદેશ ત્યાંથી બહાર કાઢવાથી જેટલા કાળમાં તે પ્રદેશો ત્યાંથી પૂરા નીકળી જાય છે, એટલા કાળની તેમની કાયસ્થિતિ છે. એનુંજ નામ અસંખ્યાતકાળ છે. ‘સવ્વેસિં પુઢવિકાલો જાવ સુહુમ નિઓયસ્સ પુઢવિકાલો’ એજ પ્રમાણે સમસ્ત પૃથ્વી વિગેરે જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ પ્રમાણની યાવત્ અસંખ્યાત લોક પ્રમાણની છે. આજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિનો કાળ નિગોહનો પણ છે. પૃથ્વીકાયિકની કાયસ્થિતિનો કાળ નિગોહનો પણ છે. પૃથ્વીકાયિકની કાયસ્થિતિનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે. તેથી સૂત્રકારે અહીંયાં ‘સવ્વેસિં પુઢવીકાલો’ એ પ્રમાણે કહેલ છે. ‘અપ્પજ્જત્તાગાણં સવ્વેસિં જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં, એવં પ્પજ્જગાણ વિ સવ્વેસિં જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતો મુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક અવસ્થાવાળા જેટલા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી પણ અંતર્મુહૂર્તનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહૂર્તનો છે. એજ પ્રમાણે જેટલા પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તનો છે.

અંતરકાળનું કથન

‘સુહુમસ્સ ણં મંતે ! કેવતિયં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ જીવનો અંતરકાળ કેટલા કાળનો કહેવામાં આવેલ છે ? આ અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અવસ્થાને છોડીને ફરીથી સૂક્ષ્મ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જં કાલં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં ‘અસંલેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણીઓસપ્પિણીઓ લેત્તઓ અંગુલસ અસંલેજ્જામાગો’ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો આવી જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી આંગળ માત્ર ક્ષેત્રના અસંખ્યાતમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ છે તેમાંથી એક એક સમયમાં એક એક પ્રદેશોનો અપહાર કરવાથી—બહાર કહાડવાથી જેટલા કાળમાં તે બધાજ પ્રદેશો તેમાંથી નીકળી જાય અર્થાત્ એ

સ્થાન એ પ્રદેશો વગરનું બની જાય તો તેમ કરવામાં જેટલી ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે એટલા કાળ પ્રમાણનું તેમનું અંતર છે. હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકનું અંતર જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્તકાળનું અંતર છે. આ અનન્તકાળમાં અનન્ત ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનન્તલોક સમાપ્ત થઈ જાય છે. અર્થાત્ અનન્ત લોકાકાશમાં જેટલા પ્રદેશો છે તેમાં એક એક પ્રદેશનો અપહાર કરવાથી જેટલો અનન્ત કાળ વીતી જાય એટલા અનન્ત કાળનું અંતર છે. તથા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન રૂપ આ અંતર છે. એ અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત અહીંયાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ લીધેલા છે. અર્થાત્ આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા સમય છે એટલા સમય પ્રમાણ એ પુદ્ગલ પરાવર્ત છે. એ જ પ્રમાણેનું અંતર સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકનું સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકનું સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકનું પણ સમજવું. 'સુહુમવળસ્સિકાઈયસ્સ સુહુમણિઓયસ્સ જાવ અસંખ્વેજ્જમાગો' સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર છે. આ અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક કાલ પ્રમાણનું છે. એજ પ્રમાણેનું અંતર સૂક્ષ્મ નિગોદનું છે. 'પુઢવીકાઈયાદીણં વળસ્સિકાલો एवं અપજ્જત્તગાળં પજ્જત્તગાળં વિ' પૃથ્વીકાયિક વિગેરેનું અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. અર્થાત્ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ પ્રમાણ છે. એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત સંબંધી સપ્ત સૂત્રી અને પર્યાપ્ત સંબંધી સપ્તસૂત્રી કહી લેવી જોઈએ । સૂ. ૧૩૦ ।

‘एवं अप्पाबहुणं सव्वत्थोवा सुहुम तेउकाइया’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ એનું અલ્પ બહુત્વ કેવા પ્રકારનું કહેલ છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘एवं अप्पा बहुणं’ તેમનું અલ્પ બહુ પણ આ પ્રમાણે છે.-‘सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ લોકાકાશના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશ છે. એટલું છે. ‘सुहुम पुढविकाइया विसेसाहिया’ તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. ‘सुहुम आउ वाऊ विसेसाहिया’ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અને સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયિકોના કરતાં વિશેષાધિક છે. કેમકે તેમનું સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોની જેમ લોકાકાશના પ્રભૂતતર અસંખ્યાત ભાગોમાં જેટલા પ્રદેશો છે. એટલું છે. તથા સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોનું પ્રમાણ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ લોકાકાશના પ્રભૂતતમ અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા પ્રદેશ છે. એટલું છે. ‘सुहुमणिओया असंख्वेज्जगुणा’ સૂક્ષ્મ નિગોદ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે દરેક

ગોલકમાં તે અસંખ્યાત હોય છે. 'સુદુમવળસ્સદ્કાઙ્કયા અણંતગુણા, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કાયિક જીવ તેના કરતાં અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એ દરેક નિગોદમાં અનંત પશુથી રહે છે. 'સુદુમા વિસેસાહિયા' તેના કરતા જે સામાન્ય સૂક્ષ્મ જીવ છે. તે વિશેષાધિક છે. કેમકે-સામાન્યમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તેથી તેમનું આ અદ્યબહુત્વ સામાન્ય પશુથી કહેવામાં આવેલ છે.

હવે આ જીવોની અપર્યાપ્તસ્થાને ઉદેશી અદ્યબહુ પશુ કહેવામાં આવે છે જે આ પ્રમાણે છે-‘અંવ અપજ્જત્તગાણં’ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય વિગેરેનુ. અદ્યબહુત્વ પશુ આજ પ્રમાણે છે. અહીંયાં તેના આલાપકો પોતે જ બનાવીને કહી લેવા જોઈએ જે આ પ્રમાણે સમજવા-હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક જીવોમાં કયા જીવો કોના કરતાં અદ્ય છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? કયા જીવો કોની બરોબર છે ? અને કયા જીવો કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આના ઉત્તરમાં આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ કે-સૌથી ઓછા

અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક અને વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વિશેષાધિક છે. તેની અપર્યાપ્તસ્થાને ઉદેશીને અદ્યબહુત્વ આ પ્રમાણે સમજવું જેમકે-પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ સૌથી અદ્ય છે. તેના કરતાં પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ જીવો વિશેષાધિક છે. ‘અણસિણં મંતે ! સુદુમાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં કચરેં’ ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત, અને સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મવાયુકાયિક પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક એને સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક, આ બધામાં કોણ કોના કરતાં ઓછા છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આ બધા જીવોમાં સૂક્ષ્મ અવસ્થાવાળા પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ અવસ્થાવાળા અપર્યાપ્તકોમાં સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકો છે અને પર્યાપ્તક તેનાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અહીંયાં જે આ કથન કર્યું છે તે બાદરોની અપેક્ષાથી કહેલ નથી. કેમકે-બાદરોમાં પર્યાપ્તકોના કરતાં

અપર્યાપ્ત અસંખ્યાગણા વધારે છે. કેમકે ત્યાં એક એક પર્યાપ્તકના આશ્રયથી અપર્યાપ્તકોનો ઉત્પાદ થાય છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રજ્ઞાપના નામના પહેલા પદમાં એવું કહ્યું છે કે—‘પજ્જત્તાગનિસ્સાપ અપજ્જત્તા વક્કમંતિ જત્થ ણો તત્થ નિયમા અસંખેજ્જા’ પરંતુ સૂક્ષ્મોમાં આ ક્રમ હોતો નથી. તેથી અહીંયાં આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકોનું અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકોનું અલ્પ બહુત્વ યાવત્ સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તકના કથન પર્યન્ત અહીંયાં સમજી લેવું.

હવે ગૌતમસ્વામી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિગેરેમાં જે પર્યાપ્તક દશા અને અપર્યાપ્તક દશા છે તેના સંબંધી પ્રશ્ન કરે છે. ઉપર જે પ્રશ્ન પૂછેલ છે તે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકની સામાન્ય અવસ્થાને લઈને પૂછવામાં આવેલ છે. હવે આ પ્રશ્નથી તેઓ પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકની અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકની અવસ્થાને ઉદ્દેશીને પૂછે છે. ‘एणसिणं भंते! सुहुमाणं सुहुम पुढवी काइयाणं जाव सुहुमणिओयाणय पज्जत्तापज्जत्ता० कयरे कयरे हितो’ હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને સૂક્ષ્મ નિગોદ સુધીના જે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અન્ને પ્રકારના જીવો છે. તો તેમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની અરોઅર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया०’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક જીવો છે. ‘सुहुमपुढविकाइया अपज्जत्ताग विसेसाहिया’ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકાના કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે. ‘सुहुम वाउ अपज्जत्ताग विसेसाहिया अपर्याप्तक अप्कयिकोना કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકો વિશેષાધિક છે. ‘सुहुम तेउकाइया पज्जत्ताग संखेज्जगुणा’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘सुहुम पुढवीआउवाउ पज्जत्ताग विसेसाहिया’ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકોના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એ બધા પરસ્પર વિશેષાધિક છે. ‘सुहुमणिओगा अपज्जत्ताग असंखेज्जगुणा’ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના કરતા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘सुहुमणिओया पज्जत्ताग संखेज्जगुणा’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદોના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક નિગોદ સંખ્યાત ગણા વધારે છે. ‘सुहुम वणस्सइकाइया अपज्जत्ताग अणंतगुणा’ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક નિગોદોના કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે છે. કેમકે—પ્રતિ નિગોદમાં અનંત પશુથી તેનો સદ્ભાવ રહે છે. ‘सुहुमअपज्जत्ताग विसेसाहिया’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. આ સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકોને જે વિશેષાધિક

કહ્યા છે, તેનું કારણ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોનો તેમાં અંતર્ભાવ થયેલ છે. સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકોના કરતાં 'સુદુમવળસ્સઈ પજ્જત્તગા સંલેજ્જગુણા' સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા છે. 'સુદુમ પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા' સૂક્ષ્મપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. કેમકે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોનો તેમનામાં સમાવેશ થયેલ છે. આ તેનું પંચમું અલ્પ બહુ પાણું કહેલ છે. ॥ ૧૩૧ ॥

બાદરકાયાદિ જીવોં કી સ્થિતિ એવં બાદરાદિ જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા નિરુપાણ

બાદરાદિની સ્થિતિ વિગેરેનું કથન

'વાયરસ્સણં મંતે ! કેવઈયં કાલં ઠિઈં પળ્લત્તા' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે હે ભગવન્ બાદર જીવની અર્થાત્ બાદર નામ કર્મવાળા જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુદ્દુત્તં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લત્તા' હે ગૌતમ ! બાદરાદિ નામકર્મવાળા જીવની સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. 'एवं वायर तसकाइयस्स वि बादरपुढवीकाइयस्स बावीसं वाससहस्साइं' આ સામાન્ય બાદરન અષ્ટકાયિક, બાદર વાયુકાયિક, બાદર વનસ્પતિકાયિક, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક' બાદર નિગોહ અને બાદર ત્રસકાયિક આ તમામ નું કથન પણ કરી લેવું. જોઈએ. આ બધાની જઘન્ય સ્થિતિતો એક અંતર્મુહૂર્તની છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં જે વિશેષ પણું છે તે આ પ્રમાણે છે.—બાદર અષ્ટકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭ સાત હજાર વર્ષની છે. બાદર તેજસ્કાયિકની સ્થિતિ ૩ ત્રણ રાત દિવસની છે. બાદર વાયુકાયિકની સ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષની છે. સામાન્યથી બાદર વનસ્પતિકાયિકની સ્થિતિ ૧૦ દસ હજાર વર્ષની છે. સામાન્ય પણાથી નિગોહ જીવની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. બાદર નિગોહ જીવની પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને બાદર ત્રસકાયની સ્થિતિ જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

હવે બાદર ૧, બાદર પૃથ્વીકાયિક ૨, બાદર અષ્ટકાયિક ૩, બાદર તેજસ્કાયિક ૪, બાદર વાયુકાયિક ૫, બાદર વનસ્પતિકાયિક ૬, પ્રત્યેક વનસ્પતિ

કાયિક ૭, ત્રસકાયિક ૮, નિગોદ ૯, અને આદર નિગોદ ૧૦, આ દસેની અપર્યાપ્તાવસ્થાની સ્થિતિ સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. ‘અપજ્જત્તગાણં સવ્વેસિં અંતો-મુહુત્તં’ આ સૂત્ર પાઠથી તેણે એવું કહેલ છે કે-આ બધા ન્યારે અપર્યાપ્તાવસ્થા વાળા હોય છે. ત્યારે તેઓની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુદૂર્તનીજ હોય છે. ‘પજ્જત્તગાણં ઉક્કોસિયા ઠિઈં અંતોમુહુત્તૂણા કાયવ્વા સવ્વે સિં’ અને ન્યારે તેઓ પર્યાપ્ત અવસ્થા વાળા હોય છે. ત્યારે તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્ત કમ કરીને આ પ્રમાણે સમજવી.-સામાન્ય આદર જીવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુદૂર્ત કમ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. અહીંયાં જે એક અંતર્મુદૂર્ત કમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં કયું છે. તે તેની જઘન્ય સ્થિતિનું અંતર્મુદૂર્ત કમ કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આદર પૃથ્વીકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે ૨૨ ખાવીસ હજાર વર્ષની કહી છે તેમાંથી અપર્યાપ્ત દશાભાવી એક અંતર્મુદૂર્ત કમ કરેલ છે. અર્થાત્ એક અંતર્મુદૂર્ત કમ ૨૨ ખાવીસ હજાર વર્ષની પર્યાપ્ત આદર પૃથ્વી કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલ છે. આદર અગ્નિકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત હજાર વર્ષની છે. તેમજ પર્યાપ્ત આદર અગ્નિકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુદૂર્ત કમ સાત હજાર વર્ષની છે. આદર તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩ ત્રણ રાત દિવસની છે. તેો આમાંથી એક અંતર્મુદૂર્ત ઓછું કરવાથી પર્યાપ્તક આદર તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુદૂર્ત કમ ૩ ત્રણ રાત દિવસની છે આદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩ ત્રણ હજાર વર્ષની છે. તેો એ રીતે એક અંતર્મુદૂર્ત કમ કરવાથી અપર્યાપ્ત આદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઈ જાય છે. આદર વનસ્પતિકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૦ દસ હજાર વર્ષની છે. તેમાંથી એક અંતર્મુદૂર્ત કમ કરવાથી આ સ્થિતિ પર્યાપ્તક આદર વન-સ્પતિકાયિકની થઈ જાય છે. પ્રત્યેક આદર વનસ્પતિકાયિકની સ્થિતિમાંથી પણ એક અંતર્મુદૂર્ત કમ કરવાથી પર્યાપ્ત પ્રત્યેક આદર વનસ્પતિકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઈ જાય છે. સમુચ્ચય નિગોદ પર્યાપ્તની અને આદર નિગોદ પર્યાપ્ત

આ ખેડની સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. આદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુદૂર્ત કમ ૩૩ તેવીસ સાગરોપમની છે.

કાયસ્થિતિનું કથન

‘વાયરે ગં મંતે ! વાયરેત્તિ કલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ, હે ભગવન્ આદર જીવ આદર અવસ્થામાં કેટલા કાળ પર્યન્તર રહે છે અર્થાત્ આદરકાયિકની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગોચમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્ષોસેણં અસંખેજ્જં કાલં અસંખેજ્જાઓ ઉત્સપ્પિ- ણીઓસપ્પિણીઓ કાલઓ સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્માગો’ હે ગૌતમ ! આદર- કાયિક આદરકાયિક અવસ્થામાં ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુદૂર્ત સુધી રહે છે. અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. અને આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રદેશમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ રહે છે. એ પ્રદેશોથી એ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ સ્થાનને ખાલી કરવામાં જેટલો સમય લાગે છે. એટલા કાળ સુધી રહે છે. આદર પૃથ્વી કાયિક, આદર અખકાયિક આદર તેજસ્કાયિક અને આદર વાયુકાયિક વિગેરેના સૂત્રોમાં આદર પૃથ્વીકાયિકનું જે સૂત્ર છે તેમાં આદર પૃથ્વીકાયિકની કાય સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦ સિતેર સાગરો- પમ કોટી કોટીની છે. આજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિ આદર અખકાયિક, આદર તેજસ્કાયિક, અને આદર વાયુકાયિક જીવોની પણ છે. સામાન્ય આદર વનસ્પતિ કાયિક જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળની છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તથા આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો છે. એ પ્રદેશોને એક એક સમયમાં એક એક પ્રદેશ ત્યાંથી ખાલી કરવામાં જેટલો કાળ પૂરેપૂરા ખાલી કરવામાં લાગે છે. એટલા કાળમાં તે સમાપ્ત થઈ જાય છે. અર્થાત્ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રદેશ

અરેબર એ ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો થઈ જાય છે. પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિકની સ્થિતિ બાદર પૃથ્વીકાયિકની જેમ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦ સિત્તેર કોડા કોડી સાગરની છે. સામાન્ય નિગોદ જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળની છે. આ અનંત કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અઠી પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. બાદર નિગોદ જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦ સિત્તેર કોડા કોડી સાગરનો છે. બાદર ત્રસ કાયિકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હબ્બર સાગરોપમની છે. બાદર પર્યામની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક જ અંતર્મુદૂર્તનો છે. આ રીતે

આ દસેની અપર્યામાવસ્થામાં કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક એક અંતર્મુદૂર્તનો છે. પર્યામાવસ્થામાં આ ૧૦ દસેની કાયસ્થિતિનો કાળ આ પ્રમાણે છે.—બાદર પર્યામની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વનો છે. તે પછી બાદર હોવા છતાં પણ પર્યામ લઘ્વિની રચુતિ થઈ જાય છે. પર્યામક બાદર પૃથ્વી કાયિકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત હબ્બર વર્ષોની છે. તે પછી બાદર પૃથ્વીકાયિક હોવા છતાં પણ પર્યામ લઘ્વિની રચુતિ થઈ જાય છે. પર્યામક અષ્કાયિકની કાયસ્થિતિ પણ એજ પ્રમાણેની છે. પર્યામક તેજસ્કાયિકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત રાત દિવસની છે. પર્યામ વાયુકાયિકની સામાન્ય બાદર વનસ્પતિકાયિકની અને પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિકની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ બાદર પર્યામક પૃથ્વીકાયિકના સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની સામાન્યથી પર્યામક નિગોદની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. બાદર ત્રસ પર્યામકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વની છે. આ કાયસ્થિતિ નૈરયિકોના તિયંગ્યોનિકોના મનુષ્યોના અને દેવોના ભવોમાં ભ્રમણ કરવાથી મળી જાય છે. એજ પ્રમાણે આ બધાની કાયસ્થિતિનો સંગ્રહ કરીને બતાવવાવાળી આ પ્રમાણેની ગાથા છે.

‘તદ્વા અસંલેજ્જાડ૦ ઓહેય બાયર તરુ અણુબંધો સેસબો વોચ્છ’ ઇત્યાદિ

અંતરનું કથન

ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ સામાન્ય આદરને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-અંતરં વાયરસ્સ વાયરવળસ્સહસ્સ ણિઓગસ્સ વાયરણિઓયસ્સ ચણ્હ વિ પુઢવીકાલો જાવ અસંખેજ્જા લોગા' હે ગૌતમ! સામાન્ય આદરનો આદર વનસ્પતિકાયિકનો નિગોદનો અને આદર નિગોદનો આ ચારેનો અંતરકાળ પૃથ્વીકાળ પ્રમાણનો છે. આ પૃથ્વીકાળ પ્રમાણમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાઈ જાય છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી આ ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો 'જાવ અસંખેજ્જા લોયા' યાવત્ અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ થાય છે. સૂક્ષ્મની કાયસ્થિતિનું જે પ્રમાણ છે, એજ આદરનું અંતર પરિમાણ છે. કેમકે-સૂક્ષ્મની કાયસ્થિતિનું એજ પ્રમાણ છે. 'સેસાણં વળસ્સહકાલો, ખાકીના આદર પૃથ્વીકાયિક વિગેરેનું અંતર પરિમાણ જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્દૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પરિમાણ છે.-વનસ્પતિકાયનું અંતર પરિમાણ અનંતકાળ રૂપ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આદર અપ્કાયિક અને આદર તેજસ્કાયિકના સૂત્રો કહી લેવા જોઈ એ. સામાન્ય રીતે આદર વનસ્પતિકાયિક સૂત્રમાં જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્દૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર કહેવામાં આવેલ છે. આ અસંખ્યાતકાળ પૃથ્વીકાળ પ્રમાણનું સમજી લેવું. આ પૃથ્વીકાલ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો રૂપ અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો રૂપ કહેવામાં આવેલ છે. આ ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક પ્રમાણની હોય છે. પ્રત્યેક આદર વનસ્પતિકાયિક સૂત્ર આદર પૃથ્વીકાયિક સૂત્રના અંતર કથન પ્રમાણે છે. સામાન્ય રીતે નિગોદ સૂત્ર સામાન્ય પણુથી આદર વનસ્પતિકાયના સૂત્રના કથન પ્રમાણે કહી લેવું. સામાન્ય નિગોદ સૂત્ર સામાન્ય આદર વનસ્પતિકાયિક સૂત્રના કથન પ્રમાણે અને આદર ત્રસકાયિક સૂત્ર આદર પૃથ્વીકાયિકના સૂત્ર પ્રમાણે સમજી લેવું. 'एवं पञ्जत्तगाणं अपञ्जत्तगाणं वि. अंतरं' આદર પૃથ્વીકાયિકના કથન પ્રમાણે આ બધાજ પર્યાસકોનું અને અપર્યાસકોનું સામાન્ય આદરોનું અને આદર પૃથિવ્યાદિકોનું અંતર સમજી લેવું. 'ओहेय वायरतरु ओघनिगोए वायरणिओए य कालमसंखेज्जं अंतरं' સામાન્યપણુથી આદર વનસ્પતિકાયિકોનું સામાન્યપણુથી નિગોદનું અને આદર નિગોદોનું અંતર એસંખ્યાત કાળનું થાય છે. 'સેસાણં વળસ્સહકાલો' આદર પૃથ્વીકાયિકોનું અંતર વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું છે. ॥ સૂ. ૧૩૨ ॥

અદ્ય બહુત્વનું કથન

‘અપ્પા સવ્વત્થોવા બાયર તસકાહ્યા’ ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે—હે ભગવન્ આદર આદર પૃથ્વીકાયિક, આદર અગ્નિકાયિક, આદર તેજસ્કાયિક, આદર વાયુકાયિક, આદર વનસ્પતિકાયિક અને આદર ત્રસકાયિક એ બધામાં કોણુ કોનાથી અદ્ય છે ? કોણુ કોનાથી વધારે છે ? કોણુ કોની બરોબર છે ? અને કોણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા બાયરતસકાહ્યા’ આદર ત્રસકાયિક સૌથી અદ્ય છે. કારણુ કે—દ્વીન્દ્ર્યાદિકોને જ આદર ત્રસ કહેવામાં આવેલ છે. આ આદર ત્રસ શેષકાયિક જીવોથી અદ્ય છે. ‘બાયર તેજકાહ્યા અસંખેજ્જગુણા’ તેના કરતાં આદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેઓનું પ્રમાણુ અસંખ્યાત લોકાકાશની બરોબર કહેવામાં આવેલ છે. ‘પત્તેયસરીર બાદરવણસસકાહ્યા અસંખેજ્જગુણા’ તેના કરતા પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાય અસંખ્યાતગણા બધારે છે. કેમકે—તેમના સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે. આદર તેજસ્કાયિક મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ હોય છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં એજ પ્રમાણુ કહેવામાં આવેલ છે. ‘કહિણં મંતે ! બાદર તેજકાહ્યાણં પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા, ગોયમા ! અંતો મણુસસેવેત્તે અહ્હાહ્હજ્જેસુ દીવસમુદ્દેસુ નિવ્વાધાણં પન્નરસસુ કમ્મમૂમિસુ વાઘાણં પંચસુ મહાવિદેહેસુ ઇત્થણં બાયર તેજકાહ્યાણં ઠાણા પણ્ણત્તા, તથા જત્થેવ બાયર તેજકાહ્યાણં પજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા તત્થેવ અપજ્જત્તાણં બાયર તેજકાહ્યાણં ઠાણા પણ્ણત્તા’ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને બ્યારે એવું પૂછ્યું કે—હે ભગવન્ ! આદર તેજસ્કાયિક જીવોના (ચાહે તેઓ પર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા હોય કે ચાહે અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા હોય) સ્થાનો કયાં આવેલા છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમ સ્વામીને કહ્યું કે હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત આદર તેજસ્કાયિક જીવોનું સ્થાન નિવાસ નિર્વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ આટલી જગોએ કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે—મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં, અઠાઈ દ્વીપમાં અને ૧૫ પંદર કર્મભૂમિઓમાં તથા વ્યાઘાતની અપે-

ક્ષાથી પ પાંચ મહાવિદેહોમાં અને જ્યાં પર્યાપ્ત આદર તેજસ્કાયિક જીવોના સ્થાન છે ત્યાંજ અપર્યાપ્તક આદર તેજસ્કાયિક જીવોના સ્થાનો છે, તેથી પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં આદરપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા ઓછા છે. એ રીતનું કથન સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તથા તેના કરતાં તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એ કથન પુષ્ટ થાય છે. કેમકે—આદર વનસ્પતિકાયિક જીવ ત્રણે લોકમાં છે. પ્રજાપના સૂત્રના ખીબા સ્થાનપદમાં એજ પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે—‘કહિ ણં મંતે ! બાદરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? ગોયમા ! સદ્દાણેણં સત્તસુ ઘણોદ્દહીસુ સત્તસુ ઘણોદ્દહિવલ્લણ્ણસુ અહોલોણ પાયાલેસુ ભવણેસુ ભવણપત્થહેસુ ઉદ્દહલોણ કપ્પેસુ વિમાણાવલિયાસુ વિમાણપત્થહેસુ તિરિયલોણ અગહેસુ તલાણ્ણસુ નદીસુ દહેસુ બાવીસુ પુક્કલરિણિસુ ગુંજાલિયાસુ સરેસુ સરપંતિસુ, ઉદ્દરેસુ ચિલ્લાલેસુ પલ્લલેસુ, દીવેસુ, સમુદ્દેસુ સવ્વેસુ ચેવ જલાસણ્ણસુ જલદ્દાણેસુ પ્પથ્થળં બાયરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા’ તથા ‘જત્થેવ બાયર વણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા તત્થેવ બાયર વણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં અપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા’ આ કથનનો ભાવ એ છે કે—ઉર્ધ્વલોકમાં, મધ્યલોકમાં, અને અધોલોકમાં અધેજ આદર વનસ્પતિકાયિકોના સ્થાનો છે. અધોલોકમાં, સાત ઘનોદ્દધિઓમાં સાત ઘનોદ્દધિવાતવલય વિગેરેમાં ઉર્ધ્વલોકમાં, કલ્પોમાં વિમાનાવલિકા વિગેરેમાં, મધ્યલોકમાં જેટલા જલાશય જલસ્થાન વિગેરે પ્રદેશો છે. તેમાં તેઓના સ્થાનો છે. જ્યાં પર્યાપ્ત આદર વનસ્પતિકાયિકોના સ્થાનો છે. ત્યાંજ અપર્યાપ્તક આદર વનસ્પતિકાયિકોના સ્થાનો છે. તેથી આ રીતે તેઓના ક્ષેત્રનું અસંખ્યાતગણા પણ હોવાથી પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક, આદર તેજસ્કાયિકોના કરતાં અસંખ્યાતગણા થઈ જાય છે ‘બાયરણિઓયા અસંખે જગુણા’ પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં આદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે આદર નિગોદની અવગાહના અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે, અને તે ઘણું કરીને અધેજ જળમાં હોય છે. પનક—પાંચ વર્ણના કુલન શેવાળ વિગેરે તો જલમાં અવશ્યજ હોય જ છે. એ આદર અનંતકાયિક છે. અને અનંતગણા છે. ‘બાયર પુઢવિકાઙ્કાયા અસંખેજ્જગુણા’ તેના કરતાં અર્થાત આદર નિગોદના કરતાં આદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે તેમનો સદ્ભાવ આઠ પૃથિવિઓમાં વિમાનોમાં ભવનોમાં અને પર્વતાદિકોમાં મળી આવે છે. ‘આહ વાહ અસંખેજ્જગુણા’ તેના કરતાં આદર અષ્કાયિક, આદર વાયુકાયિક, અસંખ્યાતગણા વધારે એ માટે છે કે પૃથિવી કરતાં જલનું અધિકપણું છે. અષ્કાયિકોના કરતાં વાયુકાયિક જીવ અસંખ્યાત ગણા વધારે કેમકે—સુપિર વિગેરે સ્થાનોમાં અધેજ તેઓનો સદ્ભાવ રહે

છે. ‘બાયર વળસ્સઙ્કાઙ્કા અણંતગુણા’ તેના કરતાં અર્થાત્ વાયુકાયિકૈના કરતાં આદર વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે છે. કેમકે પ્રત્યેક આદરમાં અને પ્રત્યેક નિગોદમાં અનંતજીવોનું અસ્તિત્વ હોય છે. ‘બાયરા વિસેસાહિયા’ તેના કરતાં સામાન્ય આદર વિશેષાધિક છે. કેમકે-તેમાં આદર ત્રસકાયિકૈનો પણ પ્રક્ષેપ થાય છે. આ રીતે આ ઔધિક અદ્ય બહુત્વનું કથન કરવામાં આવેલ છે.

હવે બીજા અદ્ય બહુત્વનું કથન કરવામાં આવે છે.

‘ઘવમપજ્જત્તગાણ વિ’ અપર્યામિક આદર ત્રસકાયિક જીવ સૌથી ઓછા છે. તેના કરતાં અપર્યામિક આદર તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે તેના કરતાં અપર્યામિક પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યામિક આદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યામિક આદર પૃથ્વીકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યામિક આદર અખકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યામિક આદર વાયુકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યામિક આદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યામિક સામાન્ય આદર વિશેષાધિક છે. અહિયાં યુક્તિ અધે ઠેકાણે પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે.

ત્રીજા અદ્ય બહુત્વનું કથન

‘પજ્જત્તગાણં’ હે ભગવન્ પર્યામ આદર પૃથ્વીકાયિક પર્યામ આદર અખકાયિક પર્યામ આદર તેજસ્કાયિક, પર્યામ આદરવાયુકાયિક, પર્યામ આદર ત્રસકાયિક, આ અધામાં કોણ કોનાથી ઓછા છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે. કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘સચ્ચત્થોવા બાયરતેઙ્કાઙ્કા’ સૌથી ઓછા પર્યામ આદર તેજસ્કાયિક છે. કેમકે-તેમનું પ્રમાણ કેટલાક સમય ન્યૂન

આવલિકાના સમયોથી આવલિકાના સમયોને ગુણુવાથી જે સમય રાશી આવે છે. એ રાશિની ખરોખર છે. આને આ રીતે સમજવું જોઈએ—માનીલોકે-આવલિકાનું પ્રમાણ ૪ છે. આ ચારને ૪ થી ગુણુવાથી ૧૬ સોળ થાય છે. કૃતિપય સમયનું પ્રમાણ ૨ જે છે. તે સોળમાંથી ૨ જે ઓછા કરવાથી ૧૪ ચૌદ થાય છે. આ આવલિકાનો સમય છે. આ સમયોથી આવલિકાનો વર્ગ ૧૬ સોળ થાય છે. કૃતિપય સમયનું પ્રમાણ ૨ જે છે. તે સોળમાંથી ૨ જે ઓછા કરવાથી ૧૪ ચૌદ થાય છે. આ આવલિકાનો સમય છે. આ સમયોથી આવલિકાનો વર્ગ ૧૬ સોળને ગુણુવાથી ૨૨૪ બસો ચોવીસ થઈ જાય છે. આ ૨૨૪ બસો ચોવીસ સમય રાશિનું કલ્પિત પ્રમાણ આવે છે. આ અંક સંદૃષ્ટિને અર્થ સંદૃષ્ટિમાં ઘટાવવાના અભિપ્રાયથી અહીંયાં કલ્પના કરીને લખવામાં આવેલ છે. આ અંક સંદૃષ્ટિના અર્થ સંદૃષ્ટિ સમજવી ન જોઈએ કહ્યું પણ છે કે—‘આવલિવગ્ગો કમેણાવલીઘ ગુણિઓહિ વાયરો તેઽ, વાયર તસ-કાઙ્યા અસંલેઙ્ગગુણા’ તેના કરતાં બાહર પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેમનું પ્રમાણ એક પ્રતરમાં જેટલા આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રના ખંડો થાય છે. તેની ખરોખર છે. તેના કરતાં ‘પત્તેયસરીરવાયરા અસંલેઙ્ગગુણા’ પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ એક પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ખંડો થાય છે. એ ખંડોની ખરોખર છે. કહ્યું પણ છે કે—‘પત્તેય પજ્જત્તવણસ્સઙ્કાઙ્યા ડ પયરં હરંતિ લોગસ્સ અંગુલ અસંલેઙ્ગભાગેણ માઙ્યં’ તેના કરતાં બાહર પર્યાપ્ત નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમની અવગાહના અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે. અને જલાશયોમાં બધેજ તેનો પ્રાયઃ સદ્ભાવ રહે છે. તેના કરતાં બાહર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેઓનું પ્રમાણ અત્યંત પ્રભૂત સંખ્યેય પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગની ખરોખર જેટલા ખંડો થાય છે એ ખંડોની ખરોખર છે. તેના કરતાં બાહર અખકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમનું અત્યંત પ્રભૂતતર અસંખ્યેય પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણના જેટલા ખંડો થાય છે, એ ખંડોની ખરોખર છે. તેના કરતાં બાહર વાયુકાયિક

પર્યામિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ ઘનીકૃત લોકના સંખ્યા-
તમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત પ્રતરોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશો છે. એ
આકાશ પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યામિક જીવો
અનંત ગણા છે. કેમકે દરેક બાહર નિર્ગોહમાં અનંત જીવોનો સદ્ભાવ કહેવામાં
આવેલ છે. તેના કરતાં સામાન્ય બાહર પર્યામિક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે
એમાં બાહર ત્રસકાયિક વિગેરેનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

ચોથા અદ્ય બહુવનું કથન

‘एएसिणं भंते ! बायरणं पञ्जत्तापञ्जत्ताणं कयरे कयरेहितो’ ગૌતમ
સ્વામીએ આ ચોથા અદ્ય બહુના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે—
હે ભગવન્ આ બાહર પર્યામીપર્યામિક પૃથ્વીકાયિક વિગેરેમાં કયા જીવો કયા
જીવો કરતાં અદ્ય છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે?
અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે
કે—‘सव्वत्थोवा बायरा पञ्जत्ता’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા બાહર પર્યામિકો છે.
કેમકે તેઓ પરિમિત ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળા હોય છે. તેના કરતાં ‘बायरा अप-
ज्जत्तगा असंखेज्जगुणा’ બાહર અપર્યામિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—
એક એક બાહર પર્યામિકની નિશ્રાથી અસંખ્યાત બાહર અપર્યામિકોનો ઉત્પાદ
થાય છે. ‘एवं सव्वे जहा बायर तसकाइया’ તેના કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યામિક
અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે એ સઘળા લોકમાં વ્યાપ્ત રહે છે. તેથી તેમનું
ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણુ વધારે હોવાના કારણે એને પહેલાના જીવોના કરતાં
અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. ‘पञ्जत्तनिस्साए अपज्जत्तगा
वक्कमंति जत्थ एगो तत्थ णियमा असंखेज्जा’ આ પ્રમાણે આગમનું કથન છે.
તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—તેઓ ચિરકાળ
રહેનારા હોવાના કારણે સંખ્યાતગણી અવસ્થામાંજ તેઓ સદા મોજૂદ રહે છે.

અહીંયાં સર્વ સંખ્યાના સાત સૂત્રો છે. જે આ પ્રમાણે છે. પહેલું સૂત્ર સામાન્ય સૂક્ષ્મ અને આદરોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધિનું છે. બીજું સૂત્ર સૂક્ષ્મ આદર પૃથ્વીકાયિકની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધી છે. ત્રીજું સૂત્ર સૂક્ષ્મ આદર અપ્કાયિકાયિક પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધી છે. ચોથું સૂત્ર સૂક્ષ્મ આદર તેજસ્કાયિક જીવોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધી છે. પાંચમું સૂત્ર સૂક્ષ્મ આદર વાયુકાયિક જીવોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધી છે. છઠ્ઠું સૂત્ર સૂક્ષ્મ આદર વનસ્પતિક યિક જીવોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધી છે. અને સાતમું સૂત્ર સૂક્ષ્મ આદર નિગોદની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થાના સંબંધમાં છે. આ વિષયના આલાપ પ્રકારે પોતેજ સમજીને કહી લેવા આલાપકોનાં લક્ષણો નૈનાગમોના ટીકાકાર પૂન્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે બનાવેલ શિવકોષમાં 'વિવક્ષિતાર્થબોધાર્થવાક્યમાલાપકો ભવેત્' વિવક્ષિત અર્થનો ઓધ થવા માટે જે વાક્ય છે તે આલાપક કહેવાય છે. આ પ્રમાણે લક્ષણ બતાવવામાં આવેલ છે.

ચોથું અદ્ય બહુત્વ સમાપ્ત

પાંચમાં અદ્યબહુત્વનું કથન

આ પાંચમાં અદ્ય બહુત્વમાં સમુદિત પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થાના અદ્ય બહુત્વની વિવક્ષા કરવામાં આવેલ છે. આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે 'एसिणं बायराणं बायरपुढवीकाइयाणं जाव बायर तसकाइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे कयरेहिंती' હે ભગવન્ આદર, આદર પૃથ્વીકાયિક, આદર અપ્કાયિક, આદર તેજસ્કાયિક, આદર વાયુકાયિક આદર વનસ્પતિકાયિક અને આદર ત્રસકાયિકોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થામાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અદ્ય છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ! કોણ કોની બરે-બર છે, અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्तगा' સૌથી ઓછા પર્યાપ્તાવસ્થા આદર તેજસ્કાયિક જીવ છે. તેના કરતાં 'बायरा तसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' આદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તાવસ્થા અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તાવસ્થા આદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તાવસ્થા આદર નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં આદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તાવસ્થા જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં આદર વાયુકાયિકના પર્યાપ્તાવસ્થા અસંખ્યાતગણા છે. પર્યાપ્તાવસ્થા આદર વાયુકાયિકના કરતાં 'बायरतेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' આદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તાવસ્થા જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે આદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તાવસ્થા લોકાકાશના પ્રદેશોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશો છે. એટલા છે. અને આદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તાવસ્થાના કરતાં 'पत्तेय सरीरबायरवणस्सइकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તાવસ્થા અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'बायर णिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' આદર નિગોદ અપર્યાપ્તાવસ્થા

અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘બાયર પુઢવી આઝ વાઝ અપજ્જત્તગા અસંલેજ્જગુણા’ અપર્યાપ્તક આઢર નિગોઢોના કરતાં અપર્યાપ્તક આઢર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક આઢર પૃથ્વીકાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક આઢર અપ્કાયિક અપર્યાપ્ત આઢર અપ્કાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક આઢર વાયુકાયિકો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘બાયર વળસસઙ્ પજ્જત્તગા અણંતગુણા’ અપર્યાપ્તક આઢર વાયુકાયિકોના કરતાં પર્યાપ્તક આઢર વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-ઢરેક આઢર ઙ્પ એક એક નિગોઢમાં અનંત જીવોનો સઢ્ભાવ રહે છે. ‘બાયર પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા’ પર્યાપ્તક આઢર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સામાન્ય આઢર પર્યાપ્તક જીવ વિશેધિક છે. કેમકે સામાન્ય આઢર પર્યાપ્તક જીવોમાં પર્યાપ્ત આઢર તેજસ્કાયિકોના બધામાં અંતર્ભાવ થઈ જાય છે. ‘બાયર વળસસઙ્ અપજ્જત્તગા અસંલેજ્જગુણા’ સામાન્ય પર્યાપ્તક જીવોના કરતાં આઢર વનસ્પતિ અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે એક એક આઢર પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક નિગોઢના આશ્રયથી અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક આઢર વનસ્પતિકાયિક નિગોઢ જીવોનો ઉત્પાઢ થતો રહે છે. ‘બાયરા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા’ આઢર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકોના કરતાં અપર્યાપ્તક આઢર જીવ વિશેષાધિક છે. ‘બાયરા પજ્જત્તા વિસેસાહિયા’ અપર્યાપ્તક આઢર જીવોના કરતાં આઢર પર્યાપ્તકજીવ વિશેષાધિક છે. આ રીતે આ આઢર જીવો સંબંધી અઢપ બહુતવનું કથન કરેલ છે.

હવે સૂક્ષ્મ આઢર જીવોનું અઢપ બહુતવ કહેવામા આવે છે.—‘ણ્ણસિ ણં મત્તે ! સુઢ્મપુઢવીકાઙ્ગયાણં જાવ સુઢ્મ નિગોઢાણં’ ગૌતમસ્વામીએ આ સંબંધ માં એવું પૂછયુ છે કે-હે લગવન ! આ સૂક્ષ્મ જીવોમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોમાં યાવત્ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોમાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકોમાં સૂક્ષ્મવાયુકાયિકોમાં, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોમાં, સૂક્ષ્મ ત્રસકાયિકોણાં, અને સૂક્ષ્મ નિગોઢોમાં તથા ‘બાયરાણં, બાયર પુઢવીકાઙ્ગયાણં જાવ બાયર તસકાયિયાણં કચરે’ આઢરોમાં આઢર પૃથ્વીકાયિકોમાં આઢર અપ્કાયિકોમાં, આઢર તેજસ્કાયિકોમાં, આઢર વાયુકાયિકો માં અને આઢર ત્રસકાયિકોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અઢપ છે ? અને કયા જીવો કયાં જીવો કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોચમા ! સઢ્વત્થોવા બાયરતસકાઙ્ગયા’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા આઢર ત્રસકાયિક જીવ છે. ‘બાયર તેજ્જકાઙ્ગયા અસંલેજ્જગુણા’ તેના કરતાં આઢર તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘પત્તેય બાયર વળસસઙ્કાઙ્ગયા અસંલેજ્જગુણા’ આઢર તેજસ્કાયિક જીવોના કરતાં કરતાં પ્રત્યેક આઢર વનસ્પતિ કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘તહેવ જાવ બાયર વાઝકાઙ્ગયા અસંલેજ્જગુણા’ પ્રત્યેક આઢર વનસ્પતિકાયિક ના કરતાં યાવત્ આઢર નિગોઢ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં આઢર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે

છે. તેના કરતાં આદર અધિકારીક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં આદર વાયુકારીક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'સુહુમ તેજકારીકા અસંખ્યાતગણા' આદર વાયુકારીકોના કરતાં સૂક્ષ્મ તેજકારીક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'સુહુમ પુઢવીકારીકા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકારીક ઁવ વિશેધિક છે. 'સુહુમ આઝ વાઝ' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ અધિકારીક ઁવ વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં સૂક્ષ્મ વાયુકારીક ઁવ વિશેષાધિક છે. 'સુહુમણિઓયા અસંખ્યાતગણા' તેના કરતાં સૂક્ષ્મનિગોઢ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'વાયર વળસસઙ્કારીકા અણંતગણા' સૂક્ષ્મ નિગોઢોના કરતાં આદર વનસ્પતિકારીક ઁવ અનંત ગણા વધારે છે. 'વાયરા વિસેસાહિયા' આદર વનસ્પતિકારીકોના કરતાં સામાન્ય આદર ઁવ વિશેષાધિક છે. 'સુહુમ વળસસઙ્કારીકા અસંખ્યાતગણા' સામાન્ય આદર ઁવોના કરતાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કારીક ઁવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'સુહુમા વિસેસાહિયા' સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કારીક ઁવોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ ઁવ વિશેષાધિક છે. 'ઁવં અપજ્જત્તગણ વિ પજ્જત્તગણ વિ' ઁજ પ્રમાણે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આ અન્ને પ્રકારના સૂક્ષ્મ આદર ઁવોનું અઢ્ય બહુત્વ વિગેરે સમઁ લેવું 'નવરં સવ્વથોવા વાયર તેજકારીકા પજ્જત્તા' પરંતુ અહીંયાં અંતર ઁટલું જ છે કે—આદર તેજકારીક પર્યાપ્ત ઁવ સૌથી ઁધા છે. 'વાયર તેજકારીકા પજ્જત્તગા અસંખ્યાતગણા' પર્યાપ્ત આદર તેજકારીકોના કરતા પર્યાપ્ત આદર ત્રસકારીક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'પત્તેયસરીરવાયરવળસસઙ્કારીકા અસંખ્યાતગણા' પર્યાપ્ત આદર ત્રસકારીકોના કરતાં પર્યાપ્તક પ્રત્યેકશરીર આદરવનસ્પતિકારીક ઁવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'સેસં તહેવ જાવ સુહુમપજ્જત્તા વિસેસાહિયા' આકીનું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. યાવત્ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. ઁર્થાત્ પર્યાપ્ત આદર પ્રત્યેક શરીર વનસ્પતિ કારીક ઁવોના કરતાં આદર નિગોઢ પર્યાપ્ત, તેના કરતાં આદર પર્યાપ્તક પૃથ્વી

કાયિક, તેના કરતાં બાહર પર્યાપ્તક અપકાયિક, તેના કરતાં બાહર પર્યાપ્તક વાયુકાયિક આ બધા અસંખ્યાતગણા છે. બાહર પર્યાપ્તક વાયુકાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, સૂક્ષ્મ અપકાયિક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક આ બધા પર્યાપ્તકોનો યથોત્તર વિશેષાધિક છે. પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક બાહર વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા છે. તેના કરતાં સામાન્ય બાહર પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. આ પ્રમાણે આ કથન સઘળા સૂક્ષ્મ અને બાહર જીવોનું તેમની પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અવસ્થાના સમયનું અલ્પ બહુત્વ છે.

‘एस्मिणं भंते ! सुहुमाणं बायराणय पज्जत्ताणं अपज्जत्ताणय कयरे कयरे हित्तो’ હે ભગવન્ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ, બાહર પર્યાપ્ત અને બાહર અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘सव्वोथावा बायरा पज्जत्ता’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા બાહર પર્યાપ્તક જીવ છે. કેમકે—તેઓ પરિમિત ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળા છે. તેના કરતાં ‘बायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा’ બાહર અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—એક એક બાહર પર્યાપ્તક જીવોની નિશ્ચાથી અસંખ્યાત બાહર અપર્યાપ્તક જીવો નો ઉત્પાત થાય છે. ‘सव्वथोवा सुहुमा अपज्जत्ता सुहुमा पज्जत्ता संखेज्जगुणा’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકો સૌથી ઓછા છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકો સંખ્યાતગણા વધારે છે. एवं जाव सुहुम पुढवी बायरा पुढवी’ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક સૌથી થોડા છે. બાહર પૃથ્વીકાયિક સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘एवं’ એજ પ્રમાણે અપકાયિકો, વાયુ કાયિકોમાં, અને નિગોદોમાં સૂક્ષ્મ સૌથી ઓછા છે અને બાહર સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘नवरं पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया विसेसाहिया’ પરંતુ અહીંયાં

વિશેષતા એ છે કે-પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિકો વિશેષાધિક છે. 'સવ્વત્થોવા પજ્જત્તા અપજ્જત્તા અસંખેજ્જગુણા' સૌથી ઓછા સામાન્ય પર્યાપ્તક જીવ છે. અને અપર્યાપ્તક જીવ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'एवं तसकाइया वि' એજ પ્રમાણે આદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક પણ સૌથી ઓછા છે. અને આદર ત્રસ કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सव्वेसिं पज्जत्तगापज्जत्तगाणं कयरे कयरे हितो' હે ભગવન સઘળા પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! 'सव्वत્थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्ता' સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત આદર તેજસ્કાયિક જીવ છે. 'बायर तसकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' આદર તેજસ્કાયિકોના કરતાં આદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'ते चेव अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' જેઓ પર્યાપ્ત અવસ્થામાં સૌથી અલ્પ છે, એજ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पत्तेयसरीर बायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક આદર ત્રસકાયિકોના કરતાં પ્રત્યેક શરીર આદર અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. 'बायरणिओया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' પ્રત્યેક શરીર આદર અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં પર્યાપ્ત આદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'बादर पुढवी असंखेज्जा' આદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'आउ वाउ पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' પર્યાપ્તક અપ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'बायर तेउकाइया अपज्जत्ता असं-खेज्जगुणा' આદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તકોના કરતાં આદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पत्तेयं असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'बायर पुढवी आउ वाउ काइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં આદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક, તેના કરતાં આદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક, તેના કરતાં પણ આદર વાયુ કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम तेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम पुढवी आउ वाउ अपज्जत्तगा' તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક તેના કરતાં અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક એ બધા ક્રમશઃ પછિ પછિના વિશેષાધિક થતા ગયેલ છે. 'सुहुम तेउकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તકના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ

તેજસ્કાયિક સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘સુહુમ પુદ્વી આઠ વાઠ અપજ્જત્તગા વિસે-
સાહિયા’ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક
છે, ‘સુહુમ નિઓયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા’ તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ
અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘સુહુમ નિઓયા પજ્જત્તગા અસંખે-
જ્જગુણા’ અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ
અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘બાયર વળ્લસ્સિકાઈયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા’
પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં
અનંતગણા વધારે છે. ‘બાયરા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા’ સામાન્ય બાદર
પર્યાપ્તક, પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં વિશેષાધિક છે, ‘બાયર
વળ્લસ્સિકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા’ સામાન્ય પર્યાપ્તકોના કરતાં
અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘બાયર અપજ્જત્તગા
વિસેસાહિયા’ તેના કરતાં બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. ‘બાયરા વિસેસાહિયા’
બાદર અપર્યાપ્તકોના કરતાં સામાન્ય બાદર જીવ વિશેષાધિક છે. ‘સુહુમ વળ-
લ્લસ્સિકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા’ સામાન્ય બાદર જીવોના કરતાં અપ-
ર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘અપજ્જત્તગા વિસેસા-
હિયા’ તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક છે. ‘સુહુમ વળ્લસ્સિકાઈયા
પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા’ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ જીવોના કરતાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક
પર્યાપ્તક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘સુહુમા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા’ સૂક્ષ્મ
પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે.
‘સુહુમા વિસેસાહિયા’ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ જીવ
વિશેષાધિક છે. ॥ સૂ. ૧૩૩ ॥

નિગોદ જીવોં કા સ્વરુપ નિરુપણ

નિગોદોનું કથન

‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! નિગોદા પળ્લત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે—
‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! નિગોદા પળ્લત્તા’ હે ભગવન્ ! નિગોદ જીવ કેટલા પ્રકારના
કહેલામાં આવેલ છે ? અનંત જીવોના જે આધાર હોય તે નિગોદ અર્થાત્
શરીર કહેવાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—
‘ગોયમા ! દુવિહા ણિઓયા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! નિગોદ એ પ્રકારના કહેવામાં
આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે ‘ણિઓયા ય ણિઓયજીવાય’ એક નિગોદ અને
બીજા નિગોદ જીવોના આશ્રયસ્થાન રૂપ જે હોય તે નિગોદ કહેવાય છે. અને
જેટલા તેજ્સ અને કર્મણુ ભિન્ન હોય છે તે નિગોદ જીવ છે. ‘ણિઓયાણં
મંતે ! કતિવિહા પળ્લત્તા’ હે ભગવન્ ! નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા’
હે ગૌતમ ! નિગોદ એ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે—‘સુહુમણિઓયાય

‘बायरणिओयाय’ सूक्ष्म निगोद અને આદર નિગોદ સમસ્તલોકમાં સૂક્ષ્મ નિગોદ તલમાં તેલની જેમ ભરેલા રહે છે. મૂળ કન્દ વિગેરે રૂપ જે જીવ વિશેષ છે, તે આદર નિગોદ છે. પ્રશ્ન ‘સુહુમણિઓયાણં મંતે ! કતિવિહા પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ નિગોદ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે ‘પજ્જત્તગાય અપજ્જત્તગાય’ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એજ પ્રમાણે “‘બાયરણિઓયાવિ દુવિહા પળ્ણત્તા’ આદર નિગોદ પણ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ‘તં જહા’ ‘પજ્જત્તગાય અપજ્જત્તગાય’ આદર પર્યાપ્ત અને આદર અપર્યાપ્ત ‘ણિઓગજીવાણં મંતે ! કતિ વિહા પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ નિગોદજીવો કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘દુવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! નિગોદ જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે-‘સુહુમણિઓય જીવાય બાયરણિઓદ જીવાય’ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ અને આદર નિગોદ જીવ નિગોદ જીવોમાં તુલ્યત્વ બતાવવા માટે સૂત્રમાં ‘ય’ નો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. ‘સુહુમણિઓદ જીવા દુવિહા પળ્ણત્તા’ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે- ‘પજ્જત્તગાય અપજ્જત્તગાય’ એક પર્યાપ્ત અને બીજા અપર્યાપ્ત ‘બાયરણિઓદ જીવા દુવિહા પળ્ણત્તા’ આદરનિગોદજીવ પણ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે-‘પજ્જત્તગાય અપજ્જત્તગાય’ એક પર્યાપ્ત અને બીજા અપર્યાપ્ત ॥સ્. ૧૩૪॥

‘ણિઓગાણં મંતે ! દ્વ્વદ્વાયાએ સંઁખેજ્જા અસંઁખેજ્જા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે-‘ણિઓગાણં મંતે ! દ્વ્વદ્વાયાએ કિં સંઁખેજ્જા અસંઁખેજ્જા અણંતા’ હે ભગવન્ ! દ્રવ્ય રૂપે નિગોદ-જીવાશ્રય વિશેષ શરીર રૂપ નિગોદ શુ’ સંખ્યાત છે? અથવા અસંખ્યાત છે? કે અનંત છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! નો સંઁખેજ્જા અસંઁખેજ્જા નો અણંતા’ હે ગૌતમ ! નિગોદ સંખ્યાત નથી. અને અનંત પણ નથી. પરંતુ અસંખ્યાત છે. ‘એવં પજ્જત્તગાવિ અપજ્જત્તગા વિ’ એજ પ્રમાણે પર્યાપ્ત નિગોદ પણ સંખ્યાત નથી. અનંત પણ નથી. પરંતુ અસંખ્યાત છે. ‘એવં અપજ્જત્તગા વિ’ એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત નિગોદ પણ અસંખ્યાતજ છે. અનંત કે સંખ્યાત નથી. ‘સુહુમણિઓયાજીવાણં મંતે ! દ્વ્વદ્વાયાએ કિં સંઁખેજ્જા અસંઁખેજ્જા અણંતા’ હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી શુ’ સંખ્યાત છે? અથવા અસંખ્યાત છે? કે અનંત છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગોયમા ! નો સંઁખેજ્જા, અસંઁખેજ્જા, નો અણંતા’ હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો સંખ્યાત નથી. તેમજ અનંત પણ નથી કિંતુ અસંખ્યાત છે. ‘એવં

પજ્જત્તગા વિ અપજ્જત્તગા વિ' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક પણ અસંખ્યાત જ છે. સંખ્યાત કે અનંત નથી. 'एवं सुहुमणिओयजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો પણ સમજવા. અને તેના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભેદો પણ અસંખ્યાતજ છે. સંખ્યાત કે અનંત નથી. 'बायर णिओदजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે બાદર નિગોદ જીવ અને તેના ભેદ રૂપ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભેદો પણ અસંખ્યાતજ છે. સંખ્યાત કે અનંત નથી. 'णिओदाणं भंते ! पएसट्टयाए किं संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता' હે ભગવન્ નિગોદ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી શું સંખ્યાત છે? અથવા અસંખ્યાત છે? કે અનંત છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता' હે ગૌતમ ! નિગોદ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી સંખ્યાત નથી તેમજ અસંખ્યાત પણ નથી. પણ અનંત છે. 'एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે તેમના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદ રૂપ જે નિગોદ છે તે પણ સમજવા. અર્થાત્ આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નિગોદ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનંતજ છે, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત હોતા નથી. 'एवं सुहुम णिओया वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ નિગોદ પણ અને તેના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભેદો પણ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનંતજ છે. સંખ્યાત કે અસંખ્યાત હોતા નથી. 'एवं बायर णिओया वि पज्जत्तया वि अपज्जत्तया वि पएसट्टयाए सव्वे अणंता' એજ પ્રમાણે બાદર નિગોદ અને તેના પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક ભેદો પણ પ્રદેશ પણાથી અનંત જ છે. સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી. નિગોદ જીવોમાં અહીંયાં નવ પ્રકાર પણું કહેવામાં આવેલ છે. एवं णिओदजीवा नवविहा वि पएसट्टयाए सव्वे अणंता' એજ પ્રમાણે પ્રદેશપણાથી નવ પ્રકારના નિગોદ જીવો પણ અનંત જ છે. સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી. અહીંયાં નિગોદ જીવોમાં જે નવ પ્રકારપણું કહેલ છે તે આ પ્રમાણે છે. १ सामान्य निगोद सूक्ष्म निगोद અને બાદર નિગોદ મૂલમાં આ રીતના ત્રણ ભેદો છે. તેના ૩-૩ ત્રણ ત્રણ ભેદ ખીજ કરવાથી બધા મળીને નિગોદોના નવ ભેદો થઈ જાય છે. એ ભેદો આ પ્રમાણે બતાવવામાં આવેલ છે. सामान्य निगोद १ सामान्य पर्याप्तक निगोद, २ सामान्य अपर्याप्तक निगोद ૩ सामान्य सूक्ष्म निगोद १ सामान्य सूक्ष्म पर्याप्तक निगोद २ અને सामान्य सूक्ष्म अपर्या-

પતક નિગોદ ૩ તથા સામાન્ય આદર નિગોદ ૧ સામાન્ય આદર પર્યાપ્ત નિગોદ ૨ અને સામાન્ય આદર અપર્યાપ્તક નિગોદ ૩ આજ પ્રમાણે નિગોદ જીવોના પશુ નવ ભેદો સમજી લેવા. નિગોદ અને નિગોદ જીવોના કુલ ભેદ નવ નવ થાય છે ત બંનેના મેળવવાથી ૧૮ અઠાર ભેદો થઈ જાય છે. આ અઠાર ભેદોના ૧૮ અઠાર સૂત્રો થાય છે. આ અઠાર સૂત્રો દ્વારા વર્ણવવામાં આવેલ આ નિગોદ અને નિગોદ જીવ અથવા પ્રદેશપણાથી અનંત છે.

હવે સૂત્રકાર આ બધાનું દ્રવ્યપણાથી પ્રદેશપણાથી અને બંને પ્રકારથી પરસ્પરના અલ્પ બહુત્વનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં ગૌતમ-સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે-‘एणसिणं भंते ! णिओयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तयाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे कयरे हित्तो’ હે ભગવન્ ! આ નિગોદોના નિગોદ સૂક્ષ્મોના અને નિગોદ આદરોના જે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદો છે તેમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી. અને દ્રવ્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોણુ કોનાથી અલ્પ છે ? અને કોણુ કોની અપેક્ષાએ વધારે છે ? અને કોણુ કોની ઘરોબર છે ? અને કોણુ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘गोयमा ! सव्वत्थोवा बादर णिओया पज्जत्तगा दव्वट्टयाए बादरणिगोदा अपज्जत्तगा दव्वट्टयाए असंखेज्ज गुणा’ હે ગૌતમ ! આદર નિગોદ પર્યાપ્તક દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેઓ પ્રતિ નિયત દેશમાં રહેનારા હોય છે. તેના કરતાં જે અપર્યાપ્તક આદર નિગોદ છે. તેઓ દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે એક એક પર્યાપ્તક આદરની નિશ્રાથી અસંખ્યાત આદર નિગોદોનો ઉત્પાત થઈ જાય છે. ‘सुहुमणिगोदा अज्जत्तगा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा; सुहुमणिओया पज्जत्तगा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा’ તેના કરતાં જે સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ છે તેઓ દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક છે તેઓ દ્રવ્ય પણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-સૂક્ષ્મોમાં સામાન્યપણાથી અપર્યાપ્તકોના કરતાં પર્યાપ્તકો સંખ્યાતગણાજ હોય છે ‘एवं पएसट्टयाए वि’ એજ પ્રમાણે પ્રદેશ પણાથી પણ સમજવું, અર્થાત્ પ્રદેશ પણાથી સૌથી ઓછા પર્યાપ્તક આદર નિગોદ જીવ છે. કેમકે-દ્રવ્યોનું અલ્પ પણું છે, તેના કરતાં અપર્યાપ્તક આદર નિગોદ જીવો પ્રદેશ પણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે દ્રવ્ય અસંખ્યાતગણું વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે દ્રવ્ય સંખ્યાતગણું છે. ‘दव्वट्ट पएसट्टयाए’ દ્રવ્ય પણાથી અને અને પ્રદેશ પણાથી એમ બંને પ્રકારથી વિચાર કરવાથી ‘सव्वत्थोवा बादरणिगोदा पज्जत्तगा दव्वट्टयाए’ આદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ દ્રવ્ય પણાથી સૌથી ઓછા છે. તેનાથી અસંખ્યાતગણા વધારે આદર

નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ છે. તેના કરતાં દ્રવ્ય દૃષ્ટિની અપેક્ષાથી સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં દ્રવ્યદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘સુહુમ નિગોદેર્હિતો પજ્જ-ત્તર્હિતો બાદર નિગોદા પજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અણંતગુણા’ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદો ના કરતાં બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશપણાથી અનંતગણા વધારે છે. ‘બાદરનિગોદા અપજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા’ બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવોના કરતાં બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશ દૃષ્ટિની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ગણા વધારે છે. આ બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તકોના કરતાં પ્રદેશ દૃષ્ટિની અપેક્ષાથી સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તકના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા વધારે છે. एवं નિગોદ जीवा वि’ सामान्य निगोदनी जेम निगोद जलवतुं अदप अहुत्व पणु सभलु देवुं. ‘णवरं संकमए जाव सुहुमनिगोदजीवेर्हि पज्जत्तर्हितो दव्वट्टयाए बायर निगोदजीवा पज्जत्ता प्पसट्टयाए असंखेज्जगुणा’ એક કર્મપ્રકૃતિનું ખીજી કર્મપ્રકૃતિમાં પ્રયત્ન પૂર્વક જે પરિણમન થઈ જાય છે. તેનું નામ સંકમ છે. આ સંકમમાં મૂલોક્ત કર્મથી અદપ અહુ પણું છે. આ સંકમ યાવત્ દ્રવ્ય પણાથી જે સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ છે. એ જીવોના કરતાં પર્યાય દૃષ્ટિથી બાદર નિગોદપર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘સેસં તહેવ જાવ સુહુમ નિગોદ જીવા પજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ સંખેજ્જગુણા’ બાકીનું ખીજી સઘણું કથન પહેલા જેમ કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે છે. યાવત્ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોમાં જે પર્યાપ્તક જીવ છે તેઓ પ્રદેશ પણાથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘एएसिणं भंते ! णिगोदाणं सुहुमाणं बायरणं पज्जत्तगाणं अपज्जत्ताणं णिगोदजीवाणं सुहु-माणं बायरणं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं दव्वट्टयाए प्पसट्टयाए कयरे कयरे हितो’ ગૌતમસ્વામી હવે પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! સામાન્ય નિગોદ સામાન્ય સૂક્ષ્મ અને સામાન્ય બાદર એમાં જે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવો છે, તેઓમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં દ્રવ્ય અને પર્યાય બંને દૃષ્ટિથી અદપ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરાબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘सव्वत्थोवा बायरनिगोदा पज्जत्ता दव्वट्टयाए’ હે ગૌતમ ! બાદર નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવો છે તેઓ દ્રવ્યપણાથી સૌથી ઓછા છે. કેમકે નિગોદોમાં અદપપણું છે ‘બાદર નિગોદા અપજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા’ તેના કરતાં બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘સુહુમ નિગોદા

પજ્જત્તા દ્વવટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' તેના કરતા સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યામિક
 ભવો છે તેઓ દ્રવ્યપણુથી અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. 'સુહુમ નિગોદા પજ્જત્તા
 દ્વવટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા' સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જેઓ પર્યામિકો છે તેઓ તેના કરતાં
 દ્રવ્યપણુથી સંખ્યાતગણુ વધારે છે. 'પણ્ણવટ્ટયાણ સવ્વત્થોવા બાયર નિગોદ
 બાયરનિગોદજીવા પજ્જત્તા પણ્ણત્તા' પ્રદેશપણુથી વિચાર કરતાં આદર નિગો-
 દોમાં જે પર્યામિક ભવ છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. 'બાદર નિગોદા અપજ્જત્તગા
 પણ્ણવટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' આદર નિગોદોમાં જે અપર્યામિક ભવો છે તેઓ
 પ્રદેશપણુથી પહેલાના કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. 'સુહુમનિગોદજીવા
 અપજ્જત્તા પણ્ણવટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે અપર્યામિક ભવો છે, તેઓ
 પ્રદેશ પણુથી પહેલાના કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. સુહુમ નિગોદજીવા
 પજ્જત્તા પણ્ણવટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા' સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યામિક ભવો છે તેઓ
 પ્રદેશ પણુથી પહેલાના કરતાં સંખ્યાતગણુ વધારે છે. 'સુહુમ નિગોદજીવેહિત્તો
 પણ્ણવટ્ટયાણ બાયર નિગોદા પણ્ણવટ્ટયાણ અણંતગુણા' પર્યામિક સૂક્ષ્મ નિગોદ ભવો
 થી આદર નિગોદ પર્યામિક ભવ પ્રદેશપણુથી અનંતગણુ વધારે છે. તેના
 કરતાં 'બાયર નિગોદા અપજ્જત્તગા પણ્ણવટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' આદર નિગોદના
 અપર્યામિક ભવો પ્રદેશ દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં પ્રદેશ
 દૃષ્ટિથી સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યામિક અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. 'સુહુમ નિગોદા
 પજ્જત્તા પણ્ણવટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યામિક પ્રદેશ
 પણુથી સંખ્યાતગણુ વધારે છે હે લગવન્ સૂક્ષ્મ આદર પર્યામિક અને અપ-
 ર્યામિક નિગોદ ભવેમાં દ્રવ્યાર્થથી પ્રદેશાર્થથી અને બન્ને પ્રકારથી કોણુ કોના
 કરતાં અદ્ય છે? કોણુ કોના કરતાં વધારે છે? કોણુ કોની બરોબર છે?
 અને કોણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 હે ગૌતમ! 'દ્વવટ્ટપણ્ણવટ્ટયાણ સવ્વત્થોવા બાદરનિગોદા પજ્જત્તા દ્વવટ્ટયાણ બાદર
 નિગોદા અપજ્જત્તા પણ્ણવટ્ટયાણ દ્રવ્યાર્થ અને પ્રદેશાર્થપણુથી વિચાર કરવામાં

આવતાં બાહર નિગોદમાં જે પર્યાપ્તક જીવ છે, તે દ્રવ્યાર્થથી સૌથી ઓછા છે. તેના કરતાં બાહર નિગોદોમાં જે અપર્યાપ્તક છે તેઓ આ દ્રવ્યાર્થના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તકો છે. તેઓ દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તકો છે તેઓ દ્રવ્યાર્થથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. આ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં બાહર નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવો છે. તે દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી અનંતગણા છે. દરેક બાહર નિગોદોમાં અનંત જીવોનો સદ્ભાવ રહે છે. તેના કરતાં બાહર નિગોદ અપર્યાપ્તક દ્રવ્યદૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં બાહર નિગોદોમાં જે અપર્યાપ્તકો છે, તેઓ દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે તેમનાથી જે સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં અપર્યાપ્તક જીવ છે તેઓ દ્રવ્યદૃષ્ટિથી અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ છે. તેઓ દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. આ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ જીવોના કરતાં હમણા જ જેઓનો દ્રવ્યદૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવેલ છે. તે બાહર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશ દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવો છે, તેઓ પ્રદેશ પશુથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. આ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોના કરતાં જેનો વિચાર પ્રદેશ દૃષ્ટિથી કરવામાં આવેલ છે તે બાહર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશાર્થ પશુથી અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એક એક નિગોદમાં અનંત અણુઓનો સદ્ભાવ હોય છે. તેના કરતાં બાહર નિગોદ અપર્યાપ્તક પ્રદેશાર્થ પશુથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક પ્રદેશાર્થ પશુથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશાર્થ પશુથી સંખ્યાત ગણા વધારે છે. આ રીતે આ છ પ્રકારના સંસારી જીવો કહ્યા છે. સૂ. ૧૨૨૫ શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ધાસીલાલ ત્રિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયદોતિકા ટીકાની પાંચમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૫ ॥

સાત પ્રકાર કે સંસારી જીવો કા નિરુપાણ

છટ્ટી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

છ પ્રકારની પ્રતિપત્તિનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ સાત પ્રકારની પ્રતિપત્તિનું કથન કરે છે

‘તત્થ જે તે એવમાહંસુ સત્તવિહા સંસારસમા૦’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હું ગૌતમ ! ‘તત્થ જે તે એવમાહંસુ’ કેટલાક પૂર્વાચાર્યોએ એવું કહેલ છે કે—‘સત્તવિહા સંસારસમાવણગા જીવા’ સંસારી જીવો સાત પ્રકારના છે. ‘તે એવમાહંસુ’ તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે કહેલ છે. ‘તં જહા નેરઙ્ગયા તિરિક્ખવા તિરિક્ખજોણિણીઓ, મણુસ્સા, મણુસ્સીઓ, દેવા દેવીઓ’ નૈરચિક ૧ તિચંચેનિક ૨ મનુપ્પ ૩

માનુષી ૪ દેવ ૫ દેવિયો ૬, 'નેરઙ્ગ્યસ્સ ઠિઈં જહ્ણણેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઉક્કો-
 સેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં' નૈરયિક જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી ૧૦ દસ હજાર
 વર્ષની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. 'તિરિક્ખજોણિયસ
 જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં' તિર્યગ્ગ્યોનિક પુરૂષ બાતિના
 જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પદ્યો-
 પમની છે. 'एवं तिरिक्ख जोगिणीए वि' એજ પ્રમાણે તિર્યગ્ગ્યોનિક સ્ત્રિયોની
 જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ છે. 'मणुस्साण वि मणुस्सीण वि' મનુષ્ય
 યોનિક પુરૂષ જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ યથા ક્રમ એક અંત-
 મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પદ્યોપમની છે. મનુષ્ય યોનિક સ્ત્રિયોની સ્થિતિ
 પણ એજ પ્રમાણે સમજવી. આ તિર્યગ્ગ્યોનિક અને મનુષ્ય યોનિક જીવોની
 સ્થિતિનું કથન ભોગ ભૂમિ દેવકુરૂ વિગેરેને અકર્મ ભૂમિના જીવોની અપેક્ષાથી
 કરવામાં આવેલ છે તેમ સમજવું. 'देवाण ठिईं जहा नेरङ्ग्याणं' દેવોની સ્થિતિ
 નૈરયિકોની જે પ્રમાણે સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની છે. અર્થાત્
 જઘન્યથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની
 છે. તથા 'देवीणं ठिईं जह्णणेणं दसवाससहस्साईं उक्कोसेणं पणपणपल्लिओवमाणि'
 દેવિયોની સ્થિતિ જઘન્યથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની છે. ઉત્કૃષ્ટથી ૫૫ પંચાવન
 પદ્યોપમની છે. અપરિગૃહીત દેવિયોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એટલીજ છે.

કાય સ્થિતિનું કથન

'णेरङ्ग्यदेव देवीणं जच्चेव ठिईं सच्चैव संचिद्वट्ठणा' નૈરયિક જીવોની તથા
 દેવ અને દેવિયોની જે ભવસ્થિતિ છે, એજ તેમની કાયસ્થિતિ છે. કેમકે-
 નૈરયિકો મરીને સીધા ફરીથી નરકોમાં નૈરયિક પણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી.
 અને દેવ અને દેવિયો સ્વર્ગલોકથી ચર્વાને ફરીથી સીધા સ્વર્ગલોકમાં જન્મ
 ધારણુ કરતા નથી. એવો નિયમ છે. તિર્યગ્ગ્યોનિક સૂત્રમાં કાયસ્થિતિનો કાળ

જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. તે પછી નિયમથી તેનો ઉત્પાત અન્યથા થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કાયસ્થિતિનો કાળ અનંત છે. આ અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક આવી જાય છે. અને અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. આ અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. અર્થાત્ એક આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા સમય હોય છે. એટલા થાય છે. ‘તિરિક્ષજોણિણીણં જહ્ણેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં પુઠ્ઠવકોઢિ પુહુત્તમ્મહિયાઈં’ તિયંજ્યોનિક સ્ત્રિયોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પદ્યોપમનો છે. જઘન્ય કાયસ્થિતિ કાળની પછી તેનો અન્ય ભવમાં ઉત્પાદ થઈ જાય છે. તથા તેમનો ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિનો કાળ જે કહેવામાં આવેલ છે. તે ભાગ ભાગ પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા સાત ભવોમાં અને આઠમાં ભવમાં દેવકુરૂ વિગેરેમાં તેમનો ઉત્પાત થઈ જવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘एवं मणुस्सस्स मणुस्सीए वि’ એજ પ્રમાણે મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રીની કાયસ્થિતિનો કાળ છે. દેવ દેવિયોની ભવસ્થિતિનો જે કાળ છે. એજ એમની કાયસ્થિતિનો કાળ છે.

હવે અંતરનું કથન કરવામાં આવે છે.

‘णेरइयस्सणं મંતે! હે ભગવન્! નૈરયિક પર્યાય છોડયા પછી ફરીથી નૈરયિક પર્યાયને મેળવવા માટે કેટલા કાળનું અંતર-વ્યવધાન પડે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘નૈરइयस्स अंतरं जह्णणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो’ હે ગૌતમ! નૈરયિક પર્યાયથી નીકળેલા જીવને ફરીની નૈરયિક પર્યાયની પ્રાપ્તિ કરવામાં અંતર જઘન્યથી તે એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું અંતર પડે છે. એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર જઘન્યથી એ સમયે પડે છે કે-જ્યારે એ જીવ નરકથી નીકળીને તિરિયંચ અને મનુષ્યના ગર્ભમાં આવીને ત્યાંજ અશુભ અધ્યવસાયથી મરી જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર ત્યારે પડે છે કે જ્યારે એ જીવ નરકથી નીકળીને પરમ્પરા રૂપથી અનંતકાળ સુધી વનસ્પતિ કાયિકોમાંજ રહેલા હોય છે. ‘एवं सव्वाणं तिरिक्खजोणियवज्जाणं, तिरिक्खजोणियाणं जह्णणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसत्तपुहुत्तं साइरेणं’ આ રીતનું આ અંતર કાળનું કથન તિરિયંજ્યોનિક જીવોને છોડીને તે શિવાયના જીવો સંબંધી છે. તિરિયંજ્યોનિક જીવોનો અંતર કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વનું છે. ‘अप्पाबहुयं’ આમના અદ્વય બહુપણાનું કથન ‘सव्वत्थोवाओ मणुस्सीओ’ મનુષ્ય સ્ત્રીયો સૌથી અદ્વય છે. તેના કરતાં ‘मणुस्सा असंखेज्जगुणा’ મનુષ્યો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘नैरइया

અસંલેજ્જગુણા' નૈરયિક અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. 'તિરિક્લજોણિણીઓ અસંલે-
જ્જગુણાઓ' તેના કરતાં તિર્યગ્ધેનિક જીવ અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના
કરતાં 'દેવા અસંલેજ્જગુણા' દેવો અસંખ્યાતગણુ છે. 'દેવીઓ સંલેજ્જગુણાઓ,
તિરિક્લજોણિયા અણંતગુણા' દેવિયો સંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં તિર્ય-
ગ્ધેનિક જીવ અનંતગણુ વધારે છે-મનુષ્ય સ્ત્રિયોનું પ્રમાણ કૃતિપય કોટિ
કોટિનું કહેવામાં આવેલ છે. તેથી તેમને સૌથી ઓછી હોવાનું કહેલ છે.
તેના કરતાં મનુષ્યોને જે અસંખ્યાતગણુ વધારે કહ્યા છે તે સંમૂર્ચિમ મનુ-
ષ્યોનું શ્રેણિના અસંખ્યાત પ્રદેશોની રાશિ પ્રમાણ હોવાથી કહેલ છે. તેના
કરતાં તિર્યગ્ધેનિક સ્ત્રિયોને અસંખ્યાતગણુ વધારે કહી છે તે તેના પ્રતરના
અસંખ્યાત ભાગમાં જે શ્રેણીરૂપ આકાશના પ્રદેશો છે. તેની રાશિ પ્રમાણ
હોવાથી કહેલ છે. તેના કરતાં દેવોને જે સંખ્યાતગણુ વધારે કહ્યા છે
તે વાનવ્યંતર અને જ્યોતિષક દેવોને જલચર તિર્યગ્ધેનિકોથી સંખ્યાતગણુ
મહાદંડકમાં કહેવામાં આવેલ હોવાથી કહેલ છે. તેના કરતાં દેવિયોને જે
સંખ્યાતગણુ કહી છે તે તેમનું બત્રીસ ગણુ પણું હોવાથી કહેલ છે. કેમકે
'બત્તીસગુણા બત્તીસરૂવ આહિયાઓ હોંતિ દેવાળં દેવીઓ' આ પ્રમાણેનું સિદ્ધાં-
તનું વચન છે. તેના કરતાં તિર્યગ્ધેનિકોને જે અનંતગણુ કહ્યા છે તે વન-
રુપિ જીવોની અનંતાનંતતાને લીધે કહેવામાં આવેલ છે. 'સેતં સત્તવિહા
સંસાર સમાવન્નગા જીવા' આ પ્રમાણે સાત પ્રકારના સંસાર સમાપત્તક જીવો
કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૩૦ ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ધાસીલાલ ત્રિવિરચિત જીવાભિગમ
સૂત્રની પ્રમેયઘોતિકા ટીકાની પાંચમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૫ ॥

છટ્ટી પ્રતિપત્તિ સંપૂર્ણ

આઠ પ્રકાર કે સંસારી જીવોં કા નિરુપાણ

સમમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

'તત્થ જે તે ઇવમાહંસુ અદઠવિહા સંસારસમાવણ્ણગા જીવા' ઇત્યાદિ
ટીકાર્થ— આ સંબંધમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને એવું કહેલ છે કે
હે ગૌતમ ! જેઓએ એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે સંસારી જીવ આઠ પ્રકારના
હોય છે. તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણેની રુપબદ્ધતા કરેલ છે. કે 'પદમ
સમયનેરજ્યા અપદમસમયનેરજ્યા, પદમસમય તિરિક્લજોણિયા અપદમસમયતિરિ-
ક્લજોણિયા' પ્રથમ સમય નૈરયિક ૧ અપ્રથમ સમય નૈરયિક ૨, પ્રથમસમય

તિર્યગ્ચોનિક ૩, અપ્રથમ સમય તિર્યગ્ચોનિક ૪ પ્રથમ સમય મનુષ્ય
 ૫ અપ્રથમ સમય મનુષ્ય ૬ પ્રથમ સમય દેવ ૭ અને અપ્રથમ સમય દેવ
 ૮ ‘પદમ સમય નેરઙ્ગ્યસ્સ ણં મંતે ! કેવઙ્ગ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ !
 જે પ્રથમ સમય નૈરયિકો છે, તેમની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ
 છે ? છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોચમા ! પદમ સમય
 નેરઙ્ગ્યસ્સ જહ્ણણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં વિ એકં સમયં’ હે ગૌતમ ! જે
 પ્રથમ સમય નૈરયિક છે, તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી પણ એક સમયની છે
 અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયની છે. ‘અપદમસમયનેરઙ્ગ્યસ્સ જહ્ણણેણં દસવાસ-
 સહસ્સાઈં સમઙ્ગણાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમઙ્ગણાઈં’ અપ્રથમસમય નૈરયિ-
 કની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય કમ દસ હજાર વર્ષની છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 એક સમય કમ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. ‘પદમસમયતિરિક્ખજોણિયસ્સ જહ્ણણેણં
 એકં સમયં ઉક્કોસેણં વિ એકં સમયં’ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિકની જઘન્ય
 સ્થિતિ એક સમયની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એકજ સમયની છે.
 ‘અપદમસમયતિરિક્ખજોણિયસ્સ જહ્ણણેણં સુહ્હાગં ભવગ્ગહણં સમઙ્ગણં, ઉક્કોસેણં
 તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં સમઙ્ગણાઈં’ અપ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિકની સ્થિતિ
 જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુદ્ધક ભવઘ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક
 સમય કમ ત્રણ પદ્યોપમ રૂપ છે. સૌથી નાનો ક્ષુદ્ધકભવ ૨૫૬ ખસો છપ્પન
 આવલિકાનો હોય છે, ‘એવં મણુસ્સાણ વિ જહા તિરિક્ખજોણિયાણં’ એજ
 પ્રમાણેની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી મનુષ્યોની પણ છે. ‘દેવાણં
 જહા નેરઙ્ગ્યાણં ઠિઈં’ નૈરયિકોની જે પ્રમાણે સ્થિતિ કહી છે એજ પ્રમાણે દેવોની
 સ્થિતિ છે. ‘નેરઙ્ગ્યદેવાણં જચ્ચેવ ઠિઈં સચ્ચેવ સંચિદ્દઠ્ઠણા દુવિહાણ વિ’ પ્રથમ
 સમયવર્તિ નૈરયિક તથા પ્રથમ સમયવર્તિ દેવ અને અપ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક
 અને અપ્રથમ સમયવર્તિ દેવ એ બન્નેની જે ભવસ્થિતિ છે, એજ પ્રમાણે
 તેમની કાયસ્થિતિ છે. કેમકે દેવ અને નૈરયિક એ બન્નેનો એજ ભવપણાથી
 સીધો જન્મ થતો નથી. ‘પદમસમયતિરિક્ખજોણિયણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં
 હોઈ’ હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ચની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો
 કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોચમા ! જહ્ણણેણં
 એકં સમયં ઉક્કોસેણં વિ એકં સમયં’ હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્ય-
 ગ્ચોનિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
 પણ એક જ સમયનો છે. ‘અપદમસમયતિરિક્ખજોણિયસ્સ જહ્ણણેણં સુહ્હાગં
 ભવગ્ગહણં સમઙ્ગણં ઉક્કોસેણં વળ્ણસ્સઈ કાલો’ અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક
 જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવ ઘ્રહણુરૂપ છે. અને
 ઉત્કૃષ્ટથી વનરૂપતિકાળ પ્રમાણુ છે. આ વનરૂપતિ કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સ-
 પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી

અસંખ્યાત લોક થઈ જાય છે. ‘પદ્મસમયમણુસ્સાણં જહ્ણેણં એવકં સમયં ઉક્કો-
સેણં વિ એવકં સમયં’ પ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્યોની કાયસ્થિતિનો કાળ જ્ઞાન્યથી
એક સમયનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયનો છે. તે પછી તેમાં પ્રથમ
સમયવર્તિત્વ રૂપ વિશેષણથી વિશિષ્ટત્વ રહેતું નથી. ‘અપદ્મસમય મણુસ્સસ્સ
જહ્ણેણં સુહુગં ભવગ્ગહં ઉક્કોસેણં સમરૂણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ પુવ્વકોહિ પુહુત્તમઘ્મ
હિયાઈ’ અપ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્યની કાયસ્થિતિનો કાળ જ્ઞાન્યથી એક સમય
કમ ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ
પદ્યોપમ રૂપ છે.

હવે આ આઠેના અંતરનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘પદ્મસમય
નેરરૂયસ્સ ણં મંતે !’ આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ
છે કે-હે ભગવન્ જે નૈરયિક પ્રથમ સમયવર્તિ છે. તેમનું અંતર કાળની
અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે
છે. કે-હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકનું અંતર ‘જહ્ણેણં દસ વાસસ-
હસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમઘ્મહિયાઈ’ જ્ઞાન્યથી એક અંતર્મુદૂર્ત અધિક દસ હજાર વર્ષનું
છે. અને ‘ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્ગ કાલો’ ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો કોઈ
નારક જીવ નરકમાંથી નીકળીને બીજી ગતિમાં એક અંતર્મુદૂર્ત રહ્યા પછી
ફરીથી નૈરયિક પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તે અપેક્ષાએ આ જ્ઞાન્ય અંતર
કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર નરકમાંથી નીકળીને પરંપરા રૂપે
વનસ્પતિયોમાં અનંત કાળ સુધી જન્મ લેવાવાળા નારકની અપેક્ષાથી છે.
‘અપદ્મસમયનેરરૂયસ્સ જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્ગકાલો’ અપ્રથમ
સમયવર્તિ નૈરયિકનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જ્ઞાન્યથી એક સમય અધિક
અંતર્મુદૂર્તનું છે. આ પ્રમાણેનું આ અંતર નરકમાંથી નીકળીને તિર્યક

ગતિની સ્ત્રી અથવા મનુષ્ય ગતિની સ્ત્રીના ગર્ભમાં એક અંતર્મુદૂર્ત સુધી રહીને તે પછી ત્યાંથી મરીને ફરીથી નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકની અપેક્ષાથી છે. ‘પદમસમયતિરિક્ષજોણિયસ્સ જહણેણં દો સુહાગં ભવગ્ગહાણં સમઝ્ઞાણં’ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું કાળની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંતર એક સમય ક્રમ બે ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણુ રૂપ છે. આ બે ક્ષુદ્રભવ ક્ષુદ્રભવ તિર્યચ અને ક્ષુદ્રભવ મનુષ્યોના છે. અર્થાત્ આ બે ક્ષુદ્રભવ તિર્યચ અને ક્ષુદ્રભવ મનુષ્યોના ભવોને લીધા પછી ફરીથી તે પ્રથમ સમય વર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ થઈ જાય છે. આ રીતે ફરીથી છોડેલી પ્રથમ સમય વર્તી તિર્યગ્યોનિક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવામાં તેના આ બે ક્ષુદ્રભવ ભવોનું વ્યવધાન-અંતર જઘન્યથી કહેવામાં આવેલ છે. તિર્યક ક્ષુદ્રભવ ભવનું ગ્રહણુ તેનું એક સમય ક્રમ હોવું એ છે. અને ક્ષુદ્રભવ મનુષ્ય ભવ ગ્રહણુ સંપૂર્ણ સમયનો થાય છે. તથા ‘ઉક્કોસેણં વણસ્સિક્કાલો’ આ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણનું છે. એટલા કાળને સમાપ્ત કરીને તે મનુષ્યભવ ધારણુ કરીને ફરીથી ત્યાંથી પ્રથમ સમય વર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ થઈ જાય છે. ‘અપદમસમયતિરિક્ષજોણિયસ્સ જહણેણં સુહાગં ભવગ્ગહણં સમયાહિયં’ અપ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક સમય અધિક ક્ષુદ્રભવ ભવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ‘ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વ રૂપ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-તિર્યગ્યોનિક જીવનો ક્ષુદ્રભવ ભવ ગ્રહણુ કરવા રૂપ બે ચરમ સમય છે, તે અપ્રથમ સમય રૂપ છે. આ અપ્રથમ સમયમાં મરેલ તે જીવ મનુષ્યના ક્ષુદ્રભવ ભવ ગ્રહણુ કરવા રૂપ વ્યવધાનથી વ્યવહિત-વ્યવધાન વાળો થઈ જાય છે. તે પછી તે ફરીથી અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અર્થાત્ અપ્રથમ સમયવર્તી કોઈ તિર્યગ્યોનિક જીવ મરીને મનુષ્યના ક્ષુદ્રભવ ભવને ધારણુ કરવાવાળો થઈ જાય છે અને તે પછી તે ત્યાંથી પણ મરીને ફરીથી તે પોતાની પહેલાની સ્થિતિમાં આવી

જ્ય તો આ પરિસ્થિતિમાં તેને ફરીથી પોતાની પહેલાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાં એક સમય અધિક જે મનુષ્ય ભવનો ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ વ્યવધાન થાય છે, એ વ્યવધાન જ તેનું અંતર છે. કેમકે-અપ્રથમ સમયનું પ્રમાણ એટલું જ હોય છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે અંતર કલ્પું છે, તે દેવાદિકોના ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ વ્યવધાનથી વ્યવધાન વાળા થયેલ જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે કેમકે-દેવાદિક ભવોનો કાળ એટલા પ્રમાણવાળો હોય છે.

મનુષ્ય ભવના અંતરનું કથન

પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યયોનિક જીવના અને અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યયોનિક જીવના અંતરનું કથન તિર્યગ્યોનિક જીવના અંતરના કથન પ્રમાણે જ છે. એજ વાત 'પદમસમયમણુસ્સ જહ્ણેણં દો સુહ્હાઈ ભવગ્ગહ્ણાઈ સમઝ્ણાઈ ડક્કોસેણ વ્ણસ્સઙ્કાલો' આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'અપદમસમયમણુસ્સ જહ્ણેણં સુહ્હાઈ ભવગ્ગહ્ણં સમયાહિયં' અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યનું અંતર જઘન્યથી સમયાધિક ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. 'ડક્કોસેણ વ્ણસ્સઙ્કાલો' અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણ છે. 'દેવાણં જહ્ણા ણેરઙ્ગણં' નૈરયિકોતું અંતર જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૧૦ દસ હજાર વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણ જે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનો અંતરકાળ દેવોનો પણ સમજવો.

હવે સૂત્રકાર પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય, અને દેવ એ ચારેના પરસ્પરના અલ્પ બહુત્વનું કથન કરે છે. 'एणसिणं मंते !' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક, તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય, અને દેવોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની બરાબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गायमा ! सव्वत्थोवा पदमसमयमणुस्सा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ

સમયવર્તી મનુષ્ય છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર છે. 'પદમસમયનેરહ્યા અસંખેઙ્ગુણા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે એક સમયમાં પ્રભૂત અનેક નારકોનો ઉત્પાદ થઈ બધ છે. 'પદમસમયદેવા અસંખેઙ્ગુણા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે દેવ છે. તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે એક સમયમાં અનેક વ્યન્તર અને જ્યોતિષક દેવોનો ઉત્પાત સંભવે છે. 'પદમસમયતિરિક્ષજોગિયા અસંખેઙ્ગુણા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે તિર્યગ્યોનિક જીવ છે. તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે જે નારક વિગેરે ગતિ ત્રસમાંથી આવીને તિર્યચાવસ્થાના પ્રથમ સમયમાં રહે છે. તેઓ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યચ છે. ખાકીના નહીં એવા તિર્યચોજ પૂર્વના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું.

હવે અપ્રથમ સમયવર્તી એ ચારેયનું અદ્ય બહુત્વ કહેવામાં આવે છે. 'અપદમસમયનેરહ્યાણં જાવ અપદમસમયદેવાણં एवं चेव अप्पावहु' અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોનું અને યાવત્ અપ્રથમ સમયવર્તી દેવોનું અદ્ય બહુત્વ એજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોથી લઈને અપ્રથમસમયવર્તી દેવો સુધીમાં કોણ કોનાથી અદ્ય છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અપદમસમયમણુસ્સા' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ માત્ર છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે, કેમકે તેમનું પ્રમાણ અંગુલમાત્ર ક્ષેત્રમાં જે પ્રદેશ રાશિ છે. તે રાશિનું જે પહેલું વર્ગમૂળ હોય, એ વર્ગ મૂળથી ગુણવાથી જેટલી પ્રદેશ રાશી આવે એટલી પ્રદેશ રાશી પ્રમાણ શ્રેણિયોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશો છે, તેની બરોબર છે. તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી દેવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે વ્યન્તર અને જ્યોતિષક દેવ વધારે છે તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે વનસ્પતિયોનું પ્રમાણ અનંત કહેવામાં આવેલ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે 'एणसिणं मंते ! पदमसमयनेरह्याणं अपदमसमयनेरह्याणं कयरे :कयरेहितो' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી અને અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકોમાં કોણ કોના કરતાં અદ્ય છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! સવ્વત્થોવા પદમસમયનેરહ્યા' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયના નૈરયિકો છે. કેમકે એક સમયથી સંખ્યાતીત એવા નારકીયો અદ્ય જ હોય છે. તેના કરતાં 'અપદમસમયનેરહ્યા અસંખેઙ્ગુણા' અપ્રથમ સમયવર્તી જે નૈરયિક

છે, તેઓ અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. કેમકે ચિરકાળની અવસ્થાવાળા નારકીયોમાં બીજા બીજા નારકીયોનો ઉત્પાદ થતો રહે છે. તેથી તેમનું પ્રમાણુ વધારે થઈ જાય છે. ‘एवं सर्वे’ એજ પ્રમાણુ તિર્યગ્ચોનિક, મનુષ્ય અને દેવોમાં પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક, મનુષ્ય અને દેવ સૌથી અદ્ય છે. અને અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક, મનુષ્ય અને દેવ પોતામાના પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્, મનુષ્ય અને દેવોના કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. અર્થાત તિર્યગ્ચોનિક જીવોમાં જે પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક જીવ છે, તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક જીવ છે, તેઓ અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. એજ પ્રમાણુ પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય સૌથી અદ્ય છે. અને અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય તેના કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. કેમકે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પણ તેમાં આવી જાય છે. એજ પ્રમાણુ પ્રથમ સમયવર્તી દેવો સૌથી ઓછા છે. અને અપ્રથમ સમયવર્તી દેવ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને આના સમુદાયને ઉદ્દેશીને અદ્ય ખણુત્વ વિગેરે સંબંધી પ્રશ્ન કરે છે. કે હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક વિગેરે જીવોમાં કેણુ કોના કરતાં અદ્ય વિગેરે વિશેષણુવાળા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘सर्व्वत्थो-वा पढमसमयमणुस्सा’ સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યો છે, કેમકે-પ્રથમ સમયમાં એવા મનુષ્યો થોડાજ ઉત્પન્ન થાય છે. કે જે સંખ્યાતીત હોય છે. ‘अपढमसमय’ અપ્રથમ સમયવર્તી જે મનુષ્ય છે, તેઓ અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. કેમકે-અપ્રથમ સમયમાં જે મનુષ્ય હોય છે તેઓ ચિરકાલાવસ્થાયી હોવાના કારણુ ઘણુ વધારે મળી આવે છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. કેમકે-વ્યન્તર અને જ્યોતિષક દેવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં કઠાઈ પ્રચુરતા થી થઈ શકે છે તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક જીવ અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. કેમકે-તેમનેા ઉત્પાત નારકને છોડીને ગતિ ત્રયમાં પણ થાય છે. તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. કેમકે આંગળ પ્રમાણુ ક્ષેત્ર દેશ રાશિના પ્રથમ વર્ગ મૂળમાં એજ રાશીના બીજા વર્ગમૂળથી ગુણુવાથી જેટલી પ્રદેશ રાશી આવે છે. એટલું પ્રમાણુ તેમનું કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ચોનિક જીવ અનંતગણુ વધારે છે. કેમકે-વનસ્પતિ કાયિક જીવ અનંત છે. ‘सेत्तं अट्टविहा संसारसमापन्नगा जीवा पण्णत्ता’ આ પ્રમાણુ આ સ્પષ્ટી કરણુ આઠ પ્રકારના સંસારી જીવોના સંબંધમા કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૩૭ ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ધાસીલાલ પ્રતિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયઘોતિકા ટીકાની સાતમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૭ ॥

નવ પ્રકાર કે સંસારી જીવો કા નિરુપણ

નવમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ નવવિહા સંસારસમાવન્નગજીવા’ ધત્યાદિ.

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે જે આચાર્યોએ એવું કહેલ છે કે—સંસારી જીવ નવ પ્રકારના છે. તેઓએ આ સંબંધમાં એવું કહેલ છે કે—‘પુઢવીકાઈયા આઝકાઈયા, તેઝકાઈયા; વાઝકાઈયા, વળસ્સઙ્કાઈયા, વેઈંદિયા, તે ઈંદિયા, ચઝરિંદિયા, પંચિંદિયા’ પૃથ્વીકાય ૧ અપ્કાય ૨ તેજસ્કાય ૩ વાયુકાયિક ૪ વનસ્પતિકાયિક ૫ બે ધંદ્રિય ૬, તે ધંદ્રિય ૭, ચૌધંદ્રિય ૮ અને પંચેન્દ્રિય ૯ આ રીતે નવ પ્રકારના સંસારી જીવો છે. ‘ઠિઈ સઞ્વેસિં માણિયઞ્વા’ અહીંયાં બધાની સ્થિતિનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. જેમકે—પૃથ્વી કાયિક એકેન્દ્રિયની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની છે. અપ્કાયિક જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત હજાર વર્ષની છે. તેજસ્કાયિક જીવોની જઘન્યસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ દિવસ રાતની છે. વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ હજાર વર્ષની છે. વનસ્પતિકાયિક જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની છે. બે ધંદ્રિયવાળા જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૨ બાર વર્ષની છે. ત્રણ ધંદ્રિયવાળા જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪૯ ઓગણ પચાસ દિવસ રાતની છે. ચાર ધંદ્રિયવાળા જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ માસની છે. પંચેન્દ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

કાયસ્થિતિનું કથન

પુઢવીકાઈયાણં સંચિટ્ટુણા પુઢવિકાલો જાવ વાઝ ક્કાઈયાણં’ પૃથ્વીકાયિક

જીવોની કાયસ્થિતિ અસંખ્યાત કાલની છે. આ અસંખ્યાતકાળ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી રૂપ થાય છે. અન્યલોકની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોક રૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક, અને વાયુકાયિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ પૃથ્વીકાળ-અનંત કાળ પ્રમાણ રૂપ જ છે. ‘વળસ્સઈ ણં વળસ્સઈ કાલો’ વનસ્પતિકાયિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ અનંતકાળ રૂપ છે. આ અનંત કાળ અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી રૂપ હોય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનંતલોક રૂપ હોય છે. અને અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ હોય છે. આ પુદ્ગલ આવલિકાના અસંખ્યાત ભાગ રૂપ હોય છે. ‘વેઈંદિયા તે ઈંદિયા ચર્ચરિંદિયા, સંલેજ્જં કાલં’ એ ઈંદ્રિય, તે ઈંદ્રિય, ચૌઈંદ્રિય, આ જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ સંખ્યાત કાળ રૂપ છે. ‘एवं पंचिंदियाणं सागरो-वमसहस्सं सात्तिरेगं’ તથા પંચેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કંઈક વધારે એક હજાર સાગરોપમનો છે. આ કાયસ્થિતિનોકાળ પ્રત્યેક જીવનો ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી કહેવામાં આવેલ છે. જઘન્ય પણાથી કાયસ્થિતિનો કાળ બધા જીવોનો એક એક અંતર્મુહૂર્તનો જ છે. ‘अंतरं सव्वेसिं अणंतं कालं’ આ સઘળા જીવો નો અંતરકાળ આ પ્રમાણે છે. પૃથ્વીકાયિક જીવ જો પૃથ્વીકાય પર્યાય ને છોડ્યાપછી ફરીથી પૃથ્વીકાયિક પર્યાયને પ્રાપ્ત કરવા આડે તો તેને પ્રાપ્ત કરવામાં તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર અનંત કાળનું હોય છે. કેમકે-કોઈ કોઈ પૃથ્વીકાયિક જીવનો વનસ્પતિ કાયિકમાં આટલા કાળ પર્યન્ત પૃથ્વીકાયિક પર્યાયને છોડ્યા પછી તેનું અવસ્થાન થાય છે. એજ પ્રમાણેનો અંતરકાળ અપ્કાયિક; તેજસ્કાયિક વાયુકાયિક ક્ષીન્દ્રિય તે ઈંદ્રિય, ચૌઈંદ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોના સંબંધમાં પણ સમજવું. વનસ્પતિકાયિકનો અંતરકાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળનો છે. તેમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને અસંખ્યાત અવ-

સર્પિણિયો સમાસ થઈ જાય છે તેમના અદ્ય બહુવના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ પ્રકારનું કથન કરેલ છે. ‘સવ્વત્યોવા પંચિદિયા’ પંચેન્દ્રિય જીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ સંખ્યાત યોજન કોટિ કોટિ પ્રમાણ જે વિષ્કંભ સૂચી છે. એ સૂચીથી પ્રમિત પ્રતરના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલી અસંખ્યાત શ્રેણિયો છે એ શ્રેણિયોમાં જેટલી આકાશ પ્રદેશ રાશી છે. તેની બરોબર છે. તેના કરતાં ‘ચરિદિયા વિસેસાહિયા’ ચાર ઈંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ વિષ્કંભ સૂચીના પ્રભૂત સંખ્યાત યોજન કોટી કોટી ગત આકાશ પ્રદેશ રાશીની બરોબર કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં ‘તેઈદિયા વિસેસહિયા’ ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે-તેનું પ્રમાણ વિષ્કંભ સૂચીના પ્રભૂતતર અસંખ્યાત યોજન કોટી કોટી ગત આકાશ પ્રદેશ રાશીની બરોબર કહેવામાં આવેલ છે. ‘વેઈદિયા વિસેસાહિયા, તેઝકાઈયા અસંલેઠ પુઢવિ કાઈયાઠ આઠઠ વાઠઠ વિસેસાહિયા, વળસસઈકાઈયા અણંતગુણા’ એ ઈંદ્રિય વાળા જીવોનું પ્રમાણ તેના કરતાં વિશેષાધિક કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે એ વિષ્કંભ સૂચીના પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત યોજન કોટી કોટી ગત આકાશ પ્રદેશ રાશીની બરોબર છે. એકેન્દ્રિય તેજસ્કાયિકનું પ્રમાણ તેના કરતાં અસંખ્યાત ગણું વધારે છે. કેમકે એ અસંખ્યાત લોકાકાશ ગત પ્રદેશ રાશી પ્રમાણ છે. તેના કરતાં પૃથ્વીકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેનું પ્રમાણ પ્રભૂત અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં અધકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ પ્રભૂતતર અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે-તેનું પ્રમાણ પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત લોકાકાશ ગત પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં વનસ્પતિ કાયિક જીવ અનંતગણા છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ અનંત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરોબર છે. ‘સેત્તં ણવવિહા સંસાર સમાવણ્ણગા જીવા પણ્ણત્તા’ આ રીતનું સ્પષ્ટીકરણ નવ પ્રકારના જે સંસારી જીવ કહેલા છે, તેના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ ૧૩૮ ॥

દશ પ્રકાર કે સંસારી જીવો કા નિરુપણ

દશમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ-દસવિહા સંસારસમાવણ્ણગા જીવા તે એવમા-
હંસુ તેં જહા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી કહે છે કે હુ ગૌતમ ! જે મર્મજોએ સંસારી જીવો ૧૦ દસ પ્રકારના છે, એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે. ‘પદમસમયર્ણિદિયા અપદમસમયર્ણિ-
દિયા’ પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય, ‘પદમ સમય
વેહંદિયા, અપદમસમયવેહંદિયા’ પ્રથમ સમયવર્તી બે ઇન્દ્રિય અને અપ્રથમ
સમયવર્તી બે ઇન્દ્રિય, જાવ પદમસમયપંચિદિયા, અપદમસમયપંચિદિયા’
યાવત્ પ્રથમ સમયવર્તી તે ઇન્દ્રિય અપ્રથમ સમયવર્તી તે ઇન્દ્રિય પ્રથમ
સમયવર્તી ચૌ ઇન્દ્રિય અને અપ્રથમ સમયવર્તી ચૌ ઇન્દ્રિય તથા પ્રથમ સમય
વર્તી પંચેન્દ્રિય અને અપ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય. આ પ્રમાણે એ બધા મળીને
૧૦ દસ પ્રકારના સંસારી જીવો કહેવામાં આવેલા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી તેઓની સ્થિતિના વિષયમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે—
‘પદમસમયર્ણિદિયસ્સણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! પ્રથમ
સમયવર્તી એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોચમા ! જહ્ણેણં એકકં સમયં
ઉક્કોસેણં એકકં સમયં’ પ્રથમ સમયવર્તી એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવની સ્થિતિ
જઘન્યથી એક સમયની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયની છે. તથા ‘અ-
પદમસમયર્ણિદિયસ્સ જહ્ણેણં સુહહાગં ભવગ્ગહ્ણં સમઝ્ઞણં વાવીસં વાસસહરસાઈં
સમઝ્ઞણાઈં’ અપ્રથમ સમયવર્તી એક ઇન્દ્રિયાવાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી તે
એક ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણુ રૂપ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમય ક્રમ ૨૨ ખાવીસ
હજાર વર્ષની છે. આ સ્થિતિ પૃથ્વીકાયિક એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવની અપેક્ષાથી
કહેવામાં આવી છે તેમ સમજવું. ‘એવં સઠ્ઠેસિં પદમસમયિકાણં જહ્ણેણં એકો
સમઝો ઉક્કોસેણં એકો સમઝો’ આજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી જેટલા એકે-
ન્દ્રિયાદિક જીવો છે, એ બધાની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એકજ અંતર્મુદૂર્તની છે. ‘અપદમસમય૦ જહ્ણેણં
 સુહૃદાગં ભવગ્ગહણં સમઝ્ઞણં ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈં સા સમઝ્ઞણા જાવ પંચિદિ-
 યાણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમઝ્ઞણાઈં’ અપ્રથમ સમયવતીં એક ઇંદ્રિય
 વિગેરે જીવોની સ્થિતિ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુલ્લક લવગ્રહણુ રૂપ છે.
 અને ઉત્કૃષ્ટથી પોત પોતાની કહેવામાં આવેલ સ્થિતિ પ્રમાણુ છે. પરંતુ આ
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી એક એક સમય જોઈએ કરીને તે સ્થિતિ એ જીવોની
 કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે-જે અપ્રથમ સમયવતીં જે ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે
 તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુલ્લક લવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ ૧૨ ખાર વર્ષની છે. અપ્રથમ સમયવતીં તે
 ઇંદ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય કમ ક્ષુલ્લક લવગ્રહણુ રૂપ છે અને
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ ૪૯ ઓગણુ પચાસ દિવસ રાતની છે. અ
 પ્રથમ સમયવતીં ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય કમ
 ક્ષુલ્લક લવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ ૬ છ
 માસની છે. અપ્રથમ સમયવતીં પંચેન્દ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ તે એક
 સમય કમ ક્ષુલ્લક લવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ
 તેત્રીસ સાગરોપમની છે. અહીંયાં બધેજ જે એક સમયનું હીન પણ કહેવામાં
 આવેલ છે તે પ્રથમ સમયની હીનતાને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું.

કાયસ્થિતિનું કથન

‘સંચિટ્ટુણા પદમસમયસ્સ જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં એકં સમયં’
 પ્રથમ સમયવતીં સઘણા એક ઇંદ્રિયવાળા વિગેરે જીવોની કાય સ્થિતિનો
 કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયનો છે. તથા
 ‘અપદમસમયકાણં જહ્ણેણં સુહૃદાગં ભવગ્ગહણં સમઝ્ઞણં’ અપ્રથમ સમયવતીં
 એકેન્દ્રિયાદિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તે એક સમય કમ ક્ષુદ્ર
 લવ ગ્રહણુ રૂપ છે. કેમકે તે પછી કોઈ કોઈ એકેન્દ્રિયાદિક જીવોનો ઉત્પાત
 બીજા શરીરોમાં (કાયમાં) પણ થઈ જાય છે. ‘ઉક્કોસેણં ઈર્ગિદિયાણં વણસ્સઈ
 કાલો’ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો કાય સ્થિતિનો કાળ વનસ્પતિ
 કાલ પ્રમાણુ છે. ‘વેઈંદિયાણં તેઈંદિયાણં ચર્જરિદિયાણં સંસેજ્જં કાલં’ જે ઇંદ્રિય,
 તે ઇંદ્રિય અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો કાય સ્થિતિનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી
 સંખ્યાતકાળ પ્રમાણુ છે. તે પછી નિયમથી તેઓ બીજે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.
 ‘પંચિદિયાણં સાગરોવમસહસ્સં સાઈરેગં’ અપ્રથમ સમયવતીં પંચેન્દ્રિય જીવોની
 કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુલ્લક લવ ગ્રહણુ રૂપ છે અને
 ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર સાગરોપમનો છે.

અંતર દ્વારનું કથન

‘પદમસમયઈર્ગિદિયાણં કેવઈયં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! પ્રથમ
 સમયવતીં જે એકેન્દ્રિય જીવ છે, તેનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહ્ણેણં દો સુહૃદાગ ભવગ્ગહણાઈં’

સમઝ્ઞાઈ ઝ્ઞ્કોસેણં વણ્સસઙ્કાલો' હે ગૌતમ ! એક સમય કમ યે ક્ષુલ્લક લવ ગ્રહણુ રૂપ જ્ઞધન્યથી અંતર છે. યે ઇંદ્રિય વિગેરે જીવોના લવોની ગ્રહણુ-તારૂપ વ્યાઘાતને લઈને આ પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી એજ પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં આવનારા જીવોની અપેક્ષાથી આ જ્ઞધન્ય અંતર કહેવામાં આવેલ છે. આમાં એ જીવ એક સમય કમ એક ઇંદ્રિયવાળા ક્ષુલ્લક લવને ગ્રહણુ કરે છે. તથા તેનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર જે વન-રૂપિત કાલ પ્રમાણુ કહેવામાં આવેલ છે. તે તેનું અનન્ત ઉત્સર્પિણીયોમાં અને અનન્ત અવસર્પિણીયોમાં અવસ્થાન હોવાની અપેક્ષાથી કહેલ છે. કેમકે એટલા સમય પર્યન્ત આ કાળોમાં વર્તમાન જીવ અપ્રથમ સમયવર્તીજ કહેવાશે પ્રથમ સમયવર્તી કહેવાશે નહીં. 'અપદમસમય ઇર્ગિદિયાણં અંતરં જહ્ણેણં સુઙ્કાલં ભવગ્ગહ્ણાઈં સમયાહિયં' અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય જીવોની પર્યાયને છોડીને ફરીથી એજ પર્યાયને ગ્રહણુ કરવામાં અંતર જ્ઞધન્યથી સમયાધિક ક્ષુલ્લક લવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અતે ઉત્કૃષ્ટથી અંતર 'દો સાગરોવમ સહસ્સાઈં સંઘ્જ્જવાસમઞ્ઞહિયાઈં' સંખ્યાત વર્ષ અધિક યે હબ્બર સાગરનું છે. 'સેસાણં સઁવેસિં પદમસમઙ્કાણં અંતરં જહ્ણેણં દો સુઙ્કાલં ભવગ્ગહ્ણાઈં સમઝ્ઞાઈં' આકીના યે ઇંદ્રિય વિગેરે જે પ્રથમ સમયવર્તી જીવ છે તેનું અંતર જ્ઞધન્યથી એક સમયહીન યે ક્ષુલ્લક લવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર 'વણ્સસઙ્કાલો' વનરૂપિતકાળ પ્રમાણુ છે. 'અપદમસમઙ્કાણં સેસાણં જહ્ણેણં સુઙ્કાલં ભવગ્ગહ્ણં સમયાહિયં ઝ્ઞ્કોસેણં વણ્સસઙ્કાલો' તથા અપ્રથમ સમય વર્તી જે દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવો છે. તેમનું અંતર જ્ઞધન્યથી એક સમય અધિક ક્ષુદ્ર લવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનરૂપિત કાલ પ્રમાણુ છે તેનું પ્રમાણુ પહેલાં બતાવવામાં આવી ગયેલ છે.

અદપ અહુત્વનું કથન

'પદમસમયકાણં સઁવેસિં સઁવ્વત્થોવા પદમસમયપંચિંદિયા' પ્રથમ સમય વર્તી જીવોમાં સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવ છે. કેમકે એક સમયમાં પ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવોનો ઉત્પાત અદપ જ થાય છે. 'પદમસમયચરિંદિયા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી ચૌઇંદ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે એવા ચૌઇંદ્રિય જીવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં તેના કરતાં વધારે થાય છે. 'પદમસમય તેઈંદિયા વિસેસાહિયા' પ્રથમ સમયવર્તી ચૌઇંદ્રિય જીવોના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે-એવા ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો ઉત્પાદ એક સમયમાં તેના કરતાં ઘણો વધારે થાય છે. 'પદમસમય વેઈંદિયા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી યે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે એવા યે ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં તેના કરતાં ઘણાજ વધારે પ્રમાણુમાં થાય છે 'પદમસમયઈર્ગિદિયા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય

જીવો છે તે વિશેષાધિક છે. કેમકે એવા એકેન્દ્રિય જીવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં તેના કરતાં ઘણાજ અધિકાધિક થાય છે. કેમકે દ્વીન્દ્રિય વિગરેના પર્યાયને છોડીને એકેન્દ્રિય પણુથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવો પહેલાં પહેલાના કરતાં વિશેષાધિક જ થાય છે, અસંખ્યાત કે અનંતગણા થતા નથી. ‘एवं अपढम समयकावि’ એજ પ્રમાણે અપ્રથમ સમયવર્તી જીવોના સંબંધમાં પણુ સમજવું. જેમકે સૌથી ઓછા અપ્રથમસમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવો છે. તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી ચૌદંદ્રિય જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમય વર્તી બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે વનસ્પતિ જીવ અનંત ગણા કહેવામાં આવેલ છે. એજ વાત ‘णवरं अपढमसमयएगिंदिया अणंत गुणा’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે.

પ્રત્યેક પ્રથમ સમયવર્તી અને અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિયાધિક જીવોના અલ્પ બહુત્વનું કથન-‘दोणहं अप्प बहू’ હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયવર્તી અને અપ્રથમસમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, વિગરે જીવો છે, તેમાં કયા જીવો કેના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? કયા જીવો કેની બરોબર છે ? અને કયા જીવો કેનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘सव्वत्थोवा पढमसमयएगिंदिया’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય જીવો છે. કેમકે એવા એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કે જે બે ઇંદ્રિય વિગરે જીવોની પર્યાયથી આવીને અહીંયાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ ઘણાજ અલ્પ છે. ‘अपढम समयएगिंदिया अणंतगुणा’ તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય જીવો છે, તેઓ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એવા એકેન્દ્રિય જીવોમાં વનસ્પતિ-કાયિક જીવો પણુ આવી જાય છે. અને તેઓ અનંત છે. ‘सेसाणं सव्वत्थोवा

પઢમસમયા' એજ પ્રમાણે ક્ષીન્દ્રયાદિક જીવોમાં જે પ્રથમ સમયવર્તી ક્ષીન્દ્રય જીવ છે તેઓ સૌથી અલ્પ છે. અને તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે, તેઓ 'અસંસ્વેજ્જગુણા' અસંખ્યાતગણા વધારે છે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં પ્રથમસમયવર્તી જે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે અપ્રથમ સમયવર્તી ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં જે પ્રથમ સમયવર્તી જે ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે પંચેન્દ્રય જીવોમાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રય જીવ છે, તેઓ સૌથી અલ્પ છે. અને પ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રય જીવ છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

આ દસે પ્રકારના જીવોના અલ્પ બહુત્વનું કથન

‘एणसिणं भंते ! पढमसमयएणिंदियाणं अपढमसमयएणिंदियाणं जाव अपढमसमय पंचिंदियाणं कयरे’ હે ભગવન્ પ્રથમ સયમ એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો માં અને અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રય જીવોમાં યાવત્ અપ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે. કયા જીવો કયા જીવોની ખરાબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવો થી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે તે-‘सव्वत्थोवा पढमसमयपंचिंदिया’ હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રય જીવો છે. તેના કરતાં જે પ્રથમ સમયવર્તી ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ વિશેષાધિક છે. ‘पढम समय ते. वि’ તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે તે ઇન્દ્રિય જીવો છે. તેઓ વિશેષાધિક છે. ‘एवं हेट्ठा मुहा पढमसमय एणिंदिया वि’ તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે ક્ષીન્દ્રય જીવો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રય જીવ છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ‘अपढमसमयपंचिंदिया असंस्वे-

જ્ઞગુણા' અપ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રિય જીવ છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અપ્રથમ સમયવર્તી એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવો દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવો-માંથી નીકળીને એકેન્દ્રિય ભવના પ્રથમ સમયમાં જે વર્તમાન હોય છે. તેઓ ઓછાજ છે. પરંતુ અપ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રિય જીવો છે, તેઓ ચિર-કાળ પર્યન્ત રહેવાવાળા હોવાથી ચારે ગતિયોમાં ઘણા વધારે હોય છે. તેથી તેઓને અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. 'અપદ્મસમયચરિન્દિયા વિસેસાહિયા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવો છે. તેઓ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે તે ઈન્દ્રિય જીવ છે તેઓ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં જે 'અપદ્મસમય તેન્દિયા વિસેસાહિયા' અપ્રથમ સમયવર્તી જે તે ઈન્દ્રિય જીવો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી દ્વીન્દ્રિય જીવ છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'અપદ્મસમય ઈન્દિયા અણંતગુણા' અપ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય જીવ છે તેઓ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-વનસ્પતિકાયિકો અનંત કહેલા છે. 'સે ત્તં દ્વસબિહા સંસારસમાવન્નગા જીવા' આ પ્રમાણે આ કથન ૧૦ દસ પ્રકારના સંસારી જીવોના સંબંધનાં કહેવામાં આવેલ છે. 'સેત્તં સંસારસમાવન્નગજીવાભિગમે' આ કથનની સમાપ્તિથી આ દસમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત થતાસુધીમાં સંસારી જીવોના આ જીવાભિગમ સંબંધી કથન સમાપ્ત થાય છે. ॥ સૂ. ૧૩૯ ॥

સંસારાસંસારસમાપન્ન સર્વ જીવોં કી દ્વેવિધ્યતા કા નિરુપાણ

સર્વ જીવાભિગમ

'સે કિ તં સવ્વજીવાભિગમે' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે-હે ભગવન્ સર્વ જીવાભિગમનું તાત્પર્ય શું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'સવ્વ જીવેસુ ણં ઇમાઓ ણવ પઢિવત્તીઓ એવમાહિજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! સર્વ જીવોમાં આ નવ

પ્રતિપત્તિયો આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તેમાં 'એ એ માહંસુ' કોઈ આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે. 'દુવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા' સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ જેટલા જીવો છે એ બધાનો અંતર્ભાવ આ બે ભેદોમાં જ થઈ જાય છે, 'જાલ દસવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા' કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના કહેલા છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સમસ્ત જીવો પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. કોઈ કોઈ એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો સાત પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો આઠ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સઘળા જીવો નવ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સઘળા જીવો ૧૦ દસ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તેમાં 'જે એવમાહંસુ દુવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા' જેઓએ એવું કહેલ છે કે સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેલા છે. 'તે એવમાહંસુ તેઓએ આ સંબંધમાં એવું વિવેચન કર્યું' છે કે 'સિદ્ધા ય અસિદ્ધા ય' સિદ્ધ અને અસિદ્ધ એ પ્રમાણેના જીવના બે ભેદો છે. જેઓએ પોતાની સાથે લાગેલા જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારના કર્મોને નષ્ટ કરેલા છે. તેઓ સિદ્ધ કહેવાય છે અને તેઓની વ્યુત્પત્તી 'સિતમ્ બદ્ધમ્-કર્મ ધ્માતં મસ્મીકૃતં વૈસ્તે સિદ્ધાઃ' આ પ્રમાણે છે આ સિદ્ધ જીવો સિદ્ધ શિલા પર અધિષ્ઠિત રહે છે. જેઓ સંસારી જીવો છે તેઓ અસિદ્ધ જીવ કહેવાય છે. આ બે પ્રકારના જીવોમાં જે 'પાંચ' પદ પ્રયુક્ત થયેલા છે તે તેઓના ભેદ પ્રભેદો ને બતાવનાર છે. સિદ્ધ જીવોની ભવસ્થિતિ હોતી નથી. તેથી તેમની ભવસ્થિતિ ન કહેતાં સૂત્રકાર હવે તેમની કાયસ્થિતિનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે-'સિદ્ધેણં મંતે । સિદ્ધત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ સિદ્ધોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોચમા ! સાઈ અપજ્જવસિણ' હે ગૌતમ ! સિદ્ધોની

કાયસ્થિતિનો કાળ અર્થાત્ સિદ્ધોનો સિદ્ધ પશુથી રહેવાનો કાળ સાદિ અપર્યાવસિત છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે આત્માની સંસાર રૂપ પર્યાય નિવૃત્ત થાય છે. ત્યારેજ સિદ્ધ પશુની પર્યાયનો આવિર્ભાવ થાય છે. એથી એ સિદ્ધત્વભાવ સાદિ હોય છે. અને પ્રગટ થઈને પાછો તેનો વિનાશ થતો નથી તેથી એ અપર્યાવસિત હોય છે. એજ કારણથી તેને સાદિ અપર્યાવસિત કહેવામાં આવેલ છે. ‘અસિદ્ધેષં મંતે ! અસિદ્ધત્તિ કાલઓ કેવલચરં હોઈ’ હે ભગવન્ અસિદ્ધોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો છે ? અર્થાત્ અસિદ્ધોને અસિદ્ધ પશુથી રહેવાનો કાળ કેટલો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘અસિદ્ધે દુવિદ્ધે પણ્ણત્તે’ અસિદ્ધ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘અણાદિવા અપજ્જવસિણ વા’ એક અનાદિક અસિદ્ધ અને અપર્યાવસિક અસિદ્ધ ‘અણાદિણ વા સપજ્જવસિણ’ બીજા અનાદિક અસિદ્ધ અને સપર્યાવસિત અસિદ્ધ તેમાં પહેલા વિકલ્પમાં એ જીવોને ગ્રહણ કરેલા છે કે જેઓ કોઈ પણ સમયે મુક્તિ મેળવી શકતા નથી. એવા જીવોને અલબ્ધ કહેવામાં આવેલા છે કેમકે—આ જીવની મુક્તિના કરણોનો પ્રાદુર્ભાવ થઈ શકતો નથી કે જે અનાદિથી મિથ્યાત્વથી યુક્ત હોવા છતાં પણ શાસ્ત્ર ગુરૂ વિગેરેના ઉપદેશથી મિથ્યાત્વનું સમ્યક્ દર્શન રૂપ કારણોની પ્રાપ્તિથી મુક્તિ માર્ગના પરિચય બની ન્તય છે. અને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરીલે છે. એવા જીવો ને બીજી વિ. કલ્પની કોટિમાં ગ્રહણ કરેલા છે.

હવે સિદ્ધ અને અસિદ્ધોના અંતરનું કથન કરવામાં આવેલ છે ‘સિદ્ધસ્સ ણં મંતે ! કેવલ્લયં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ સિદ્ધ જીવોનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘સાદિયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! જે સાદિ અપર્યાવસિત જીવ છે, તેને અંતર હોતું નથી. કેમકે અંતરતો સપર્યાવસિત હોવામાં હોય છે. અહીંયાં સપર્યાવસિતપણું છે જ નહીં જે અહીંયાં પણ અંતર થવા લાગે તો ત્યાં અપર્યાવસિતપણું બની શકે નહીં ‘અસિદ્ધસ્સ ણં મંતે ! કેવલ્લયં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ અસિદ્ધ જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘અણાદિયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! જે અનાદિ અપર્યાવસિત છે, તેને પણ અંતર હોતું નથી. કેમકે તે તો અનાદિકાળથીજ અસિદ્ધ છે. અને અનંતકાળસુધી અસિદ્ધ રહેશે પછી તેની અસિદ્ધ અવસ્થા ધૂટિ જવાનો પ્રશ્ન જ હોતો નથી. ‘અણાદિયસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ પરંતુ જે જીવ અનાદિ કાળથી અસિદ્ધ હોય છે. પરંતુ આ તેની અસિદ્ધતા અનંત કાળ સુધી રહેવાવાળી હોતી નથી. તો એવા જીવનું અંતર પણ હોતું નથી.

હવે તેમના અલ્પ બહુપણાનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘ણ્ણસિ ણં મંતે ! સિદ્ધાણં અસિદ્ધાણય કયરે કયરેહિંતો ! અપ્પા વા બહુયા વા’ હે ભગવન્ સિદ્ધ

અને અસિદ્ધ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોથી અલ્પ છે? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની ખરોખર છે. તથા કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે તે—‘ગોયમા ! સ્વત્થોવા સિદ્ધા’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સિદ્ધ જીવો છે. ‘અસિદ્ધા અણંતગુણા’ અને તેના કરતાં અસિદ્ધ જીવ અનંત ગણા વધારે છે. તેનું કારણ એ છે કે—નિગોહ જીવો પણ અસિદ્ધ જીવોમાં ગણવામાં આવેલા છે. તેથી તેઓ સિદ્ધોના કરતાં ઘણા વધારે છે. ॥ સૂ ૧૪૦ ॥

‘અથવા દુવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા તં જહા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અથવા સઘળા જીવો એ પ્રકારના છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘સંદિયા ચેવ અણિદિયાચેવ’ એક સેન્દ્રિય અને બીજા અનિન્દ્રિય તેમાં જે સેન્દ્રિય છે તેઓ સંસારી છે, અને જેઓ અનિન્દ્રિય છે. તેઓ મુક્ત છે. ‘સેન્દિયા ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ સેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે —‘ગોયમા ! સંદિદિ દુવિહે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિય જીવ એ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘અણાઈવા અપજ્જવસિણ, અણાઈવા સપજ્જવસિણ’ અનાદિ અપર્યવસિત (અભવ્ય) અને અનાદિ સપર્યવસિત (ભવ્ય) ‘અણિદિણ સાદિણ અપજ્જવસિણ દોણ્હ વિ અંતરં નત્થિ’ અનિન્દ્રિય જીવ સાદિ અપર્યવસિત છે. બન્નેમાં અંતર નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ ! સેન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિય જીવોમાં કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કોના કરતાં વધારે છે. ? કયા જીવો કોની ખરોખર છે? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘સ્વત્થોવા અણિદિયા સંદિયા અણંતગુણા’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા અનિન્દ્રિય જીવ છે, અને તેના કરતાં સેન્દ્રિય જીવ અનંતગણા વધારે છે. જેમકે—સેન્દ્રિય જીવો માં નિગોહ જીવોનો પણ અંતર્ભાવ થઈ જાય છે. અને એ નિગોહ જીવો

અનંત છે. ‘અહવા દુવિહા સવ્વ જીવા પ્ણત્તા’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો બે પ્રકારના છે ‘તં જહા સકાઙ્ગયા ચેવ અકાઙ્ગયા ચેવ’ એક સકાયિક અને બીજા અકાયિક ‘એવં ચેવ’ આ સકાયિક અને અકાયિક જીવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન ઉપરના જીવોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે કથન કરી લેવું જોઈએ. કાર્મણ વિગેરે શરીરોથી જે વિશિષ્ટ હોય છે તેઓ સકાયિક છે. અને જેઓ આ કાર્મણ વિગેરે શરીરોથી રહિત છે તેઓ અકાયિક છે. ‘એવં સજોગી ચેવ અજોગીચેવ’ આજ પ્રમાણે સઘળા જીવો સયોગી અને અયોગીના ભેદથી બે પ્રકારના છે. અયોગી જીવોમાં સિદ્ધ જીવો ગ્રહણ થયેલા છે. અને સજોગી જીવોમાં સેંદ્રિય જીવ ગ્રહણ કરાયેલ છે. ‘તહેવ’ એમના સંબંધમાં સ્થિતિ વિગેરે સઘળું કથન પડેલા કહ્યા પ્રમાણે અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. ‘એવં સલેસ્સાચેવ અલેસ્સા ચેવ’ એજ પ્રમાણે સ્વલેશ્યજીવ અને અલેશ્યજીવના ભેદથી સમસ્ત જીવો બે પ્રકારના થાય છે. તેમાં જેઓ કૃષ્ણ નીલ વિગેરે લેશ્યાથી યુક્ત હોય છે. તેઓ સલેશ્ય જીવ છે અને તેનાથી જે રહિત હોય તેઓ અલેશ્ય જીવ છે. તેઓના સંબંધમાં ‘સંચિદ્વળં અંતરં અપ્પા બહુગં જહા સંઙ્ગિયાણં’ કાયસ્થિતિનું કથન, અંતરનું કથન, અને અદ્ય બહુત્વનું કથન સેંદ્રિય જીવોના પ્રકરણ પ્રમાણેજ સમજી લેવું, તથા તે તમામ પ્રકરણનું કથન ‘સઘળા જીવો બે પ્રકારના છે, એક ‘સસરીરા ચેવ અસરીરા ચેવ’ શરીર સહિત અને એક શરીર રહિત આ કથન સુધીના પ્રકરણનું કથન કહેલ છે તેમ સમજવું ‘અહવા દુવિહા સવ્વ જીવા પ્ણત્તા’ અથવા સઘળા જીવો બે પ્રકારના આ રીતે થાય છે-જેમકે-‘સવેદગા ચેવ અવેદગા ચેવ’ એક સવેદક અને બીજા અવેદક ‘સવેદણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ સવેદક જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સવેદણ તિવિહે

પળજ્ઞે' હે ગૌતમ ! સવેદક જીવ ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'તં જહા' જેમકે 'અણાદીણ અપજ્જવસિણ ૧ અણાદીણ સપજ્જવસિણ ૨ સાહણ અપજ્જવસિણ ૩' અનાદિક સપર્યવસિત ૧ અનાદિક સપર્યવસિત ૨ અને સાદિક અપર્યવસિત ૩ તેમાં પહેલા વિકલ્પમાં કોઈ કોઈ લવ્ય અથવા અલવ્ય લેવામાં આવેલા છે. અલવ્ય તો સંસાર સમુદ્રથી કોઈ પણ વખતે પાર થતા જ નથી પરંતુ કેટલાક લવ્યો પણ એવા હોય છે, કે જેઓને મુક્તિગમનની યોગ્યતા હોવા છતાં પણ તે તથાવિધ સામગ્રીની પ્રાપ્તિના અભાવથી તેમની તે શક્તિ પ્રગટ થઈ શકતી નથી, એજ પ્રમાણેની એ લવ્ય જીવની સ્થિતિ પણ હોય છે. અલવ્યતો વાંજણી સ્ત્રીના જેવા હોય છે. 'મહ્વા વિ ન સિજ્ઞંતિ કેહ' કોઈ આગમનું એવું વચન છે કે મુક્તિગામિ લવ્ય કે જેણે પહેલાં ઉપશમ શ્રેણી પ્રાપ્ત કરેલ નથી. એવાને બીજા વિકલ્પમાં લેવામાં આવેલા છે. સાદિ સપર્યવસિત તે છે કે જેણે ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિથી વેદનું ઉપશમન કરી દીધેલ છે. અને તેના ઉત્તરકાળમાં સવેદક પણાનો અનુભવ કરીને એ શ્રેણીથી પતિત થયા પછી ફરીથી વેદોદયવાળા બની જાય છે; 'તત્થળં જે સે સાદીણ સપજ્જસિણ સે જહ્ણણેણં અંતો મુહુત્તં' એવા તે સાદિ સપર્યવસિત સવેદક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનો છે કેમકે એવો તે જીવ એક અંતર્મુદૂર્ત સુધી સવેદક બનીને ફરીથી ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ કરવાથી સવેદક બની જાય છે; અહીંયાં એવી શંકા કરવી ન જોઈએ -કે શું એક જન્મમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ જીવને થાય છે? કેમકે એક જન્મમાં ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ જીવને બે વાર સુધી થઈ જાય છે; હા એવું તો થતું નથી કે એક જન્મમાં ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપક શ્રેણી એ બેનો લાભ થતો નથી. પરંતુ એક જન્મમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ થઈ જાય છે, તેથી આ અપેક્ષાથી સાદિ સપર્યવસિત સવેદક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક

અંતર્મુદૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે; અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનો કહેવામાં આવેલ છે. આ અનંત કાળનું કાળ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી આ પ્રમાણે નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે. અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો કાળની અપેક્ષાથી થઈ જાય છે. અને 'જાવ રેત્તઓ અવઙ્કઠં પોગલપરિયટું દેસૂળં' યાવત્ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક ઓછું અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે એક વાર ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અવેદક બનીને ફરીથી એ શ્રેણીથી પડેલો તે જીવ સવેદક થઈ જાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલા કાળ પછી ફરીથી શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને તે અવેદક બની જાય છે; 'અવેદણ ણં મંતે ! અવેદણ્ણિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ અવેદક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોચમા ! અવેદણ દુવિહે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! અવેદક જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'તં જહા' જેમકે 'સાઈણ્ણવા અપજ્જવસિણ્ણ સાહ્ણ વા સપજ્જવસિણ્ણ' એક સાહિક અપર્યાવસિત અને બીજા સાહિક સપર્યાવસિત આમાં જેઓ 'સાહ્ણ સપજ્જવસિણ્ણ સે જહણ્ણેણં એકં સમયં ઉવ્વકોસેણં અંતોમુદ્દુત્તં' સાહિક સપર્યાવસિત સવેદક છે. તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુદૂર્તનો છે. સવેદક કોઈ જીવ ઉપશમ શ્રેણી પર આ રૂઢ થઈ જાય છે. ત્યારે વેદની ઉપશાંતીથી તેમાં અવેદક પાણું આવી જાય છે અને તે પછી જ્યારે તે ઓછામાં ઓછા એક સમય પછી અને વાધારેમાં વધારે એક અંતર્મુદૂર્ત પછી પતિત થઈ જાય છે તો આ સ્થિતિમાં આ કાયસ્થિતિનું તેનું પ્રમાણ આવી જાય છે. તથા જે અવેદક સાહિક અપર્યાવસિત છે તે તો સદા અવેદક જરહશે નહીં તો તેમાં અપર્યાવસિત પાણું જ આવી શકે નહીં અંતર કાળનું કથન

'સવેદકસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્ણયં કાલં અંતરં હોઈ' હે ભગવન્ સવેદક જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! સવેદક જીવ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. એક અનાદિ અપર્યાવસિત; બીજા અનાદિ સપર્યાવસિત અને ત્રીજા સાહિક સપર્યાવસિત તેમાં 'અણાદીયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં' જે અનાદિ અપર્યાવસિત સવેદક જીવ છે, તેઓને અંતર હોતું નથી કેમકે અપર્યાવસિતપણામાં સાહિકપણું આવી શકતું નથી વેદના સાહિક પણાના અભાવમાં ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ થવાનું બનતું જ નથી. તેથી આ વિકલ્પમાં અંતરનો અભાવ કહેવામાં આવેલ છે. 'અણાદીયસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં' જે સવેદક અનાદિ સપર્યાવસિત છે, તેને પણ અંતર હોતું નથી કેમકે એવા સવેદક જીવ ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કર્યા વિના લાવી ક્ષીણ વેદવાળા થઈ જાય છે. ક્ષીણ વેદકપણામાં ફરીથી જે સવેદક પાણું હોતું નથી. તેનું કારણ પ્રતિપાતનો અભાવ છે. સાહિક સપર્યાવસિત સવેદકનું અંતર જઘન્યથી એક

સમયનું છે એવું આ અંતર બીજી વાર ઉપશમ શ્રેણી પર આરૂઠ થઈને ત્યાંથી પતિત થઈ સવેદક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘અક્રોસેણં અંતોમુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અંતર જે સાદિ સપર્યાસિત અવેદક જીવ બીજી વાર ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિ કરવાથી ઉપશાંત વેદવાળા થઈ ગયેલા હોય અને શ્રેણીથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત ત્યાં સ્થિર રહીને તે પછી પતિત થઈ ગયેલ હોય અને ફરીથી સવેદક અવસ્થાવાળા બની ગયેલ હોય તેની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘અવેદગસસણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ અવેદક જીવનું અંતર કેટલા કાળનું કહ્યું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોચમા ! સાદીચસ અપજ્જવસિચસ ણત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! સાદિક અપર્યાવસિત અવેદકનું અંતર હોતું નથી. કેમકે એવા જીવ ક્ષીણ વેદ વાળા હોય છે. તેથી તેમાં ફરીથી સવેદકપણું આવી શકતું નથી. કેમકે અહીંયાં તે સઘળા કર્મ નિર્મૂળનષ્ટ કરી દેવામાં આવેલ હોય છે. ‘સાદીચસ સપજ્જવસિચસ જહણેણં અંતોમુહુત્તં’ સાદિ સપર્યાવસિત જે અવેદક જીવ છે તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. કેમકે—એવો જીવ ઉપશમ શ્રેણીથી પતિતથઈને પાછો સવેદક બની જાય છે. અને પછી એક અંતર્મુહૂર્ત પછી ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિથી અવેદક બની જાય છે. તેથી સાદિ સપર્યાવસિત અવેદક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું કહેવામાં આવેલ છે. ‘અક્રોસેણં અણંતં કાલં’ તથા ઉત્કૃષ્ટથી તેનું અંતર અનંત કાળનું કહેવામાં આવેલ છે. આ અનંત કાળમાં ‘જાવ અવદ્ધં પોગ્ગલપરિચદ્દં દેસૂણં’ યાવત્ કંઈક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ કંઈક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણી કાળ અને અનંત અવસર્પિણી કાળ થઈ જાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—એવો તે અવેદક જીવ પહેલાં ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને વેદનો ઉપશમ કરીદે છે. અને પછી તે જ્યારે એ ઉપશમ શ્રેણીના

કાળની અર્થાત્ એક અંતર્મુદ્દર્તની સમાપ્તિ પછી એ શ્રેણીથી મરણ પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્ પતિત થઈ જાય છે. કેમકે એ શ્રેણી પર આરૂઠ થયેલ જીવનું એ શ્રેણીથી અવશ્યજ પતન થાય છે. એવું સિદ્ધાંતનું વચન છે. તો તે રીતે અવેદક ન રહીને તે સવેદક બની જાય છે. તે પછી એટલા કાળ પછી તે ફરીથી એ શ્રેણી પર આરૂઠ થઈને અવેદક બની જાય છે. ‘અપ્પા વહુગં’ હે ભગવન્ આ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અદ્ય છે? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની ખરોખર છે? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતા વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અવેગયા’ હે ગૌતમ ! અવેદક જીવ સૌથી ઓછા છે. અને અવેદક જીવોના કરતાં ‘સવેયગા અણંતા’ સવેદક જીવ અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે સવેદક જીવોમાં નિર્ગોદ જીવોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. તેઓ નપુંસક વેદવાળા હોય છે. તેથી અહીંયાં અનંતપણું કહેવામાં કહેલા છે. ‘એવં સકસાઈં ચેવ અકસાઈં ચેવ’ એજ પ્રમાણે સઘળા જીવો સક-પાયી અને અકપાયીના ભેદથી બે પ્રકારના કહેલા છે. ક્રોધ વિગેરે કપાયેથી યુક્ત જીવ સકપાયિક જીવ કહેવાય છે. અને તેનાથી રહિત જીવ અકપાયી જીવ કહેલા છે. તેમના સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ સવેદક જીવોના સ્પષ્ટીકરણના જેવુંજ છે. તેમાં સકપાયિક જીવ સંસારી જીવ છે. અને અકપાયિક જીવ અસંસારી-મુક્ત જીવ છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ અને અંતર કાળ એ બંધાનું કથન સવેદક જીવના કથન પ્રમાણે જ છે. જે આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. ‘સકસાઈણ ણં મંતે ! સકસાઈયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ ગૌતમ સ્વામીએ જ્યારે પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું હે ભગવન્ ! સકપાયિક જીવની કાય સ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ તેઓને એવું કહ્યું કે—‘ગોયમા ! સકસાઈણ તિવિહે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! તેઓની કાયસ્થિતિના કાળને હૃદયગમ કરવા માટે પહેલાં એ વાત ધ્યાનમાં રાખો કે

સકષાયી જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે-એક ‘અણાદીપ વા અપજ્જવસિણ્’ અનાદિ અપર્યાવસિત સકષાયી જીવ ખીબ ‘અણાદીપ વા સપજ્જવસિણ્’ અનાદિક સપર્યાવસિત સકષાયીક જીવ અને ત્રીબ ‘સાદીપ વા સપજ્જવસિણ્’ સાદિ સપર્યાવસિત સકષાયીક જીવ ‘તત્થ ણં જે સે સાદીપ સપજ્જવસિણ્’ તેમાં જે સાદિ સપર્યાવસિત સકષાયીક જીવ છે. ‘સે જહણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં’ તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તો એક અંતમુહૂર્તનો છે; અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ છે. આ અનંતકાળમાં ‘અણંતા ઓસપ્પિણી ઉસસપ્પિણીઓ કાલઓ-ચેત્તઓ અવદ્ધપોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં’ અનંત ઉત્સર્પિણીકાળ અને અનંત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થઈ બંધ છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક ઓછા અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ કાળ સમાપ્ત થઈ બંધ છે. ‘અકસાદીપ ણં મંતે ! અક સાદીપ્પિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે લગવન્ ! અકષાયી જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! અકસાદીપ દુવિહે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! અકષાયી જીવ એ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે, ‘તંજ હા’ જેમકે-સાદીપ વા અપજ્જવસિણ્ સાદીપ વા સપજ્જવસિણ્ સાદિ અપર્યાવસિત અકષાયીક અને સાદિક સપર્યાવસિત અકષાયીક ‘તત્થ ણં જે સે સાદીપ સપજ્જવસિણ્ સે જહણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ તેમાં જેઓ સાદિક સપર્યાવસિત અકષાયી જીવ છે, તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતમુહૂર્તનો છે. ‘સક સાદીપ્પિ ણં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે લગવન્ સકષાયીક જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-ગોયમા !

અણાદીપ્પિ અપજ્જવસિણ્પિ નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! જે જીવ અનાદિ અપર્યાવસિત કષાયવાળા છે તેઓનું અંતર હોતુ નથી. એજ પ્રમાણે ‘અણાદીપ્પિ અપજ્જવસિણ્પિ નત્થિ અંતરં’ જે કષાયવાળા જીવ અનાદિ સપર્યાવસિત કષાયવાળા હોય છે. તેમને પણ અંતર હોતુ નથી. કેમકે એવા જીવ ક્ષીણ કષાયવાળાજ હોય છે. અને જે ‘સાદીપ્પિ અપજ્જવસિણ્પિ’ કષાયવાળા જીવ સાદિક સપર્યાવસિત હોય છે, તેમનું અંતર જઘન્યથી તો એક સમયનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘અંતો મુહુત્તં’ એક અંતમુહૂર્તનું હોય છે. ‘અકસાદીપ્પિ ણં મંતે ! કેવદ્ધયં કાલં અંતરં હોઈ’ હે લગવન્ જે જીવ અકષાયી-કષાય રહિત છે. તેનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! જે અકષાયીક જીવ સાદિ અપર્યાવસિત કષાયવાળા હોય છે, તેમનું અંતર હોતુ નથી. અને જે અકષાયીક જીવ સાદિક સપર્યાવસિત કષાયવાળા હોય છે તેનું અંતર જઘન્યથી તો એક અંતમુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી

અનંતકાળ સુધીનું અંતર હોય છે. તેમાં યાવત્ કંઈક કમ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

‘અદ્વા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્લતા’ અથવા સર્વ જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે ‘સલેસ્સાય અલેસ્સાય’ એક સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાળા જીવ અને બીજા અલેશ્ય-લેશ્યા રહિત જીવ જીવોના પરિભાણરૂપ લેશ્યાઓ હોય છે. એ લેશ્યાઓ જે જીવને હોય છે, તે સલેશ્ય જીવ કહેવાય છે. એવા જીવો સંસારી હોય છે. અને જેમને એ લેશ્યાઓ હોતી નથી તેઓ અલેશ્ય જીવ કહેવાય છે. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત પીત-પીળી, પદ્મ, અને શુકલ આ રીતે ૬ છ લેશ્યાઓ આગમ ગ્રંથોમાં પ્રતિપાદિત થયેલ છે. સિદ્ધ જીવોમાં એ લેશ્યાઓ હોતી નથી. તેથી તેઓને અલેશ્ય કહેવામાં આવેલ છે. ‘જહા અસિદ્ધા સિદ્ધા’ જે પ્રમાણે પહેલાં અસિદ્ધ અને સિદ્ધોનું વિવેચન કરવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણે આ સલેશ્ય અને અલેશ્ય જીવોનું વિવેચન પણ કરી લેવું જોઈ એ. તેમાં ‘સવ્વત્થોવા અલેસ્સા’ સૌથી ઓછા અલેશ્ય જીવો છે. અને તેના કરતાં ‘સલેસ્સ જીવા અણ્ણતગુણા’ જે સલેશ્ય જીવો છે તેઓ અનંતગણા વધારે કહેલા છે. કેમકે-નિગોદ જીવોને પણ સલેશ્ય માનવામાં આવેલા છે. એ અપેક્ષાથી તેઓમાં અનંતપણાનું કથન કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૪૧ ॥

હવે પ્રકારાન્તરથી દ્વિવિધ પણાનું કથન કરવામાં આવે છે.

‘નાણીચેવ અણ્ણાણી ચેવ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સઘળા જીવો આ પ્રમાણે પણ બે પ્રકારના કહેલા છે. જેમકે-એક ‘નાણી’ જ્ઞાની અને બીજા ‘અણ્ણાણી ચેવ’ અજ્ઞાનીયો. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘નાણી ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! જ્ઞાનિયોની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘નાણી દુવિહે પળ્લત્તે’ જ્ઞાની બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘ત્ત જહા’ તેમકે ‘સાદીણ વા અપજ્જવસિણ’ એક સાદિક અપર્યાવસિત જ્ઞાની અને બીજા ‘સાદ્દણ વા સપજ્જવસિણ’ સાદિક સપર્યાવસિક જ્ઞાની સાદિક અપર્યાવસિત

જ્ઞાની કેવળી ભગવન્ હોય છે. કેમકે કેવળજ્ઞાન સાદિ હોય છે. અને તે થયા પછી પાછુ છૂટતું નથી. તેથી આ જ્ઞાનવાળા જે કેવલી છે. તેઓને સાદિક અપર્યાસિત કહેવામાં આવેલ છે. તથા જે મતિજ્ઞાન વિગેરે હોય છે, તે સાદિ અને સપર્યાવસિત છે. અને તેની વૃત્તિ ઇદ્ગરથ જીવોમાં હોય છે. ‘તત્થ ણં જે સે સાદીણ સપજ્જવસિણ સે જહણે ણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેઠં છાવટ્ઠિ સાગરોવમાઈ સાતિરેગાઈ’ તેમાં જે સાદિક સપર્યાસિત જ્ઞાની હોય છે. તે જઘન્યથી તેા એક અંતમુહૂર્તની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. સમ્યક્ત્વની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતમુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઈક ઓછી છાસઠ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. સમ્યક્શાલી જીવને જ જ્ઞાની કહેલા છે તેથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એજ ભાવને ગ્રહણ કરીને અહીંયાં જ્ઞાનીના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. કહ્યું છે કે—‘સમ્યગ્દષ્ટેજ્ઞાનં મિથયા દષ્ટે વિંપર્યાસઃ’ તથા તેમની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. તે અપ્રતિપતિત સમ્યક્ત્વી જીવનું વિજય વિગેરેમાં ગમન સાંભળવામાં આવ્યાના આધાર થી કહેવામાં આવેલ છે. કહ્યું પણ છે કે

‘દો વારે વિજયાઇસુ ગયસ્સ તિન્નિડચ્ચુણ અહવ તાઈં ।

અરેરેઠં નરમવિયં નાણાજીવાણ સવ્વદ્ધા’ ॥ ૧ ॥

‘અણાણી જહા સવેયગા’ હે ભગવન્ અજ્ઞાની જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આના ઉત્તરમાં કહે છે કે—હે ગૌતમ ! અજ્ઞાની ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. એક અનાદિક અપર્યાવસિત અજ્ઞાની, બીજા અનાદિક સપર્યાસિત અજ્ઞાની, અને ત્રીજા સાદિ સપર્યાવસિત અજ્ઞાની તેમાં જેઓએ અત્યાર સુધી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી નથી. અને ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરીશકવાના નથી. એવા અભવ્ય જીવ અનાદિ અપર્યાવસિત અજ્ઞાની છે. જે અનાદિથી મિથ્યા દૃષ્ટિ પણથી આવતા હોય પરંતુ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિથી જેમનું મિથ્યાત્વ

છૂટિ ગયેલ છે. અને અપ્રતિપતિત સમ્યક્ત્વ થઇને તે ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થઇ જવાના હોય એવા સમ્યક્ત્વી જીવો અનાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની જીવ છે. સાદિસપર્યવસિત અજ્ઞાની જીવ તે કહેવાય છે કે જે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને ફરીથી મિથ્યાદૃષ્ટિ બની ગયેલ હોય. એવા તે જીવ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્તની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. કેમકે સમ્યક્ત્વથી પ્રતિ પતિત થઇને તે ફરીથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરીલે છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. કેમકે—અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થયા પછી તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઇક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તના પછી સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે.

અંતર કાળનું કથન

‘નાણિસ્સ ણં મંતે !’ હે ભગવન્ જ્ઞાની જીવનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત જીવનું અંતરતો હોતું જ નથી. કેમકે એવા જીવનું સમ્યક્ત્વ છૂટતું નથી. કેમકે અપર્યવસિત અવસ્થાવાળા હોવાથી સમ્યક્ત્વ રૂપ પરિણામથી જ પરિણુતબનેલા રહે છે જે જ્ઞાની સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેઓનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર હોય છે. એટલા કાળ પછી ફરીથી જ્ઞાની બની જાય છે. હે ભગવન્ ! અજ્ઞાની જીવનું અંતર કેટલા કાળનું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જેઓ અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની છે તેઓને તથા અનાદિ સપર્યવસિત જીવોને તો અંતર હોતું જ નથી. કેમકે—અનાદિ અપર્યવસિત અવસ્થામાં અજ્ઞાનનો સદ્ભાવ સદા કાયમજ રહેશે. અને અનાદિ સપર્યવસિત પણાની અવસ્થામાં અજ્ઞાનની સમાપ્તિમાં કેવળજ્ઞાનનો સદ્ભાવ હોવાથી તે છૂટિ શકતું નથી. તેથી અંતર આવી શકતું નથી. જે સાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની જીવ હોય છે. તેમનું અંતર હોય છે. તો તે અહીંયાં જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનું છે.

અદપબહુત્વનું કથન

હે ભગવન્ ? જ્ઞાની અને અજ્ઞાની જીવોમાં કયા જીવો અદપ છે ? અને કયા જીવો વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા જ્ઞાની જીવ છે. તેના કરતાં અજ્ઞાની જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે—અજ્ઞાનિયોમાં નિગોદ જીવોનો પણ સમાવેશ થઇ જાય છે. ‘અહવા દુવિહા સવ્વજીવા’ અથવા સઘજાજીવો આ પ્રમાણે પણ બે રીતના થઇ જાય છે. ‘સાગારોવત્તા ય અણાગારોવત્તા ય’ એક સાકારોપયુક્ત અને બીજા અનાકારોપયુક્ત, ‘સંચિટ્ટણા અંતરં જહ્ણેણં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં’ આ બંનેની કાય સ્થિતિ અને અંતર જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક એક અંતર્મુહૂર્તનું

છે. અહીંયાં સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા સર્વ જીવ પશુાથી છદ્મસ્થ જીવજીવિવિક્ષિત થયેલ છે. અને તેમનેજ લઈને કાયસ્થિતિ અને અંતરકાળનું આ કથન કરવામાં આવેલ છે. નહીંતો કેવલીનો ઉપયોગ સાકાર અનાકાર બંનેપ્રકારથી એક સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે, તેથી તેને પણ ગ્રહણ કરવા માટે કાયસ્થિતિ અને અંતર કાળના કથનમાં એક સમય ગ્રહણ કરવો જોઈતો હતો. પરંતુ તે અહીંયાં કહેવામાં આવેલ નથી. તેથી સાકાર અને અનાકાર ઉપયોગવાળામાં અહીંયાં છદ્મસ્થ જીવજીવ ગ્રહણ કરાયા છે. તેમ સમજવું. તેમના અલ્પ બહુત્વના વિચારમાં સૌથી ઓછા અનાકાર ઉપયોગવાળા છે. અને તેના કરતાં સાકાર ઉપયોગવાળા સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—અનાકાર ઉપયોગના કાળથી સાકાર ઉપયોગનો કાળ સંખ્યાતગણો વધારે હોય છે,

‘અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા’ અથવા સર્વ જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તે આ પ્રમાણે છે. ‘આહારગા ચેવ અણાહારગા ચેવ’ એક આહારક જીવ અને બીજા અનાહારક જીવ

હવે ગૌતમસ્વામી તેમની કાયસ્થિતિના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘આહારણં મંતે ! જીવે કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ આહારક જીવ આહારક પશુાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા’ આહારણ દુવિહે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! આહારક જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે.—‘છઢમત્થ આહારણ ય કેવલિ આહારણ ય’ એક છદ્મસ્થ આહારક અને બીજા કેવલિ આહારક તેમાં જેઓ ‘છઢમત્થ આહારણં જીવે કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ છદ્મસ્થ આહારક કેટલા કાળ પર્યન્ત છદ્મસ્થ પશુાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણણં સુહ્હુદાર્ગં ભવમ્મહ્ણં સમઝ્ણં ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જકાલં જાવ કાલઓ લેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંલેજ્જઙ્ઙ માર્ગં’—એ છદ્મસ્થાહારક છદ્મસ્થાહારક પશુાથી ઓછામાં ઓછા બે સમયહીન ક્ષુદ્રભવગ્રહણ કરવા રૂપ કાળ સુધી રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. જીવ જ્યારે વિગ્રહ ગતિથી આવીને ઉત્પાદ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે વખતે એ ત્રણ સમય સુધી વિગ્રહ ગતિમાં રહે છે. અને ત્યાં બે સમય સુધી અનાહારક રહે છે. એ કારણથી અહીંયાં ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ કાળમાંથી બપોળે સમય આહારક અવસ્થાના કમ કરીને છદ્મસ્થ આહારકની કાયસ્થિતિનો કાળ કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી જે તેનો કાળ કહ્યો છે. તો તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે—આ જીવ આટલા સમય સુધી અવિગ્રહ ગતિથી ઉત્પન્ન થવાના કારણે એ નિરંતર આહારક જ બનેલા રહે છે. હે ભગવન્!

કેવલી આહારક કેટલા કાળ પર્યન્ત કેવલી આહારક પણાથી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કેવલી આહારક જ્ઞાન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી 'દેસૂળા પુવ્વ કોઢી' કંઈક ઓછા પૂર્વ કોટિ સુધી કેવલી આહારક પણાથી રહે છે. એ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવેલ છે. તે અન્તકૃત્કેવલીની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-અંત-કૃત્કેવલી એક અંતર્મુદ્ધૂર્ત પછી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરીલે છે. અહીંયાં ઉત્કૃષ્ટમાં જે દેશોનપણું કહેવામાં આવેલ છે તે આઠ વર્ષની પહેલા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થવાના કારણને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ જે મનુષ્ય પૂર્વ કોટિના આયુષ્યવાળા હોય પરંતુ તેમને જે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનું હોય તે આઠ વર્ષ પછીજ પ્રાપ્ત થશે અને તે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને એક પૂર્વ કોટિ પર્યન્ત એ પર્યાયમાં રહેશે. તેથી છન્નસ્થ અવસ્થાના આઠ વર્ષ ઓછા કરવામાં આવેલ છે. એજ દેશોનપણું અહીંયાં ગ્રહણ કરેલ છે. 'અણાહારણં મંતે કેવલ્લિચરં હે ભગવન્ અનાહારક જીવ અનાહારક પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોચમા ! અણાહારણં દુવિહે પળ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! અનાહારક જે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'તં જહા' જેમકે 'છુમત્થઅણાહારણં ચ કેવલ્લિ અણાહારણં ચ' એક છન્નસ્થ અનાહારક અને બીજા કેવલી અનાહારક તેમાં જે છન્નસ્થ અનાહારક જીવ છે તે છન્નસ્થ અનાહારક પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોચમા !' હે ગૌતમ ! છન્નસ્થ અનાહારક ઓછા માં ઓછા એક સમય પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી જે સમય પર્યન્ત છન્નસ્થ અનાહારક પણાથી રહે છે. જે સમય સુધી છન્નસ્થ અનાહારક પણાથી રહેવાનો જે સમય કહેવામાં આવેલ છે. તે જે સમયવાળી વિગ્રહ ગતિની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-જીવ આ સમયોમાં અનાહારક રહે છે. 'કેવલ્લિ અણાહારણં દુવિહે પળ્ણત્તે' કેવલી અનાહારક જે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે-

એક સિદ્ધ કેવલી અનાહારક અને બીજા ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે. હે ભગવન્ તે સિદ્ધ કેવલી કેટલા સમય પર્યન્ત અનાહારક પણાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘સાદીણ અપજ્જવસિણ’ હે ગૌતમ! સિદ્ધ કેવલી અનાહારક પણાથી સાદિ અપર્યવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે. કેમકે સિદ્ધ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેનાથી વિશિષ્ટ જે અનાહારક છે તે પણ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. ‘ભવત્યકેવલિ અણાહારણ ણં મંતે! હે ભગવન્ જે ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે તે કેટલા પ્રકારના છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ભવત્યકેવલિયં દુવિહે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે ‘સજોગિભવાત્યકેવલિ અણાહારણ, અયોગિ ભવત્ય કેવલિ અણાહારણ’ એક સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક અને બીજા અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક એમાં જેઓ ‘સજોગિ ભવત્ય કેવલિય અણાહારણ ણં મંતે! કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ’ સયોગિ ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે તે હે ભગવન્ એ અવસ્થામાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘અજહણ્ણમણુક્કોસેણં તિન્નિ સમયા’ હે ગૌતમ! અયોગિ ભવસ્થ કેવલિ અનાહારક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમય સુધી રહે છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-કેવલિ સમુદ્ધાત આઠ સમયનો હોય છે. તેમાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમાં આ ત્રણ સમયોમાં એક કાર્મણ કાય યોગ જ રહે છે. અને જ્યાં કાર્મણ કાય યોગ હોય છે. ત્યાં અનાહારક પણુ રહે છે કહ્યું પણુ છે કે

‘કાર્મણશરીર યોગી ચતુર્થકે પંચમે તૃતીયે ચ’

સમયત્રયેડપિ તસ્માત્, ભવત્યનાહારકો નિયમાત્’

‘અજોગિ ભવત્ય કેવલિ અણાહારણં મંતે! કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ’ હે ભગવન્ જે અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે, તે એ રીતે કેટલા કાળ પર્યન્ત રહી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! ‘જહણ્ણોણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી તેઓ આ રીતે રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણુ એક જ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે.

અન્તર દ્વારનું કથન

‘છુમત્ય આહારગસ્સ કેવલ્લિયં કલં અંતરં’ હે ભગવન્! છદ્ધસ્થ આહારકનું અંતર કેટલા કાળનું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! છદ્ધસ્થ આહારકનું અંતર ‘જહણ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં દો સમયા’ જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી બે સમયનું હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે જેટલા સમય ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યથી છદ્ધસ્થ અનાહારકના છે. એટલા જ સમયનો આહારકનો અંતરકાળ છે. ‘કેવલિ આહારગસ્સ અંતરં અજહણ્ણમણુ-

‘ક્રકોસેણ તિન્નિ સમયા’ કેવલિ આહારકનું અંતર જ્ઞન્ય અને ઉષ્કૃષ્ટથી ત્રણ સમયનું છે. આજ કેવલિ આહારક સયોગી ભવસ્થ કેવલી કહેલા છે. ‘છઝમત્થ અણાહારગસ્સ અંતરં જહ્ણેણં સુહ્ણાગં ભવગ્ગહ્ણેણં દુસમયઝ્ઞણં ઉક્કોસેણં અસંલેઝ્ઞં કાલં’ હે ભગવન્ ! છન્નસ્થ અનાહારકનું અંતર કેટલું હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! છન્નસ્થ અનાહારકનું અંતર જ્ઞન્યથી તો બે સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવગ્રહણ કરવા રૂપ કાળ પ્રમાણુનું છે. અને ઉષ્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ પ્રમાણુનું હોય છે. તાત્પર્ય એજ છે કે જેટલો કાળ છન્નસ્થ આહારકનો છે. એજ છન્નસ્થ અનાહારકનો અંતરકાળ છે. અસંખ્યાત કાળમાં આ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાળ અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તેમની સંખ્યા અહીંયાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે એટલી હોય છે. સ્થળે સ્થળે જે ક્ષુદ્ધક ભવગ્રહણ, એ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે તેનો હેતુ એ છે કે જે ભવ સૌથી નાનો લઘુ હોય છે તેનું નામ ક્ષુદ્ધક ભવ છે. જ્યાં ભોગવવમાં આવતા આયુષ્યનો ઉપલોગ થાય છે તેનું નામ ભવ છે. એ ભવને જે ગ્રહણ થાય અર્થાત્ ભોગવાય તેનું નામ ક્ષુદ્ધક ભવગ્રહણ છે. આ ક્ષુદ્ધક ભવગ્રહણ ૨૫૬ ખસો છપ્પન આવલિકા કાલ પ્રમાણુનો હોય છે. એક આન પ્રાણુમાં કંઈક વધારે ૧૭ સત્તર ક્ષુદ્ધક ભવગ્રહણ થાય છે. એક મુહૂર્તમાં ૬૫૫૩૬ પાંસઠ હજાર પાંચસો છત્રીસ ક્ષુદ્ધક ભવગ્રહણ થાય છે. ચૂણીમાં એજ પ્રમાણુ કહેવામાં આવેલ છે.

‘પન્નઠ્ઠિ સહસ્સાઈં પંચેવ સયા હવંતિ છત્તીસા, ।

સુહ્ણાગ ભવગ્ગહ્ણા હવંતિ અંતો મુહુત્તમિ ॥ ૧ ॥

એક મુહૂર્તમાં આન પ્રાણોની સંખ્યા ૩૭૭૩ ત્રણ હજાર સાતસો તોંતેર થાય છે. કહ્યું પણ છે કે

‘તિન્નિ સહસ્સા સત્તય સયાઈં તેવત્તરિ ચ ઝસાસા ।

એસ મુહુત્તો મણિઓ સઠ્ઠેહિ અણંતનાણીહિ ॥ ૧ ॥

એક શ્વાસોચ્છવાસમાં કેટલા ક્ષુદ્ધક ભવગ્રહણ હોય છે ? એ વાત જાણવી હોયતો અહીંયાં ત્રૈરાશિક વિધિ દ્વારા આ પ્રમાણુ તે સમજવી જોઈએ. ૩૭૭૩ ત્રણ હજાર સાતસો તોંતેર ૬૫૫૩૬ પાંસઠ હજાર પાંચસો છત્રીસ ૧ એક આ રીતે ત્રણ રાશિની સ્થાપના કરવી. પછી છેલ્લી જે એકની રાશી છે તેનાથી મધ્ય-વચલી રાશિનો ગુણાકાર કરવો અને તેમાં આવેલી સંખ્યામાં પહેલી રાશીથી ભાગ કરવો ૬૫૫૩૬÷૧થી ગુણુવાથી ૬૫૫૩૬ સજ આવે છે. તેમાં પહેલી રાશી ૩૭૭૩ થી ભાગાકાર કરવાથી કંઈક વધારે ૧૭ સત્તર ક્ષુદ્ધકભવ આવી જાય છે. કહ્યું છે કે

‘सत्तरस भवग्गहणा खुड्डाणं हवंति आणुपाणुम्मि ।

तेरस चेव सयाइं पंचाणइं चेव अंसाणं ॥ १ ॥

ક્ષુદ્લકભવોમાં જે અધિકતા છે તેમાંથી ૧૩૯૫/તેરસો પંચાણુમાં ૨૫૬ બસો છપ્પનનો ગુણાકાર કરવાથી ૩૫૭૧૨૦ ત્રણ લાખ સત્તાવન હબર એક સો વીસ આવલિકાઓની સંખ્યા આવે છે. ૩૭૭૩ ત્રણ હબર સાતસો તોંતેર છેદ રાશિ છે. તો આ છેદ રાશીનો ભાગ ૩૫૭૧૨૦ ત્રણ લાખ સત્તાવન એક સો વીસની સાથે કરવાથી ૯૪ ચોરાણુ, આવે છે. અને નીચે ૨૪૫૨ બે હબર ચાર સો બાવન બચે છે. ૧૭ સત્તરમાંથી ૨૫૬ બસો છપ્પનનો ગુણાકાર કરવાથી ૪૩૫૨ ચાર હબર ત્રણસો બાવન આવે છે. તેમાં ૯૪ ચોરાણુ આવલિકાઓને મેળવવાથી ૪૪૪૬ ચાર હબર ચારસો છેંતાલીસ આવલિકા ઓની સંખ્યા બની જાય છે. કહ્યું પણ છે કે

‘एक्को उ आणु पाणू चोयालीसं सया उ छायाला

आवलिय पमाणेणं, अणंतनाणीहिं निहिट्ठो ॥१॥

કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે—જો કોઈ એક આનપ્રાણુમાં કેટલી આવલિકાઓ થાય છે ? એ જાણવા ચાહે તો આ પૂર્વોક્ત ક્રમથી તે સમજી શકાય છે. તથા ૧૭ ક્ષુદ્લક ભવ ગ્રહણુમાં કેટલી આવલિકાઓ હોય છે ? આ પણ એજ રીતથી જાણી શકાય છે. એજ પ્રમાણે એ જાણવું હોય કે એક મુહૂર્તમાં કેટલી આવલિકાઓ હોય છે ? તો તે માટે એવી વિધિકરવી જોઈએ કે જે વિધિ પહેલા આવલિકાઓની સંખ્યા ૪૪૪૬. ચાર હબર ચાર સો છેંતાલીસ આવી છે. તેમાં એક અંતમુહૂર્તની ઉચ્છવાસ રાશિ ૩૭૭૩ ત્રણ હબર સાતસો તોંતેર નો ગુણાકાર કરે એ ગુણાકાર કરવાથી આ સંખ્યા ૧૬૭૭૪૭૫૮ એક કરોડ સડસઠ લાખ ચુમોતેર હબર સાતસો અઠાવન આવીજાય છે. આવલિકાના અંશ જે ૨૪૫૮ ચોવીસસો અઠ્ઠાવન છે તેમાં પણ મુહૂર્ત સુધી ઉચ્છવાસ રાશિ ૩૭૭૩ ત્રણ હબર સાતસો તોંતેરથી ગુણવા અને પછી એજ રાશિથી એ રાશિને ભાગવી ત્યારે આવેલા ૨૪૫૮ ચોવીસસો અઠ્ઠાવનને મૂળ રાશિમાં અર્થાત્ ૧૬૭૭૪૭૫૮ એક કરોડ સડસઠલાખ ચુમોતેર હબર સાતસો અઠાવનમાં મેળવી દેવાથી આ સંખ્યા ૧૬૭૭૭૨૧૬ એક કરોડ સડસઠ લાખ સત્યોતેર હબર બસો સોળ આવે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે એક મુહૂર્તમાં આટલી આવલિકાઓ થાય છે અથવા આ વિધિ આ રીતે પણ કરી શકાય છે કે એક મુહૂર્તમાં જે ક્ષુદ્લક જીવોની સંખ્યા ૬૫૫૧૬ પાંસઠ હબર પાંચસો છત્રીસ બત્તાવવામાં આવી ગયેલ છે. તેમાં ૨૫૬ બસો છપ્પન આવલિકાઓના એક ક્ષુદ્ર ભવગ્રહણુથી ગુણાકાર કરે તો પણ ૧૬૭૭૭૨૫૬ ની સંખ્યા આવી જાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘एगा कोडी सत्तट्ठि लक्ख सत्तसत्तरी सहस्सा य;

दो य सया सोलहिया आवलियाओ मुहुत्तमि ॥१॥

સિદ્ધ કેવલિ અનાહારગસ્સ સાદિયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં' સાદિ અપર્યવસિત સિદ્ધ કેવલિ અનાહારકનું અપર્યવસિત હોવાથી અંતર હોતું નથી 'સજોગિ ભવત્થ કેવલિ અનાહારગસ્સ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ડક્કોસેણં વિ' જે સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક હોય છે, તેમનું અંતર જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એકજ અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. કેમ કે—તેઓ કેવલિ સમુદ્ઘાત કર્યા પછીજ એક અંતર્મુહૂર્ત પછીજ શૈલેરી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીલે છે. પરંતુ અહીંયાં જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત વિશેષાધિક હોય છે. જે એ પ્રમાણે ન હોય તો બંને અંતર્મુહૂર્તોમાં કોઈ પણ ફેર ન આવવાથી બંનેના પ્રયોગની આવશ્યકતા જ રહેત નહીં 'અજોગિ ભવત્થ કેવલિ અનાહારગસ્સ નત્થિ અંતરં' જે અયોગિ ભવસ્થ કેવલિ અનાહારક હોય છે. તેઓને પણ અંતર હોતું નથી કેમકે અયોગિ અવસ્થામાં બધા જીવો અનાહારક હોય છે.

અદપબહુત્વનું કથન—

'एणसि णं भंते ! आहारगणमनाहारगण य कयरे कयरेहितो ! अप्पा वा बहुया वा' આ સૂત્ર પાઠથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—હું ભગવન્ ! આ આહારક અને અનાહારક જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અદપ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! सच्चत्थोवा अणाहारगा आहारगा असंखेज्जगुणा' હું ગૌતમ ! અનાહારક જીવ સોથી ઓછા છે. કેમ કે સિદ્ધ, વિગ્રહ ગતિયુક્ત, સમુદ્ઘાત ગત જીવ સયોગી કેવલિ અને અયોગી કેવલી એજ અનાહારક હોય છે. તેના કરતાં આહારક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અહીંયાં એવી શંકા કરવી ન જોઈએ કે સિદ્ધોથી અનંતગણા વનસ્પતિકાયિક જીવો છે. અને એ પ્રાયઃ આહારક જ હોય છે. તેથી આહારક જીવ અસંખ્યાતગણા કેવી રીતે કહેવાયા ? અનંતગણા કેમ ન કહ્યા ? કેમકે દરેક નિગોદનો અસંખ્યાતમો ભાગ સદા વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન રહે છે. અને વિગ્રહગતિના જીવો અનાહારક હોય છે. 'विग्गहगइमावन्ना केवल्लिणो समुहया अजोगी य । सिद्धा य अणाहारगा सेसा आहारगा जीवा' આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનું કથન છે. તેથી આહારક જીવ અસંખ્યાતગણા જ છે અનંતગણા હોતા નથી તેમ સમજવું. ॥સૂ. ૧૪૨॥

પ્રકારાન્તરથી સઘળા જીવોની દ્વિવિધતાનું કથન—

‘અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—અથવા સઘળા જીવો આ રીતે પણ બે પ્રકારના કહેવામાં આવે છે. ‘તં જહા’ જેમ કે—‘સમાસગા અમાસગા ચ’ એક સલાષક અને બીજા અલાષક અર્થાત્ ભાષા પર્યાપ્તિ વાળા અને ભાષા પર્યાપ્તિ વિનાના

તેમની કાયસ્થિતિના કાળનું કથન—

‘સમાસણ ણં મંતે ! સમાસણ્ણિ કાલો કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! ભાષક ભાષક પણ્ણથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ‘ગોયમા ! જહ્ણણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! ભાષક ભાષક પણ્ણથી ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે એકઅંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે આ કથનનો ભાવ એ છે કે—જે ભાષા દ્રવ્યના ગ્રહણ કરવાના સમયમાંજ મરણ થઈ નય અથવા બીજા કોઈ કારણથી ભાષા દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવાના વ્યવહારથી રોકાઈ નય તો ત્યાં જઘન્યથી એક સમય કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી જે સમય કહેવામાં આવેલ છે. તે ભાષા દ્રવ્યગ્રહણ કરવાના સમયે તે એટલા સમયસુધી તેને પોતાના વ્યાપારમાં લાવવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘અમાસણ ણં મંતે’ હે ભગવન્ ! અલાષક અલાષક પણ્ણથી કેટલા સમય સુધી બનેલા રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘અમાસણ દુવિહે પણ્ણત્તે’ અલાષક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘સાઈણ વા અપજ્જવસિણ સાઈણ વા સપજ્જવસિણ’ એક સાદિક અપર્યવસિત અને બીજા સાદિક સપર્યવસિત તેમાં જેઓ ‘જે સે સાઈણ સપજ્જવસિણ’ અલાષક સાદિક સપર્યવસિત છે ‘સે જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં’ તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ સુધી અલાષક પણ્ણથી રહી શકે છે. અર્થાત્ ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત તે ભાષણથી રહિત રહી શકે છે. અને તે પછી તે કોઈ ને કોઈ વિષયના ભાષણમાં પ્રવૃત્ત થઈ જ જશે. ‘ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અણંતા ઉસ્સપ્પિણી ઓસ પ્પિણો વણ્ણસ્સિકાલો’ તથા અલાષકનો અલાષક પણ્ણથી રહેવાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણ છે અર્થાત્ આટલા કાળ પર્યન્ત તે વધારેમાં વધારે રીતે અલાષક અવસ્થામાં બનીને રહી શકે છે. આ વનસ્પતિ કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ નય છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી અનંતલોક સમાપ્ત થઈ નય છે. અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ નય છે. આ પુદ્ગલ પરાવર્ત અહીંયાં આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ હોય છે. વનસ્પતિમાં આટલા કાળ પર્યન્ત અલાષકપણું રહે છે.

અંતરદ્વાયનું કથન—

‘માસગ્ગસ ણં મંતે ! કેવઈયં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! ભાષકનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે. હે ગૌતમ !

‘જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહ કાલો’ ભાષકનેા અંતરકાળ જઘન્યથી તો એક અન્તમુહૂત્તનેા છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનરપતિકાળ પ્રમાણુ છે. ‘અમાસગસ્સ સાહ્યસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ ણથિ અંતર’ સાદિ અપર્યવસિત અભાષકનેા અંતરકાળ અભાષકના અપર્યવસિત પણામાં છે જ નહીં અને જે સાદિ સપર્યવસિત અભાષક છે તેનેા અંતરકાળ જઘન્યથી તો ‘એકકં સમય’ એક સમયનેા છે અને ‘ઝક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતમુહૂત્તનેા છે.

અદપબહુતવનેા વિચાર—

‘અપ્પા વહુ સવ્વત્થોવા માસગા અમાસગા અણંતગુણા’ આ અભાષક અને ભાષકમાં સૌથી ઓછા ભાષક છે. અને અભાષક તેનાથી અન્તગણા વધારે છે. ‘અહવા દુવિહા સવ્વજીવા સસરીરી ય અસરીરી ય’ અથવા સશરીર અને અશરીરના લેદ્ધથી સઘળા જીવો જે પ્રકારના છે. અસિદ્ધોને સશરીર અને સિદ્ધોને અશરીર કહેવામાં આવે છે. તેથી તેમના સંબંધમાં આ પ્રમાણે કથન કરવામાં આવેલ છે. ‘થોવા અસરીરી’ અશરીરી સિદ્ધ જીવો—કાર્મણુ શરીર રહિત જીવો સૌથી ઓછા છે. ‘સસરીરી અણંતગુણા’ અને તેના કરતાં સશરીરી જીવો અન્તગણા વધારે છે. ‘અહવા દુવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા’ અથવા સઘળા જીવો આ પ્રમાણે પણ જે પ્રકારના છે ‘તં જહા’ જેમ કે— ‘ચરિમા ચેવ અચરિમા ચેવ’ ચરમ છેલ્લા ભવવિશેષ વાળા એવા ભવ્ય જીવો અને અચરમ અનેક ભવોવાળા—અભવ્ય જીવ તેમાં જેઓ નિયમથી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવા વાળા હોય છે. તેઓ ચરમ શબ્દથી અને જેઓ સિદ્ધિને માટે પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિથી વંચિત રહે છે. તેઓ અચરમ શબ્દથી વ્યવહૃત થયેલા છે. ‘ચરમેણં મંતે ! ચરમેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવનુ ! ચરમ જીવ ચરણુ પણાથી કેટલો કાળ રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ચરમ જીવ અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે અર્થાત્ અનાદિ કાળથી તેની સાથે મિથ્યાત્વ લાગેલું રહે છે. પરંતુ તે નિયમથી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. તેથી જે ભવમાં તે મિથ્યાત્વ ને છોડીને સમ્યક્ત્વ વિગેરેથી યુક્ત બની જાય છે એજભવમાં તે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરીલે છે. એ કારણથી જ તેને અનાદિ સપર્યવસિત કહેવામાં આવેલ છે. તથા ‘અચરિમે દુવિહે પણ્ણત્તે’ અચરમ અભવ્ય જીવ કે જેને અત્યાર સુધી મુક્તિ પ્રાપ્ત થયેલ નથી અને અભિષ્યમાં પણ ન જાણે કયારે મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવા વાળા થશે એવા જીવો જે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે, એક અનાદિ અપર્યવસિત અભવ્ય અને ખીજા સાદિ અપર્યવસિત અભવ્ય. તેમાં જે પહેલા વિકલ્પવાળા અભવ્ય જીવો છે તેને તો ત્રણે કાળમાં પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને જે સાદિ અપર્યવસિત અભવ્ય જીવ છે તેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ‘દોણ્હં વિ નથિ અંતરં’ એ બન્નેમાં કોઈનામાં પણ અંતર નથી. કેમ કે—જે અનાદિ સપર્યવસિત ચરમ જીવ છે. તેમાં ચરમ પણ હોવાથી

અંતર હોતું નથી. અને અચરમમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત અચરમ છે. તેમાં તથા જે સાદિ અપર્યવસિત અચરમ છે તેમાં અવિધમાન અચરમ પણ હાવાથી અંતર હોતું નથી તેમાં જે અચરમ છે. તેઓ સૌથી ઓછા છે, કેમ કે—અલવ્ય અને સિદ્ધ એજ અચરમ હોય છે. તથા જેઓ ચરમ છે. તેઓ અનંતગણા વધારે છે આ અનંતગણાનું કથન સામાન્ય લવ્ય જીવને ઉદ્દેશીને કહેલ છે નહીં તો અનંતગણા પણ બની શકતું નથી મૂળ ટીકાકારે એજ પ્રમાણે કહેલ છે. ‘ચરમા અનંતગુણા ‘સામાન્ય ભવ્યાપેક્ષમેતત્ ભાવનીયમ્’ ‘અહવા દુવિહા સવ્વ જીવા સાગારોવચ્ચા ય અણાગારોવચ્ચા ય’ અથવા તો સાકારોપયુક્ત અને અનાકારોપયુક્ત ના ભેદથી સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ‘દોષહં વિ સંચિદ્ગુણં અંતરંપિ જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં’ ‘અકોસેણં અંતોમુહુત્તં’ આ બંનેની કાયસ્થિતિનો કાળ અને અંતર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ થી એક એક અંતર્મુદૂર્તનો છે. તેમાં અનાકારોપયુક્ત જીવ સૌથી ઓછા છે. અને સાકારોપયુક્ત જીવ તેનાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘સેત્તં દુવિહા’ એ પ્રમાણે સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. અહિયાં આ વિષયનો સંગ્રહ કરીને બતાવવા વાળી આ ગાથા કહેવામાં આવી છે.

‘સિદ્ધ સંદિયકાણ જોણ વેણ કસાયલેસ્સા ય,

ગાણુવબોગાહારા ભાસસરીરી ય ચરમો ય ॥૧૧॥ સૂ. ૧૪૩॥

સર્વ જીવોં કે ત્રેવિધ્યતા કા કથન

ત્રિવિધ સર્વજીવની વક્તવ્યતા—

‘તત્થ ણં જે તે એવ માહંસુ તિવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે—હવે ગૌતમ ! કોઈ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના છે, તેવી રીતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે. તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે. ‘તં જહા સમ્મદિટ્ઠી ય મિચ્છાદિટ્ઠી ય’ જેમની દૃષ્ટી તત્વાર્થ શ્રદ્ધાનરૂપ છે. એવા તે જીવો સમ્યક્દૃષ્ટિ અને તત્વાર્થ શ્રદ્ધાનના પ્રત્યે જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યા છે તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ તથા જેમની દૃષ્ટિ તત્વાર્થ શ્રદ્ધાનના પ્રત્યેક બંને પ્રકાર વાળી છે તેઓ સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ છે. તેનું ખીચું નામ મિશ્રદૃષ્ટિ પણ છે. ‘સમ્મદિટ્ઠી ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! સમ્યક્દૃષ્ટિ, સમ્યક્ પણાર્થી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર

પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સમ્મદિટ્ટી દુવિહે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દષ્ટિ
 જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. ‘તં જહા’ જેમ કે-‘સાઙ્ગે વા સપજ્જ-
 વસિણ, સાઙ્ગે વા અપજ્જવસિણ’ સાદિ સપર્યાવસિત ૧ અને આદિ અપર્યા-
 વસિત ૨ તેમાં જે સાદિ અપર્યાવસિત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ છે. તે ક્ષાયિક
 સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ છે. અને સાદિ સપર્યાવસિત જે જીવ છે. તે ક્ષાયોપશમિક
 વિગેરે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ છે. ‘તત્થ ણં જે સે સાઙ્ગે સપજ્જવસિણ સે જહણ્ણેણં
 અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિ સાગરોવમાઙ્ગિ’ તેમાં જે સાદિક સપર્યાવસિત જીવ
 છે. તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યાન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે ૬૬
 છાસક સાગરોપમ પર્યાન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ પણુથી રહે છે. જઘન્ય સમય વીતી
 ગયા પછી કર્મ પરિણામની વિચિત્રતાથી તે ફરીથી મિથ્યાદષ્ટિ થઈ જાય છે.
 તથા જે ઉત્કૃષ્ટ સમય કહેવામાં આવેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-
 એટલા કાળ પછી ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દર્શન છૂટી જાય છે. ‘મિચ્છાદિટ્ટી તિવિહે
 પળ્ણત્તે’ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘સાઙ્ગે વા
 સપજ્જવસિણ અણાદીણ વા અપજ્જવસિણ અણાદીણ વા સપજ્જવસિણ’ એક સાદિ
 સપર્યાવસિત મિથ્યાદષ્ટિ, બીજા અનાદિ અપર્યાવસિત મિથ્યાદષ્ટિ અને ત્રીજા
 અનાદિ સપર્યાવસિત મિથ્યાદષ્ટિ. તેમાં જે સાદિ સપર્યાવસિત મિથ્યાદષ્ટિ
 જીવ છે. તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાલ
 સુધી મિથ્યાદષ્ટિ બનેલ રહે છે. જઘન્ય કાળનું અંતર્મુહૂર્ત એથી કહ્યું છે
 કે-એટલા સમયની પછી કોઈ કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ જીવને સમ્યગ્દર્શનનો લાભ
 થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અનંત કાળમાં કાળની અપેક્ષાથી અનંત ઉત્સર્પિણિયો
 અને અનંત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક
 એછા અર્ધપુટ્ગલ પરાવર્ત કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. પહેલાં જેણે સમ્યગ્
 દર્શન પ્રાપ્ત કરી લીધેલ હોય એવા જીવને એટલા કાળ પછી ફરીથી અવ-

શ્યજ સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થઈ જાય છે. કેમ કે એવા જીવને પૂર્વ પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી સંસાર મર્યાદિત થઈ જાય છે.

‘સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ સમ્યગ્ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એકજ અંતર્મુહૂર્ત સુધી સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ પણથી રહે છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે. તે જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તથી મોટું છે.

અંતરદ્વારનું કથન-

‘સમ્મદિટ્ઠિસ્સ અંતરં સાહ્યસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ સાદિ અપર્યાવસિત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને અંતર અપર્યાવસિત હોવાથી હોતું નથી. ‘સાદીયસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ જહણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં જાવ અપહ્વં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં’ જે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સાદિ સપર્યાવસિત હોય છે. તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ સુધીનું હોય છે. આ અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીકાળ અને અનંત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તરૂપ કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. ‘મિચ્છાદિટ્ઠિસ્સ અણાદીયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ જે મિથ્યાદષ્ટિ જીવ અનાદિ અપર્યાવસિત છે. તેને અંતર હોતું નથી. ‘અણાદીયસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ તથા જે મિથ્યાદષ્ટિ અનાદિ સપર્યાવસિત છે તેને પણ અંતર હોતું નથી. પરંતુ જે મિથ્યાદષ્ટિ ‘સાહ્યસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ’ સાદિ સપર્યાવસિત છે. તેનું અંતર ‘જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સગરોવમાઈં સાહરેગાઈં’ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે ૬૬ છાસક સાગરોપમનું હોય છે. સમ્યગ્દર્શન કાળમાંજ મિથ્યાદર્શનનું અંતર હોય છે. સમ્યગ્દર્શનનો કાળ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે. ‘સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠિસ્સ જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં જાવ અવહ્વં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં’ સમ્યગ્ મિથ્યાદષ્ટિ જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર છે. યાવત્ કંઈક ઓછું અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તનું હોય છે. જ્યારે સમ્યક્મિથ્યાદર્શનથી પતિત થયા પછી જીવ ફરીથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહીને ફરીને સમ્યક્મિથ્યાદર્શન પ્રાપ્ત કરી લે છે. એ અપેક્ષાથી આ જઘન્ય અંતર કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર પછી નિયમથી જીવની મુક્તિ થઈ જાય છે.

હવે તેમના અલ્પ ખડુપણાનો વિચાર કરવામાં આવે છે. ‘અપ્પા બહુચં’ તેમાં ‘સવ્વત્થોવા સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ સૌથી ઓછા સમ્યગ્ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ છે ‘સમ્માદિટ્ઠી અણંતગુણા’ અને તેના કરતાં સમ્યક્ દષ્ટિ જીવ અનંતગણા વધારે છે. ‘મિચ્છાદિટ્ઠી અણંતગુણા’ અને તેના કરતાં મિથ્યદષ્ટિ જીવ અનંતગણા વધારે છે. સમ્યક્ દષ્ટિથીને જે અનંતગણા કહ્યા છે. તે સિદ્ધોની અપેક્ષાથી

કહેવામાં આવેલ છે. અને મિથ્યાદૃષ્ટિયોને અનંતગણા કહયા છે તે વનસ્પતિકાયિકોની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘અહવા તિવિહા સવ્વજીવા પળ્ણતા’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કે—પરિત્તા, અપરિત્તા, નો પરિત્તા, નો અપરિત્તા’ જેમનો સંસાર અલ્પ હોય છે, તે પરિત્ત જીવ કહેવાય છે. તેનાથી ભિન્ન અપરિત્ત જીવ છે. અને જેઓ પરિત્તપણુ નથી અને અપરિત્ત પણુ નથી તેઓ નો પરિત્ત નો અપરિત્ત કહેવાય છે. ‘પરિત્તેણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ પરિત્ત જીવ પરિત્ત પણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘પરિત્તે દુવિહે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! પરિત્તજીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘કાય પરિત્તે ય સંસારપરિત્તે ય’ એક કાયપરિત્ત અને બીજા સંસાર પરિત્ત ‘કાયપરિત્તેણં મંતે ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જં કાલં જાવ અસંલેજ્જા લોગા’ હે ભગવન્ ! જેઓ કાય પરિત્ત છે તે કાયપરિત્ત

પણામાં કાળની અપેક્ષાથી ક્યાં સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી યાવત્ અસંખ્યાત લોક સુધી રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે કાયપરિત્ત સાધારણુ પણાથી પરિત્તોમાં એક અંતમુહૂર્ત સુધી રહીને તે પછી સાધારણોમાં આદ્યા જાય છે. તેની અપેક્ષાથી એક અંતમુહૂર્ત નો કાળ કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી જે કાળ કહેવામાં આવેલ છે. તે પૃથ્વીકાળ છે. આ પૃથ્વી વિગેરે પ્રત્યેક શરીરનો કાળ છે. તે પછી તે સાધારણુ બની જાય છે. ‘સંસારપરિત્તેણં મંતે ! સંસારપરિત્તેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ સંસાર પરીત કેટલા કાળ પર્યન્ત સંસાર પરીત પણાથી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં, જાવ અવહ્હં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં’ હે ગૌતમ ! સંસાર પરીત જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાલ યાવત્ કંઈક ઓછા અર્ધ

પુદ્ગલ પરાવર્તકાલ પર્યન્ત રહે છે. આ અનંતકાલમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સામાસ થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી ક'ઈક ઝોછા અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્ત સામાસ થઈ જાય છે. તે પછી તેઓ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. નહીંતર તે સંસાર પરીત થઈ શકતા નથી. 'અપરિત્તેનં મંતે ! હે ભગવન્ અપરીત કયાં મુધી અપરીત અવસ્થામાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'અપરિત્તે દુવિહે પળ્લત્તે' અપરીત બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'કાયઅપરિત્તે ચ સંસારઅપરિત્તે ચ' એક કાય અપરીત અને બીજા સંસાર અપરીત એમાં જેઓ સાધારણ હોય છે, તે કાયઅપરીત છે, અને જેઓ કૃષ્ણ પાક્ષિક છે તે સંસાર અપરીત છે. 'કાય-અપરિત્તેનં જહ્ણણેનં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેનં અળ્લંતં કાલં વળ્લસસઙ્કાલો' કાયઅપરીત જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાલ પ્રમાણ અનંત-કાળ પર્યન્ત રહે છે. જે કાયાપરીત એક અંતમુહૂર્ત પછી પ્રત્યેક શરીરમાં જન્મ ગ્રહણ કરે છે. તેના કરતાં આ એક અંતમુહૂર્તનું જઘન્યથી કથન કરેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સામાસ થઈ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનંત લોક સામાસ થઈ જાય છે. તથા અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત થઈ જાય છે. આ પુદ્ગલ પરાવર્તની અસંખ્યા-તતા આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે. એટલી હોય છે. 'સંસારાપરિત્તે દુવિહે પળ્લત્તે' સંસાર અપરીત બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તેમાં એક 'અણાદીણ અપજ્જવસિણ અણાદીણ સપજ્જવસિણ' અનાદિ અપર્ય-વસિત અને અનાદિ સપર્યવસિત આ બે માં જે અનાદિ અપર્યવસિત સંસારા-પરિત છે તે કોઈ પણ કાળે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. પરંતુ જે બીજા વિકલ્પવાળા સંસારી પરિત છે, તે ભવ્ય છે, અને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાવાળા હોય છે. 'નો પરિત્તે નો અપરિત્તે સાહ્ણ અપજ્જવસિણ' હે ભગવન્ ! જે નો પરીત

અને નો અપરીત જીવ છે, તે એ રીતે કેટલો કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હું ગૌતમ ! નો પરીત અને નો અપરીત સિદ્ધ હોય છે. અને તેઓ આ રીતે સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. કેમકે એ રૂપથી એઓ પ્રતિપત્ત થઈ શકતા નથી.

અંતર કાળનું કથન

‘કાયપરિત્તસ્સ જહણ્ણેણં અંતરં અંતોમુહુત્તં’ ‘उक्कोसेणं वणस्संड्कालो संसार-परित्तस्स णत्थि अंतरं कायापरित्तस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं पुढ्वी कालो, હું ભગવન્ કાય પરિત્તનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હું ગૌતમ ! કાય પરિત્તનું અંતર જ્ઞાન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. કેમકે એ સાધારણ કાયિકોમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહીને ફરીથી પ્રત્યેક શરીરમાં જન્મ ધારણ કરે છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંત કાળનું છે. આટલા કાળ પર્યન્ત સાધારણોમાં રહે છે. સંસાર પરિતનું અંતર હોતું નથી. કેમકે સંસાર પરિત્ત મુક્ત હોય છે. જેઓ મુક્ત હોય છે, તેઓનું સંસારમાં ફરીથી આવવાનું થતું નથી. હું ભગવન્ કાયઅપરીતનું કેટલું અંતર કહેલ છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હું ગૌતમ ! કાય અપરીતનું અંતર જ્ઞાન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પૃથ્વી કાલ પર્યન્તનું અર્થાત્ અસંખ્યાત કાળનું છે. પૃથ્વીકાળ પદ્ધતી અહીયાં પૃથિવી વિગેરે પ્રત્યેક શરીરનો કાળ લેવામાં આવેલ છે. ‘સંસાર-પરિત્તસ્સ અણાદાયસ્સ અપજ્જવસીયસ્સ નત્થિ અંતરં’ અનાદિ અપર્યવસિત સંસાર પરિત્તને અંતર હોતું નથી. કેમકે અંતરમાં પર્યવસિતપણું આવે છે. અહીયાં તે નથી. ‘અણાદાયસ્સ સપજ્જવસીયસ્સ નત્થિ અંતરં’ એજ પ્રમાણે અનાદિ સપર્યવસિત સંસારાપરિત્તને અંતર હોતું નથી. કેમકે સંસારના અપરિતત્વ પણાને અપગમ થાય ત્યારે ફરીથી સંસારાપરિતપણાને અસંભવ હોય છે. ‘નો પરિત્ત નો અપરિત્તસ્સ વિ ણત્થિ અંતરં’ નો પરિત અને નો અપરિતને પણ અંતર હોતું નથી. કેમકે અપર્યવસિતપણામાં અંતર હોતું નથી.

અદ્વયબહુત્વના વિચારમાં ‘સવ્વત્થોવા પરિત્તા ણો પરિત્તા ણો અપરિત્તા અણંતગુણા અપરિત્તા અણંતગુણા’ સૌથી ઓછા પરિત્ત છે. કેમકે કાયપરિત્ત અને સંસાર પરિત્ત અદ્વય છે. તેના કરતાં નો પરિત્ત અને નો અપરિત્ત અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે-સિદ્ધો અનંતગણા છે. તેના કરતાં અપરિત અનંતગણા વધારે છે. કેમકે કૃષ્ણપાક્ષિક અત્યંત વધારે હોય છે. ॥ સૂ. ૧૪૪ ॥

‘અહવા સવ્વ જીવા તિવિહા પળ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ- અથવા બધા જીવો આ પ્રમાણે પણ ત્રણ પ્રકારના છે. જેમકે પર્યામિક, અપર્યામિક, અને નો પર્યામિક, નો અપર્યામિક

કાય સ્થિતિનો વિચાર

‘પજ્જત્તગેણં મંતે ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાહરેગં’ હે ભગવન્ પર્યામિક જીવ પર્યામિક પણ્ણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! પર્યામિક જીવ પર્યામિક પણ્ણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ પર્યન્ત રહે છે. અપર્યામિક અવસ્થામાંથી પર્યામિકોમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી ઉત્પન્ન થઈને ફરીથી પર્યામિકોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોની અપેક્ષાથી આ કથન કરવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટપણ્ણાથી એ જીવ પર્યામિકોમાં કંઈક વધારે સાગરોપમ પૃથક્ત્વ પર્યન્ત રહી શકે છે. અને તે પછી તે અપર્યામિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, આ કથન સૂત્ર લખિયની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘અપજ્જત્તગેણં મંતે ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ હે ભગવન્ અપર્યામિક, અપર્યામિકપણ્ણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અપર્યામિક, અપર્યામિકપણ્ણાથી ઓછા માં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે પણ એક જ અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. કેમકે-અપર્યામિક લખિયનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ એટલો જ હોય છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે તે જઘન્યના અંતર્મુહૂર્તથી કંઈક વધારે હોય છે. ‘નો પજ્જત્ત નો અપજ્જત્તણ સાદીણ અપજ્જવસિણ’ જે નો પર્યામિક અને નો અપર્યામિક સિદ્ધ જીવ છે તેઓનો તે રૂપે રહેવાનો કાળ સાદિ અપર્યામિક છે કેમકે-નો પર્યામિક નો અપર્યામિક સિદ્ધ જ હોય છે.

અંતર્દારિતુ કથન

‘પજ્જત્તગસસ અંતરં જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ હે ભગવન્ ! પર્યામિકોનો અંતરકાળ કેટલો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! પર્યામિકનું અંતર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક એક અંતર્મુહૂર્તનું જ છે. કેમકે-અપર્યામિકનો કાળજ પર્યામિકનું અંતર હોય છે. ‘અપજ્જત્તગસસ જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાહરેગં’ હે ભગવન્ ! અપર્યામિકોનું અંતર કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અપર્યામિકોનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વનું છે. કેમકે-પર્યામિકનો કાળ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે. ‘તણ્ણયસસ નત્થિ અંતરં’ ત્રીજા જે નો પર્યામિક

નો અપર્યાપ્તક જીવ છે તેઓનું અંતર હોતું નથી. કેમકે અપર્યાવસિત અવસ્થામાં અંતર હોવાનો અભાવ રહે છે.

અદ્યપબ્દુત્વનો વિચાર

‘સવ્વત્થોવા નો પજ્જત્ત નો અપજ્જત્તગા, અપજ્જત્તગા અણંતગુણા, પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા’ સૌથી ઓછા નો પર્યાપ્તક નો અપર્યાપ્તક જીવો છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તકો અનંતગણા વધારે છે, તેના કરતાં પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા વધારે છે. નો પર્યાપ્તક નો અપર્યાપ્તક જીવોને સૌથી ઓછા કહેવામાં આવેલા છે. તે બાકીના જીવોની અપેક્ષાથી સિદ્ધો ઓછા હોવાથી કહેલ છે. અપર્યાપ્તકોને જે અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. તે નિગોદ જીવોમાં અપર્યાપ્તક અનંતાનંત સદ્વા વિદ્યમાન રહેવાના કારણથી કહેવામાં આવેલ છે. પર્યાપ્તકોને જે સંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે તે સૂક્ષ્મોમાં સામાન્ય પણાથી અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાથી પર્યાપ્તકો સંખ્યાતગણા વધારે મળી આવે છે તેથી તેમ કહેવામાં આવેલ છે. ‘અહવા તિવિહા સવ્વજીવા પળ્લન્તા’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ૩ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. ‘સુહુમા, વાયરા, નો સુહુમા નો વાયરા’ સૂક્ષ્મ, બાદર અને નો સૂક્ષ્મ અને નો બાદર,

કાયસ્થિતિનું કથન

‘સુહુમે ણં મંતે ! સુહુમેત્તિ કાલો કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મપણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં; ઉક્કોસેણં સંખિજ્જં કાલં પુઢવિ કાલો’ સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યાન્ત અને વધારેમાં વધારે પૃથ્વીકાળ પ્રમાણે અસંખ્યાત કાળ પર્યાન્ત રહે છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોક સમાપ્ત થઈ જાય છે. ‘વાયરા જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અસંખિજ્જં કાલં અસંખિજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણી ઓસ્પ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જમાગો’ હે ભગવન્ ! બાદર જીવ બાદરપણાથી કેટલા કાળ પર્યાન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે

કે-હે ગૌતમ ! આદર જીવ આદરપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુદૂર્ત સુધી રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે. એટલા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ અહીંયાં થઈ જાય છે. ‘નો સુદુમ નો વાદરા સાઈપ અપજ્જવસિઈ’ તથા જે નો સૂક્ષ્મ અને નો આદર જીવ છે તેમનો એ રૂપે રહેવાનો કાળ સાદિ અપર્યાવસિત છે. એવા એ જીવો સિદ્ધ જ હોય છે.

અંતરદ્વારનું કથન

‘સુદુમસ્સ અંતરં વાયર કાલો’ હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-સૂક્ષ્મ જીવનું અંતર આદર જીવનો જે કાલ કહ્યો છે એ પ્રમાણેનું છે અને આદરનું અંતર સૂક્ષ્મ કાળ પ્રમાણે હોય છે. આ રીતે સૂક્ષ્મનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે. આમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયો આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે એટલી હોય છે. અને આદરનું અંતર પણ એટલું જ હોય છે, પરંતુ અહીંયાં ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક ગ્રહણ કરવામાં આવેલા છે. કેમકે સૂક્ષ્મનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કાળ પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે. ‘નો સુદુમ નો વાયરસ્સ નત્થિ અંતરં’ નો સૂક્ષ્મ અને નો આદર રૂપ જે સિદ્ધ જીવ છે. તેમનું અંતર હોતું નથી. કેમકે એ સિદ્ધ જીવો સાદિ અપર્યાવસિત હોય છે. ‘અપ્પાવહુ’ હે ભગવન્ ! એ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘સવ્વથોવા નો સુદુમા નો વાયરા’ સૌથી ઓછા નો સૂક્ષ્મ નો આદર જીવ છે. કેમકે સિદ્ધ જીવો સૌથી અલ્પ કહેવામાં આવેલા છે. તેના કરતાં ‘વાયરા અણંતગુણા’ આદર જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે

આદર નિગોદ જીવો સિદ્ધથી પણ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે આદર નિગોદ જીવો સિદ્ધથી પણ અનંતગણા કહેવામાં આવ્યા છે. તેના કરતાં 'સુહુમા અસં-લેજ્જગુણા' સૂક્ષ્મ જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે આદર નિગોદ જીવોના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો અસંખ્યાતગણા કહેવામાં આવેલા છે.

'અહવા તિવિહા સવ્વ જીવા પ્ણત્તા' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'તં જહા-સણ્ણી અસણ્ણી નો સણ્ણી નો અસણ્ણી' જેમકે-સંજ્ઞી જીવ અસંજ્ઞી જીવ અને નો સંજ્ઞી અસંજ્ઞી જીવ જે જીવ સમનસ્ક છે તેઓ સંજ્ઞી અને જે જીવો અમનસ્ક છે તે અસંજ્ઞી જીવ છે. આ બંનેથી જે જુદા છે અર્થાત્ સંજ્ઞી નથી તેમ અસંજ્ઞી પણ નથી. એવા એ સિદ્ધ જીવો નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ છે.

કાયસ્થિતિનું કથન

'સન્ની ણં મંતે ! કલ્લઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ સંજ્ઞી જીવ સંજ્ઞી જીવ સંજ્ઞી પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'જહણે ણં અંતોસુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગવમરોસય પુહુત્તં સાહરેગં' હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી જીવ સંજ્ઞી જીવ રૂપે ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે અને વધારેમાં વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ પર્યન્ત રહે છે. તે પછી તે નિયમથી અસંજ્ઞીઓમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'અસણ્ણી જહણેણં અંતોસુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સઈ કાલો' હે ભગવન્ અસંજ્ઞી જીવ અસંજ્ઞી પણાથી કેટલાકાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી જીવ અસંજ્ઞીપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણ રહે છે. તે પછી તે નિયમથી સંજ્ઞી જીવ પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. વનસ્પતિકાળના સંબંધમાં પહેલાં કેટલિક વાર કથન કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'નો સન્ની નો અસંજ્ઞી સાહઈ અપજ્જવસિઈ' જેઓનો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી છે એવી સિદ્ધ જીવ સાદિ અપર્યાસિત કાળવાળા હોય છે.

અંતર દારનું કથન

'સંણિસ્સ ણં અંતરં જહણેણં અંતોસુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સઈ કાલો' હે ભગવન્

સંજ્ઞી જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હૈ ગૌતમ ! સંજ્ઞી જીવનું અંતર જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું હોય છે. ‘અસણિસ્સ અંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસચ પુહુત્તં સારૂરેગં’ હે ભગવન્ અસંજ્ઞી જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? અસંજ્ઞી જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વનું હોય છે. ‘તદ્વિસ્સ ગત્થિ અંતરં’ ત્રીજા જીવ જે નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી રૂપ સિદ્ધ જીવો છે; તેઓનું અંતર હોતું નથી કેમકે-એ સાદિ અપર્યાવ-સિત હોય છે.

અદ્ય ખહુત્વનું કથન

‘સવ્વત્થોવા સણ્ણી’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સંજ્ઞી જીવ હોય છે. ‘નો સણ્ણી નો અણ્ણી અણંતગુણા’ તેના કરતાં નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી રૂપ જે સિદ્ધ જીવ છે તે અનંતગણા છે. ‘અસણ્ણી અણંતગુણા’ તેના કરતા અસંજ્ઞી અનંતગણા વધારે છે. સંજ્ઞી જીવને જે સૌથી ઓછા કહેવામાં આવ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે સઘળી જીવ રાશીમાંથી કેવળ દેવ, નારક, ગર્ભજ, તિર્યચ, અને ગર્ભજ મનુષ્ય એમનેજ સંજ્ઞી કહેવામાં આવે છે. તેના કરતાં જે નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવોને અનંતગણા કહ્યા છે તેનું કારણ વનસ્પતિકાયિક શિવાય બાકિના જીવોની અપેક્ષાથી સિદ્ધ જીવોને અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. તે છે તથા અસંજ્ઞીયોને જે અનંતગણા કહેવામાં આવ્યા છે, તે વનસ્પતિયોમાં સિદ્ધોના કરતાં અનંતગણા પણ છે તેથી તે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. ‘અહવા તિવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા’ અથવા આ રીતે પણ સર્વ જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘તં જહા અમ્ભવસિદ્ધિયા ભવદ્ધિયા નો ભવસિદ્ધિયા નો અમ્ભવસિદ્ધિયા જેમકે-લવસિદ્ધિક, અલવસિદ્ધિક અને નો લવસિદ્ધિક નો અલવસિદ્ધિક આ લવમાંજ જેઓને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેઓ લવસિદ્ધિક ભવ્ય છે. અને જે અભવ્ય છે, તેઓ અલવસિદ્ધિક છે. તથા જેઓ લવસિદ્ધિક ન હોય અને અલવસિદ્ધિક પણ ન હોય એવા સિદ્ધ જીવ નો લવસિદ્ધિક

નો અભવસિદ્ધિક છે. સિદ્ધો સંસારાતીત હોવાથી તેઓમાં ભવ્યત્વભાવ હોતો નથી તેમજ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેવાથી અભવ્ય ભાવ પણ તેઓમાં રહેતો નથી. ‘અણાદ્યા સપ્જ્જવસિયા ભવસિદ્ધિયા’ ભવસિદ્ધિકૃત્વ અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે. અને ‘અણાદ્યા અપ્જ્જવસિયા અભવસિદ્ધિયા’ અભવસિદ્ધિકૃત્વે અનાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તથા ‘સાઈ અપ્જ્જવસિયા નો ભવસિદ્ધિયા નો અભવસિદ્ધિયા’ નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિકૃત્વે સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તથા ‘તિણ્ણંપિ નત્થિ અંતરં’ આ ત્રણે પ્રકારનાં હોવામાં અંતર હોતું નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે ભવસિદ્ધિકૃત્વે અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે. તેઓમાં ફરીથી ભવસિદ્ધિકૃત્વનો અપનય થઈ જવાથી ભવસિદ્ધિકૃત્વના અભાવ રહે છે. તેથી અહીંયા તેમના અંતરનો વિચાર કરવામાં આવેલ નથી. તથા જે અભવસિદ્ધિકૃત્વે હોય છે. તેઓમાં અનાદિ અપર્યવસિતપણું વિદ્યમાન રહેવાના કારણે તેનો અભાવ થઈ શકતો નથી તેથી અહીંયાં પણ અંતર આવવાનો પ્રશ્નજ ઉપસ્થિત થતો નથી. તથા ત્રીજા પ્રકારના જે હોય છે તેઓમાં સાદિ અપર્યવસિતપણું વિદ્યમાન રહે છે તે કારણથી એ અપર્યવસિતપણુનો અભાવ થઈ શકતો નથી. તેથી તેઓમાં પણ અંતર આવી શકતું નથી.

અલ્પબહુપણુનું કથન

‘સવ્વલોવા અભવસિદ્ધિયા’ જે અભવસિદ્ધિકૃત્વે હોય છે તેઓ સૌથી ઓછા છે કેમકે તેમનું પ્રમાણ જઘન્યથી યુક્ત અનંત ધરાધર છે. નો ભવસિદ્ધિકૃત્વે અને નો અભવસિદ્ધિકૃત્વે તેનાથી અનંતગણા વધારે છે. કેમકે—અભવ્યોના કરતાં સિદ્ધ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે—અભવ્યોના કરતાં સિદ્ધ અનંતગણા કહેવામાં આવેલા છે. તેના કરતાં ‘ભવસિદ્ધિયા અંગંતગુણા’ ભવસિદ્ધિકૃત્વે હોય અનંતગણા છે. કેમકે—ભવ્યરાશિ સિદ્ધ રાશિના કરતાં અનંતગણી કહેવામાં આવેલ છે. ‘અહવા તિવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા હોય ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે—‘તસા થાવરા નો તસા નો થવરા’ ત્રસ સ્થાવર, અને નો ત્રસ નો સ્થાવર ‘તસસ્સ ણં મંતે! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્! ત્રસ ત્રસપણુથી કેટલો કાળ રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈ સાહરેગાઈ’ હે ગૌતમ! ત્રસ ત્રસપણુથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂત્તં પર્યાન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સાતિરેક—કંઈક વધારે જે હબ્બર સાગરોપમ પર્યાન્ત રહે છે ‘થાવરસ્સ સંચિટ્ઠાણા વણ્ણસ્સહકાલો’ સ્થાવરની કાયસ્થિતિનો કાળ વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુનો છે. વનસ્પતિકાળનું પ્રમાણ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તથા ‘નો તસા નો થાવરા’ જે હોય નો ત્રસ અને નો સ્થાવર સિદ્ધ હોય છે તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ ‘સાઈ અપ્જ્જવસિયા’ સાદિ અપર્યવસિત છે.

એમના અંતર દ્વારનું કથન

‘તસસ્સ અંતરં વણસ્સઙ્કાલો’ ત્રસકાય જીવોનું અંતર વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુનું છે. ‘થાવરસ્સ અંતરં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સાઙ્ગેગાઈં’ સ્થાવર જીવનું અંતર કંઈક વધારે બે હબ્બર સાગરોપમનું છે. ‘ણો તસથાવરસ્સ ણત્થિ અંતરં’ જે જીવ નો ત્રસ અને નો સ્થાવર-સિદ્ધ છે તેઓનું અંતર હોતું નથી. તેમના અદ્વય બહુપણાનું કથન-‘સવ્વત્થોવા તસા, નો તસા નો થાવરા અણંત ગુણા’ સૌથી ઓછા ત્રસ જીવો છે. તેના કરતાં નો ત્રસ નો સ્થાવર જીવ અનંતગણા વધારે છે. ‘સેત્તં તિવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા’ આ રીતે સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. સૂ. ૧૪૫ ॥

સર્વ જીવોં કે ચતુર્વિધતા કા નિરુપણ

‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ ચરુચ્ચિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા’ ધ્યાદિ

ટીકાર્થ-જીવોના ભેદ કથનના પ્રસ્તાવમાં જે એવું કહેવામાં આવે છે કે-સર્વ જીવો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તે એવમાહંસુ’ તેઓ આ સંબંધમાં આ રીતે સ્પષ્ટી કરણુ કરે છે. ‘મણોજોગી, વજ્જોગી, કાયજોગી, અજોગી’ મનોયોગી, વચનયોગી, કાયયોગી, એને અયોગી. ‘મણોજોગીણં મંતે ! જહ્ણણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ હે ભગવન્ ! જે જીવ મનોયોગી છે, તે મનોયોગી પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! મનોયોગી મનોયોગી પણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુદૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. તે પછી તે ભાષકની જેમ નિયમતઃ એ યોગથી રહિત થઈ જાય છે. ‘એવં વજ્જોગી વિ’ એજ પ્રમાણે વચનયોગી પણ વચનયોગી પણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુદૂર્ત પર્યન્ત બનેલા રહે છે. તે પછી તે પણ એ યોગથી રહિત થઈ જાય છે.

કાયયોગ સાત પ્રકારનો હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે.-ઔદારિક કાય યોગ ૧ ઔદારિક મિશ્ર કાય યોગ ૨, વૈક્રિય કાય યોગ ૩ વૈક્રિય મિશ્રકાય યોગ ૪, આહારક કાય યોગ ૫ આહારક મિશ્રકાય યોગ ૬ અને કાર્મણુ કાય

યોગ ૭ આમાંથી કેઈ પણ એક કાય યોગ વાળો જીવ હે ભગવન્! કેટલા સમય પર્યન્ત કાયયોગી પણાથી રહી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! કાયયોગ, મનોયોગ, અને વાયોગ વાળા એકેન્દ્રિય જીવો જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ‘ઉક્કોસેણ વળરસઙ્કાલો’ ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુ કાયયોગી પણાથી રહી શકે છે. તે પછી તે બીજા યોગ પણાથી બદલાઈ જાય છે. કાય યોગીનો કાયસ્થિતિનો કાળ જે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્તનો કહેવામાં આવેલો છે. તે કાયયોગી એકેન્દ્રિયાદિક જીવ બે ઈન્દ્રિયાદિ પણાથી ઉદ્ધર્તના કરીને પૃથ્વી વિગેરેમાં એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહીને ફરીથી દ્વીન્દ્રિય વિગેરેમાં આવ્યા જાય છે. આ અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે.

અંતર દ્વારનું કથન

‘મળજોગિસ્સ અંતરં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વળરસઙ્કાલો’ મનો-યોગીનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુનું છે. તે પછી ફરીથી તે જીવ મનોયોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરી લે છે. ‘एवं वइजोगिस्स’ આટલું જ અંતર વચન યોગવાળાનું પણુ સમજવું. ‘કાયયોગિસ્સ જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ કાય યોગીનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણુ એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર છે. જઘન્ય પણાથી અંતરનું પ્રતિપાદન કરવાવાળું આ સૂત્ર ઔદારિક કાયયોગની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-બે સમય વાળી અપાન્તરાલ ગતિમાં એક સમયનું અંતર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનું જે અંતર કહ્યું છે તે સંપૂર્ણ ઔદારિક શરીર પર્યામિની સમામિની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે વિગ્રહ સમયથી લઈને ઔદારિક શરીર પર્યામિની પૂર્ણતાપર્યન્ત એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર હોય છે. ‘અજોગિસ્સ નત્થિ અંતરં’ સાદિ અપર્યાસિત અયોગીને અંતર અપર્યાવસિત હોવાના કારણે હોતું નથી.

અલ્પ બહુત્વનું કથન

‘સવ્વત્થોવા મળજોગી’ મનોયોગી સૌથી ઓછા છે. કેમકે દેવ, મનુષ્ય, નારક, ગર્ભજ, પંચેન્દ્રિય તિર્યાચ અને મનુષ્ય એ બધાજ મનોયોગી હોય છે ‘વइजोगी असंखेज्जगुणा’ વચન યોગી તેમના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે કેમકે-દ્વીન્દ્રિય તેઈન્દ્રિય ચૌઈન્દ્રિય અને અસંજી પંચેન્દ્રિય આ બધા વચન યોગી હોય છે. ‘અજોગો અણંતગુણા’ તેના કરતાં અયોગી અનંતગણા હોય છે. કેમકે સિદ્ધો અનંતગણા હોય છે. ‘કાયજોગી અણંત ગુણા’ તેના કરતાં કાય-યોગી અનંતગણા છે. કેમકે-વનસ્પતિ કાયિક સિદ્ધોથી પણુ અનંતગણા હોય છે. ॥ સૂ. ૧૪૫ ॥

આ રીતે પણ સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના કહેલ છે.

‘અહવા ચઙ્ચિવહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે—હૈ ગૌતમ ! જીવોનું ચાર પ્રકારપણું આ રીતે પણ થાય છે. જેમકે—‘इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा, नपुंसगवेयगा, अवेयगा’ સ્ત્રી વેદક, પુરૂષ વેદક, નપુસંક વેદક, અને અવેદક ‘इत्थिवेयगा णं भंते इत्थिवेयएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ’ હે ભગવન્ સ્ત્રી વેદક સ્ત્રીવેદકપણાથી કેટલા કાળ પર્યાન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा ! एगेण आपसेणं पलियसयदसुत्तरं अट्टारस चोदस पलितपुहुत्तं समओ जहण्णो’ હૈ ગૌતમ ! કોઈ એક અપેક્ષાથી સ્ત્રીવેદકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક સમયની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૧૦ એક સો દસ પદ્યોપમની છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—કોઈ યુવતિ ઉપશમ શ્રેણિમાં વેદત્રયના ઉપશમથી અવેદક પણાનો અનુભવ કરીને ફરીથી એ શ્રેણીથી પતિત થઈને ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યાન્ત સ્ત્રી વેદના ઉદયને ભોગવે છે. બીજા સમયમાં તે કાળ કરીને ફરીથી દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ત્યાં તેને પુરૂષ વેદ થઈ જાય છે. સ્ત્રીવેદ રહેતો નથી. આ પ્રમાણે તેઓને સ્ત્રી વેદ જઘન્યથી એક સમયનો કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૦ દસ પદ્યોપમનો કહેવામાં આવેલ છે. એવું તાત્પર્ય એ છે કે—કોઈ જીવ પૂર્વ કોટિની આયુષ્યવાળી મનુષ્ય સ્ત્રીમાં અથવા તો તિર્યચ સ્ત્રીમાં પાંચ અથવા છ ભવ પર્યાન્ત ઉત્પન્ન થઈ જાય તે પછી તે ઇશાનકલ્પમાં પપ પંચાવન પદ્યોપમના પ્રમાણુવાળી અપરિગૃહીત દેવિયોમાં દેવીની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય તે પછી તે ત્યાંથી આયુષ્યનો ક્ષય થવાથી ફરીથી પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળી મનુષ્ય સ્ત્રીમાં અથવા તિર્યચ સ્ત્રીમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય અને તે પછી તે બીજી વાર ઇશાન દેવલોકમાં પપ પંચાવન પદ્યોપમની આયુષ્યવાળી અપરિગૃહીત દેવિયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય આ રીતે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક

૧૧૦ એકસો દસ પદ્યોપમની કાયસ્થિતિનો કાળ સાબિત થઈ જાય છે. ‘एक्का-
 देसेणं जहण्णेणं एककं समयं उक्कोसेणं अट्टारस्स पल्लिओवमाइं पुच्चकोडी पुहुत्त-
 मच्चमहियाइं’ કોઈ એક કથનની અપેક્ષાથી સ્ત્રીવેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી
 તો એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પ્રથક્ત્વ અધિક ૧૮ અઠાર
 પદ્યોપમનો છે. તે આ રીતે સમજવો જોઈએ જેમ કે—કોઈ જીવ પૂર્વકોટિ
 પ્રમાણની આયુષ્ય વાળી પુરૂષ સ્ત્રીના રૂપથી અથવા તિર્યંચ સ્ત્રીપણાથી પાંચ
 અથવા છ વાર ઉત્પન્ન થઈ જાય તે પછી ત્યાંથી મરીને તે ઇશાનદેવ લોકમાં
 બે વાર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળી પરિગૃહીત દેવિ પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય તો
 આ કથનકારના મતથી આ વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ પૂર્વોક્ત પણાથી સિદ્ધ
 થઈ જાય છે. ત્રીજા આદેશની અપેક્ષાથી આ વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી
 તો એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘चउहस पल्लिओवमाइं पुच्चकोडि पुहुत्त-
 मच्चमहियाइं’ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૪ ચૌદ પદ્યોપમનો છે. તે આ રીતે
 સમજવું—પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળી પુરૂષ સ્ત્રી અથવા તિર્યંચ સ્ત્રીના રૂપથી
 કોઈ જીવ પાંચ અથવા છ વાર ઉત્પન્ન થઈ જાય અને તે પછી ત્યાંથી મરીને
 તે સૌધર્મ દેવલોકમાં ત્યાંની પરિગૃહીત દેવિયોમાં કે જેમનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ
 પણાથી સાત પદ્યોપમનું છે, તેમાં બે વાર ઉત્પન્ન થઈ જાય તો આ ત્રીજા
 પક્ષ વાળાના મતથી આ કાયસ્થિતિનો પૂર્વોક્તકાળ સિદ્ધ થઈ જાય છે. ચોથા
 આદેશની અપેક્ષાથી સ્ત્રી વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એકસમયનો છે.
 અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૦૦ એકસો પદ્યોપમનો છે. તે
 આ પ્રમાણે છે—પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળી મનુષ્ય સ્ત્રીયોમાં અથવા તિર્યંચ
 સ્ત્રીયોમાં કોઈ જીવ પાંચ અથવા છ વાર લવેને ધારણ કરીને પહેલાં કહે-
 વામાં આવેલ રીત પ્રમાણે સૌધર્મ દેવલોકની ૫૦ પચાસ પદ્યોપમ પ્રમાણ
 ની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય વાળી અપરિગૃહીત દેવિયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તો
 આ ચોથા આદેશવાદિના મત પ્રમાણે આ વેદની કાયસ્થિતિનો પૂર્વોક્ત
 ઉત્કૃષ્ટ કાળ સિદ્ધ થઈ જાય છે. પાંચમાં આદેશની અપેક્ષાથી એ વેદની
 કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ
 પૃથક્ત્વ અધિક પદ્યોપમ પૃથક્ત્વનો છે. તે આ રીતે છે—જેમ કોઈ જીવ પૂર્વ
 કોટિની આયુષ્યવાળી તિર્યંચ સ્ત્રીયોમાં અથવા મનુષ્ય સ્ત્રીયોમાં સાત લવ
 પર્યન્ત ઉત્પન્ન થઈને પૂર્વોક્ત ક્રમ પ્રમાણે આઠમા લવમાં ત્રણ પદ્યોપમની
 સ્થિતિ વાળી દેવકુરૂ વિગેરેની સ્ત્રીયોમાં સ્ત્રીપણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને

પછી ત્યાંથી મરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળી દેવિયોમાં દેવી પણુથી ઉત્પન્ન થઈ જાય તો એ રીતે પાંચમા આદેશની માન્યતા પ્રમાણે આ વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ સિદ્ધ થઈ જાય છે. તે પછી તે નિયમથી વેદાન્તર ને પ્રાપ્ત કરીલે છે. ‘પુરિસવેદસ્સ જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસય પુહુત્તં સાદ્દરેગં’ પુરૂષવેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વનો છે. જે જીવ જઘન્ય કાળના સ્ત્રીવેદ વિગેરેથી ઉદ્ધર્તના કરીને પુરૂષવેદના એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અનુભવન કરીને દ્રીથી સ્ત્રીવેદ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે તે અપેક્ષાથી એક અંતર્મુહૂર્તનો કાળ કહેવામાં આવેલ છે.

શંકા—જે પ્રમાણે સ્ત્રી વેદક અથવા નપુંસક વેદક ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિ થી એક સમય પર્યન્ત ઉપશમિત થઈ જતાં અને દ્રીથી તેમાંથી પ્રતિપતિત થઈને તેની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તેની કાયસ્થિતિનો કાળ એક સમયનો કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયા પણુ કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો કેમ કહેવામાં આવેલ નથી ? અને એક અંતર્મુહૂર્ત કેમ કહ્યો છે ?

આ પ્રશ્નનું સમાધાન એવું છે કે—ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થયેલ જીવ પુરૂષવેદમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. અન્ય વેદોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તે કારણથી સ્ત્રીવેદમાં અથવા નપુંસકવેદમાં ઉક્ત પ્રકારથી જઘન્યથી એક સમય પહું પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. પુરૂષવેદમાં નહીં કેમકે—પુરૂષવેદનું ગમન જન્માન્તરમાં પણુ થાય છે. તેથી જઘન્યથી તેની કાયસ્થિતિનો કાળ એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. એક સમયનો નહીં તથા ઉત્કૃષ્ટથી દેવ; મનુષ્ય અને તિર્યંચ લલોમાં ભ્રમણ કરવા રૂપ કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વનો કહેવામાં આવેલ છે. ‘નપુંસગવેદસ્સ જહ્ણેણં એકકં સમયં’ નપુંસક વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. કેમ કે—ઉપશમ શ્રેણીમાં

ન્યારે નપુંસકવેદનો ઉપશમ થઈ જાય અને પછી ફરીથી તે જીવ તેનો અનુભવ કેવળ એક સમય પર્યન્ત જ કરી શકે છે. તે પછી તે મરીને પુરૂષવેદમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ છે. આ વનસ્પતિકાળનું કથન પહેલાં કેટલિકવાર કરી દેવામાં આવેલ છે. ‘અવેદ્દ દુવિદ્દે પળ્લત્તે’ અવેદક એ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમ કે-‘સાદીઈ વા અપજ્જવસિઈ, સાદીઈ વા સપજ્જવસિઈ’ એક સાદિક અપર્યવસિત અને ખીલ સાદિક સપર્યવસિત તેમાં સાદિક અપર્યવસિત ક્ષીણુવેદ વાળા જીવ છે. અને સાદિક સપર્યવસિત ઉપશાંત વેદ વાળા જીવ છે. તેમાં જે સાદિક સપર્યવસિત વેદવાળા જીવ છે, તે જઘન્યથી એક સમય પર્યન્ત અવેદવાળા રહે છે. કેમકે-ખીલ સમયમાં મરણુ કરવાથી તેને દેવગતિમાં પુરૂષવેદ હોવાનું સંભવિત થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અવેદક રહે છે. તે પછી એજ વેદનો ઉદય થઈ જાય છે.

અંતર્દ્વારનું કથન-

‘इत्थिवेदस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो’ સ્ત્રીવેદનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુનું અંતર છે. ન્યારે જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત સમાપ્ત થઈ જાય છે. ત્યારે તે પછી ઉપશાંત થયેલ તે સ્ત્રીવેદ તેને ઉદયમાં આવી જાય છે. અથવા સ્ત્રીવેદથી મરીને તે પુરૂષ વેદવાળાઓમાં અથવા નપુંસક વેદવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થઈને ત્યાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જીવતા રહીને ફરીથી સ્ત્રીવેદ પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. સ્ત્રીવેદનું અંતર ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ જે કહેવામાં આવેલ છે. તે વનસ્પતિકાળ પહેલાં કેટલિક વાર સ્પષ્ટ કરવામાં આવી ગયેલ છે. તે પછી તેને વેદ બદલાઈ જાય છે. ‘पुरिसवेदस्स जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं वणस्सइकालो’ પુરૂષવેદનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. કેમ કે-પુરૂષનો પોતાનો વેદ ન્યારે ઉપશમ અવસ્થાવાળો થઈ જાય અને તે પછી ન્યારે એનું મરણુ થઈ જાય તે પછી તે પુરૂષોમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે.

તથા ઉત્કૃષ્ટથી તેનું અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું છે. 'અવેયગે જહા હેટ્ટા' અવેદક જીવ બે પ્રકારના હોય છે. એક સાદિ અપર્યાવસિત અને ખીબ સાદિ સપર્યાવસિત અવેદક છે. સાદિ અપર્યાવસિતનું અંતર હોતું નથી અને બે સાદિ સપર્યાવસિત અવેદક છે. તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર છે. સાદિ સપર્યાવસિતનું જઘન્ય અંતર બે એક અંતર્મુહૂર્તનું કહેવામાં આવેલ છે. તે કોઈ કોઈ અવેદક જીવ એક અંતર્મુહૂર્ત પછી ફરીથી શ્રેણી પર આરોહણ કરીને અવેદક અવસ્થાવાળા બની જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતરમાં અનંત ઉત્સર્પિણી કાળ અને અનંત અવસર્પિણીકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક કમ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ થઈ જાય છે. તે પછી એ પૂર્વ પ્રતિપન્ન ઉપશમ શ્રેણીવાળા જીવનું સમારોહણ શ્રેણી પર થઈ જાય છે. તેથી એટલાકાળ પછી તે ફરીથી અવેદક બની જાય છે.

અદ્યબહુત્વનો વિચાર—

હે ભગવન્ ! આ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અદ્ય છે ? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'સવ્વત્થોવા પુરિસવેયગા इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा अवेयगा अणंतगुणा नपुंसगवेयगा अणंतगुणा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પુરૂષવેદ વાળા છે, કેમ કે—ત્રણ ગતિમાં તેઓ અદ્ય જ છે. તેના કરતાં સ્ત્રીવેદ વાળા સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમ કે તિર્યચ ગતિમાં સ્ત્રીવેદ વાળા પુરૂષવેદ વાળાઓના કરતાં ત્રણ ગણા હોય છે. અને મનુષ્યગતિમાં ૨૭ સત્યાવીશગણા હોય છે. તથા દેવ ગતિમાં ૩૨ બત્રીસ ગણા હોય છે. તેના કરતાં અવેદક જીવ અનંતગણા હોય છે. કેમ કે—સિદ્ધ જીવ અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં નપુંસક વેદવાળા અનંતગણા છે. કેમ કે—વનસ્પતિકાયિક જીવ નપુંસક હોય

છે. અને તેઓ સિદ્ધોના કરતાં પણ અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. ‘અહવાં’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના હોય છે. ‘તં જહા’ જેમ કે- ‘ચક્ષુદંસણી, અચક્ષુદંસણી; અવધિદંસણી, કેવલદંસણી’ ચક્ષુદર્શની અચક્ષુદર્શની, અવધિદર્શની, અને કેવલદર્શની

કાયસ્થિતિનું કથન-

‘ચક્ષુદંસણીણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! ચક્ષુદર્શની કેટલા કાળ પર્યન્ત ચક્ષુદર્શની પણાથી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસહસ્સં સાત્તિરેગં’ હે ગૌતમ ! ચક્ષુદર્શની ચક્ષુદર્શની પણાથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે એક હબર સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. અચક્ષુદર્શનીપણાથી મરીને તે ચક્ષુદર્શની વાળાઓમાં ઉત્પન્ન થઈને ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત ત્યાં રહે છે. અને તે પછી ત્યાંથી પણ મરીને તે અચક્ષુદર્શનવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એ અવસ્થામાં એ ચક્ષુદર્શન વાળાઓની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. ‘અચક્ષુદંસણી દુવિહે પણ્ણત્તે’ અચક્ષુદર્શની બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘અણાદીણ વા અપજ્જવસિણ અણાહિણ વા સપજ્જવસિણ’ અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન જીવ અને અનાદિ સપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન વાળા જીવ તેમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન વાળા જીવ છે. તે કોઈ પણ સમયે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી તથા જે અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન વાળા જીવ છે. તે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે. ‘ઓહિદંસણિસ્સ જહ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં દો છાવટ્ઠિ સાગરોવમાણં સાહરેગાઓ’ જે અવધિદર્શન વાળા જીવ છે તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે બે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો છે. જઘન્યથી એક સમયનો છે. તેમ

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-કોઈ અવધિદર્શનવાળો જીવ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી જ મરી જાય છે. અને મિથ્યાત્વ અવસ્થા વાળા બની જાય છે. તેા તે સમયે તે દુષ્ટ અધ્યવસાય રૂપ ભાવના કારણથી અવધિદર્શનથી પતિત થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે ક'ંઈક વધારે જે છાસઠ સાગરોપમ કહ્યા છે તેમાં પહેલા છાસઠ સાગરોપમ કાળનું લેખું આ પ્રમાણે છે. કોઈ વિભંગજ્ઞાની તિર્યક પંચેન્દ્રિય અથવા અનુબ્ધ્ય જ્યારે અધઃસાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ત્યારે તે ત્યાંની ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિને ભોગવીને નજીકના મરણ સમયે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને તેને છોડી દે છે. ફરીથી વિભંગજ્ઞાનીની ભગૃતિથી યુક્ત થઈને તે પૂર્વ કોટિની આયુષ્યવાળા તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તે પછી અપ્રતિપતિત વિભંગ જ્ઞાનવાળા બનીને તે ફરીથી અધઃસાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ત્યાં તે ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યને ભોગવીને તે ઉદ્ધર્તના કાળની નજીકમાં સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીલે છે. અને તેને છોડીદે છે. એ રીતે ફરીથી વિભંગજ્ઞાન વાળા બનીને તે જીવ ત્યાંથી નીકળીને પૂર્વ કોટિની આયુષ્ય-વાળા તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. જે વાર ત્યાં વિભંગજ્ઞાનીને ઉત્પન્ન થવાનું જે કહ્યું છે તે અવિગ્રહ ગતિથી તેના ઉત્પાત થયો છે તેમ સમજવા કહેલ છે. કેમકે-વિભંગને વિગ્રહગતિમાં નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. કહ્યું પણ છે કે-‘વિભંગનાળી પંચિન્દિયતિરિક્ષજોગિયા મણુયા ચ આહારગા નો અળાહારગા’

શંકા-અહીયાં ઉદ્ધર્તના કાળની નજીકમાં તેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનું કથન કેમ કરવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ છે કે-વિભંગજ્ઞાન થોડા સમય પર્યાન્ત જ રહે છે. કહ્યું પણ છે કે- ‘વિભંગનાળી જહ્ણેણં ણં સમયં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દેસૂણાણ પુવ્વકોડીણ અન્નમહિયાઈં’

ખીજી ૬૬ છાસઠની સંખ્યાની સમજ આ પ્રમાણે છે. જેમનું વિભંગજ્ઞાન પ્રતિપતિત થયુંન હોય એવા તે વિભંગજ્ઞાની અવધિદર્શની માનવ પર્યાયને પ્રાપ્ત કરીને અને ત્યાં સમ્યક્ત્વ પૂર્વક સમયની આરાધના કરીને વિજ્ય વિગેરેમાં જે વાર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવી સ્થિતિમાં તેમની ખીજી છાસઠની સંખ્યા સિદ્ધ થઈ જાય છે. વિભંગજ્ઞાનમાં અને અવધિજ્ઞાનમાં અવધિદર્શન સમાનજ રહે છે તેથી અવધિદર્શનવાળાઓની સ્થિતિ ક'ંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. જેઓ કેવલીદર્શન વાળા હોય છે. તેમની સ્થિતિ સાદિ અપર્યાવસિત હોય છે.

એમના અંતર દ્વારનું કથન

‘ચક્ષુદંસગિસસ અંતરં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વળસસઙ્કાલો’ ચક્ષુ-દર્શન વાળા જે જીવો છે, તેઓનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાલ પ્રમાણનું અંતર છે. કેમકે ચક્ષુ દર્શન પછી તે અચક્ષુદર્શનવાળા બની જાય છે. તેથી આ સ્થિતિમાં ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યાન્ત રહી શકે છે. અને તે પછી તે ફરીથી અચક્ષુદર્શન

વાળા થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું અંતર કહેવામાં આવેલ છે તેના સંબંધમાં પહેલા અનેક સ્થળે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી ગયેલ છે. આટલો કાળ બ્યારે સમાપ્ત થઈ જાય તે પછી તે ફરીથી ચક્ષુદર્શન વાળા બની જાય છે, ‘અચક્ષુદંસણિસ્સ દુવિહસ્સ નત્થિ અંતરં’ અચક્ષુદર્શનવાળા જીવો જે પ્રકારના હોય છે. એક અનાદિ અપર્યાવસિત અચક્ષુદર્શની અને ખીજા અનાદિ સપર્યાવસિત અચક્ષુદર્શની આ બંને પ્રકારના અચક્ષુદર્શન વાળાઓમાં અંતર હોતું નથી, કેમકે પહેલા પ્રકારના અચક્ષુદર્શની અપર્યાવસિત છે. અને ખીજા પ્રકારના અચક્ષુદર્શનીમાં અચક્ષુદર્શની પણાને અપગમ થવાથી ફરીથી અચક્ષુદર્શની થવાને અયોગ્ય છે. એવા અચક્ષુદર્શની ક્ષીણ ઘાતિયા કર્મવાળા તેરમા ગુણસ્થાન વર્તી જીવો હોય છે. તેમનો પ્રતિપાત થતો નથી. ‘ઓહિદંસણિસ્સ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્કાલો’ અવધિ દર્શનવાળાઓનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. કેમકે-અવધિદર્શનનો પ્રતિપાત થયા પછીના સમયમાં જ કોઈ કોઈ જીવને અવધિદર્શનનો ફરીથી લાભ થઈ જાય છે. ક્યાંક ક્યાંક એક અંતર્મુહૂર્તનું વ્યવધાન કહેવામાં આવેલ છે. તો એ વ્યવધાનની પછી ફરીથી જીવને અવધિદર્શનનો લાભ થઈ જાય છે. તથા અવધિદર્શન વાળાઓનું ઉત્કૃષ્ટથી અંતર વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું કહેલ છે. અવધિદર્શની અવધિદર્શન છૂટી ગયા પછી એટલા સમય પછી ફરીને અવધિદર્શન પ્રાપ્ત કરી લે છે. ‘કેવલદંસણિસ્સ નત્થિ અંતરં’ કેવળ દર્શન વાળાઓને અંતર હોતું નથી. કેમકે તેઓ સાદિ અપર્યાવસિત હોય છે.

તેમના અદ્ય બહુત્વનું કથન

‘સચ્ચથોવા ઓહિદંસણી, ચક્ષુદંસણી અસંખેજ્જગુણા કેવલદંસણી અણંતગુણા’ સૌથી ઓછા અવધિ દર્શનવાળા છે. કેમકે આ અવધિદર્શન દેવોમાં નારકોમાં કેટલાક ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોમાં અને મનુષ્યોમાં જ મળે છે. તેના કરતાં ચક્ષુદર્શની અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે આ ચક્ષુદર્શન

સંભૂરિઈમ તિયંચ પંચેન્દ્રિયોમાં અને ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોમાં પણ મળી આવે છે. તેના કરતાં કેવલા દર્શની અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે સિદ્ધો-અનંત ગણા છે. તેના કરતાં અચક્ષુદર્શન વાળા અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એકેન્દ્રિય જીવોને પણ અચક્ષુદર્શન હોય છે. ‘અહવા સવ્વજીવા ચઝવ્વિહા પણ્ણતા’ આ રીતે પણ સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે ‘સંજયા, અસંજયા, સંજયાસંજયા, નો સંજયા નો અસંજયા, નો સંજયાસંજયા’ સંયત ૧ અસંયત ૨ સંયતા સંયત ૩ નો સંયત નો અસં-યત નો સંયતા સંયત ૪ સર્વ વિરતિવાળા જીવ સંયત શબ્દથી, કેવળ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અથવા વિરતિરહિત જીવ અસંયત શબ્દથી દેશવિરતિ યુક્ત-જીવ સંયતાસંયત શબ્દથી અને નો સંયત નો અસંયત નો સંયતા સંયત શબ્દથી સિદ્ધ જીવો ગ્રહણ થયેલા છે. ‘સંજણં મંતે ! હે ભગવન ! જે સંયત જીવ છે, તે કાળની અપેક્ષાથી કેટલાકાળ પર્યન્ત સંયતપણાથી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘જહણેણં એક્કં સમયં’ જઘન્યથી એકસમય પર્યન્ત સંયતપણાથી રહે છે, કેમકે-સર્વવિરતિ પરિણામની પછીના સમયમાં જ કોઈ કોઈ જીવનું મરણ થઈ જાય છે. અને ‘ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી’ ઉત્કૃષ્ટથી તે કંઈક ઓછા પૂર્વ કોટિ પર્યન્તર રહે છે. કંઈક ઓછા એમ એટલા માટે કહ્યું છે કે-સર્વ વિરતિ આઠ વર્ષ પછી જ ધારણ કરવામાં આવે છે. તથા વિદેહ ક્ષેત્રમાં અત્યારે પણ ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિનું આયુષ્ય છે. અને ત્યાં સર્વવિરતિની આરાધના આટલા કાળ પર્યન્ત કરે છે, ‘અસંજયા જહા અન્નાણી’ અજ્ઞાનિયોના ત્રણ ભેદો પ્રમાણે અસંયતોના પણ ત્રણ ભેદો છે. એક અનાદિ અપર્યાવસિત અસંયત, બીજા અનાદિ સપર્યાવસિત અસંયત, અને ત્રીજા સાદિસપર્યાવસિત અસંયત એમાં જે અસંયત અનાદિ અપર્યાવસિત છે, તે તે કોઈ પણ સમયે સંયતપણું મેળવી શકતા નથી. અને ભવિષ્યમાં પણ મેળવી શકશે નહીં. અનાદિ સપર્યાવસિત અસંયત જીવ સંયમપણાને

કોઈપણ સમયે પામી જાય છે. અને પ્રાપ્ત કરેલ સંયમથી જ તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી લેવાવાળા હોય છે. સાદિસપર્યવસિત જે અસંયત જીવ છે. તે કદાચ સર્વાવિરતિથી બ્રહ્મ થયેલ હોય છે, અથવા દેશવિરતિથી બ્રહ્મ થયેલ હોય છે. એવાને અસંયત અવસ્થામાં જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે અને તે પછી તે કોઈ ને કોઈ સંયમ લાવને પ્રાપ્ત કરીલે છે. કેમકે-‘તિણ્હં સહસ્સ પુહુત્ત’ એ પ્રમાણે આગમનું વચન છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે આ અવસ્થામાં અનંત કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અનંત કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક યોછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. ‘સંજયાસંજય જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી’ સંયતાસંયત જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત સંયતાસંયત પણાથી રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક યોછા એક પૂર્વકોટિ પર્યન્ત સંયતાસંયત પણાથી રહે છે. કેમકે-બાલ્ય કાળમાં તેમને સંયતાસંયત પણાને સદ્ભાવ હોતો નથી. ‘નો સંજય નો અસંજય નો સંજયાસંજય સાદીણ અપજ્જવાસિણ’ જે નો સંયત નો અસંયત સંયતા સંયતરૂપ સિદ્ધ જીવ છે તેઓ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે.

અંતર દ્વારનું કથન

‘સંજયસ્સ સંજયાસંજયસ્સ દોણહ વિ અંતરં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં’ સંયતનું અને સંયતાસંયતનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. એટલો કાળ સમાપ્ત થયાપછી ફરીથી સંયત અથવા સંયતાસંયતપણા નો લાભ થાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ પર્યન્તનું અંતર હોય છે. એમાં અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક યોછા અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એટલા કાળ પછી પહેલાં પ્રાપ્ત કરેલ સંયમવાળા જીવને ફરીથી નિયમથી સંયમ નો લાભ થઈ જાય છે. ‘અસંજયસ્સ આદિ દુવે નત્થિ અંતરં’ અનાદિ અપર્યવસિત અસંયતને અને અનાદિ સપર્યવસિત અસંયતને અંતર

હોતું નથી. કેમકે પહેલા વિકલ્પવાળા અસંયત અપર્યાવસિત છે. તથા ખીન્ન પ્રકાર ના અસંયતો ને જે સંયમ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. તેનો પ્રતિપાત થતો નથી. તથા જે સાદિ સપર્યાવસિત અસંયત છે, તેનું અંતર જ્ઞન્યથી એક સમયનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન પૂર્વકોટિનું અંતર છે. કેમકે-અસંયતોના વ્યવધાનવાળો જે સંયત કાળ છે તેનું અથવા સંયતાસંયતકાળનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટથી એટલું જ કહેવામાં આવેલ છે. ‘ચત્વસ્સ નત્થિ અંતરં’ ત્રણ પ્રકારથી પ્રતિષેધવાળા સિદ્ધને તેઓ સાદિ સપર્યાવસિત હોવાથી અંતર હોતું નથી. કેમકે અપર્યાવસિત હોવાથી તેનાથી એ ભવનો કોઈ પણ સમયે ત્યાગ થઈ શકતો નથી. ‘અપ્પાવહુ’ તેમના અલ્પ બહુપણુનો વિચાર આ પ્રમાણે છે- ‘સવ્વત્થોવા સંજયા’ સંયતજીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ સંખ્યાત કોટિ કોટીનું કહેવામાં આવેલ છે. ‘સંજયાસંજયા અસંખેજ્જગુણા’ નો સંજય નો અસંજય નો સંજયાસંજયા અણંતગુણા’ તેના કરતાં સંયતા સંયતજીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે અસંખ્યાત તિર્યંચોને દેશ વિરતિ નો સદ્ભાવ થઈ જાય છે. તથા જે ત્રણ પ્રકારના પ્રતિષેધવાળા જીવ છે, એવા સિદ્ધોને અનંતગણા કહેવામાં આવેલ હોવાથી. અનંતગણા છે. તેના કરતાં અસંયતજીવ અનંત ગણા છે. કેમકે-સિદ્ધોના કરતાં વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત હોય છે. ‘સેત્તં ચઉવ્વિહા સવ્વજીવા પળ્લન્તા’ આ પ્રમાણેનું આ સ્પષ્ટીકરણ ચાર પ્રકારના જીવોની માન્યતાના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. 11૧૪૭1

સર્વ જીવોં કે પાંચપ્રકારતા કા નિરુપણ

પાંચ પ્રકારના જીવોનું પ્રતિપાદન

‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ પંચવિહા સવ્વજીવા પળ્લન્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે. કે-બધા જીવો પાંચ પ્રકારના છે. તેઓ આ સંબંધમાં આપ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. ‘તં જહા’ જેમકે- ‘કોહકસાઈ માણ-

કસાઈ, માયાકસાઈ, લોમકસાઈ, અકસાઈ' ક્રોધ કષાયી, માનકષાયી, માયા-કષાયી; લોભકષાયી, અને અકષાયી, આ પાંચ પ્રકારના જીવોમાંજ બધાજ સંસારીજીવો નો સમાવેશ થઈ જાય છે. જેમને ક્રોધ કષાય હોય તેઓ ક્રોધ કષાયી છે. એજ પ્રમાણે માનકષાય વિગેરે કષાયોવાળા જીવ માનકષાયી વિગેરે પ્રકારથી સમજવા અને જે ક્રોધ વિગેરે કષાયોથી રહિત છે. તેઓ અકષાયી જીવ કહેવાય છે. 'કોહકસાઈં' હે ભગવન્ ! ક્રોધ કષાયી વિગેરે જીવો ક્રોધ-કષાયી વિગેરે રૂપે કેટલા કાળ પર્યાન્ત રહીશકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'કોહકસાઈ માણકસાઈ, માયાકસાઈં જહ્ણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં' ક્રોધકષાયી, માનકષાયી, અને માયા કષાયી જીવ ક્રોધ વિગેરે કષાય યુક્ત પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યાન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તસુધી રહે છે. કેમકે-'ક્રોધાનુપ-યોગકાલોડન્તમુહૂર્તમ્' આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનું વચન છે. લોમકસાઈસ જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તમ્' લોભકષાયી લોભકષાયીપણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યાન્ત અને વધારેમાં વધારે એક અંત-ર્મુહૂર્ત પર્યાન્ત રહે છે. એવો તે જીવ ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થઈને લોભકષાયના ઉદયના પહેલા સમય પછી મરણુ થાય છે. કેમકે મરણુના સમયે કોઈ કોઈ જીવને ક્રોધ વિગેરે કષાયનો ઉદય થઈ જાય છે. મરણુના અલાવમાં ક્રમ ક્રમથી પતન થાય છે. મર્યા પછી ક્રમ ક્રમથી પતન થતું નથી. 'અકસાઈ તહા જહા હેટ્ટા' અકષાયી જીવ બેપ્રકારના હોય છે. જેમકે -એક સાદિ અપર્યાવસિત કેવલી અને ખીજ સાદિ સપર્યાવસિત ઉપશાંત કષાય વાળા જીવ છે. આ ખીજ પ્રકારના વિકલ્પ વાળા જીવ જઘન્યથી એક સમય પર્યાન્ત અકષાયી રહે છે. કેમકે ખીજ સમયમાં તેનું મરણુ થવા-થી ક્રોધ વિગેરે કષાયનો તેને ઉદય થઈ જાય છે. તેથી એ સકષાયી થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યાન્ત અકષાયી રહે છે. કેમકે ઉપશાંત ગુણસ્થાનનોકાળ ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે.

અંતર દ્વારનું કથન

'કોહ કસાઈ માણકસાઈ, માયાકસાઈં, અંતરં જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કો-સેણં અંતોમુહુત્તં' હે ભગવન્ ! ક્રોધ કષાયવાળા જીવનું અંતર કેટલું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ક્રોધકષાયવાળાઓનું અંતર જઘન્યથી તો એક સમયનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર હોય છે, આજ પ્રમાણેનું અંતર માન, માયા વિગેરે કષાયો વાળાઓનું પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી થાય છે. તેમ સમજવું. 'લોહ-કસાઈસ અંતરં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં' લોભ કષાયવાળા નું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે એકજ અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. જઘન્યના અંતર્મુહૂર્ત કરતાં ઉત્કૃષ્ટનું અંત-

મુહૂર્ત મોહું હોય છે. ‘અકસાઈનો તહા જહા હેટ્ટા’ અકષાયી જીવ બે પ્રકાર ના હોય છે. એક સાદિ અપર્યાવસિત અને બીજા સાદિ સપર્યાવસિત તેમાં જે સાદિ અપર્યાવસિત અકષાયી જીવ છે. તેમને અંતર હોતું નથી. અને જે સાદિ સપર્યાવસિત અકષાયી જીવ છે. તેમનું અંતર હોય છે, અને તે જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળનું હોય છે. તેમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તે તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તે પછી તે નિયમથી અકષાયી અવસ્થા વાળા બની જાય છે. ‘અપ્પા બહુચં’ તેમના અલ્પબહુત્વનું કથન આ પ્રમાણે છે. ‘અકસાયિનો સવ્વત્થોવા’ અકષાયી જીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે—અકષાયી સિદ્ધ જીવ હોય છે. અને તેઓ સૌથી ઓછા છે. ‘માળકસાઈનો તહા અણંતગુણા’ તેના કરતાં માનકષાય વાળા અનંત ગણા વધારે હોય છે. કેમકે—નિગોહ જીવો સિદ્ધો કરતાં પણ અનંતગણા છે. ‘કોહે માયા લોભે વિસેસમાહિયા મુણેયવ્વા’ તેના કરતાં ક્રોધકષાય વાળા વિશેષાધિક છે. કેમકે—ક્રોધકષાયનો ઉદય લાંબાકાળ પર્યાન્ત રહેવાવાળો હોય છે. તેના કરતાં માયાકષાયવાળા વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં લોભકષાયવાળા વિશેષાધિક છે. કેમકે આ બંને કષાયોનો ઉદય પણ લાંબા સમય પર્યાન્ત રહેવાવાળો હોય છે. ‘અહવા પંચિદિયા સવ્વજીવા પળ્લત્તા’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમ કે—‘નેરહ્યા, તિરિક્ખજોણિયા, મણુસ્સા દેવા સિદ્ધા’ નૈરયિક, તિર્યગ્થોનિક, મનુષ્ય, દેવ અને સિદ્ધ.

તેમની કાયસ્થિતિ અને અંતરનું કથન—

‘સંચિટ્ટાંતરાણિ જહ હેટ્ટા મળિયાણિ’ આ કથન પ્રમાણે પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલા છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ. ગ્રંથનો વિસ્તાર થવાના ભયથી તેને ફરીથી અહીંયાં કહેલ નથી.

અલ્પબહુત્વનું કથન—

‘થોવા મણુસ્સા’ હે ગૌતમ ! તેઓમાં સૌથી ઓછા મનુષ્યો છે, ‘નેરહ્યા અસંલેજ્જગુણા’ નૈરયિકજીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે, ‘દેવા અસંલેજ્જગુણા’ તેના કરતાં દેવો અસંખ્યાતગણા છે. અને તેના કરતાં પણ ‘સિદ્ધા અણંતગુણા’ સિદ્ધો અનંતગણા વધારે છે. ‘તિરિયા અણંતગુણા’ તેના કરતાં તિર્યગ્થોનિક અનંતગણા વધારે છે. ‘સે ત્ત’ પંચવિદ્યા સવ્વ જીવા પળ્લત્તા’ આ પ્રમાણેનું આ સ્પષ્ટીકરણ સમસ્ત જીવો—સંસારી જીવો અને મુક્ત જીવોના સંબંધમાં કહેલ છે. ॥ સૂ. ૧૪૮ ॥

સર્વ જીવોં કે છલ પ્રકારતા કા નિરુપણ

‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ છવ્વિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને ન્યારે એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! સઘળા જીવો—સંસારી જીવો અને અસંસારી જીવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! કેઇ અપેક્ષાર્થી સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘આભિણિબોહિયનાણી સુયનાણી ઓહિનાણી મણપ્જ્જવનાણી, કેવલનાણી અણ્ણાણી’ આલિનિબોધિકજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃ પર્યવજ્ઞાની કેવળજ્ઞાની અને અજ્ઞાની.

તેમની કાયસ્થિતિનો વિચાર—

‘અભિણિબોહિયનાણી ણં મંતે ! આભિણિબોહિયનાણિત્તિ કાલઆ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! આલિનિબોધિકજ્ઞાની આલિનિબોધિક જ્ઞાનીપણુથી કેટલાકાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતો મુહુત્તં ડક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈ’ હે ગૌતમ ! આલિનિબોધિકજ્ઞાની આલિનિબોધિક જ્ઞાનીપણુથી ઓછામાં ઓછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. સમ્યક્ત્વનો કાળ જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે તેથી આલિનિબોધિકજ્ઞાનીનો પણ જઘન્યથી કાયસ્થિતિનો કાળ એક અંતમુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. અને કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ કહેવામાં આવેલ છે. તે વિજય વિગેરે વિમાનોમાં જે વાર ગમન કરવાથી કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનીની કાયસ્થિતિનો કાળ પણ એટલોજ હોય છે. કેમ કે આ અન્ને જ્ઞાનો પરસ્પર એક સરખા જ છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘જત્થ આભિણિબોહિય ણાણં તત્થ સુયણાણં જત્થ સુયણાણં,
તત્થ અભિબોહિયણાણં, દો વિ ઇયાઈ અણ્ણોણમણુગયાઈ’

ઓહિનાણી ણં મંતે !’ હે ભગવન્ અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાની પણુથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘જહ્ણેણં ણં ઇણં સમયં ડક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈ સાઈરેગાઈ’ હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીપણુથી ઓછામાં ઓછા એક સમયપર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. જઘન્ય એક સમય પછી નિયમતઃ મરણને લઈને તેનો પ્રતિપાત થઈ જાય છે. અને મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિથી તેને વિભંગજ્ઞાનનો સદ્ભાવ આવી જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી ૬૬

છાસઠ સાગરોપમ કહેવામાં આવેલ છે. તે વિજય વિગેરે વિમાનોમાં બે વાર જન્મ ધારણ કરવાથી સિદ્ધ થઈ જાય છે. ‘મળપજ્જવણાણીમં મંતે ! જહણેણં સ્વં સમયં ઝક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોઢી’ હે ભગવન્ ! મનઃ પર્યાવજ્ઞાનીનો કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. કેમકે-ખીજ સમયમાં મરણ થવાથી તેનો પ્રતિપાત થઈ જાય છે. તેથી તેનું મનઃપર્યાવજ્ઞાન છૂટી જાય છે. અને પુનઃ તે મનઃ પર્યાવજ્ઞાની પણાથી રહે છે. તથા તેમની કાયસ્થિતિનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ કંઈક ઓછા પૂર્વ કોટિનો છે. કેમકે-ચારિત્રનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી એટલો જ કહેવામાં આવેલ છે. ‘કેવલનાણીમં મંતે !’ હે ભગવન્ ! કેવળજ્ઞાની કેવળજ્ઞાની પણાથી કેટલા કાળ પર્યાન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કેવળજ્ઞાની ‘સાદીએ અપજ્જવસિએ’ સાદિ અપર્યાવસિત કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-કેવળજ્ઞાન ચાર ધાતિયાકર્મોનો સર્વથા ક્ષયથવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તે સાદિ છે. અને તે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી નાશ પામતું નથી. તેને અપર્યાવસિત કહેલ છે. ‘અણ્ણાણિણો તિવિહા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! અજ્ઞાની જીવ અજ્ઞાની પણાથી કેટલા કાળ પર્યાન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અજ્ઞાનીયો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે-‘અણાદીએ વા અપજ્જવસિએ અણાદીએ વા સપજ્જવસિએ; સાદીએ સપજ્જવસિએ’ એક અનાદિ અપર્યાવસિત અજ્ઞાની અને ખીજ અનાદિ સપર્યાવસિત અજ્ઞાની તથા ત્રીજ સાદિ સપર્યાવસિત અજ્ઞાની ‘તત્થ જે તે સાદીએ સપજ્જવસિએ સે જહણેણં અંતોમુહુત્તં’ તેમાં જે અજ્ઞાની સાદિ સપર્યાવસિત છે. તે ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યાન્ત એ સ્થિતિમાં રહે છે અને તે પછી સમ્યક્ત્વનો લાભ થવાથી તેનામાં જ્ઞાની પણું આવી જાય છે. તથા વધારેમાં વધારે ‘અણંતં કાલં અવહ્ઢં પોગલ પરિચટ્ટં દેસૂણં’ તે અનંતકાળ પર્યાન્ત અજ્ઞાનીપણાથી રહે છે. તેમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી

કંઈક ઓછો અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઈ બંધ છે. આટલા મોટા કાળ પછી તે જીવ અજ્ઞાની પણથી રહેતા નથી. પરંતુ જ્ઞાની બની બંધ છે.

તેમના અંતરદ્વારનું કથન—

આ અંતરદ્વારના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુ શ્રી ને એવું પૂછે છે કે—આલિનિબોધિક જ્ઞાનથી મુક્ત થયેલ જીવ ફરીથી આલિનિબોધિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તો તે પ્રાપ્ત કરવામાં તેને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘અભિણિવોહિયનાણિસ્સ જહ્ણણેણં અંતોમુદ્ધુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અબ્હટ્ઠં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં’ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીનું આલિનિબોધિકજ્ઞાન છૂટિ જવાથી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુદ્ધૂર્તનું અંતર થાય છે. અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળનું અંતર થાય છે. ક્ષેત્રની એપેક્ષાથી કંઈક ઓછા અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળનું અંતર થાય છે. એટલા કાળ પછી આલિનિબોધિક જ્ઞાની આલિનિબોધિક જ્ઞાન છૂટી ગયા પછી ફરીથી તે તેને પ્રાપ્ત કરીલે છે ‘एवं सुयणाणिणो अंतरं’ એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાન છૂટિ ગયા પછી ફરીથી તેને આટલા જઘન્ય કાળ પછી અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ સમાપ્ત થયા પછી ફરીથી તે પ્રાપ્ત કરીલે છે. તેમ સમજવું ‘મળવજ્જવણાણી’ મનઃ પર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાન છૂટી ગયા પછી ફરીથી તે જો મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તો તેને તેની ફરીથી પ્રાપ્તિ કરવામાં જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્તનું અંતર થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળનું અંતર થાય છે. તેમાં કંઈક કમ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ સમાપ્ત થઈ બંધ છે. આ કથન ઋણુમતિ મનઃ પર્યવજ્ઞાનની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે તેમ સમજવું કેમકે—વિપુલમતિના મનઃપર્યવજ્ઞાનનો પ્રતિપાત થતો નથી. ‘કેવલનાણિણો નત્થિ અંતરં’ કેવળજ્ઞાન વાળાને અંતર હોતું નથી. કેમકે તેઓની સ્થિતિ સાદિ અપર્યવસિત કહેવામાં આવેલ છે. તેથી એકવાર તેની પ્રાપ્તિ થયા પછી તે છૂટતું નથી તેથી તેના અંતરનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. ‘અન્નાણિસ્સં’ અજ્ઞાની જીવના સંબંધમાં ત્રણ વિકલ્પો છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની, બીજા અનાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની અને ત્રીજા સાદિ

સપર્યવસિત અજ્ઞાની તેમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની છે. તેને અજ્ઞાનનો અભાવ થયા પછી ફરીથી અજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં અંતર આવતું જ નથી. કેમકે એ અજ્ઞાન અપર્યવસિત છે. તેનો અભાવ ક્યારેય પણ થઈ શકતો નથી. એવા અજ્ઞાની જીવ અલવ્ય કોટીમાં ગણવામાં આવેલ છે. ખીબ્દ નંબરના જે અજ્ઞાની જીવ છે. તેનું અજ્ઞાન સપર્યવસિત હોવાથી ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ તેને થતી નથી. જો તેને ફરીથી અજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી માનવામાં આવે તો એ સ્થિતિમાં તે સાદિ સપર્યવસિતની કોટિમાં આવી જાય છે. અનાદિ સપર્યવસિતની કોટિમાં તે રહી શકતા નથી. સાદી સપર્યવસિત જીવને ફરીથી અજ્ઞાની થવામાં ઓછામાં ઓછું એક અંતર્બુદ્ધત્વનું અંતર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોગમનું હોય છે. કેમ કે એટલો સમય તે જ્ઞાની અવસ્થામાં-અર્થાત્ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વાવસ્થામાં વીતાવી દે છે. અને તે પછી ફરીથી અજ્ઞાની બની શકે છે.

અટપબુદ્ધત્વનું કથન-

‘સવ્વલ્યોવા મળપજ્જવનાણી ઓહિનાણી અસંખેજ્જગુણા આમિં સુયં વિસે-સાહિયા સદ્દાણે દો વિ તુલ્લા કેવલં અણંતં અણ્ણાણી અણંત ગુણા’ સૌથી ઓછા મન:પર્યવજ્ઞાની છે. કેમકે - મન:પર્યવજ્ઞાનના સ્વામી ઓછા હોય છે. અર્થાત્ આરિત્રધારિયોમાં પણ તે બધાને હોતા નથી પરંતુ કોઈ કોઈ ઋદ્ધિ-ધારી આરિત્રધારીયોને જ તે હોય છે. કહ્યું પણ છે કે-‘તે સંજયસ્સ સવ્વલ્પ-માયરહિયસ્સ વિવિધરિદ્ધિમંતો’ તેના કરતાં અવધિજ્ઞાન વાળા જીવો અસંખ્યાત-ગણા વધારે છે. કેમ કે સંબંધના અભાવમાં પણ તે દેવ અને નારકીયોને પણ થાય છે. તેથી તેના સ્વામી મન:પર્યવજ્ઞાનીના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. અવધિજ્ઞાનીના કરતાં આભિનિબોધિકજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની વિશેષાધિક છે. પરંતુ સ્વસ્થાનમાં તે પરસ્પર સરખા છે. કેમકે આ બંને જ્ઞાનનો પરસ્પરમાં અવિનાભાવ સંબંધ છે. તેના કરતાં કેવળજ્ઞાની અનંતગણા વધારે છે. કેમ કે સિદ્ધ જીવો અનંત

હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં જે અજ્ઞાની જીવ છે તે અનંતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. કેમ કે વનસ્પતિકાય વાળા જીવો સિદ્ધોના કરતાં પણ અનંતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. ‘અહવા છત્વિહા સવ્વ જીવા પ્ણત્તા’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. ‘તં જહા’ જેમ કે-‘ઈન્દ્રિયા, બેઈન્દ્રિયા, તેઈન્દ્રિયા, ચરિન્દ્રિયા, પંચિન્દ્રિયા, અર્ણિન્દ્રિયા’ એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌઈન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને અનીન્દ્રિય, આ પ્રકારના આ ભેદોમાં સંસારી અને અસંસારી સઘળા જીવોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ‘સંચિટ્ટુણાન્તરા જહા હેટ્ટા’ જે પ્રમાણે પહેલાં એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવોની કાયસ્થિતિ અને અંતરના સંબંધમાં કથન કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આ પ્રકરણમાં પણ તેમની કાયસ્થિતિ અને અંતરના સંબંધમાં કથન કરીલેવું.

‘અપ્પાબહુયં’ તેમનાં અદ્યખહુત્વનો વિચાર આ પ્રમાણે છે. ‘સવ્વત્થોવા પંચિન્દ્રિયા’ પંચેન્દ્રિય વાળા જે જીવો છે. તે સૌથી અદ્ય છે. ‘ચરિન્દ્રિયા વિસેસાહિયા’ તેના કરતાં આરઈન્દ્રિય વાળા જીવો વિશેષાધિક છે. ‘તેઈન્દ્રિયા વિસેસાહિયા બેઈન્દ્રિયા વિસેસાહિયા’ તેના કરતાં ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં બેઈન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. ‘ઈન્દ્રિયા અર્ણતગુણા’ તેના કરતાં જે એકેન્દ્રિય જીવ છે તે અનંતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં પણ ‘અર્ણિન્દ્રિયા અર્ણતગુણા’ જે અનીન્દ્રિય જીવ છે તેઓ અનંતગણા વધારે ‘અહવા છત્વિહા સવ્વજીવા પ્ણત્તા’ અથવા આરીતે પણ સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમ કે-‘ઓરાલિયસરીરી વેડ વ્વિયસરીરી, આહારગસરીરી, તેયગસરીરી, કમ્મગસરીરી અસરીરી’ ઔદારિક શરીરી, વૈક્રિયશરીરી, આહારક શરીરી, તૈજસશરીરી, કાર્મણશરીરી અને અશરીરી, હવે ગૌતમસ્વામી તેઓની કાયસ્થિતિના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે

છે કે—ઓરાલિય સરીરીંગ મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીરવાળા જીવ ઔદારિક શરીર પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? અર્થાત્ ઔદારિક શરીર વાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘જહ્ણેણં સુહુગં ભવગ્ગહણં દુસમઝ્ણં ઝક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં જાવ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્માગં’ હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર વાળાની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી જે સમય કમ સુલ્લક ભવગ્ગહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ પ્રમાણુ છે. આટલા કાળપર્યન્ત ઔદારિક શરીર વાળાને અવિગ્રહથી ઉત્પન્ન થવાનો સંભવિત થાય છે. અવિગ્રહમાં આદિના જે સમયોમાં જીવ કાર્મણુ શરીરવાળો હોય છે. તેથી જઘન્ય સમયને જે સમયહીન કહેવામાં આવેલ છે. ઉત્કૃષ્ટમાં અસંખ્યાતકાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશ હોય છે. એટલા અસંખ્યાતકાળમાં થઈ જાય છે. ‘વેઝવિચસરીરી જહ્ણેણં એકં સમયં ઝક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તમન્મહિયાઈ’ વૈક્રિયશરીર વાળાઓની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તે એક સમયનો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અન્તર્મુદૂર્ત અધિક ૩૩ સાગરોપમની હોય છે. જઘન્યથી એક સમયનો હોય છે એ પ્રમાણુ જે કહેવામાં આવેલ છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે—કોઈ જીવ જો વિકુર્વણા કરીને પછીના સમયમાંજ મરી જાય તે એ અપેક્ષાથી ત્યાં જઘન્ય સ્થિતિ એક સમયની કહેવામાં આવેલ છે. તથા કોઈ ચારિત્રશાલી વૈક્રિયશરીરની રચના કરીને અન્તર્મુદૂર્ત કાળ પર્યન્ત જીવતા રહે અને તે પછી સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી મરીને તે સીધા વિગ્રહગતિવિના અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તે એ અપેક્ષાથી અહીયાં વૈક્રિય શરીર વાળાની કાયસ્થિતિ એક અન્તર્મુદૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની થઈ જાય છે. ‘આહારગસરીરી જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ આહારક શરીરવાળાઓની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અન્તર્મુદૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એકજ અન્તર્મુદૂર્તનો છે. ‘તેયગસરીરી દુવિહે’ તૈજસ-

શરીર વાળા બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘અણાદીઘ વા અપજ્જવસિઘ અણા-
દીઘ વા સપજ્જવસિઘ’ એક અનાદિ અપર્યાવસિત તૈજસશરીરી અને બીજા
અનાદિ સપર્યાવસિત તૈજસશરીરી તેમાં જે અનાદિ અપર્યાવસિત તૈજસશરીરી
છે, તેમની મુક્તિ કોઈ પણ સમયે થતી નથી. કેમકે મુક્તિ અવસ્થા તૈજસ-
શરીરના અભાવમાં જ થાય છે. અને જો તૈજસ શરીરનો અભાવ થઈ જાય
તો તે બીજા વિકલ્પમાં પરિગણિત થઈ જાય છે. ‘એવં કમ્મગસરીરી વિ’
એજ પ્રમાણે કાર્મણુ શરીર વાળા પણ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં એક
અનાદિ અપર્યાવસિત કાર્મણુશરીર વાળા અને બીજા તે કે જે અનાદિ સપર્યા-
વસિત કાર્મણુ શરીર વાળા હોય છે. પહેલા વિકલ્પવાળા કાર્મણુશરીર વાળા
ની મુક્તિ કોઈ પણ સમયે થતી નથી, કેમકે—તે અલબ્ધ પણામાં રહે છે.
અને જેઓ બીજા વિકલ્પવાળા છે, તેને લબ્ધ હોવાના કારણે મુક્તિ પ્રાપ્ત
થઈ જાય છે. ‘અસરીરી સાઙ્ગે અપજ્જવસિઘ’ અશરીરી જીવ સાદિ અપર્યા-
વસિત હોય છે. તેથી અહીંયાં તેની કાયસ્થિતિનો વિચાર કરવામાં આવેલ નથી.

અંતરદ્વારનું કથન—

‘ઓરાલિય સરીરસ્સ જહણ્ણેણં એઠં સમયં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઠં
અંતોમુહુત્તમમ્મહિયાઠં’ ઔદારિક શરીરનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે.
અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુદૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનું હોય છે.
જઘન્ય અંતર બે સમય વાળી અપાન્તરાલ ગતિમાં હોય છે. કેમ કે પ્રથમ
સમયમાં જીવ કાર્મણુશરીરથી યુક્ત રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ અંતર વૈક્રિયકાળનું
વ્યવધાન હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. વૈક્રિયશરીરનો ઉત્કૃષ્ટકાળ અંતર્મુદૂર્ત
અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો હોય છે. તે પછી ફરીથી જીવ વૈક્રિયશરીર
વાળા બની જાય છે.

વૈક્રિયશરીરનું અંતર—

‘જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઠ્ઠકાલો’ જઘન્યથી
એક અંતર્મુદૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાલ પ્રમાણ અનંતકાળનું
અંતર છે. ‘આહારગસ્સ સરીરસ્સ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં જાવ

અહ્લં પોગલપરિચદ્દં દેસૂળં' આહારક શરીરનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહુ-
ર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળથી કંઈક એણું અપાર્થ પુદ્ગલ પરાવર્ત
કાળનું છે. 'તેયા કમ્મગસરીરસ્સ ય દુણ્હ વિ જત્થિ અંતરં' તૈજસ અને કાર્મણ
એ ખેઉનું અંતર હોતું નથી. કેમકે જ્યાં સુધી જીવ મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરતો
નથી ત્યાં સુધી એ અન્નેનો અભાવ એ જીવને થતો નથી. તેનો અભાવ થતાંજ
જીવને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. તેથી મુક્ત જીવ સંસારમાં આગમન ન
થવાથી ફરીથી જીવને તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેથી આ અન્નેનું અંતર કહે-
વામાં આવેલ નથી,

‘અપ્પા વહુઠ્ઠં’ એમના અલ્પખહુત્વનો વિચાર આ પ્રમાણે છે. ‘સવ્વત્થોવા
આહારગસરીરી, વેઝવિસરીરી અસંઘેજ્જગુણા’ સૌથી એાછા આહારક શરીર
વાળા જીવ છે. તેના કરતાં વૈકિય શરીરવાળા જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે
છે. અર્થાત્ આહારક શરીર વાળાઓનું પ્રમાણ વધારેમાં વધારે સહસ્રપૃથક્ત્વ
કહેવામાં આવેલ છે. વૈકિયશરીર વાળાને તેમના કરતાં જે અસંખ્યાતગણા
વધારે કહેવામાં આવેલ છે તે દેવો અને નારકોના કેટલાકગર્ભજ તિર્યંચ પંચે-
ન્દ્રિયોને મનુષ્યોને અને વાયુકાયિક જીવોને તેનો સદ્ભાવ થાય છે. એ સ્વામિ
પણાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—આહાર-
ક શરીરના સ્વામી મનુષ્ય જ હોય છે. અને વૈકિય શરીરના સ્વામી ચાર
ગતિવાળા જીવો હોય છે. ‘ઓરાલિયસરીરી અસંઘેજ્જગુણા, અસરીરી અણંતગુણા
તેયાકમ્મસરીરી દો વિ તુલ્લા અણંતગુણા’ તેના કરતાં ઔદારિક શરીર વાળા
જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. જો કે અનંતકાય વાળા જીવોને પણ
એક ઔદારિક શરીર હોય છે. પરંતુ એ બધાનું એ શરીર એક ઔદારિક
શરીર જ માનવામાં આવેલ છે. પ્રત્યેક જીવનું અલગ અલગ ઔદારિકશરીર
માનવામાં આવેલ નથી. તેથી આ ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાથી ઔદારિક
શરીર વાળા જીવો અસંખ્યાત ગણા જ છે. અનંતગણુ નહીં. આ ઔદારિક
શરીર વાળાઓના કરતાં અશરીરી સિદ્ધજીવ છે તેઓને અનંતગણા
વધારે માનેલા છે. કેમ કે—સિદ્ધોનું પ્રમાણ અનંતગણું કહેવામાં આવેલ
છે. આ સિદ્ધોના કરતાં તૈજસ અને કાર્મણ શરીર વાળા જીવો અનંતગણા
વધારે છે. તથા સ્વસ્થાનમાં એ અન્ને તુલ્ય કહેવામાં આવેલ છે. કેમ કે—
તૈજસ અને કાર્મણ એ અન્નેનો પરસ્પર અવિનાભાવ સંબંધ છે. પ્રત્યેક
નિગોદ જીવને તૈજસ અને કાર્મણ શરીર વિધમાન રહે છે. તે કારણે આ
અન્ને શરીરવાળાઓને સિદ્ધોના કરતાં પણ અનંતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ
છે. આ રીતે આ સ્પષ્ટીકરણ ૬ છ પ્રકારના જીવોની માન્યતાના સંબંધમાં
કરવામાં આવેલ છે. ॥૨. ૧૪૯ ॥

॥ છ પ્રકારની પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥

સર્વ જીવો કે સમ પ્રકારતા કા નિરુપણ

સમવિધ પ્રતિપત્તિનો આરંભ—

‘તત્થળં જે તે ઇવમાહંસુ સત્તવિહા સવ્વજીવા ઇણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—કોઈ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો ૭ સાત પ્રકારના છે તેમ કહેવામાં આવેલ છે. આ સંબંધમાં તેઓનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે—‘તં જહા’ જેમ કે—‘પુઢવીકાહ્યા, આઝકાહ્યા, તેઝકાહ્યા, વાયુકાહ્યા, વળ્ણસસહ્યા, તસકાહ્યા, અકાહ્યા’ પૃથ્વીકાયિક ૧, અપ્પકાયિક ૨, તેજસ્કાયિક ૩, વાયુકાયિક ૪, વનસ્પતિકાયિક ૫, ત્રસકાયિક ૬ અને અકાયિક ૭ ‘સંચિટ્ઠળંતરા જહા હેટ્ઠા’ આ તમામ જીવોની કાયસ્થિતિ અને અંતરનું કથન પહેલાં જે પ્રમાણે પૃથિવી વિગેરે જીવનિકાયના પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તે તમામ કથન—અહીંયાં પણ કહીલેવું જોઈએ.

‘અપ્પા વહુ’ તેમના અલ્પબહુત્વનું કથન આ પ્રમાણે છે— ‘સવ્વત્થોવા તસકાહ્યા તેઝકાહ્યા અસંસેજ્જગુણા પુઢવીકાહ્યા વિસેસાહ્યા’ સૌથી ઓછા ત્રસકાયિક જીવો છે. તેના કરતાં તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પૃથિવીકાયિક જીવો વિશેષાધિક છે. ‘આઝં વિસેસાહ્યા તેઝકાહ્યા વિસેસાહ્યા સિદ્ધા અળંતગુણા’ તેના કરતાં અપ્પકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં સિદ્ધ જીવો અનંતગણા વધારે છે. તથા તેના કરતાં પણ વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તે અનંતગણા અધિક છે. ‘અહ્વા સત્તવિહા સવ્વ જીવા ઇણ્ણત્તા’ અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો સાત પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે ‘કણ્ઠ લેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા, તેઝલેસ્સા, પમ્હલેસ્સા, સુક્કલેસ્સા, અલેસ્સા’ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ, નીલલેશ્યાવાળા જીવ, કાપોતલેશ્યાવાળા જીવ, તેજલેશ્યાવાળા જીવ, પમ્હલેશ્યાવાળા જીવ, શુકલલેશ્યાવાળા જીવ અને લેશ્યાવિનાના જીવો.

આમની કાયસ્થિતિનો વિચાર—

‘કળ્હેલ્હેસેણં મંતે ! કળ્હેલ્હેસત્તિ કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! કૃષ્ણ-લેશ્યા વાળા જીવો કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત પશુથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝ્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તમઞ્ચહિયાઈ’ હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવ કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઝોઘામાં ઝોઘા અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—તિર્યચ અને મનુષ્યોની કૃષ્ણલેશ્યા ઝોઘામાં ઝોઘા એક અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત જ વર્તમાન રહે છે. એ અપેક્ષાએ કાયસ્થિતિને જઘન્ય કાળ એકઅન્તર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. તથા દેવ અને નારક પૂર્વભવગત અંતર્મુહૂર્તથી લઈને આગળના પહેલા અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અવસ્થિત લેશ્યાવાળા હોય છે. અને જે અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીના નારકો છે. તે પછીના ભવના છેલ્લા અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને આગળના ભવના પહેલા અન્તર્મુહૂર્ત સુધી કૃષ્ણલેશ્યા વાળા હોય છે. આ બન્ને એકજ અંતર્મુહૂર્તથી ગણવામાં આવેલ છે. કેમ કે અંતર્મુહૂર્તના અસંખ્યાતભેદો હોય છે. આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યા વાળાઓની કાયસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીની સિદ્ધ થઈ જાય છે.

‘નીલ્હેલ્હેસેણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! નીલલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝ્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈ પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્માગમઞ્ચહિયાઈ’ જઘન્યથી તેો એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગથી અધિક દસ સાપરોપમની હોય છે. નીલલેશ્યા વાળા જીવની ઉત્કૃષ્ટ પશુથી જે આટલી કાયસ્થિતિ કહી છે. તે ધૂમપ્રભાના પહેલા પ્રસ્તરના નારક જીવોની એટલી સ્થિતિ હોવાના કારણે કહેવામાં આવેલ છે. પાછલના ભવનું છેલ્લું અંતર્મુહૂર્ત અને આગળના ભવનું પહેલું અંતર્મુહૂર્ત પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં

ભાગમાં જ અંતર્ભૂત કરવામાં આવેલ છે. તેથી તેને અહીંયાં સ્વતંત્ર પણે કહેલ નથી. ‘કાલ્હેસ્સેણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! કાપોતિક લેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! કાપોતલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ ‘જહ્ણેણં અંતો-મુહુત્તં ઝક્કોસેણં તિન્નિ સાગરોં પલ્લિઓવમસ્સ અસં મઞ્ઞહિયં’ જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્લોપમના અસં-ખ્યાતમા ભાગથી વધારે ત્રણ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. આ ઉત્કૃષ્ટ કાપોત લેશ્યાવાળા જીવની કાયસ્થિતિનું કથન વાલુકાપ્રલાના પહેલા પ્રસ્તર ના નારક જીવોની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે. કેમ કે કાપોતલેશ્યા વાળા ત્યાં એટલીજ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ વાળા હોય છે. ‘તેઝલ્હેસ્સેણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! તેજ્ઞેલેશ્યા વાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં દોણિણ સાગરોવમાઈં પલ્લિઓવમસ્સ અસંખ્વેજ્જઈ ભાગમઞ્ઞહિયાઈં’ હે ગૌતમ ! તેજ્ઞે-લેશ્યા વાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્લોપમના અસંખ્યાત ભાગથી વધારે બે સાગરોપમનો હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિનું કથન ઇશાનદેવોની ભવસ્થિતિને લઈને કરવામાં આવેલ છે. ‘પમ્હલ્હેસ્સેણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! પદ્મલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્ત મઞ્ઞહિયાઈં’ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૧૦ દસ સાગરોપમનો હોય છે. આ લેશ્યાવાળા પ્રહ્લલોક કલ્પના દેવ હોય છે. ‘સુક્કલેસ્સેણં મંતે !’ હે ભગવન્ શુકલલેશ્યાવાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! શુકલલેશ્યાવાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી ‘અંતોમુહુત્તં’ એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. અને ‘ઝક્કોસેણં તેત્તીસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તમઞ્ઞહિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમનો કહેવામાં આવેલ છે. આ લેશ્યાવાળા અનુત્તરોપપાતિક દેવ હોય છે. અને તેમની સ્થિતિ એટલી હોય છે. ‘અલ્હેસ્સેણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! અલેશ્ય જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અલેશ્ય જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ ‘સાદીએ અપ્પજ્જવસિએ’ સાદિ અપર્યા-વસિત હોય છે. તેથી અહીંયાં તેમની કાયસ્થિતિનું કથન કરવામાં આવેલ નથી.

તેમના અંતર સંબંધી કથન—

‘કળ્હેસ્સસ્સ ણં મંતે ! અંતરં કાલ્લો કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! કૃષ્ણ-લેશ્યા વાળા જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે. કે—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં તેત્તીસં

સાગરોમાઈં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈં' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર તિર્યચ અને મનુષ્યોની લેશ્યા એક અંતર્મુદ્ધૂર્ત પછી બદલાઈ જાય છે ? આ માન્યતા પ્રમાણે જઘન્યથી તો એક અંતર્મુદ્ધૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનું છે. કેમકે શુકલલેશ્યાનો જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ છે, એજ કૃષ્ણલેશ્યાનો અંતર કાળ છે. આ કથન પ્રમાણે એક અંતર્મુદ્ધૂર્ત અધિક ૩૩ સાગરોપમનો આ કાળ કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं नीललेस्सस्स वि काउलेस्सस्स वि' કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવના અંતરના કથન પ્રમાણે નીલલેશ્યા વાળા જીવનું અને કાપોતલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર પણ જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્તનું છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્ત અધિક ૩૩ સાગરોપમનું છે. 'तेउलेस्से णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! તેજ્ઞલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—તેજ્ઞલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું અંતર હોય છે. 'एवं पन्हलेस्सस्स वि सुक्कलेस्सस्स वि' એજ પ્રમાણે પન્નલેશ્યા વાળા જીવનું અને શુકલલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધૂર્તનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું અંતર હોય છે. આ વનસ્પતિકાળ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. 'अलेस्सस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! અલેશ્ય જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે—હે ગૌતમ ! 'सादीयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' અલેશ્ય જીવ સાદિ અપર્યાવસિત હોય છે. તેથી તેમનું અંતર હોતું નથી.

અદપબહુત્વનું કથન—

'एएसि णं भंते ! जीवाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साणं तेउ-
लेस्साणं पन्हलेस्साणं सुक्कलेस्साणं अलेस्साण य कयरे कयरे' હે ભગવન્ ! આ

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા. તેજ્જલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા શુકલલેશ્યા વાળા અને અલેશ્ય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવોથી વધારે છે ? કયા જીવો કયા જીવોની ઘરાઘર છે ? અને કેાણુ કેાના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘સવ્વત્થોવા સુક્કલેસ્સા પમ્હલેસ્સા સંઘિજ્જગુણા તેજ્જલેસ્સા સંઘિજ્જગુણા અલેસ્સા અણંત ગુણા કાજ્જલેસ્સા અણંતગુણા, નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા. કણ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા’ સૌથી ઓછા શુકલલેશ્યા વાળા જીવો હોય છે. કેમકે—આ લેશ્યા લાન્તક વિગેરે દેવોને તથા પર્યાસક ગર્ભજ કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોને હોય છે. તેના કરતાં પદ્મલેશ્યા વાળા જીવો સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે સનત્કુમાર માહેન્દ્ર પ્રહ્લોક કલ્પવાસી દેવોને તથા પ્રભૂતગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્યોને પદ્મલેશ્યા હોય છે.

અહીંયાં એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય છે કે લાન્તક વિગેરે દેવોના કરતાં સનત્કુમાર વિગેરે ત્રણુ કલ્પવાસી દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તો એ રીતે શુકલલેશ્યા વાળાઓના કરતાં પદ્મલેશ્યા વાળા જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે પ્રાપ્ત થાય છે. તો પછી અહીંયાં તેઓને સંખ્યાતગણા વધારે કેમ કહેવામાં આવેલ છે ?

ઉત્તર—અહીંયાં જઘન્ય પદ્મમાં પણ અસંખ્યાત તથા સનત્કુમાર વિગેરે કલ્પત્રય વસિયો કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને શુકલલેશ્યા હોય છે તેથી પદ્મલેશ્યાવાળા જીવો શુકલલેશ્યાવાળાઓના કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે કહયા છે. તેના કરતાં તેજ્જલેશ્યા વાળા પણ સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમ કે તેના કરતાં સંખ્યાતગણા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમાં તથા મનુષ્યોમાં અને ભવનપતિયોમાં વ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષકોમાં અને સૌધર્મ ઇશાન દેવોમાં તેજ્જલેશ્યા હોય છે. અલેશ્ય જીવો તેજ્જલેશ્યા વાળાઓથી પણ અનંતગણા વધારે છે. કેમ કે—સિદ્ધોને અનંત કહેવામાં આવેલ છે. સિદ્ધોના કરતાં કાપોતલેશ્યા વાળાઓ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે કાપોતલેશ્યા વાળાઓ વનસ્પતિકાધિક જીવ સિદ્ધોના કરતાં પણ અનંતગણા કહેવામાં આવેલા છે. ‘નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા’ કાપોતલેશ્યા વાળાઓના કરતાં નીલલેશ્યાવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં કૃષ્ણલેશ્યા વાળા વિશેષાધિક છે. કેમ કે તેમના કિલ્લટતર અધ્યવસાયોની પ્રભૂતતરતાનો સદ્ભાવ રહે છે. ‘સે તં સત્તવિહા સવ્વજીવા પળ્ળન્તા’ આ પ્રમાણે સાત પ્રકારના જીવોના સંબંધમાં આ કથન કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૫૦ ॥

સર્વ જીવો કે આઠ પ્રકારતા કા નિરુપણ

‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ અટ્ટવિહા સઙ્ગવજીવા પળ્લનાત્તા’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—કેઇ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો આઠ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તેઓનું આ વિષયસંબંધી આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ છે. જેમ કે—‘આભિ-નિબોહિયનાણી. સુચનાણી, ઓહિનાણી, મળપજ્જવનાણી, કેવલનાણી. મહ્ગણાણી. સુચઅળાણી વિભંગનાણી’ આભિનિબોહિકજ્ઞાની ૧, શ્રુતજ્ઞાની ૨ અવધિજ્ઞાની ૩ મનઃપર્યવજ્ઞાની ૪ કેવળજ્ઞાની ૫ મત્યજ્ઞાની ૬ શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની, એમની કાયસ્થિતિનું કથન—

‘આભિનિબોહિયનાણી ણં મંતે ! આભિનિબોહિયનાણીત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! આભિનિબોહિકજ્ઞાની આભિનિબોહિકપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહી શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહ્ગણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં છાવટ્ટિ સાગરોવમાઈં સાતિરેગાઈં’ હે ગૌતમ ! આભિનિબોહિકજ્ઞાની આભિનિબોહિકજ્ઞાની પણાથી એાછામાં એાછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ કાળ સુધી રહે છે. ‘એવં સુચનાણી વિ’ એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની પણ શ્રુતજ્ઞાની પણાથી એાછામાં એાછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત રહે છે. ‘ઓહિનાણી ણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીપણાથી ‘જહ્ગણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં છાવટ્ટિ સાગરોવમાઈં’ એાછામાં એાછા એક સમય પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમકાળ પર્યન્ત રહે છે. ‘મળપજ્જવનાણીણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! મનઃ

પર્યાવજ્ઞાની મનઃપર્યાવજ્ઞાનીપણથી કેટલા કાળ પર્યાન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! મનઃપર્યાવજ્ઞાની મનઃપર્યાવજ્ઞાનીપણથી ‘જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોઢી’ ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યાન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક ઓછા પૂર્વકોટી કાળ પર્યાન્ત રહે છે. ‘કેવલનાણી ણં મંતે ! સાદીએ અપજ્જવસિએ’ હે ભગવન્ કેવળજ્ઞાની કેવળજ્ઞાનીપણથી કેટલાકાળ પર્યાન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાની કેવલજ્ઞાનીપણથી સાદિ અપર્યાવસિતકાળ પર્યાન્ત રહે છે. ‘મહ્ અણ્ણાણી ણં મંતે ! મહ્ અણ્ણાણી ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! મતિ અજ્ઞાની મતી અજ્ઞાની પણથી કેટલા કાળ પર્યાન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ. મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાની. પણથી ‘મહ્ અણ્ણાણી તિવિહે પણ્ણત્તે’ રહેવા માટે ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. એક ‘અણાઈએ વા અપજ્જવસિએ’ અનાદિ અપર્યાવસિત મત્યજ્ઞાની હોય છે. તેમનું મત્યજ્ઞાન ક્યારેય પણ દૂર થઈ શકતું નથી. તે અલબ્ધ કોટિના જીવ હોય છે. બીજા ‘અણાદીએ વા સપજ્જવસિએ’ અનાદિ સપર્યાવસિત મત્યજ્ઞાની જીવ હોય છે. તેને અનાદિકાળથી લાગેલ મત્યજ્ઞાન દૂર થઈ નય છે. અને ફરી તે મત્યજ્ઞાની થતા નથી. ત્રીજા ‘સાઈએ સપજ્જવસિએ’ મત્યજ્ઞાની સાદિ સપર્યાવસિત હોય છે. આ મત્યજ્ઞાની અવસ્થાથી છૂટીને ફરીથી મત્યજ્ઞાની અવસ્થાવાળા બની નય છે. તેથી એવા આ મત્યજ્ઞાની જીવ ઓછામાં ઓછા અંતર્મુહૂર્ત પર્યાન્ત મત્યજ્ઞાની બનેલા રહે છે. અને વધારેમાં વધારે ‘ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં જાવ અવહ્હં પોગ્ગલપરિયટ્ટં દેસૂણં’ અનંતકાળ પર્યાન્ત યાવત્ કંઈક ઓછા અપાર્થ પુહ્લગ પરાવર્ત કાળ પર્યાન્ત મત્યજ્ઞાનીપણથી રહે છે. તે પછી તે નિયમથી જ્ઞાની બની નય છે. ‘સુચ-અણ્ણાણી એવં ચેવ’ શ્રુત અજ્ઞાની પણ એટલા કાળ પર્યાન્ત જ શ્રુતઅજ્ઞાન પણમાં રહે છે. અને તે પછી શ્રુતજ્ઞાન વાળા બની નય છે. ‘વિભંગ અણ્ણાણી ણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! વિભંગ જ્ઞાનવાળા કેટલા કાળપર્યાન્ત વિભંગજ્ઞાની

પણાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! વિભંગ જ્ઞાની વિભંગજ્ઞાની પણાથી ઓછામાં ઓછા ‘एकं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं साग-रोवमाईं देसूणाए पुव्वकोडीए अव्वहियाईं’ એક સમય પર્યન્ત રહે છે. તે પછી બીજા સમયમાં તેને સમ્યક્ત્વનો લાભ થવાથી જ્ઞાનભાવ પ્રગટ થઈ જાય છે. તેથી વિભંગનો અભાવ થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે દેશોન પૂર્વ કોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત જ્ઞાની પણાથી રહે છે. આટલા કાળ સુધી વિભંગ જ્ઞાની રહીને તે પછી તે સમ્યક્ત્વનો લાભ થવાથી સમ્યક્ જ્ઞાની બની જાય છે. ધન્વન્તરીવિગેરેની કથા થી તેઓનું સાતમા નરકમાં ગમન બાણીને વિભંગજ્ઞાન નો સદ્ભાવ આટલાકાળપર્યન્ત રહે છે. એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે.

તેમના અંતર નું કથન

‘आभिणिबोहियस्स णं मंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होईं’ હે ભગવન્ ! આભિનિબોધિક જ્ઞાનીનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? અર્થાત્ કોઈ આભિ-નિબોધિક જ્ઞાનવાળાનું જ્યારે આભિનિબોધિકજ્ઞાન છૂટી જાય છે, તો તે ફરીથી કેટલાકાળ પછી તેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની પોતાના છૂટી ગયેલ આભિનિબોધિકજ્ઞાનને ફરી પ્રાપ્ત કરવામાં ઓછામાં ઓછા ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं’ એક અંતર્મુહૂર્ત પછી તે ફરીથી પ્રાપ્ત કરીલે છે. આ અનંત કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. યાવત્ કંઈક ઓછો અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ વીતી જાય છે. ‘एवं सुयनाणिसस वि’ એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનીનું પણુ છૂટી ગયેલ શ્રુતજ્ઞાન ફરીથી પાછું મેળવવામાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળનું વ્યવધાન હોય છે. તે પછી ફરીથી તે શ્રુતજ્ઞાની બની જાય છે. ‘मणपज्जवनाणिसस वि’ મન:પર્યવજ્ઞાની પણુ પોતાના છૂટીગયેલા મન:પર્યવજ્ઞાનને ફરીથી પ્રાપ્તકરવામાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણાથી કહેવામાં આવેલ એક અંતર્મુહૂર્ત કાળને અને અનંતકાળને પાર કરીને મેળવવા સમર્થ થઈ જાય છે. અર્થાત્ ફરીથી તેને મેળવી લે છે. ‘केवलनाणिसस णं मंते !

અંતરં' હે ભગવન્ ! કેવળજ્ઞાનીનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાની સાદિ અપર્યાવસિત હોય છે. તેથી તેઓને અંતર હોતું નથી કેવળજ્ઞાન એક એવી શક્તિ છે કે જે આત્મામાં પ્રગટ થયા પછી ફરીથી તે પાછી જતી રહેતી નથી. બલ્કે સદા પ્રકટિત જ રહે છે. એજ કારણથી અહીંયાં તેમના અંતરનું કથન કરવામાં આવેલ નથી. અંતરનું કથન તો ત્યાં જ થાય છે કે-ન્યાં પ્રકટ થયેલા જ્ઞાનાદિ ગુણને તે છૂટિ ગયા પછી ફરીથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. 'મહાઅન્નાગિસ્સ ણં મંતે ! અંતરં' હે ભગવન્ ! મતિ અજ્ઞાન વાળાનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાની ત્રણ પ્રકારના હોય છે. એક અનાદિ અપર્યાવસિત મત્યજ્ઞાની ખીલ અનાદિ સપર્યાવસિત મત્યજ્ઞાની અને ત્રીજા સાદિ સપર્યાવસિત મત્યજ્ઞાની. તેમાં પહેલા પ્રકારના જે મત્યજ્ઞાની છે તેઓને અંતર હોતું નથી. કેમકે-તે અલવ્યની શ્રેણીમાંજ હોય છે. તેથી અનાદિ કાળથી લાગેલા મત્યજ્ઞાનને કેઈપણ કાળે વિનાશ થતો નથી. ખીલ પ્રકારના જે મત્યજ્ઞાની છે, તે અલવ્યની કોટીમાં આવેલ છે. તેથી તેમનું મત્યજ્ઞાન નાશ પામ્યા પછી તે ફરીથી મત્યજ્ઞાની બનતા નથી. તેથી અહીંયાં પણ અંતર આવતું નથી. તથા ત્રીજા પ્રકારના જે સાદિ સપર્યાવસિત મત્યજ્ઞાની છે, તેનું અંતર હોય છે. અને તે અંતર 'જહ્ણેગં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેગં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં સાહરેગાઈં' જઘન્યથી એક અંતર્મુહુર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે ૬૬ ઘાસકં સાગરોપમનું છે. 'एवं सुय अन्नागिस्स वि' એજ પ્રમાણે શ્રુતાજ્ઞાની પણ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. તેમાં એક અનાદિ અપર્યાવસિત શ્રુતાજ્ઞાની અને ખીલ અનાદિ સપર્યાવસિત શ્રુતાજ્ઞાની આ બન્નેનું અંતર હોતું નથી. તથા ત્રીજા પ્રકારના શ્રુતાજ્ઞાનીનું અંતર સાદિ સપર્યાવસિત મત્યજ્ઞાનીના કથન પ્રમાણેજ છે. 'विभंगनागिस्स णं मंते ! अंतरं' હે ભગવાન્ ! વિભંગજ્ઞાની

નું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-
હે ગૌતમ! વિભંગજ્ઞાનીનું અંતર 'જહ્ણે ગં' બધન્યથી ઓછામાં ઓછું
એક અંતમુહૂર્તનું હોય છે. અને 'ઉક્ષોસેણ વણસ્સઙ્કાલો' વધારેમાં વધારે
વનસ્પતિકાલ પ્રમાણુ અનંત કાલનું અંતર હોય છે.

તેના અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसि गं भंते! आभिणिबोहियनाणीणं' सुयनाणीणं ओहिनाणीणं, मण-
पज्जवनाणीणं केवलनाणीणं, मइअन्नाणीणं, सुयअण्णाणीणं विभंग अण्णाणीणय कयरे
कयरेहितो! जाव विसेसाहिया वा' हे लगवन् ने आ भतिज्ञानी आलि.
निओधिक ज्ञानी श्रुतज्ञानी अवधिज्ञानी मनःपर्यवज्ञानी, केवलज्ञानी मत्य-
ज्ञानी, श्रुताज्ञानी, અને વિભંગજ્ઞાની જીવ છે એમાં કયા જીવો કયાજીવોના
કરતાં અલ્પ છે, અને કયાજીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે? કયા જીવો
કયા જીવોની યરે યર છે? અને કયા જીવો કયાજીવોના કરતાં વિશેષાધિક
છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सव्वत्थोवा जीवा
मणपज्जवणाणी' हे गौतम! सौथी ओछा मनःपर्यवज्ञानी जिव છે.
'ओहिणाणी असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં અવધિ જ્ઞાનવાળા જીવો અસંખ્યાત-
ગણુ વધારે છે. તેના કરતાં 'आभिणिबोहियनाणी सुयणाणी एए दो वि तुल्ला
विसेसाहिया' આલિનિઓધિકજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની એ બન્ને વિશેષાધિક છે.
પરંતુ તેઓ પોતપોતાના સ્થાનમાં એ બન્ને સરખા છે. 'विभंगणाणी असंखेज्ज-
गुणा' તેના કરતા વિભંગજ્ઞાની જે જીવ છે તેઓ અસંખ્યાતગણુ વધારે છે.
કેમકે-મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જીવોની ઘણીજ અધિકતા છે. 'केवलनाणी अणंतगुणा'
તેના કરતાં કેવળજ્ઞાની જીવ અનંતગણુ વધારે છે. કેમકે-સિદ્ધ જીવો ને
અનંત કહેવામાં આવેલ 'मइ अन्नाणी सुय अन्नाणी य, दो वि तुल्ला अणंत-
गुणा' સિદ્ધોના કરતાં મતિજ્ઞાની, અને શ્રુતાજ્ઞાની; એ બન્ને અનંતગણુ વધારે
છે. અને સ્વસ્થાનમાં એ બન્ને સરખા છે. 'अहवा अट्टविहा सव्वजीवा पणत्ता'

અથવા સઘળાજીવો આઠ પ્રકારના આ રીતે પણ છે. 'તં જહા' જેમકે—'નેરહ્યા તિરિક્કજોણિયા, તિરિક્કજોણિઓ, મનુસ્સા મણુસ્સીઓ દેવા દેવીઓ સિદ્ધા' નૈર-યિક ૧ તિર્યગ્થોનિક પુરૂષ જાત ૨ તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રી જાત ૩ મનુષ્ય પુરૂષજાત ૪ મનુષ્ય સ્ત્રી જાત ૫ દેવ પુરૂષ જાત ૬ દેવસ્ત્રીજાત ૭ અને સિદ્ધ ૮ આમના માં સંસારી અને અસંસારી આ બધા પ્રકારનાજીવો અન્તર્ગત થઈ બન્ય છે. 'નેરહ્યાણં મંતે ! નેરહ્યત્તિ કાલઓ કેવ્વચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ ! નૈરયિકજીવ નૈરયિક પણ્ણાથી કેટલા કાળપર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં વાસ-સહસ્સાઈં' હે ગૌતમ ! નૈરયિક નૈરયિક પણ્ણાથી એછામાં એછા ૧૦ દસ હજાર વર્ષ પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. 'તિરિક્કજોણિણં મંતે ! તિરિક્કજોણિયત્તિ કાલઓ કેવ્વચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ તિર્યગ્થોનિક પુરૂષજાત તિર્યગ્થોનિક પુરૂષ પણ્ણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણ્ણસ્સહ્કાલો' હે ગૌતમ ! પુરૂષ જાતના તિર્યગ્થોનિક જીવ તિર્યગ્થોનિક પુરૂષ પણ્ણાથી એછામાં એછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'તિરિક્કજોણીણં મંતે ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં પુવ્વકોહી પુહુત્તમઞ્ઞહિયાઈં' હે ભગવન્ ! તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રીલિંગ જીવ તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રી પણ્ણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રીલિંગ જીવ તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રીલિંગપણ્ણાથી એછામાં એછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે પૂર્વ-કોટિ પૃથક્ત્વ વધારે ત્રણ પદ્યોપમકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'એવં મણૂસે મણૂસી' એજ પ્રમાણુ મનુષ્ય પુરૂષ જાત અને મનુષ્યસ્ત્રી જાતના જીવો પણ મનુષ્ય પુરૂષ પણ્ણાથી અને મનુષ્ય સ્ત્રી પણ્ણાથી જે પ્રમાણુ સંસાર સમાપન્નક સાત

પ્રકારની પ્રતિપત્તિમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે એ તમામ કથન અહીંયાં પણ કરીલેવું બેઠાંએ ‘દેવા જહાં નેરહયા’ જે પ્રમાણે નૈરયિક જીવોની કાયસ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિ દેવોની પણ સમજી લેવી ‘દેવીગં મંતે !’ હે ભગવાન ! દેવીયો દેવી પણુથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! દેવીયો દેવી પણુથી ‘જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં પળપળપલિઓવમાઈં’ ઓછામાં ઓછા ૧૦ દસ હજાર વર્ષ પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે ૫૫ પંચાવન પદ્યોપમ કાળપર્યન્ત રહેલ છે. ‘સિદ્ધેણં મંતે ! સિદ્ધેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ સિદ્ધો સિદ્ધ પણુથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સિદ્ધો સિદ્ધપણુની ‘સાદીણ અપજ્જવસિણ’ સાદિ અપર્યાવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે.

તેમના અંતર દ્વારનું કથન

‘નેરહયસ્સ ગં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન ! નૈરયિક જીવોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! નૈરયિકોનું અંતર કાળની અપેક્ષા થી ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુદ્દૂર્તનું છે. અને વધારેમાં વધારે ‘વળસ્સહ કાલો’ વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું એટલે કે-અનંત કાળનું છે. ‘તિરિક્કલ્લ-જોણિયસ્સ ગં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! તિર્યગ્થોનિકોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તિર્યગ્થોનિક જીવોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુદ્દૂર્તનું છે. અને ‘ઉક્કોસેણં’ વધારેમાં વધારે ‘સાગરોવમસય પુહુત્તં સાઈરેગં’ કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ કત્વનું છે. ‘તિરિક્કલ્લજોણી ગં મંતે !’ હે ભગવન્ તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રીયોનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહેલ છે કે-હે ગૌતમ ! તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રીયોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી ઓછામાં ઓછું ‘અંતોમુહુત્તં’ એક અંતર્મુદ્દૂર્તનું છે. અને ‘ઉક્કોસેણં’ વધારેમાં વધારે ‘વળસ્સહ કાલો’ વનસ્પતિકાળ

પ્રમાણુ અનંતકાળનું છે. ‘એવં મણુસ્સ વિ મણુસ્સીણ વિ’ એજ પ્રમાણુનું અંતર મનુષ્ય પુરૂષનું અને મનુષ્ય સ્ત્રીયોનું પણ સમજવું. તથા ‘દેવસ્સ વિ દેવીણ વિ’ દેવો અને દેવીયોનું અંતર પણ એજ પ્રમાણુ છે. ‘સિદ્ધસ્સ પં મંતે! અંતરં’ હે ભગવન્ ! સિદ્ધજીવોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘સાદીયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ ગત્થિ અંતરં’ સિદ્ધ જીવો સાદિ અપયંવસિત હોય છે. તેથી તેમનું અંતર હોતું નથી.

તેમના અદ્ય બહુત્વનું કથન

‘एणसिणं भंते ! णेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणीणं ‘मणूसाणं मणूसीणं देवाणं देवीणं सिद्धाणय कयरे०’ હે ભગવન્ ! આ નૈરયિકજીવોમાં તિર્યગ્થોનિક જીવોમાં, મનુષ્યોમાં, મનુષ્ય સ્ત્રીયોમાં દેવોમાં, દેવિયોમાં અને સિદ્ધોમાં કયા જીવો કયાજીવોના કરતાં અદ્ય છે? કયા જીવો કયાજીવોથી વધારે છે? કયાજીવો કયાજીવોની બરાબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા મણુસ્સીઓ’ હે ગૌતમ ! આ સઘળા જીવોમાં સૌથી ઓછી મનુષ્ય સ્ત્રિયો છે. ‘મણુસ્સા અસંખેજ્જગુણા’ સંખૂચ્છિમ મનુષ્યોના કરતાં મનુષ્યો અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં ‘નેરइया असंखेज्जगुणा’ નૈરયિકજીવો અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. ‘तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ’ તેના કરતાં તિર્યગ્થોનિક સ્ત્રિયો અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં ‘देवा संखिज्जगुणा’ દેવો સંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં ‘देवीओ असंखेज्जगुणाओ’ દેવિયો અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં ‘सिद्धा अणंतगुणा’ સિદ્ધજીવો અનંતગણુ વધારે છે. ‘तिरिक्खजोणिया अनंतगुणा’ તેના કરતાં તિર્યગ્થોનિકજીવો અનંતગણુ વધારે છે. મનુષ્યોનું પ્રમાણુ સંખ્યાત કોટિ કોટીનું છે. તેથી તેઓને સૌથી ઓછા કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં મનુષ્ય સ્ત્રિયાને જે અસંખ્યાતજીવો વધારે કહેવામાં આવેલ છે, તે તેમની શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણુ હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. ‘से त्तं अट्टविहा सव्वजीवा पन्नत्ता’ આ પ્રમાણુ આ વર્ણુન આઠ પ્રકારના સઘળાજીવોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. ॥સૂ૦ ૧૫૧॥

સર્વ જીવો કે નવપ્રકારતા કા નિરુપાણ

હવે નૌ પ્રકારના સઘળાજીવો છે એપ્રમાણેની જેમની માન્યતા છે તેમની માન્યતા પ્રગટ કરવામાં આવે છે. ‘તત્થળં જે તે એવમાહંસુ નવવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા’ ‘તં જહા’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—આ નવપ્રકારના જીવોના કથનમાં કઈ અપેક્ષાથી સઘળાજીવો નવ પ્રકારના છે એમ કહેવા વાળાઓનું આ સંબંધમાં આ પ્રમાણેનું સ્પષ્ટી કરણ છે. ‘તં જહા’ જેમકે—‘એગિંદિયા, બેહંદિયા, તેહંદિયા, ચરિંદિયા, ણેરહંદિયા, પંચેદિયતિરિન્નજોણિયા, મળૂસા દેવા સિદ્ધા’ એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો બેઇન્દ્રિય વાળા જીવો ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, નૈરયિક જીવો, પંચેન્દ્રિયતિરિન્નજોણિય, મનુષ્ય, દેવ અને સિદ્ધ આ પ્રકારના આ જીવોમાં સંસારી અને અસંસારી સઘળાજીવોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

કાયસ્થિતિનો વિચાર

‘એગિંદિય ણં મંતે ! એગિંદિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ’ હે ભગવાન ! એક ઇન્દ્રિયવાળાજીવો એકેન્દ્રિયપણુથી કેટલા કાળપર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— ‘ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વળ્ણસ્સહ કાલો’ હે ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો એક ઇન્દ્રિય પણુથી ઓછામાં ઓછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે વન-સ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળ પર્યન્ત રહે છે. ‘બેહંદિયણં મંતે ! જહળ્ણે ણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંલેજ્જં કાલં’ બેઇન્દ્રિયવાળા જીવો બેઇન્દ્રિય પણુથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો બે ઇન્દ્રિયપણુથી ઓછામાં ઓછા એક અંત-મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ પર્યન્ત રહે છે. ‘એવં તે હંદિય વિ’ એજ પ્રમાણુ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પણ ત્રણ ઇન્દ્રિયપણુથી ઓછામાં ઓછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યા-તકાળ પર્યન્ત રહે છે. ‘ચરિંદિયા’ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પણ ચાર ઇન્દ્રિય પણુથી ઓછામાં ઓછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. ‘ણેરહંદિયા ણં મંતે ! હે ભગવાન ! નૈરયિક

જીવો નૈરયિક પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! નૈરયિક જીવો નૈરયિકપણાથી ઓછામાં ઓછા ‘દસ-વાસસહસ્તાઈ’ દસ હજાર વર્ષ પર્યન્ત રહે છે, અને ‘ઝક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરો-વમાઈ’ વધારેમાં વધારે ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત રહે છે. પંચિ-દિયતિરિક્કલ્લ જેણિણં મંતે! જહ્વણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં તિણિણ પલિઓવમાઈ પુવ્વકોહિપુહુત્તમઙ્ગહિયાઈ’ હે ભગવન્! પંચેન્દ્રિય તિયંચ પંચેન્દ્રિય તિયંગ અવસ્થામાં કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! પંચેન્દ્રિય તિયંચ પંચેન્દ્રિય તિયંગ અવસ્થામાં ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે પૂર્વ કૌટિ પૃથક્ત્વ વધારે ત્રણ પદ્યોપમ પર્યન્ત રહે છે. ‘એવં મણુસે વિ દેવા જહા નેરહયા’ એજ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ મનુષ્ય પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે પૂર્વ કૌટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પદ્યોપમ પર્યન્ત રહે છે.

દેવોની કાય સ્થિતિનો વિચાર-નૈરયિક જીવોની કાય સ્થિતિના કથન પ્રમાણે છે.

‘સિદ્ધે ણં મંતે’ હે ભગવન્! સિદ્ધ જીવ સિદ્ધપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘સાદીપ અપજ્જવસિપ’ હે ગૌતમ! સિદ્ધ જીવ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેઓ અનંત કાળ પર્યન્ત સિદ્ધ પણામાં ઘિરાળે છે. ‘એગિંદિયસ્સ ણં મંતે! અંતરં કાલઓ કેવ-ચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? અર્થાત્ એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવો એક ઈન્દ્રિયપણાની અવસ્થા છોડ્યા પછી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલો કાળ લાગે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવો એકેન્દ્રિય પર્યાયને છોડ્યા પછી જો ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરે તો તેમાં તેને ઓછામાં ઓછા ‘અંતોમુહુત્તં’ એક અંતર્મુહૂર્તનું વ્યવધાન આવે છે. તે ફરીથી પોતાની પહેલા છોડેલી એકેન્દ્રિય દશાને પ્રાપ્ત કરીલે છે. અને વધારેમાં વધારે જો વ્યવધાન આવે તો ‘દો સગસેવમસહસ્તાઈ સંલેજ્જવાસઙ્ગહિયાઈ’ તો તે સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે

હજાર સાગરોપમનું વ્યવધાન રહે છે. એટલે કાળ સમાપ્ત થયા પછી તે દરીથી પોતાની એકેન્દ્રિય પણાની દશાને પ્રાપ્ત કરીલે છે. 'વેદંદિયા ણં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ ! બે ઇંદ્રિયવાળા જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'ગોયમા ! જહણે ણં અંતોમુહુત્તં ડક્કોસેણં વણસ્સહકાલો' હે ગૌતમ ! બે ઇંદ્રિય વાળા જીવોનું અંતર ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું એટલે કે અનંત કાળનું હોય છે. 'एवं तेइंदियस्स वि, चउरिंदिस्स वि पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि, मणुस्स वि, देवस्स वि, सव्वोसिमेवं અંતરં માણિયવ્વં' આજ પ્રમાણેનું અંતર ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવનું, ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવનું, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચૈનિક જીવનું મનુષ્યનું અને દેવોનું. એમ આ બધાજ જીવોનું હોય છે; તેમ સમજવું. તેથી આ સંબંધમાં પહેલા કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે આલાપકો સ્વયં બનાવીને એમના અંતરનું કથન કરી લેવું જોઈએ. એક ઇંદ્રિયવાળા જીવોનું અંતર તો પહેલા યોગ્ય સ્થાને કહેવામાં આવીજ ગયું છે. 'સિદ્ધસ્સ ણં મંતે ! અંતરં ૦' હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ 'સાદીયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ' સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી ત્યાં અંતરનું કથન કરવામાં આવેલ નથી. કેમકે ત્યાં અંતર પડતું નથી. એજ વાત આ કથન દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

અદ્ય બહુત્વનું કથન-

'एणसि णं મંતે ! एणिंदियाणं, वेइंदियाणं, तेइंदियाणं, चउरिंदियाणं, णेरइयाणं પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં મણૂસાણં દેવાણં સિદ્ધાણય કયરે કયરે અપ્પાવા' હે ભગવન્ આ એક ઇંદ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, તે ઇન્દ્રિય ચૌ ઇંદ્રિય નૈરચિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ; મનુષ્ય દેવ અને સિદ્ધ એ બધામાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અદ્ય છે ? અને કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે ? કયા જીવો કયા જીવોનીબરોબર છે તથા કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! સવ્વથોવા મણુસ્સા ણેરइया असंखेज्जगुणा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા મનુષ્યો છે. તેના કરતાં 'णेरइया असंखेज्जगुणा' નૈરચિક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'देवा असंखेज्जगुणा' દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચૈનિક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'चउरिंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'वेइंदिया विसेसाहिया' ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે ? તેના કરતાં 'वेइंदिया विसेसाहिया' બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'सिद्धा अणंतगुणा' સિદ્ધ જીવો અનંતગણા વધારે છે. અને સિદ્ધોના કરતાં પણ 'एणिंदिया अणंतगुणा' એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત હોય છે. ॥ સૂ. ૧૫૨ ॥

‘અહવા ણવવિહા સવ્વ જીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અથવા સઘળા જીવો આ રીતે પણ નવ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેનેકે ‘પદમસમયનેરહયા; અપદમસમયનેરહયા, પદમસમયતિરિક્ખજોણિયા અપદમસમયતિરિક્ખજોણિયા’ પ્રથમ સમય નૈરયિક અપ્રથમસમય નૈરયિક, પ્રથમ સમય તિર્યગ્ગેયનિક, અપ્રથમ સમય તિર્યગ્ગેયનિક, ‘પદમ સમય મણૂસા અપદમસમયમણૂસા પદમસમયદેવા, અપદમસમયદેવા’ પ્રથમ સમય મનુષ્ય, અપ્રથમ સમય મનુષ્ય પ્રથમ સમય દેવ અપ્રથમ સમય દેવ અને ‘સિદ્ધાય’ સિદ્ધ

એમની કાયસ્થિતિનું કથન

‘પદમસમયનેરહયાણં મંતે ! હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયમાં વર્તમાન નૈર-યિકો છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયમાં વર્તમાન નૈરયિકની કાયસ્થિતિ ‘એકકં સમયં’ એક સમય પર્યન્તની હોય છે. ‘અપદમસમયનેર-હયાસ્સ ણં મંતે’ હે ભગવન્ ! અપ્રથમસમયમાં વર્તમાન નૈરયિકની કાય-સ્થિતિ કેટલા કાળ પર્યન્તની હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘જહણેણં દસવાસસહસ્સાઈં સમ ઝુણાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમ-ઝુણાઈં’ હે ગૌતમ ! અપ્રથમસમયવર્તી જે નૈરયિક છે તેમની કાયસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી એક સમય હીન ૧૦ દસ હજાર વર્ષ પર્યન્તની હોય છે. અને વધારેમાં વધારે એક સમય હીન તેત્રીસ સાગરોપમ પર્યન્તની હોય છે. એજ પ્રમાણે બધેજ સમજી લેવું. ‘પદમસમયતિરિક્ખજોણિયણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ગેયનિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમય વર્તી તિર્યગ્ગેયનિક જીવની કાયસ્થિતિ ‘એકકં સમયં’ એક સમયની હોય છે. ‘અપદમસમયતિરિક્ખજોણિયસ્સ ણં મંતે’ હે ભગવન્ ! અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ગેયનિક જીવની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘જહણેણં સુહુદ્દાગં ભવગ્ગહણં સમઝુણં ઉક્કોસેણં વણસહ કાલો’ હે ગૌતમ ! અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્ગેયનિક જીવો ઓછામાં ઓછા ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણુરૂપ હોય છે અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અર્થાત્ અનંત કાળ પ્રમાણુ હોય છે. ‘પદમસમયમણૂસેણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે એકકં સમયં’ હે ગૌતમ પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્યની કાયસ્થિતિ એક સમયની હોય છે. ‘અપદમસમયમણૂસેણં મંતે !’ હે ભગવન્ અપ્રથમસમયવર્તી મનુષ્યની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? હે ગૌતમ ! અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યની કાય સ્થિતિ ‘જહણેણં સુહુદ્દાગં ભવગ્ગહણં સમઝુણં’ જ્ઞાન્યથી એક સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણુ રૂપ હોય છે. અને ‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુવ્વકોહિપુહુત્ત-મઠ્ઠમહિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પદ્યોપમની હોય છે. ‘દેવે જહા ણેરહયા’ દેવોની કાયસ્થિતિ નૈરયિકોની કાયસ્થિતિ પ્રમાણુ

છે. 'સિદ્ધે ણં મંતે સિદ્ધેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ગૌતમ ! સિદ્ધની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? હે ગૌતમ ! સિદ્ધોની કાયસ્થિતિ 'સાદીપ અપ્પજ્જવસિપ્પ' સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. 'પદમસમયનેરહ્યસ્સ ણં મંતે ! અંતરં કાલઓ' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકતુ' અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકતુ' અંતર 'જહણેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમ્મહિયાઈ' પ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકતુ' અંતર જ્ઞન્યથી તો એક અંતમુહૂર્ત વધારે દસ હજાર વર્ષનું હોય છે અને 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંત કાળનું હોય છે ? 'अपढमसमयणेरह्यस्स णं मंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકતુ' અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? હે ગૌતમ ! અ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકતુ' અંતર 'जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' જ્ઞન્યથી તો એક અંતમુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું હોય છે. 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं मंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયવર્તી તિયગ્થેનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અપ્રથમ સમયવર્તી તિયગ્થેનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી 'जहण्णेणं दो खुड्डागां भवग्गहणां समऊणां' જ્ઞન્યથી એક સમય ક્રમ બે ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણુ રૂપ હોય છે. અને 'उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' ઉત્કૃષ્ટથી તે વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુ અનંતકાળનું હોય છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं मंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! અપ્રથમસમયવર્તી તિયગ્થેનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અપ્રથમ સમયવર્તી તિયગ્થેનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી 'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' ઓછામાં ઓછા એક સમય વધારે ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણુ રૂપ હોય છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વ રૂપ હોય છે. 'पढमसमयमणूसस्स जहा पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स' પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જ્ઞન્યથી એક સમય ઓછા બે ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણુ રૂપ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંત કાળનું હોય છે. 'अपढमसमयमणूसस्स णं मंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ અપ્રથમસમયવર્તી મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? હે ગૌતમ ! અપ્રથમસમયવર્તી મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી 'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' જ્ઞ-

ન્યથી તે એક સમય વધારે ક્ષુદ્રલવ ગ્રહણ રૂપ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું હોય છે. ‘પદ્મસમયદેવસ્સ જહા પદ્મસમય નેરહ્યસ્સ’ પ્રથમ સમયવર્તિ દેવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જ્ઞન્યથી એક અંતર્મુદૂર્ત વધારે ૧૦ દસ હજાર વર્ષનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુ અનંત કાળનું હોય છે. તથા ‘અપદ્મસમયદેવસ્સ જહા અપદ્મસમય નેરહ્યસ્સ’ અપ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકોના અંતરના કથન પ્રમાણુ અપ્રથમ સમયવર્તિ દેવોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી હોય છે. તે આ પ્રમાણુ-અપ્રથમ સમયવર્તિ દેવોનું અંતર જ્ઞન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંત કાળનું હોય છે. ‘સિદ્ધાણં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ ! સિદ્ધોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સાદિ અપર્યાવસિત હોય છે. તેથી એક વાર સિદ્ધ થયા પછી તે સિદ્ધ અવસ્થા છૂટી જતી નથી. તેથી તે અવસ્થામાં અંતર હોતું નથી. એક વખત એક અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી તે છૂટી જાય ત્યારે ફરીથી તે અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવામાં જે કાળનું વ્યવધાન હોય છે તેનું નામ અંતર કહેવામાં આવેલ છે. એ પ્રમાણુની સ્થિતિ અંતરની સિદ્ધોમાં હોતી નથી. એજ વાત ‘સિદ્ધસ્સ સાદીયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

તેમના અલ્પ બહુત્વનું કથન—

અહીયાં તેમનું અલ્પ બહુત્વ ચાર પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. તે પૈકી પ્રથમ પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણુ છે.—‘एषणसिणं मंते पद्मसमय नेरह्याणं पद्मसमयतिरिक्खजोणियाणं, पद्मसमयमणूसाणं पद्मसमयदेवाण य कयरे कयरे हितो’ હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકોમાં પ્રથમ સમય વર્તિ તિરચ્ચોમાં, પ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્યોમાં, અને પ્રથમ સમયવર્તિ દેવોમાં કોણુ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણુ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણુ કોની બરો-

બર છે ? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા સન્વત્થોવા પઢમસમયમણૂસા’ હે ગૌતમ પ્રથમ સમયવર્તિ જે મનુષ્ય છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. તેમના કરતાં જે ‘પઢમસમયનેરહ્યા’ પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકો છે તેઓ ‘અસંલ્લેજ્જગુણા’ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘પઢમસમયદેવા અસંલ્લેજ્જગુણા’ પ્રથમસમયવર્તિ જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે ‘પઢમસમયતિરિક્લ્લજોણિયા અસંલ્લેજ્જગુણા’ અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્ચોનિક જીવ છે. તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

ખીલ્લ પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.

‘एणसि णं अपढमसमयणेरइयाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणूसाणं अपढमसमयदेवाण य कयरे कयरेहिंतो’ હે ભગવન્ આ અપ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિકોમાં અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્ચોનિકોમાં અપ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્યોમાં અને અપ્રથમસમયવર્તિ દેવોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-ગોયમા સન્વત્થોવા અપઢમસમયમણૂસા’ હે ગૌતમ સૌથી ઓછા અપ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્ય છે. તેના કરતાં ‘અપઢમસમયનેરહ્યા અસંલ્લેજ્જગુણા’ જે અપ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિક છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘અપઢમસમયદેવા અસંલ્લેજ્જગુણા’ અપ્રથમસમયવર્તિ દેવો છે તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે ‘અપઢમસમયતિરિક્લ્લજોણિયા અણંત ગુણા’ અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્ચોનિક જીવ છે, તેઓ અનંતગણા વધારે છે.

ત્રીલ્લ પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.

‘एणसि णं भंते पढमसमयं नेरइयाणं अपढमसमयनेरइयाणं कयरे कयरे’ હે ભગવન્ આ પ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિકો અને અપ્રથમસમયવર્તિ નૈર.

ચિકોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? અને કોણ કોની ખરોખર છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હું ગૌતમ ! આ બધામાં સૌથી ઓછા પ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકો છે. અને તેના કરતાં અપ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકો છે, તેઓ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી જે તિર્યગ્યોનિક જીવો છે. તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે અપ્રથમવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ છે તેઓ અનંતગણા વધારે છે. પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી જે મનુષ્ય છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી જે દેવો છે તેઓ અપ્રથમસમય વર્તી દેવિયોના કરતા અલ્પ છે. અને તેના કરતાં પણ અપ્રથમ સમયવર્તી જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

ચોથા પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.-

‘एसि णं भंते पढमसमयनेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं पढमसमय मणूसानं पढमसमयदेवानं अपढमसमयणेरइयाणं अपढमसमय तिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणूसानं अपढमसमयदेवानं सिद्धाणय कयरेकयरे’ હું ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોમાં પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોમાં પ્રથમ સમય વર્તી મનુષ્યોમાં, પ્રથમ સમયવર્તી દેવોમાં, અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોમાં; અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોમાં અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યોમાં, અપ્રથમસમય વર્તી દેવોમાં અને સિદ્ધોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કયાજીવો કયાજીવો કરતાં વધારે છે. કોણ કોની ખરોખર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોચમા ! સવ્વથોવા પढमसमय मणूस’ હું ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય છે, તેના કરતાં ‘અપढमसमय मणूस असं’ અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘પढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा’ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘પढमसमय देवा असंखेज्जगुणा’ પ્રથમ સમયવર્તી દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘પढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा’ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘અपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा’ અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘અपढम समय देवा असंखेज्जगुणा’ અપ્રથમ સમયવર્તી દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે તેના કરતાં ‘सिद्धा अणंतगुणा’ સિદ્ધો અનંતગણા છે. તેના કરતાં ‘અપढमसमय तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा’ અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવો અનંતગણા વધારે છે. ‘से त्तं नवविहा सव्वजीवा’ આ પ્રમાણે આ નવ પ્રકારના સર્વ જીવો કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સુ. ૧૫૩ ॥

સર્વ જીવોં કે દશપ્રકારતા કા નિરુપાણ

‘તથ જં જે તે એવમાહંસુ દસવિહા સવ્વજીવા’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-કોઈ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો ૧૦ દસ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. તેમની માન્યતા આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે છે. ‘તં જહા’ જેમકે- પુઢવી કાઢ્યા, આઝકાઢ્યા તેઝકાઢ્યા વાઝકાઢ્યા વણસસઢ કાઢ્યા વેઢંદિયા તેઢંદિયા ચઝરિંદિયા પંચિંદિયા અર્ણિંદિયા’ પૃથ્વીકાયિક ૧ અપ્કાયિક ૨, તેજ્સ્કાયિક ૩ વાયુકાયિક ૪ વનસ્પતિકાયિક ૫ જે ઈંદ્રિય ૬ તે ઈંદ્રિય ૭ ઐ ઈંદ્રિય ૮ પંચેંદ્રિય ૯ અને અનીંદ્રિય ૧૦

કાયસ્થિતિનું કથન

‘પુઢવીકાઢણં મંતે ! પુઢવીકાઢ્યત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઢ’ હે ભગવન્ ! પૃથ્વી-કાયિક પૃથ્વીકાયિક પણાથી કાળની અપેક્ષાથી કેટલો કાળ રહે છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં અસંલેજ્જં કાલં અસંલેજ્જાઓ ઝસ-પ્પિણીઓ સપ્પિણીઓ કાલઓ લેત્તઓ અસંલેજ્જા લોયા એવં આઝ વાઝકાઢણ’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક પૃથ્વીકાયિક પણાથી ઐાછામાં ઐાછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અસંખ્યાતકાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ રીતે અપ્કાયિક જીવ પણ અપ્કાયિક પણાથી તેજ્સ્કાયિક જીવ તેજ્સ્કાયિક પણાથી અને વાયુકાયિક જીવ વાયુકાયિકપણાથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટપણાથી હોય છે. ‘વણસસઢ કાઢણં મંતે !’ વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયિકપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝક્કોસેણં વણસસઢ કાલો’ હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયિક પણાથી ઐાછામાં ઐાછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અનંત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-

યો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક સમાપ્ત થઈ જાય છે. અથવા અસંખ્યાત લોકમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે, એટલી ઉત્સર્પિણીયો અને એટલી જ અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. 'ત્રિંદિવ્યં મંતે !' હે ભગવન્ બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો બે ઇંદ્રિયપણાથી કેટલો કાળ પર્યન્ત રહે છે ? અર્થાત્ બે ઇંદ્રિય જીવો બે ઇંદ્રિય જીવના શરીરમાં કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંસ્વેજ્જં કાલં' હે ગૌતમ ! બે ઇંદ્રિયજીવ બે ઇંદ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. 'એવં તેંદિવિં વિ ચરરિંદિવિ' એજ પ્રમાણે તે ઇંદ્રિય જીવની અને ચૌંદ્રિયજીવની કાયસ્થિતિનો કાળ પણ સમજવો. અર્થાત્ તેંદ્રિય જીવ તેંદ્રિય પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. એજ પ્રમાણે તે ઇંદ્રિય જીવની અને ચૌંદ્રિય જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ પણ સમજવો. અર્થાત્ તેંદ્રિય જીવ તેંદ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ પર્યન્ત રહે છે. ચૌંદ્રિય જીવ પણ ચૌંદ્રિયપણાથી ઓછામાં એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયજીવ પંચેન્દ્રિય પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસહસ્સં સાદ્ધરેગં' હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય જીવ પંચેન્દ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે સાગરોપમ સહસ્રકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'અર્ણિંદિવ્યં મંતે !' હે ભગવન્ અનીંદ્રિય જીવ અનીંદ્રિય જીવપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! અનીંદ્રિય જીવ અનીંદ્રિય પણાથી 'સાદીણ અપજ્જવસિણ' સાદિ અપર્વવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે.

તેમના અંતરનું કથન

'પુઢવીકાઈયસસ ણં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ ! પૃથ્વી

કાયિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્કાલો' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંત-મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું હોય છે. 'एवं आउकाइयस्स तेउ० वाउ० वणस्सइकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' એજ પ્રમાણુ કાળની અપેક્ષાથી અષ્કાયિક જીવનું અંતર તેજસ્કાયિક જીવનું અંતર અને વાયુકાયિક જીવનું અંતર હોય છે. આ સંબંધમાં આલાપ પ્રકાર સ્વયં બનાવીને કહી લેવો જોઈએ. હે ભગવન્ વનસ્પતિ કાયિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવનું અંતર 'जा चेव पुढवीकाइयस्स संचि-ट्टणा' પૃથ્વીકાયિક જીવની કાયસ્થિતિના કથન પ્રમાણુ હોય છે. અર્થાત્ વન-સ્પતિ કાયિક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું હોય છે. એટલાજ કાળની પૃથ્વીકાયિક જીવની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણુથી કાયસ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. 'बिय, तिय, चउ-रिंदिय पंचिंदियाणं एएसिं चउण्हं पि अंतरं जह्णणे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' બેઘંદ્રિય તેઘંદ્રિય ચૌઘંદ્રિય અને પંચેન્દ્રિય આ ચારેયનું અંતર જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે વનસ્પતિ કાલ, પ્રમાણુનું અનંતકાળ કહેવામાં આવેલ છે. 'अर्णिदियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ ! અનિન્દ્રિય જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-साइयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' હે ગૌતમ ! અનિન્દ્રિય સિદ્ધ જીવનું અંતર હોતું નથી.

આ દશેના અદપ બહુત્વનું કથન

'एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं, आउकाइयाणं तेउकाईयाणं, वाउकाइयाणं, वेइंदियाणं, तेइंदियाणं, चउरिंदियाणं, अर्णिदियाणय; कयरेकयरेहितो अप्पा वा बहुयावा तुल्ला वा विसेसाहियवा' હે ભગવન્ ! આ પૃથ્વીકાયિકે અષ્કાયિકે,

તેજસ્કાયિકો વાયુકાયિકો, બે ઈંદ્રિયજીવો, તે ઈંદ્રિયજીવો, ચૌ ઈંદ્રિય જીવો પંચેદ્રિય જીવો, અને અનિન્દ્રિય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અદ્ય છે ? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે. કયા જીવો કયા જીવોની યરોબર છે ? અને કયા જીવો કયાજીવોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોચમા ! હે ગૌતમ ! આ દસ જીવોમાં ‘સવ્વત્થોવા પંચિ દિયા’ પંચેન્દ્રિય જીવો સૌથી અદ્ય છે. તેના કરતાં ‘ચરિંદિયા વિસેસાહિયા’ ચાર ઈંદ્રિયવાળાજીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ‘તેઈંદિયા વિસેસાહિયા’ ત્રણ ઈંદ્રિય-વાળાજીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં બેઈંદિયા વિસેસાહિયા’ બે ઈંદ્રિયજીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ‘તેઝકાહ્યા અસંવેજ્જગુણા’ તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘પુઢવીકાહ્યા વિસેસાહિયા’ પૃથ્વીકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ‘આઝકાહ્યા વિસેસાહિયા’ અપ્કાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ‘વાઝકાહ્યા વિસેસાહિયા’ વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે, તેના કરતાં ‘અર્ણિદિયા અણંતગુણા’ અનિન્દ્રિય સિદ્ધ જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે સિદ્ધ જીવો અનંત છે. તેના કરતાં ‘વળસ્સઙ્કાહ્યા અણંતગુણા’ વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-વનસ્પતિકાયિક જીવોનું પ્રમાણ સિદ્ધોથી પણ અનંત-ગણું કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૫૪ ॥

પ્રકારાન્તરથી દસ પ્રકારના જીવોનું કથન

‘અહવા દસવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો દસ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે-‘પઢમસમયનેરહ્યા અપઢમસમયનેરહ્યા, પઢમસમયતિરિક્ખજોણિયા, અપઢમસમયતિરિક્ખજોણિયા, પઢમસમયમણૂસા, અપઢમસમયમણૂસા પઢમસમયદેવા, અપઢમસમયદેવા પઢમસયસિદ્ધા અપઢમસમયસિદ્ધા’ પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક ૧ અપ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિક ૨ પ્રથમ સમયવર્તિ તિય્ગ્થોનિક ૩ અપ્રથમ સમયવર્તિ તિય્ગ્થોનિક ૪ પ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્ય ૫ અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્ય ૬, પ્રથમ સમયવર્તિ દેવ ૭ અપ્રથમસમયવર્તિ દેવ ૮ પ્રથમસમય વર્તિ સિદ્ધ ૯ અને અપ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધ ૧૦

એમની કાયસ્થિતિનું કથન

‘પઢમસમયનેરહ્યાણં મંતે ! પઢમસમયનેરહ્યાણંતિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’

જે નૈરયિકોને નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થવામાં એકજ સમય થયો હોય તે પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક કહેવાય છે. અર્થાત્ એકી સાથે નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા જે જીવો છે. તેને પ્રથમસમયવર્તિ જીવ કહેવામાં આવેલ છે. એવા પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'एकं समयं' પ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિકોની કાયસ્થિતિનો કાળ એક સમયનો છે. કેમકે-અપર્યાપ્ત જીવોની કાયસ્થિતિ એકજ સમયની હોય છે. 'अपढमसमयनेरइएणं भंते !' હે ભગવન્ જે નૈરયિકોને નરકમાં ઉત્પન્ન થવામાં જે વિગેરે સમય વીતીગયેલ હોય એવા નૈરયિકો અપ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિક કહેવાય છે. તેમની કાયસ્થિતિ નો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, समऊणाइं' જઘન્યથી એક સમય કમ દસ હજાર વર્ષનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયકમ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ નો છે. 'पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं भंते !' પ્રથમસમયવર્તિ જે તિર્યગ્ચોનિક જીવ છે, તેમની કાયસ્થિતિ નો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોચમા! एकं समयं' હે ગૌતમ! તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ એક સમય નો છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं' હે ભગવન્ જે તિર્યગ્ચોનિક અપ્રથમસમયવર્તિ છે, તેઓની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-જહણેણં खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ! તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એકસમય કમ ક્ષુલ્લક ભવઅહણુ રૂપ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળરૂપ છે. 'पढमसमयमणूसेणं भंते !' હે ભગવન્! પ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્યની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ 'एकं समयं' એક સમય નો છે. 'अपढमसमयमणूसेणं भंते !' હે ભગવન્! અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યોનો કાળ કેટલાસમયનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहण्णेणं खुड्डागं' 'भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं तिण्णि पल्लिओवमाइं पुव्वकोड्ढिपुहुत्तमव्भहियाइं' હે ગૌતમ! તેમનો જઘન્યકાળ એક સમયકમ ક્ષુદ્રભવ અહણુરૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટકાળ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વવધારે ત્રણ પલ્લેઓપમનો છે. 'देवे जहा नेरइए' દેવોની કાયસ્થિતિ નારકોની કાયસ્થિતિના કથન પ્રમાણુજ છે. 'पढमसमय सिद्धेणं भंते !' હે ભગવન્! પ્રથમસમયવર્તિ જે સિદ્ધ છે તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ એક સમયનો છે. 'अपढमसिद्धेणं भंते !' હે ભગવન્! અપ્રથમસમયવર્તિ જે સિદ્ધો છે, તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ

પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ 'સાદીષ અપજ્જવસિણ' સાદિ અપર્થવસિત હોય છે. 'પદમસમયણેરહયાણં મંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયવર્તિ જે નેરયિક છે, તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? હે ગૌતમ ! તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ 'જહણેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમમ્મહિયાઈ ઉક્કોસેણં વણસ્સહકાલો' જ્ઞન્યથી તો દસહજારવર્ષનું કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું કહેવામાં આવેલ છે. 'અપદમસમયણેર-હિયસ્સણં અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' અપ્રથમસમયવર્તિ નેરયિકનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે -'જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વણસ્સહકાલો' હે ગૌતમ ! તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જ્ઞન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું કહ્યું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ ના પ્રમાણુ જેટલું એટલે કે અનંતકાળનું કહ્યું છે. 'પદમસમયતિરિ-ક્ખજોણિયસ્સ અંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્થ-ગ્થેનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા જહણેણં દો સુહહાગં ભવગ્ગહણાઈ' સમઝ્ઞણાઈ' ઉક્કોસેણં વણસ્સહકાલો' હે ગૌતમ ! તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જ્ઞન્યથી એક સમય કમ બે ક્ષુદ્ધલવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું છે. 'અપદમસમયતિરિક્ખજોણિયસ્સ ણં મંતે !' હે ભગવન્ અપ્ર-થમસમયવર્તિ તિર્થગ્થેનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'જહણેણં સુહહાગં ભવ-ગ્ગહણં સમયાહિયં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાહરેણં' હે ગૌતમ ! તેમનું અંતર જ્ઞન્યથી તો ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ રૂપ છે. 'પદમસમયમણૂસ્સ ણં મંતે ! અંતરં કાલઓ' હે ભગવન્ પ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'જહણેણં દો સુહહાગં ભવગ્ગહણાઈ' સમઝ્ઞણાઈ' હે ગૌતમ ! પ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જ્ઞન્યથી એકસમયકમ બે ક્ષુદ્ધલવ ગ્રહણુરૂપ છે. અને 'ઉક્કોસેણં વણસ્સહ કાલો' ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું છે. 'અપદમસમય મણૂસ્સ ણં મંતે ! અંતરં' અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર હે ભગવન્ ! કાળની અપે-ક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'જહણેણં સુહહાગં ભવગ્ગહણં સમયાહિયં ઉક્કોસેણં વણસ્સહકાલો' હે ગૌતમ ! અપ્રથમસમય-વર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જ્ઞન્યથી તો એક સમય અધિક ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ છે. 'દેવસ્સ ણં મંતે ! અંતરં

જહા ણેરઙ્ગસ્સ' નૈરયિકના અંતર કથન પ્રમાણેનું અંતર દેવનું છે. 'પદમસમય સિદ્ધસ્સ ણં મંતે ! અંતરં' હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયવર્તિ સિદ્ધનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! પ્રથમસમયવર્તિ સિદ્ધોનું અંતર 'ળત્થિ' હોતું નથી. 'અપદમસમયસિદ્ધસ્સ ણં મંતે ! અંતરં' કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ' અપ્રથમસમયવર્તિ સિદ્ધનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે કે— 'ગોયમા સાઙ્ગસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ ણત્થિ અંતરં' હે ગૌતમ ! સિદ્ધજીવ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેઓનું અંતર હોતું નથી.

તેમના અલ્પ ખડુત્વનું કથન

'एएसि णं पदमसमयणेरङ्गयाणं, पदमसमयतिरिक्खजोगियाणं पदमसमयमणू-साणं' પદમસમયદેવાણં પદમસમયસિદ્ધાણય કચરે કચરેહિંતો' હે ભગવન્ આ પ્રથમ-સમયવર્તિ નૈરયિકો, પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્ચોનિકો; પ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યો, પ્રથમ સમયવર્તિ દેવો અને પ્રથમસમયવર્તિ સિદ્ધોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની ખરેખર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! સવ્વત્થોવા પદમસમયસિદ્ધા' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધો છે. કેમકે એક સમયમાં ૧૦૮ એક સો આઠ જીવો સિદ્ધ અને છે. વધારે નહીં 'પદમસમયમણૂસા અસંલ્લેજ્જગુણા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તિ જે મનુષ્ય છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'પદમસમય ણેરઙ્ગયા અસંલ્લેજ્જ ગુણા પદમસમય તિરિક્કલ્લજોગિયા અસંલ્લેજ્જગુણા' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તિ જે નૈરયિકો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તિ જે તિર્યગ્ચોનિક જીવ છે. તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'एएसि णं मंते ! अपदमसमयनेरङ्गयाणं जाव अपदमसमयसिद्धाण य कचरे कचरेहितो अप्पा वा बहुयावा जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ ! આ પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકોમાં યાવત્ અપ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધોમાં કયા જીવ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની ખરેખર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! सव्वत्थोवा अपदमसमयमणूसा' હે ગૌતમ ! અહીંયાં સૌથી ઓછા અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્ય છે. 'अपदमसमयनेरङ्गया अल्लेज्जगुणा' તેના કરતાં જે અપ્રથમ સમય વર્તિ નૈરયિકો છે; તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपदमसमय देवा अल्लेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તિ દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે 'अपदमसमय सिद्धा' અપ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધ છે તેઓ 'अणंतगुणा' અનંતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'पदमसमयतिरिक्खजोगिया अणंतगुणा' પ્રથમ-સમયવર્તિ જે તિર્યગ્ચોનિક જીવ છે. તેઓ અનંતગણા વધારે છે. 'एएसि णं मंते !

પઢમસમય નેરહ્યાણં અપઢમસમયનેરહ્યાણ ય કચરે કચરેહિંતો અપ્પા વા બહુયા વા જાવ વિસેસાહિયા વા' હે ભગવન્ ! આ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોમાં અને અપ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ નામ ઓછા છે ? કોણુ કોનાથી વધારે છે ? કોણુ કોની ળરોબર છે ? અને કોણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમ સવ્વત્થોવા પઢમસમયનેરહ્યા' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકો છે. 'અપઢમસમય ણેરહ્યા અસંલ્લેજ્જગુણા' તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. 'એતેસિં ણં મંતે ! પઢમસમયતિરિક્કજોણિયાણં અપઢમસમયતિરિક્કજોણિયાણં કચરે કચરે હિંતો હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તિ તિયગ્ગેનિકોમાં અને અપ્રથમ સમયવર્તિ તિયગ્ગેનિકોમાં કોણુ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણુ કોનાથી વધારે છે ? કોણુ કોની ળરોબર છે ? અને કોણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—ગોયમા ! સવ્વત્થોવા પઢમસમયતિરિક્કજોણિયા' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી તિયગ્ગેનિક ળવ છે તેના કરતાં 'અપઢમસમય-તિરિક્કજોણિયા અણંતગુણા' અપ્રથમ સમયવર્તિ ને તિયગ્ગેનિક ળવ છે તે અનંતગણુ વધારે છે. 'એસિં ણં મંતે ! પઢમસમયમણૂસાણં અપઢમસમય મણૂ-સાણ ય કચરે કચરેહિંતો' હે ભગવન્ ! આ પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય અને અપ્રથમ-સમયવર્તી મનુષ્યોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણુ કોનાથી વધારે છે ? કોણુ કોની ળરોબર છે ? અને કોણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! સવ્વત્થોવા પઢમસમયમણૂસા અપઢમસમય મણૂસા અસંલ્લેજ્જગુણા' હે ગૌતમ ! આ પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય અને અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યોમાં સૌથી ઓછા પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય છે. અને તેનાકરતાં ને અપ્રથમસમય-વર્તી મનુષ્ય છે તેઓ અસંખ્યાગણુ વધારે છે. 'જહા મણૂસા તહા દેવા વિ' ને પ્રમાણે મનુષ્યોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે

પ્રથમ સમયવર્તી અને અપ્રથમસમયવર્તી દેવોના સંબંધમાં પણ કથન કરી
 લેવું. અર્થાત્ દેવોનું કથન મનુષ્યોના અદ્ય બહુપણાના કથન પ્રમાણે છે.
 ‘एणसि णं भंते ! पढमसमयसिद्धाणं अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहितो
 अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा’ હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી
 સિદ્ધો અને અપ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધોમાં કોણ કોના કરતાં અદ્ય છે? કોણ
 કોનાથી વધારે છે. કોણ કોની ધરોધર છે અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा’
 હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધો છે. તેના કરતાં ‘अपढम
 समयसिद्धा अणंतगुणा’ અપ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધો અનંતગણા વધારે છે.
 एणसि णं भंते ! पढमसमय णेरइयाणं अपढमसमयणेरइयाणं, पढमसमयतिरि-
 क्खजोणियाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं पढमसमय मणूसाणं अपढमसमय मणू-
 साणं पढमसमय देवाणं, अपढमसमयदेवाणं, पढमसमयसिद्धाणं, अपढमसमयसिद्धाणय
 कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा’ હે ભગવન્ આ પ્રથમ
 સમયવર્તી નૈરયિકો અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકો, પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિકો
 અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિકો, પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય, અને અપ્રથમ
 સમયવર્તી મનુષ્ય, પ્રથમ સમયવર્તી દેવ અને અપ્રથમ સમય વર્તી દેવ,
 પ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધ અને આ પ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધ, એ બધામાં કોણ
 કોના કરતાં અદ્ય છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની ધરોધર છે
 અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 ‘गोयमा सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा’ હે ગૌતમ ! તેમાં સૌથી ઓછા પ્રથમ
 સમયવર્તી સિદ્ધો છે. તેના કરતાં ‘पढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा’ પ્રથમ
 સમયવર્તી મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘अपढमसमय मणूसा
 असंखेज्जगुणा’ અપ્રથમ સમયવર્તી જે મનુષ્યો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા
 વધારે છે, તેના કરતાં પણ ‘पढमसमय नैरइया असंखेज्जगुणा’ પ્રથમ સમયમાં
 વર્તમાન નૈરયિકો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘पढमसमय देवा
 असंखेज्जगुणा’ પ્રથમ સમયમાં વર્તમાન જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા
 વધારે છે. તેના કરતાં ‘पढमसमय तिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा’ પ્રથમ સમય
 માં વર્તમાન જે તિર્યગ્યોનિક હોવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના
 કરતાં ‘अपढमसमय णेरइया असंखेज्जगुणा’ અપ્રથમ સમયવર્તી જે નૈરયિકો છે
 તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં ‘अपढमसमय देवा असंखेज्जगुणा’
 અપ્રથમ સમયમાં વર્તમાન જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના
 કરતાં ‘अपढमसमयसिद्धा अणंतगुणा’ જે અપ્રથમ સમયમાં વર્તમાન સિદ્ધો

છે તેઓ અનંતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'અપદમસમય તિરિક્તજોણિયા અણંતગુણા' અપ્રથમસમયમાં વર્તમાન તિર્યગ્ચોનિક જીવો અનંતગણા વધારે છે. 'સે ત્તં દસવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા' આ પ્રમાણે આ વિવેચન દસ પ્રકારના સર્વ જીવોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. આ વિવેચન સમાપ્ત થતાં 'સેત્તં સવ્વ જીવાભિગમે' સર્વ જીવાભિગમનું પ્રતિપાદન પૂર્ણ થઈ ગયેલ છે. ॥સૂ. ૧૫૫॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ પ્રતિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયદ્યોતિની ટીકાની દસમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥૧૦॥

જીવાભિગમ સૂત્ર સમાપ્ત